V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi

Bildiriler Kitabı - I

(Sosyal Politikalar - Sosyoloji - Mimarlık ve Şehircilik)

12-15 Mayıs 2016, Isparta

ilem
ilmi etüdler derneği

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ 1992

TÜBİTAK
Tarafından Desteklenmektedir

İstanbul 2016

İLMİ ETÜDLER DERNEĞİ (İLEM)
Adres: Sultantepe Mah. Cumhuriyet Cad. Fıstıkağacı İş Mrk. No: 39/2 Üsküdar, İstanbul/Türkiye
Telefon: +90 (216) 310 43 18 • **Fax:** +90 (216) 310 43 18 • **E-Posta:** bilgi@ilem.org.tr

Editörler
Ümit Güneş / Yıldız Teknik Üniversitesi
Eyüp Sami Yavaş / İlmi Etüdler Derneği

Tashih
Eyüp Sami Yavaş

Tasarım ve Uygulama
Furkan Selçuk Ertargin

ISBN: 978-605-84009-6-2 (1.c) • **TAKIM NO:** 978-605-84009-5-5 (Tk)

Düzenleyen Kurumlar
İlmi Etüdler Derneği (İLEM) | Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ)

Destekleyen Kurum
TÜBİTAK

Düzenleme Kurulu
Yusuf Alpaydın, Marmara Üniversitesi | **Murat Çemrek**, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi | **İbrahim Demirtaş**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Nihat Erdoğmuş**, Yıldız Teknik Üniversitesi | **Kubilay Zekai Eroğlu**, İlmi Etütler Derneği | **Ümit Güneş**, Yıldız Teknik Üniversitesi, (Koordinatör) | **Bilal Kemikli**, Uludağ Üniversitesi | **Ahmet Songur**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Haluk Songur**, Süleyman Demirel Üniversitesi, (Düzenleme Kurulu Başkanı) | **Lütfi Sunar**, İstanbul Üniversitesi | **Ahmet Toklucuoğlu**, İlmi Etüdler Derneği

Bilim Kurulu*
Berat Açıl, İstanbul Şehir Üniversitesi | **Yusuf Adıgüzel**, İstanbul Üniversitesi | **Ümit Akça**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Mahmut Hakkı Akın**, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi | **Metin Aksoy**, Selçuk Üniversitesi | **Ümit Aktı**, Dumlupınar Üniversitesi | **Nezir Akyeşilmen**, Konya Selçuk Üniversitesi | **Haluk Alkan**, İstanbul Üniversitesi | **Yusuf Alpaydın**, Marmara Üniversitesi | **Hülya Altunya**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Necati Anaz**, Polis Akademisi | **Berdal Aral**, İstanbul Şehir Üniversitesi | **Mustakim Arıcı**, İstanbul Üniversitesi | **Yalçın Armağan**, İstanbul Şehir Üniversitesi | **Mehmet Ali Aydemir**, Selçuk Üniversitesi | **Salih Aydın**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Vahdettin Aydın**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Mehmet Babacan**, İstanbul Ticaret Üniversitesi | **Mehmet Bahçekapılı**, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi | **Ali Şafak Bali**, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | **Edip Asaf Bekaroğlu,** İstanbul Üniversitesi | **Şefika Gülin Beyhan**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Bünyamin Bezci**, Sakarya Üniversitesi | **Mahmut Bilen**, Sakarya Üniversitesi | **Ali Büyükaslan**, İstanbul Medipol Üniversitesi | **Süha Çelikkaya**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Murat Çemrek**, Selçuk Üniversitesi | **Başak Işıl Çetin**, İstanbul Üniversitesi | **Hamdi Çilingir**, İlmi Etüdler Derneği | **Mustafa Demirci**, Selçuk Üniversitesi | **İbrahim Demirtaş**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Melek Dikmen**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Celalettin Divlekci**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Murat Ali Dulupçu**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Nejdet Durak**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Adem Efe**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Erdal Eke**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Süleyman Elik**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi | **Ramazan Erdem**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Teyfur Erdoğdu**, Yıldız Teknik Üniversitesi | **Nihat Erdoğmuş**, Yıldız Teknik Üniversitesi | **Şerif Eskin**, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi | **Hüseyin Gül**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Mehmet Güneş**, Marmara Üniversitesi | **Muharrem Gürkaynak**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Şevki Işıklı**, Marmara Üniversitesi | **Hasan Karataş**, İstanbul Üniversitesi| **M. Cüneyd Kaya**, İstanbul Üniversitesi | **Süleyman Kaya**, Sakarya Üniversitesi | **Yunus Kaya**, İstanbul Üniversitesi | **Bilal Kemikli**, Uludağ Üniversitesi | **Necmettin Kızılkaya**, İstanbul Üniversitesi | **Musa Kocar**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Adem Korkmaz**, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi | **Bilge Hürmüzlü Korthold**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Mustafa Kömürcüoğlu**, Sakarya Üniversitesi | **Levent Kösekahyaoğlu**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Kasım Küçükalp**, Uludağ Üniversitesi | **Abdulkadir Macit**, Kocaeli Üniversitesi | **Betül Sinan Nizam**, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi | **Murat Okçu**, Süleyman Demirel Mayıs Üniversitesi | **Gürcan Papatya**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Nurhan Papatya**, Süleyman Demirel Üniversitesi| 29 Üniversitesi | **Ertuğrul Ökten**, İstanbul **Ali Yaşar Sarıbay**, Uludağ Üniversitesi | **Ubeydullah Sezikli**, İstanbul Üniversitesi | **Şükrü Sim**, İstanbul Üniversitesi | **Ahmet Songur**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Haluk Songur**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Lütfi Sunar**, İstanbul Üniversitesi | **Ercan Şen**, Afyon Kocatepe Üniversitesi | **Said Taş**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Faruk Taşçı**, İstanbul Üniversitesi | **Ayşe Taşkent**, Bağımsız Sanat Derneği | **Mehmet Zahit Tiryaki**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi | **Metin Topçuoğlu**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Mustafa Zihni Tunca**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Selami Turan**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Ahmet Türkan**, Dumlupınar Üniversitesi | **Rifat Türkel**, Dumlupınar Üniversitesi | **İbrahim Halil Üçer**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi | **Bahattin Yaman**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Halil İbrahim Yenigün**, İstanbul Ticaret Üniversitesi | **Kadir Yıldırım**, İstanbul Üniversitesi | **Osman Yıldız**, Süleyman Demirel Üniversitesi | **Feridun Yılmaz**, Uludağ Üniversitesi | **Osman Yılmaz**, İstanbul Aydın Üniversitesi | **Rahile Kızılkaya Yılmaz**, Marmara Üniversitesi

* Soyadına göre alfabetik sırada

Organizasyon ve yayın sürecinde yardım ve destekleri için
Kadir Budak, Esra Çifçi, Zeynep Dilek, Duygu Öksünlü, Yusuf Safa Selvi ve Gökhan Şener'e teşekkür ederiz.

TAKDİM

2002 yılında kurulan İlmi Etüdler Derneği, nitelikli ilim adamı yetiştirmek, ilmî anlayışı İslam medeniyetinin köklerinden hareketle yeniden yorumlamak ve yeni bir hayat nizamı için gerekli bilgi birikimi oluşturmak üzere çalışmalarına yön vermektedir.

Bu kapsamda İLEM, on beş yıldır, lisans düzeyindeki katılımcılara kendi medeniyetlerinin kadim birikimi ve düşünce mirası yanında çağdaş dünyayı da tanımalarını sağlayan ve onlara bu yönde perspektif katan üç kademeden müteşekkil İLEM Eğitim Programı'nı uygulamaktadır. Bu eğitimle gençlere düşünme, analiz etme ve yöntem becerileri kazandırılarak ilmi üretkenlikleri artırılmakta ve akademik hayata hazırlanmaktadırlar.

Aynı şekilde, ihtisas düzeyindeki katılımcıların istifade ettiği ve kendi çalışma alanlarında derinleşmelerine imkân sunan; bünyesinde çeşitli seminer, okuma grupları ve atölye çalışmalarını barındıran İLEM İhtisas Programı yürütülmektedir. 2014 yılında genişleyen konseptiyle İLEM İhtisas Programı Çalışma Grupları (Edebiyat, Eğitim, Siyaset, İktisat, İslam İlimleri, Tarih, Yönetim, Toplum, Felsefe) ekseninde yeniden yapılandırılmıştır. Bilgiye ulaşma, bilgiyi bir değerler sistemi etrafında üretme ve paylaşma gibi temel kaygılar Programın temel çerçevesini belirlemektedir. İhtisas Programı ile özellikle sosyal bilimler alanındaki konuların kuşatıcı, külli bir perspektif ve özgün alternatifler sunacak şekilde çalışılması hedeflenmektedir.

Yine ihtisas düzeyinde verilen akademik eğitimlerle katılımcıların bilimsel araştırma yöntemlerine vakıf olmaları ve ilmi-akademik disiplini özümseyerek düşünce üretmelerine imkan sağlanmaktadır.

İLEM, akademik/disipliner hususların yanında çeşitli toplumsal meselelere özgün bir yaklaşımla bakmak ve bu istikamette alternatif çözümler üretmek gayesiyle çeşitli konu başlıkları altında konferans, panel, anma toplantıları ve seminerler düzenlemekte ve bunu kamuoyunun istifadesine sunmaktadır. Bu çerçevede, yürüttüğü çeşitli düzeydeki faaliyetlerin çıktılarını ve diğer akademik çalışmalarını yayına (kitap, dergi, broşür, rapor vs.) dönüştürmektedir. Bu kapsamda altı aylık hakemli bir akademik dergi olan ve uluslararası indekslerce tanınan İnsan ve Toplum dergisi yanında, İLEM Bülten, Proje Kitapları, İLEM Politika Notları ve Araştırma Raporları yayımlanmaktadır.

SUNUŞ

Lisansüstü eğitim düzeyi, üniversiteler aracılığıyla bilgiye ulaşma yetisinin kazanıldığı ve bilgi üretim süreçlerine katılımın başlangıç adımı olarak görülen lisans düzeyini daha da ileri taşıyarak, bilginin eleştirisi ve yeniden üretiminin de gerçekleştirebileceği bir süreç olarak görülmektedir. Birbiri ile ilişkisi sorunlu hale gelmiş sosyal bilimlerin yeniden birbiri ile konuşturulması ve birbirinden faydalanmaları ciddi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

İlmi Etüdler Derneği (İLEM) bu farkındalıktan hareketle, Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi (TLÇK) aracılığıyla, genç ilim insanlarını bir araya getirerek, aralarındaki iletişimi ve etkileşimi mümkün kılmayı ve ortak dil ve yöntem geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Kongre vesilesiyle, Türkiye'nin farklı üniversitelerinde lisansüstü düzeyde çalışmalar yapan araştırmacı, uzman, ilim ve bilim insanları bir araya gelerek çalışma alanlarında çok yönlü bir iletişim ve tecrübe aktarımının paydaşı olma ayrıcalığına sahip olmaktadırlar. Böylelikle, Türkiye'deki lisansüstü çalışmaların niteliğinin artırılması ve sosyal bilimler alanındaki çalışmaların teşvik edilmesi hedeflenmektedir.

İLEM bünyesinde bu yıl beşincisi düzenlenen TLÇK, "Genç Akademisyenler Buluşması" adıyla 2007-2012 yılları arasında gerçekleşen akademik gayretin mirasını devralmıştır. Türkiye'nin farklı üniversitelerinden genç akademisyenleri yılda bir kez bir araya getiren kongrenin ilki 2012 yılında Konya'da, ikincisi 2013 yılında Bursa'da,üçüncüsü 2014 yılında Sakarya'da ve dördüncüsü de 2015 yılında Kütahya'da düzenlenmiştir.

V. TLÇK 12-15 Mayıs 2016 tarihleri arasında İLEM ve Süleyman Demirel Üniversitesi işbirliğiyle Isparta'da gerçekleştirilen kongre TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

Kongreye toplam 900 araştırmacı başvurmuştur. Hakemlik süreci sonucunda tebliğ başvurularının 336'sına özet üzerinden ön kabul verilmiş ve akabinde gönderilen 154 tam metinden 122'si sunum yapmak üzere kabul edilmiştir. Sosyoloji, Şehircilik ve Mimari, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, İktisat, Edebiyat, Tarih, İlahiyat, Felsefe, Eğitim Bilimleri, İletişim ve Sosyal Politikar ile Sanat disiplinlerinde 2 gün boyunca, 32 oturumda, tebliğler gerçekleştirilmiştir.

V. TLÇK Bildiriler Kitabı, kongrede sunulan tebliğlerin kongre mekânıyla sınırlı kalmaması idealinden hareketle hazırlanmış kapsamlı bir derlemedir. Kongre'de sunulan 75 bildiri kongre sonrasında hakemlik ve editörlük süreçlerinden geçirilerek 4 ciltlik bir kitapta toplanmıştır. Elinizdeki bu cilt, kongre kapsamında Sosyoloji, Mimarlık & Şehircilik ve Sosyal Politikalar alanlarında sunulan 20 bildiriden oluşmaktadır.

V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi'nin gerçekleştirilmesini mümkün kılan, kongre öncesinde ve sonrasında yoğun emek ve çaba sarf eden başta genç akademisyenlere, saygıdeğer hocalarımıza, İLEM üyelerine ve Süleyman Demirel Üniversitesi rektörlüğüne müteşekkiriz.

Kongre sonuçlarının yer aldığı bu çalışmanın akademik camiaya özgün katkılar sunmasını, lisans ve lisansüstü çalışmalarına kaynak teşkil etmesini temenni ediyoruz.

Ümit Güneş, Eyüp Sami Yavaş
V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi
Bildiriler Kitabı Editörleri

İÇİNDEKİLER

SOSYAL POLİTİKALAR

Kürşad Mahmat
10 Yılın Hasılası: Filistin'de TİKA Proje ve Faaliyetleri (2005-2015) 11

Tuğba Güner
İş Kazalarına Karikatürler Üzerinden Bir Bakış 21

Buket Abanoz
Ceza İnfaz Kurumları'nda Özelleştirmenin Çok Boyutlu Değerlendirilmesi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği 41

Halim Baş
Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları 63

Merve Çiloğlu
Kadının Çalışma Sorununun Aileye Etki Alanı: Mahremiyet mi? Mahrumiyet mi? 79

İlknur Karanfil
Türkiye'deki Yeni Ulusal Ruh Sağlığı Sistemi'nde Ailenin Yeri 97

Elif Akkaş, Fatma Nur Polat, Zuhal Türkmen
Sağlık İhtiyacının Oluşmasında Estetik Odaklı Manipülatif Haberlerin Değerlendirilmesi 105

Muhammet Hamdi Mücevher, Zeynep Demirgil, Ramazan Erdem
Sportif Aktivitelerin Akademik Başarı Üzerindeki Etkisi: SDÜ İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma 119

SOSYOLOJİ

Merve Reyhan Baygeldi
Ernst Troeltsch Düşüncesinde Din ve Toplum 135

Suat Alan
Türk Sosyoloji Tarihinde İlk Fetret Devri (1924-1933 Yılları Arası) 147

Necla Yılmaz, Selma Doğanalp, Tuğba Varol
Lisansüstü Öğrencilerde Tezden Kaytarma Davranışları 165

Seyhan Özdemir, Ramazan Erdem
Akademik Örgütlerde İdarî Personel Arasında Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Çalışma 185

Ahmet Çağrıcı, Gülten Arslan, Ahmet Yaman
Esnaf ve Sanatkârların Bilişim Teknolojileri Kullanma Durumunun Sosyolojik İncelemesi: Mersin Örneği 197

Alkan Üstün
At Yarışı Oynayanların Sosyalleşme Deneyimleri 219

Bahattin Cizreli
İddaa Oyuncularının Sosyalleşme Deneyimleri 239

MİMARLIK VE ŞEHİRCİLİK

Tuba Sarı
Yüksek Bina Tasarımında Katı Strüktürlerden Sürdürülebilir Yapılara: İstanbul'da Üç Yapısal Yaklaşım Süreci 265

Benan Dönmez
Deneyselin Zemininde Bir Mimarlığı Okuma Denemesi: Vitruvius Üzerinden Serpentine Galeri Pavyonları Okumaları 285

Esra Tokat
Çağdaş Türk-İslam Mimarisinde İslam Öncesi Geleneklerin İzleri: Akçakoca Merkez Camii 301

Elif Aslı Akyüz
Kentsel Dönüşüm Hukukunun Çok Boyutluluğu İlkesi Bağlamında Süleymaniye Yenileme Projesi 319

Aykut Purde
Suç Başkentinden "Mucize Şehre": Medellin'de Yapılan Kentsel Dönüşüm Projelerinin Genel Özellikleri 333

SOSYAL POLİTİKALAR

10 Yılın Hasılası: Filistin'de TİKA Proje ve Faaliyetleri (2005-2015)

Kürşad Mahmat*

Öz: Uluslararası arenada önemli bir enstrüman olan dış yardım II. Dünya Savaşı sonundan günümüze değin gelişmiş ülkelerin denetiminde ve dominasyonunda sürdürülmüştür. Geçen 10 yılda, yardım alan ülkeden yardım veren ülke pozisyonuna yükselen Türkiye, yükselen donör olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda uluslararası arenada adından bu yönüyle sıklıkla söz ettiren Türkiye, resmi OECD verilerine göre 2013 yılında ABD ve Britanya'dan sonra en fazla yardım yapan 3. ülke, kişi başına gelir oranlamasında ise en cömert ülke seçilmiştir. Türkiye'nin yaptığı kalkınma yardımı ve dış yardımların genel koordinasyonundan ve raporlamasından sorumlu Başbakanlık kuruluşu olan TİKA, yaklaşık 50 ülkedeki yerleşik program koordinasyon ofisleri aracılığıyla proje ve faaliyet gerçekleştirmektedir. Ofis sayısını geçen 10 yılda 4 kat arttıran TİKA, 2005 yılında Ortadoğu ve Afrika açılımını Filistin üzerinden başlatmıştır. Tarihî, kültürel ve dinî saiklerle önemsenen Filistin, Türk Dış Politikası'nda özel ve ayrıcalıklı bir konumda olagelmiştir. Yıllık dış yardım bütçesi içerisinde başlarda yer alan Filistin sürekli olarak en fazla katkı sunulan ülkelerden olmuştur. Filistin Batı Şeria'da Ramallah'ta hizmet veren TİKA'nın bunun yanında Kudüs ve Gazze'de irtibat ofisleri bulunmaktadır. Geçen 10 yılda Arap Baharı, 2008, 2012 ve 2014 Gazze savaşları, Hamas-El Fetih müzakereleri, Mavi Marmara olaylarını yaşayan Filistin'de eğitimden sağlığa, alt yapıdan kültürel mirasa, kapasite artırımından acil insani yardıma kadar çok çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren TİKA'nın çalışmaları yeterince analiz edilmemiştir. Makalede yapılan yardımların sektörel ağırlıkları yanı sıra bölgesel dağılımlarıyla birlikte alıcı ülke siyaset yapıcıları, idarecileri ve halkı nezdindeki algısı da değerlendirilecektir. Ayrıca Filistin özelinde Türk Dış Yardımları'nın tezahür sahaları ve etkileri yanı sıra yardımların bölgesel etkileri de incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Filistin, Ortadoğu, Kalkınma, Kalkınma Yardımları, Dış Yardım, Türk Dış Yardımları, Arap Baharı, TİKA.

Giriş

Türkiye II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte başlatılan Marshall yardımlarının alıcısı olarak XX. yüzyılın 2. yarısını bütünüyle yardım alan ülke pozisyonunda geçirmiştir. Özellikle soğuk savaşın sürdüğü on yıllar boyunca komünizmle mücadele ve yayılmasının önlenmesi kapsamında Türkiye kritik jeostratejik pozisyonu sebebiyle dış yardım ve kalkınma yardımının önemli alıcılarından olmuştur (Veltmeyer, 2006, s. 44). Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması ve soğuk savaşın bitmesi akabinde bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhu-

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B001
* Ankara Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
E-posta: k.mahmat@tika.gov.tr

riyetlerine yönelik faaliyet gerçekleştirmek üzere 1992'de dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın fikri öncülüğünde ve yönlendirmesinde öncelikle Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir ajans olarak kurulan TİKA, yardım alıcısı bir ülkenin kalkınma yardımı ve dış yardım yapan profesyonel kurumu olmuş ve ilk rogram Koordinasyon Ofisi'ni (Bundan sonra PKO olarak geçecektir) de Türkmenistan'da açmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasını müteakip Balkanlar'da da ofisler açarak çalışma sahasını genişleten TİKA, 1999 yılında Başbakanlık'a bağlanmış ve 2001 yılında kanuni zeminine kavuşmuştur. 2002 yılına gelindiğinde Orta Asya ve Balkanlar'da 12 yerleşik ofisi ile mütevazı bir bütçe ile çalışmalarını sürdüren ve ağırlıklı olarak kapasite artırım projesi uygulayan küçük ölçekli bir kurum olarak varlığını devam ettirmiştir. Aynı yılın sonunda Türkiye'de AKP iktidarı işbaşına geçmiş ve dış politikada izleyen yıllar içerisinde söylem düzeyinde ve uygulamada belirgin bir değişikliğe gidilmiştir. Komşu ve çevre ülkelerle, hassaten Osmanlı Devleti bakiyesi topraklarda kurulu devletler öncelikli olmak üzere daha proaktif ve ritmik bir diplomatik ilişki geliştirmeyi arzulayan Türkiye, yumuşak güç, kültürel diplomasi ve kamu diplomasisi (Kalın, 2011, s. 7) gibi kavramların ekseninde mevcut kurumlarını yeniden yapılandırırken boşluk görülen alanlara da yenilerini eklemeyi başarmıştır. Buna paralel olarak tarihinde olmadığı kadar dış politikada güçlü bir enstrüman olarak kullanılmaya başlayan TİKA hızla yeniden yapılanmaya, faaliyet sahasını genişletmeye ve bütçesini artırmaya başlamıştır. Eş zamanlı olarak uzman personel yapısında dönüşüme giden TİKA artan ilgi sahası ve yüklendiği misyonun genişlemesine bağlı olarak personel sayısını 15 yılda yaklaşık 4 katına çıkarmıştır. TİKA XXI. yüzyılın ilk on yılı sonunda Türkiye'nin yardım veren ülke pozisyonunu pekiştirmeyi ve uluslararası camiada adından yükselen donör olarak söz ettirmeyi başarmıştır (Fidan & Nurdun, 2008, s. 93). 2016 yılı başı itibariyle 48 ülkede 50 PKO ile son derece geniş bir coğrafyada TİKA çalışmalarını sürdürmektedir. Her ne kadar Filipinler gibi Uzakdoğu Asya, Kolombiya ve Meksika gibi Latin Amerika ülkelerine açılan PKO'lar ile genişleme gerçekleştirilmiş olsa da söz konusu açılım çalışmalarının en önemlisi belirlenen strateji çerçevesinde Ortadoğu ve Afrika'da başlatılmıştır.

Filistin'de TİKA Varlığı

2005 yılında resmen Türkiye'de Afrika yılı ilan edilmiş ve eşzamanlı olarak hem büyükelçilik sayısının artırılması hem de TİKA PKO'larının açılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda Ortadoğu ile onlarca yıldır süregelen kopukluğun aşılması için de Ortadoğu'nun tarihi, politik ve dini sebeplerle kalbi hükmündeki Filistin, TİKA açılımı için belirlenen ilk ülke olmuştur. İslam dünyasının genelinde ve bölge politikalarının seyri açısından her daim kritik bir öneme sahip Filistin'de aktif olarak proje yürütülmesi birçok açıdan önemli mesajlar içermektedir. Özellikle Arap-Yahudi çatışmasında ya da İran-İsrail anlaşmazlığında merkezi konumdaki Filistin meselesinde denklemde yer almak önemli olmuştur. Her ne kadar romantik ve dini saikler Filistin meselesi için sürekli olarak tartışmanın ana eksenine oturtulsa da pürrealist ve bütünüyle ekonomik ve siyasi saikler de Türkiye'nin Filistin politikasına bakış açısına hâkim olabilmiştir.

2005 yılında gerçekleşen resmî ziyaret çerçevesinde TİKA Ramallah PKO resmen dönemin Başbakanı R. Tayyip Erdoğan tarafından açılmıştır. Hukuki altyapısı İsrail ve Filistin arasındaki anlaşmazlığa istinaden oturmamış olan Filistin PKO resmi adres olarak Kudüs Başkonsolosluğu'nu kullanmaktadır. Çalışma sahası olarak Batı Şeria ve Gazze'yi seçen PKO tanınmış İsrail sınırları içerisinde aktif olmamayı tercih etmiştir. Yani 1948 yılında İsrail'in bağımsızlığının kabulüyle ve 1967 yılında yaşanan 6 gün savaşları akabinde alınan 242 sayılı Birleşmiş Milletler kararı çerçevesinde İsrail'de kalan Yafa, Hayfa, Akka ve benzeri şehirlerde sosyolojik, tarihi ve kültürel dinamiklerle gerçekleştirilebilecek birçok proje konusu olduğu halde bundan imtina edilmiştir (Pappe, 2007, s. 319). Özellikle İsrail vatandaşı konumunda olan ve sayıları yaklaşık 1.5 milyon olan ve 48 Arapları diye bilinen toplumsal kitle ile ilgili proje gerçekleştirilmemiştir. 2012 yılında Gazze irtibat ofisinin açılması ile birlikte daha önce Ramallah'tan takip edilen ve gerçekleştirilen Gazze'ye yönelik projeler ve faaliyetler, mahallinden doğrudan sürdürülmeye başlanmıştır. Mevcut durumu itibariyle Filistin Ulusal Yönetimi, Bakanlık ve diğer resmi kurum merkezlerinin bulunduğu Ramallah merkez olmak üzere Kudüs ve Gazze'de ofisleri bulunan TİKA, Filistin PKO toplam 3 ya da 4 Türkiye'den görevli uzmanın dışında yaklaşık 10 yerel personel istihdamı ile çalışmalarını yürütmektedir. Hayatın her alanında proje ve faaliyet yürüten Filistin PKO kurulduğu günden itibaren en fazla kaynak kullanan PKO'lardan biri olma özelliğini kazanmıştır (TİKA Faaliyet Raporu, 2013).

Filistin'de TİKA Proje ve Faaliyetlerinin Genel Doğası

TİKA başka bölgelerde ve ülkelerde olduğu gibi daha çok alıcı ve faydalanıcıdan gelen talep odaklı çalışma sistematiğini Filistin'de de sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu pratiğin temel sebeplerinden biri alıcı memnuniyeti ve ihtiyaçlarının maksimum seviyede karşılanması iken bir diğeri ise program oluşturma ve yürütme becerisi diğer bir deyişle stratejik bir yaklaşımla sürdürülebilir kalkınma yardımı sunmadaki kapasitesinin düşük seviyesidir (Tol, 2015, s. 2). Bu çerçevede yürütülen proje ve faaliyetlerin süreç ve sosyal etki analizleri yapılmamıştır. Yardımların etkililiği ve yerindeliği ile ilgili ölçümler de gerçekleştirilmemiştir (Altunışık, 2014, s. 335). Buna karşın sektör ayırt etmeksizin ve herhangi bir şarta bağlamaksızın sunulan yardımlar Filistin tarafınca takdir edilmiştir. Ayrıca bölgesel olarak Kudüs, özellikle dini ve politik sebeplerle öncelenmeye ve proje arayışlarında her zaman ön sıralara konulmaya çalışılsa da İsrail'in uyguladığı sert önlemler ve politikalar sebebiyle bu planlar yeterince realize olamamıştır. Öyle ki çoğu yıllar Batı Şeria'nın birçok şehrinden ve Gazze'den daha az yardım alır bir pozisyona dahi düşmüştür (TİKA Faaliyet Raporları, 2007-2012). Öte taraftan TİKA aşağıda daha detaylı olarak belirteceğimiz üzere Batı Şeria ve Gazze'nin tamamında projeler gerçekleştirmiştir. Burada özellikle hassas bir denge izlenmesi zorunluluğu 2007'de gerçekleşen iç çatışma sonucu oluşan idari bölünmeden kaynaklanmaktadır. Batı Şeria'yı kontrol eden resmi otorite olarak El-Fetih, Gazze'deki idareyi Hamas kontrolüne bırakma durumunda kalmıştır. Bu tarihten itibaren TİKA Filistin içi siyasetin çatışma barındıran bu yönünü fazlasıyla gündemine almıştır. AKP iktidarının 'İslamcı' olarak nitelendirilen siyase-

tinin ve beslendiği ana damarların 'Müslüman Kardeşler'in Filistin kolu olarak görülen Hamas'a doğrudan yakınlığı gerektirdiği yaygın bir kabul görmüştür. Bununla birlikte özellikle 'Hamas'ın başlangıçta sadece AKP tarafından sonrasında ise devlet tarafından uluslararası arenada desteklenmesi, meşru seçilmiş bir hükümet olarak kabul edilip ABD ve İsrail başta olmak üzere diğer devletlerin aksine terör örgütü olarak kabul edilmemesi sebebiyle Gazze genelinde yürütülen çalışmalar nazik ve hassas bir durum arz etmiştir. Bu durum 2009 Davos zirvesinde yaşanan 'One Minute' krizi ve 2010'da uluslararası açık sularda Gazze'ye yardım götüren Mavi Marmara gemisinin İsrail askerlerince saldırıya uğraması akabinde İsrail-Türkiye ilişkilerinin kopmasıyla daha da incelikli hale gelmiştir. Özellikle Ramallah merkezli yönetim ve Gazze merkezli yönetim arasındaki ideolojik kamplaşma ve zıtlık Türkiye'ye ve TİKA'ya bakış açısında da kendisini göstermiştir. Türkiye'deki iktidarın uzlaşma yanlısı tavrının dışında özellikle halk düzeyinde sempati toplamasının Ramallah idaresi nezdinde çok da pozitif karşılanmadığı belirtilmelidir.

Bunun yanında 2008, 2012 ve 2014 İsrail'in Gazze saldırılarında ve sonrasında yardımın içeriği bütünüyle acil insani yardıma dönüşmüştür. Tıbbi ekipmandan her türlü gıda malzemesine, yakıttan battaniye ve çadıra kadar birçok malzemenin temini ve nakli TİKA tarafından sağlanmıştır.

Tüm bunlarla birlikte 2011 yılı sonunda Tunus'ta patlak veren ve kısa zamanda 'Arap Baharı' olarak tesmiye edilen ancak geçen zaman içerisinde yaşananlarla isimlendirmenin doğruluğunun sorgulandığı halk hareketleri ve beraberindeki yönetim ve iktidar değişikliklerine en hızlı reaksiyon gösteren kurum TİKA olmuştur. Öyle ki hızla Libya, Tunus ve Mısır PKO'ları açılmış ve süratle proje ve faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda özellikle Batılı donörlerin yaşadığı yardım hususundaki tereddütleri TİKA'nın yaşamadığını aktivite yoğunluğundan takip edebilmekteyiz. Ancak özellikle Avrupalı donörler için saha araştırmaları, Filistin halk ve idarecilerinin Arap Baharı sonrası yaklaşımları anlaşılmaya çalışılmıştır. (Wildeman & Tartir, 2014, s. 437). Arap Baharı sonrasında Mısır'da yaşanan demokratik dönüşüm esnasında özellikle 1 yıllık Mursi idaresi altındaki Mısır'ın Refah sınır kapısındaki gösterdiği nispeten ılımlı ve açıklık yanlısı politikası Gazze'de projelerin hızlandırılmasına ve yeni projelerin başlatılmasına kolaylık sağlamıştır. Arap Baharı sürecine ve halk hareketlerine Türkiye'nin gösterdiği sempati ve verdiği zımni ya da açıktan destek Ramallah'taki idareciler tarafından dikkatle ve kaygıyla izlenmiştir.

Filistin ile ilgili dış yardım ve kalkınma yardımı hususunda altı çizilmesi gerekli bir başka husus ise uluslararası arenada geçerli olmaya başladığı tarihten itibaren sürekli olarak yardım alan pozisyonunda olması ve neredeyse İsrail tarafından sürdürülen işgali, haksız uygulamaları kompanse eden bir durumu içermesidir. Bununla birlikte dikkate değer ölçüde bir yolsuzluk ekonomisinin kurulduğu ve döndüğü bir sektör olarak da ortaya çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler'e bağlı olarak faaliyet gösteren birçok ajans ilk çalışma sahasını Filistin olarak belirlemiştir. Keza ulusal kalkınma ajansları için de Filistin her daim aktif olunan bir saha olagelmiştir.

Gerçekleştirilen Temel Projeler ve Yıllara Göre Seyri

Eğitim

Eğitim alanında gerçekleştirilen projeler daha çok altyapı imkânlarının iyileştirilmesi kapsamında olup yeni okul binalarının inşası, mevcut okulların tadilatı ve donanım desteklerinin sağlanması şeklinde gelişmiştir. Batı Şeria'nın büyük ve köklü şehirleri olan Cenin, Nablus, El Halil, Ramallah, Kalkilya ve Tulkarim'de yeni okullar inşa edilip donatılırken meslek lisesi ve diğer kapsamdaki birçok okula da hem inşaat hem de donanım anlamında destek sağlanmıştır. Eğitim alanında yapılan yatırımlar herhangi bir şarta bağlı olmaksızın gerçekleştirilmiş ve doğrudan Filistin Ulusal Yönetimi altındaki Eğitim Bakanlığı'na hibe edilmiştir. Burada asıl sorun tamamlanan okullarla beraber donör pozisyonundaki gelişmiş birçok ülkenin aksine okul eğitim öğretimine ve müfredatına herhangi bir müdahale yapılmamış, gerçekleştirilen milyonlarca dolarlık yatırım hiçbir şarta bağlı kalmaksızın tamamlanmıştır. Ancak 2014 yılı Eylül ayında Filistin Eğitim Bakanlığı ile imzalanan protokol uyarınca Türkçe 2. seçmeli yabancı dil olarak müfredata girmeye hak kazanmıştır. Pilot uygulama olarak ise Ramallah ve Nablus'ta TİKA tarafından inşa edilip donatılan okullarda Türkçe öğretimine başlanmıştır. Bu uygulamanın hayata geçişinde ise Türkiye içerisinde sürmekte olan iç siyasi tartışmaların etkisinin olduğu yadsınamaz. Eğitim alanında Kudüs'te yapılabilenler ise oldukça sınırlı kalmıştır. Yeni dersliklerin eklenmesi mümkün olamazken ancak şartların iyileştirilmesi, laboratuvar kurulması ve ekipman desteği sağlanması şeklinde projeler hayata geçirilmiştir (TİKA Faaliyet Raporları, 2006-2013). Kudüs'te cari olan ve İsrail tarafından özel olarak belirlenen emlak vergisi 'Arnona' yeni arsa alınmasını imkansıza yakın zor bir durum kılarken arsa bulunsa dahi yeni okul için yapım ruhsatı almak mümkün olamamaktadır.

Türkoloji programı kapsamında Kudüs Üniversitesi bünyesinde kurulan Türkçe öğretim merkezi ise istenen verimde çalışmamıştır. Üniversitenin İsrail tarafından inşa edilen tecrid duvarı neticesinde Kudüs kent merkeziyle doğrudan bağının kopuk olması, üniversite isminin İsrail tarafından kabul edilmemesi ve yaşanan sorunlara istinaden diplomasının diğer Filistin üniversitelerinden ayrı olarak geçerli kabul edilmemesi sorunun temel kaynağı olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin çeşitli eğitim fakültelerinden görevlendirilen öğretim üyelerinin yabancı ülkede çalışmanın asgari gerekliliklerini sağlamakta gösterdikleri yetersizlik bir diğer önemli sebep olarak öne çıkmıştır.

Sağlık

Sağlık alanında yatırımlar hastane inşaatları olabildiği gibi çeşitli sağlık merkezlerinin tadilatı, eksik ekipmanlarının temini, Sağlık Bakanlığı'na ilaç yardımı gibi alandaki her başlık ve konu altında olabilmektedir. Yapılan yatırımlardan rakamsal olarak en büyük ikisi Batı Şeria'da Nablus'un Kuzey'inde Tubas şehrinde 30 yataklı tam teşekküllü bir hastane ile Gazze'deki İslam Üniversitesi bünyesinde araştırma hastanesi olarak hizmet etmesi planlanan 150 yataklı hastanedir. Tubas'taki hastane hizmete alındığı halde Gazze'deki hastane İsrail

ablukası sebebiyle yaşanan malzeme ve ekipman girişindeki zorluklar sebebiyle henüz açılamamıştır. Bu konuda hastane ölçeğinin Gazze şartlarında çok büyük olmasının da payı olduğu söylenebilir. Zira bu yatırım TİKA'nın tüm dünyada gerçekleştirdiği tek kalemdeki en büyük yatırımdır (TİKA Faaliyet Raporları, 2012-2013). Türkiye'nin göreceli olarak üstün olduğu en başat sektörlerden olan sağlık alanında altyapı yatırımlarının yanı sıra yalnızca Filistin için değil tüm az gelişmiş ülkeler için hayati önemdeki uzman personel eğitim programları da hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda onlarca doktor, hemşire, hasta bakıcı ve diğer sağlık personelleri kurs ve eğitim almışlardır.

Su ve Sanitasyon

Bu sektördeki çalışmaların neredeyse tamamı Gazze'de gerçekleştirilmiştir. Gazze uygulanan ablukaya bağlı olarak içme suyuna ve temiz suya ulaşımda büyük güçlükler çeken bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Atık su arıtma tesisleri ve kanalları, temiz su iletim hatları İsrail saldırıları sırasında zarar görmektedir. Yapılmış olan yatırımlar su kuyuları, pompa istasyonları, iletim hatları, kanalizasyon gibi sağlıklı yaşamın temel gereklilikleri içerisinde yer almaktadır. 2012 yılında Bileşmiş Milletler Filistin takımı tarafından yayımlanan rapora (UNRWA, 2012, s. 11) göre 2020 yılından itibaren Gazze'nin yeraltı su kaynakları geri döndürülemez şekilde tahrip olacaktır. Yaklaşık 360 km2'lik alanda yaşayan 2 milyona yakın insan ile dünyadaki nüfus yoğunluğu en yüksek şehir olarak Gazze, uzun süre artan temiz su ihtiyacını açılan düzensiz ve programsız su kuyularından sağlamaya çalışmış olsa da bu konuda yolun sonuna gelindiği anlaşılmaktadır. TİKA'nın son yıllarda bu sektörde yaptığı yatırımlar genel olarak yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının yönetiminden sorumlu CMWU (Coastal Municipalities Water Utility) resmi idaresinin desteklenmesi ve ortak projelerin hayata geçirilmesi ile olmuştur. Yine aynı idareye Gazze'nin tamamının temiz suya erişim için ihtiyaç duyduğu klor ve benzeri dezenfektan malzemelerin temini sağlanmıştır.

İdari Altyapı

Özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının uzmanlarının kapasitelerinin artırılması amacıyla yürütülen eğitim programları iki ülke bürokratlarının daha yakın ilişki geliştirmesi için güzel fırsatlar doğurmaktadır. Maliye, istatistik, gümrük, ekonomi, bankacılık ve sigorta ve diğer alanlarda ağırlıklı Batı Şeria'dan olmak üzere programlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yapılan en önemli programlı çalışmalardan biri 'Polis Eğitim Projesi' başlığı altında onlarca başlık altında yüzlerce Filistinli polise verilen mesleki eğitimler olmuştur. Bunlar için Türkiye'deki çeşitli şehirler kullanılırken Filistin ayağındaki merkez Avrupa Birliği fonlarıyla kurulan Eriha'daki polis eğitim merkezidir. Özellikle kapasite artırım kapsamında yapılan çalışmalar faydalanıcılar ilk kez eğitime tabi tutuluyorlarsa fazlasıyla katkı sağlayan bir alan olmakla birlikte uzun yıllardır yardım alan bir ülkenin uzmanları da bu konunun turizmini oluşturmuştur. Dolayısıyla gereğinden fazla eğitim programına çeşitli ülkeler tarafından tabi tutulan personeller söz konusudur. Mevzuat uyumlaştırması anlamında yapılabilen her türlü çalışma ise olumlu tesirleri çok fazla olan bir alandır.

Üretim Sektörleri

Ekonomisi daha çok tarıma dayalı Filistin İsrail işgalinin ekonomik zararlarını üretim alanında fazlasıyla hissetmektedir. Ekonomisi çok ciddi oranda doğrudan ya da dolaylı olarak dış yardıma bağlı olarak seyreden Filistin başta gümrükler ve bankacılık sistemi olmak üzere bütün alanlarda İsrail'in denetimi altındadır. TİKA'nın bu alanda yaptığı projeler daha çok faaliyet kabilinden iş adamlarının ve ekonomi bürokratlarının fuarlara katılımların desteklenmesini içermektedir. Meslek edindirme kurslarının düzenlenmesi ve desteklenmesi bir diğer önemli faaliyet sahasıdır. Zeytincilikle ilgili yapılan malzeme desteği benzeri çalışmalar da bulunmaktadır. Gazze-Erez'de yapımı planlanan sanayi bölgesi kurulumu projesi ise İsrail-Gazze arasındaki savaş durumu sebebiyle realize olamamış proje Cenin'e aktarılmıştır. TOBB öncülüğünde sürdürülen projede TİKA görev almamaktadır.

Sosyal Altyapı

Kültürel ve sanatsal aktivitelerin yoğunlukta olduğu bu alanda Filistin'e Türkiye'de verilen değerle mütenasip bir performans gösterildiği söylenemez. Özellikle Yunus Emre Enstitülerinin kurulmasıyla birlikte TİKA, görev sahası içerisinde olmayan ancak zaruretlere istinaden çalışmalar gerçekleştirmektedir. 2013'de Kudüs'teki faaliyetlerine başlayan Enstitünün organizasyonel sıkıntıları ve yetersizlikleri nedeniyle uhdesinde olması gereken alanlarda da TİKA çalışma yapmak durumunda kalmıştır. Bunun yanında benzer çalışma yürüten ülkelerle kıyaslandığında geride kalındığı anlaşılmaktadır. Çeşitli gençlik örgütlerine ya da spor kulüplerine destekler ise toplam projeler içerisinde sembolik olarak kalmıştır. Öte yandan yapılan sınırlı sayıdaki projeye Filistin idaresi ve halkının gösterdiği teveccüh ise yapılabilecekleri ve potansiyel imkânları göstermektedir.

Ortak Tarihi ve Kültürel Miras

İslam tarihinin en değerli anıtsal yapıtlarının bulunduğu Kudüs başta olmak üzere Filistin geneli, peygamberler diyarı ve cevelangah-ı nebi olarak isimlendirilmektedir. Sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Fatımiler, Memlukler ve Osmanlıların idaresi altında kalan Filistin ve özelde Kudüs barındırdığı eserlerle dünya kültürel miras listesinde saygın bir yerdedir. Bu kapsamda TİKA Mescidi Aksa Hareminde Kubbetus Sahra Hilali Onarımı, Silsile Kubbesi Çini Yenilemesi gibi projeler ile insanlık mirasına sahip çıkmıştır. Eski şehirdeki evlerin restorasyonu yanında Osmanlı eseri saat kulesi, sebil ve medrese restorasyonlarını da başarıyla tamamlamıştır. 2010'da yaşanan Mavi Marmara krizi sonrası diplomatik ilişkilerin kopması ve bürokratlar arası temasın sınırlanması bu alanda da TİKA çalışmalarını sekteye uğratmış, özellikle Kudüs eski şehirde proje yürütmek çok zorlaşmıştır. Örneğin Yusufiye Mezarlığı istinat duvarı inşaatı proje başlangıcında öngörülenden 2 yıl sonra tamamlanabilmiştir. Diğer yandan eski eserlerin ihyası anlamında birçok çalışma hem Batı Şeria'da hem de Gazze'de sürdürülmüştür.

Acil Yardım

Filistin denilince akla ilk gelen hususlardan birisi hiç şüphesiz çatışma ve savaş durumudur. Özellikle son 10 yıldır her 2 ya da 3 yılda bir Gazze'de gerçekleşen İsrail saldırıları, beraberinde büyük insani dramları ve trajedileri de getirmektedir. Dolayısıyla her savaş esnasında ve sonrasında TİKA varlığını yürüttüğü acil yardım programları ile hissettirmiştir. Bu alanda yapılan katkılar kriz odaklı ve eksenli olduğu için sürdürülebilir olmayan yatırımlar ve palyatif çözümler olarak gündeme gelmiştir.

Rakamsal Çıktılar ve Değerlendirmeler

BÖLGESEL ÖLÇEKTE PROJELER				SEKTÖRDE TOPLAM
	Gazze Şeridi	Batı Şeria	Kudüs	
Eğitim	7	30	15	52
Sağlık	10	17	6	33
İdari Altyapı	6	53	1	60
Üretim Sektörleri	10	14		24
Su ve Sanitasyon	22	3		25
Sosyal Altyapı	11	39	22	72
Ortak Tarihi Ve Kültürel Miras	1	6	14	21
Acil Yardım	39	4	3	46
TOPLAM	**106**	**166**	**61**	**333**

TİKA Yıllık Faaliyet Raporları (2005- 2015) esas alınarak hazırlanmıştır

SEKTÖRLER	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Eğitim		5	2	1	7	10		5	4	9	8
Sağlık		2	3	6	3	4	4	3	2	3	3
İdari Altyapı	4	5	2	4	8	7	4	1	6	7	11
Üretim Sektörleri		3		1	3	1	2	5	5	1	3
Su ve Sanitasyon		1		2	1		10	7	1	1	2
Sosyal Altyapı	1	3	8	13	7	2	9	5	9	6	9
Ortak Tarihi Ve Kültürel Miras	1	1			2	2		2	4	3	6
Acil Yardım		9		10	4	1	1	1	4	7	9
TOPLAM	**6**	**29**	**15**	**37**	**35**	**27**	**30**	**29**	**35**	**37**	**51**

TİKA Resmi Filistin yardımları ($)

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
463.170	1.095.120	2.655.257	5.404.387	7.533.430	4.498.047	12.432.538	29.121.053	52.795.600	30.981.396

TİKA Yıllık(2005-2014) Faaliyet Raporlarından Çıkarılmıştır

TİKA tarafından Filistin'de gerçekleştirilen projelerin OECD kriterlerine göre sektörel üst başlıklar olarak sınıflandırılışı ve sayısal verilerine bağlı olarak çıktılar üzerinden değerlendirilecek olursa aktarılan kaynağın 2013 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı ve genel trendin 2005 yılından itibaren artış yönünde olduğu anlaşılmaktadır. İdari altyapı projelerinin Filistin Ulusal Yönetimi'nin (FUY) Batı Şeria'da Ramallah'ı üs olarak belirlemesi sebebiyle öne çıktığı görülmektedir. Üretim sektörleri ile su ve sanitasyon alanlarında Kudüs'te hiç proje gerçekleştirilmemiş olması dikkat çekmektedir. Özellikle ekonomik darboğaz içerisindeki Kudüs eski şehir esnafına ya da yüksek vergi yükü altında çalışmak zorunda kalan diğer Kudüs kimlikli Filistinlilere yönelik projeler hayata geçirilmemiştir. Bununla birlikte Kudüs'te özellikle ortak tarihi ve kültürel miras projeleri diğer 2 bölgeyi geride bırakmıştır. Gazze su ve sanitasyon ile acil yardım konu başlıklarında açık bir şekilde öne geçmiş, kültürel miras ve eğitim alanlarında ise yatırımlar geride kalmıştır. Sağlık alanında ise Kudüs altyapı yatırımlarının zorluğu sebebiyle biraz geride kalmasına rağmen 3 bölgede de benzer dağılım ve proje sayısı görülmektedir.

Sonuç

Ortadoğu'nun en netameli bölgesinde faaliyet göstermek hiç şüphesiz belli zorlukları barındırmaktadır. Sınırları geçen 70 yıla rağmen şekillenmemiş devletler arasında iki halkın ortasında proje tamamlamak, insan hayatına katkı sunmak değerli bir şeydir. Sosyolojik olarak birbirinden farklı, Kudüs, Batı Şeria, Gazze ve tarihî Filistin ya da İsrail içerisinde kalkınmaya dönük düşünce geliştirmek ve bunu pratiğe dökmek hele de kavganın tam ortasında zor bir olgudur. Buna karşın hayatın her sahasında kendisini gösteren ihtiyaçlar bu bereketli topraklarda uzun boylu sektör analizleri yapılmasını da gereksiz kılmaktadır. Kalkınma yardımı ve dış yardım kavramının bazen tam merkezinde bazen de oldukça dışında çeşitli tarihi, siyasi ve dini gerekçelerle TİKA vasıtasıyla sunulan yardımların ölçeği hiç şüphesiz Türk dış politikasının bölge siyasetini okuma biçimini de göstermektedir.

TİKA Filistin'e eğitimden sağlığa, kültürel mirasın ihyasından kapasite artırımına, tarımdan hayvancılığa, içme suyu temininden acil insani yardıma kadar hiçbir bölge ve ülkede olmadığı kadar geniş bir yelpazede kalkınma yardımını sunmaya çalışmaktadır. Yıllara göre miktarı ve içeriği değişiklik gösterse de yapılan yatırımlar ve katkılar sürekli olarak artış göstermektedir.

Geçen 10 yılda yapılmayan alan taramalarının yapılması, ihtiyaç analizlerinin bilimsel yöntemlerle tespiti, proje ve faaliyet sosyal etki ölçümlerinin sağlıklı bir şekilde yapılması ve talep odaklı yaklaşımdan ziyade arz odaklı işbirliği projelerine hayatiyet kazandırılması mevcut eksiklikleri giderecektir. Filistin içi siyasetin ve Gazze Batı Şeria eksenindeki ayrışmanın yanı sıra İsrail ve diğer ülkelerin yaklaşımları proje sektör ve dağılım sürecini fazlasıyla etkilemekte, zaten zor olan süreci daha da güçleştirmektedir. Ancak her şeye rağmen proje başlangıç ve bitiş süreçleri, ekonomik verimlilik değerlendirmeleri, personel ve diğer cari masraflara ilişkin yardım kavramı içerisinde kayıp olarak nitelendirilebilecek unsurların düşüklüğü dikkate alındığında TİKA'nın yerinin farklı olduğu gözlemlenmektedir.

Kaynakça

Altunışık, M. (2014). Turkey as an 'Emerging Donor' and the Arab Uprisings, *Mediterranean Politics*, 19(3), 333-350

Fidan H.& R. Nurdun. (2008). Turkey's role in the global development assistance community: the case of TIKA, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 10(1), 94-111

Kalın, İ. (2011). Perceptions, *Autumn*, XVI(3), 5-23

Pappe I. (2007). *Modern Filistin Tarihi*. Ankara: Phoenix Yayınları

TİKA Yıllık Faaliyet Raporları 2006-2014, http://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22 adresinden 15.04.2016 tarihinde edinilmiştir

Tol, Gönül. (2015), http://www.mei.edu/content/article/rise-turkish-foreign-aid, adresinden

15.04. 2016 tarihinde edinilmiştir

UNRWA.(2012). GAZA in 2020 A Liveable Place? http://www.unrwa.org/userfiles/file/publications/gaza/Gaza%20in%20 2020.pdf, adresinden,15,04,2016 tarihinde edinilmiştir

Veltmeyer, H. (2006). *Latin Amerika ve Başka Bir Kalkınma*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık

Wildeman, J.& A. Tartir (2014). Unwilling to Change, Determined to Fail: Donor Aid in Occupied Palestine in the aftermath of the Arab Uprisings. *Mediterranean Politics*, 19(3), 431-449

İş Kazalarına Karikatürler Üzerinden Bir Bakış

Tuğba Güner*

Öz: İş kazaları her ne kadar ciddi bir sorun olsa da zaman zaman karikatürlere konu olarak trajikomik bir biçimde insanlara yansıtılmaktadır. Bu çalışmada amaç Türkiye'de iş kazalarının karikatürlere nasıl yansıtıldığını incelemektir. İnceleme işçi, işveren ve devletin sorumlulukları açısından ele alınacaktır. Türkiye'de ve Dünya'da iş kazaları toplumsal hayatın kalitesini etkilemesi ve ekonomik anlamda ülkeleri zarara uğratması açısından çok önemli bir sorundur. Bunun yanı sıra çalışanların yaralanmasına, psikolojik zarar görmesine ve ölümüne yol açabilmektedir. Türkiye iş kazaları ile sık sık karşı karşıya kalmakta ve bu kazalarda birçok çalışan hayatını kaybetmektedir. Türkiye 2014 yılında özellikle madenlerde yaşanan iş kazalarında birçok işçiyi kaybetmiştir. Yaşanan en büyük kaza 301 madencinin ölümüne yol açan Soma maden faciasıdır. Çalışmanın birinci bölümünde iş kazası kavramı açıklanarak iş kazasının tanımı, unsurları, nedenleri ele alınacaktır. İkinci bölümde seçilen karikatürler üzerinden iş kazaları tartışılacaktır. Karikatürlerde belirtilen sorunlar Türkiye açısından değerlendirilerek istatistiksel incelemeler yapılacaktır. Türkiye'de iş kazaları ele alınırken uygulamadaki yasalarda da yararlanacaktır.

Anahtar kelimeler: İş Kazası, İşçi, Karikatür, İş Sağlığı, İşveren, İş Güvenliği.

Giriş

İş kazaları Türkiye için önemli bir sorundur. Bunun en önemli nedeni olarak işverenlerin maliyetleri dolayısıyla gereken iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini almaması gösterilebilmektedir. Bu durum tam tersi şekilde işçilerin işverenin ve yasaların uymaları için zorunlu kıldığı önlemleri "bana bir şey olmaz" anlayışıyla almak istememesinden de kaynaklanabilmektedir. Fakat her iki durumda da en mağdur taraf işçi ve aileleri olmaktadır. İş kazası sonucu ölen işçi geride onun gelirinden yoksun kalarak sıkıntılar yaşayan ailesini bırakmaktadır. Karikatürlerde bu ve benzeri durumlar güldürmekten çok düşündüren bir biçimde incelenmiştir. Özellikle Soma'da gerçekleşen maden kazası sonrası yaşananlar karikatürlere oldukça fazla yansıtılmıştır. Çalışmada toplam on bir adet karikatür kullanılmıştır. Karikatürlere internet arama motorları vasıtasıyla erişilmiştir. Önce karikatür incelenirken karikatürün çözümlemesi yapılmış daha sonra karikatürlerde eleştirilen konular başlıklar altında kısa ve öz

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B002
* Süleyman Demirel Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.
E-posta: tugbafedakar@sdu.edu.tr

bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada görselleri açıklamak için göstergebilimsel (semiotoloji) analiz, baloncukların içindekini incelemek için söylem analizidir. Bazı karikatürler söylem analizi yöntemine tabi tutulmamıştır. Çünkü bahsedilen karikatürlerde herhangi bir söylem bulunmamaktadır.

İş Kazası

Kaza, beklenmedik bir anda ortaya çıkan kişiye maddi ve manevi zarar veren olaydır. İş güvenliği açısından ise bir olayın iş kazası olarak tanımlanabilmesi için, olayın işyeri ve istihdamla bağlantılı olması gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü iş kazalarını; önceden planlanmamış, çoğu kez kişisel yaralanmalara, üretimin bir süre durmasına yol açan bir olay olarak tanımlamıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü ise iş kazasını; belirli bir yaralanmaya neden olan beklenmeyen ve önceden planlanmayan bir olay şeklinde tanımlamıştır. İş kazası, sosyal Politika ve iş güvenliği açısından, "İşçinin iş süresince çalışma şartları, işin nitelik ve yürütümü ya da kullanılan makine, araç, gereç ve malzeme nedeniyle uğradığı İş gücünün tamamı ya da bir bölümünü yitirdiği bir olay" olarak tanımlanmaktadır.

Bireysel İş Hukuku anlamında işverene yüklenen ödevlerin gerektirdiği gibi yerine getirilmemesinden kaynaklanan kaza, iş kazasını oluşturur ve işverenin işçiye karşı sorumluluğunu doğurur. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu iş kazasını; "İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen özre uğratan olay" olarak tanımlamıştır. İş kazaları birçok nedenden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Kazalar sonucunda küçük ya da büyük ölçekte yaralanmalar ve ölümler meydana gelebilmektedir. Çalışanlar ve işverenler kazaları önleyebilmek adına risklerin farkında olmalıdırlar (Zakaria v.d., 2012, s.75).

İş Kazasının Unsurları

İş kazalarının oluşumunda üretim teknolojisi, üretim amaçları, çevre koşulları, fizyolojik, psikolojik, sosyolojik olmak üzere birçok neden sıralamak mümkündür. Ancak iş kazalarının nedenlerini genel itibari ile güvensiz davranışlar ve güvensiz durumlar başlıkları altında incelemek mümkündür (Yılmaz, 2009, s.28-29):

Güvensiz davranışlar; işi bilinçsiz yapmak, dalgınlık ve dikkatsizlik, makine koruyucularını çıkarmak, tehlikeli ve hızlı biçimde çalışmak, görevi dışında işlerle uğraşmak, iş disiplinine aykırı davranmak, işe uygun makine kullanmamak, tehlikeli bölgelerde bulunmak, kişisel koruyucu ekipmanları kullanmamak, aşırı hızlı araç kullanmak olarak sıralanabilir.

Güvensiz durumlar; güvensiz çalışma tekniği, sağlıksız çevre koşulları, topraklanmamış elektrik aletleri, işe uygun olmayan el aletleri, kontrolü yapılmamış basınçlı kaplar, üstü

örtülmemiş boşluklar, işyeri dağınıklığı, koruyucusuz makine ve aletler, parlayıcı patlayıcı maddeler olarak sıralanabilir.

Feyer v.d. (1991) tarafından Avusturalya'da yapılan çalışmada iş kazalarında ölümlere yol açan temel etkenler insan hatası, yetersiz iş deneyimi olarak bulunmuştur.

İş kazalarının ikinci dereceden dolaylı nedenlerini, yönetim ve denetim eksiklikleri, işçi ve işverende iş güvenliği bilincinin yeterince oluşmaması gibi durumlar oluşturmaktadır. Bu nedenleri ortadan kaldırmadan iş kazalarının önlenmesi ise olanaklı değildir.

Çalışma yerlerinde iş güvenliğini aksatan ve iş ortamında tehlike arz eden bütün koşullar, genel olarak çevre, makine ve malzemeden dolayı meydana gelmektedir. Koruyucusuz veya koruyucusu yeterli olmayan makineler veya bunlardaki montaj ve tasarım hataları, kusurlu ve noksan teçhizat, kaygan, zayıf veya arızalı döşeme yüzeyleri, kullanılan madde yapılarına uygun üretim sisteminin seçilmemiş olması, işe uygun makine kullanılmaması, işyerinin düzensizliği, yetersiz aydınlatma, gürültü, sıcaklık, sağlık koşulları gibi çalışma ortamındaki eksiklikler gibi hususlar emniyetsiz koşullar olarak adlandırılabilir (Dizdar, 2001, s. 27).

İş kazalarını önlemek için aşağıdaki maddeler uygulanmalıdır (Binyıldırım, t.y., s. 123)

- İş kazalarının % 95'inden fazlası kişilerin yaptığı hatalardan dolayı meydana gelmektedir. Bu yüzden insanların bu konuda eğitilmesi gerekmektedir. İnsana yapılan yatırım diğer yatırımlara göre daha önemlidir. Bu yatırım ise eğitim vasıtasıyla gerçekleşir.
- Çalışanların emniyetsiz hareket ve durumların gözlemlenmesi gereklidir.
- Tüm iş kazaları, zincir halkaları gibi birbirine bağlı hataların, emniyetsiz hareket ve durumların meydana gelmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu zincir bozulursa iş kazaları da önlenebilir.

İş Kazalarının Sınıflandırılması

Yaralanmanın Ağırlığına Göre Kazalar(ÇSGB);

1. Yaralanma ile Sonuçlananlar
2. Sürekli İş Göremezliğe Neden Olanlar
3. Ölümle Sonuçlananlar
4. Tedavi Gerektirmeyenler

Yaralanmanın Cinsine Göre Kazalar

1. Kafa yararlanmaları
2. İç organ yaralanmaları
3. Ruhsal ve sinirsel tahribat yapanlar

Cinsine Göre Kazalar
1. Düşme ve İncilme
2. Yanma
3. Ezilme ve Sıkışma
4. Elektrik Kazaları vb.

Karikatürlerde İş kazalarına Yaklaşım

Karikatür; diğer bir adı ile çizgisel mizah insanların varlıkların ve olayların hatta duygu ve düşüncenin doğasına ters düşen, olağan çelişen gülünç yanlarını yakalayıp bunları bazen de yazı ile destekleyerek abartılı çizimler ile mizahi bir anlatıma dönüştürmektir. Esasında karikatür tanımlanan olarak çizgisel mizahın tanımlarının birleştiği nokta olay olgu ve durumların eleştirel dille gülmece öğesini kullanarak çizgiye dökülmesidir (Köseoğlu, 2014, s. 23).

Yöntem

Söylem analizi yazımlanmış olan söylemin karmaşık yapısı içerisinde niteliksel olarak çözümlenmesidir. Özellikle kitle iletişim araçlarının geniş halk kitlelerine ulaşması ile birlikte soyal bilimlerin kullandığı bir yöntem haline gelmiştir. Bu analiz türünde söylemde yer alan mekanlara, belirli göndermeler yapılarak onların niceliksel değil, niteliksel olarak çözümlenmesi yapılmaktadır. Verilerin mesajlarının anlamının açıklanmasında kullanılmaktadır (Yaşar, 2015, s. 10,13; Aziz, 2014, s. 150).

Bu çalışmanın sorunu karikatürlerle ele alınacaktır. Bunun sebebi karikatür sanatının doğasında bulunan eleştirel yapıdır. Çizerler farklı dünya görüşlerinden olsalar dahi sosyal sorunları muhalif bir dille kağıda dökmektedir. Ayrıca karikatürün karşısındakine vermek istediği mesajı doğrudan iletme özelliği bulunmaktadır. Örneğin üzerinde saatlerce konuşulacak ya da sayfalarca yazılacak konuları karikatür birkaç çizgi ile anlatabilmektedir (Yaşar, 2015, s. 5-7).

Bu çalışmada seçilen karikatürler kazalarda kimin sorumlu olduğunu gözler önüne sermeye yönelik seçilmiştir. Seçimler yapılırken internet arama motorlarından faydalanılmıştır. Bazı karikatürlerin çizerleri bulunamadığından sadece internet kaynağının adına yer verilmiştir. Karikatürlerdeki iş kazaları incelenirken kazalarda sorumluluğun kime ait olduğu üzerinde durulmuştur. Sorumlular işçi, işveren, ya da devlet olabilmektedir. Sırası ile bu başlıklar altında karikatürlere, analizlerine ve resmi verilere yer verilecektir.

Devletin Sorumluluğu

Karikatür 1: İş Kazası-İşsizlik İlişkisi

Kaynak: http://tuisag.com, 20 Mart 2015, Çizer:*Sefer Selvi*

Gösterge: İş kazası sonucu ölüm karikatürü/ *Gösterenler:* Devlet temsilcisi, işçi, kepçe, kepçe operatörü, inşaat

Gösterge Bilimsel Analiz: Karikatürde elinde kalemle grafik çizen kişi devletten yetkili bir kişi olarak düşünülebilir. Bu kişi bir grafik çizmektedir. Bu grafik ise işsizlik oranlarını göstermektedir. Kepçe vasıtasıyla ölmüş bir işçinin cesedi taşınmaktadır. Burada ambulans ile cesedin taşınmaması insan canının değersizliğine vurgu yapmak amaçlıdır. Devlet temsilcisi ise bu cesede gülümseyerek, sevinerek bakmaktadır.

Söylem Analizi: Devlet temsilcisi iş kazası sonucu ölen işçiye bakarak işsizliğin bir kişi daha azaldığını söyleyerek sevinmektedir. Karikatürde işçilerin canlarının değersiz olduğu devletin onları birer istatistik olarak gördüğü söylenmiştir. Türkiye'de işsizlik oranlarının yüksek olması konusu burada vurgulanmıştır. Ölen işçinin yerine yeni işçilerin gelecek olması yoluyla işsizlik bir kişi daha azalacaktır.

Devletin Çalışanları Koruma Yükümlülüğü

Anayasal çerçeve içinde de çalışanların işçi sağlığı ve iş güvenliğini koruma esas alınarak bu konu devletin ödevleri arasında sayılmış çalışanların korunmasının sorumluluğu devlete yüklenmiştir. İş güvenliği hakkı doğal yaşam hakkının bir uzantısıdır. Anayasa Mahkemesi'nin konuyla ilgili olarak vermiş olduğu kararlarda çalışanın iş güvenliği hakkını yaşama hakkı ile ilişkilendirdiği görülmektedir.

1982 Anayasası birçok hükmünde dolaylı bir şekilde iş güvenliği hakkını düzenlemiştir. Herşeyden önce Cumhuriyetin niteliklerini düzenleyen Anayasanın ikinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına saygılı bir sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilerek ça-

lışanların işyerlerinde vücut tamlığına ve sağlığına zarar verecek her türlü tehlikeye karşı işverenlerden ve devletten talep hakları olduğu kabul edilmiştir (Balkır, 2011-2012, s. 14).

Türkiye'de İşsizlik

Türkiye'de işsizlik oranları tabloda yıllara göre verilmiştir. 2015 yılında toplam işsizlerin sayısı 3125000 olarak belirlenmiştir. Bunlardan 2428000'i bir yıldan daha az süreli işsizlerdir. Bunlardan 697000'i bir yıl ve daha uzun süreli işsizlerdir.

Tablo 1.
İş arama sürelerine göre işsizler, Kasım 2014-2015(bin kişi)

İş arama süresi	Toplam		Erkek		Kadın	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015
İşsiz	3 096	3 125	1 946	1 917	1 151	1 208
Bir yıldan daha az süreli işsizler	2 485	2 428	1 631	1 567	853	861
2 - 1 ay	1 277	1 315	908	915	369	400
5 - 3 ay	872	741	509	445	363	295
8 - 6 ay	249	281	161	156	88	126
11 - 9 ay	87	91	53	51	33	40
Bir yıl ve daha fazla süreli işsizler (Uzun süreli işsizler)	612	697	315	351	299	346
1 yıl ve daha fazla, 2 yıldan az	433	506	220	263	214	243
2 yıl ve daha fazla, 3 yıldan az	131	138	72	61	59	77
3 yıl ve daha fazla	48	53	23	27	26	26

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Kasım 2015

Karikatür 2: İşçi Cenazeleri İçin Bant Sistemi

Kaynak: http://www.tuisag.com, 17 Kasım 2014.
Gösterge: İşçi ölümleri karikatürü/*Gösterenler:* İmam, cenazeler, işçiler, ant sistemi, cami

Gösterge Bilimsel Çözümleme: Bu karikatürde işçi ölümlerinin çokluğu eleştirilmiş. İşçi ölümlerinin çokluğu nedeniyle bant sistemi kurulmuştur. İmam aynı anda iki tane işçi cenazesi-

nin cenaze namazını kıldırmaktadır. Cemaatte 3 kişi vardır.

Söylem Analizi: Resimdeki kişilerden biri bant sistemini görünce şaşkınlık yaşamaktadır. Bant sistemi üretimin artırılması için kullanılan bir sistemdir. O kadar çok işçi ölümü yaşanıyor ki bunun için bant sistemi kurulmuştur. Türkiye'de yaşanan iş kazası sonucu ölümlere ait istatistikler tabloda verilmiştir.

Türkiye'de İş Kazası Sonucu Ölümler

Tablo 2
5510 Sayılı Kanunun 4-1/a Maddesi Kapsamındaki Sigortalılardan İş Kazası/ Meslek Hastalığı Sonucu Ölenlerin Aylara ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2014

Aylar	İş Kazası Sonucu Ölen Sigortalı Sayısı[1]		
	Erkek	Kadın	Toplam
Ocak	87	3	90
Şubat	79	3	82
Mart	98	2	100
Nisan	110	2	112
Mayıs	407	3	410
Haziran	111	3	114
Temmuz	116	0	116
Ağustos	110	6	116
Eylül	128	1	129
Ekim	130	2	132
Kasım	105	7	112
Aralık	108	5	113
Kaza tarihi bilinmiyor	0	0	0
Toplam	**1.589**	**37**	**1.626**

Kaynak: SGK 2014 İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri

Tabloda 2014 yılında yaşanan iş kazası ölümleri verilmiştir. İstatistiklere göre en çok kaza mayıs ayında yaşanmıştır. Bilindiği üzere mayıs ayında yaşanan Soma faciasında 301 madenci hayatını kaybetmiştir.

İş Kazası Sonucu Ölen İşçilerin Ailelerinin Hakları

Ölen madencilerin geride kalan eş, çocuk ve bakmakla yükümlü olunan anne ve babalarına Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından ölüm geliri ve şartlar uygunsa ölüm aylığı bağlanmaktadır.

Türk sosyal güvenlik sisteminde ölüm riskine karşı iki farklı sigorta kolundan sosyal koruma sağlandığı söylenebilir. Ölümün iş kazası ve meslek hastalığına bağlı olmadığı durumlarda hak sahiplerine ölüm aylığı bağlanırken, ölümün iş kazası ve meslek hastalığına bağlı olduğu durumlarda hak sahiplerine ölüm geliri ödenmektedir (Göktaş, 2012, s. 201). İş kazası sonucu zarara uğrayan işçinin işverenden işgöremezlik tazminatı, destekten yoksun kalma tazminatı ve manevi tazminat istemek için dava yollarına başvurabilir.

Karikatür 3: İnşaat İşçisi Karikatürü 1

Kaynak: http://www.kmo.org.tr, 5 Ekim 2013, Çizer:Muammer OLCAY.

Gösterge: İnşaat işçisi karikatürü Gösterenler: İşçi, mala, film şeridi, boya kovası, asansör

Gösterge Bilimsel Analiz: Bu karikatürde çok yüksek bir binanın dış cephesine boya yapan bir işçi tasvir edilmiştir. Bu işçi boya yaparken çocukluğu, gençliği, evliliği gözlerinin önünden geçmektedir. Burada işçilerin çalıştıkları zor şartlar altında, her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya hayatım gözlerimin önünden film gibi geçti, cümlesi anlatılmak istemiştir. Gerçekten de özellikle inşaat sektöründe iş kazalarının en çok yaşandığı sektördür.

Tablo 3.

Ekonomik Faaliyete Göre İş Kazası Geçirenler

Ekonomik faaliyet	Son 12 ay içerisinde istihdam edilenler		İş Kazası: Son 12 ay içerisinde iş kazası geçirenler			
	Sayı		Sayı		Oran	
	2007	2013	2007	2013	2007	2013
Toplam	24 470	30 614	725	706	3,0	2,3
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	6 117	7 555	122	148	2,0	2,0
Madencilik ve taş ocakcılığı	136	121	14	13	10,3	10,4
İmalat	4 634	5 504	237	183	5,1	3,3
Elektrik, gaz, buhar, su temini ve kanalizasyon	134	244	7	13	5,2	5,2
İnşaat	1 804	2 346	82	101	4,5	4,3
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	5 026	5 889	132	114	2,6	1,9
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	1 346	1 565	48	41	3,6	2,6
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları yardımcı iş hizmetleri	1 173	2 371	15	31	1,3	1,3
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmet faaliyetleri	4 100	5 018	68	62	1,7	1,2

Kaynak: TÜİK

Tablo 3'te ekonomik faaliyet sınıflamasına göre iş kazası geçirenler verilmiştir. Buna göre 2013 yılında en çok iş kazası imalat sanayinde meydana gelmiştir. En az kaza ise madencilik sektöründe meydana gelmiştir.

İşveren Sorumluluğu

Karikatür 4: *İnşaat İşçisi Karikatürü 2*

Kaynak: www.tuisag.com, 17 Kasım 2014, Çizer: Sefer SELVİ.

Gösterge: İş Kazası Karikatürü, *Gösterenler:* İşveren, işçi, ustabaşı, ölü işçi, iskele, boya kutusu

Gösterge Bilimsel Çözümleme: Bu karikatürde ağzında purosu olan kişi işverendir. Ve işveren zalimce işçisini düşünmeyen kişiler olarak anlatılmıştır. İş kazaları karikatürde cinayet olarak değerlendirilmiş fakat işverenlerin bunu iş kazası olarak olağan bir şey gibi gösterme çabaları irdelenmiştir. Olay yine inşaat sektöründe geçmektedir. İşverenlerin sorumlulukları yasalarla belirlenmiştir.

Söylemsel Analiz: İşveren işçinin ölümüne kaza süsü verilmesini istemektedir. Burada olayın kaza olmadığı aslında cinayet olduğu anlatılmak istemektedir.

Karikatür 5: Soma Maden Kazası Karikatürü

Kaynak: www.hurriyet.com, (16.05.2014), Çizer: Carlos Latuff.

Gösterge: Maden kazası karikatürü, *Gösterenler:* İşveren, maden ocağı, duman.

Gösterge Bilimsel Çözümleme: Bu karikatürde Soma'da yaşanan maden faciasından sonra işverenin tutumu eleştirilmektedir. Madenin girişi kapalı içerde madenciler var bulunmakta ve ölmektedir. İşverenin sırtındaki dolar işareti de işverenin sadece kendi kazancını düşündüğünü vurgulamaktadır.

Söylemsel Analiz: İşveren hemen yeni madenciler bulmamız lazım diyerek madenin faaliyetinin durmaması gerektiğini anlatmaktadır. Ve para kazanmaya devam etmek istemektedir. 301 madencinin ölmesini umursamamaktadır.

Maden Sektörünün Özellikleri

Madencilik sektörü diğer sektörlerden farklı olarak özellikle kaza durumlarında yaşam şansının çok az olduğu sektörlerdir. Bunun yanı sıra madenciliğin diğer sektörlerden ayıran özellikler, - Üretildiğinde yerine konulamayan tükenen varlıklardır. - Her aşaması çok risklidir. - Yatırımın geri dönüş süreci uzundur. - Yer seçim şansı yoktur, bulunduğu yerde işletilmesi zorunludur. - İstihdam ve katma değer yaratan emek yoğun bir sektördür. - Çevreye etkisi önlenebilen veya kontrol edilebilen bir sektördür. - Genellikle kırsal kesimlerde yapıldığından göçü önler. - Madencilik yapılan bölgeler daha hızlı kalkınır. - Ekonomik kalkınma için madenlerin işletilmesi gereklidir. - Krizlerden en çok etkilenen sektörlerden birisidir. - Madencilik faaliyetleri durdurulduğunda yeniden üretime alınması büyük maliyetlere neden olmaktadır(TMMOB Maden Mühendisleri Odası, 2010, s. 13). Bu özelliklerden de yola çıkarak bu kadar katma değer yaratan ve riskleri içerisinde barındıran sektörlerde çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konusunda ayrı yasalarla ve önlemlerle korunması yerinde olacaktır.

Soma Maden Faciası

Soma faciasında sonra işveren şirket basın toplantısı düzenleyerek kazanın nedenleri üzerine bilgilendirme yapmıştır. Şirket genel müdürü Ramazan DOĞRU "Ramazan Doğru basın toplantısında "Trafoyla alakası yok" diyerek*"Kaza 140 kodunda dördüncü bantta meydana geldi. Burada tespit edilmesi mümkün olmayan kızışma meydana geldi. Hızlı havanın etkisiyle tutuşan kömür korlar halinde ani bir yangın meydana getirdi."* şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

kazanın aslında engellenemez bir durumdan dolayı meydana geldiğini söylemiştir.

Madenlerde yaşam odası adı verilen ve kaza anında madencilerin kurtulmasını sağlayacak odanın Soma madeninde olmaması ile ilgili eleştirilere şirket sahibi Alp GÜRKAN "*Arkadaşlarımın bir sene önce çalışma alanlarında yapılan bir odadır yaşam odası. Bu odalar anataşın içinde yapılacak. Eğer kömürün içinde yaparsanız. Bir yangında odanın içinde olan insanlar yanar. Taşlı bölgede yaşam odası yapmamız gerekir. Esas üretim alanı olmadığı için ana taşa girilerek yapılıyor bu yaşam odası. Yaşam odası hemen her yere yapılamaz. Kömür madeninin*

*içine yapamazsınız. Civara yapabilirsiniz. Yaşam odasının Türkiye'de hazırlığını yapmak da maden içinden geçerek olur. Madenin içinden geçiyor. Tünel sürerek yapılır. Oraya gitmeden oda yapsanız ne olur. Yaşam odası üretimin ağır olduğu yere yakın yapılır. Buradaki odanın hiçbir ehemmiyeti yok. Alt tarafta hazırlık yapılıyor şu an. Bu kaza üç ay dört ay sonra olmuş olsaydı. Bu insanlar kurtulacaktı yaşam odası olduğu için."*şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Maden sahibi burada yaşam odası olmamasının nedenlerini açıklamış ve kömürün olduğu bölgede yaşam odası olmasının mümkün olmadığını daha uzak bir noktada yapılabileceğini bunuda üç dört ay içinde yapacaklarını belirtmiştir. Eğer yaşam odası daha önce yapılsaydı madenciler kaza anında koşarak yaşam odasına ulaşmaları durumunda hayatta kalabilirlerdi.

İş Kazalarına Karşı İşverenin Sorumlulukları

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile; işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemek amaçlanmış olup kazanın meydana geldiği işyeri de, söz konusu kanun kapsamındadır. 6331 sayılı yasaya göre işçi sağlığı ve iş güvenliği sorumluluğu işverendedir ve söz konusu kanun, işverene, işyerinde en deneyimsiz ve bilgisiz işçinin dahi kaza yapamayacağı ve kazaya neden olamayacağı iş ortamının yaratılması sorumluluğunu vermektedir. Kanunun, işverenin genel yükümlülüğünün belirlendiği 4'üncü maddesine göre işveren, çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olup bu çerçevede;

a) Mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapar,

b) İşyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyulup uyulmadığını izler, denetler ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlar,

c) Risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır,

d) Çalışana görev verirken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne alır,

e) Yeterli bilgi ve talimat verilenler dışındaki çalışanların hayati ve özel tehlike bulunan yerlere girmemesi için gerekli tedbirleri alır.

Karikatür 6: Soma Maden Kazası Karikatürü 2

Kaynak: www.haberturk.com, 16 Mayıs 2014, Çizer:Mehmet ÇAĞÇAĞ.

Söylem Analizi: Karikatürde Soma faciası sonrası madende yaşam odası olmaması konusu işlenmiştir. Sorumlular kazanın sorumluluğunu kabul etmemeleri konusu onlarında kaçış odası yaptık demeleri şeklinde anlatılmıştır. Yaşanan facia sonrası ne devlet ne de işveren herhangi bir sorumluluk kabul etmemiştir. Devlet işvereni suçlamış, işverende kendisinin her önlemi aldığını belirtmiştir.

İşveren işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gereken önlemleri almalıdır. İş sağlığı ve güvenliği için gerekli olan araç ve gereçlerin tamamını bulundurmak zorundadır. İşçilerse işverenin aldığı önlemlere uymakla yükümlüdür(6098 S.K., md:417).

Avrupa Birliği'nin işte çalışanların sağlık ve güvenliklerini iyileştirmeye yönelik tedbirler alınmasına ilişkin 12 Haziran 1989 tarihli 89/391/EEC Sayılı konsey direktifinde işverenlerin yükümlülükleri işle ilgili her konuda işçilerin sağlık ve güvenliğini korumak olarak belirlenmiş ve işverenin bu sorumluluğunu başka kişilere devredemeyeceği ve çalışanların yükümlülüklerinin işverenin sorumluluğunu etkilemeyeceği belirtilmiştir.

Direktifte ayrıca belirtilen yükümlüler aşağıdaki gibidir.

> "İşveren, Sorumlulukları çerçevesinde çalışanların sağlığını ve güvenliğini korumak, mesleki tehlikeleri önlemek, bilgilendirme, eğitim ve kurumsal gereklilikler için her türlü önlemi alacaktır.
>
> İşveren, durumu daha iyiye götürmek için değişen koşullara kendisini uydurmaya hazır olacaktır.

2. İşveren 1. paragraftaki önlemleri aşağıdaki genel prensiplere uygun olarak alacaktır.

a) Tehlikelerin önüne geçmek,

b) Önüne geçilemeyen kaçınılmaz tehlikeleri değerlendirmek,

c) Tehlikelerle kaynağında mücadele etmek,

d) İşleri kişilere uygun hale getirme, özellikle işyeri tasarımında, iş makinası, çalışma ve üretim yöntemi seçimlerinde, üretim temposunun sağlığa etkilerini düşünmek ve monotonluğunu azaltmak,

e) Teknik gelişmeleri adapte etmek,

f) Tehlikelerin yerine tehlikesizleri veya daha az tehlikelileri ikame etmek,

g) Çalışma ortamına ilişkin tüm koşulları, teknolojiyi, iş organizasyonunu, çalışma koşullarını ve sosyal ilişkileri bir arada değerlendirerek birbirini destekler mahiyette tedbirler politikası geliştirmek,

h) Toplu korunma önlemlerine kişisel korunma önlemlerinden daha çok öncelik vermek,

i) İşçilere uygun talimatları vermek."

6331 sayılı yasaya göre işveren, iş kazası riskine karşı en gelişmiş teknolojiyi kullanmak zorundadır. İşletme sermayesinin yetersizliği, teknolojinin maliyeti artırması ve benzeri nedenler işverenin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Ayrıca, yine 6331 sayılı yasaya göre; yasanın öngördüğü yükümlüklerini yerine getirirken yasaya şeklen uygun davranması da işverenin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Örneğin, işveren, risk değerlendirmesi yaptığını öne sürerek, gerçekleşen riskin yaratmış olduğu olumsuz sonuçlardan sorumlu olmadığını ileri süremez. İşyeri dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan hizmet alınması, işverenin sorumluluklarını ortadan kaldırmaz. Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği alanındaki yükümlülükleri, işverenin sorumluluklarını etkilemez. İşveren, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin maliyetini çalışanlara yansıtamaz. İşin sevk ve yönetiminin mutlak anlamda işverende olduğu bir sistemde, işletme riski de kendisinde olacağı için, işveren, yasanın öngördüğü önlemleri işçi sağlığı ve iş güvenliği amacını gerçekleştirecek şekilde almadığı için kusur aranmaksızın sorumludur(Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2014, s. 33).

İşverenin işçiyi gözetme borcunda bulunan en önemli görevlerinden biri işçinin yaşam, sağlık ve vücut bütünlüğünün korunması için gereken önlemlerin alınmasıdır(Güzel ve Çatalkaya, t.y., s. 168).

Karikatür 7: İşveren Duyarsızlığı

Kaynak: http://siyasikarikaturler.blogspot.com.tr, 7 Eylül 2014, Çizer:Tahsin KAYA

Gösterge: İşveren, yaralı işçi, diğer işçi, yemek, pano

Gösterge Bilimsel Analiz: Karikatürde iş kazası sonucu yaralanan bir işçi karşısında patronun sergilediği tutum umursamaz olarak nitelendirilebilir. Öyle ki patron yemeğini yemeye devam etmektedir.

Söylem Analizi: İşveren düşen tuğlanın işçiden daha değerli olduğunu belirtmiştir. Tuğlalara sigorta yaptırmış fakat işçilerini sigortalı yapma ihtiyacı hissetmemiştir. Kaza olduğunun hastaneye intikali halinde sigortasız işçi çalıştırmanın getireceği yaptırımlardan kaçınmak için işçiyi hastaneye götürmeden önce sigortalı yapmak istemektedir. İşverenler sigortasız işçi çalıştırmaları durumu kayıtdışı istihdam olarak adlandırılmaktadır. Başka bir deyişle kayıt dışı istihdam; bir işverene bağlı olarak çalışan ya da kendi nam ve hesabına çalışan kişilerin çalışmalarının Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilmemesi olarak tanımlanabilir (Süngü, 2008, s. 115).

Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam

Türkiye'de kayıt dışı istihdam önemli bir sorundur. İşverenler prim v.b. ödemelerden kurtulmak için işçileri sigortasız olarak kayıtdışı çalıştırabilmektedir.

Tablo 4.
Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam Verileri

İşteki durum	Toplam (+bin kişi)						Erkek						Kadın					
	İstihdam		Kayıt dışı[1]		Kayıt dışı oranı		İstihdam		Kayıt dışı[1]		Kayıt dışı oranı		İstihdam		Kayıt dışı[1]		Kayıt dışı oranı	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
TOPLAM	24 456	25 454	8 013	8 239	32,8	32,4	17 461	17 896	4 831	4 869	27,7	27,2	6 994	7 559	3 182	3 370	45,5	44,6
Ücretli veya yevmiyeli	16 399	17 132	3 026	2 948	18,5	17,2	12 046	12 351	2 119	2 012	17,6	16,3	4 354	4 781	907	936	20,8	19,6
İşveren	1 137	1 103	177	141	15,6	12,8	1 043	1 011	164	135	15,7	13,4	94	92	13	6	13,8	6,5
Kendi hesabına	4 286	4 471	2 524	2 680	58,9	59,9	3 610	3 771	1 937	2 085	53,7	55,3	677	700	587	595	86,7	85,0
Ücretsiz aile işçisi	2 633	2 748	2 286	2 470	86,8	89,9	763	763	610	637	79,9	83,5	1 870	1 986	1 675	1 833	89,6	92,3
TARIM -	4 787	4 842	3 800	3 917	79,4	80,9	2 701	2 710	1 867	1 890	69,1	69,7	2 085	2 133	1 933	2 027	92,7	95,0
Ücretli veya yevmiyeli	422	369	329	265	78,0	71,8	257	228	181	149	70,4	65,4	165	141	148	116	89,7	82,3
İşveren	62	29	33	11	53,2	37,9	59	28	30	10	50,8	35,7	4	1	3	0	75,0	0,0
Kendi hesabına	2 099	2 184	1 444	1 507	68,8	69,0	1 860	1 947	1 216	1 279	65,4	65,7	240	237	228	228	95,0	96,2
Ücretsiz aile işçisi	2 203	2 260	1 994	2 134	90,5	94,4	526	507	440	452	83,7	89,2	1 677	1 753	554 1	683 1	92,7	96,0
TARIM DIŞI	19 669	20 612	4 213	4 323	21,4	21,0	14 760	15 186	2 964	2 979	20,1	19,6	4 909	5 426	1 249	1 344	25,4	24,8
Ücretli veya yevmiyeli	15 978	16 763	2 697	2 684	16,9	16,0	11 789	12 123	1 938	1 863	16,4	15,4	4 189	4 640	759	821	18,1	17,7
İşveren	1 074	1 074	145	130	13,5	12,1	985	983	134	125	13,6	12,7	90	91	10	6	11,1	6,6
Kendi hesabına	2 187	2 287	1 080	1 173	49,4	51,3	1 750	1 824	721	806	41,2	44,2	437	463	358	367	81,9	79,3
Ücretsiz aile işçisi	430	488	292	336	67,9	68,9	237	256	170	185	71,7	72,3	193	232	122	150	63,2	64,7

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ocak 2015

Tablo 4'te Türkiye'de kayıt dışı istihdamın verileri verilmiştir. Buna göre 2015 yılında 8239000 kişi kayıt dışı çalışmaktadır. Kayıt dışı çalışma en çok ücretsiz aile işçiliği şeklinde gerçekleşmektedir.

Karikatür 8: İşçi ve İşveren Farkı

Kaynak: http://www.izmiralternatif.com

Gösterge: İşçi karikatürü *Gösterenler:* İşçiler, duvar, binalar

Gösterge Bilimsel Analiz: İşçiler bir duvara yaslanarak sohbet etmektedir.

Söylem Analizi: Karikatürdeki işçilerden birinin her ay 87 patron ölse neler olur kimbilir demesi iş kazalarında işçilerinin ölmesinin ülke için bir öneminin olmadığını fakat işverenlerin ölümü halinde herşeyin daha farklı olacağını anlatmaktadır. İş kazalarından en çok etkilenenlerin işçiler olduğu aşikardır. Aşağıda işteki duruma göre iş kazası geçirenler verilmiştir.

İş Kazası Geçirenlerin İşteki Durumları

Bu başlık altında amaçlanan karikatürdeki işçinin sorduğu sorudan yola çıkarak işverenlerin iş kazası geçirme oranlarını incelemektir.

Tablo 5
Cinsiyet ve İşteki Duruma Göre İş Kazası Geçiren veya İşe Bağlı Sağlık Sorununa Maruz Kalanlar, 2007 - 2013

	Son 12 ay içerisinde istihdam edilenler+15yaş bin kişi		İş Kazası			
İşteki durum			Son 12 ay içerisinde iş kazası geçirenler			
	Sayı		Sayı		Oran	
	2007	2013	2007	2013	2007	2013
Toplam - Total	24 470	30 614	725	706	3,0	2,3
Ücretli veya yevmiyeli	15 274	20 050	502	494	3,3	2,5
İşveren	1 258	269 1	33	20	2,6	1,6
Kendi hesabına	4 667	5 166	140	135	3,0	2,6
Ücretsiz aile işçisi	3 272	4 128	50	57	1,5	1,4

Kaynak: TÜİK, İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırması Sonuçları, 2013

Tablo 5'e göre en çok kaza ücretli çalışanlar arasında yaşanmaktadır. Bunu kendi adına çalışanlar sonrasında ücretsiz aile işçileri en son işverenler takip etmektedir. 2013 yılında iş kazası geçiren işçi sayısı 20050 iken iş kazası geçiren işverenlerin sayısı 1269 olarak gerçekleşmiştir.

İşçi Sorumluluğu

Karikatür 9: İşçi Sorumlulukları

Kaynak: http://www.isgtmgd.com, 9 Kasım 2015.

Gösterge: İş sağlığı önlemi karikatürü**,** *Gösterenler:* İşçiler, kaynak başlığı, gözlük, kasklar

Gösterge Bilimsel analiz: Bu karikatürdeki işçiler iş sağlığı güvenliği önlemi olarak kullandıkları gözlük ve maskeyi anlatırken 3. İşçinin gözlerini korumak için bir şey kullanmadığını görülmektedir. Burada Türkiye'de yaygın olan bana bir şey olmaz anlayışı işlenmiştir. 3. İşçi diğer işçilerden farklı olarak ayaklarına koruyucu ayakkabı giymemiş bareti kırık şekilde çizilmiştir.

Söylem Analizi: İşçiler kaynak sırasında kullandıkları koruyucu başlık ve gözlükleri karşılaştırmaktadır. İlk sıradaki işçi;iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine uyarak işe uygun bir kaynak başlığı edinmiştir. İkinci işçi günlük hayatta güneşten ve ışıklardan aşırı etkilenenlerin kullandığı kolormatik gözlükle kaynak yapacaktır. Üçüncü işçi ise hiçbir güvenlik önlemi olmaksızın gözleri açık bir şekilde bana bir şey olmaz anlayışıyla işini yapacaktır.

İş Kazalarına Karşı İşçilerin Sorumlulukları

İş sağlığı ve güvenliğinde işverenler kadar işçilerinde yükümlülükleri vardır. 6331 sayılı yasa işverenlerin yükümlülüklerinin yanında çalışanlarında yükümlülüklerini belirlemiştir(6331 S.K. md:19).

1.Çalışanlar iş sağlığı güvenliği eğitimleri ve işverenlerin talimatlarına göre davranarak kendilerinin ve diğer çalışanların sağlık ve güvenliğini tehlikeye atmamalıdır.

(2) Çalışanların yükümlülükleri şunlardır:

a) İşyerindeki makine, cihaz, araç, gereç, tehlikeli madde, taşıma ekipmanı ve diğer üretim araçlarını kurallara uygun şekilde kullanmak

b) Kendilerine sağlanan kişisel koruyucu donanımı doğru kullanarak korunmasını sağlamak

c) İşyerindeki sağlık, güvenlik yönünden sorunlu olabilecek konuları işverene veya çalışan temsilcisine derhal haber vermek.

ç) Teftişe yetkili makam tarafından işyerinde tespit edilen noksanlık ve mevzuata aykırılıkların giderilmesi konusunda, işveren ve çalışan temsilcisi ile iş birliği yapmak.

d) Kendi görev alanında, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için işveren ve çalışan temsilcisi ile iş birliği yapmak.

Sonuç

İş kazalarını karikatürler üzerinden değerlendirdiğimiz bu çalışmada kullanılan karikatürlerden yola çıkarak işverenlerin iş kazalarından sonra sorumluluk noktasında en çok eleştirilenler olduğu söylenebilir. İşverenlerin işçiyi insan yerine koymayan yaklaşımları, işçi haklarını kısarak ya da gereken önlemleri almadan işçileri çalıştırması ve böylelikle daha fazla kazanç elde etmek yönündeki yaklaşımlar karikatürlerde sıklıkla eleştirel bir dille değerlendirilmiş-

tir. Sorumluluk noktasında ikinci sırada devlet bulunmaktadır. Devlet her ne kadar yasalar yoluyla işçilerini korumaya çalışsa da yasaların işverenler tarafından uygulanmaması ve bu noktadaki denetimlerin yetersiz olması işçilerin iş kazaları sonucunda mağdur olmalarına yol açmaktadır. Soma'da yaşanan maden kazası sonucu işverende devlette üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdiğini açıklamıştır. Kazadan sonra kimse hata yaptığını kabul etmemiştir. Çıkarılan yeni yasalar yoluyla iş kazalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Karikatürlerde özellikle vurgulanan bir diğer durum ise işçi hayatının kıymete değer bulunmayışı ve işverenlerin, devletin gözünde işçi ölümlerinin önemsiz görülüşüdür. Bu davranış şekli iş kazalarının Türkiye'de doğal olaylar olarak görülmesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak iş sağlığı ve güvenliği alanında en son yürürlüğe giren 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu gibi işçilerin haklarını koruyan kanunların işverenler tarafından uygulanıp uygulanmadığı konusunda yeterli denetimlerin sağlanması ve kanunlara aykırı davranan işverenlere yeterli yaptırımların uygulanması Türkiye'de yaşanan iş kazalarını önlemede en büyük rolü oynayacaktır.

Kaynakça

Aziz, A., (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları.

Balkır, G. Z. ,(2012). İş Sağlığı ve Güvenliği Hakkının Korunması: İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Organizasyonu. , Sosyal Güvenlik Dergisi, 2(1), 56-91.

Binyıldırım, T., İş Kazalarının Oluşumu Ve İş Kazalarının Sınıflandırılması, http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/11248.pdf, e.t.:03.01.2016.

Carlos L. 2014, Brezilyalı karikatüristten Türkçe Soma karikatürü, http://www.hurriyet.com.tr/brezilyali-karikaturistten-turkce-soma-karikaturu-26428940, 24.02.2016.

Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası. ,(2001). İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği Açısından İşçi-İşverenin Görev Ve Sorumlulukları. , Ankara.

Dizdar, E.,(2015). Kaza Sebeplendirme Yaklaşımları. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG), 2(7), 26-31.

Feyer, A.-M., & Williamson, A. M. , (1991). A classification system for causes of occupational accidents for use in preventive strategies. Scandinavian Journal of Work, Environment & Health, 17(5), 302–311.

Göktaş, M. ,(2012). İş Kazası Ve Meslek Hastalığı Sonucu Ölen Sigortalıların Haksahiplerine Ölüm Geliri Ödenmesi, , Mali Çözüm Dergisi, 114, 201-210.

Güzel A., ve Çatalkaya U. , (2012). İşverenin İş Kazasından Doğan Sorumluluğunun Niteliği ve Sınırları (Karar İncelemesi), Çalışma ve Toplum Dergisi, 3(34), 157-188.

İş Kazaları, (http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowDoc/WLP+Repository/per/dosyalar/duyurular/iskazalari), e.t.:17.02.2016.

İş kazası karikatürü, http://isgtmgd.com/otomatik-kisilar-gozler-var/, 13.01.2016.

İş kazası karikatürü, http://www.izmiralternatif.com.tr/haberdetay/kazasi-karikaturleri/, 07.01.2016.

İş kazası karikatürü, http://siyasikarikaturler.blogspot.com.tr/2014/09/is-kazas-tahsin-kaya.html , 07.09.2014.

Köseoğlu, M. , (2014). Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımının Eleştirel Düşünmeye Etkisi, Samsun, Yazı Yayınları, 2014.

SGK 2014 İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler, e.t.:08.02.2016.

Süngü, Y. (2007-2008). Kayıt Dışı İstihdamın Denetimi Ve Sosyal Güvenlik Reformuyla Yapılan Düzenlemeler, TÜHİS İŞ Hukuku ve İktisat Dergisi 21(2-3), 115-132.

TMMOB MADEN Mühendisleri ODASI,(2010). Madencilikte Yaşanan İş Kazaları Raporu.

TMMOB, İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği` Konulu Karikatür Yarışması Sonuçlandı, http://www.kmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=1199, e.t.:05.08.2016.

TÜİK, (2015). İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21576, e.t.:19.01.2016.

TÜİK(2013). İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırması Sonuçları, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16118, e.t.:15.12.2015.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği,(2014). Soma Maden Kazası Raporu, Ankara.

Türkiye İş Güvenliği Uzmanları ve İşyeri Hekimleri Topluluğu (TÜİSAG), http://tuisag.com/aha-issizlik-bir-kisi-daha-azaldi/, e.t.:02.02.2016.

Türkiye İş Güvenliği Uzmanları ve İşyeri Hekimleri Topluluğu (TÜİSAG), http://tuisag.com/isci-cenazeleri-icin-bant-sistemi-kurmuslar/, e.t.:07.02.2016.

Türkiye İş Güvenliği Uzmanları ve İşyeri Hekimleri Topluluğu (TÜİSAG):http://tuisag.com/kaza-susu-verin/, e.t.:20.02.2016.

Türkiye İş Güvenliği Uzmanları ve İşyeri Hekimleri Topluluğu (TÜİSAG):http://tuisag.com/kosun-kosun-kendimiz-icin-bir-kacis-odasi-almistik/, 10.01.2016.

Yaşar, Ö. (2015). Türk Siyasetinde Çizgisel Mizah Ve Demokrasi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitürü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

Yılmaz, G. (2009). İş Kazalarının Nedenleri ve Maliyeti, Mühendis ve Makine Dergisi, 50(592).

Zakaria, H., N. , Mansor, N., Abdullah, Z. (2012). Workplace Accident in Malaysia: Most Common Causes and Solutions, Business and Management Review, 2(5), 75-88.

Ceza İnfaz Kurumları'nda Özelleştirmenin Çok Boyutlu Değerlendirilmesi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği

Buket Abanoz*

Öz: Bu çalışmada, "Hapishaneler özelleştirilebilir mi?", bir başka ifadeyle "İdare, hapishane hizmetlerinin sunumunu rekabete açabilir mi?" sorusundan hareketle; hizmetin özel sektöre gördürülmesi sırasında ortaya çıkabilecek sorunlar ve idarenin bu sorunlarla baş edebilmek ve toplumsal refah ölçütünü maksimize edebilmek için nasıl bir sözleşme yapabileceği ortaya koyulmuştur. Bununla beraber, özel sektör hapishane uygulaması genellikle ABD modeli üzerinden bilinmektedir. Bu nedenle, hapishane hizmetlerini idarenin mi, özel kişilerin mi görmesinin kamunun yararına olacağı sorusunun cevaplanmasında, ekseriyeti Batı merkezli ampirik araştırma bulgularından hareketle; maliyet tasarrufu, hizmet kalitesi ve suçun tekerrürü olmak üzere üç temel başlık esas alınarak, kamu ve özel sektör hapishaneleri karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ceza İnfaz Kurumları'nın Özelleştirilmesi, Hapishane Hizmetlerinin Özel Hukuk Kişilerine Gördürülmesi, Toplumsal Refahın Maksimizasyonu, Ekonomik Kamu Yararı, ACA Standartları.

Giriş

Hapis cezası, günümüz itibariyle, cezai yaptırım sistemimizin bel kemiğidir. Hem suçlunun alıkonulmasına (özel caydırıcılık/olanaksızlaştırma) ve ıslâhına (özel caydırıcılık/topluma geri kazandırma), hem de potansiyel suçluların caydırılmasına (genel caydırıcılık) yönelik bir yaptırım olarak istihdam düzeyini, beşeri sermayeyi ve toplumsal gelişmeyi etkileyici bir öneme sahiptir. Failin infaz kurumunda tutulması, bir yandan mağdurun ve yakınlarının öç alma duygularını tatmin etmekte, diğer yandan fail açısından güvence oluşturmaktadır (İçel, Sokullu-Akıncı, Özgenç, Sözüer, Mahmutoğlu, Ünver, 2000, s. 79). Ayrıca failin, özgürlüğünden mahrum kalarak ızdırap ve sıkıntıya katlanması, potansiyel suçluları korkutmakta ve suç işlemekten caydırabilmektedir. Hapis cezasını diğer ceza türlerinden üstün kılan en önemli şey ise, cezalandırma sürecinde ıslah programlarının uygulanmasına elverişli olmasıdır (İçel vd., 2000, s. 80; Karakaş-Doğan, 2010, s. 152). Hapishanede sağlanabilecek lise ya da üniversite denklik programlarını tamamlama, mesleki eğitim görme, düzenli sağlık hiz-

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B003
* İstanbul Üniversitesi, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı.
E-posta: buket-abanoz@hotmail.com

metleri alarak fiziksel ve zihinsel sağlığını iyileştirme, iyi beslenme, spor yapma olanakları sayesinde ise beşeri sermayenin iyileşeceği öngörülmektedir. Ayrıca depresyon halindeki bir ekonomide hapishaneler, düşük gelirli bireyleri işgücü piyasasının dışında tutarak bir ekonomi politikası aracı şeklinde de kullanılabilmektedir (Güvel, 2004, s. 26).

Bununla birlikte, günümüzde hapis cezasının genel önleme bakımından kısmen başarılı olduğu söylenebilirse de özel önleme açısından aynı başarıyı gösterdiği söylenemez. Nitekim hapis cezasının infazı tamamlandıktan sonra salıverilen suçluların yeniden suç işledikleri ve hapishaneye döndükleri görülmektedir (Avcı, 1994, s. 81). Bu noktada kişinin, işlemiş olduğu suçu kendi dünyasında normalleştirebilmesi, kanıksayabilmesi etkili olmaktadır. Sadece kendi işlemiş olduğu suçu değil, diğer mahkûmların işlemiş olduğu suçları da normalleştirebilir. Nitekim muhtelif suçluların bir arada tutulduğu hapishanelerde, suçluların, yeni suç tipleri hakkında bilgi sahibi oldukları, suç işleme yolları ve yakalanmama konusunda yeni taktikler öğrendikleri bilinmektedir (İçel ve diğerleri, 2000, s. 94). Başka bir ifadeyle, hapishanelerin adeta bir "suç okulu" gibi, yeni suç ve suçlular ürettiği görülmektedir (Avcı, 1994, s. 81). Ayrıca hapishane, kişinin kendisine saygısının azaldığı, güvensizlik, savunmasızlık, saldırganlık duygularının arttığı, iş bulmayı ve bir mesleği başarmayı engelleyici negatif psikolojik etkilerde de bulunabilmektedir (Güvel, 2004, s. 28-29). Hükümlüler, hapishanelerde rahata, yönetilmeye ve hazırcılığa alışmaktadır (İnce, 2007, s. 38-39). Nitekim son 40 yılda yapılan araştırmalar, hapishanelerin, mahkûmun ve ailelerinin kişisel ve toplumsal konumlarına zarar verdiğini ve yeniden sosyalleşmeyi zorlaştırdığını göstermektedir (Karakaş-Doğan, 2010, s. 154). Bu perspektiften bakılacak olursa, infaz kurumlarının beşeri sermaye üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu söylenebilir. Çünkü hapsetmek, beşeri sermayeyi israf etmektir. Bununla beraber, dünya genelinde artan suç rakamlarının bir yandan mahkemelerin iş yükünü, diğer yandan hapishanelerdeki doluluk oranlarını arttırması, cezalandırmayla ile güdülen amaçların gerçekleştirilmesinde mevcut hapishane yönetiminin başarılı olamadığını göstermektedir[1]. Hapis cezasının infazı ve sonuçları, devlete ciddi ekonomik külfetler yüklemektedir ve üstelik elde edilen sonuç kimseyi memnun da etmemektedir.

Dünyada son elli yıl içinde, hapis cezasının yol açtığı bu sakıncalar nedeniyle suçluların cezalandırılmasına ilişkin tartışmalar şiddetlenmektedir. Hapis cezasının sakıncalarını gidermeye yönelik olarak hapsetmenin sınırlandırılması ve hürriyeti bağlayıcı ceza dışındaki

1 İş yükünün artmasında, suç oranlarının yükselişi elbette tek başına etkili değildir. Örneğin, Amerika'da 1995-1999 yılları arasında kayıtlı suç oranlarında %16'lık bir düşüş yaşanmıştır. Buna karşın ülkedeki cezaevi nüfusu % 62 oranında artmıştır. Bu artışta, bilhassa uygulanan sert ceza politikalarının etkisi büyük rol oynamaktadır. Amerika'da "three strikes and you're out" olarak bilinen "üç vuruş ve dışarıdasın" yasası, ilk kez 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme, üçüncü kez işlenen suçtan sonra verilecek kati arttırılmış ceza politikalarını öngörmektedir (Walmsley, 2001, s. 16). Amerika'daki kadar olmasa da son yıllarda, Avrupa ülkelerinde de tutuklama oranları artmakta, ceza politikaları giderek sertleşmekte ve topluma yeniden kazandırma amacının yerini sosyal savunma almaktadır (Karakaş-Doğan, 2010, s. 58).

infaz biçimlerinin geliştirilmesi eğilimi güç kazanmaktadır[2] (İnce, 2007, s. 109). Nitekim Türk hukukunda da kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar (TCK m. 50), uzlaşma (CMK. m. 253, 254, 255), ön ödeme (TCK m. 75),erteleme (TCK m. 51), hükmün açıklanmasının geri bırakılması (CMK m. 231) gibi birtakım müesseselerin bu problemlere çözüm getirebilmesi amacıyla geliştirildiği bilinmektedir[3]. En son olarak, Anglo-sakson hukuk sisteminin bir ürünü olan savcı-sanık pazarlığının (plegia bargaining) Türkiye'de de uygulanabilirliği tartışmaları gündeme gelmiştir.

Fakat hapishanelerin özelleştirilmesi fikrinin, Türkiye'de cılız birtakım sesler dışında gündeme geldiği söylenemez (Bıçak, 1998). Bu durum, hapishane hizmetlerinin idare tarafından yürütüleceği düşüncesinin, ülkemizde tartışmasız bir olgu olarak kabul edilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Oysa devlet kontrolünün azaldığı ve piyasa mekanizmasının kaynak dağılımında esas rol oynadığı yeni ekonomi politikasının bir parçası olarak; ülkemizde eğitim, ulaşım gibi virtüel kamu hizmetlerinin yanı sıra, elektrik üretimi, doğal gaz üretimi, iletimi ve dağıtımı gibi daha önce tekel olarak idare tarafından yürütülen birçok hizmetin izin alınmak suretiyle özel kişilerce ifa edildiği görülmüştür (Yasin, 2006, s. 134). Nitekim devletin, sadece piyasada üretilmeyen mal ve hizmetleri üretmesi, onun dışında oyunun kurallarını belirleyip bir hakem pozisyonunda kalması gerektiğine dayanan Klasik İktisat İlkeleri ve bu ilkeleri savunan Neo-Liberal İktisat, 1980'lerden sonra dünya genelinde yükselişe geçmiştir. Bu anlayış, daha önce devletin üstlendiği mal ve hizmet üretiminin büyük bir kısmının özel sektöre devredilmesine dayanmaktadır (Genders, 2002, s 286). Benzer şekilde, Türkiye'de de özelleştirme hareketi 1980'lerden sonra gündeme gelmiş, 2004 yılından itibaren ise hız kazanmıştır. Hapishanelerin özelleştirilmesi ise, ilk kez 1998 yılında hapishanelerde yaşanan isyanlardan sonra[4], bir çözüm yolu olarak gündeme gelmiştir[5]. Yönetim yetkisinin Bakanlıkta olsa bile, denetimin tam olarak sağlanamayacağı gerekçesiyle buna karşı çıkılmıştır.

2 Hapis cezasına seçenek yaptırım ile hapis cezasının infazına seçenekler birbirinden farklı olduğu belirtilmelidir. Adli para cezası, "onarıcı adalet" yaptırımları (restorative justice) ve "toplum içinde infaz edilen ceza hukuku yaptırımları" (community sanction and measures/community sentences) hapis cezasına seçenek yaptırımlar iken; erteleme, şartla salıverilme hapis cezasının infazına seçeneklerdir. Bkz. Mehmet Maden, Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, s. 77-78.

3 Her ne kadar hapis cezasının merkez konumunun ne kadar daha süreceğini kestirmek zor olsa da Türk hukukunda, hapsetme harici ceza hukuku yaptırımları; adli para cezası, "seçenek yaptırımlar" ve güvenlik tedbirleridir. Bu seçenek yaptırımlara, "hafif haksızlık"ların cezalandırılmasında başvurulmaktadır. Çünkü cezanın türü, cezanın amacıyla ilişkidir ve kusurun ağırlığıyla orantılıdır. Kaldı ki Türk hukukunda seçenek yaptırımlar, bağımsız (müstakil) değil, hapis cezasından çevrilmekle uygulanan "ikincil" bir yaptırım türüdür (Maden, 2012, s. 76). Dolayısıyla hapis cezasının daha uzun yıllar yaptırım türleri içerisindeki merkez konumunu koruyacağını söylemek mümkündür. Bu da hapsetmenin (alıkoymanın) birtakım sakıncalarını giderecek çözüm yolları üretilmesini gerekli kılmaktadır.

4 Nitekim 1995-2000 yılları arasında; Türkiye'deki hapishanelerde 9857 açlık grevi, 238 firar, 535 ayaklanma, 13 intihar, 22 öldürme, 110 ölüm, 6 rehin alma ve 57 yakalanma olayı yaşanmıştır. Bkz. DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2506-ÖİK: 526, Ankara, 2000, s. 38.

5 Uzun yıllar ABD'deki hapishaneleri inceleyen, infaz hukuku uzman müşaviri Melda Türker'in 23 milyon dolarlık bir özel sektör hapishane projesi vardı. O dönemde hazine yetkilileri ile bir araya gelen Türker'e bu proje için onay verilmedi.

Diğer ülkelerin tecrübelerine bakıldığında, hapishane hizmetlerinin idare tarafından yürütülmesi zorunluluğunun mutlak olmadığı görülmektedir. Nitekim aslında doğuşu Amsterdam ve Hamburg olan özel sektör hapishanelerinin, XVII. yy boyunca Avrupa'da yaygın bir uygulama olduğu bilinmektedir. O dönemde cezaevlerinin yöneticileri kabul, tahliye, yiyecek, su ve kalacak yer için mahkûmlardan ücret alarak kâr elde etme yoluna gitmişlerdir (Şahin & Görkem, 2007, s. 20). XIX (19.) yüzyılda İngiltere ve Amerika'da mahkûmların çok düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaları ve çeşitli suiistimaller yapılması üzerine, bu uygulamadan vazgeçilmiş ve idare cezaevlerini tekrar kendi yönetimine almıştır (Şahin & Görkem, 2007, s. 20).

1980'lerden sonra ise hızla artan cezaevi nüfusunu barındırmak için, hapishane hizmetlerinin özelleştirilmesi yeniden gündeme gelmiştir. Ceza adalet sisteminde yeniden özelleştirilmeye gidilmesi, Batı kapitalizminin sonuçlardan biri olarak nitelendirilmektedir (Schwartz & Nurge 2004, s. 133). Hapishanenin inşası ve idaresi, mahkûmların ihtiyaçlarının karşılanması idareye birtakım ekonomik külfetler yüklemektedir. İşte bu ekonomik sebepler ceza adalet siyasetini belirlemektedir ve dünya genelinde özel sektör hapishanelere olan eğilim artmaktadır. Günümüzde ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya, Güney Afrika ve Yeni Zelanda'da özel sektörün işlettiği ceza infaz kurumları bulunmaktadır. Bununla birlikte, bilhassa Amerika'da özel sektör hapishane sayısının fazla olduğu görülmektedir. Nitekim 1985 yılında 1200 mahkûm kapasiteli özel sektör hapishane sayısı, 1994 yılına gelindiğinde 50.000 mahkûm kapasitesine kadar artmıştır (Hart, Shleifer, Vishny, 1997, s. 1147).

Hapishanelerin yüksek maliyetli kurumlar olması sebebiyle maliyetleri azaltmak için tasarlanan herhangi bir politika büyük ilgi görmektedir (Genders, 2003, s. 137). Bununla birlikte, uygulanan ceza adalet politikalarının işe yararlılığının sorgulanması önemlidir. Bu politikalara ciddi bütçe ayıran karar vericilerin, üzerinde tartışılmadan, faydası-zararı bilimsel olarak ortaya koyulmadan bir politikayı uygulamaları düşünülemez. İşte bu noktada, öncelikle özelleştirmedeki bu ekonomik varsayımların gerçekliği sorgulanmalıdır. Ardından kamu ve özel hapishanelerde, alıkoyma sürecinin (hizmet kalitesi, güvenlik) ve sonucunun (suçun tekerrürü) değerlendirilmesi gerekir. Şunu da belirtmekte fayda var ki, politikaların işe yararlılıklarının sorgulanması, sadece kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması için değil; aynı zamanda, uygulanan politikanın hukuka uygun kabul edilebilmesi için de elzemdir. Bu bakımdan, aşağıda hapishanelerin özelleştirilmesi meselesi kapsamında, toplumsal refahın maksimizasyonu ile kamu yararı arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Temel Sorularımız

Hapishanelerin özelleştirilmesi ile ilgili temelde iki problem tespiti yapılabilir. İlki; idare ceza infaz kurumlarını özelleştirebilir mi? Binanın inşasını, kurumun idaresini ve mahkûmların ihtiyaçlarının karşılanmasını ayrı ayrı veya birlikte sözleşme yaparak bir özel kurum veya kuruluşa yaptırabilir mi? Bir başka ifadeyle, bu hizmetin sunumunu rekabete açabilir mi?

Bu soru, hapishanelerin özelleştirilmesinin kamu yararına olan etkisini tartışmamızı gerekli kılar. Bu tartışma, maliyet tasarrufu, hizmet kalitesi ve suçun tekerrürü olmak üzere üç temel kıstas nazara alınarak yapılacaktır.

İkincisi, eğer özelleştirebilir dersek; özel sektör yönetimindeki hapishanelerde, hizmetin gördürülmesi sırasında ortaya çıkabilecek sorunlar nelerdir, idare bu sorunlarla baş edebilmek ve toplumsal refah ölçütünü maksimize edebilmek için nasıl bir sözleşme yapmalıdır?

Hapishaneler Özelleştirilebilir mi?

İlk problem, herhangi bir mal veya hizmetin, devletin mi yoksa özel sektörün mü sağlayacağına nasıl karar verileceğine ilişkindir. İlkesel olarak, söz konusu mal veya hizmeti hangisi sununca üzerinde anlaşılmış olan toplumsal refah ölçütü daha yüksek bir değere ulaşıyorsa, hizmeti o sunmalıdır. Başka bir ifadeyle, bir hizmetin sunumunun özelleştirilip özelleştirilmemesi meselesi, bir iktisadi tasarım konusudur (Atiyas & Oder, 2008, s. 16). Nitekim suçun birtakım sosyal maliyetleri olmaktadır. Bu sosyal maliyet fonksiyonu, hem hukuk uygulamacılarının doğrudan maliyetlerini, hem de cezalandırılan suçluların dolaylı maliyetlerini kapsamaktadır. Bir sosyal refah fonksiyonunun (ya da suçun yol açtığı sosyal kayıpları ölçen maliyet fonksiyonunun) tanımlanması ve belirli bir suçlu arz fonksiyonu varsayımı altında, bu sosyal refah fonksiyonunun maksimizasyonunu sağlayacak optimal hukuk uygulamasının belirlenmesi ise 'kamu yararına' dayanmaktadır (Güvel, 2004, s. 81-82). Bu, şöyle formüle edilebilir: *"Şu anda idarenin kontrolünde olan herhangi bir faaliyet veya varlığın özeleştirilmesi toplumsal refahı arttır mı? Veya, özelleştirme hangi şartlar altında kamu yararını arttırabilir?"* (Atiyas & Oder, 2008, s. 17).

Özelleştirmenin Lehindeki Görüşler

Tam kamusal mal olarak kabul edilen ceza infaz kurumu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi birtakım tartışmaları beraberinde getirmiştir. Özelleştirme taraftarları, devletin her şeyi yapmasının mümkün olmadığını, bu hizmetin kamu maliyesine büyük bir yük getirdiğini ve sözleşmeyle cezalandırma yetkisinin değil; neredeyse bir kısmı otelcilik, bir kısmı ıslah faaliyeti denilebilecek hapishane hizmetlerinin yürütülmesi faaliyetinin devredildiğini söylemektedir (Şahin & Görkem, 2007, s. 22).

Bu bakımdan idare, özel teşebbüslere birçok işi yaptırabilir: *(1) Hapishanenin inşası ve işletilmesini bir özel kuruma devri, sadece inşa veya sadece işletilmesinin devri; (2) Çocuklar ve erişkinler için ayrı hapishane inşası; (3) Mahkûmlara iş sağlanması; (4) Hapishanelerdeki iş gücünün kâr amaçlı özel şirketlere kullandırılması; (5) Hapishanelere sözleşme ile günlük iaşe, tıbbi bakım, mesleki eğitim ve personele özel eğitim gibi hizmetler sağlanması* (Savas, 1994: 249). Aşağıda bu hizmetin özelleştirilmesiyle sağlanabilecek faydalar gösterilecektir.

Hapishanelerdeki Kapasite Sorununa Çözüm

Hapis cezasına ilişkin en önemli sorunlardan biri, cezaevlerinin aşırı dolu olmasıdır. Hapis cezasının genel ve özel caydırıcılık açısından yetersiz kalması, bütün dünyada hapishane nüfusunu sıkıntı verecek boyutlara ulaştırmıştır[6]. Dünyadaki bu gidişat, Türkiye'de de benzerlik göstermiş; yıllar içerisinde tutuklu ve hükümlü sayısı istikrarlı bir şekilde artmıştır. Tutuklu ve hükümlü sayısındaki bu artışa, infaz kurumlarındaki kapasite sorunu da eşlik etmiştir. Tablo 1'de görüleceği üzere, Türkiye'de 2008-2011 yılları arasında ceza infaz kurumunda bulunan tutuklu ve mahkûm sayısı yatak sayısından fazladır. Bu yıllarda infaz kurumlarının kapasitenin üzerinde kişi kalmıştır. Her ne kadar 2011 yılından sonra, kapasitenin altında tutuklu ve hükümlü barındırılmış olsa da bu kurumlarının %90'ların üzerinde dolu olduğu görülmektedir. 2013 yılı itibariyle Türkiye'de 363 tane ceza infaz kurumunda toplam 163 bin 129 tane yatak bulunurken, bu kurumlarda kalan tutuklu ve mahkûm sayısı 154 bin 115'dir. Bu da infaz kurumlarının %93'ün oranında dolu olduğunu göstermektedir. Nitekim 2016 yılına gelindiğinde, infaz kurumlarındaki tutuklu ve hükümlü sayısı yeniden mevcut kapasitenin üzerine çıkmıştır. Önümüzdeki beş-on yıl içinde boş yatak bulunamayınca kapasite sorunu, af kanunları gibi geçici ve görünürde yollarla çözülmeye çalışılacaktır. Bu affın sonuçlarını bertaraf edecek bir mali kaynak ise bulunamayacaktır (DPT, 2000, s. 38-39).

Tablo 1.
2006-2013 yılları Arasında Türkiye'de Tutuklu ve Hükümlü Sayısı ve Ceza İnfaz Kurumlarının Kapasitesi

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ceza İnfaz Kurumu Sayısı	428	391	384	370	371	371	369	363
Yatak Sayısı	74,140	93,337	97,001	106,779	114,348	116,754	142,460	154,115
Tutuklu ve Hükümlü Sayısı	70,524	90,732	103,435	115,920	120,194	128,253	136,638	144,098
100 yatak başına doluluk oranı	95.1	97.2	107	108	105	110	95.9	93.5

(Kaynak: Topçuoğlu, 2016, 18)

6 Örneğin, Amerika 2.217.947 tutuklu ve hükümlü sayısı ile en yüksek ceza infaz kurumu nüfusuna sahip ülkedir. Amerika'yı, Çin (1.649.804) ve Rusya (651.464) takip etmektedir. Türkiye de 187.609 tutuklu ve hükümlü ile dünya sıralamasında dokuzuncudur. Avrupa'da da benzer şekilde rakamlar ciddi boyutlardandır. İngiltere'de 85.540, Almanya'da ise 61.691 tutuklu ve hükümlü vardır. Bilhassa Fransa'da da hapishanelerin aşırı dolu ve barınma koşullarının kötü olduğu, bunun insan hakları ihlallerine zemin hazırladığı rapor edilmektedir. Nitekim tutuklu ve hükümlü sayıları birçok ülkede mevcut infaz kurumu kapasitesinin de üzerindedir. Amerika %102, Fransa %113, İngiltere %111, İtalya %108, Romanya %103, Macaristan %130 ve Çek Cumhuriyeti %104 doluluk oranı ile kritik eşiğe ulaşmıştır (World Prison Brief, Highest to Lowest, (Çevrimiçi), http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/, 10 Mayıs 2016.)

Artan bu kapasite sorununun, özelleştirme ile çözülebileceği düşünülmektedir. Fakat aşırı doluluk sorunu, sadece cezaevlerinin kapasitesini arttırmakla çözülemez. Hatta yeni infaz kurumlar inşa ederek kapasiteyi artırmak, kötü ve pahalı bir yoldur (Demirbaş, 2008, s. 399). Şiddet suçu işlemeyenlerin cezaevine konulmaması, erken veya koşullu salıverilme imkânlarının failin durumuna göre kolaylaştırılması gibi azaltıcı ceza politikaları ve hapis cezasının infazına seçeneklerin geliştirilmesi ile desteklendiği takdirde olumlu sonuçlar alınabilir.

İnfaz Masraflarında Maliyet Tasarrufu

İdarenin verimliliğini arttırmak için, maliyetleri düşürmek önemli ve gereklidir. Mesele devleti küçültmek değil, devletin ekonomideki payını ve aktivitesini azaltarak, onu çağın koşullarının gerektirdiği konuma getirmek, devleti şeklen değil işlevsel anlamda güçlü yapabilmektir (Baytan, 2009, s. 22). Hapishanedeki bir mahkûmun devlete olan maliyeti ve dünya genelinde artan hapishane nüfusu düşünüldüğünde, hiç de azımsanmayacak rakamlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1998 yılı rakamlarına göre, ABD 436 Euro ile kişi başına en yüksek ceza adaleti harcaması yapan ülkedir. ABD'yi Avusturya (290 Euro) ve İngiltere (286 Euro) takip etmektedir. Kişi başına en düşük cezaevi harcamasını ise 19 Euro ile Fransa yapmıştır (Witte & Witt, 2001, s. 21).

Tablo 2'de gösterildiği üzere, 2013 yılı itibariyle Türkiye'de ceza infaz kurumlarında 44 bin 74 personel çalışmaktadır ve ceza ve tevkif evlerine ayrılan bütçe ise 2.736.710 TL'dir (TÜİK, 2013, s. 10). Bir tutuklu veya mahkûmun devlete olan günlük maliyeti 55, aylık maliyeti ise 1650 TL olarak belirtilmiştir[7]. Devlet, tutuklu veya mahkûmlardan su, genel aydınlatma, yastık, yatak, çarşaf, kalacak yer kirası almamaktadır. Bu rakamlar, cezalandırılmayla güdülen amaca ulaşılabilmede hapis cezasının, devlete ciddi bir maliyet yüklediğini göstermektedir.

Tablo 2.
2006-2013 yılları Arasında Türkiye'de Ceza İnfaz Kurumlarındaki Personel Sayısı ve Ceza ve Tevfik Evlerine Ayrılan Bütçe

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Personel Sayısı	25.204	25.205	26.159	520 .26	29.250	35.382	41.301	44.074
Ceza ve Tevkif evlerine Ayrılan Bütçe (TL)	813.651	1.190.455	1.057.766	1.199.629	1.495.732	1.836.740	1.977.896	2.736.710

Kaynak: TÜİK, 2013: 10.

7 Bu veri, Bursa Denetimli Serbestlik Müdürü Fatih Sancak'ın, Denetimli Serbestlik Konferansı'nda yaptığı konuşmasına dayanmaktadır. http://www.bigazete.com.tr/2015/12/bir-mahkumun-devlete-aylik-maliyeti-1650-tl-h19961.html.

Rekabetin Artması ve Kaliteli Hizmet Sunumu

Hapishane hizmetlerinin özel sektöre açılması, şirketler arasında rekabet oluşmasını sağlar. Bu rekabet, taze fikirlerin ortaya atılmasını, bürokratik hantallığın ortadan kalkmasını, en yeni teknolojik icatların, inşaat yöntemlerinin ve ıslah programlarının kullanılmasını teşvik eder (Swanson, 2002, s. 105). Türkiye'de son yıllarda inşa edilen infaz kurumları istisna olmak üzere, daha önce inşa edilenlerde gerekli yapı, malzeme ve güvenlik standartları yeterli değildir. İnşaat sırasında gerekli denetimler yapılmadığından cezaevlerinin altı köstebek yuvasına dönmüş, koğuş ve koridorlardaki tek veya çift sıra tuğlaların hükümlülerin tekmeleriyle yıkıldığı olmuştur (Demirbaş, 2008, s. 400). Devlet Planlama Teşkilatı raporuna göre, mevcut infaz kurumları halen şu zafiyetleri bünyesinde taşımaktadır: *"- Terör ve mafya gruplarına mensup tutuklu ve hükümlülerin barındırıldığı cezaevleri, yüksek güvenlikli cezaevleri standartlarına uygun olarak yapılmamışlardır. - Tüm cezaevlerinde güvenlik derecelerine uygun olarak, yeterli sayıda ve nitelikte güvenliği artırıcı teknik donanım ve uyarıcı sistemler bulunmamaktadır (gözetleme kameraları, el detektörü, telsiz, elektronik kapılar, x-ray sitemi vb.). - Proje ve yapım aşamalarında firar olaylarına karşı gerekli önlemler alınmamıştır. Zeminler sağlamlaştırılmamış, kapı ve pencereler gerektiği gibi muhkem hale getirilmemiştir. Elektrik, aydınlatma, sıcak ve soğuk su ile atık su arıtma tesisatı arızalı ya da güvenlik açısından sakıncalıdır."* (DPT, 2000, s. 38)

Ayrıca tutuklu ve hükümlülerin % 94'ü kapalı ceza infaz kurumlarında bulunmakta ve bu kurumlardaki koğuş sistemi ve altyapı eksiklikleri çok ciddi olayların yaşanmasına elverişli bir ortam yaratmaktadır. Resmi istatistiklere göre, 1995-2000 yılları arasında; hapishanelerde 9857 açlık grevi, 238 firar, 535 ayaklanma, 13 intihar, 22 öldürme, 110 ölüm, 6 rehin alma ve 57 yakalanma olayı yaşanmıştır (DPT, 2000, s. 38). Ceza infaz kurumları öyle inşa edilmeli ki, hem suçluların normal hayat standartlarında yaşamlarına imkân verilmeli, hem de toplu isyan ve saldırı gibi olaylara karşı dayanıklı, teşkilatlı ve güçlü bir yapıya sahip olmalıdır (Avcı, 1994: 89). Özelleştirme, infaz kurumlarına yapı, malzeme ve güvenlik standardı getirebilir ve koğuş sisteminin sakıncalarını azaltacak modern infaz kurumları inşa edilmesini sağlayabilir.

Hesap Verilebilirliğin, Denetimin Artması

Özelleştirme, hapishaneler üzerinde etkin bir kamusal denetimin sağlanmasına olanak tanır. İdare, sözleşmede belirtilen şartlara riayet etmeyen veya başarısızlık gösteren özel teşebbüse para cezası, sözleşmenin iptali veya yenilenmemesi gibi çeşitli yaptırımlar uygulayabilir. Hapishanelerin yönetimi ve denetiminin ayrılmasının, hesap sorumluluğu sistemi ve hizmet sunumunda daha yüksek standartları geliştirmeye öncülük edecektir. Böylelikle kaliteyi düşürmeden en az maliyetle cezaevlerini inşa etmek ve işletmek mümkün olacaktır (Şahin & Görkem, 2007, s. 23).

Özelleştirmenin Aleyhindeki Görüşler

Toplumun Özel Sektör Hapishanelerini Meşru Görmeme İhtimali

Özelleştirme karşıtlarına göre, toplumsal düzenin koruyucusu olarak ceza verme yetkisi devlete aittir ve ceza adaleti devletin asli fonksiyonlarından biridir. Cezanın infazı sürecindeki hizmetlerin sözleşmeyle özel sektöre yaptırılması, devletin meşruiyetine zarar verir (Şahin & Görkem, 2007, s. 22- 24). Bu durum, özel sektör cezaevlerini halkın gözünde kuşkulu hale getirebilir.

Personelin Niteliği ve Zor Kullanma Yetkisi Sorunu

İdare, bir kamu hizmeti sunarken kâr elde etmek amacıyla hareket etmez. Kâr elde etmek amacıyla kurulmuş özel şirketler ise kârlarını maksimize etmeye odaklanmıştır. Bu nedenle maliyetlerini düşürmek için hizmet kalitesinden ödün verme yoluna gidebilirler (Hart vd. 1997, s. 1147). Mahkûm başına düşen maliyet azalırken; özel tedarikçiler, bu düşüşü genellikle vasıfsız koruma görevlisi ve gardiyan çalıştırarak sağlamaktadır. Bu da hem cezaevi güvenliğinin sağlanmasını, hem de mahkûmların ıslahını güçleştirmektedir. Zira bu hizmet, personelin yetkin olmasını gerektirmektedir (Şahin & Görkem, 2007, s. 24).

Uzun Süreli Hapis Cezası Eğiliminin Artması

Bir diğer eleştiri ise, özel sektör hapishanelerinde tutuklu ve mahkûm nüfusunu arttırmak için kulis faaliyetinin döneceğine ilişkindir. Hapishane görevlileri, şirketler ve onların sendikaları uzun mahkûmiyet öneren sert ceza kanunlarının yürürlüğe girmesini destekleyeceklerdir. Nitekim kreşlerin ortaya çıkmasından sonra, bu alanda çalışan özel kuruluşların, daha yüksek doğum oranları lehinde ve doğum kontrol ile kürtaj aleyhinde yoğun çalışmalar yaptıkları bilinmektedir (Savas, 1994, s. 252).

Değerlendirme

Hapishane hizmetlerinin özel sektöre gördürülmesi sırasında ortaya çıkabilecek fırsatlar ve tehditler Tablo 2.'de gösterilmiştir:

Tablo 2.
Hapishane Hizmetlerinin Özel Kişilere Gördürülmesinde Fırsatlar ve Tehditler

FIRSATLAR	TEHDİTLER
Hız, Esneklik ve Etkinlik	Meşruluk Sorunu
Maliyet Tasarrufu	Personelin Niteliği ve Zor Kullanma Yetkisi Sorunu
Rekabetin Artması ve Kaliteli Hizmet Sunumu	Uzun Süreli Hapis Cezası Eğiliminin Artması
Hesap Verilebilirliğin, Denetimin Artması Uzmanlaşma	Rüşvet ve Yolsuzlukların Artması

Özelleştirmeyle ortaya çıkabilecek fırsat ve tehditleri gördükten sonra, devletin mi özel tedarikçinin mi hizmeti sunması gerektiğine karar verebilmek için, çağın ve teknolojik gereklerin karşısında hangisinin sunacağı hizmetin toplumsal refah düzeyini arttıracağını bilmemiz gerekir. Hapishanelerin özelleştirilmesini savunanların ortak varsayımı; *hizmetlerin arzında, özel teşebbüs yöneticilerinin kamu kesimi yöneticilerine oranla daha başarılı oldukları-dır.* Nitekim özelleştirme teriminin kullanıldığı birçok yerde ortak olan şey, "etkinliğin maksimizasyonunun sağlanması"dır (Baytan, 2009, s. 23-24). Bu noktada, ekonomide "toplumsal refahın maksimizasyonu" ile ifade edilen, hukukta ele alınan şekliyle "kamu yararına" birçok açıdan benzemektedir (Uyanık, 2013: 163). Kamu yararının doğasında da toplum için ortak fayda, iyilik, refah gibi değerler vardır. Bu noktada, kamu yararının eşitlikle ve verimlilikle ilişkilendirilerek ölçüldüğü görülmektedir. Fakat özelleştirmenin hukuka uygunluğu, sadece özelleştirme kanununda öngörülen "ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde azalma" nın sağlanmış olmasına bağlı değildir. Aynı zamanda, özelleştirme sonrası kamunun büyük zarar görme riski olup olmadığına, bu riski engellemek için hangi önlemlerin alındığına ve bunların yeterli olup olmadığına da bakılmalıdır (Atiyas vd., 2008, 11).

Dolayısıyla hangisinin kamunun yararına olduğuna karar verebilmek için, aynı özelliklere sahip kamu ve özel sektör hapishanelerini karşılaştırmak gerekir. Bu karşılaştırma sadece maliyet değil; güvenlik, hizmet kalitesi ve suçun tekerrürü unsurlarını da içermelidir. Bu çalışmada, sırasıyla maliyet tasarrufu, hizmet kalitesi ve suçun tekerrürü açısından kamu ve özel sektör hapishaneleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Maliyet Tasarrufu

Hapis cezasına ilişkin en önemli sorunlardan biri, infaz maliyetleridir. Hapishanelerin özelleştirilmesinde en kuvvetli argüman da özel sektör hapishanelerinin idareye daha az maliyet getireceği ve kamu harcamalarının düşeceği gibi ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Ekonomide sorunları çözmek için böyle varsayımlar ileri sürülebilir. Bu varsayımlardan hareketle rasyonalite kullanılabilir; fakat bu varsayımın gerçek ya da gerçekleşebilir olması şart değildir. Bununla birlikte, hukukta varsayımlarla hareket edilmez, sonuca bakılır. Hukukla ekonominin ayrıldıkları en önemli noktanın da bu olduğu söylenebilir (Uyanık, 2013, s. 75).

Özelleştirmeyle sağlanacağı varsayılan maliyet tasarrufu ve verimliliğin, gerçekte mi yoksa görünürde mi sağlandığı hararetli bir meseledir. Tespit edebildiğimiz iki önemli nokta, bu sorunun çözümünde rol oynamaktadır. İlki, maliyet tasarrufunda, tasarrufun kaynağının bilinmesidir. Eğer maliyet tasarrufu, etkinliğin artışıyla değil; ücretlerin düşürülmesi, iş yoğunluğunun artırılması ve sosyal hizmet zorunluluklarının terki ile sağlanıyorsa, bu gerçek anlamda bir tasarruf değildir (Kocaoğlu, 2011, s. 60).

İkincisi ise, saha çalışması yapılmasının gerekliliğidir. Zira kamu ve özel sektör hapishanelerinin hangisinin daha az maliyetli, daha işlevsel ve amaca uygun olduğu ampirik çalışmalar

yapılmadan bilinemez. Sonuçların güvenirliliği, yapılacak saha çalışmasında karşılaştırılacak olan hapishanelerin olabildiğince benzer olmasına bağlıdır. Aksi durumda sonuçlar yanıltıcı olabilir. Örneğin, güvenlik seviyesi, maliyeti etkileyen önemli bir faktördür. Dolayısıyla cezaevinin açık, kapalı, çocuk veya kadın olmasına göre güvenliğin sağlanmasında kullanılacak personelin ve ekipmanın sayısı ve niteliği değişecektir (Pratt, Maahs, 1999, s. 361). Ayrıca, sözleşme ve denetim maliyeti de hesaplanmalıdır. Çünkü etkin denetim masraflı bir iştir ve eğer özelleştirmeden bir tasarruf sağlanırsa, bu tasarrufu emebilir. Dolayısıyla, bu faktörler dikkate alınmadan, özel ve kamu hapishaneleri arasında "basit bir maliyet karşılaştırılmasının yapılması" gerçeği yansıtmayacaktır. Bu bakımdan, özel sektör hapishane yönetiminin daha az maliyetli olup olmadığını ortaya koymanın kolay bir iş olmadığı aşikârdır.

Bununla birlikte, Amerika'da mevcut hapishanelerin çoğu, sözleşmeyle sağlanan hizmetlerin, kendi sağladıklarından daha ucuza geldiğini bildirmektedir. Amerika'da 38 eyaletteki 53 kuruluşun özel şirketlerle iki değişik hizmet için yaptığı yaklaşık 200 milyon dolarlık sözleşmeleri bulunmaktadır. Hatta bu 53 kuruluşun 22 tanesi, tesislerin tümünün işletmesini özel sektöre devretmeyi planlamaktadır (Savas, 1994, s. 250). Hart ve arkadaşları da özel sektör hapishanelerinin kamuya göre %10 daha az maliyetli olduğunu iddia etmişlerdir. Bu düşük maliyetin temel nedeni ise, kamu gardiyanlarına ödenen kabaca %15 ücret primine ve özel kurumların idareye ücret primi ödememelerine dayandırılmaktadır. İkinci nedeni ise, tedarikçinin personeli vasıfsız işçilerden seçebilmeleridir. Bu vasıfsız işçiye daha az ödeme yapılabilmektedir. Personelin maliyeti ise infaz maliyetlerinin yaklaşık 2/3'ne denk gelmektedir (Hart vd., 1997, s. 1147).

Pratt ve Maahs, iddia edildiği gibi özel sektör hapishanelerinin kamuya nazaran daha az maliyetli olup olmadığını, 24 ayrı çalışmadan topladıkları 33 araştırmayı inceleyerek değerlendirmişlerdir. Yazarlar araştırmaları seçerken iki hususa dikkat ettiklerini belirtmektedir. İlki, araştırmalarda mahkûmun bir günlük maliyetinin ölçülmesine; ikincisi ise, hapishanelerin karakteristik özelliklerinin benzer olmasına. Bu meta-analiz çalışmasında, özel hapishanelerin kamuya nazaran iddia edildiği gibi çok daha az maliyetli olmadığı; fakat güvenlik seviyesi, yaş ve ekonomik ölçütler bakımından daha güçlü bir yönetimi sağlayabildiği ortaya koyulmuştur (Pratt & Maahs, 1999).

Amerika'da Adalet Yardım Bürosu tarafından yapılan bir araştırmada ise, maliyet tasarrufu olduğunu iddia eden araştırmaların genellikle güvenilir olmayan verilere dayandığı ve özel sektör hapishanelerinin sadece %1' lik bir maliyet tasarrufu sağlayabildiği sonucuna varılmıştır (Austin & Coventry, 2001).

Sonuç olarak, hapishanelerin özelleştirilmesine duyulan bu ilginin temelinde daha az maliyetin, bir başka ifadeyle kamu giderlerinde azalmanın yattığı söylenebilir (Savas, 1994, s. 250). Özel ve kamu hapishanelerinin maliyet bakımından karşılaştırıldığı araştırmalar, birbirinde değişik sonuçlar ortaya koymaktadır. Bazı araştırma sonuçları ve genel kanı özel

sektör tarafından yürütülen hapishane hizmetlerinin idareye daha az maliyet getireceği yönündedir (Hart vd., 1997). Fakat iddia edildiği gibi bir maliyet tasarrufunun olmadığını ortaya koyan nitelikli çalışmalar da vardır (Lundahl, Kunz, Brownell, Harris & Van Vleet, 2007; Pratt & Maahs, 1999). Özel sektör hapishane endüstrisi hâlâ gelişim aşamasında olduğundan yapılan karşılaştırmaların bazıları *önyargılı* olarak nitelendirilmektedir (Swanson, 2002, s. 100). Bazılarında ise farklı mimari yapı, güvenlik seviyesi, tutuklu ihtiyaçları gibi önemli farklılıklar nedeniyle karşılaştırma yapmak güçleşmektedir (Schwartz & Nurge, 2004, s. 140).

Bununla beraber, hizmetin idareye daha az bir ücrete mâl olması veya kârlı bir satışın yapılması, ekonomik kamu yararının sağlandığı anlamına peşinen gelmemektedir. Hangisinin kamunun yararına olduğu, özelleştirmeden sonra kamu harcamalarının ne kadar azaldığına bağlı olduğu kadar; özelleştirme sonrası ortaya çıkabilecek sorunlara karşı idarenin nasıl önlemler aldığına, suçun sosyal maliyetlerinin ne kadar azaldığına, sosyal faydanın ve ülke ekonomisindeki verimliliğin ne kadar arttığına da bağlıdır. Nitekim kamu yararı, toplumsal refahı maksimize etmek için hem idareye hem de hizmeti sunan özel teşebbüslere birtakım külfetler yüklemektedir (Uyanık, 2013, s. 131).

Hizmet Kalitesi

Hizmet Kalitesi Sorunu

Hapishane hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı çıkanların genel olarak dile getirdikleri eleştiri, maliyetlerin düşerken hizmet kalitesinin de düşeceği noktasındadır. Hizmet kalitesiyle kastedilen; cezaevinin güvenliği, gardiyanların mahkûmlara olan davranışları, mahkûmların kendi aralarındaki davranışları, düzeni ve disiplini sağlayan kurallar, sağlık koşulları, yiyecek, giyecek gibi temel ihtiyaçlar, mahkûmların ruhsal bakımları, cezaevindeki iş imkânlarıdır. Özel sektörün, maliyeti düşürmek için hapishane personelini vasıfsız işçilerden seçeceği ve bu personelin, işin görülebilmesi için gerekli nitelikleri haiz olmayacağı düşünülmektedir[8] (Hart vd. 1997).

Hizmet kalitesi ile ilgili bir diğer eleştiri, personelin zor kullanma yetkisidir. Bu konuda elde edilmiş sistematik bir kanıt olmamakla beraber, iki kamu hapishanesi ve bir özel hapishanenin karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği araştırmadan bahsedilebilir. Değerlendirilen özel hapishane, Amerikan Islah Derneği'nin (American Correctional Association (ACA)) yönetimindedir. Üç hapishaneden de düzenli olarak raporlar alınmıştır. Tablo 3'de görüleceği üzere,

8 Nitekim 1998 yılında Amerika'da Corrections Corporation of America (CCA) adlı özel bir şirket tarafından yönetilen Norheast Ohio Corectional Centre adlı hapishaneden altı mahkûm kaçmış, yirmi mahkûm bıçaklanmış, ikisi ölmüştür. Araştırmalar, CCA yöneticilerinin neredeyse tamamen deneyimsiz personeli işe aldıklarını göstermektedir (Camp, Gaes, 2001: 5). Benzer bir olay, Texas'ta CCA'nın yönetimindeki hapishaneden iki mahkûmun kaçmasında da yaşanmıştır. Kapıların kilitlenmediği, CCTV monitörlerini izleyen görevlinin olmadığı ve çitlerin geçilmesi üzerine harekete geçen alarmı kapatan personelin bir şey yapmadığı anlaşılmıştır (Greene, 2002: 5). Bu ve bunun gibi olaylar, özel sektör hapishanelerinde güvenlik konusunda ciddi zafiyetlerin olabileceğini ve devletin birtakım önlemler alması gerektiğini göstermektedir.

bu kapsamda iki kamu hapishanesi 21 ve 51 ay boyunca; özel hapishane ise 15 ay boyunca rapor usulüyle takip edilmiştir. Raporlara göre, personel ve mahkûm yaralanması özel hapishanede 30 iken; kamu hapishanelerinde sırasıyla 4 ve 6'dır. Bu araştırma sonucunda, üç hapishanenin de yüksek kalitede hizmet sağladığı, bununla birlikte daha az maliyetli özel hapishanede şiddet oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (State of Tennessee, 1995).

Benzer bir sonuç, George Washington Üniversitesi'nde araştırmacı olan James Austin'in araştırmasında da ortaya koyulmuştur. Orta ve minimum güvenlikli özel sektör hapishanelerdeki şiddet oranlarının, benzer özelliklerdeki kamu hapishaneleri ile karşılaştırıldığı çalışmada, özel sektör hapishanelerinde %49 daha fazla personel yaralanması ve %65 daha fazla mahkûm saldırısı tespit edilmiştir (Greene, 2002, s. 8-9). Fakat bu sonuçlar, yanıltıcı olabilir. Çünkü özel sektör cezaevlerinde standartların, denetimin ve yaptırımın önceden sözleşmeyle belirlenmiş olması, mahkûmları, sözleşmeye aykırı durumları şikâyet etmeye teşvik etmektedir.

Tablo 3.
Üç Hapishanedeki Şiddet Oranlarının Karşılaştırılması

	Takip Süresi	Personel Ve Mahkûm Yaralanma Sayısı
Özel Hapishane	15 Ay	30
Kamu Hapishanesi 1	21 Ay	4
Kamu Hapishanesi 2	51 Ay	6

Hart ve arkadaşlarına göre, hizmet kalitesi sözleşmede ele alınabilecek bir konudur. Bu konuda hapishanelerin özelleştirilmesinde en iyi uygulama olarak nitelendirdikleri, ACA akreditasyonu gösterilmektedir. Aşağıda ACA standartlarından örnekler verilerek, personelin niteliği ve zor kullanım yetkisi gibi hizmet kalitesinde belirleyici olan iki temel noktaya ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.

ABD Modeli: ACA Akreditasyonu

Hapishanelerin özelleştirilmesinde, Amerikan Islah Derneği'nin iyi bir hapishane yönetimi için tesisin fiziksel özelliklerinden, mahkûmların rehabilite programlarına kadar belirlediği 463 farklı standart gösterilmektedir. Örneğin; idare bakımından, personel eğitimi ve gelişimi, kayıt tutma, maliye yönetimi; binanın fiziksel yapısı bakımından, cezaevlerinin ve hücrelerin boyutu, ısı derecesi, güvenlik kodları; cezaevi hizmetleri bakımından, tutukluların sınıflandırılması, temizlik, giyecek, yiyecek standartları; mahkûmların iş, eğitim, ibadet imkânları. Ayrıca ACA yemek ve sağlık gibi konularda ayrıntılı düzenlemeler de içermektedir. Örneğin; öğün sayısı, alınması gerekli kalori, öğünler arası zaman, yiyeceklerin hazırlanma ve saklanma koşulları, lezzetleri gibi (Hart vd. 1997, s. 1149).

Bu 463 standarttan 38 tanesi zorunludur. Özel sektör cezaevleri, zorunlu standartların tümüne ve ihtiyari olanların da yaklaşık %90'nına uydukları takdirde ACA akreditasyonu elde edebilirler. Her 3 yılda bir, ACA akreditasyonu yenilenmektedir (Hart vd, 1997, s. 1149). ACA standartlarında, sonuçtan ziyade sürece odaklanılmıştır. Genellikle birtakım kuralların ve politikaların yazılı olması sağlanmıştır. Bu kılavuz, hapishane personelinin eğitimine yardımcı olacağı gibi; mahkûmları da standartlara aykırı durumları şikâyet etmeye teşvik edecektir.

Bununla birlikte, personelin niteliği ve zor kullanma yetkisi konularında da birtakım düzenlemeler içermektedir. Örneğin, zorunlu standartlardan biri olarak, gardiyan iki halde fiziksel güç kullanabilmektedir. İlki, kendini veya diğer mahkûmları korumak amacıyla meşru savunma durumunda; ikincisi, mahkûmların kaçmasını engellemek amacıyla. Bu iki halde de gardiyanlar, en son çare olarak fiziksel zor kullanabilmektedir. Bununla birlikte, fiziksel zor kullanımı hiçbir şekilde ceza olamaz ve bütün zor kullanım halleri yazılı rapor halinde düzenlenmelidir (Hart vd., 1997, s. 1150). Personelin niteliği noktasındaki düzenlemeler ise zorunlu olmayan koşullardandır. ACA standartlarına göre, hapishanelerde personel açığı her 18 aylık dönem için % 10'un altına düşmemelidir. Ayrıca ıslah personeline ilk yıl için 120 saat, gelecek yıl ise 40 saatlik eğitim verilmelidir (Hart vd., 1997, s. 1150).

Suçun Tekerrürü

Hapishane hizmetlerini idarenin mi, özel teşebbüsün mü görmesinin kamunun yararına olacağının tespitinde, maliyet tasarrufu ve hizmet kalitesi bakımından bir değerlendirme yapılması gerektiği gibi; suçun tekerrür oranları bakımından da bir karşılaştırılma yapılması elzemdir. Aslında suçun önlenmesi, hem maliyet tasarrufunu etkilemekte, hem de hizmet kalitesiyle sıkı bir ilişki içindedir. Ayrıca mevcut hapishane yönetimiyle başarılı olup olunamadığının en önemli göstergelerinden biri, salıverildikten sonra bu kişilerin yeniden suç işleyip işlemedikleri, bir başka ifadeyle hapis cezasının özel caydırıcılıkta ne derece etkili olduğudur.

Suçun önlenmesinde kamu ve özel sektör hapishanelerini karşılaştıran çalışma sonuçları birbirinden farklılık göstermektedir. Örneğin, bazı çalışmalar özel sektör hapishanelerinde kalan mahkumların serbest kaldıktan sonra yeniden suç işleme oranlarının daha az olduğunu ortaya koyarken (Lanza-Kaduce vd., 1999; Lanza-Kaduce, Maggard, 2001); diğer bazıları ise kayda değer bir fark olmadığı sonucuna varmaktadır (Spivak, Sharp, 2008). Bazı araştırmalar ise sonuçların bilhassa mahkûmların cinsiyet, yaş, işledikleri suç tipi gibi birtakım özelliklerine göre değiştiğini göstermektedir. Örneğin, 1997-2000 yılları arasında Florida hapishanesinden çıkan yaklaşık 9000 mahkûmun takip edildiği bir araştırma, devlet ve özel sektör hapishanelerinden çıkan erkek mahkûmların yeniden suç işleme oranları arasında kayda değer bir fark olmadığı; fakat özel sektör yönetimindeki hapishaneden çıkan kadın mahkûmların yeniden suç işleme oranlarının devlet hapishanesinden çıkanlara göre çok daha az olduğunu ortaya koymaktadır (Farabee, Knight, 2002).

Bir başka araştırmada, Minnesota'da 2007-2009 yılları arasında hapishaneden çıkan 3532 eski mahkûm takip edilmiştir (Duwe, Clarke, 2013). Cezalarının tamamını, devlet tarafından yönetilen infaz kurumunda çeken 1766 mahkûm kontrol grubu olarak kullanılmıştır. Kontrol ve deney grubu oluşturulurken, "eğilim skoru eşleştirmesi" (propensity score matching) denilen, program uygulanmadan önce mahkumlar arasında var olabilecek farklılıkları (yaş, cinsiyet, önceki suç kaydı gibi) nazara alan bir tasarım kullanılmıştır. (Dowe, Clarke, 2013, s. 2). Sonuçlar, özel sektör hapishanesinde cezalarını çeken mahkûmların, yeniden suç işleme eğilimlerini ölçmek için oluşturulmuş 20 modelde de tehlike işaretleri verdiklerini ve 8 modelde önemli derecede risk taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, özel sektör hapishanelerin suçun önlenmesinde kamuya göre daha etkili olmadığını göstermektedir.

Bununla birlikte, Türkiye'de suçun tekerrürü ile ilgili güvenilir bir veri vermek mümkün gözükmemektedir[9]. Fakat ülkemizde mükerrer suçluluk oranının yüksek olduğuna ilişkin emareler vardır. Ülkemizde mükerrer suçluluğu araştıran bilimsel çalışma sayısı da yok denecek kadar az olmakla beraber; ulaşılan bir çalışma, Ankara Üniversitesi Kriminoloji Enstitüsü'nün 1000 mahkûm üzerinde yaptığı kişisel bildirim anketine dayanmaktadır. Bu çalışma Türkiye'de sayılı öncü çalışmalardan biri olup, hükümlülerin %47,60'nın ikinci suçu, % 24,80'nin üçüncü ve % 10,50'sinin dördüncü suçu işlemiş olarak hapishanede bulunduğunu ortaya koymaktadır (AÜKE, 1954). Bununla birlikte, Adalet Bakanlığı'nın "Değerlendirme, Profil Araçları ve Rehabilitasyon Programlarının Geliştirilmesi Projesi (DEPAR)" kapsamında, hali hazırda devam eden çalışmalarda şu an için resmi olmayan sonuçlara göre yeniden suç işleme eğilimi oranın **%35** olduğu belirtilmektedir (Dizman, 2015: 13). Bu nedenle özel sektör hapishane yönetiminin bu soruna bir çözüm getirip getiremeyeceği önemlidir. Nite-

9 Öncelikle Türkiye'de suçun ölçümü ağırlıklı olarak resmi kaynaklara ve resmi kaynaklar içerisinde de polis istatistikleri ve ceza infaz kurumu istatistiklerine dayanmaktadır. Polis istatistikleri Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) tarafından toplanmaktadır. Bu veriler, 2003 yılına kadar EGM'nin internet sayfasında yayınlanmış; fakat bu tarihten sonra bu uygulama terk edilmiştir (Topçuoğlu, 2015: 170). Ayrıca polis istatistiklerine kaydedilen suçlar sadece kentsel alanları kapsamaktadır. Kırsal alanlarda meydana gelen olaylar Jandarma Genel Komutanlığı'nın sorumluluk alanındadır. Bu veriler de düzenli olarak Türkiye İstatistik Kurumuna (TÜİK) verilmesine karşın, yayınlanmamaktadır. TÜİK tarafından yayınlanan Türkiye'deki ceza infaz kurumlarına ilişkin istatistikler, yıl içinde ceza infaz kurumlarına giren ve bu kurumlardan çıkan hükümlüler hakkında oldukça sınırlı ve betimleyici veriler sunmakta; bu veriler de mükerrer suçluluğu ölçmeye imkân vermemektedir (Topçuoğlu, 2015: 180). Kaldı ki, Türkiye'de resmi birimler tarafından kaydedilen tüm suç verilerine ulaşılsa dahi bu gerçek suç oranını görebilmek için yeterli olmayabilir. Bir de polise bildirilmeyen veya bildirilmesine rağmen faili bulunamayan veya sanık hakkında mahkûmiyet kararı verilemeyen suçlar olabilir. Bu noktada karanlık sayıları aydınlatmak amacıyla kullanılan "kişisel suç bildirim anketleri"nin henüz Türkiye'de ulusal düzeyde gerçekleştirilmediği görülmektedir (Topçuoğlu, 2015: 173). Ayrıca ceza adalet ve infaz sürecine ilişkin tüm veriler, Adalet Bakanlığı'nın önemli projelerinden biri olan UYAP sistemine 2001 yılından beri kaydedilmektedir. Ancak, UYAP istatistik veri toplama amacıyla kurulan bir sistem olmadığından, bilimsel çalışmalar için kullanışlı değildir. Çeşitli yazılımlar kullanılarak UYAP bünyesinde mevcut olan bilgilerin sistematik olarak toplanması ve araştırmacıların bizzat birey düzeyinde (anonimleştirilerek) araştırma yapıp tekrar suçluluğu birçok boyutuyla ele almasına da imkân verecek şekilde düzenlenmesi ve araştırmacıların kullanımına sunulması gerekmektedir (Topçuoğlu, 2015: 181). Sonuç olarak Türkiye genelinde meydana gelen mükerrer suç olaylarına ilişkin olarak yayınlanmış düzenli bir veriye ulaşabilmek mümkün değildir.

kim hapis cezasının özel önleme fonksiyonu, infaz kurumundaki ıslah faaliyeti ile başlayıp, salıverme sonrası devam eden bir süreçtir (Avcı, 1994, s. 84). Bu kapsamda, infaz kurumunda ve sonrasında uygulanan programların özel sektöre ifa ettirilmesi üzerine düşünülebilir. Fakat yapılan araştırmalar göstermektedir ki, suçun tekerrürü üzerinde kamu ve özel sektör hapishaneleri arasında kayda değer bir fark yoktur. Her ne kadar bazı çalışmalar özel sektör hapishanelerinin özel önlemede daha etkili olduğu sonucuna varsa da bu sonuç, çalışmalardaki metodolojik bazı sorunlardan kaynaklanıyor olabilir. Nitekim araştırmaların kalitesi arttıkça, iki hapishane arasında aslında önemli bir fark olmadığı ortaya koyulmuştur.

Türkiye'de Uygulanabilirliği

Bu başlık altında, usule ilişkin uygulanabilirlik tartışması yapılacaktır. Nitekim hapishanelerin özelleştirilmesinde esasa ilişkin temel problemlere yukarıda girilmeye çalışılmıştır.

Hapishane de tıpkı hastane, okul gibi kamu hizmetinin verildiği tesislerden biridir. Bu tesisin, "kamu güvenliği ve esenliğini korumayı amaçladığı ve bu nedenle de kamu hizmeti" niteliği taşıdığı söylenebilir. Nitekim kamu hizmeti, öğretide "*bir kamu kurumunun ya kendisi tarafından ya da yakın gözetimi altında, özel girişim eliyle kamuya sağlanan hizmetler*" olarak tanımlanmaktadır (Gözübüyük, 2007, s. 10).

Anayasa Mahkemesi'nin özelleştirme uygulamalarını düzenleyen bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerin iptaline ilişkin kararları üzerine, "kamu hizmetlerinin gördürülmesinin özelleştirilmesi" gündemimize girmiş ve 4046 Sayılı Kanunda özel olarak düzenlenmiştir (Baytan, 2009, s. 253). Bu yaklaşım ile sadece mal ve hizmet üretim faaliyetlerinde devleti temsil eden kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi sonucu devletin bu alandan çekilmesi ile yetinilmeyerek, devlet tarafından görülen bazı kamu hizmetlerinin de belli usul, esas ve süreler dâhilinde özel sektörce yerine getirilmesine başlanmıştır (Baytan, 2009, s. 253).

Bilindiği gibi, kamu hizmetleri emanet usulüyle bizzat idare tarafından görülebileceği gibi, özel hukuk kişilerine de gördürülebilir. Kamu hizmetlerinin özel hukuk kişileri tarafından görülme usulleri; müşterek emanet, iltizam, imtiyaz ve ruhsattır (Yasin, 2006, s. 134).

Bu bakımdan, hazırlanacak özel bir kanunda gösterilecek usul ve esaslara tabi olarak, idareden alınacak "lisans" ile hapishane hizmetleri özel hukuk kişilerine gördürülebilir. Bu özel kanunla piyasada "serbestleşme" (deregulasyon) sağlanacağından geniş anlamda özelleştirme kapsamı içinde değerlendirilmesi mümkündür (Yasin, 2006, s. 134). Amerika'da da benzer bir uygulama söz konusudur. Yukarıda açıklandığı üzere hapishanelerin idaresine ilişkin usul ve esaslar ACA standartları ile belirlenmiştir. Özel hukuk kişileri bu standartları sağladığı takdirde kendilerine 3 yıl süreyle ruhsat verilmektedir. Her 3 yıl da bir bu akreditasyon yenilenmektedir (Hart vd, 1997, s. 1149). Bu yöntemde olası sakıncaların önlenmesi için, güçlü bir denetim ve yaptırım mekanizması gerekmektedir.

Bununla birlikte, hapishanenin inşası veya işletilmesi belli bir süre için imtiyaz usulüyle özel kişiye verilebilir. İdare ile özel hukuk kişisi arasında bir sözleşme imzalanır. Risk, kâr ve zarar imtiyaz sahibi özel hukuk kişisine ait olmak üzere, yürüttüğü faaliyet karşılığında ücret alma, kamusal bazı yetkiler kullanma hakkı verilebilir. Uygulamada yap-işlet-devret olarak adlandırılan sözleşmeler de imtiyaz sözleşmesi olarak kabul edilmektedir. Bu sözleşmelerde, sermaye-kâr ve zarar özel hukuk kişisine ait olmakla birlikte, belli bir süre sonra işlettiği hizmeti bütün borçlarından arındırılmış şekilde idareye devretmekle yükümlüdür (Yasin, 2006, s. 135). Hapishane yönetiminde insan sermayesine göre fiziksel sermaye daha önemli olduğundan, hapishanenin inşası gibi fiziksel sermaye idare tarafından karşılanıp, belirli bir süre için işletmenin özel sektöre verilmesinin bazı sakıncaları vardır. Kârını maksimize etmeye çalışan teşebbüs kirayı vermeme, binayı hoyratça kullanma, bakım yaptırmama, hizmetin sağlanmasında kalitesiz ürünleri tercih etme gibi.

Bunun alternatifi olarak, özel hukuk kişisinin tesise sahip olmasına müsaade edilebilir. Örneğin, hapishanelerin kamu-özel ortaklığı çerçevesinde, özel şirket tarafından inşa edilerek devlete kiraya verilmesi, devletin de hem şirkete kira ödemesi hem de bu tesiste verilecek "çekirdek hizmet" dışındaki hizmetleri bu şirkete devretmesi yapılabilir. İhaleyi alan şirket, önce binayı yapmakta sonra da idareye kiralamakta ve kendine verilen alanları işleterek kâr elde etmektedir. KÖO'da risk ve maliyet, idare üzerinde kalmaktadır. Özel sektöre, kiralar ile yatırım finansmanı sağlanırken, hizmet devriyle de gelir garantisi verilmektedir. Burada da karşımıza iki sakınca çıkmaktadır. İlki, sözleşmeden beklenen performans için yaptırım uygulamak zor olmakta ve sözleşme bozulursa tesisin geri alınması gerekmektedir. İkincisi ise, teşebbüsler çok uzun süre sonra kâra geçecekleri bu yatırımlara sıcak bakmamaktadır (Kocaoğlu, 2011, s. 66).

Sonuç olarak, infaz kurumlarındaki birtakım hizmetlerin görülmesi veya işgücünün kullanılması özel kişilere devredilebilir. Bu durum, hizmetin amacına ve niteliğine uygun yasal düzenlemelerin önceden hazırlanmasını gerektirecektir. Özel teşebbüsün yetki ve sorumlulukları, sahip olması gerekli asgari nitelikler, hizmet gereklerinin yerine getirilmemesinde doğabilecek aksaklıkları önleyecek yasal ve kurumsal önlemler, düzenlemelere aykırı davranışlara uygulanacak cezai ve idari yaptırımlar belirlenecektir. Hapishanelerin yönetimi ve denetiminin bu şekilde ayrılması, hesap sorumluluğu sistemi ve hizmet sunumunda daha yüksek standartların yakalanmasını sağlayabilir.

Sonuç

Hapis cezası, cezai yaptırım sistemimizin bel kemiğidir. Bununla birlikte, hapis cezasının mahkûm ve toplum üzerinde sosyolojik, psikolojik ve ekonomik birtakım olumsuz etkileri olmaktadır. Bu sakıncaları gidermek için hapis cezasına seçenek yaptırımların (TCK m. 50) ve hapis cezasının infazına seçeneklerin (TCK m. 51) geliştirildiği görülmektedir. Bununla

birlikte cezanın türü, cezanın amacıyla ilişkidir ve kusurun ağırlığıyla orantılıdır. Bu nedenle hapis cezasına seçenek yaptırımlara, hafif haksızlıkların cezalandırılmasında başvurulmaktadır. Her ne kadar hapis cezasının infazında, cezaevi dışındaki infaz yöntemleri son yıllarda öne çıksa da toplumsal yaşamın önemli hukuksal değerlerini ihlal eden suçlar, tekerrür ve tehlikeli şiddet suçluluğu bakımından hapis cezası varlığını sürdürecektir. Hapis cezasından vazgeçilememesinde, kamuoyunda çok etkili bir ceza olarak görülmesi ve topluma güven vermesi de etkili olmaktadır. Dolayısıyla hapis cezasının daha uzun yıllar yaptırım türleri içerisindeki merkez konumunu koruyacağını söylemek mümkündür. Bu da hapsetmenin birtakım sakıncalarını giderecek çözüm yolları üretilmesini gerekli kılmaktadır.

Bununla birlikte, özelleştirme, sihirli bir değnek değildir. Hapsetmenin meydana getirdiği sakıncaları, birden bire ve tek başına çözemez. Hal böyleyken de hapishanelerin inşa ve işletilmesindeki birtakım sorunların çözümünün özelleştirme olduğunun peşinen kabulüyle hareket edilemeyeceği gibi, ideolojik ve politik bir yaklaşım olarak nitelendirip, hapishanelerin özelleştirilmesine kesin olarak da karşı çıkılamaz. Hapishanelerin özelleştirilmesi de tartışılmalı, fayda-zararı ortaya koyulmalı ve ceza adalet politikalarına karar verenler bilimsel olarak yönlendirilmelidir. Aşağıda, bu çalışmayla ulaştığımız sonuçlara ve önerilerimize yer verilecektir:

- Bu çalışmada, hapishanelerin özelleştirilmesinde karşılaşılacak fırsatlara ve tehditlere yer verilmiştir. Hapishanelerin özelleştirilmesinde, özel sektördeki inşaat hızıyla kapasite sorununun çözüleceği, rekabetin artmasıyla hizmet kalitesinin artacağı, denetim ve hesap verilebilirliğin gelişeceği gibi birtakım avantajların yanı sıra, özel sektör hapishanelerin idareye daha az maliyet getireceği ve böylelikle kamu harcamalarının düşeceği gibi ekonomik nedenler gösterilmektedir. Karşı çıkanlar ise, maliyetlerin düşerken hizmet kalitesinin de düşeceğini ileri sürmektedir. Bu bakımdan hangisinin kamunun yararına olduğuna karar verebilmek için, aynı özelliklere sahip kamu ve özel sektör hapishanelerini karşılaştırmak gerekir. Bu karşılaştırma sadece maliyet değil; güvenlik, hizmet kalitesi ve suçun tekerrürü unsurlarını da içermelidir. Çünkü kamu ve özel sektör hapishanelerinden hangisinin kamunun yararına olduğu, bir başka ifadeyle özelleştirmenin hukuka uygunluğu buna bağlıdır. Bu çalışmada, kamu ve özel sektör hapishaneleri ampirik bulgular eşliğinde, sırasıyla maliyet tasarrufu, hizmet kalitesi ve suçun tekerrürü açısından karşılaştırılmıştır.
- Hapsetmeye ilişkin en önemli sorunlardan biri cezaevlerinin aşırı dolu olmasıdır. İnfaz kurumlarının kalabalık oluşu, insan hakları düzenlemeleri ve yeniden topluma kazandırma programlarının uygulanmasını güçleştirmektedir. Kapasite sorununun özelleştirmeyle çözülebileceği düşünülmüştür. Fakat aşırı doluluk sorunu, sadece yeni cezaevleri inşa etmek veya mevcut cezaevlerinin kapasitelerini arttırmakla çözülemez. Şiddet suçu işlemeyenlerin cezaevine konulmaması, koşullu salıverilme imkânlarının failin durumuna göre kolaylaştırılması gibi azaltıcı ceza politikalarıyla desteklendiği takdirde olumlu sonuçlar

alınabilir. Bu bakımdan ülkemizde, kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımların ikincil değil, müstakil bir yaptırım türü olarak uygulanması ve koşullu salıverme imkânlarının failin durumuna göre kolaylaştırılması üzerine de düşünülmelidir.

- Hapis cezasının infazına ilişkin önemli sorunlardan diğeri, infaz maliyetleridir. Özel ve kamu hapishanelerinin maliyet bakımından karşılaştırıldığı araştırmalar, birbirinden değişik sonuçlar ortaya koymaktadır. Bazı araştırma sonuçları özel sektör tarafından yürütülen hapishane hizmetlerinin idareye daha az maliyet getireceği yönündedir (Hart vd., 1997). Fakat iddia edildiği gibi maliyet tasarrufunun olmadığını ortaya koyan nitelikli çalışmalar da vardır (Lundahl vd., 2007; Pratt & Maahs, 1999). Özel sektör hapishane endüstrisi hâlâ gelişim aşamasında olduğundan yapılan karşılaştırmaların bazıları yanlı olarak nitelendirilmekte; bazılarında ise, hapishaneler arasındaki farklılıklar nedeniyle karşılaştırma yapmak güçleşmektedir. Kaldı ki hizmetin idareye daha az bir ücrete mâl olması veya kârlı bir satışın yapılması, ekonomik kamu yararının sağlandığı anlamına peşinen gelmemektedir. Hangisinin kamunun yararına olduğu, özelleştirmeden sonra kamu harcamalarının ne kadar azaldığına bağlı olduğu kadar; özelleştirme sonrası ortaya çıkabilecek sorunlara karşı idarenin nasıl önlemler aldığına, suçun sosyal maliyetlerinin ne kadar azaldığına, sosyal faydanın ve ülke ekonomisindeki verimliliğin ne kadar arttığına da bağlıdır.
- Hapishane hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı çıkanlar, maliyetlerin düşerken hizmet kalitesinin de düşeceğini söylemektedir. Özel sektörün, maliyetleri düşürmek için hapishane personelini vasıfsız işçilerden seçeceği ve bu personelin işin görülebilmesi için gerekli nitelikleri haiz olmayacağı düşünülmektedir. Bu da gerçekte değil, aslında görünürde bir maliyet tasarrufu sağlanacağı anlamına gelecektir. Hizmet kalitesi ile ilgili bir diğer eleştiri, personelin zor kullanma yetkisi noktasındadır. Bu iki konuda, Amerika'da infazın iyileştirilmesinde uzun yıllar çalışan ACA kurumunun standartları gösterilmiştir. Nitekim hapishanelerin özelleştirilmesinde en iyi uygulama olarak, bu kurumun bina ve hücrelerin ölçülerinden, öğünler arasındaki zaman farkına kadar belirlediği 463 farklı standart gösterilmektedir. Her 3 yılda bir, ACA akreditasyonu yenilenmektedir. Özel hapishane sayısını sınırlı tutabilmek ve kaliteyi düşürmemek amacıyla hapishane işletilmesini "lisans" şartına bağlayan bu tarz bir uygulamadan, sıkı bir denetim ve yaptırım mekanizmasıyla iyi sonuçlar alınabilir.
- Hapishane hizmetlerini idarenin mi, özel teşebbüsün mü görmesinin kamunun yararına olacağının tespitinde, maliyet tasarrufu ve hizmet kalitesi bakımından bir değerlendirme yapılması gerektiği gibi; suçun tekerrürü bakımından da bir karşılaştırılma yapılması gerekir. Aslında suçun önlenmesi, hem maliyet tasarrufunu etkilemekte, hem de hizmet kalitesiyle sıkı bir ilişki içinde bulunmaktadır. Suçun önlenmesinde kamu ve özel sektör hapishanelerini karşılaştıran çalışma sonuçları birbirinden farklılık göstermektedir. Örneğin; bazı çalışmalar özel sektör hapishanelerinde kalan mahkumların serbest kaldıktan

sonra yeniden suç işleme oranlarının daha az olduğunu ortaya koyarken (Lanza-Kaduce vd., 1999; Lanza-Kaduce, Maggard, 2001); diğer bazıları önemli bir fark olmadığı sonucuna varmaktadır (Spivak & Sharp, 2008). Bazı araştırmalar ise sonuçların bilhassa mahkûmların cinsiyet, yaş, işledikleri suç tipi gibi birtakım özelliklerine göre değiştiğini göstermektedir. Özetle yapılan araştırmalar göstermektedir ki, suçun tekerrürü üzerinde kamu ve özel sektör hapishaneleri arasında kayda değer bir fark yoktur. Her ne kadar bazı çalışmalar özel sektör hapishanelerinin özel önlemede daha etkili olduğu sonucuna varsa da bu sonuç, çalışmalardaki metodolojik bazı sorunlardan kaynaklanmaktadır. Nitekim araştırmaların kalitesi arttıkça, iki hapishane arasında aslında önemli bir fark olmadığı ortaya koyulmuştur.

- Ülkemizde uzun yıllar, hapis cezasının infazında birçok sorun yaşanmıştır. Bu kapsamda uluslararası kongre kararları, tavsiye kararları ve ülkemizin kabul ettiği milletlerarası sözleşmeler dikkate alınarak 2004 yılında 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Kanunda, infaz kurumlarında iyileştirme amacının sağlanabilmesi için hükümlüleri gözlem ve sınıflandırma zorunluluğu, güvenliği sağlamak amacıyla penolojinin verilerine uygun olarak aktif ve pasif güvenlik araçları kullanımı gibi insan haklarına saygılı bir ceza infaz sisteminde bulunması zorunlu ilkeleri açıklayan bir sistem belirlenmişse de uygulamada sorunlar devam etmektedir. Nitekim Türkiye'de oda sistemine dayanan ve modern hapishane mimarisine ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte, hakkında hapis cezası verilen hükümlülerin insani koşullarda barındırılmaları devletin yükümlülüğündedir. Bu bakımdan hapishanelerdeki birtakım hizmetlerin özelleştirilmesi; açık, belirli ve ayrıntılı bir düzenlemeyi beraberinde getirerek, sıkı bir denetim ve yaptırım mekanizması sağlayabilir. Aynı zamanda, mahkûmların hapsedilmesi ile atıl hale gelen iş gücü, iş atölyeleri bulunan yeni infaz kurumlarında aktif bir şekilde kullandırılabilir.

Bununla birlikte, gerek maliyet hesaplarının yapıldığı saha çalışmaları, gerekse hizmet kalitesini birtakım kurallara bağlayan sözleşmeler ortalama bir Anglo-Amerikan insan davranışını ve ihtiyaçları merkeze alınarak yapılmıştır. Her topluma şekil veren sosyal, ekonomik veya kültürel faktörler değişkenlik gösterebilir. Bu bakımdan, söz konusu hapishane yönetimlerinin her toplumda aynı akıbetle karşılaşacakları peşinen söylenemez. Fakat ülkemizde bu konuda yapılmış herhangi bir araştırma olmaması nedeniyle, bu çalışmada yer verilen araştırma bulguları önem arz etmektedir. Yapılması gereken ise özel sektör hapishane uygulamasının pilot uygulaması yapılarak en etkili hapishane modelinin hangisi olacağını bilimsel açıdan değerlendirmektir.

Son olarak, hapishanelerin özelleştirilmesi ülkemizde bu yönüyle çalışılmamış bir konudur. Dolayısıyla bu çalışma, özel sektör hapishane uygulamasıyla alakalı temel problemleri ortaya koymayı amaçlamakla beraber, daha geniş araştırmalar için ipucu, saha çalışmaları için ise teşvik edici olabilir.

Kaynakça

Ankara Üniversitesi Kriminoloji Enstitüsü. (1954). *1000 Mükerrir Suçlu Üzerinde Kriminolojik Anket*, Ankara.

Atiyas, İ., Oder,B. (2008). *Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi*. Ankara: Tepav.

Austin, J., Coventry, G. (2001). *Emerging issues on privatized prisons*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Assistance.

Baytan, İ. (2009). *Özelleştirme Hukuku ve Uygulamaları*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Bıçak, V (1998). Cezaevleri de Özelleştirilmeli. *Liberal Düşünce*.

Camp, S.D., Gaes G.G. (2001). Growth and Quality of U.S. Private Prisons: Evidence from a National Survey, *Federal Bureau of Prisons Office of Research and Evaluation*.

Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri. (2013). TÜİK.

Demirbaş, T. (2008). *İnfaz Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dizman, H. İ. (2015). Denetimli Serbestlik Tedbiri Altındaki Hükümlülerde Yeniden Suç İşleme Eğilimi (Residividizm), Bu Oranlarının Ölçülmesi ve UluslararasıUygulamalara Dair Değerlendirme. *8-10 Aralık 2015 Tarihinde Gerçekleştirilen Türkiye'de Denetimli Serbestlik 10. Yıl Uluslararası Yaklaşımlar Sempozyum Bildirileri*, 1-18.

DPT (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. DPT: 2506-ÖİK: 526, Ankara.

Duwe, Grant, Clark, Valerie (2013). The Effects of Private Priso Confinement on Offener Recidivism: Evidence from Minnesota. *Criminal Justice Review*, 1-20.

Farabee, D., Knight, K. (2002). *A comparison of public and private prisons in Florida: During- and postprison performance indicators*. Los Angeles, CA: Query Research.

Genders, E. (2002). Legitimacy, Accountability and Private Prisons. *Punishment & Society*,. 4(3). 285-303.

Gözübüyük, Şeref. (2007). *Yönetim Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Greene, J. A. (2002). Entrepreneurial Corrections: Incarceration As a Business Opportunity.

M. Maurer, M. Chesney-Lind (der.). *Invisible Punishment*. New York: The New Press.

Güvel, Enver Alper. (2004). *Suç ve Ceza Ekonomisi*. Ankara: Roma Yayınları.

Hart, Oliver, Shleifer, Andrei, Vishny, Robert W. (1997). The proper scope of government: theory and an application to prisons, *Quartely Journal of Economics*. 112(4), 1126-1161.

İçel, K. ve ark. (2000). *Yaptırım Teorisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

İnce, H. (2007). *Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenek Yaptırımlar.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Karakaş-Doğan, F. (2010). *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Kocaoğlu, B. U. (2011). Kamu Yönetiminde Kontrat Yöntemi: Fırsatlar ve Tehditler, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 53-72.

Lanza-Kaduce, L., Parker, K., Thomas, C. W. (1999). A comparative recidivism analysis of releasees from private and public prisons. *Crime & Delinquency*. 45, 28–47.

Lanza-Kaduce, L., Maggard, S. (2001). The long-term recidivism of public and private prisoners. Unpublished paper presented at the National Conference of the Bureau of Justice Statistics and Justice Research and Statistics.

Lundahl, B., Kunz, C., Brownell, C., Harris, N., Van Vleet, R. (2007). *Privation privatization: A metaanalysis of cost effectiveness and quality of confinement indicators*. Salt Lake City, UT: Utah Criminal Justice Center.

Pratt, Travis C., Maahs, Jeff (1999). Are Private Prisons More Cost-Effective than Public Prisons? A meta-analysis of Evaluation Research Studies, *Crime &Deliquency*, 45(3), 358-371.

Savas, E. S. (1994). *Özelleştirme, Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı* Ergün Yener (çev.), Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.

Schwartz, M. D., Nurge D.M. (2004). 'Capitalist Punishment: Ethics and Private Prisons. *Critical Criminology*. 12: 133-156.

Spivak, A. L., Sharp, S. F. (2008). Inmate recidivism as a measure of private prison performance. *Crime & Delinquency*. 54, 482–508.

State of Tennessee. (1995). Comparative Evaluation of Privately-Managed CCA Prison and State-Managed Prototypical Prisons.

Swanson, M. (2002). The Private Prison Debate: A Look into the Efficiency of Privat Prisons vs. Public Prisons. *Major Themes in Economics*. Spring: 97-113.

Şahin, M, Görkem, H. (2007). Kamusal Hizmet Olarak Cezaevi Hizmetlerinin Özelleştirilmesi ve Türkiye'de Özel Sektör Cezaevlerinin Uygulanabilirliği, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 19-29.

Topçuoğlu, T. (2015). Türkiye'de Suçluluğa ve İnfaz Politikalarına İlişkin Veri İhtiyacı. *CHKD*, 3(1). 167-191.

Uyanık, H. (2013). *Ekonomik Kamu Yararı Kavramının Türk İdare Hukukundaki Anlam ve İşlevi*. İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul.

Walmsley, Roy (2001). An Overview of World Imprisonment: Global Prison Populations, Trends and Solutions, *The United Nations Programme Network Institutes Technical Assistance Workshop*, Vienna, Austria.

Witte, A., Robert, W. (2001). What We Spend and What We Get: Public and Private Provision of Crime Prevention and Criminal Justice, *Fiscal Studies*. 22(1).

Yasin, Melikşah (2006). *Uygulama ve Yargı Kararları Işığında Özelleştirmenin Hukuki Rejimi*, İstanbul: Beta Yayınevi.

Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları

Halim Baş*

Öz: Kamu sorumluluğu ilkesinden neşet eden kamu hizmeti anlayışının amacı, toplumun tüm kesimlerine eşit hizmet ve edim prensibiyle hizmet götürmektir. Bu hizmetler yönetim kapsamında iki elde toplanmaktadır. Bunlardan bir tanesi de yerel hizmet sağlayıcısı konumundaki yerel yönetimlerdir. Toplum yaşamındaki bireyselleşme emareleri, sosyal yapıdaki çözülmenin olduğu yönündeki fikirler görece yeni ve toplumu saran bir devinim içerisindedir. İslam dininde ihtimamlı bir öneme haiz olan aile kurumunu, postmodern kültürün hasılası modern anlayışın zayıflattığı anlaşılmaktadır. Sosyal politikanın devlet aktörü olarak bu yönde attığı ilk adım olarak 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması gösterilebilir. Küreselleşme olgusunun ivme kazandığı günümüz dünyasında, merkezi aktörün uygulayıcı vasfını yerine getirmesinde yaşanılan güçlükler, yerel nitelikli hizmetlere devri zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, yerel yönetimlere intikal ettirilen sosyal politikalar aile mefhumu ile irtibatlandırılarak ele alınacaktır. Bu çalışmada amaç, Türkiye'de yerel yönetimlerin aileye yönelik sosyal politikalarını tespit etmek, uygulamalara dair araştırma yapmak ve sosyal politikanın yerel uygulayıcılarının aile politikaları ve hizmet alanlarına dair çalışmalarına değinerek genel bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar kelimeler: Yerel Yönetim, Aile, Sosyal Politika.

Giriş

Aile, insanlığın başlangıcından beri en eski ve en temel sosyal kurumlardan biridir (SEKAM, 2013, s. 23). Bu yönüyle aile, insanın toplumdaki ilişkilerini belirleyen işlevsel bir role sahiptir. Aileye atfedilen önem açısından ele alındığında Türk toplumları millet olarak, aile kurumunun hayatiyeti için özel çaba sarf etmişlerdir. Ne var ki, modern dünyada meydana gelen ve toplumumuzu doğrudan etkileyen küresel hareketlilik, aile kurumunun yapısında dönüşümlere yol açmıştır (Süleymanov, 2009, s. 8).

Sanayileşme sürecini tam anlamıyla yaşayamayan Türkiye'de, küreselleşmenin dayattığı kadın istihdamının arka planını, modernizmden neşet eden özgürlük ve bağımsızlık unsurları oluşturmaktadır. Bu ise, ailenin temel bileşenlerinin yapısında meydana gelen değişim ve dönüşümün fitilini ateşlemektedir (Kesgin ve Yaman, 2013, s. 51). Özellikle serbest piyasa ekonomisinin toplumsal yapı, kültür ve düşünce tarzına etkileri yadsınamaz gerçeklerdir.

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B004
* İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu.
E-posta: halimbas@hotmail.com.tr

Bu dönüşümün tetikleyici unsurları temelde sosyal içerikli bireysel sebeplerdir. Başlıca unsurlar; ailedeki maddi sorunlar, kadının ekonomik özgürlük kazanması ve onun ailede değişen rolüdür (Süleymanov, 2009, s. 8). Özellikle aile içi hiyerarşik yapıyı derinden sarsan çeşitli unsurlar söz konusudur. Bunlardan bir tanesi de Türkiye'de kabul edilen Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (TCE)'dir. TCE modern dünyanın küresel kültürel-bilimsel sistemin kadının erkek karşısındaki dezavantajlı konumunu ortadan kaldırmak için geliştirdiği bir kavramdır (SEKAM, 2014, s. 4).

Hâli hazırda yaşadığımız neo-liberal süreç, bu etkilere hızlandıran etkisi yapmaktadır. Söz gelimi, geleneksel aile yapısının karakteristiği yardımlaşma ve kuşaklar arası dayanışma unsuru bu çarkın değirmenlerinde erimiştir. Bu ise aile ve akrabalık ilişkilerini zedeleyen bir unsur olmuştur. Serbest piyasanın devletin refahı sağlamadaki etkinliğini azaltması sonucu devlet, sosyal alanlardan çekilmek durumunda kalmıştır. Bu durumun sonuçları aile parçalanmaları, bireyselleşme eğilimleri ve sosyal yapıda çözülmeye kadar uzanmıştır. Özellikle bireyselleşme eğilimlerini benimseyen bir bakış açısı; aile kurumunun nüfusu yenileme, kültür taşıma-aktarma, çocukları sosyalleştirme gibi temel işlevlerini görmezden gelmiştir (Kesgin ve Yaman, 2013, s. 52-53). Hal böyle iken gelinen süreçte, önlem olarak belirlenen aile politikalarının kadın üzerinden inşa edilmesi birtakım sorunların da çözüme kavuşturulmasını gerektirmektedir. Bu ise merkezi aktörün bıraktığı boşluğun yerel yönetimlere intikalini zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada amaç, Türkiye'de yerel yönetimlerin aileye yönelik sosyal politikalarını tespit etmek, uygulamalara dair araştırma yapmak ve sosyal politikanın yerel uygulayıcılarının aile politikaları ve hizmet alanlarına dair çalışmalarına değinerek genel bir değerlendirme yapmaktır.

Sosyal Politika

Sosyal politika genel anlamda Nijeryalı sosyolog Aina'nın tanımlamasına göre,

> " bir ülkenin, sosyal hayatta vatandaşlarının çoğunluğunun refahı ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasını temin etmek için uyguladığı kasti ve sistematik müdahalelerdir. Bu ise, idari programlar ve pratikler, kurumlar, yasama vasıtasıyla arzulanan amaçların sosyal bir ifade biçimi olarak görülür… Bu kavram sosyal çalışma ve sosyal refahtan daha geniş bir içeriğe sahiptir" (Aina, 1999, s. 73; akt. Haan, 2013, s. 2).

Kavram itibariyle "…gayesi sosyal adalet ve barış olan, umumi iktisadın tabii kanunlarını tashih ve sınıf tezatlarının hafifletilmesini öngören bir 'sosyal muvazene ve itilaf' ilmi" (Talas, 1967: 7) olan sosyal politika, refah devleti ve sosyal hizmetleri odağına alarak, genel anlamda sosyal refah düşüncesinin toplum ve politikalarla olan ilişkisini inceler (Vargas-Hernandez vd., 2011, s. 287). T.H. Marshall ise sosyal politikayı vatandaşlara hizmet veya gelir sağlayan ve onların refahı üzerinde direkt etki eden uygulamalar ve önlemler bütünü olarak ifade eder (Delican, 1998, s. 17). Sosyal politika, genel kabulle, 20. yüzyıla ait bir olgu ve

daha ziyade ekonomik açıdan gelişmiş ülkelere özgü bir olgu ve özünde bir toplum üyesinin "vatandaşlık" hakkına dayalı bir gelişmedir. Bu sebeple, hâlen demokrasi ve vatandaşlık haklarının tam anlamıyla uygulanmadığı ülkeler olduğu gerçeği göz önüne alındığında, toplumsal sorunlara yönelik kapsayıcı ve süreklilik arz eden toplumsal politikaların mevcudiyetinden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Bu doğrultuda, sosyal politika uygulamaları toplumların ekonomi, siyasal ve toplumsal gelişmeleri ile yakından ilintilidir (Koray, 2000, s. 8).

Yerel Yönetimler

Bir ülkede kamu hizmetleri, birtakım ilkelerce belirlenen yönetim birimleri tarafından ifa edilmektedir. Bu bağlamda, tüm sistemlerde devlet yönetim yapıları iki temel birimden müteşekkildir. Bunlar: Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerdir. Bu iki sistem birbirini tamamlayıcı konumdadır. Ne var ki ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal, idari, ve kültürel yapısı gibi şartlar göz önüne alındığında, bu yönetim ilkelerinden birisinin ağırlıklı olarak uygulanması söz konusu olabilmektedir (Öztürk, 1997, s. 51).

Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki uygulama farklılıkları siyasi, yönetsel ve ekonomik ilişkiler bağlamında iki ayrı model sınıflandırılmasına tabidir. İlk modelde yerel yönetimler merkezi yönetimin birer temsilcisi, vekili konumundadır ve üstlendiği rol, merkezi yönetimin karar ve politikalarının yürütülmesini sağlayan yönetsel sistemin bir parçası gibi hareket etmek olduğundan kamu hizmetlerindeki takdir yetkileri oldukça kısıtlıdır. Diğer model "ortaklık" modelinde ise yerel yönetimler, ayrı organ olarak kendi hak ve görevleri kapsamında kamu hizmetlerinin üretilip halka sunulmasında, merkezi yönetimin bir "ortağı" gibi kabul edilir (Hartley, 1971, s. 439-456; akt. Günal, 2013, s. 128). Ülkemizin de içinde yer aldığı üniter yapılı devlet yönetimleri, devletin merkezinden alınan kararların, merkezin kaynaklarıyla, merkezin personeliyle ve hiyerarşi içinde uygulanması esasına dayanan merkezi yönetim ile merkezi yönetimden ayrı bir tüzel kişiliğe sahip, organları seçimle belirlenen idari kuruluşların yönetimle ilgili kararlar alıp uygulayabildiği yerinden yönetim sisteminin bütünlüğüne dayanır (Günal, 2013, s. 128).

Türkiye'de yerel yönetimler anayasal kuruluşlardır. 1982 Anayasası'nın 123. maddesine göre, idarenin kuruluş ve görevleri "merkezden yönetim" ve "yerinden yönetim" esaslarına dayanmaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimleri konu edinen Anayasa'nın 127. maddesi, aynı zamanda ilk fıkrasında yerel yönetimlerin varlık nedenini de açıklamaktadır. Buna göre, "Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişilerdir." Yine aynı maddenin ikinci fıkrasına göre mahalli idarelerin kuruluş ve görevleriyle yetkilerinin "yerinden yönetim ilkesi" uyarınca kanunla düzenleneceği belirtilmektedir (AREM, Çevrimiçi).

Ülkemizde Yerel Yönetim Kuruluşları

Türkiye'de hâlen geçerli olan 1982 Anayasa'sının 127. maddesi gereğince "il, belediye ve köy halkının müşterek ihtiyacını karşılamak üzere ihdas edilmiş kamu tüzel kişilikleridir" şeklinde ibare yer almaktadır. Türkiye'de yerel yönetim kuruluşları il özel idareleri, belediyeler ve köylerdir. 5018 sayılı kanun açısından değerlendirildiğinde ise Mahalli İdare Birlikleri ve Belediyelere Bağlı İdareler de yerel yönetimler kapsamına dâhil olmaktadır (Şeker, 2011, s. 25). Söz konusu kurumlar arasında en eski ve geleneksel olanı köy idaresidir. Diğer kurumlar ise, Tanzimat'la beraber hayata giren Batılılaşma temayülünün bir tezahürü olarak Fransa'dan örnek alınmıştır.

Yerel idareler uzun dönem eski yasal düzenlemelere göre yönetilmişlerdir. Ne var ki yerel idarelerin oluşan ihtiyaçlara cevap verememesine karşın, bu konuda kapsamlı bir yasal düzenleme gerçekleşmemiştir. İl özel idaresi, belediye ve büyükşehir belediyesine ilişkin düzenlemelerin yapılması ancak 2005 yılında olmuştur (Gözübüyük, 2010, s. 258).

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile İl özel idarelerine aileyi ilgilendiren maddeler kapsamında;

- Mahalli müşterek nitelikte olmak kaydıyla, il sınırları içerisinde, sosyal hizmet ve yardımlarda bulunma, yoksullara mikro kredi sağlama, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarının; yapım, bakım ve onarım ile diğer ihtiyaçlarının karşılanması (md. 6/a)
- Vali tarafından il halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemlerin alınması, il özel idaresi bütçesinde yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneğin kullanılması (md. 30/n)
- Sağlık, eğitim, spor, çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürlülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulamak (md. 65) gibi düzenlemeler getirilmiştir (İl Özel İdaresi Kanunu, Resmi Gazete, 2005).

5393 sayılı Belediye Kanunundaki aileye yönelik maddeler kapsamında;

- Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'i geçen belediyeler, kadın ve çocuklar için koruma evleri açar (md. 14/a)

  Sağlık, eğitim, sosyal hizmet ve yardım hizmetleriyle, yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürlülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulama (md. 77) gibi düzenlemeler getirilmiştir (Belediye Kanunu, Resmi Gazete, 2005).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun aileye yönelik maddeler kapsamında

- "Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek geliştirmek…" (md. 7/v) görev ve sorumluluklarındandır (Büyükşehir Belediye Kanunu, Resmi Gazete, 2004).

Devlet Anlayışının Değişimi ve Yerel Sosyal Politika Alanlarının Genel Çerçevesi

Merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin ulusal ölçekte sunduğu hizmet yelpazesinin farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Bu bağlamda yerel yönetimler belirli bir coğrafi alan yerleşimcilerinin günlük yaşam kalitesini artırmaya yönelirken, merkezi yönetim, ulusal ölçekli tüm vatandaşlarını kapsayıcı bir hizmet sunma eğilimindedir (Sezer ve Vural, 2010, s. 207). Bu durum planlanan ve uygulanan sosyal politikalar için de geçerlidir.

Merkezi sosyal politikalarla aynı potada eritilmesi adına yerel sosyal politikaların katkı sunma eylemine dönüşmesi icap eder. Bu yönüyle sosyal politika alanlarının hangi boyutta, hangi yerel yönetim birimine ait olacağının belirlenmesi, sağlıklı bir işlerlik kazanabilmesi için elzemdir (Seyyar, 2008, s. 42). Kabul görmüş birçok sosyal politika tanımlamasında, sosyal politikanın bireysel ve toplumsal refah düzeyine katkı sunma çabasında olduğu görülmektedir.Yerel yönetimlerin, ekonomik istikrar, gelir dağılımı ve kamusal hizmet gibi fonksiyonları merkezi yönetim ile beraber yürütmektedir. Bu açıdan refah düzeyi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Ersöz, 2004, s. 76-77).

Yerel sosyal politikaların alanındaki bugünü ve yarını anlayabilme adına tarihsel sürecin bilinmesinde yarar vardır. Bu bakımdan gelinen noktanın arka planında küreselleşme kavramını tebarüz ettiren çeyrek asırdan daha fazla bir zaman seyri söz konusudur.

Küreselleşmenin hızlı bir devinim içerisine girmesi neticesinde yerelleşme odaklı yaklaşımlar ve politikalar doğrudan etkilenmiştir. Bir yandan ulus devlet kavramı yerini sınırların olmadığı çok ulusluluk kavramına bırakırken, diğer yandan yerel düzlemde farklı kültürler dünya vitrininde ön plana çıkmaya başlamıştır. Söz konusu durumun tetikleyicisi, her geçen gün kendisini yenileyen teknolojik gelişmelerdir. Aynı minvalde kentler ve bu düzeyde örgütlenmiş kurumların devlet ile ikamesi söz konusu olurken, sosyal ve ekonomik hayattaki önemeri de giderek artmaktadır (Ersöz, 2011, s. 83).

Neoliberal iktisatçıların, devletin ekonomik büyümeyi kısıtladığı ve özgürlüklerin önüne bir set çektiği gerekçesiyle "daha az devlet, daha çok piyasa" görüşünü savunduğu dönemde, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle merkezi yönetimlerin ekonomik ve sosyal hayattaki rol ve konumlarında bir daralma meydana gelmiştir (Ersöz, 2011, s. 83).

1970'lerde yaşanan ekonomik buhranlar ve petrol krizlerine bağlı olarak Keynesyen'in karma ekonomik modeline dayalı refah devleti anlayışının çatırdadığı söz konusudur.(Altın, 2013, s. 109). Refah devleti döneminde, ulusal düzeyde planlanan sosyal politikaların yerel düzeydeki uygulama kolu konumundaki, bazı ülkelerce "refah belediyeleri" "yerel refah devleti" gibi kavramlarla adlandırılan ve çeşitli fonksiyonları icra eden yerel yönetimler sahasında da görece bir daralma söz konusu olmuştur (Ersöz, 2011, s. 83).

Küreselleşme sürecinin hızlı bir ivme kazanmasıyla tüm yapılarda kökten değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Şüphesiz ulus devlet kavramının nevisinde daralma yaşandığı kabul edilen bir olgu olmuş ve yönetimde yerelleşme temayülünün, yerel yönetim birimleri ile yerel kamusal hizmetlerde ön plana çıktığı yıllara tekabül etmiştir. Buna mukabil merkezi yönetimlerin rolü kısıtlanırken, yerel yönetimlerin yerelleşme olgusu ve ağırlığı kentsel alanlarda ön plana çıkmıştır (Kesgin, 2012, s. 172). Bu durum üzerinde dünyada yaşanan ekonomik krizlere bağlı olarak yaşanan sosyal ve teknolojik gelişmelerin devlet algısı üzerindeki etkinliği belirleyicidir (Altın, 2013, s. 108).

Toplumun dönüşümü, gereksinimlerin değişmesi ve teknolojik dönüşüm, siyaset ve yönetimin dönüşümünün bir parçası olarak okunabilir. Bu ise siyaset ve yönetim kavramının yeniden yapılanmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla dönüşümün yönetim anlamında yeni bir formda ortaya çıktığının işaretidir. Geleneksel yapılar içerisinde yaşanan kırılmalar yapının bütün karakterini neredeyse değiştirmiş ve bu yapılara alternatif olarak daha geniş toplumsal düzlemlerde bir arayış içine girilmiştir. Şüphesiz bu yeniden yapılanma sorunu başta Avrupa, ABD ve Uzak Doğu'nun olduğu kadar Türkiye'nin de sorunudur (Çukurçayır, 2003, s. 5). Bu bağlamda Türkiye'de de benzer bir süreç süregelmiş ve yerel yönetimlerin, kendilerine belirlenen coğrafi alanı dışına taşan bir etki gücüne erişmiştir (Kesgin, 2012, s. 172). Söz konusu süreç kamu yönetimi sisteminin önemli bir aygıtı olan belediye kurumunun yasal çerçevede belirlenen altyapı ve üstyapı hizmetlerinin ötesinde sosyal alanları da kapsayacak fonksiyon ve uygulamalarında değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Bir bakıma belediyelerin hizmet alanlarının 5393 ve 5216 sayılı kanunlarda ifade edilen yol, su, park, temizlik gibi temel kentsel altyapı ve teknik hizmetlerin ötesinde sosyal, kültürel, ekonomik, eğitsel alanlarda yerel halkın müşterek ihtiyaçlarına cevap verecek bir misyon yüklenmesi beklenmektedir (Çelik, 2013, s. 60).

Her geçen gün yerel yönetimlerin, genel sosyal politikaların ve ilkelerin yerele uyarlanmasında, halkın yerel ihtiyaçlarının dikkate alınıp buna göre belirlenmesinde ve bu politikaları üretirken halkın katılımını sağlamada olduğu gibi birçok avantaja sahip olduğu kabul edilerek, bu tür uygulamalarda da giderek "yerelleşme"nin etkinliği ve verimliliği vurgulanmaktadır (Kesgin, 2012, s. 172).

Aile ve Sosyal Politika İlişkisi

Sosyal politikaların bir ülkenin tüm bireyleri için ve özelde bakıma ve korunmaya muhtaç olanları için koruyucu, güçlendirici, sosyal adalet ve eşitliği sağlayıcı bir rol üstlendiği ifade edilebilir. Bu bağlamda sosyal politika; eğitim, sağlık, çalışma yaşamı, sigorta, sosyal koruma, sosyal hizmetler gibi geniş ilişkiler ve normlar ağının bir bütün olarak temsili şeklindedir. Dolayısıyla insan onuruna yaraşır bir hayat standardı için sosyal politika pratiklerinin önemi büyüktür (İçağasıoğlu Çoban ve Özbesler, 2009, s. 33).

Bu bağlamda aile politikası sosyal politikanın vazgeçilmez bir parçasıdır. Ne var ki aile politikası birkaç noktada sosyal politikadan ayrılır. Muhteva olarak devlet tarafından planlanan ve yürütülen, aile yaşamına etki etme amacı güden önlem ve uygulamalardır. Sosyal politikalar (gelir dağılımı, konut, sağlık, eğitim) hem teoride, hem de pratikte aileye doğrudan bir etki gücüne sahiptir. Ancak aile politikası ile kast edilen, doğum hızı, aile büyüklüğü, çalışan ebeveynler için çocukların ve yaşlıların bakımına ilişkin hizmetler, koruyucu aile programları gibi politikalardır (Barker, 1999, s.168; akt. İçağasıoğlu Çoban ve Özbesler, 2009, s. 33).

Ailenin bir sosyal politika birimi olarak kabul görmesi, refah devletinin krize girmesiyle eş zamanlıdır. Sosyal hizmetlerin krizle birlikte bütçe üzerindeki mali külfeti artmış böylece devlet bu külfetten kurtulma yoluna gitmiştir. Bundan dolayı ailenin ve sosyal dayanışma ağlarının sosyal refah organizasyonları içine dahil edilme politikalarının gelişim kaydettikleri görülmektedir (Delican, 1997, s. 19).

Delican'a (1997, s. 18) göre aile, sosyal politika veya refah devleti yaklaşımında merkezi bir öneme sahip değildir. Ancak ailenin temel fonksiyonlarını yerine getirmedeki eksiklikleri görüldüğü takdirde veya ailenin çöküşü durumunda devlet müdahalesinin varlığı kaçınılmazdır. Bu beklentilerin tezahürü Avrupa'da koruyucu aile politikalarının yaygınlaşması şeklindedir. Bu politikalar ise çoğunlukla parçalanmış ailelere yönelik olması hasebiyle ailenin çöküşü ve aileye yönelik sosyal politikaların artışı arasında doğrusal bir ilişki olduğunu gözler önüne sermektedir.

1980'lerden itibaren Avrupa Birliği ülkelerinde aile politikalarının içeriğinde değişim ve dönüşüme bağlı olarak bir arayış söz konusudur. Bu perspektife göre nirengi noktası, bütün ailelerden ziyade ihtiyaç içerisinde olanlar ekseninde durmaktır (Delican, 1997, s. 18). Söz konusu aile politikalarının üç türlü uygulaması olduğuna değinen Dumon (1991, s. 6), bu politikaları: gelir sağlamanın yanında iş bulma (istihdam) politikalarını da içeren güçlendirme politikaları olarak atfedilecek olan aileyi sürekli ve gelir sahibi yapacak ekonomik önlemler, eğitim ve danışma hizmetleri gibi, aile hayatını geliştirmeye ve rahatlatmaya yönelik hizmetler ve ailenin yerini tutacak veya onun yerini alabilecek önlemler olarak ifade ettiği aile bireylerinin ayrı ayrı ya da part time olarak olarak yaptığı işleri devralacak hizmetler ve aile dışı kurumları öngören önlemler olarak kategorize etmektedir. Bu bölümde politika uygulamaları çalışmanın odak noktasını oluşturmadığı için Türkiye kısmında politika ve eylem planları kısımlarına değinilecektir.

Türkiye'de Aile Politikalarının Tarihsel Serüveni

Aile yapısını alakadar eden tüm alanlarda devletin ürettiği politikalar bütünü "aile politika"-sını oluşturur (Karagöz, 2015: 3). Bu minvalde Arıkan (2005, s. 17; akt. Karagöz, 2015, s. 3) devletin doğrudan ana odağını oluşturan bu politikalarını açık aile politikaları, dolaylı bir şekilde aileyi etkileyen farklı politikaları ise kapalı aile politikaları olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda, Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin güttüğü aile politikaları üstlendiği rol itibariyle kapalı aile politikası olduğu söylenebilir. İçerik olarak politikaların doğrudan aileyi hedef almadığı, dolaylı yoldan etkilediği gözlenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin aileye yönelik politika uygulamaları ilk olarak Medeni Kanun'un kabulüne dayandırılmaktadır. Bununla birlikte Batı'dan alınan eşitlik, özgürlük, hürriyet, demokrasi kavramlarının o dönemin ideolojik temsil ettiği ve bu temsil ögelerinin kadın ve gençlik politikaları üzerinden aileye yön verdiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kızışan ekonomik küresel rekabet, bir anlamda Türkiye'nin yol haritasına doğrudan katkı sağlamıştır. Bunun neticesinde hızlı bir göç devinimi ve demografik değişim süreci başlamış, o dönemin aile politikalarını ise 1963 yılından itibaren uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde hızlı kentleşme ve sanayileşme ile ortaya çıkan çarpık kentleşme, konut sorunu, suç oranlarındaki artış, istihdam ve eğitim gibi problemleri gidermeye yönelik önlemler oluşturmuştur (Karagöz, 2015, s. 4).

Devletin iktisadi kalkınma hamleleri çerçevesinde ortaya koyduğu milli gelir hedefleri tutturulamayınca aile politikalarını doğrudan etkileyen Nüfus Planlaması Kanunu ile doğurganlığı kısıtlayıcı politikalar benimsenmiştir (Aysan, 2014, s. 75). 1980'li yıllarda küresel krizin getirisi olan ekonomik darboğaz, aile politikalarının süreklilik arz etmesinin önündeki en büyük engel olmuştur. Bu açıdan, aile politikalarına yönelik alınan önlem ve uygulamalar daha çok, özürlüler, yaşlılar, engelliler ekseninde yoğunlaşmıştır.

1989 yılında kurulan Aile Araştırma Kurumu'nun yaptığı aile şûraları, yayınlar ve araştırma faaliyetleri incelendiğinde bütüncül bir portre ortaya koyulsa da kapsamlı bir aile politikasına zemin oluşturulamamıştır. 1990'lı yıllarda ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık hem genel kamu politikaları, hem de aile politikaları konusunda süreklilik ve bütünlüğün önüne geçmiştir. Bu dönemde göze çarpan durum, kadın-erkek eşitliği ve kadın istihdamının aile politikalarının bir parçası olarak görülmesidir. Bu kadın-erkek eşitliğinin temelleri, 2002 yılında yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun ile kadına karşı ayrımcılığı destekleyen maddelerin kaldırılması ile atılmıştır. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu ile de iş gücü piyasalarında kadın-erkek eşitliğini destekleyen AB normlarına uyum sağlanmaya çalışılmıştır. 2004 yılında ise Anayasa'nın 10. maddesi değiştirilerek "kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür" şeklinde bir fıkra eklenmiştir (Dedeoğlu, 2009, s. 48-49).

2000 yılı sonrası aile politikaları ise yeni bir siyasi temsil ögesi "muhafazakar demokrasi" kavramı üzerine temellendirilmiştir. Süregelen zaman diliminde aile politikalarının iki nirengi noktası söz konusudur. Aile, Avrupa Birliği uyum yasaları gereğince özellikle kadın politikaları üzerinden çağdaş/seküler düzenlemelere muhatap kılınmış, bir yandan da milli-manevi, geleneksel değerler üzerinden ele alınmıştır. Özellikle bu süreçte aile politikaları kadına yönelik geliştirilen eylem planları ve politikalar üzerine bina edilmektedir. Söz konusu eylem planları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik pozitif ayrımcılık uygulamaları, kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesi, kadının iş gücü piyasasına daha aktif bir şekilde katılması gibi politikalar, kadın merkezli düşüncenin yansımalarıdır. Özellikle kadınların iş gücüne katılımı destek görmektedir. Kadınların işsizlik verilerine bakıldığında 2006 yılında %10,3 iken 2010 yılında %11,6 ve 2014 yılında %11,9 olarak gerçekleşmesi bu durumu destekler mahiyettedir Yine kadınların iş gücüne katılım oranı 2014 yılı itibariyle %31,6 gibi düşük seviyelerde kalması bu konuda atılması gerekli adımların daha kapsayıcı hale gelmesini zorunlu kılmaktadır (AB Türkiye Raporu, 2015, s. 30-96). AB ilerleme raporunda, kadın istihdamının önündeki engelin çocuk, yaşlı ve hastaların bakımına yönelik kurumların eksikliği gösterilmektedir. Böylece kadının bakıcı rolünün ön plana çıktığına vurgu yapılmaktadır. Raporda kadın istihdamı üzerinde durulan bir başka husus, mesleki eğitimle vasıfsız işçi niteliklerinin artırılması ve daha esnek çalışma koşullarıyla kadınların iş gücüne katılımının sağlanması yönündedir (AB Türkiye Raporu, 2015, s. 33-56). Esnek çalışma koşullarına ilişkin Aile ve Nüfus Dinamik Yapısının Korunmasıyla ilgili olarak kabul edilen "aile paketi" tasarısının içerisinde kadınlara doğum sonrası yarı zamanlı çalışma imkânının sağlanması ve mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden ay başına kadar kısmi süreli çalışma talebinin karşılanmasına yönelik bazı uygulamalar öngörülmektedir. Ayrıca 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un revize edilerek 6248 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un kabulü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Kurulması ve bu çatı altında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı gibi uzun vadeli planlamaların ve çalışmaların varlığı, TBMM bünyesinde Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kurulması ve Haydi Kızlar Okula kampanyaları kadın politikalarına atfedilen önemi resmetmektedir (Karagöz, 2015, s. 3-6).

Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları

Türkiye'de Tanzimat'la birlikte başlayan modernleşme hareketleri beraberinde sosyal, ekonomik ve demografik dönüşümleri de getirmiştir. Şüphesiz aile, bu dönüşümden nasibini almış ve aile yapıları çeşitli şekillere ayrılmıştır (ASPB, 2013, s. 24). Bu değişimin arka planında esasen, kökten bir kopuş olmasa bile yüzyılların tarihi mirası bir geleneği, inanma ve yaşama biçimini, kültürü, toplumsal yapıyı, üretim ve tüketim biçimlerinden toplum modeline kadar her şeyi kökten dönüştüren bir süreç yaşanmaktadır (Arslan, 2015, s. 16).

Olağan süreçte Türkiye'nin aile yapısını etkileyen unsurlar; nüfusun sayısal büyüklüğü, yapısı, yerleşim yerlerine göre dağılımı, sektörel dağılımı, doğurganlık seviyesi, doğurganlık normu, doğuşta yaşam süresi, aile kuruluşu ve evliliğin özellikleri, kadının toplumsal konumu, sosyal güvenlik sisteminin yapısı ve de toplumun zihniyet yapısında yaşanan kırılmaların aile yapısına izdüşümleridir (ASPB, 2013, s. 24).

Aile yapısını alâkadar eden tüm alanlarda devletin ürettiği politikalar bütünü "aile politika"sını oluşturur (Karagöz, 2015, s. 3). Dumon'un (1991, s. 6) aile politikaları hakkındaki sınıflamasının ülkemizdeki yerel yönetim pratikleri açısından bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, ağırlıklı olarak Onuncu Kalkınma Planı'nda (2014-2018) yer alan Ailenin ve Nüfus Yapısının Korunması Programı'nın Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesini desteklemek için dinamik nüfus yapısının korunması, aile kurumunun güçlendirilmesi ve sosyal refah ve sosyal sermayenin artışına yönelik öngördüğü program üzerinden bir çerçeve çizilecektir.

Aile, inanç bakımından ihtimamlı bir öneme haiz görülmekte ve toplum içerisinde temel yapı taşı olarak bilinmektedir. Bu doğrultuda Ailenin ve Nüfus Yapısının Korunması Programı'nın amaç kısmında (Onuncu Kalkınma Planı, 2015, s. 1),

> "toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyi ve toplumu bir arada tutan aile kurumu, hoşgörü, sevgi ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yetişen bireyler, güçlü toplum olmanın temel esasıdır. Göç ve kentleşme, kültürel değerlerdeki aşınma, bireyselleşmenin artması, aile eğitimindeki eksiklikler, yeni iletişim teknolojileri gibi nedenlerle, aile üyeleri arasındaki iletişim azalmış, boşanmalar artmış, tek ebeveynli ailelerin oranı yükselmiş ve aile kurumu zayıflamaya başlamıştır. Nüfusun yaş yapısındaki değişmeler sonucunda gelecekte aktif olmayan nüfus payının artması, doğurganlık hızının azalmasıyla da yaşlı nüfusun payının yükselmesi riski bulunmaktadır."

şeklindeki ifadeler aslında ailenin neden sığınılacak son kale olması gerektiğinin topografyasını yansıtması bakımından önemlidir.

Aileye yönelik hizmetlerin geliştirilmesi bileşeni altında Türkiye Belediyeler Birliği, yerel yönetim bağlamında ilgili kuruluşlar arasında gösterilmektedir. Bu kapsamdaki evlilik öncesi eğitim, aile eğitimi ve aile danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması politikasının evlilik öncesi eğitim programının yaygınlaştırılacağına dair öngörülen eylem planında:

- Belediyeler tarafından açılan Kadın Danışma Merkezleri ve benzeri sosyal hizmet birimlerinde çalışan uzman personele eğitimler verilecektir"
- Evlilik öncesi eğitim programının yeni evli çiftlere ulaştırılması amacıyla eğitim seti bastırılacak, spot filmler hazırlatılacak ve çalıştaylar düzenlenecektir." ifadeleri yer almaktadır.

Aile Eğitim Programı (AEP) eylem planında ise:

- AEP'nın halk eğitimleri yoluyla yaygınlaştırılması amacıyla AEP seti ve broşürleri dağıtılacak, güncel sorunlarla ilgili spot filmler hazırlanacaktır.

- Belediyeler tarafından yerel radyo ve televizyonlarda aile ilişkilerini anlatan programlar yapılacaktır. AEP kapsamında yönetici, eğitici, formatör, eğitici yenileme eğitimi ve Baba Destek Programı eğitimi yapılacaktır.
- Nüfusu yüz bin ve üzeri belediyelerin ilgili birimlerinde görev alan personele yönelik AEP eğitici eğitimi verilecektir.

Aile Danışmanlığının Etkinleştirilmesini öngören eylem planında ise:

- Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından mesleki tanımı yapılan "aile danışmanlığı"nın mesleki yeterlilik çalışmaları tamamlanacaktır.
- Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı çerçevesinde daha önce Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı eğitimi alan personele süpervizyon eğitimi verilecek, boşanma danışmalığı hizmetine ilişkin spot filmler hazırlatılacaktır.
- Danışmanlık hizmetine ilişkin farkındalık oluşturulması için afiş, broşür vb. materyallerin tasarlanarak basımı ve dağıtımı yapılacaktır. Belediyelere Aile Danışmanı kadrosu ihdası için gerekli mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.

Göçle şehre gelen ailelerin şehir yaşamına uyumlarını desteklemeyi öngören eylem planında ise:

- Kadın danışma merkezlerinde, çocuk ve gençlik merkezlerinde, sosyal hizmet merkezleri ile kültür merkezlerinde ve belediyelerin ilgili birimlerinde göçle gelen aileler öncelikli olarak ele alınacak, bu ailelerin yerel yönetimlerin ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerinden etkin bir şekilde faydalanması sağlanacaktır.

Tek ebeveynli ailelere yönelik hizmetlerin geliştirilmesine ilişkin eylem planında;

- Tek ebeveynli ailelere yönelik olarak eğitim modülü hazırlanacak ve danışmanlık hizmetleri verilecektir.
- Büyükşehir Belediyelerinde kurulan Aile Destek Merkezlerinin diğer belediyelerde de yaygınlaştırılması teşvik edilecektir.

Aile içi şiddet ve istismarın önlenmesine yönelik hizmetlerin geliştirilmesi politikası başlığı altında; Aile içi şiddetin, ihmal ve istismarın önlenmesine yönelik çalışmaların etkinliğinin artırılmasına ilişkin eylem planında:

- Şiddet mağdurlarına yönelik hizmet sunan kuruluşların kapasiteleri ve kuruluşlar arasında işbirliği güçlendirilecektir.
- Belediyelerdeki Kadın Danışma Merkezlerinde görev yapan uzmanlar tarafından kadınlara yönelik farkındalık yaratacak bilgilendirme ve toplantılarının yapılması sağlanacak ve etki analizi yapılacaktır.

- Toplum destekli güvenlik hizmetleri kapsamında; aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddetle mücadelede görev yapan güvenlik ve asayiş personeline eğitim verilecektir.
- Belediyeler tarafından açılan Aile Okulları yaygınlaştırılacaktır.

Kötü alışkanlıklarla ve bağımlılıklarla mücadele edilmesi ve risk altındaki çocukların korunması politika başlığı altında; aile yapısını etkileyen kötü alışkanlıkların ve bağımlılıkların azaltılmasına yönelik hizmetlerin geliştirilmesinin öngörüldüğü eylem planında:

- Kötü alışkanlıkların ve bağımlılıkların azaltılmasına yönelik eğitim modülü hazırlanacak ve eğitimler düzenlenecektir.
- Belediyelerin Çocuk ve Gençlik Merkezlerini yaygınlaştırılması teşvik edilecektir.
- İyi uygulama örnekleri belediyelere tanıtılacaktır.

Aile Refahının ve Nesiller Arası Dayanışmanın Artırılması bileşenine bağlı olarak, ailelere bilinçli ve sürdürülebilir tüketim alışkanlığının kazandırılması politika başlığı altında yer alan ailelerin finansal okuryazarlığı konusunda farkındalığını artırmaya yönelik çalışmalar yapılması öngörülmektedir. Bu kapsamda:

- Aile Eğitim Programı kapsamında ailelerin ve bireylerin finansal okuryazarlıklarının artırılması amacıyla eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri planlanacaktır.

  Belediyelerin Gençlik Merkezlerinde ve Kadın Danışma Merkezlerinde bankacılık, borçlanma, kredi kartı kullanımı ve yatırımlarla ilgili eğitimler verilecek, seminerler düzenlenecek, el kılavuzları hazırlanarak dağıtılacaktır.

  Sosyal hizmet ve yardımların diğer kamu hizmetleriyle koordineli aile odaklı olarak etkin bir şekilde yürütülmesi politika başlığı altında sosyal yardım veya sosyal hizmete ihtiyacı olan bütün vatandaşlarımıza ulaşacak olan Aile Destek Programının (ASDEP) alt yapısı tamamlanması eylem planında öngörülmektedir. Buna göre:

- ASDEP'in hayata geçirilmesi için gerekli olan insan kaynağı planlaması, mevzuat altyapısı, il bazlı risk haritaları, ASPB hizmetlerinin hizmet standartları, izleme ve değerlendirme sistemi, ASDEP personelinin görev tanımlarını içeren hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.

ASDEP'in aşamalı olarak hayata geçirilmesini ifade eden eylem planında:

- Hazırlık çalışmaları tamamlanan ASDEP, belirli illerde aşamalı bir şekilde uygulamaya konulacaktır.

Dinamik Nüfus Yapısının Korunması bileşenine bağlı olarak; kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir kreş ve okul öncesi eğitim imkanlarının yaygınlaştırılması politika başlığı altında yer alan kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir kreş imkanlarının yaygınlaştırılması eylem planında:

- Kamu mali dengeleri çerçevesinde kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir kreş imkanlarının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.

Kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir okul öncesi eğitim imkanlarının yaygınlaştırılması eylem planında ise:

- Belediyelerin okul öncesi eğitim kurumu açabilmesi için gerekli yasal düzenlemeler hazırlanacaktır. Bu kapsamda, 5393 sayılı Belediyeler kanununun 14. maddesinin (b) bendi kreşleri de içerek şekilde yeniden düzenlenecektir.

İŞKUR'un mesleki kurslarına katılım sağlamaları şartıyla kadınların çocuklarını bırakabilecekleri oyun odaları yaygınlaştırılmasını öngören eylem planında:

- İŞKUR'un meslek kurslarına devam eden kadınların çocuklarının gelişimlerini destekleyecek nitelikli bakımın etkinliklerle sağlanması amacıyla halk eğitim merkezleri bünyesinde tahsis edilecek mekanlarda oluşturulacak oyun odaları kadın işsizliğinin ve okula gitmeyen çocuk nüfusunun yüksek olduğu pilot illerde oluşturulacak, daha sonrasında ise bu oyun odalarının ülke genelinde yaygınlaştırılması sağlanacaktır.

Aile dostu faaliyetlerin desteklenmesini öngören eylem planında ise:

- Tüm aile bireylerinin birlikte katılabileceği kültürel aktiviteler desteklenecektir.
- Belediye ve STK'lerin ortak kampanyaları ile yazılı ve görsel medya kullanılarak aile bilinci geliştirilecektir. Bu kapsamda yazılı ve görsel materyaller hazırlanıp dağıtılacaktır.
- Belediyelerde, Kent Konseyleri bünyesinde Aile Meclisleri kurulacaktır. Belediyelerin aile konusunda sivil toplum kuruluşları ile ortak proje geliştirmeleri desteklenecektir (Onuncu Kalkınma Planı, 2015, s.3-22).

Sonuç ve Değerlendirme

Refah sınıflandırmasına göre Akdeniz refah sınıfına yapısal olarak yakın görünen Türkiye'de, sınıflandırmanın öz karakteristiğini temsil eden aile, en temel refah sağlayıcısı konumunda yer almaktadır. Bu bir bakıma, devletin yetersiz kaldığı durumlarda devreye giren refah mekanizmasının aile olması durumudur. Bu anlamda devletin bu mecrada bıraktığı boşluğun, aile ve benzeri kurumların varlığıyla giderilmeye çalışılmasıdır. Ancak neoliberalizmin bireyselliği merkeze alarak vurgu yaptığı yalnızlık ve özgürlük yapısı, aile kurumunun yapısını dönüşüme zorlamaktadır. Dolayısıyla sosyal hayata bütüncül bakış açısıyla bu durum olumsuz bir biçimde yansımaktadır (Kesgin ve Yaman, 2013, s. 51-53).

Türkiye'nin yakın tarihine bakıldığında özellikle 2000'li yıllardan bu yana ortaya çıkan olumsuz tabloya yönelik önlem ve uygulamalar, seyri tersine çevirmek için girişilen çabaları ifade eder. Bu anlamda, farklı uygulayıcı birimlerin varlığı ve hizmet sağlamadaki dağınık görüntüsü, yürütülen hizmetlerin tek bir çatı altında toplanmasını gerektirmiştir. 2011 yı-

lında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bu eksikliği gidermeye yönelik ciddi bir adımdır. Elbette ailenin, sosyal politikanın merkezine alınması önemli bir hamledir. Ancak burada çalışmanın kapsamıyla irtibatlı olarak genel resim sorun odaklı politikaların yerele yansıması üzerinden değerlendirilmektedir. Bu noktada ifade etmek gerekirse, ister merkezi yönetim isterse yerel yönetimler olsun yürütülen politikaların, aile bireylerine yönelik sosyal hizmet uygulamaları ile sınırlı olmadığıdır. Öncelikle politika bileşenlerine zemin teşkil eden değer odaklı söylemlerin uygulama pratiklerine yansımasını irdelemek sağlıklı bir değerlendirmeye açık kapı bırakacaktır. Avrupa Birliği'ne uyum yasaları çerçevesinde kabul edilen Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, TBMM bünyesinde kurulan kadın-erkek fırsat eşitliği komisyonu ve ailenin korunmasına yönelik kanunun revize edilerek ailenin korunması ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi formatına getirilmesi gibi uygulamalar esasen toplumsal yapının, geleneksel ve kültürel ögelerin, bölgesel dinamiklerin hesaba katılmadığı gibi bir durumu yansıtmaktadır. Bunlara ilaveten nüfus dinamiğini korumaya yönelik önlemlerin ana odağında kadın olduğu görülmektedir. Politikalar ekseninde kadına biçilen rol hem iş gücüne katılımı hem de nüfus artışının devamı niteliğinin temsilidir. Daha açık bir ifadeyle aile içerisinde iş hayatı ve ev arasında çatışan rollerin ortaya çıkışıdır.

Avrupa Komisyonunun Türkiye Raporu'nda yer verilen kadına yönelik mesleki niteliklerinin artırılması ve esnek çalışma koşullarının sağlanması ve kadın istihdamının önündeki engelin bakım kurumlarının eksikliği gibi unsurlar, bu durumu daha da girift hale getirmektedir. Bu çatışma rollerinin arka planında ise Dinamik Nüfus Yapısının Korunması programında açıklanan parametrelere göre aile birliğinin ve nesiller arası dayanışma bilincinin artırılmasına yönelik söylem, bir bakıma kadının aile içindeki çatışan rolünü hafifletmek veya bertaraf etmek amacıyla olduğudur. Program çerçevesinden yola çıkılırsa, örneğin, göç ile gelenlerin korunmasına yönelik eylem planı şehirleşme, konut politikaları gibi bağıntıların ayrı veya bağımsız düşünülemeyeceğini göstermektedir.

Unutulmamalıdır ki Türkiye, nüfus projeksiyonlarına göre giderek yaşlanan bir nüfus dinamiğine sahiptir. Nüfus dinamiğini korumak adına alınan uygulama tedbirlerinde belki de ekonomik yapı ve aktif genç nüfusunun varlığı, ayrıca ne eğitimde ne de istihdam olanların ciddi oranlarda olması gibi saikler, "üç çocuk" teşviki gibi söylemleri etkisiz bırakmaktadır. Üniversite okuma oranlarındaki genel artış hayata geç atılmayı beraberinde getirmektedir. Özellikle evlenme yaşlarının eskiye nazaran yüksek seviyelerde seyretmesi, program çerçevesinde evlilik öncesi eğitim, aile eğitimi ve aile desteği gibi programların gerekliliğini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Manevi kalkınmaya yönelik pratiklerin, maddi unsurlarla desteklenmesi, ailelerin israf bilinci ve tasarruf eğilimlerini bilinçlendirmek amacıyla önerilen finansal okuryazarlık ve kredi kartı kullanımı eğitimi son derece önemli bir tedbirdir. Belediyeler bünyesinde ihdas edilecek Aile Meclisleri ve Sivil Toplum Kuruluşları ile geliştirilecek stratejik ortaklık, şüphesiz toplumun ahlak sigortası olan ailenin korunması, sürdürülmesi ve ihyası noktasındaki gerekliliği gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2013). Türkiye Aile Yapısı Araştırması, Tespitler, Öneriler kaynağın ne olduğu anlaşılmamaktadır.

Altın, A. (2013). Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim. *Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 101-118

"Annelerin Esnek Çalışması Tasarısı Komisyonundan Geçti", Erişim tarihi, 29.2.2016.http://www.dunya.com/ekonomi/calisma-hayati/annelerin-esnek-calismasi-tasarisi-komisyondan-gecti-256982h.htm.

Arslan, A. (2015). *Modern Dünyada Müslümanlar* (3.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

AB Genişletme Stratejisi (2015) *Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu*. 216 Brüksel: Avrupa Komisyonu.

Aysan, M.F. (2014). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar. Lütfi Sunar (Edt.), *Türkiye'de Toplumsal Değişim* içinde (s. 67-89). Ankara: Nobel Yayıncılık

5393 sayılı Belediye Kanunu, Resmi Gazete, 2005.

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu. Resmi Gazete, 2004.

Çelik, E. G. (2013). *Yerel Yönetimlerin Sosyal Politikalara Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), yer: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

Çukurçayır, M. A. (2003). Dünya'da Yerel Yönetimlerin Değişen Rolü ve Yeni Kimliği. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 3, 5-21

Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı ? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2, 41-54

De Haan, A. (2013). The Social Policies Of Emerging Economies: Growth and Welfare In China and In Indıa: *International Development Research Centre (IDRC)*, 110, 1-25.

Delican, M. (1998). *Aile, Ekonomi ve Sosyal Politika, Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile*. (s. 1-26). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Dumon, W. (1991). Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları.(M. Ruhi Esengün Çev.). *Aile ve Toplum*, 2, 5-15.

Ersöz, H.Y. (2004). *Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler (İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği)*. İstanbul: Filiz Kitabevi

Ersöz, H. Y. (2011). *Sosyal Politikada Yerelleşme*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010-99.

Gözübüyük, Şeref. Tan, Turgut. (2010). *İdare Hukuku* (7.Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.

Günal, V. A. (2013). Merkezi Yönetim-Belediye İlişkilerinde Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1, 127-134

İçağasıoğlu Çoban A. & Özbesler, C. (2009). Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler. *Aile ve Toplum*, 18, 31-43 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, Resmi Gazete, 2005.

Kalkınma Bakanlığı. (2015). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı Eylem Planı, http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/OD%C3%96P-08012015-Ailenin%20ve%20Dinamik%20N%C3%BCfus%20Yap%C4%B1s%C4%B1n%C4%B1n%20Korunmas%C4%B1%20Program%C4%B1%20Eylem%20Plan%C4%B1.pdf, Erişim. 27.2.2016.

Karagöz, L. (2015). *Türkiye'de Aile Politikalarında Bütünlük İhtiyacı, Politika Notu No. 2015/01)*. İstanbul: İlmi Etüdler Derneği

Kesgin, B. (2012). Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 169-180

Kesgin, B. Yaman, Ö. M. (2013). Sosyal Politikada Sosyal Güvensizliğe Karşı Sığınılacak Son Liman Aile mi? Murat Şentürk, Ömer Miraç Yaman (Edt.), *Kentleşme ve Sosyal Politikalar* içinde (s.45-65). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları

Koray, M. (2000). *Sosyal Politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları

Öztürk, A. (1997). *21. Yüzyıl Türkiye'si için Yerel Yönetim Modeli*. İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları

SEKAM. (2013). *Aile Yaşam Döngüsü ve Tüketim*. İstanbul: SEKAM Yayınları

SEKAM. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile (İzlanda, Finlandiya, İsveç, Norveç, Türkiye)*. İstanbul: SEKAM Yayınları

Seyyar, A. (2008). *Yerel Siyasetin Gelişiminde Sosyal Politikaların Önemi* (1. Baskı).Yerel Siyaset. İstanbul: Okutan Yayıncılık

Sezer, Özcan. Vural, Tarık. (2010). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Devletin Değişen Rolü ve Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı. *Maliye Dergisi*, 159, 203-219

Süleymanov, A. (2009). Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri. *Aile ve Toplum*, 11, 7-18.

Talas, C. (1967). *Sosyal Politika* (3. Baskı). Ankara: Sevinç Matbaası

"Yerinden Yönetim Yerel Yönetim", Erişim Tarihi: 19 Şubat 2016. T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM), http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/Arastirma_raporlari/trafik/B1.pdf Vargas, H. Noruzi, R. Haj Irani, A. What is Policy, Social Policy and Social Policy Changing, *International Journal of Business and Social Science*, 10, 287-291

Kadının Çalışma Sorununun Aileye Etki Alanı: Mahremiyet mi? Mahrumiyet mi?

Merve Çiloğlu*

Öz: İnsanın varoluşundan bu yana yaşamını devam ettirme çabasının bir kısmını "çalışma" oluşturmuştur. Yüzyıllar boyu insanoğlu yeryüzünde kendini anlamlandırmaya çalışırken bir yandan da bir takım olgularla kendini eşleştirmiştir. Ancak modern algının doğuşuyla uhrevi ve dünyevi olanın birbirinden keskin çizgilerle ayrılmasına, Tanrısal öznenin insani özneye dönüşmesine ve maddeleşmeye (metalaşmaya) şahit olunmuştur. Bu yeni zeminde bahsi geçen eşleşme maddi kriterler doğrultusunda belirlenmiş, birçok olgudan sıyrılmış ve insan tek başına sınırsız yapabilirlikle özdeşleşmiştir. Sınırsız yapabilirlik kendisini insanoğlunun tüm yaşam alanlarında göstermiştir. Bu yaşam alanlarından ilkiyse ailedir. Bu süreçte erkekten farklılığı adil bir değer sistemince desteklenmediğinde ötelenen kadın, Batı toplumunda kendini ifade etme imkânı bulduğunda sahip olduklarını modern paradigmanın doğasına da uygun olarak reddetmeye gitmiştir. Modern ve global dünyada yaygınlaşan bu algı, reddediş ve sınırsız yapabilirlik sentezi, siyasi ve iktisadi sistemlerin kaygılarıyla da beslenip büyütülerek çalışma hayatını özgürlük alanı tayin etmiş ve yaşamı buna göre dizayn etmiştir. Bu dizayn özgürlük kılıfında bir mahrumiyet doğurmuştur. Çalışma hayatında var olmak yapabilirlik ve özgürlük olarak öne sürülmüştür. Çalışma hayatından uzak kalmak ise kadının ötelenmesi, mahrum edilmesi olarak tanımlanmıştır. Ancak asıl mahrumiyetin adı "mahremiyet"tir. Bu çalışmada ortaya konacak olan bahsi geçen mahrumiyetin tanımlanması, sınırları ve aileye etkileridir. Kadının çalışma hayatı kendi varoluşundan itibaren vardır. Ancak sanayi inkılabı gibi bir kırılma ve modernizm gibi bir etki alanının ardından çalışma hayatında kadının konumu değişmiştir. Araştırmada bu değişimin tarihsel süreci, temelleri ve dinamikleri ortaya konacak, ardından günümüzde kadının çalışma hayatı avantaj ve dezavantajlarıyla analiz edilecektir. Bugün kadın sorunu olarak tanımlanan unsurların yeniden sorgulanmasına kapı açılacaktır.

Anahtar kelimeler: Aile, Kadın Sorunu, Modernizm, Sosyal Politika, Çalışma.

Giriş

Küreselleşmenin beraberinde ülkelerin sınırlarının kalkması gerçeğiyle dünya yüzleşmiş ve bu sınırsızlık ülkelerin kendilerine has gerçekliklerini tek bir gerçek haline dönüştürmüştür. Bu gerçeğin ne olacağını ise Batı coğrafyası belirlemektedir. Batı dışı coğrafyalar bahsi geçen etki alanından, kültürleri, gelenekleri ve geçmişleri doğrultusunda etkilenmektedir.

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B005
* Öğr. Gör. İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Güvenlik Bölümü.
E-posta: ciloglumerve77@gmail.com

Batı dışı coğrafyaların asıl etkileşim alanı modernleşmenin getirdiği yeni dünya ve toplum düzenine uyum sürecinde yaşanmıştır. Bahsi geçen uyum süreci ülkelerin kendi dinamikleriyle barış sağladığı oranda yara almadan geçirilmiştir. Ancak bazı alanlarda yaşanan çıkmazlar modernleşmenin ya da modernliğin temelinde yer alan zıtlıktan kaynaklandığından daha derin olabilmektedir. Bunlardan en önemlisi ise tüm insanlığın ortak paylaşımı olan ailede ve kadında gerçekleşmektedir. Kadim felsefenin dilinden ifade edilirse, insanın "mikrosmos" evrenin ise "makrosmos" olarak değerlendirilmesi göz önüne alınarak aile "mikrosmos", toplum ise "makrosmos"tur (Canatan, 2011, s. 53). Dolayısıyla el ele ve iç içe olan bu iki yapı tarih boyunca insanın kendini tanımlaması ve hayati sorusuna bulduğu cevaptan ortak ve birincil etkilenmiştir.

Sanayi devriminden sonra sürekli artan oranda kadının çalışma hayatına dahil olması modernizmin de etkisiyle ilerlemeci paradigmayla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla biricik hedefi üretim-tüketim dengesini koruyacak düzeyde artan kadın istihdamı olmuştur. Kadının bu istihdamdan mahrum bırakılması ise bir dezavantaj olarak değerlendirilmiştir. Oysa ki yaşam tecrübesi göstermektedir ki kadının çalışmasındaki asıl sorun kadının çalışma imkânından yoksun bırakılmasından ziyade kadının sınırsızca çalışma hayatına dâhil edilerek mahremiyetinin ihlalidir. Çalışma süresince bahsi geçen mahremiyet/mahrumiyet çatışmasından bahsedilmektedir.

Modern Anlamsızlaşmaya Direnen Anlam: Aile

Aile basitçe kadın, erkek, çocuklar ve kan akrabalıklarından meydana gelen ekonomik ve toplumsal birliktir. Günümüzde birçok vesileyle hayli söz konusu olan ailenin konumu, üç ayrı anlam dalgasının kıyılarına vurmasıyla şekillenmektedir. Bu anlam dalgalarından ilki, M. Mauss'un dilinden en iyi şekilde ifade edildiği üzere ailenin "toplumdan soyutlanamayacak olan topyekûn toplumsal bir olay" olmasıdır (Yazan, 1989, s. 150). Bu sebeple aileden bahsetmek topluma ait birçok meseleye aynı anda dokunmayı gerektirir. Bu durum tek başına bir olgu olarak aileden bahsetmeyi imkânsız kılmaktadır. Bir diğer anlam dalgası, ailenin konumunun değişkenliğine dairdir. Aileye atfedilen konum, tarihin hangi sahnesinden bahsettiğinize, hangi coğrafyayı kastettiğinize ve hatta hangi dinin kurallarıyla ilişki kuracağınıza göre değişiklik gösterecektir. Ayrıca bölgelere, toplumsal sınıflara, bir toplumun alt gruplarına, hatta insanların hayata nerden baktığına göre dahi değişen (Yazan, 1989, s. 150) aile algısı, insanoğlunun tarihiyle eşdeğer bir tarihe sahiptir. Yani bahsi geçen değişkenliğin tarihi belki de tespiti zor olan dönemlere dayanmaktadır. Bu durum onu, belli bir çerçevede algılandığı varsayılarak anlatmayı ve tartışmayı zorlaştırır. Bu sebeplere binaen belirtilmelidir ki aileyi tek düze bir şekilde ele almak birçok gerçeği göz ardı etmek demek olacaktır.

Birçok meselenin iç içe geçtiği, toplumdan soyutlanamayacak olan topyekûn toplumsal olay olduğunu ifade ettiğimiz aile, aynı zamanda da evrenseldir. Ailenin mahiyetini şekil-

lendiren son anlam dalgası olan bu evrenselliğin getirdiği bir ortaklıkla aile; hangi coğrafyada, dinde ve hangi tarih sahnesinde değerlendirilirse değerlendirilsin, temelde birtakım benzerlikler de barındırır. Yeryüzünün her köşesindeki insanların farklı coğrafi konumlarına rağmen benzer etkinliklere yönelmesi; mutluluk, hüzün, ihtiyaç, açlık, yoksulluk, savaş, zenginlik, standart arayışı gibi durumlardaki insani tepkilerin benzeşmeleri, insana özgü evrensel bir dile işaret etmektedir. Yaşamın insana özgü yasal zemin ve biçimlerde sürdürülmesi de benzer şekilde coğrafya ne olursa olsun ortak insanî yönelişlerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Toplu yaşamak da işte böylesi bir insanî yöneliştir. Toplu yaşamayı bir zorunluluk ya da insanî bir istek olarak yaşamına dâhil eden insanoğlu, bu beraberliğe kendi yakın çevresinden başlayarak meşruiyet kazandırmıştır. İşte aile evrensel olarak bu meşruiyetin tarihteki ilk karşılığıdır (Doğan, 1991, s. 22). Ezcümle aileden bahsederken ve onu konumlandırırken karşımıza toplumdaki birçok meseleyi içinde barındıran, değişken ve aynı zamanda evrensel olan bir kavramdan bahsetmiş olmaktayız.

Kendisine verilen anlam bakımından tek bir algıya sığdırılması zor olan ailenin ne olduğu, ne olmadığı üzerinden yola çıkılarak daha net şekilde ifade edilebilir. O halde "aile nedir?" sorusundan ziyade "aile ne değildir?" sorusuna cevap aramak gerekecektir. Öncelikle aile tek tip bir tasavvur üzerinden anlaşılabilecek bir olgu değildir. Aile, hayvan topluluklarında görülen *birlikte olma (cohabitation)* değildir ve bundan çok daha farklı bir birlikteliktir. Dolayısıyla yukarıda da bahsedildiği üzere tamamen insan doğasına özgüdür. Birebir insanla ilgili olan bu kurum sosyal gerçekliğin belirlenmesinde de vazgeçilmez bir unsurdur (Doğan, 1991, s. 22).

Bahsi geçen sosyal gerçeklik kendisini ilk kez kişinin sosyalleşme sürecinde ve bu sürecin mekânı olan ailede göstermektedir. Bu doğrultuda içgüdüler, değer yargıları ve davranış kalıpları içine yerleştirilerek insanın yaşamı hayvanî seviyeden kurtarılmaktadır. Basitçe ekonomik ve toplumsal birlik olduğunu ifade ettiğimiz aile, kadın ve erkeğin kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir araya geldikleri bir zemin olmaktan bu fonksiyonlarıyla ayrılmış olur. Öyleyse aile yalnızca eşlerin kendi amaçlarını gerçekleştirmek için bir araya geldikleri bir olgu da değildir. Aile içerisindeki bireyleri daha büyük çaptaki topluluklara hazırlayan küçük bir topluluk modelidir (Gökçe, 1991: 211-213). Toplum böylelikle aileden itibaren kimlik kazanmaktadır (Türkdoğan, 1991, s. 24).

Bu noktada değinilmesi gereken önemli bir husus da son zamanlarda medyanın artan oranlarla karşımıza çıkarttığı aynı cinslerin (same-sex) evlilikleridir. Aynıcinslerin birlikte yaşama ve bu yaşamın gerektirdiği hak ve yükümlülüklere sahip olma talepleri modern devletlerce değerlendirilerek hukukî tanımlamalara gidilmiştir. Bu doğrultuda bugün dünyada, birlikteliklerini resmîleştirme talebinde olan aynıcinslerin bunu sağlayabilecekleri, evlilik (same-sex marriage), kayıtlı birliktelik (registered partnership) ve uygar birliktelik (unregistered cohabitation) olmak üzere üç ayrı statü bulunmaktadır (Sirmen, 2008, s. 828). Ancak

aile kavramının kadın, erkek, çocuklar ve kan akrabalıklarından meydana gelen ekonomik ve toplumsal bir birlik için kullanıldığını ifade etmiştik. Ayrıca bahsedildiği üzere nesil devamını ve insan gelişimini sağlayan bir fonksiyonu olduğuna da değinmiştik. Dolayısıyla bu tip birliktelikler yalnızca "birlikte olma" olarak değerlendirilebilir ve aile değildir. Meselenin ayrıntılarını, meşruluğunu, etik boyutunu tartışmak ise ayrı bir çalışma konusudur.

Öyleyse denilebilir ki aile, temel fonksiyonu ve genel sınırları ana hatlarıyla belli olan ancak içerisinde bulunduğu toplum ve çağ ile uyum sağlaması hasebiyle anlam bakımından tek bir şekilde konumlandırılamayan bir mefhumdur. Dolayısıyla tek tip bir aile algısı üzerinden hareket ederek meseleleri inşa etmek, politikalar üretmek, bu varsayımla genellemeler yaparak sorun tespitinde bulunmak sonuçsuz ve eksik olacaktır (Ayan, 2012, s. 214). O halde belirtilmelidir ki buradaki hayati önem ve genel kabul, ancak evrenselliğinin de temelindeki sebep olan ailenin temel şekli ve önemidir. Aile farklı şekillerde konumlandırılabilir, farklı algılanabilir, farklı din ve geleneklere, yaşam standartlarına sahip olabilir. Bu farklılıklar göz önünde bulundurularak tutulacakken çok değer atfedilecek olan kriter ailenin toplum ve insan için en önemli kurum olduğudur.

Ailenin belirtilen önemi, öncelikle ihtiyaç duyulan ilk temel kurum oluşunda ortaya çıkmaktadır (Eşsizoğlu, 2012, s. 3). Ancak aile sınıflama ve tanımlamalardan daha fazlasını içerir. Kişinin çevresiyle ilk teması, doğumla katılmış olduğu aile içerisinde başlamaktadır. Ailedeki etkileşim, başlangıç olarak biyolojik olsa dahi psiko-sosyal bir gerçeklik içermektedir. Aile ile kişi sosyalleşmekte, bir diğer ifade ile toplumsallaşmaktadır. Sosyalleşmenin ilk adımı olan insanî etkileşim, "ana kucağı"nda başlamaktadır. Anne ile doğumda başlayan etkileşim, çocuğun ilk sosyalleşmesidir, denilebilir. Bu sosyal yönü sebebiyle de aile yalnızca biyolojik bir kurum olarak değil, fert için bir hayat merkezi ve içerisinde bulunduğu birincil grup olarak değerlendirilmektedir (Arslatürk & Amman, 2009, s. 265). Kaldı ki aile, toplumda sosyal denetim görevi de yürütmektedir. Bu sebepledir ki eğer aile sağlamsa toplumun da sağlam olacağına dair görüşler mevcuttur (Erkal, 1983, s. 77).

Ailenin algısal karşılığına bir başka deyişle soyut cihetine değindikten sonra yaşam tecrübesindeki varlığına yani somut cihetine değinmek gereklidir ki ailenin günümüzdeki ahvalini anlamak mümkün olsun. Ailenin yaşam tecrübesinden bahsetmeye "modern anlamsızlaşma" olarak ifade ettiğimiz bir kavram ile başlamak, meselenin hem bugününü hem de tarihsel arka planını aynı anda ifade etmesi bakımından önemlidir. Çünkü temelinde dünden çok farklı ve üstün olma kaygısını (Featherstone, 1996, s. 23) barındıran bu durum, dünü anlayarak bugünü anlamlandırmayı mecburi kılmıştır. Öyleyse nedir modern anlamsızlaşma? Modernizmin mirası olan anlam kargaşası, zihin bulanıklığıdır. Yaşamın her aşamasında burun buruna geldiğimiz bir kaosun, XVII. yüzyıldan itibaren net bir şekilde hayatımıza giren bir akımın (Giddens, 2012, s. 9), serüven, güç, gelişme kelimeleri üzerine bina edilmiş bir kurgunun ifadesidir (Berman, 2013, s. 27).

Bu kavramla bireyin inşa edildiği ve ardından suçluluk, standartlar ve ümitle donatıldığı bir zamanın yanı sıra, Bauman'ın deyişiyle "göçebeler"in yaşamının ifadesi hedeflenmiştir. Bahsi geçen göçebeler ise bu modern zamanları yaşayan insanoğlu olarak kodlanmıştır. Bauman modern insanın, hiçbir cadde, sokak, bulvarın olmadığı, yalnızca silinmiş ayak izlerinin bulunduğu bir yüzyılda yürüdüğünü söylemektedir. Bu göçebeler türedidir ve bir "öteki" tarafından yönlendirilirler. Evsizdirler ve kimlik peşinde koşarlar. Yerleşmeyi çok isteyen, ancak oraya ait olmayan varlıklardır (Bauman, 2010, s. 107). İşte tam da bizim üzerinde duracağımız mesele bu kelimelerle birlikte doğmaktadır. "Evsizlik"! Aile ile ev kavramı zihinlerimizde iç içe geçmiş iki kavram olarak var olmuştur. Çünkü ev ailenin yaşamını idame ettirdiği fiziksel mekândır. Öyleyse bahsi geçen evsizlik öylesine üzerinden atlanıp geçilecek bir mevzu değildir. Modernizmin insanoğluna yüklediği bir yük olan bu algının topluma sirayeti tam olarak "Ailesizlik" olmuştur. Kimlik peşinde koşan, maddece hür, manaca/psikolojik olarak esir (Ayverdi, 2006, s. 278) olan bireyler "aile olmak" mefhumunu ya unutmuşlar ya da vakit ayıramaz hale gelmişlerdir. Bahsi geçen bu kaosta insanoğlu ailesini zihninin ve yaşamının neresinde konumlandıracağını bilememektedir.

Touraine'e göre, modernliği bugün içinde bulunduğu çürüme ve karmaşadan kurtarmak ve onun dağılan parçalarını bir araya getirerek yeni bir birlik oluşturmak mümkündür. Bunun yolu, öncelikle bu karmaşa ile yüzleşmek, deneyim ve değerleri kabul etmekten geçmektedir (1995, s. 102).

Mahremiyet-sizlik: Beden-sizlik, Ev-sizlik ve Aile-sizlik

Tüm bu bahsi geçen akımların sonucunda insana ve toplum yeniden tanımlanmaya çalışılmış ve modern anlamsızlaşma işte tam da bu noktada ortaya çıkarak modenizmin "*evsizlik"* algısı zamanla "*ailesizlik"*e yol açacaktır. İşte tam da bu noktada her ikisinin de birleştiği merkez "mahremiyet" sorunudur. Mahremiyet algısının zedelenmiş olması kendisini "evsizlik" ve "ailesizlik" olarak dışa vurmuştur. Ancak öncelikle bu durum kadın için, bu tarihten itibaren insana karşı olan tavrın değişmesine binaen bedene karşı olan tavrın da değişmesiyle *"bedensizlik"*e sebep olmuştur. Kadın bedensizdir, çünkü mahremiyeti yoktur. Çünkü ya bedenini teşhir ederek kendini ifade etmeli ya da bedenini erkeğe kıyasla eksik bulup kadınlık özelliklerini reddetmelidir. Batı'nın bu tepkimesi ikilemler meydana getirmiştir; güçlüler ve zayıflar, egemen olan ve olunanlar, Doğu ve Batı, kültür ve doğa, beden ve ruh, öz ve biçim hatta varlık ve yokluk ikilemleri günümüze Batı gerilimi mirasıdır (Ercan, 2011, s.41).

Bu ikilemin en kapsayıcısı ise kadın-erkek ikilemidir. Batı'nın kendine has yeniden yorumu, gerilimin merkezinde kilise değerlerini reddetmiş, dolayısıyla yeni tasavvurda dünyevi (beden) olanla uhrevi olanı (ruh) birbirinden ayırmış, seküler bir dünya kurulmuştur (Kasapoğlu, 1994, s. 47). Böylelikle beden, düşünümsel olarak insan inşasına açılmıştır (Giddens, 2012, s. 27) Bu ikilemin kadın yanına bakılınca, yüzyıllar boyu kadın bedeni öyle suçlanmış

bir varlıktır ki, beden yeniden inşa edilirken farkında olmadan "aşağılık oluş" kanısını kabul ederek bedenini dönüştürmeye girişmiştir. Rönesans'taki "güzel beden" öznesiyle başlayan bu dönüşüm, günümüze dek tamamlanmamış bir devrimdir. Tarihsel arka planıyla erkeğe oranla kısıtlayıcı olduğu düşünülen bedenine kurtarıcı arayan Batı kadını, bu kanıyı kolaylıkla kabul eder. Bedeninin bağımlılığını aşmakla özgürleşeceği sonucuna varır ve bir kaçış fantezisi üretir (Şişman, 2007, s. 598). Bir yandan ise modernizmin bir onu bir diğerini deneyen ama aslını asla bulamayan yapısınca desteklenir (Berman, 2013, s. 37).

De Beauvoir kadın bedenini türünün kurbanı olan yapısal bir engel olarak görür. Batı'nın tarihindeki kompleksten kaynaklanan bu durum, karşı çıktığı Aydınlanma'nın tezinin ön kabulüyle aslında, feminizmin de temelini oluşturur (Şişman, 2013, s. 47). Başlangıçta yeniden yorumlamanın özgürleştirici havasında kadın da sesini yükseltmeye başlamış, ilk feministler mahrum olduğu eğitim gibi ana hakları talep etmiştir. Ancak daha sonra tarihin seyri değişmiş, Batı'nın bu karşı çıkışı icatlarla desteklenerek yeni bir çağ başlatmıştır. Newton'un temelinde olduğu bu çağ, kamusal-özel alan ayrımını modern dünyada kadınlık ve erkeklik anlayışında anahtar konumda bir bileşen olarak kabul etmektedir. Bu ayrım kadın, erkek ve ahlak anlayışını da değiştirmektedir. Aydınlanma ile olgu ve değer birbirinden ayrılmıştır. Machiavelli'nin ilk kez kavramsallaştırdığı haliyle kamusal alan, ahlak dışıdır. Aydınlanma'nın Newtoncu paradigmaya dayanan dünya görüşünün değer tesisi ya da ahlak meşrulaştırması yoktur. Zira sayılarla yönetilen mekanik kamusal dünya dolayısıyla ekonomik alan da ahlaktan bağımsızdır. Bu, kapitalizme meşruluk kazandıran bir çerçevedir (Bulaç, 2012, s. 69) ve modernizm tüm kriterleri maddeye mahkûm kılmıştır. Modern doğa ilerlemecidir ve bu ilerleme, ancak ekonomik güç ile gerçekleşir.

Aydınlanma mirasının desteği ve Sanayi Devrimi ile oluşan modern dünya tasavvuru daha çok ilerlemek/kalkınmak için (maddi ilerleme ve kalkınma) çok üretmeyi yegâne yol bellemiştir. *Mahremiyet* sorunu ilk kez somut olarak, mahremiyetin ekonomik çıkara feda edilişiyle, Sanayi Devrimi'nde karşımıza çıkmıştır. Bunun için üretimin tüketimden fazla olması gerekmektedir. Bu fazlalığın mütemadiyen tekrar üretime yansıması ve artışın hep önde tutulması şarttır. Malum üzere toplumun yarısı kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlarla beraber çalışmayan çocukların da salt tüketici olduğu bir toplumda üretim-tüketim dengesi sağlanamayacağından ekonomik açıdan geri kalınacaktır. Üretim ihtiyaçtan fazla olduğundan da yapay ihtiyaçlar üretilecektir. Ancak bu düzenle daha çok gelişen teknoloji, daha çok üretim ve tüketim, insana huzur ve güven getirmeyecektir. Reklamlarla tüketim körüklenecektir. Nükleer ve kimyasal silahlar, daha temiz su, hava ya da gıda getirmeyecektir. Bu sınırsız artışın kadın ve erkek için, toplumlar için çıkar ifade ettiği iddia edilebilir durmamaktadır (Beşer, 2003, s. 37) ve bu artış işin ilk önce kadının daha sonra ise ailenin mahremiyetinin, özünün varoluşunun feda edilmesi gerekmektedir.

Batı'nın ihtiyacına binaen özünde geleneksele karşıtlık barındıran modernlik algısı gittikçe yayılmakta ve gelişimle özdeşleşmektedir (Berman, 1999, s. 28). Modern devletler ve kurumlar nüfuslarının titizce kontrol edilmesine bağlıdırlar. Böylelikle insan bedenine ilişkin bir anatomi siyaset gerekli olur. Yani bedenin yeteneklerini düzenlemeyi amaç edinen gövde idare teknolojileri zuhur eder. Bu anatomi siyaset bir biyo-iktidar alanı aracıdır (Şişman, 2013, s. 45). Kiliseye karşı başkaldırışın sonucu olarak, Newtoncu, Descartesci düşüncelerin merkeze alınmasıyla modern dünyada Tanrı merkezli bir kâinat tasavvurundan insan merkezli bir tasavvura geçilmiştir. Cinsiyet, Aydınlanma öncesinde kadın ve erkeğin üstünde konumlandırılan Tanrı'nın, kadın ve erkeklere izlemeleri için yol öngördüğü inşası değiştirilmiştir. Cinsiyetin artık etki alanı keşfedilmiş ve doğrudan bir siyasi araç olarak kullanılmıştır. Kadın hakları da bununla bağlantılı olarak ortaya çıkmış bir modern tasavvur sonucudur. Aile, toplumda doğa dengesini kurmakta önemli bir işleve sahiptir. Ancak doğa dengesi reddolununca aile de ikinci plana atılmıştır (Şişman, 2013, s. 56-65). Bu politika ile mahremiyete yapılan saldırılar meşrulaştırılmıştır.

Öte yandan modernizm kendi kendisinin dönüşümünü de beraberinde getirir. Postmodernizm akılcılığa vs. karşı çıkmaya başlar. Batı'da 1960 sonrası yaşanan cinsel devrim, cinsellikle ilgili pek çok kavramı tartışmaya açmış, postmodern düşünürler de tüm kavramların yapı çözümüne uğratılabileceğini ortaya koymuşlardır. Böylece cinsiyetle, cinsler arası ilişkiyle alakalı tüm kavramlar sorgulanmış ve bunların hepsinin kültürel olduğu, yani yeniden kurgulanabilir olduğu savunulmuştur. Her şey bir kurgu olduğuna göre her şey yeniden tanımlanabilmektedir; nihaî bir hakikat söz konusu değildir. Heteroseksüelliği norm haline getiren kurgu, onun önceleri "Tanrı'nın yaratışına uygun" olduğu, yani fıtrî olduğu inancıyken, daha sonraları yani Aydınlanma sonrasında ise "doğal" olduğu iddiasıdır. "Tanrı öldü"kten, doğa da hâkimiyet altına alındıktan sonra bu iddialar geçerliliğini yitirmiştir. Cinsiyet ne Tanrı'nın yaratışına uygun yani fıtrî ne de doğal bir temele artık dayandırılamaz. Bu dayanakların ortadan kalkışıyla birlikte cinsiyet, hiçbir önceden belirlenimi olmayan bir alan olarak insanın inşasına açılmış oldu (Şişman, 2007, s. 605). Yani yeniden yorumlardan cinsiyet de payını almış olur; ancak ilahî çerçeveden bağımsız değerlendirilmeli ve her alanda olduğu gibi geleneksel tanıma karşı çıkılmalıdır. Dolayısıyla cinsler arası tamamlayıcılık artık gelenekseldir ve miadı dolmuştur. Bunun yerine çatışma ve kutuplaşma var olmalıdır. Bu esnada hiçbir biyolojik temel kabul edilmediğinden kadın ve cinsiyet terimlerinin altı da oyulmaktadır. Heteroseksüellik artık bir standart olmaktan çıkmıştır (Giddens, 2010, s. 38). Toplumda bunun sonucunda aynıcins (same sex) evliliklerine rastlanır olmuştur.

Dolayısıyla Batı toplumlarında toplumun ilerlemesi projesinde kadının konumu da bellidir: Daha çok çalışmalıdır; her şeye rağmen çalışmalıdır. Kadın aşağılık olmadığını ispat etmekle yükümlüdür. Ancak çalışarak ve topluma katkı sağlayarak bunu gösterebilir. Ayrıca kadın güzel bir varlıktır; bunu da elinde kalan cinselliğiyle ispat edebilir. 1970'lerden itibaren insanoğlunun bu gezegende meydana gelen değişikliklerden dünya çapında etkileneceğine

dair bir bilinç artışı ve dünyanın birbirine bağımlı olduğuna dair bir kabul ortaya çıkar. Küreselleşen bir dünya vardır. Bu tarihlerden itibaren Birleşmiş Milletler (BM) politika eğitimini kullanarak dünya çapında bir toplumsal değişim hedefler; küresel değerler atfederken de açıkça ifade etmeksizin Batı'yı merkeze alır. BM bu kapsamda kadınları da dâhil eder, ancak kendi tarihsel gelişimi sürecinde bir bağlamda kadınları değerlendirdiğini hesaba katmamaktadır. BM'nin ilerlemeci yaklaşımında dahi Aydınlanma mantığının izleri görülmektedir. Kadın meselesi de Avrupa merkezli evrenselcilik anlayışının göstergesi olarak kabul edilir. Görünen o ki bugün Batı'da kadının geldiği konum, gelmesi gereken konumdur. BM gelişmekte olan ülkelerde kadının düşük statüde bulunuşu, hızlı nüfus artışı gibi hususların küresel problemleri etkilediğini tespit etmiş ve bu bağlamda 1970'lerden itibaren eşitlik ve barış konularını kadın statüsüyle bağlantılandırmaya başlamıştır. Nüfus kontrolü doğrudan kadının doğurganlığıyla alakalı olduğundan BM'nin politikalarının merkezini bu oluşturur. BM kadının toplumsal değişim için bir etken olduğu ön kabulüyle hareket etmektedir (Şişman, 2013: 103). Bu doğrultuda kadınların doğurganlıklarına müdahale edilmekte ve bu yapay müdahale, kadınların doğurganlık yetilerini kaybetmelerine dahi sebep olabilmektedir (Porter & Templeton, 2003, s. 1983).

Tüm bunların özetini Paris'te Sorbonne Üniversitesi'ne bağlı Maison de la Recherce'da (Araştırma Evi) bir konferansı sırasında finansal kapitalizmin dünyayı mahvettiğinden ve küresel krizin ardından ekonomik sisteme müdahale edilemeyeceğinden bahseden ünlü sosyolog Touraine'in cümlelerinde bulmak mümkündür. Touraine'e göre, dünya artık güçsüzdür ve toplum ölmüştür. Çözüm ona göre evrensel olanın yeniden inşa edilmesidir. Din, dil, millet evrensel olarak savunulmalıdır. Ona göre ekonominin nasıl yönetileceğinin bilinmesine rağmen, çıkan kriz sorunla nasıl çıkılacağının bilinmesini de engeller. Batı dünyasında siyasal ve toplumsal olan ortadan kalkıyor, artık yalnızca ekonomik olan vardır. Önceden her şeyin üzerinde olan belli değerler vardı: Din, millet, devlet, toplum. Ancak artık bu, Batı adına yok olmaktadır; inanılacak şeyler, toplumun mutlak değer yargıları ortadan kalkmıştır. Touraine bu hususa sanattan örnek vermiştir. Çağdaş sanat müzelerinde kumun, taşın sergilendiğinden bunun yalnızca bir inşa vurgusu olduğundan bahseder. Bu inşa vurgusunu ise şöyle dillendirir: "Ben inşa ettim". İkinci örneği ise pornografidir. Touraine evli çiftlerin ekmek alır gibi bu filmleri aldığını ve çocuklarıyla izlediğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak övülen demokrasinin ardında hiçbir şey olduğundan ve her şeyin artık parçalandığından dem vurur. Baba otoritesinin ortadan kalktığından ancak yeni bir modelin ortaya konamadığından bahsetmektedir. Batı karşıtı bir politikanın geçerli olmadığını, çünkü artık Batı'nın zayıfladığını anlatmaktadır (Oğuz, 2010, s. 1). Tüm bahsi geçen tarihsel birikimin mahremiyet eksikliği merkezinde *"bedensizlik", "evsizlik" ve "ailesizlik"e* yol açması sonucunda oluşan tablo toplumun nabzını tutan sosyalog Touraine tarafından bu şekilde ifade edilmiştir.

İktisadi Güç ve Mahremiyet/Mahrumiyet Çatışması

İktisadi güce atfedilen önem içinden çıkılmaz bir hal almış durumdadır. Modern dünya, Tanrısal özne fikrinden insan özneye geçişi içermesi sebebiyle bir dünyevileşme ve materyalistleşme sürecidir (Şişman, 2007, s. 604). Modern toplumun var oluşu, özellikle ekonomik alanda sürekli ilerleyen ve gelişen insanın varlığına bağlıdır. Bu sebeple yaratıcı güç olarak insan emeğine vurgu yapan modernleşme insan emeğinin özgürleşmesi olarak yorumlanmaktadır (Ercan, 2001,s. 31-32). Bu durumun bir sonucu olarak günümüz ekonomik anlayışında "var olmak", çalışmak; çalışmak ise çoğunlukla istihdam edilmek anlamına gelmektedir. Bu çalışma da, artık ihtiyaç karşılamakta araç olmaktan çok, bir amaç ve kendini ifade ediş halini almıştır (Beşer, 2003: 13). Ancak istihdam özünde, "kullanma", "hizmete kabul etme" manalarına gelen bir kelime olup (Seyyar, 2008, s. 28) doğası da bu yöndedir. Öyleyse denilebilir ki istihdamın özgürlükle kurulan organik olan ilişkisine yeniden dönüp bakmak gerekecektir ve burada sormak gerekir: Özellikle günümüz piyasa anlayışında özgürlükle yakından uzaktan ilişkisi olmayan istihdam nasıl özgürleştirici bir manaya kavuşmuştur?

Modernizmle birlikte XV. yüzyıldan itibaren insan zihnine en çok mesai yaptıran meselenin iktisadi mesele olması şaşırtıcı olmasa gerektir. Yine aynı yüzyıldan itibaren insanlık tecrübesine dâhil edilen Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi gibi devrimlerin başrolü olan Batı insanı, var olan yoksulluğundan mütevellit mülk sahibi olmaya hasretliği reformun yaşanmasıyla son bulmuş ve bu hasretlik peşi sıra ciddi aksaklıkları da getirmiştir. Çünkü mülke olan hasretliği bitiren burjuva sınıfı, mülkü nasıl anlamlandıracağını bilememenin yanı sıra mülkle kurulacak ilişkinin mantığı, kuralları, güvenceye alma yolları ve ezcümle nasıllığı üzerine bilgi sahibi değildir. Bu durumun insanlığa armağanı ise yeni bir mülk tanımı ve ilişkisi olmuştur. Bu anlayış sonraları Batı dışı coğrafyaların da kadim mülk anlayışları yerine kendisini ikame etmiştir (Aslan, 2015, s. 54). Özgürlük anlayışı da tıpkı mülk anlayışı gibi Batı merkezli olup diğer coğrafyalardaki anlayışları ikame etmiştir. Burada bahsedilen mesele iktisadi algının değişiminden çok daha derin bir meseledir. Anlayışlardaki "yeni"lik aslında insan zihnindeki yeniliğin zuhur etmesidir. Yenilenen aslen insandır. Artık insanoğlu kapitalizmin öngördüğü insan modeline boyun eğmiştir. Bahsi geçen yeniliğin kapsayıcılığı ise işte bu boyun eğmede gizlidir.

Kapitalist modern düzen insanoğluna birtakım yaşam normları sunmaktadır. Modern insanın düşünceleri kendilerine ait değildir. İçsel yaşantıları ancak toplumsal sistemin karşılayabileceği arzuları üretecek şekilde toptan olarak yönetilmekte ve programlanmaktadır (Berman, 2013, s. 46) ve bu toplumun kültürü, tüketim kültürüdür. Tüketim kültürü her şeyin mal ve herkesin müşteri olduğu bir sistem ön görür (Özel, 2004, s. 89). Bu düzenin yakıtı ise özgürlük similasyonudur. Bu algının aileye yansımasını ise yıllardır piyasaya sınırsızca dâhil ettiği halde halen çalışma hayatındaki durumu hakkında kapitalizmin çözümsüz olduğu kadın ile görmekteyiz. Hizmet akdi çalışanın çalıştırana bağımlılığını öngörür. Dolayısıyla bu

tanımlamanın ilk krizi, bahsedilen sınırlar dışında kalan, çocuklarını eğiten, evini yöneten, tarımda çalışan kadın profili ile karşımıza çıkmaktadır. Bu kadın işçi değildir, güvenlik ve özgürlük hakkından da mahrumdur (Beşer, 2003, s. 13-14). Ortaya çıkan paradoksa biraz yakından bakmak bile sorunu görmeye yeterlidir: Hizmet akdi ile "bağımlı olmayan", "istihdam edilmeyen" kadın özgürleşememiş, evde hapsolmuş sayılmaktadır. Bu algı sonucunda kendi evini temizleyen kadının "atıl", "yetersiz" algılandığı ancak başkasının evini temizleyen kadının "kendi ayakları üzerinde durduğunu", "ekonomik özgürlüğü"nün olduğunu görmekteyiz.

Pazar ekonomisinin gelişmesi ve sanayileşmenin derinleşmesiyle birlikte üretim merkezi evden bir başka deyişle aileden iş yerine, yani salt olarak piyasaya kaymıştır. Mübadele piyasaya kayınca ve ev dışında çalışma işgücüne bağımlı statüsü kazandırınca (Delican, 1998: 5) artık evde sıhri ve hissi bağ içinde olduğu kimseler için mal ve hizmet üreten kadın, "çalışmayan"; bağımlılık ilişkisi içinde, çerçevelenmiş mekân ve zamanda üreten kadın ise "çalışan" olarak nitelendirilmiştir. Çünkü piyasa güçleri mal ve hizmetin kendi kullanımı için üretilmesiyle piyasa için üretilmesi arasına çizgi çeken bir yaklaşıma sahiptir (Koray, 2011, s. 32). Amerika'da süreç dâhilinde, değişen sosyal beklentiler geleneksel yuvayapıcı/homemaker/ev kadınlarını kendini özür dilercesine "sadece ev hanımı" olarak tanıtan ve sayıları gittikçe azalan bir sınıf kadın haline getirmiştir. Ücret için evin dışında çalışmayan, 6 yaşından küçük çocuğu olan evli kadınların tüm yetişkin kadınlar içindeki oranı 1970'te %12'den 2000'de %4'e düşmüştür. Evli kadınların işgücünde olmasının güçlü bir tabu olmasından, kadınların evli veya bekâr bütün hayatlarını evlerinin dışında çalışarak geçirmesi norm haline gelmiştir (Eisenstein, 2005, s. 498).

Ancak kadının bu şartlarda çalışma hayatına katılmasının yönetilmesi noktasında kapitalist düzen çözümsüz kalmıştır. Bu çözümsüzlüğe rağmen kadın ilerlemeci modern iktisatta çalışma hayatına gittikçe artan oranlarda katılmalıdır. Modern ekonomi başarılı olmak için gizli hizmetkâr bir sınıfa ihtiyaç duymaktadır. Tüketimin sınırsız denebilecek artışı için gerekli olan bir hayli yönetim emeği ancak bu sınıfla gerçekleştirilebilmektedir. Planlı sistemin en büyük başarılarından biri, kadınlara bu gizli hizmetkârlığı kabul ettirmiş olmasıdır. Plan ve çalışmaları ekonomik hesaplarla ortaya koymak, yapacağı fedakârlıkla bireysel seçimlerden vazgeçmesini kimseye fark ettirmemek yolundaki neo-klasik öğreti öyle başarılı olmuştur ki bunu kadınların gözünden dahi saklayabilmiştir. Bugün artık çoğu kadının ekonomiye vakıf olmasına rağmen, nasıl bir hizmet ettiğini anlamaması mümkündür. Kadınların kendilerinin planlı sistemde tüketimi genişletmek için kullanıldıklarını anlamaları son yıllarda sanayileşmiş ülkelerde küçük tedirginlikler doğrultusunda uyanış gerçekleştirmektedir (Galbraith, 1988, s. 256).

Çalışma kavramının bu denli yegâne amaç olarak sunulması yalnızca kadınlar için değil erkekler için de aynı şekilde sorundur. Ancak kadın hâlihazırdaki sisteme sonradan dâhil edildiğinden ve bu geçiş yönetilemediğinden çözümsüzlüğü daha acil ve ünlüdür. Bu sebepten

çalışma hayatındaki varlığı konuşulan sorun durumundadır. Oysaki çalışmanın böylesine yegâne amaç oluşu cins fark etmeksizin aile düzeninin ikinci plana atılmasına sebep olmakta ve bu durum da daha sonra yine insanoğlunun kendisine ve topluma zarar vermektedir. Oysa çalışmak bir varoluş şekli, bir özgürlük ifadesi değil yalnızca yaşamı kolaylaştıran bir araçtır. Tam tersi bir algının oluşumunun temelinde ise Protestanlığı görmek mümkündür. Bahsedildiği üzere modern dönemde merkeze yerleştirilen iki algının, ki bunlar özgürlük ve iktisadın birleşimidir, kişileri dizayn ettiği görülmektedir.

Modern dönemin temeline yerleştirilen insan modeli özgürdür ve iktisadi hayattaki var oluşu ile kendini ifade etmektedir. Özgür olarak dizayn edilen bireyler hayatlarına bir başka insanı almak, ortak etmek, iki kişilik, hatta birkaç kişilik yaşamak algısından hayli uzak olmaktadırlar. Bu durum çatışmaları kolaylaştırmakta, kalıcı kılmakta ve boşanmalara yol açmaktadır. Çalışma ve aile hayatını dengelemeyi başaran çiftler, "birlik" ve "denge" algısını inşa edebilen, eşlerin kadın ve erkek rollerinin çatışmalarını bir kenara bırakıp "tamamlayıcılık rolüne" bürünebilen aileler ise varlığını devam ettirebilmektedir. Geniş aile, çekirdek aile ya da tek ebeveynli aile olsun aynı çatı altında ortak yaşam mücadelesinde olan kişiler birbirlerini birçok yönden tamamlamak durumundadırlar. Bu fonksiyonlarını sağlıklı bir şekilde yerine getirebilen aileler bireyin doğumundan ölümüne yaşam kaynağıdır.

Tüm bahsi geçen süreç, ekonomik güçten mahrum olmak adı altında kadına ve aileye bir *güçsüzlük* atfetmektedir. Ancak asıl güçsüzlük yaşam tecrübesi esnasında karşılaşıldığı üzere, kadın ve ailenin özgürlük nidaları altında mahremiyetinin zedelenmesidir. Mahremiyetin korunamaması hali kadını da aileyi de hali hazırda zaten zor şartlarda donatılmış olan çalışma hayatı ve aile hayatı arasında yaşam dengesini bozmakta ve sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır.

Mahremiyet/Mahrumiyet Çatışması ve Besleyen Kökü: Cinsiyet Rekabeti

Ivan Illich'in ifadesiyle temel birtakım varsayımlar vardır. Bu varsayımların temeli her iki cinsiyetin aynı iş için yaratıldığı, aynı gereksinimlere sahip olduğu varsayımıdır. Modern iktisatta iş, cinsiyete bakılmaksızın *unisex (bircinsiyet)* olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu yeniden tanımlanmanın temelinde erkekler ve kadınlar arasında "iş rekabeti" oluşturmak yatmaktadır. Çünkü var olan ekonomik teori, işbölümünde cinsiyet farkını dikkate almadığı "gender"-sız bir insana dayanır. Homoeconomicus'un kurumsal kimliği "gender"ı dışlar. Böylece cinslerarası tamamlayıcılık yerine, modern küresel dünyanın doğasına da uygun olarak erkek ve kadın arasına hasedin ve nifakın girdiği bir beraberlik öngörülür. Cinslerarası tamamlayıcılık artık gelenekseldir ve miadı dolmuştur. Bunun yerine çatışma ve kutuplaşma var olmalıdır. Bu esnada hiçbir biyolojik temel kabul edilmediğinden kadın ve cinsiyet terimlerinin altı da oyulmaktadır (Şişman, 2007, s. 591). Bunun yanı sıra sistemin temelindeki Batı zihniyetinin tarihi mirasındaki cinslerarası eşitsizliğin yansıması bu noktada gözler önüne serilmektedir. Çünkü *unisex* olarak tanımlanmasına rağmen çalışma hayatında erkek baskın bir düzene

sahiptir; tam olarak erkek çalışana göre kurgulanmıştır. Dolayısıyla *unisex* algı yalnızca kadın için işletilmektedir. Kadının anneliği ve doğası görmezden gelinmekte ve erkeğe kıyasla değerlendirildiğinde güçsüzlüğü ve çalışma yaşamının kesintiye uğrama ihtimali sebebiyle daha düşük gelirlerle çalıştırılmaktadır. Esping-Andersen bu noktada kadın istihdamından daha çok insanın davranış ve karar alış biçimlerini yönlendiren mantığın, başka bir deyişle oyunun kurallarının değişip değişmediğini incelemeyi önermektedir (Esping-Andersen, 2013, s. 32).

Cinslerarası eşitsizliği takip eden günümüzde ailelere belki de en büyük darbeyi vuran mesele işte bu cinslerarası rekabet olmuştur. Erkek rolleri ve kadın rolleri üzerinden konuşulmuş, eşlerin birbirlerini *tamamlayıcı rolleri* unutulmuştur. Tarım toplumlarında liyakatin güç oluşu ve kadın-erkek doğalarına uygun olarak doğal bir işbölümü oluşturmuş, kadın daha az güç gerektiren ev işlerinde erkek ise dışarıda aktif olmuştur. Bu durum aslında cinslerarası çok basit bir işbölümüdür. Ancak tarım toplumlarında var olan liyakate dayalı doğal işbölümü erkek baskınlığı ile birleşerek toplum meselelerinden kadını uzaklaştırmıştır. Tecrübe edilen gelişmelerle yeniden kurulan toplum düzeninde ve dolayısıyla çalışma hayatında kadın önemsenmemesi sebebiyle düzenlemelere dâhil edilmemiştir. Örneğin anneliği ile ilgili düzenlemeler, çalışma şartlarıyla ilgili düzenlemeler Sanayi Devrimi'nden günümüze dek hep sistemi aksattığı ölçüde dikkate alınarak çözüm aranmıştır.

Yeniden yorum düzenlemelerinde toplumda gölge olan kadın, sisteme dâhil edilirken gelişigüzel dâhil edilmiş, elde var olan değerler sistemi çöktüğünden -ki zaten kadını koruyucu ve insan ilişkilerini düzenleyici yeterli önlemler öngöremediğinden- belli normlar gözetilememiştir. Dolayısıyla var olan sistem, kadını yeni topluma ve çalışma yaşamına dâhil etmekte çözümsüz kalmıştır. Artık tarım toplumlarındaki gibi liyakat, fiziki güç değil zihinsel güçtür. Toplumun işleyişi ise tamamen değişmiştir. Yeni düzende yeni dengeye ihtiyaç hâsıl olmuş, ancak bu durum ne zaman toplum işleyişinde aksaklığa sebep olduysa o zaman fark edilmiş ve geç kalınmıştır. Dolayısıyla cinslerarası eşitsizlik iktisadi gücün paylaşımında da kendini göstermiş ve insanoğlu bu güce sahip oldukça özgürleşeceğine inanmış ve gittikçe kuvvetlenen bireycilikle bu güce tek başına sahip olmak, "kendi ayakları üzerinde durmak" istemiştir. "Birlikte ayakta kalmak" ise unutulmuştur.

Mahremiyet/Mahrumiyet Çatışması ve Kuruyan Kökü: Ailenin Çekirdekleşmesi

Tarih boyunca varlığından bahsedilen birçok aile tipi vardır. Bu sınıflandırma anaerkil aile, babaerkil aile, büyük aile, küçük aile olarak yapılabildiği gibi soy ailesi, pederi ailesi gibi kategorilerle de tanımlanmıştır. Parçalanmış aile, atomistik (Zimmerman'a ait bir kavramdır) çekirdek aile, tamamlanmamış aile gibi (Gökçe, 1991, s. 224) ya da modern aile gibi sınıflandırmalar da modernizmle birlikte öne çıkmıştır (Aydın, 2000, s. 43). Ancak genellikle daha açıklayıcı olması sebebiyle kabul gören, üye yoğunluğu bakımından sınıflandırma olmuştur.

Küçük (çekirdek) aile, bu sınıflandırmaların ilkidir. Bu aile az sayıda kişiden, anne baba ve çocuklardan oluşan aile tipidir. İki kişilik yani sadece karı-kocadan oluşan ve tam çekirdek yani anne-baba, evlenmemiş çocuktan oluşan iki tip çekirdek aile tanımlanmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2010: 2). *Geniş (Geleneksel) Aile* ise diğer bir türdür. Bu aile tipinde birlikte yaşayan üye sayısı küçük aileden daha fazla olmakta, hatta birkaç küçük ailenin birleşmesinden meydana gelmektedir (Turgut, 2010, s. 27). *Parçalanmış Aile* sayı bakımından tasnif edildiğinde üçüncü aile türüdür. Bu aile tipi boşanma, geçici ve sürekli ayrılıklar sebebiyle bilinen aile şeklinden farklılaşmış aile tipidir (Duyan, 2011, s. 16).

Günümüzde ailenin yok olmaya başladığı, çekirdekleştiği, geniş aileden çekirdek aileye doğru bir evrim yaşadığı sıkça gündeme gelmektedir. Bunun merkezine ise kadın yerleştirilmektedir. Ancak bu iddia geçerliliğini yitirmiş bir iddiadır (Özen, 1991, s. 391). G.P. Murdock incelediği 250 toplum arasında aile ile ilgili yeterli ve geçerli bilgi bulabildiği 192 toplumun 47'sinde çekirdek, 53'ünde poligam ailenin, 92'sinde ise geniş ailenin çeşitlerini gördüğünü dile getirmiştir. Çekirdek ailenin bütün toplum ve zamanlarda var olduğu sonucuna varmıştır (Ergentuğ, 1991, s. 323). Grenfield'a göre çekirdek aile, ABD'de sanayileşmeden önce de mevcuttur. Sjoberg bir sosyal bilimci olarak Batı'da geniş ailelerin kentlerde oluştuğunu iddia etmiştir. Çünkü kentlerde üst sınıf geniş aile vardır. Yoksul tabaka ise hem kent hem kırda çekirdek ailelerden oluşur. Japonya'da ise sanayileşme çekirdek aileden destek almak suretiyle güç kazanmış, geniş aileyi parçalamamış, aksine ailedeki sıkı dayanışma ve fedakârlık, sanayileşmenin itici gücü olmuştur. Ayrıca geleneksel geniş aile tipolojisine de eleştirel yaklaşılmalıdır. Geleneksellik "baba otoritesi mi, kırsal alanda yaşamak mı, toprak mülkiyeti mi, sosyal değişmeye kapalılık mı?" anlaşılması gerektiği açıklanmaya muhtaç sorulardır (Türkdoğan, 1991, s. 32).

Geniş aileden çekirdek aileye bir evrim olmadığı, her iki aile türünün her zaman diliminde birlikte var olduğu su götürmez bir gerçektir. Ancak bir başka gerçek de vardır ki o da çekirdek aile ve parçalanmış aile sayısındaki artıştır. Anlaşılması gereken asıl nokta burasıdır. Thornton ve Fricke'nin yapısının modernleşme sürecinin ekonomik boyutunu oluşturan sanayileşme ve yeni üretim ilişkilerinin bir sonucu olduğunu ileri sürdükleri (1987, s. 74) parçalanmış ailedeki artış, günümüzde boşanma oranlarının artmasıyla paraleldir. Çekirdek aile sayısındaki artış hakkında ise çalışan kadınların doğurganlıklarının düşmesinin yanı şıra dikkate değer iki husus vardır: Göç ve kentleşme. Bu iki husus gibi toplumun keskin geçişleri, yeniden dengelemeye ihtiyaç duyulması muhtemel zaman dilimleridir. İşte böyle bir zaman diliminde katalizör olarak kullanılan, modernleşmenin, kentleşmenin kalbinde yer alan kadının mahremiyeti ve mahrumiyeti yeniden tanımlanmıştır. Bir başka ifadeyle sistemin ihtiyacına binaen neyden mahrum olduğunda sorun olacağı ve mahremiyeti kapsamına nelerin gireceği tespit edilmiştir. Doğurganlık üzerine üretilen politikalar bunlardan belki de en önemlisidir.

Doğurganlık oranlarının düşüşü kapitalizmin kadının piyasaya dâhil edilmesindeki çözümsüzlüğünün bir sonucudur. Bu sebeple kadının iş gücüne katılımının yüksek olduğu ve çalışma hayatının düzenlenemediği coğrafyaların asli sorunudur. Bunun yanı sıra tarım toplumlarından sanayi toplumuna geçiş ve kentleşme ile artık toplu yaşama ihtiyacında azalma ve mekânsal olarak bölünmeler yaşanmıştır. Bu sebeple ailenin de bu toplumsal değişime uyum sağladığı görünmektedir. Litwak bu değişiklikle ortaya çıkan aile yapısını *Çekirdek Aileler Konfederasyonu* olarak ifade etmiştir. Bu kavram, çekirdek aileden farklı olarak bir çekirdek ailenin akraba, hısım veya hemşeri çekirdek aileler ile yakın etkileşimi ifade etmektedir (Kongar, 1972, s. 28). Litwak'ın değişikliğe uğramış geniş aile (*modified extented family*) olarak tanımladığı bu aile, aynı hanede oturmayan, ekonomik bakımdan bağımsız veya bağımlı, eşitlikçi temelde birbirlerine sıkıca bağlı, aynı coğrafi mekânı paylaşmayan ancak sanki görünmeyen bir çatı altında gibi yaşayan aile tipidir. Dolayısıyla coğrafi olarak bölünmüş, ancak bünyesel olarak bölünmemiştir. Ekonomik paylaşımın yerini çoğu kez hizmet paylaşımı almıştır. Bu tip aile, coğrafi ve ekonomik bağımsızlık bakımından geniş aileden önemli hizmet alışverişleri ile de çekirdek aileden ayrılmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2010, s. 398). Ancak bu aile yapısı endüstrileşme etkilerinin derinden nüfuzunun gerçekleşmediği ülkelerde görülmektedir.

Sonuç

Toplumsal olanla organik ilişkiler içerisinde olan aile ruh-beden, kadın-erkek ikilemlerinin tam da göbeğinde omuzları çatırdayan heybetli bir yapı olarak var olmuştur. Bahsi geçen ikilemlerin sentezinin toplumdaki somut yansıması kamusal ve özel alan ayrımları olarak kendisini göstermiştir. Kadınlık ve erkeklik anlayışında bu kamusal-özel tanımı anahtar konumda bir bileşen olarak kabul edilmektedir. Bu ayrım kadın, erkek ve ahlak anlayışını da değiştirmektedir. Aydınlanma ile olgu ve değer birbirinden ayrılmasının da perçinlemesiyle Machiavelli'nin ilk kez kavramsallaştırdığı haliyle kamusal alan ahlak ise dışı olarak konumlandırılmıştır. Kaldı ki aydınlanmanın Newtoncu paradigmaya dayanan dünya görüşünün değer tesisi ya da ahlak meşrulaştırması yoktur. Sayılarla yönetilen mekanik kamusal dünya ve dolayısıyla ekonomik alan da ahlaktan bağımsızdır. Bu, kapitalizme meşruluk kazandıran bir çerçevedir. Modernizm tüm kriterlerini maddeye mahkum kılmıştır. Modern doğa ilerlemecidir ve bu ilerleme ancak ekonomik güç ile gerçekleşir.

Newton ve Bacon'dan bu yana var olan doğa hâkimiyeti, insan hâkimiyetini de getirmiş, devletler, hatta modern tıp dahi kadın üzerinde hak iddia etmiş, kadınlar ihtiyaca binaen savaş dönemlerinde çalışmaya şiddetle teşvik edilmiş, ekonominin iyileştiği dönemlerde, nüfus artışına ihtiyaç duyulduğunda evlere teşvik edilmiştir. Hatta anneliklerinin, doğurganlıklarının üzerinde politikalar geliştirilmiş, sezaryen doğumlarla yer yer doğurganlık yetisinin kaybedilmesine yol açan yöntemler uygulanmış, kadının normal doğumunun dahi

engellenmesi söz konusu olmuştur. Batı'nın hâkim toplumsal algıları, özellikle 1980'lerden itibaren küreselleşmeyle birlikte tüm dünyaya daha fazla yayılarak diğer toplumları da dönüştürmüştür.

Sanayi Devrimi'nden sonra yaşanan dönüşüm her toplumun kendi değerleri doğrultusunda yaşanmıştır. Batı'yı, tarihiyle bağlarını kopardığı noktada yakalayan ve Sanayi Devrimi'yle derinleşen kaos ortamında yakalayan dönüşüm aile yapısını dönüştürmüş, yapılan araştırmalarda sanayi öncesi toplumlarda da görülen çekirdek ailelerin sayısı ve boşanmalar artmaya başlamış, çünkü ailenin algılanması deforme olmuştur. İntiharların, psikolojik rahatsızlıkların, çocuk-anneliğin, kontrol edilemeyen bir gençliğin ortaya çıktığı görülmüştür. Alain Touraine'in de ifade ettiği gibi, gelenek ve dinin eksikliği, toplumu ekonomik düzenin merhamet(sizliğ)ine bırakmıştır. Ekonomik düzen ise kadını anneliği, ailesi ve işi arasında bırakmıştır.

Aile üzerinde etkili olan bu süreç daha önce de bahsedildiği üzere, aydınlanma ve modernizmle devam eden gelişim içerisinde temel olarak maddi değerleri hareket noktası kıldığı için manevi değerleri ötelemiştir. Ayrıca çalışma hayatı zamanla insanoğlu için bir kendini ifade etme biçimi şekline dönüşmüştür. Hal böyle olunca kadın çalışma hayatında var olduğu sürece kendini ifade etme imkânına sahip olmuştur. Ancak kadının ürettiği, manevi değerler içeren toplumsal fayda yok sayılmıştır. Bu durum kadının çalışma hayatındaki tek sorununun, çalışma hayatından mahrum kalma, bir başka ifadeyle "mahrumiyet" olduğu iddia edilmekte ve buna göre politikalar üretilmektedir. Oysaki asıl sorun kadının bu düzende bir politika gerçekleştirme aracı olarak kullanılıyor oluşu, manevi değerler üreten fonksiyonlarının elinden alınışıdır. Bu öyle bir elinden alınıştır ki, kendi hayatı ve bedeniyle ilgili sistem izin verdiği ölçüde tasarruf hakkı elde edebilmektedir. Sistemin önceliği ise kârın maksimizasyonu olması hasebiyle kadın ve onun öncülüğünde aile ötelenmektedir. Sosyal politikalar üretilirken bu cihet dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü & Türkiye İstatistik Kurumu. (2006). *Aile Yapısı Araştırması*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2010). *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011). *Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması.* Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Ağaoğulları, M. (1989). Fransız Devriminde Birey Devlet İlişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44, (3), 196-228.

Akkutay, Ü. (1991). İslamiyet'ten Önce Türk Ailesi. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde. (C.1). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Arıkan, G. (1994). Osmanlılarda Tanzimat Döneminde Kadınlarla İlgili Gelişmeler. *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu* içinde. (s. 320-330). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atalay, B. (1991). Sanayileşme ve kentleşmenin ailenin değişmesinde etkileri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C.3, S. 880-891). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Aydın, M. (2000). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi.

Ayverdi, S. (2006). *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Berman, M. (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Ü. Altuğ, Çev.). İstanbul: İletişim.

Bulaç, A. (2012). *Postmodern Kaosta Kıble Arayışı*. İstanbul: İnkılap.

Canatan, K. & Yıldırım, E. (2011). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.

Celkan, H. (1991). Türklerde Aile Telakkileri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde. (C.1). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Çamur Duyan, G. (2011). Parçalanmış Aileler ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. Y. Özkan (Ed.), *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı* içinde. Ankara: Maya Akademi.

Doğan, İ. (1999). Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri. *Osmanlı Ansiklopedisi*. (C.5, S. 371-396). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Demirbilek, S. (2005). *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*. İzmir: Legal.

Duby, G. (1974). The Early Growth of the European Economy (H.B. Clarke, Trans.). Cornell University Press, Newyork.

Ecevit, Y. (1998). Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeğinin Kullanımında Değişmeler. (F. Özbay, Der.). *Küresel Pazar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamdaki Değişmeler* içinde. (s.31-78). İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı.

Eröz, M. (1977). *Türk Ailesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Esping-Andersen, G. (2013). Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri. A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed), (B.Y. Çakar ve U.B. Balaban, Çev.). Sosyal Politika Yazıları içinde. (S. 33-50). İstanbul: İletişim.

Ergentuğ, A. (1991). Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri. *Aile Yazıları I: Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç* içinde. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Gies, J.F. (1976). Women in the Middle Ages. Newyork: Thomas Y. Crowell Company..

Goldberg, P.J.P. (1988). Women in Fifteenth Century Town Life. John S. F. Thompson (Der.), Towns and Townspeople in the Fifteenth Century. (18-36) UK: Alan Sutton Publishing.

Gough, I. (2013). Güney Avrupa'da Sosyal Yardım (A. Buğra & Ç. Keyder, Der.). Sosyal PolitikaYazıları içinde. (S. 231-261). İstanbul: İletişim.

Gökalp, Z. (1950). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Serdengeçti.

Gökçe, B. (1991). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Aile Yazıları 1: Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç* içinde. (S.210-228). Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları,

Hayek, F.A. (1999). *Kölelik Yolu*. Ankara: Liberte.

Helvacıoğlu, F. (1996). *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik*. İstanbul: Kaynak.

Howel, C.M. (1988). *Women, Production and Patriarchy in Late Medieval Cities*, Chicago: University of Chicago Press.

Karakoç, S. (2008). *Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi 1*. İstanbul: Diriliş.

Karakoç, S. (2007). *Ruhun Dirilişi*. İstanbul: Diriliş.

Kavuncu M. (1999). Osmanlılarda Aile ve Kadın. *Dini Araştırmalar*, 2, (4), 143-168.

Kırkpınar, L. (2001). *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Kongar, E. (1972). *İzmir'de Kentsel Aile*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Koray, M., Demirbilek, S., & Demirbilek, S. (1999). *Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği*. Ankara: T.C. Başbakanlık KSGM.

Kutub, M. (t.y.) *İslam ve Materyalizme Göre İnsan*. İstanbul: Şamil Yayınevi.

Mies, M. (1986). *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*. Londra: Zed Books.

Moreno, L. (2013). Süper Kadınlar ve Akdeniz Refahı (A. Buğra & Ç. Keyder, Der.) *Sosyal Politika Yazıları* içinde (S. 375-397). İstanbul: İletişim.

Ortaylı, İ. (1992) Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek Şeriat Örf. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde türk Ailesi* (C.2). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Ortaylı, İlber. (2013) *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş.

Özdemir, (2007). S. *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İTO

Öztürk H. (1991). Türklerde Aile ve Ahlak Telakkileri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde. (C.1). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İTO.

Sarıca, M. (1980). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Sirmen, K. (2009). Eş Cinsel Birliktelikler ve Bunların Kanunlar İhtilâfı Hukukunda Düzenlenişi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58, (4), 826-877.

Sancar, A. (2010). *Osmanlı Kadını Efsaneler ve Gerçek*. İstanbul: Kaynak.

Şenkal, A. & Sarıipek, (2007). D. Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 14, 146-175.

Şarvan, T. (2012). Bilim Olarak Sosyolojinin Doğuşu. *Klasik Sosyoloji Tarihi* içinde. Yer: Açıköğretim Fakültesi.

Şişman, N. (2013). *Emanetten Mülke*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Şişman, N. (2007). Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın. *Günümüzde Aile* içinde. (S. 588-612). İstanbul.

Tarnas, R. (2011). *Batı Düşüncesi Tarihi Moderniteden Günümüze Kadar 2*. (Y. Kaplan Çev.). İstanbul: Külliyat Yayınları.

Taşçı, F. (2013). Refah Devletleri İçerisinde Türkiye'nin Pozisyonu: "Yaşlılık Algısı" Üzerinden Değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum*, 3(5), 5-36.

Tayanç, F. (1981). *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*. İstanbul: Kardeşler Basımevi.

Thornton A. (1987). Social Change and the Family: Comparative Perspectives from the West, China and South Asia. *Sociological Forum*. 2, 740-750.

Tuncer, H. (1989). Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bu Günkü Durumu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(16), 163-172.

Türkdoğan O. (1991). Türk Ailesinin Genel Yapısı. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* içinde,. (C.1). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Ünal, A. (2002). Hıristiyanlıkta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış. *Dinler Tarihi Araştırmaları*. (C. 125-136). Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları.

Üşür, S.S. (2004). Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi. *Doğu Batı İdeolojiler*, 2 (29), s.22-41.

Vergin, N. (1991). Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile, *Aile Yazıları I* içinde. (S. 308-318). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Yazan, Ü.M. (1989). İleri Endüstri Toplumlarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma. *Sosyoloji Dergisi*, 3(1), s. 147-174.

Yağmurlu, M. (1983). *Çağımızda Kadın Sorunu*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Türkiye'deki Yeni Ulusal Ruh Sağlığı Sistemi'nde Ailenin Yeri

İlknur Karanfil*

Öz: Bu bildiri, Türkiye'deki yeni ulusal ruh sağlığı politikalarını, bu politika doğrultusunda uygulamaya geçirilen eylem planını ve ortaya çıkan yeni kurumları inceleyerek, bu politikalarda devlet, aile ve kurumlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve sistemde ailenin yerinin ne olduğunu açıklamak amacını gütmektedir. 2011'de kabul edilen ruh sağlığı eylem planı ile kapatma kurumları olan akıl hastanelerinin küçültülmesi, buna karşılık bir nevi gündüz hastanesi uygulaması olan (yatılı olmayan) ilçe bazlı toplum ruh sağlığı merkezlerinin ülke genelinde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu kurumlar sistemin bel kemiği haline getirilmiştir. Bu ruh sağlığı sistemi, toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri sunmayı hedefleyen ve hastaları kapalı kurumlarda tutmak yerine "toplum içinde tedavi etme" yaklaşımını benimseyen ve tüm dünyada geçiş yapılan bir sistemdir. Bildiride, Türkiye'nin bu uygulamaya geçişinde, aile merkezli sosyal politika anlayışının yer aldığı gösterilerek, aile merkezli ruh sağlığı modelinin ortaya çıkardığı sonuçlar tartışılacaktır. "Aile ve birey merkezli sosyal politikalar arasındaki fark nedir?", "Ruh sağlığı politikasında ailenin rolü nasıl kurgulanmıştır?", "Toplum temelli sosyal politika hizmetlerinin hedefi nedir?", "Bu sistemi bekleyen sorunlar nelerdir?" gibi sorular gündeme getirilecektir. Bunun yanı sıra, yeni uygulamanın getirdiği yenilikler ve sistemi daha önce benimsemiş başka ülkelerde de görülen olası sorunlar ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Ruh Sağlığı, Sosyal Politika, Sağlık Politikaları, Sosyal Politikalarda Aile.

Giriş: Toplum Temelli Ruh Sağlığı Sisteminin Ortaya Çıkışı

Toplum temelli ruh sağlığı sistemi 1960'larda bazı Avrupa ülkelerinde ve ABD'de uygulanmaya başlanmıştır. Psikiyatri alanında, psikotik ilaçlar ve psikoanalizin keşfinden sonraki "üçüncü büyük devrim" olarak adlandırılan Toplum Temelli Ruh Sağlığı Modeli (Rubin, 1971) farklı sosyoekonomik ve kültürel nedenlerin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Yeni bir sisteme geçişe zemin hazırlayan gelişmelerden ilki, tıbbın ilerlemesi sayesinde akıl hastalığının tedavisinin mümkün olabileceğinin görülmesidir. Psikotik ilaçlar hastalığı durdurmada etkili olarak hastanın taburcu olmasını ve toplumsal hayata katılmasını kolaylaştırmıştır. Bu da toplumdaki ruh sağlığı bozuk kişi imajının değişmesini ve yeni bir hasta anlayışının hakim olmasını sağlamıştır (Rochefort, 1997, s. 34).

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B006
* İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.
E-posta: ilknurkaranfil@hotmail.com

Diğer bir neden II. Dünya Savaşı ve ardından gelen savaşların travmasıyla, özellikle savaşa katılmış olan birçok kişinin akıl sağlığının ciddi biçimde bozulmasıdır. Savaş travması kaynaklı ruh sağlığı bozuk kişilerin sayılarının artması ve yaygınlaşması da, var olan hasta imajını etkilemiş, toplumdaki ayrımcı davranışları azaltmıştır. Çünkü bu kişiler savaşa katıldıkları için ruhen hastalanmışlardır ve toplumun gözünde bu sebepten saygıyı hak etmektedirler. (Rochefort, s. 35) Yani toplumdaki ruh sağlığı bozuk kişi algısı dönüşmeye başlamıştır.

Özellikle toplum bakışının değişmesinin etkisi hastaların toplum içinde tedavi edilmelerine dayalı sisteme geçişi kolaylaştırmıştır. Bunlara ek olarak hastaların kapatıldığı akıl hastanelerine yönelik eleştiriler ve buradaki hastaların kötü koşullarının açığa çıkması da toplumda ruh sağlığı bozuk kişilerin bu kurumlarda tedavi edilemeyeceği inancının artmasına neden olmuştur. (Rochefort, s. 36-37) Eski sistemin ve akıl hastanelerinin yerine farklı bir alternatifin getirilmesi için zemin uygun hale getirilmişir.

Öbür yandan, ekonomik sebepler ve akıl hastanelerinin yarattığı maliyet de kurum/hastane temelli ruh sağlığı sistemini değiştirmeye yönelik politikaların uygulamaya konulmasında etkili olmuştur. Yatılı hasta sayısının akıl hastanelerindeki artışı bütçeye büyük bir yük getiriyordu. Neo-Marksist kurama göre, yeni sisteme geçişin en önemli nedeni de, daha modern oluşu değil eski hastane temelli sistemin kamu mali bütçesine getirdiği yükteki artıştı. (Rochefort, s. 215) ABD'de yeni sistemden yana olan başkan John Kennedy ülkede 600.000'e yakın ruh sağlığı bozuk kişinin akıl hastanelerinde kapalı kaldığını ve bunun bütçe için müthiş bir maliyet kalemi olduğunu vurgulamıştı. Yeni sisteme geçildikten 10 ya da 20 yıl sonrasında akıl hastanelerindeki hasta sayısının yarıya ineceğini taahhüt etmekteydi (Rochefort, s. 56-57). Bu hedef de, toplum temelli destek hizmetlerinin artışı ile birlikte oldukça hızlı bir biçimde gerçekleşti. 1975'e gelindiğinde, ABD'deki devlet ve eyalete ait akıl hastanelerindeki hasta sayısı %62 oranında azaltılmıştı.

Yeni sistem belirtildiği gibi ilk amacına ulaştı ve hastaneye yatan ruh sağlığı bozuk kişi sayısı azaldı. Ciddi ruh sağlığı sorunları yaşayan kişiler toplumda başarılı mevkilere geldiler, hatta eski sistemde yıllarca hastanede yatması gerekecek kişiler toplum içinde tedavi edilerek kısa sürede ailelerinin yanına dönebildiler (Cox, 1991, s. 46).

Ancak sistemin başarısız sonuçları, toplum temelli ruh sağlığı kurumlarına özel bir kaynak ayırmak yerine, onu başka kategorilerle birlikte ele alıp blok fon ayıran, refah devletinden net bir vazgeçişi savunan Reagan'ın döneminde ortaya çıkmıştır. (Rochefort, s. 234) Ayrıca Reagan, II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle toplum ruh sağlığı sistemi kurulurken hep reformun birincil öznesi olmuş federal hükümet yerine, bu alanın kontrolünü blok fon verdiği eyaletlere bırakmıştır. Buna karşılık ruh sağlığı sistemine diğer kategorilere kıyasla ne kadar harcama yapacağı da tamamen yerel otoritelerin inisiyatifine bırakılmıştır (Chandler, 1991, s. 97).

Toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerine yeterince finansal kaynak ayrılmamasından ötürü, geleneksel olmayan, toplum temelli destekleyici hizmetler olarak geçen korumalı evler, or-

tak yaşam evleri ve yarı yol evleri yetersiz kalmaya başlamıştır (Rochefort, s. 212). 1988 yılındaki ABD Sağlık ve İnsani Hizmetler Departmanı yayımladığı kamusal broşürde kapatma kurumlarının kaldırılmasına ek olarak ruh sağlığı bozuk kişilere meslekî rehabilitasyonun, iş ve barınma olanaklarının sağlanması için toplum içinde tedaviye daha fazla kaynak ayrılması gerektiği vurgulanır. Bu desteklerin eksik olduğunu ve bu eksikliklerin en önemli sonucunun da evsizlik sorunu olduğu belirtilir (U.S. DHSS 1988). Öyle ki, ciddi ruhsal rahatsızlığı bulunan evsizler sorunu yüzünden Demokrat Parti senatörü Daniel Moynihan, 1989'da, Newyork Times editörüne bu soruna dikkat çeken bir mektup yazmıştır. Kimi eleştiriler ise, yeniden devlete ait akıl hastaneleri temelli sisteme geri dönüş çağrısı yapmaya kadar varmıştır (Rochefort, s. 212).

Bunun dışında uzun döneme yayılan ciddi ruhsal rahatsızlıkları olanların tedavisi için sadece toplum temelli kurumların yeterli gelmediği, bu tip hastaların özel ihtiyaçları bulunduğu farklı çalışmalar tarafından vurgulanmaktadır. Ancak yeni sistem gerçekten ciddi durumdaki hastaların özel ihtiyaçlarını uzun dönemde yanıtlayacak bir hizmet ağı geliştirmekte sıkıntı yaşamaktadır. (Cox, 1991, s. 49)

Uluslararası Alanda Toplum Temelli Ruh Sağlığı Modeli'ne Geçişin Temel Kaynakları

Günümüzde birçok ülke hastane temelli ruh sağlığı hizmetlerinden, toplum temelli modele geçiş yapmış, bir çoğu da geçiş aşamasındadır. Bunun BM ve AB tarafından desteklenen bir dönüşüm olmasının yanı sıra, hastane temelli modelin insan haklarına aykırı olduğu uluslararası toplumda kabul edilmiştir. İnsan haklarına saygılı, modern bir devletin, ruh sağlığı bozuk, yani psikososyal engelli bireylerin haklarını koruması gerekmektedir. Bu sebepten birçok ülke ruh sağlığı sistemini değiştirmektedir.

Engelli haklarını korumayı ülkeler açısından zorunluluk haline getiren en önemli uluslararası mevzuat BM Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme psikososyal engelli bireylerin de dahil olduğu engelli örgütleri ve aktivistleri tarafından hazırlanmıştır. (RUSİHAK, 2013, s. 15) Sözleşme engellileri ilgilendiren ulusal yasaları temelden etkilemektedir. AB üyesi tüm ülkelerin imzaladığı bu sözleşme, engellileri devletin korumasına muhtaç kişiler değil, hak ve özgürlükleri olan, diğer yurttaşlarla eşit bireyler olarak görmektedir. (Kara, 2013, s. 86) Devletin, diğer yurttaşlar ile eşit biçimde engellilerin de hak ve özgürlüklerini kullanmalarını sağlaması gerekmektedir.

2008 yılında yürürlüğe giren Engelli Hakları Sözleşmesi'ni Türkiye, -herhangi bir çekince sunmadan- 2009 yılında imzalamıştır. Bu sözleşme hükümlerinin bağlayıcılığı bulunduğundan engellilerin hak ve özgürlüklerinin garanti altına alındığı bir ruh sağlığı sistemi kurulması da Türkiye ve imzaya taraf diğer ülkeler açısından zorunluluk haline gelmiştir. Taraf devletler, imzadan iki yıl sonra yükümlülüklerini ne derece yerine getirdikleri ile ilgili rapor

sunma, ilk rapordan sonra da dört yılda bir sunduğu yeni raporlarla sözleşmeye uygun bir sisteme geçişleri hakkında bilgi verme sorumluluğunu da üstlenmişlerdir. 2014 itibariyle toplam 144 adet sözleşmeye taraf devlet bulunmaktadır. (Kara, s. 86)

Ayrıca hastane kurumlarında yatılı tedavi edilenlerin araştırmalar sonucu önemli bir kısmının istemsiz ve zorla yatırıldıkları ortaya çıkmıştır. BM sözleşmesinde ise ruh sağlığı bozuk bireylerin, kendi sağlığına ya da başkasına yönelik ciddi bir risk ve tehlikesi yoksa zorla hastaneye yatırılması mümkün değildir. Ancak kronik ruh sağlığı bozuk bireylerden psikotik bir kriz geçirip kendinde olmadığında kendisine ne yapılmasına izin verdiğine dair bir ön rıza formu alınarak ya da kriz kartı verdiği bir yakınının rızası ile yatırılabilmesi gibi uygulamalar ile istemsiz yatış sözleşmeye uygun hale getirilmektedir. (RUSİHAK, s. 42) Ancak henüz böyle bir sistem Türkiye'de uygulamaya konulmamıştır.

Ayrıca Türkiye'nin Şubat 2008'de kabul ettiği AB Katılım Ortaklığı Belgesi'nin orta vadeli öncelikleri arasında, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerine geçişin sağlanması ve bunun için gerekli finansmanın ayrılması gerektiği belirtilmiştir (RUSİHAK, 2013, s. 13). Türkiye'nin ruh sağlığında toplum-hastane denge modeli olarak belirttiği yeni karma modele geçişi, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerine ileride tam olarak geçileceği vaadiyle birlikte Ruh Sağlığı Eylem Planı ile kesinleşmiştir.

Türkiye'deki Yeni Ruh Sağlığı Sistemi ve Ruh Sağlığı Eylem Planının Uygulanması

Türkiye'nin Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2016) aslında 2006 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından kabul edilen Türkiye Ulusal Ruh Sağlığı Politika Metni'ne dayanmaktadır. Bu metin ile Türkiye Ruh Sağlığı sisteminde reforma gidileceğini ve bu reformun "toplum temelli ruh sağlığı hizmeti" verilmesini esas alacağını belirtmiştir.

Eylem Planı bu politika metninin hedefleri ve amaçlarının nasıl adım adım uygulamaya geçirileceğini bir takvime bağlamış, bugünkü ruh sağlığı sistemine geçiş sürecini ve ortaya çıkacak yapıyı aktarmıştır.

Hizmetlerin yerelleştirilmesini esas alan toplum temelli ruh sağlığı sistemi, bölge ruh ve sinir hastalıkları hastanelerine dayanan kurum temelli sistemin bir nevi zıddı olarak görülebilir. Bu sistem sadece ruh sağlığı bozulmuş bireylerin bulunduğu, akıl hastaneleri denen ve "kapatma kurumu" olarak kabul edilen bu uygulamayı kademeli olarak sonlandırmayı hedeflemektedir. Akıl hastanelerinin adım adım küçültülmesini; buna karşılık genel hastanelerin psikiyatri kliniklerindeki yatak sayılarının arttırılmasını amaçlamaktadır. Böylece akıl sağlığı bozulan bireyler, diğer hasta bireylerden farklı bir durumda olmayacak, alevlenme döneminde buralarda kısa süreli yatışı sağlanacaktır. Birkaç haftalık yatış sonucunda hasta yeniden ayakta tedavisi sürdürülebilir hale geldiğinde, hastanın yaşadığı yere yakın ve yatılı olmayan gündüz hastaneleri yani planda belirtildiği adıyla "Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri" (TRSM) devreye girecektir.

Mesai saatleri içinde görev yapacak TRSM'lerde haftanın belli günleri gelen hastalarla ilgilenilecek, hastaların bu kurumlarda ilaçları yazılacak, ruh sağlığı durumları düzenli olarak gözden geçirilecektir. Acil durumlar ve alevlenme nöbetleri dışında, ağır ruh hastalıklarına sahip kişilerin bu yerel kurumlarda gündüzleri zaman geçirmeleri ve gündelik hayata katılımlarının kesintiye uğramaması sağlanacaktır. Bunun amacı kişiyi ailesinden, evinden ve kendi yerel toplumsal yaşamından koparmamaktır. Yani ağır ruh sağlığı sorunu yaşayan bireylerin tedavi ve rehabilitasyonu toplum içerisinde gerçekleştirilecektir (Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı, 2011, s. 24). Diğer yandan bu kişilerin bakımını da aile içinde bir kişi genellikle üstlenmektedir. Bu kişi hasta bakımı nedeni ile sosyal yaşam ve üretim sürecinden uzak kalmaktadır. Ailelerinin yanında yaşayan hastalar için de TRSM'ler gün içinde vakitlerini geçirebilecekleri tedavi ve terapilerinin sürdürüldüğü merkezler olarak işlev görecektir (Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı, 30).

Eylem planında büyük şehirlerde birden fazla olmak üzere 81 ile yayılmış TRSM'lerin açılması hedeflenmiştir. Zaten kurulacak yeni ruh sağlığı sisteminin belkemiğini TRSM'ler oluşturmaktadır. Planda, toplum temelli ruh sağlığı sisteminin üç unsur üzerine kurulu olduğu belirtilmiştir. Bunlar:

a. Hizmetin coğrafî temelli yapılandırılması,

b. Hizmetin ekip anlayışıyla çok yönlü verilmesi,

c. Her tanımlanmış bölgeye sorumlu toplum ruh sağlığı merkezi, bakım kurumları, koruyucu evler, korumalı işyerleri ve genel hastaneler içinde psikiyatri yataklarının açılması[dır.] (Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı, 25.) Sistemde bütün ülke 100-300 bin kişilik coğrafî bölgelere ayrılır ve her coğrafî bölgeye bir TRSM düşmesi hedeflenir. Her TRSM'de ise bir ruh sağlığı ekibi görev yapmaktadır. Bu ekip; psikiyatrist, psikolog, psikiyatri hemşiresi, sosyal çalışmacı, uğraş terapisti ve diğer yardımcı personellerden oluşmaktadır. Bölgedeki kronik ve ağır ruh sağlığı sorunları olan hastalar bölgelerindeki TRSM'ye kayıtlıdırlar. (Bölge hastanelerindeki kayıtlardan taranarak TRSM'lere bölgelerindeki hastalarla ilgili veri akışı gerçekleşmektedir.) Bölgedeki hastalar görevli TRSM'de kayıt altına alınır ve yazılı olarak o hastanın tedavi sürecinin nasıl ilerleyeceği belirlenmiştir. Ruh sağlığı ekibi gerektiğinde bölgesindeki hastayı evinde de ziyaret edebilecektir, merkez dışında da görevleri mevcuttur. (Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı, 26.) Projeye göre RSHH'nin (Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi) bulunduğu 7 il ve Ankara ile İzmir'de toplam 9 tane TRSM, birinci halka olarak açılacaktır. (Eylem Planı, 27.) İlk olarak açılan birinci halka TRSM'lerin, diğer yeni açılacak TRSM ekibi adaylarına 1 hafta teorik, 2 hafta pratik eğitimi kapsayan 3 ayrı modül olarak eğitim verilmesi öngörülmüştür. (Eylem Planı, s. 28.)

TRSM'lerde yalnız hastanın tedavi süreci kontrol altında tutulmaz, belirlenen hastaların haftanın belirli günleri mesai saatleri içinde kurumda zaman geçirmeleri sağlanarak bir uğraşla

ilgilenmeleri, şikayetleri ve sorunları ile ilgili psikologla görüşmeleri, grup ya da bireysel terapi hizmeti almaları mümkün olacaktır. Toplum temelli kurumlarda ana amaç toplum içinde tedavi olduğundan, toplum içinde yaşama becerilerinin de psikoeğitimlerle kazandırılması gerekmektedir. Ayrıca hastanın ailesine de hastaya nasıl davranmaları gerektiği hakkında ya da hastalıkla ilgili bilgilerin verilmesi de bu kurumların işlevleri arasındadır. (Eylem Planı, s. 27) Hedef bütün TRSM'lerin tüm bu hizmetleri verebilen yerler halini alması ve yurt çapında her coğrafî birimde yaygınlaştırılmasıdır.

Ulusal Eylem Planı (2011-2016), 5 yıllık süreç içinde TRSM'lerin sayılarını arttırmayı en önemli hedefi haline getirmiştir. Merkez nüfusu 100 bin ve üstü olan her yerleşim alanında bir merkez olarak toplam 236 TRSM açılması hedeflenmektedir. (Eylem Planı, s. 27). Geçtiğimiz yıl itibariyle, Türkiye'de 2015 yıl sonuna kadar 100'ün üstünde TRSM hizmet vermeye başlamıştır.

TRSM'ler hayata geçirildikten sonra, hastanede alevlenme dönemini atlatmış ancak ailesiyle kalamayan ya da kalmayan hastalar için, projenin 2023'e kadarki kısmını kasteder şekilde, projenin ilerleyen günlerinde denilerek kesin tarih verilmeksizin yarı yol evleri ve korumalı evler kurulmasından bahsedilmektedir. Bu toplum temelli ruh sağlığı sisteminin son çare olarak nadiren başvurulan yer olarak hastane ile TRSM gündüz hastanesi arasında, sistemde kalan boşluğu doldurmak için öne sürülen çözümlerdendir. Türkiye'de kronik ruh sağlığı bozuk kişiler ailesi ile kalmakta ancak modernleşme sürecinde bu durum hızla değişmektedir. Ayrıca plana göre aile yanında kalması uygun olmayan fakat hastanede yatacak kadar ağır olmayan hastalar için de çözüm gerekmektedir.

Bir diğer konu ise sokakta yaşayan ve yoksul olan kişiler arasındaki psikiyatrik hastalardır. Ülkemizde, İstanbul'da kış aylarında sokakta yaşayan insanlarda yapılan bir çalışmada ise çalışmaya alınan grubun %85,7'sinde Eksen I'de yer alan bir psikiyatrik hastalık; %43,1'inde ise psikotik bozukluk saptanmıştır. (Eylem Planı, 30.) Bu kişilere bakacak aileleri de yoktur. Bu nedenle bu gruba giren ruh sağlığı bozuk kişilerin barınma sorununun da korumalı evler yoluyla çözülmesi gerekecektir.

Kapatma kurumları küçültüldükten ve kapatıldıktan sonra ortaya çıkacak ve büyüyebilecek sorunlar arasında evsiz hastalar konusu önemli yer tutmaktadır. Yarı yol evleri ve sonrasında korumalı evler bu soruna çare niteliğinde üretilmiştir. Yarı yol evleri, hastaneden taburcu olmuş fakat ailesinin yanında kalamayacak hastaların 24 saat sağlık çalışanları tarafından gözlendiği ve desteklendiği evler olarak planlanmıştır. Buradan sonraki aşamada eğer hasta, toplum içinde tek başına veya kısmi destekle yaşayabileceği duruma gelmiş ise korumalı evlerde kalabilecektir. Korumalı evler, eğer geliri varsa hasta tarafından yoksa Sosyal Hizmetler tarafından finanse edilen ve sağlık çalışanlarının periyodik olarak ziyaret ettiği, bir veya birkaç hastanın bir arada yaşamlarını sürdürdüğü yerler olarak düşünülmüştür. (Eylem Planı, s. 30.) Ancak eylem planında, eyleme geçiş tarihi olarak 2016 belirlendiği ve TRSM Tür-

kiye geneli hedefi tamamlandığı halde korumalı evler ve yarı yol evleri ile ilgili bir girişimde bulunulmamıştır. Var olan tek girişim, 2008'de pilot uygulama olarak başlatılan Elazığ'daki korumalı ev projesidir. (Eylem Planı, s. 26.)

Toplum Ruh Sağlığı Sistemi'nde Ailenin Rolü

Türkiye'deki yeni ruh sağlığı sisteminin toplum içinde tedavi anlayışı daha çok, hastane yerine ailenin yanında, aile evinde kalarak tedavi sürecinin devam ettirilmesini öngörmektedir. 2016 yılına kadar yanlızca TRSM'lerin yaygınlaştırılması söz konusu olmuş, hastaların kalacakları yarı yol evleri ve korumalı evlerle ilgili bir girişim söz konusu olmamıştır. Oysa eylem planında 2013 yılında "Adana, Ankara, Bolu, İstanbul (Bakırköy, Erenköy), Manisa ve Samsun'da yarı yol evlerinin ve korumalı evlerin açılması" ve hatta 2016'da ise "TRSM açılan 2. halkadaki illere yarı yol evleri ve/veya korumalı evlerin kurulması" hedefleri yer almaktadır. Ancak bu konularla ilgili hiç bir gelişme yoktur.

Türkiye'deki ruh sağlığı sistemi şu an gündüz hastanelerinin kurulmasına ve akıl hastanelerindeki yatak sayısının azaltılmasına yoğunlaşmıştır. Bu da kamusal barınma ve bakım hizmeti verme görevini akıl hastanelerinden alırken, buradan doğan boşluğu tamamen aileye bırakmaktadır. Hastanelerin getirdiği finansal yükten kurtulunması da yeni sisteme geçişin sebepleri arasındadır ancak toplum temelli hizmetler en az hastane temelli hizmetler kadar finansman gerektirmektedir. Ruh sağlığında toplum temelli destek hizmetleri geliştirilmediği sürece, ruh sağlığı sisteminin hastane ayağının yerini aile almaya devam edecektir. Oysa toplum temelli sistemin amacı ruh sağlığı bozuk bireyleri, hastane yerine aile evine kapanmış, ebeveynlerine bağımlı bireyler haline getirmek değil; toplum içinde tedavi sürecini sürdürürken sosyal beceriler kazanan, bağımsız bireyler haline getirmektir.

Türkiye'deki politika ruh sağlığı bozuk bireylerin -eğer varsa- ailesi yanında kalacağı varsayımından hareket etmektedir. Ancak yetişkin ve kronik ve ağır ruh sağlığı sorunu olan bireyin de ilaçlarına devam ederken, kendi başına bağımsız yaşama hakkının desteklenmesi gerekmektedir. Toplum temelli sistem ruh sağlığı bozuk bireylerin bağımsız ve topluma adapte olarak yaşamasını hedeflemektedir. Hastanenin yerini aile evinin aldığı bir modeli öngörmemektedir.

Diğer yandan eylem planında, kronik ve ağır ruh hastalıklarına sahip, aile yanında kalamayacak ya da zaten yanında kalacağı bir ailesi olmayan evsiz hastaların, hastaneye alternatif olarak kalacağı bakım kurumlarının yaygınlaştırılması için 2015 yılı Hedeflenmiştir ancak bu sorun kamusal olarak çözülemediğinden bu boşluğu da son zamanda yeni yeni sayıları artmaya başlayan özel bakım evleri doldurmaktadır. Akıl hastanelerinden bu özel kurumlara aktarılan hastalar, burada devlet tarafından ödenen iki asgari ücrete denk gelen bir ödeme karşılığında bakılmaktadır. Buraların koşulları da RUSİHAK gözlemcilerinin belirttiği üzere oldukça kötüdür. (Layıkel, 2016)

Evsiz hastalar sorunu toplum temelli sistemde yaygın rastlanan bir sorundur. Özellikle bu sisteme ilk geçen ABD'de kamusal kaynakların ruh sağlığı sistemine yeterli düzeyde ayrılmaması yüzünden büyük bir evsiz, psikiyatrik teşhis almış birey grubu sokaklardadır. Bu durumun nedeni de sağlık sektöründe özelleştirmelere bağlı olarak toplum temelli destek hizmetlerine -barınma hizmetleri dahil- finansal bütçe ayrılmamasıdır. Bu ruh sağlığı sistemi hastanelerden kesilen ödeneklerin daha da fazlasının toplum temelli hizmetlerin sürdürülmesine aktarılmasını gerektirmektedir. Bu sorun da, sistemin aileye önemli bir rol biçmesinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal hizmetlerin yerini aile almakta, aile alamadığında ise evsizlik ya da geçim sıkıntısı, yoksulluk gibi sorunlar ruh sağlığı bozuk bireyleri beklemektedir.

Sonuç

"Toplum içinde tedavi" anlayışına dayanan toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri, ruh sağlığı bozuk bireylerin topluma entegre olmalarını kolaylaştırıcı, temel bir işleve sahiptir. BM Engelliler Sözleşmesi ve AB Katılım Ortaklığı Belgesi de ruh sağlığı bozuk bireylerin diğer bireyler gibi bağımsız yaşama hakkının ve özgürlüğünün bulunduğunu, bunun korunması için devletin finansal kaynaklar ayırması gerektiğini belirtir. Türkiye'nin imzaladığı bu belgelerdeki maddeler bağlayıcıdır. Oysa toplum temelli ruh sağlığı destek hizmetleri ve bakım hizmetleri olmadan bu sisteme geçiş, aileye haddinden fazla yük yüklenmesine yol açmaktadır. Ruh sağlığı bozuk bireylerin toplumsal destek hizmetleri yerine aileden gelecek destekle yaşaması, bireylerin eşit hak ve özgürlüklerden yararlanması ilkesine aykırıdır. Eşit bireyler olarak toplumda var olabilmeleri için, kamusal ruh sağlığı hizmetlerinin yeni ruh sağlığı sistemi içinde aileden fazla bir role sahip olması gerekmektedir.

Kaynakça

Chandler, S.M. (1991). *Currents Efforts in the Development of Public Mental Health Policy, The Dimensions of Mental Health Policy*. Newyork: Praegar.

Cox, J. A. (1991). *Deinstitutionalization and the Community Mental Health Movement, The Dimensions of Mental Health Policy*. Newyork: Praegar.

Kara, Y. (2014) Uluslararası Hukuk ve Avrupa Hukuku Kapsamında Ruhsal ve Psikososyal Engelli Bireylerin Hakları. *Ruh Sağlığı Alanında İnsan Hakları: 2013 Türkiye Raporu, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Yer: Yayınevi.

Annual Report : The National Institute of Mental Health (1989). Division of Intramural Research Programs.

Rochefort D.A. (1997). From Poorhouses to Homelessness: Policy Analysis and Mental Health Care, Westport, Conn: Auburn House.

RUSİHAK (Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi Derneği). (2014). *Ruh Sağlığı Alanında İnsan Hakları: 2013 Türkiye Raporu, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*.

RUSİHAK. (2013) Türkiye'de Ruh Sağlığı Politikaları: Tespitler ve Öneriler.

Tessler, R.C., Dennis D.L.A. (1989) Synthesis of NIMH-funded Research Concerning Persons Who are Homeless and Mentally Ill, Rockville, M.D, The National Institute of Mental Health.

Türkiye Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2016). (2011) Ankara: TC. Sağlık Bakanlığı.

Sağlık İhtiyacının Oluşmasında Estetik Odaklı Manipülatif Haberlerin Değerlendirilmesi

Elif Akkaş,* Fatma Nur Polat,** Zuhal Türkmen,***

Öz: Kapitalizmin esasını oluşturan tüketim, bireylerin ihtiyaçları ya da istekleri üzerine şekillendirilir. Sonsuz sayıda mal ve hizmet sunulan piyasada, her türlü mal ya da hizmetin "ihtiyaç" tanımı ile örtüşmesi mümkün olmamakta ancak mal ve hizmet sunan kimseler açısından olumlu sonuç doğuracak şekilde manipülasyon yolu ile "ihtiyaçlaştırma" mümkün olmaktadır. Çalışmada, en temel ihtiyaç olan sağlığın ve sağlık hizmetlerinin kullanımının medya kanalı ile özellikle estetik boyutunda ne tür bir manipülasyondan geçtiğine yönelik bir araştırma yapılmıştır. Sağlık hizmetleri imkânları ile gerçekleştirilen ve bu kapsamda değerlendirilen zayıflama ameliyatları, estetik operasyonlar gibi çeşitli hizmetlerin kimler tarafından, hangi saiklerle yapıldığı, bireyleri bu tip hizmetlerin alımına sevk eden süreçlere dair haber metinlerinde, hangi donelere yer verildiğinin tespiti amaçlanmıştır. Bu kapsamda "estetik", "evlilik ve estetik", "zayıflama", "estetik ve sağlık turizmi" gibi kavramlarla Google arama motorunda yapılan aramalar sonucu ulaşılan ve sonuçları ya da oluş süreçleri itibariyle manipülatif nitelik taşıdığı düşünülen ilk 16 gazete ve forum haberleri tematik analize tabi tutulmuştur. Sonuç olarak, bireylerin daha güzel olma, toplumun estetik normlarına uyum sağlama amacıyla çok ciddi operasyonlar geçirmeyi göze aldıkları, bu operasyonlar için ciddi bütçeler ayırmaktan çekinmedikleri görülmüştür. Yanı sıra, bireylerin psikolojik bir ihtiyaç olarak talep ettikleri bazı estetik süreçlerin, uzun vadede daha büyük sağlık sorunları ya da sosyolojik vakalar doğurduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sağlık Ihtiyacı, Manipülasyon, Estetik, Sağlığın Manipülasyonu, Medya ve Sağlık.

Giriş

İhtiyaç Kavramı – İstek Kavramı

İhtiyaç, karşılandığı zaman kişiye haz, karşılanmadığı zaman ise üzüntü ve keder veren bir duygudur. Zorunlu ve zorunlu olmayan ihtiyaç olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Zorunlu ihtiyaçlar hava, su, gıda gibi karşılanması zorunlu olan gereksinimlerdir. Öte yandan yaşamsal öneme sahip olmayan fakat bireylere haz veren konsere gitmek, seyahat etmek ve spor yapmak gibi gereksinimler ise zorunlu olmayan ihtiyaçlardır (*Ekonomi Ansik-*

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B007
* Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü. E-posta: elif.akkas88@hotmail.com
** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. E-posta: fatmanurpolatt@hotmail.com
*** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. E-posta: zuhal.turkmen@hotmail.com

lopedisi, 1991, s. 110; www.ekodialog.com). Bakırtaş ve Demirhan (2015) ihtiyaç, zarurilik ve gereklilik olarak karşımıza çıkan, yokluğu halinde şiddetle hissedilebilecek bir durumun doğmasına neden olabileceğini söylemiştir (76-77). Ayrıca insanın toplumsal bir varlık olmasından dolayı ihtiyaçlarının zaman ve mekân çerçevesinde sürekli değişime uğradığı görülmektedir. Bugünün gereksinimleri, birkaç yüzyıl önceki gereksinimlerden oldukça farklı ve fazladır. Alfred Marshall, gereksinimlerin sonsuzca artacağını ve bundan ötürü de hiçbir zaman tümüyle giderilemeyeceğini ileri sürmektedir (Aktaran Hançerlioğlu, 1999, s. 134). İhtiyaçların insanlık tarihi boyunca sınırlı ve tanımlanabilir olduğu varsayılmıştır. Fakat kapitalizm, bu anlayışı değiştirerek ihtiyaçların sınırsız olduğu varsayımını kitlelere kabul ettirmiştir. Öyle ki, ekonominin amacı da bu doğrultuda "kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların karşılanması" olarak belirlemiştir (Danışoğlu, 2006, s. 363).

İstek ve ihtiyaç aynı kavramlar gibi gözükse de aslında farklı durumları ifade etmektedir. İstek, "bir şeye duyulan eğilim, arzu, şevk" ve "yerine getirilmesi başkasından istenilen şey, talep" olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere istek, ihtiyaç gibi zarurilik veya gereklilik bildirmemektedir. İhtiyaç, belirli gereksinimleri kapsayarak nesnel özellikler gösterirken, istekler ise öznel özellikler göstermektedir. Ayrıca ihtiyaçların nesnel özellik göstermesi, sınırlı sayıda olmasını gerektiren bir durum değildir (Bakırtaş ve Demirhan, 2015, s. 77). Fraser (2008) ise istenilen bir şeye ihtiyaç duyulabileceği ve ihtiyaç duyulan bir şeyi isteyebileceğimizi ileri sürmektedir (23). Örneğin, şeker hastası olan bir kimse insülin istemeyebilir ama aslında ona ihtiyacı vardır. Sonuç olarak ihtiyaç, bireylerin beslenme, barınma, güvenlik gibi fizyolojik gereksinimlerini ortaya koyarken, istek bireylerin eğilimleri sonucunda oluşan talepleridir. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nde ihtiyaç kavramı ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Maslow (1943) insan ihtiyaçlarını beş maddede ele almıştır. Bunlardan ilki insanın yemek yemesi, barınma ve uyuması gibi vücudunun temel gereksinimlerini karşılayan fizyolojik ihtiyaçlardır. İkincisi güvenlik ihtiyacıdır, bunlar bireyi fiziksel veya psikolojik zararlardan koruyan ihtiyaçlardır. Kişinin sosyal katılım, sevgi, kabul, kendi cinsiyle ilişkide bulunma gibi ihtiyaçları da ait olma ve sevgi ihtiyacı olarak üçüncü grup içerisinde yer almaktadır. Dördüncü grup, saygınlık ihtiyacı olarak ifade edilmiştir. Beşincisi ise kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır ki bu ihtiyaç dördüncü grubun devamı niteliğindedir (370-396). Maslow'u izleyen çağdaş sosyal psikologlar ise bu beş maddeye ek olarak iki gereksinimden daha söz etmektedir. Bunlardan birisi bilme, anlama (idrak) ve enformasyon alma ihtiyacıdır. Diğeri ise estetik (güzellik, moda, sanat, zevk tatmini, haz elde etme vb.) ihtiyacıdır (İnceoğlu, 2004, s. 114).

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarjisi, insan ihtiyaçlarının hiyerarşik bir düzeninin olduğunu ve bu ihtiyaçların giderilmesi durumunda ilk olarak alt seviyedeki ihtiyaçların daha sonradan

üst seviyedeki ihtiyaçların giderilmesi gerektiği kanısına varmaktadır. Maslow'un hiyerarşisine göre insan ihtiyaçlarının tatmini, belirli bir sırayı takip etmektedir. Üst seviyedeki bir ihtiyacın net olarak tatmin edilmesi için öncelikle alt sıralardaki ihtiyaçların giderilmesi gerekmektedir. Bu duruma dikkat edilmediği zaman üst sıralarda yer alan ihtiyaçlar arka plana atılarak öncelik sırası alt sıralardaki ihtiyaçlara verilmektedir (Maslow, 1943, s. 370-396). Buradan bakıldığında sağlık tüm ihtiyaçların temelinde yer almaktadır, beslenme sağlıklı bir bünye için gereklidir, barınma sağlıklı kalabilmek için bir korunma yöntemidir. Her bir üst ihtiyaç, temelde tam bir iyilik hali olarak tanımlanan sağlığın korunmasına hizmet etmektedir. Dolayısıyla, en temel hak ve ihtiyaç olan sağlık, kişilerin en hassas noktaları arasındadır ve bu durum, sağlığı manipüle edilmeye açık bir alan haline getirmektedir.

Manipülasyon Kavramı

Manipülasyon, Fransızca kökenli bir sözcük olarak literatürde yerini almıştır. Büyük Türkçe Sözlüğü'nde "yönlendirme, seçme ekleme ve çıkarma yoluyla değiştirme, varlıkları çarpıcı, açıklayıcı ve yararlı bir şekilde kullanma işi" olarak tanımlanmıştır (*TDK*, 2015). Manipülasyon bir başka ifadeyle hile, dalavere, elle yapılan bir kısım anlamlı işaretler olarak ifade edilmektedir (*Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, 1992, s. 306). Teorik anlamda ele alındığında ise kasıtlı bir yönlendirme anlamında kullanıldığı görülmektedir. Tüketicilerin tüketim kararları ya da yatırımcıların yatırım kararları gibi mal veya hizmet arz edenler açısından olumlu sonuçlar doğurması muhtemel kararlar, manipülasyonun hedefi durumundadır. Lodziak (2003)'a göre ihtiyaçların manipülasyonu, genellikle medyanın ve reklamcılığın bize gerçekte ihtiyacımız olmayan şeylere ihtiyaç duyar hale getirme gücü olarak ifade etmektedir (40).

Günümüzde önemli tüketim nesnelerinden biri hastalık ve sağlıktır. Maslow'un kuramına göre insanların en temel ihtiyaçlarının hayatta kalma ihtiyacı olduğu hatırlandığında sağlık ve hastalıkla ilişkilendirilen tüketim mekanizmasının ticarileşen sağlık sektörü açısından "insanların hayatta kalma ihtiyaçları" üzerinden yönlendirmenin gerçekleştirildiği kolaylıkla anlaşılabilir (Gür, 2010, s. 304).

Sağlık İhtiyacının Manipülasyonu

Günümüzde sağlık hizmetleri, kapitalizmin yeni pazarlanabilir nesneleri haline dönüşmektedir. Gerçekten yeni hastalıkların icat ediliyor olması, bunlara ilişkin ilaç ve tedavi sektörünün cazip hale gelmesine, yüksek kârların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hekimlik mesleği bireylerin sağlık sorunlarına yoğunlaşmaktan ziyade estetik cerrahi, diyetisyenlik/beslenme uzmanlığı, fitness gibi daha çok piyasaya yönelik popüler ve kazançlı iş alanları üzerine yoğunlaşmıştır (İlhan, 2008, s. 324). Yaygın hale gelen hastalıkların büyük bir çoğunluğunu kapitalist dayatmanın bir sonucu olduğu unutturulmaya çalışılmaktadır. Örneğin, insanlar kendi kendilerini beslenemez duruma gelmiş gibi gösterilerek, hazır yiyecek-

lere yönlendirilmektedir. Sonucunda obezite problemiyle karşılaşınca da sanki sistem buna sebep olan kendisi değilmiş gibi obezitenin ne kadar tehlikeli bir hastalık olduğunu ilan etmektedir (Omay, 2009, s. 84). Dolayısıyla, algı yönetim mekanizmaları aracılığıyla bireylerin zihninde yeni ihtiyaçların uyandırılması, bu ihtiyaçların sağlıkla bağdaştırılması hizmet arz edenlerce gerekli görülmektedir. Bunun en kolay yolu ise ideal bedenler üzerinden bireylerin kendileri ile kavgalı hale getirilmeleridir.

Bireylerin tüketim için ikna süreçleri esnasında genelde ihtiyaçlar ön planda tutularak pazarlama stratejileri geliştirildiği düşünülür. Ancak tüketicilerin esasında ihtiyacı olan şeyler değil, ihtiyacı haline getirilen şeyler pazarlanır. Yani nelerin tüketim konusu olacağı kararı, bireyin nelere ihtiyaç duyacağı, ağırlıklı olarak mal ve hizmetleri üretenler ve pazarlayanlar tarafından belirlenir. Sonuç olarak tüketici, ihtiyacı olana değil, ihtiyacı olduğuna inandırılan seçenekler arasından tüketim yapar (Lodziak, 2003, s. 58). Bu durum sağlık piyasası düşünülerek değerlendirildiğinde, sağlık ihtiyacının manilüpülasyonun özellikle estetik ögeler üzerinden yapıldığı görülecektir. Sağlıklı olmak, zinde olmak, yaşlanma karşıtı uygulamalar öne çıkan kavramlar olmaya başlamıştır ve bunların çerçevesi de tüketim kültürü tarafından çizilmektedir (Gür, 2010, s. 300).

Medyanın Sağlık İhtiyacı Üzerine Etkisi

Görsel medya (başta reklamlar olmak üzere) günümüzde ihtiyaçların yönlendirilmesinin (tüketim yönelimli manipülasyonun) temel aracı olarak kabul edilmektedir (Gür, 2010, s. 304). Lodziak (2003)'a göre, ihtiyaçların manipülasyonunda önemli bir nokta da ihtiyaçların sürekli kılınmasıdır(40). İhtiyaçların sürekli kılınması için de yoğun bir şekilde medyadan yararlanılmaktadır. Medya artık doğrudan reklam yerine, gizli reklam, haber reklam gibi çeşitli pazarlama unsurlarını da kullanmaktadır. Ürün yerleştirme, 25. kare gibi tekniklerle reklamlar tüm yayınların içinde yer almakta, film ve dizi oyuncularının giyim, saç, sakal, makyaj gibi imaj unsurları modanın ve estetik algısının belirleyicileri konumundadır.

Sağlık haberlerinin magazinleşme sürecinde insanlar sorun yaşadıkları, her an ölebilecekleri, kiloları yüzünden alay konusu olabilecekleri gibi konularla yönlendirildikten sonra çözüm yolu ortaya çıkarılmakta ve mucize ısırgan otu, mucize nar suyu, mucize X ilacı, mucize Y hapı gibi çözüm yolları ile insanların tüketim arzuları da yönlendirilmektedir (Gür, 2010, s. 308).

Çalışmanın Amacı

Sağlık hizmeti arz edenler (yatırımcılar, estetisyenler, hekimler vb.) kendi açılarından olumlu sonuç doğurması hedefiyle, sağlığın tam bir iyilik hali olması vurgusunu psikolojik fayda ve estetik ihtiyaç unsurları ile birleştirerek, özellikle medya kanalıyla bireylerde çeşitli alanlarda sağlık ihtiyacı oluşturabilmektedir. Bunun gibi bir talep oluşturma yönteminin, manipülatif bir yol olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma ile medyada yer alan daha güzel,

daha çekici, daha yakışıklı olmak gibi "modern sağlık ihtiyaçlarının", özellikle estetik operasyonlar yolu ile mümkün olduğu vurgusu içeren, bireyleri estetik operasyon yaptırmaya teşvik eden süreçleri konu alan haberler analiz edilmiştir. Bu şekilde, daha çok hangi alanlarda bireyler açısından estetik ihtiyacı uyandırıldığı, hangi yöntemlerin daha fazla haberleştirildiği, hangi ülkelerde bu yöntemlerin daha fazla talep oluşturmaya yaradığı, estetik operasyonların sonuçlarında ne tür tecrübeler ve toplumsal olaylar meydana geldiği gibi detaylar ortaya konmuştur.

Yöntem

Evren, Örneklem, Analiz

Temel bir ihtiyaç olan sağlık ihtiyacının ne tür manipülasyonlara uğradığını, manipülatif reklam ya da haberlerin daha çok hangi hizmet tipinde yoğunlaştığını tespit etmek amacıyla Google arama motoruna "estetik", "estetik çılgınlığı", "estetik furyası", "görünüşü ile alay edildi", "moda için estetik", "estetik ve sağlık turizmi", "evlilik ve estetik", "zayıflama" gibi kavramlar yazılarak yapılan aramalar elemeden geçirilmiş, ihtiyaç oluşturmaya yönelik manipülatif nitelik taşıdığı düşünülen ilgili ilk 16 gazete haberleri tematik analize tabi tutulmuştur. Haber metinleri ve görselleri, araştırmacıların bakış açısıyla ayrı ayrı temalandırılmış, daha sonra temalar karşılaştırılmış, tartışılarak zenginleştirilmiş ve bulgu tablolarına yansıtılmıştır. Araştırmacılar, nitel bir araştırma yöntemi olan tematik analizi herhangi bir paket program kullanmadan uygulamışlardır.

Bulgular ve Tartışma

Tablo 1.
Haber metinlerine dair bulgular

ANAHTAR KELİME	HABERİN BAŞLIĞI	FARK	MÜDAHALE BÖLGESİ	YÖNTEM	GEREKÇE	SONUÇ
Estetik Çılgınlığı	Kore'de Estetik Çılgınlığı	Öncesi ve sonrası	Göz Kapağı Çene bölgesi	Plastik Cerrahi	İnanç, Güzellik, Efsane Toplum içinde kabul görme Kusursuzluk	Çocuklar anne babaya benzemiyor Kadınlar birbirine benzemeye başladı
Estetik	Brad Pitt'in Estetik Dosyası	Öncesi ve sonrası	Özellikle burun ve yanak arasında dudağa doğru inen çizgilerin olduğu yerler	Plastik cerrahi	Bir oyuncu olduğu için mimiklerine ihtiyacı var, yaşını iyi taşıması, doğallıktan ödün vermemesi gerekiyor.	Yaptığı iş itibariyle önlem alma, yaşıtlarına göre iyi görünme çabaları son derece olumlu sonuçlar vermiş
Moda için estetik	Parmaklarını kestiriyorlar!	Öncesi ve Sonrası	Ayaklar	Plastik cerrahi	İnce ve yüksek topuklu 'stiletto' ayakkabılara düşkün olan kadınlar, onları rahatça giymek için ameliyat olmaya başladı.	Son moda 'stilettoları' giyebilmek için her şeye razı olan kadınlar, küçük ayak parmaklarını aldırıyor.
Görünüşü ile alay edildi	Yüzüne kebap fırlatılınca hayatı değişti	Öncesi ve sonrası	Bıçak altına yatarak gastrik mide ameliyatı oldu	Cerrahi	Fazla kiloları ile alay etmek için yüzüne atılan kebaptan sonra çok üzülmüş ve utanmış.	Ameliyatın ardından tam 9 beden incelen genç kız toplamda 63 kilo vermiş.
Estetik furyası	Arap erkeklerinde estetik furyası	Öncesi ve sonrası	Liposuction ve burun ameliyatı	Estetik ve Plastik Cerrahi	Türk dizilerine hayranlık duyan Arap erkekleri Necati Şaşmaz ve Kıvanç Tatlıtuğ'a benzemek için bıçak altına yatıyorlar.	Arap ülkelerinde berberler de Kıvanç Tatlıtuğ ve Necati Şaşmaz posterleriyle müşteri çekiyor. Eşler Türkiye'deki bay bayan oyunculara hayranlık duydukları için eşlerinin onlara benzemelerini istiyorlar. Kavgaları da estetikle çözüyorlar.
Estetik furyası	Güney Kore'deki 'Estetik Ameliyatı' furyası	Öncesi ve sonrası	Göz kapağı diş ve çene estetiği	Estetik ve Plastik cerrahi	Güzelleşme	Belli seviyeden sonra estetikli bayanlar birbirine benzemeye başlıyor.
Bel inceltme	"Siz hiç hayatınızda 'Şu kadının kaburgası olmasa ne güzel olurdu' diyen birine rastladınız mı?"	Öncesi ve Sonrası	Kaburga kemiğinin alındığı	Plastik cerrahi	Belin daha ince gösterilmesi	Bazı insanlarda bu 12'nci kaburga biraz daha belirgin, çıkık olur. Ne kadar yağsız, kilosuz da olsalar bel olduğundan kalın görünür. Bu operasyon sonucunda bel ince gösteriliyor.
Estetik	Araplar sakal-bıyık ektirmeye geliyor	Öncesi-Sonrası	Saç ve bıyık ekimi, diş operasyonları	Plastik Cerrahi	Araplar, Türk sanatçılara benzemek istiyorlar.	Arap erkekler saç, sakal ve bıyık ektirmek için Türkiye'ye geliyor.

Estetik	Suudi kadınlarının çarşaf altı estetik tutkusu!	Öncesi-Sonrası	Lazerli estetik işlemler, saç ektirme ve liposuction, burun düzeltme, meme küçültme ya da büyültme	Estetik Cerrahi	Yapılan bazı operasyonların din adamları tarafından helal olarak kabul edilmesi ve bayanların eşlerine güzel görünme arzusu.	Arap televizyonlarındaki ünlülere özentiyi abartarak doğallıklarını kaybediyorlar.
Estetik ve Sağlık Turizmi	Araplar estetik operasyon için Türkiye'ye akın ediyor	Öncesi-Sonrası	Bıyık ve sakal estetik operasyonları, üst dudaklarına sarkan, daha kalın bıyık	Estetik Cerrahi	Arap erkekler, daha iyi bir görünüme sahip olabilmek için parayı gözden çıkarıyor. Üst dudaklarına sarkan, daha kalın bıyığa sahip olmak	Bıyığın yanında saç ektirme operasyonları için Arap dünyasından Türkiye'ye çok sayıda turistin geldiği de belirtiliyor.
Estetik ve Sağlık Turizmi	Araplar Estetikte Türklere Güveniyor	Öncesi-Sonrası	Cilt Bakımı	Estetik ve plastik Cerrahi	Hem estetik operasyon yaptırmak hem de tatilini geçirmek.	Araplar, Türk dizilerinden sonra, Türk Estetik Cerrahi sektörüne de ilgi göstermeye başladı.
Evlilik ve estetik	Kadınlar, evlilik öncesinde daha çok estetik yaptırıyor	Öncesi-Sonrası	Gelin adayları, dolgu ve botoks, liposuction ve meme büyütme ameliyatları, damat adayları da meme küçültme ve liposuction yaptırmaktadır	Plastik, Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi	Evlilik öncesinde karşı cinsten yeterli ilgi göremeyen kişilerin son çare estetik operasyonlara yöneldiğini belirtti. Ameliyatların nedeni öz güvenli hissetmek ve karşı cins olarak arzulanan birey olmak	Yapılan operasyonlar sonucunda daha çok öz güven sahibi olan bireyler oluyorlar.
Görünüşü ile alay edildi	Bir fotoğraf hayatını değiştirdi 45 kilo zayıfladı	Öncesi-sonrası	Zayıflama kampına girerek spor yapmış	Beslenme ve Diyetetik	Kilosunun dalga konusu olması ve kalp kırıcı yorumların yapılması.	8 ayda 45 kilo verdi.
Görünüşü ile alay edildi	Düğündeki alaycı bakışlar, 50 kilo verdirdi	Öncesi-Sonrası	Mide küçültme operasyonu	Genel Cerrahi	Çevredeki kişilerin alaycı bakışları	8 ayda 50 kilo zayıflayarak yeni bir hayata başladı.
Zayıflamak	Bu ebe beni öldürür' lafına içerledi, 60 kilo zayıfladı	Öncesi-Sonrası	Mide küçültme operasyonu	Genel Cerrahi	Doğum yaptıracağı hamile kadın şişman olduğu için kendinden korkunca zayıflama kararı aldı. Çocukların yaptığı hakaretler, anne ve babamın bazı olumsuz yorumları zayıflamasında etkili oldu.	1 yılda 60 kilo verdi Öncelikle zayıflamak için diyet ve spor yapılmalı, hekimlerin önerdiği yaşam tarzına uyulmalı ve tedaviler uygulanmalı
Sıfır Beden	Sıfır beden yasayla yasaklandı	Öncesi-Sonrası	Bütün vücut	Sağlık Raporu	Sıfır beden olmanın manken olmak için gerekli olduğu düşüncesi	Fransa'da anoreksiya nervoza hastası en 30 bin kişi olduğu tahmin ediliyor. Çoğunun ise gençler olduğu kaydediliyor.

Her bir haberin başlığı, ilgili paragrafın başında verilmiştir. Haberin içeriğine dair değerlendirmeler başlıktan sonra yer almaktadır.

"Kore'de Estetik Çılgınlığı"; "Estetik çılgınlığı" anahtar kelimesi ile yapılan ilk aramada bulunan haber, incelemeye değer görülmüştür. Haberde, görsel olarak estetik operasyon yaptıran kimselerin öncesi ve sonrasına dair farklar gösterilmiş, haber metninde de öncesi ve sonrası arasındaki farklar vurgulanmıştır. Kore'deki estetik meraklılarının genellikle plastik cerrahi operasyonlar aracılığı ile göz kapağı ve çene bölgesine müdahale yaptırdığı görülmektedir. Bu operasyonların gerekçesi olarak, güzel insanların günahsız olduğuna dair duyulan inanç, bu efsane çerçevesinde toplum içinde kabul görme arzusu ve kusursuz olabilme isteğinin yattığı görülmektedir. Çarpıcı bir sonuç olarak, sıklıkla yapılan estetik operasyonlar sonrası bireyler gün geçtikçe birbirine daha çok benzer hale gelirken, dünyaya getirdikleri çocukların anne veya babaya benzemedikleri görülmüştür. Güney Korelilerin doğallıklarını kaybettikleri söylenmektedir.

"Brad Pitt'in Estetik Dosyası"; "Estetik" anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucunda bulunan haber, incelemeye değer görülmüştür. Haberde, görsel olarak estetik operasyonu yaptıran film aktörü Brad Pitt'in öncesi ve sonrası arasındaki farkları gösterilerek, haber metninde de estetik operasyondan alınan sonuçlar vurgulanmıştır. Ünlü aktör plastik cerrahi operasyonları aracılığı ile özellikle burun ve yüz bölgelerine müdahale yaptırdığı görülmektedir. Yapılan bu operasyonların gerekçesi olarak, oyuncu olduğu için mimiklere ihtiyacının olduğu, doğallıktan ödün vermek istememesi gibi durumlar yer almaktadır. Sonuç olarak, yapmış olduğu iş itibari ile yaşlanmaya karşı önlem alması, yaşıtlarına göre iyi görünmesi gibi çabaların gösterilmesi ile olumlu sonuçları beraberinde getirmiştir.

"Parmaklarını kestiriyorlar!"; "Moda için estetik" anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucunda çarpıcı bulunan haber, analize tabi tutulmuştur. İncelenen haberde, görsel olarak estetik operasyon yaptıran kişilerin öncesi ve sonrasına dair farklar gösterilmiştir. Haber metninde operasyonel başarılara dair bilgiler yer almaktadır. Plastik cerrahi operasyonları aracılığı ile kişilerin ayaklarının küçük parmaklarını kestirdikleri görülmektedir. Yapılan bu operasyonun gerekçesi olarak, ince ve yüksek topuklu 'stiletto' ayakkabılara düşkün olan kadınların, bu tür ayakkabıları daha rahat giyebilmek için ameliyat olmak istemektedir. Sonuç olarak, son moda stiletto ayakkabıları giyebilmek için her şeye razı olan kadınların küçük ayak parmaklarını kestirdiği görülmektedir.

"Yüzüne kebap fırlatılınca hayatı değişti"; "Görünüşü ile alay edildi." anahtar cümlesi ile yapılan arama sonucunda bulunan haberde, görsel olarak kişinin geçirmiş olduğu operasyonlar sonucundaki öncesi ve sonrası arasındaki farklara dikkat çekilmiştir. Yapılan cerrahi işlemde gastrik mide ameliyatı yapılmıştır. Kişinin fazla kilolu olması sonucunda çevresindeki bir kişi tarafından yüzüne kebap fırlatılmasıyla çok utanması ve üzülmesi geçirilen operasyonun gerekçesi olarak görülmektedir. Sonuç olarak, kişi geçirmiş olduğu operasyonla tam 9 beden incelmiş ve toplamda 63 kilo vermiştir.

"Arap erkeklerinde estetik furyası"; "Estetik furyası" anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucunda bulunan haberde, görsellik ön planda tutularak yapılan estetik ve plastik cerrahi operasyonların öncesi ve sonrası arasındaki farklar vurgulamaktadır. Arap erkekleri genellikle liposuction ve burun ameliyatı yaptırmaktadır. Bu operasyonları yaptırmadaki gerekçeleri ise Necati Şaşmaz ve Kıvanç Tatlıtuğa gibi Türk dizi oyuncularına duydukları hayranlık ve onlara benzemek istemeleridir. Arap ülkelerindeki berberler müşteri çekmek için Necati Şaşmaz'ın ve Kıvanç Tatlıtuğ'un posterlerini dükkânlarına asmaktadırlar. Bu durum aile içi ilişkilere de yansımakta, eşlerinin dizi oyuncularına duydukları hayranlık, kıskançlık ve huzursuzluk doğurmaktadır. Ailelerin bir kısmı bu soruna çözüm olarak estetik operasyonlar yaptırarak eşlerinin hayranlık duyduğu oyunculara benzeme yolunu seçmişlerdir.

"Güney Kore'deki 'Estetik Ameliyatı' furyası"; "Estetik furyası" anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucunda bulunan haberde, bireyler için görselliğin önemli bir yer tutması sonucunda yapılan estetik ve plastik cerrahi operasyonlarıyla öncesi ve sonrası arasındaki farklar ele alınmaktadır. Göz kapağı, diş ve çene estetiği gibi müdahaleler yapılmaktadır. Bu gibi operasyonların yapılmasındaki neden ise bireylerin çok daha güzel görünmek istemeleridir. Operasyonlar sonucunda da kadınların birbirine benzediği görülmektedir.

"Siz hiç hayatınızda 'şu kadının kaburgası olmasa ne güzel olurdu' diyen birine rastladınız mı?"; "Bel inceltme" anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucu bulunan haber oldukça ilginç ve uç bir örneği ele almaktadır. İnce bir belin kendini daha güzel göstereceğine inanan bir kadın, plastik cerrahlar tarafından kaburga kemiğini aldırmıştır. Bazı kişilerde 12'nci kaburga kemiği belirgin ve çıkık olmaktadır. Kişi ne kadar yağsız, kilosuz da olsa beli olduğundan kalın gözükür. Yapılan bu operasyon sonucunda artık bel daha ince gösterilmektedir.

"Araplar sakal-bıyık ektirmeye geliyor"; "Estetik" anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucunda bulunan bu haberde Arap erkeklerinin daha erkeksi görünmek amacıyla sakal bıyık ektirmeleri konu edinilmiştir. Fotoğraflarla kişilerin estetik öncesi ve sonrası hallerine haber içinde yer verilmiştir. Plastik cerrahi yöntemiyle yapılan ekim işlemleri için Arap erkekleri Türk oyunculara benzeme talebiyle, operasyonlarını Türkiye'de yaptırmaktadırlar.

*"Suudi kadınlarının çarşaf altı estetik tutkusu"; "*Estetik" kavramı ile yapılan aramalar sonucu ulaşılan haber yine Arapların estetik merakını konu almakta. Yağ aldırma, lazer ile yapılan estetik işlemler, burun operasyonları, göğüs estetikleri gibi estetik cerrahi operasyonlarına Arap kadınlarının göstermiş olduğu rağbet konu edilmiş. Dikkat çeken bir unsur olarak, Arap kadınlarının din adamlarından cevaz alarak bu operasyonları yapıyor olmaları. Ancak diledikleri yönde fetva alamayan Arap kadınları, daha liberal adımlar atarak farklı hekim tercihleri ile estetik tutkularından vazgeçmiyorlar. Diğer birçok haberde yer aldığı gibi Arap kadınları da televizyonda gördükleri ünlülere benzemek noktasında isteklileri ve bu da onlara yapay bir ifade kazandırıyor.

*"Araplar estetik operasyon için Türkiye'ye akın ediyor"; "*Estetik ve sağlık turizmi" anahtar kelimeleri ile yapılan arama sonucu ulaşılan haberde, Arap erkeklerinin daha erkeksi bir görünüm için üst dudaklarına sarkan bıyık yaptırmak üzere Türkiye'yi tercih ettikleri, hem de Türkiye'yi tatil amaçlı değerlendirdikleri anlatılmakta. Türkiye'deki operasyonların daha uygun fiyatlı olmasından ziyade, Türkiye'nin turizm konumundan faydalanma niyetleri önde gelmekte. Bu durum, Arap turistlerin sayısına da yansımış durumdadır.

"Araplar Estetikte Türklere Güveniyor"; "Estetik" ve sağlık turizmi" anahtar kelimeleri ile yapılan arama sonucu ulaşılan haberde yine Arapların Türkiye'ye hem tatil maksatlı hem de estetik ihtiyaçlarını karşılama amaçlı rağbet ettikleri anlatılmaktadır.

"Kadınlar, evlilik öncesinde daha çok estetik yaptırıyor"; "Evlilik ve estetik" anahtar kelimeleri ile bulunan haberde evlilik öncesi karşı cinsten yeterli ilgiyi göremeyen erkeklerin ve kadınların son çareyi estetikte aramaları anlatılmaktadır. Evlilik öncesi estetik operasyonlar daha çok kadınlar arasında yaygındır. Yağ aldırma ve göğüs büyütme operasyonları kadınlar arasında popülerken, erkekler arasında en çok göğüs küçültme ve yağ aldırma operasyonları tercih edilmekte. Bireylerin bu operasyonlar sonucu özgüven kazanarak, kendilerini evlenmeye daha yakın hissettikleri detayına haberde yer verilmiş.

"Bir fotoğraf hayatını değiştirdi 45 kilo zayıfladı"; "Görünüşü ile alay edildi." anahtar cümlesi ile yapılan arama sonucu ulaşılan haberde, eğlenmek için gittiği konserde alkolün etkisi ile kilosuna rağmen yaptığı hareketlerin gazetede ve sosyal medyada rencide edici yorumlarla paylaşılması sonucu 26 yaşındaki gencin 8 ayda 45 kilo vermesi anlatılmaktadır.

"Düğündeki alaycı bakışlar, 50 kilo verdirdi"; "Görünüşü ile alay edildi." anahtar cümlesi ile yapılan arama sonucu ulaşılan haberde, ağabeyinin düğününde fazla kiloları ile dalga geçilmesi ve alaycı bakışlara maruz kalması sebebiyle duyduğu üzüntü sonrası 8 ayda verdiği 50 kilo anlatılmaktadır. Habere konu olan genç, verdiği kilolar sonrası hayatının değiştiğini söylemiştir.

"'*Bu ebe beni öldürür.' lafına içerledi, 60 kilo zayıfladı*"; "Zayıflamak" anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucu ulaşılan haberde, doğum yaptıracağı hamile kadın, şişman olduğu için kendinden korkunca zayıflama kararı alan kadının zayıflama hikâyesini konu almaktadır. Çevresindeki çocukların ve kendi anne ve babasının yaptığı bazı olumsuz yorumlar ve yer yer hakaretlerin zayıflamasında etkili olduğu belirtilmiştir.

"Sıfır beden yasayla yasaklandı"; "Sıfır beden" anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucunda ulaşılan haberde, özellikle genç kadınlar arasında manken olmak için sıfır beden olma isteğinin günden güne yayıldığı, bunun sonucunda 30 bin civarında çoğu gençten oluşan anoreksiya nevroza hastası ile karşı karşıya kalındığına değinilmiştir. Fransız hükümeti gençlerin sağlıklarını koruyucu bir tedbir olarak, manken olmayı sağlık raporu şartına bağlamış, sıfır beden kimselerin mankenlik yapmalarını yasaklamıştır.

Sonuç

Yapılan çalışma sonucunda, özellikle medya kanalı ile dayatılan "çekici", "güzel", "karizmatik" gibi yapılara kavuşmanın en kolay yolunun estetik operasyonlar olduğu algısının özellikle Uzak Doğu ve Arap Ülkeleri arasında hayli yaygın olduğu görülmüştür. Çok izlenen dizi karakterlerine duyulan hayranlık ve onlara benzeme arzusu, estetik bir furyaya dönüşmüş, bireyleri temel sağlık ihtiyacı olmaksızın bıçak altına yatmaktan korkmayan bir hale getirmiştir. Bu arzular, kişilerin kendi üzerindeki tasarrufunu aşmış, eşler arasında da anlaşmazlıklara sebep olmaya başlamıştır. Hayran olduğu dizi karakteri sebebiyle aile içi anlaşmazlıklar yaşandığı gibi, sorunların çözümünde eşlerin o karaktere benzemek üzere bıçak altına yatması alternatif bir yol halini almıştır. Toplum içinde var olmanın öncül gereklilikleri arasında moda, imaj, seksapalite gibi kavramların günden güne daha fazla kabul görüyor olması, bireyleri kendi doğal halleri ile kavgalı hale getirmiş, toplumdan soyutlamıştır. Örneğin, fazla kiloların sağlık üzerindeki olumsuz etkisi bir tarafa, dış görünüş üzerindeki olumsuz etkisi, toplum tarafından kabul edilen standartlar haricindeki bireylerin ötekileştirilmesine neden olmuştur. "İdeal kilo"nun belirlenmesi sağlıklı bir bünyenin ihtiyacı olan değerlere göre değil, X markanın 34-36 bedenine sığabilme mesabesine dönüşmüştür. Fransa başta olmak üzere çeşitli ülkelerde bu konuda yasal tedbirlerin alınmaya başlanmış olması, estetik kriter olarak algılanan yapının esasında insanları sağlıklarından edebilecek yanlarının olduğunun görülmesi açısından önemlidir.

Tam bir iyilik hali için sağlıklı bir psikolojinin gerekliliği; algıların manipüle edilmesi, toplum standartlarının ve estetik algısının medya tarafından yapılan dayatma yoluyla estetiğin bir ihtiyaç haline getirilmesi ile bağdaştırılmıştır. Özellikle yüksek gelir düzeyine sahip grupların yaşadığı ülkelerde estetik merakın yüksek olmasının yanı sıra, "orta halli" bireylerin de estetik operasyonlar için sağlık turizmi yoluyla daha cüzi ücretlerle operasyon yapan ülkeleri tercih ettikleri görülmüştür.

Sonuç olarak, estetik operasyonlar başta olmak üzere bazı sağlık hizmetlerinin rehabilite edici ya da topluma yeniden kazandırma gibi doğrudan hastalık-sağlık odaklı faydalarının yanı sıra yeni bir sağlık ihtiyacı olarak psikolojik fayda sağlayan yönü toplumlar arasında önemli ölçüde kabul ve karşılık görmüştür. İhtiyaçlaştırılan tüm estetik odaklı sağlık hizmetlerinin manipülatif bir süreçten geçtiğini iddia etmek mümkün olmasa da, özellikle kapitalist piyasanın yazılı ve görsel medya kanalı ile bireylerin bedenleri üzerindeki tasarruflarını arttırıcı etki ettiği görülmüştür.

Öneriler

- Fransa örneğinde olduğu gibi özellikle gençlerin uzun vadede psikolojik veya fizyolojik rahatsızlıklardan korunması amacıyla çeşitli yasal önlemler alınmalı

- RTÜK gibi üst denetim kurumlarının, dizi-film gibi yapımlara yönelik yaş sınırlamasının gençlerin sosyo-psikolojik durumları göz önünde bulundurularak güncellenmesi,
- Eğitim kurumlarında gençlere yönelik özgüven kazandırma çalışmalarının yapılması, kişisel gelişim olanaklarının arttırılması ile toplum içindeki varlıklarını kapitalizmin dayattığı moda, estetik gibi algılarla sınırlı olmadığına dair farkındalık yaratılması,
- Akademisyenlerin yapacağı çalışmalar kapsamında yazılı, görsel ve sosyal medyadaki manipülatif akımların tespit edilmesi ve kontrolünün sağlanması

gibi öneriler sunulmakta, yapılacak çalışmalarla önerilerin ve farkındalığın arttırılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Arda, E. (2008). *Ekonomi Sözlüğü. İstanbul:* Beta Yayıncılık

Emiroğlu, K., Danışoğlu, B., Berberoğlu, B. (2006). *Ekonomi Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Fraser, I. (2008) *Hegel ve Marks İhtiyaç Kavramı. Ankara:* Dost Kitabevi

Gür, E. G. (2010) *Dezenformasyona Uğratılan Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*. İstanbul.

İlhan, S. (Ağustos, 2008). *Yeni Kapitalizm ve Meslek Olgusunun Değişen Anlamı Üzerine, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 21,

İnceoğlu, M. (2004) *Tutum-Algı İletişim*. Ankara: Elips Kitap

Lodziak, C. (2003) *Kapitalizm ve Kültür, İhtiyaçların Manipülasyonu.* Berna Kurt (çev.). İstanbul: Çitlembik Yayınevi
Omay, U. (2009) *Emeğin Kültür ve Manipülasyon Teorisi.* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Şafak, A. (1992) *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Selim Kitabevi
Yılmaz ve ark., (2011) *İktisat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları *Ekonomi Ansiklopedisi*. (1991). Milliyet.

Ertan, Y. (n.d.), Kore'de Estetik Çılgınlığı 7 Farklı Kadının Öncesi Ve Sonrası Fotoğraflarına İnanamayacaksınız!, *Mynet Haber*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://trend.mynet.com/korede-estetik-cilginligi-7-farkli-kadinin-oncesi-ve-sonrasi-fotograflarina-inanamayacaksiniz-1035204

Brad Pitt'in Estetik Dosyası (n.d.), *Milliyet Gazetesi*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.milliyet.com.tr/brad-pitt-in-estetik-dosyasi-istanbul-yerelhaber-1214839/

Ayak Parmaklarını Kestiriyorlar! (2016), *Sözcü Gazetesi*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.sozcu.com.tr/2012/gunun-icinden/parmaklarini-kestiriyorlar-124864/

Yüzüne Kebap Fırlatılınca Hayatı Değişti (2015), *a24 Haber*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.a24.com.tr/haber/arap-erkeklerinde-estetik-furyasi-baslatti-116069.html?h=13

Görmemiş, A. E. (n.d.) Güney Kore'deki 'Estetik Ameliyatı' Furyası, *Haber Kore*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.haberkore.com/yazarlar/ahmet-erkam-gormemis/guney-kore-deki-estetik-ameliyati-furyasi/209/

Çakır, A. (2005), Plastik cerrahide ekstrem ameliyatlar "Siz hiç hayatınızda 'Şu kadının kaburgası olmasa ne güzel olurdu' diyen birine rastladınız mı?", *Milliyet Gazetesi*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.milliyet.com.tr/2005/10/16/pazar/paz06.html

Araplar Sakal Bıyık Ektirmeye Geliyor, (n.d.), *Ekonomist Dergisi*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.ekonomist.com.tr/araplar-sakalbiyik-ektirmeye-geliyor-haberler/4302.aspx

Suudi kadınlarının çarşaf altı estetik tutkusu!, (n.d.), *Kor Haber,* Erişim Tarihi: 17.01.2016, http://www.korhaber.com/yhaber.asp?haberid=2749

Araplar estetik operasyon için Türkiye'ye akın ediyor, (2013), *Son Devir*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.sondevir.com/ekonomi/114439/araplar-estetik-operasyon-icin-turkiyeye-akin-ediyor

Araplar Estetikte Türklere Güveniyor, (2015), *Milliyet Gazetesi*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.milliyet.com.tr/araplar-estetikte-turklere-guveniyor-istanbul-yerelhaber-719080/

Kadınlar, Evlilik Öncesinde Daha Çok Estetik Yaptırıyor, (2014), *Mynet Haber*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.mynet.com/haber/saglik/kadinlar-evlilik-oncesinde-daha-cok-estetik-yaptiriyor-1404642-1

Bir Fotoğraf Hayatını Değiştirdi 45 Kilo Zayıfladı, (2016), *Hürriyet Kelebek*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.hurriyet.com.tr/bir-fotograf-hayatini-degistirdi-45-kilo-zayifladi-40035914

Düğündeki Alaycı Bakışlar, 50 Kilo Verdirdi, (2015), *Hürriyet Kelebek*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.hurriyet.com.tr/dugundeki-alayci-bakislar-50-kilo-verdirdi-28786674

'Bu Ebe Beni Öldürür' Lafına İçerledi, 60 Kilo Zayıfladı, (2015), *Hürriyet Kelebek*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.hurriyet.com.tr/bu-ebe-beni-oldurur-lafina-icerledi-60-kilo-zayifladi-40008236

Sıfır Beden Yasayla Yasaklandı, (2015), *Hürriyet Gazetesi*, Erişim Tarihi: 17.01.2016 http://www.hurriyet.com.tr/sifir-beden-yasayla-yasaklandi-40029107

Türk Dil Kurumu (2015), Erişim Tarihi/Saati: 15.12.2015 *http:*//www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56706a23560534.07491653

İhtiyaçlar ve Özellikleri, İhtiyaç Nedir, (n.d.), *Ekodialog*, Erişim Tarihi: 12.02.2016 https://www.ekodialog.com/Konular/ihtiyac_nedir_ozellikleri.html

Sportif Aktivitelerin Akademik Başarı Üzerindeki Etkisi: SDÜ İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Muhammet Hamdi Mücevher,* Zeynep Demirgil, Ramazan Erdem*****

Öz: Sporun doğasında bir hedefe ulaşmak üzere plan, düzen ve disiplin içerisinde sürekli olarak çalışmak ve gayret etmek vardır. Dolayısıyla spor yapan bir insan; disiplinli, planlı, sistematik bir şekilde hedefleri peşinde koşmak ve çabalamak zorundadır. Bunu zorlayan güç ise başarıya ulaşma isteği ve arzusudur. Amatör ya da profesyonel olarak düzenli ve sürekli olarak spor yapan bir kişinin, hayatında yaptığı işlerde de (akademik çalışmalar, iş hayatı vs.) başarılı olması beklenir. Bu araştırmada, çeşitli spor branşlarında amatör ya da profesyonel düzeyde spor yapmanın akademik başarı üzerindeki etkisini ölçmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde okuyan üniversite öğrencileri araştırma grubu olarak seçilmiştir. Araştırmanın verileri, 16 sorudan oluşan bir ölçeğin üniversite öğrencilerine uygulanması ile elde edilmiştir. Toplanan bu anket verilerinin analiz edilmesinde ise SPSS 20.0 (Statistical Packages for the Social Sciences) istatistik programından yararlanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, bazı branşlarda amatör ya da profesyonel seviyede spor yapan öğrencilerin akademik başarılarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Akademik Başarı, Sportif Aktivite, Spor, Üniversite Öğrencisi.

Giriş

Bu çalışmada, profesyonel ya da amatör seviyede icra edilen çeşitli sportif aktivitelerin, akademik başarıya etkisini incelemeye çalışılacaktır. Amatör ya da profesyonel hangi seviyede ve düzeyde yapılırsa yapılsın, sporun insanlara sunduğu faydalar ortadadır ve konunun muhatapları tarafından bu faydalar kabul edilmektedir. Ancak toplum tarafından sporun ve sportif aktivitelerin geniş çapta sağladığı olumlu yöndeki faydalar kabul edilmekle birlikte akademik başarıyı olumsuz yönde etkileyeceği endişesi spora katılımın önündeki en büyük engeldir (Saygılı, Atay, Eraslan ve Hekim, 2015). Disiplinli çalışmanın ve bunu alışkanlık haline getirmenin, hayatın her alanında kişiyi başarıya ulaştırması beklenmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın sonuçları, spora ve sportif aktiviteye olan bakış açısının değişmesi, sportif aktivitelere katılım ve spor yapmanın teşviki açısından önem arz etmektedir.

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B008

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İşletme Yönetimi Programı. E-posta: mhmucevher@gmail.com

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta MYO, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı. E-posta: ilhan.zeynep@gmail.com

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Sağlık Kurumlarında Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı. E-posta: raerdem@yahoo.com

Kavramsal Çerçeve

Spor Kavramı

İnsanın yürüme, koşma, bisiklete binme, yüzme, tırmanma gibi çeşitli hareketler yaparak fiziksel aktivitede bulunması şeklinde basitçe ifade edebileceğimiz spor kavramının tanımının, çok yönlü bir kavram olması nedeniyle, farklı kaynaklarda birbirinden çok farklı şekillerde yapıldığı görülmektedir. Spor kavramının tanımına geçmeden önce spor kelimesinin etimolojik kökeninden bahsetmek yararlı olacaktır.

"Spor" kelimesi Türkçeye, Fransızcada da aynı anlamı taşıyan "sport" kelimesinden geçmiştir. Kelimenin kökeni Eski Fransızcada "eğlence, fiziksel ve zihinsel zevk" anlamına gelen "desport" kelimesine dayanır (Ronald, 1992; Akt. Vikipedia, 2016).

Etimolojik tanımını yukarıdaki aktardığımız spor kavramı, Türk Dil Kurumu [TDK] (2016), Genel Türkçe Sözlüğü'nde:

> "Bedeni veya zihni geliştirmek amacıyla kişisel veya toplu olarak gerçekleştirilen, bazı kurallara göre uygulanan hareketlerin tümü.",

TDK (2016), Büyük Türkçe Sözlüğü'nde:

> "Kişisel veya toplu yarışlar biçiminde yapılan, bazı kurallara göre uygulanan beden hareketlerinin tümü."

Ve son olarak Vikipedia (2016), Özgür Ansiklopedi Sözlüğü'nde ise:

> "Spor, önceden belirlenmiş kurallara göre bireysel veya takım halinde yapılan, genellikle rekabete dayalı yarışma ve kişisel eğlence veya mükemmelliğe ulaşmak için yapılan fiziksel aktivite. Kişilerin yaptıkları hareketlere ek olarak top, hayvan gibi birtakım objelerle yapılan hareketlerin tümünü kapsamaktadır. Bazı kesimler, yalnızca zihinsel yeteneklere dayalı bazı masa oyunlarını da spor olarak kabul edilmektedir. Günümüzde, kendine has kuralları ve oynanışı olan yüzlerce spor bulunmaktadır."

şeklinde tanımlanmaktadır.

Tatbik edilmeye başladığı ilk zamanlarda amatör olarak yapılan sportif aktiviteler; resmi ve gayriresmi olarak organize edilen müsabakalar, ulusal ve uluslararası arenalarda düzenlenen organizasyonlar, dünya çapında kabul görmesine olanak sağlayan olimpiyatlar gibi etkinlikler vasıtası ile giderek profesyonelleşmiş ve zamanla daha bilinçli yapılan ve süreklilik arz edilen bir aktivite haline gelmiştir.

Akademik Başarı

Spor kavramında olduğu gibi akademik başarı kavramının tanımlanmasında da literatürde birçok farklı bakış açısı vardır. Öncelikle başarı kavramına değinecek olursak; TDK (2016), Büyük Türkçe Sözlüğü'nde:

> "Başarma işi, muvaffakiyet" ve "Kişinin yetenek ve yetişmeye bağlı olarak gösterdiği ansal ya da eylemsel etkinliklerinin olumlu ürünü."

olarak tanımlanmaktadır. Eğitimde elde edilen başarıyı ifade eden akademik başarı kavramı ise, öğrencilerin okuldaki akademik edinimlerinin (akademik performans), yıl sonu ağırlıklı not ortalamaları ile ifade edilen göstergesidir (Soner, 1995). Başka bir ifade ile akademik başarı, okulda öğretilen derslerde verilen ve öğretmenlerce takdir edilen notlarla, test puanlarıyla ya da her ikisi ile birden belirlenen beceriler ya da elde edilen bilgilerin neticesi olarak tanımlanabilir (Carter ve Good, 1973). Farklı şekillerde tanımı yapılan akademik başarıyı etkileyen sebeplerde çeşitlidir. Koç'un (1981: 36) aktardığına göre Klausmeier ve Ripple, akademik başarıyı etkileyen faktörleri beş ana kategoriye ayırmaktadırlar. Bunlar:

- Bilişsel (zihinsel) yetenekler (Cognitive Abilities) ve ilgili özellikler,
- Psikomotor yetenekler (Phychomotor Abilities) ve ilgili özellikler,
- Duyuşsal özellikler (Affective Characteristics),
- Aile ve Sosyo-Ekonomik durum ve ilgili özellikler,
- Cinsiyet ve ilgili özellikler.

Koç'un (1981: 36) belirttiği gibi, yukarıda 5 temel kategori altında sınıflandırılabilen, birbirinden farklı yapı ve özelliklere sahip olan bireylerin, okullarında gösterdikleri akademik başarı açısından da bir farklılaşma ortaya koymaları doğaldır.

Görüldüğü gibi akademik başarıyı etkileyen birçok faktör içerisinde sportif aktivitelerle ilişkili olan psikomotor yetenekler ve ilgili özellikler de zikredilmektedir. Gerek yerli gerekse yabancı literatürde sportif aktivitelerin akademik başarıya etkisine dair hatrı sayılabilecek miktarda çalışma vardır ve bu çalışmaların birçoğunda da pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Spor yapıyor olma ile akademik başarı arasındaki ilişkiye ışık tutmak için yapılmış olan bu çalışmanın da, literatürde bu konu ile ilgili yapılan araştırmalara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin akademik başarı düzeyleri ile spor yapma alışkanlıkları arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, farklı spor branşlarında ilgi düzeyine bağlı olarak akademik başarı durumunda yaşanan değişim, demografik özelliklerin yanında bölüm, öğretim türü, derslere devam durumu vb. değişkenler açısından da incelenecektir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Öğrencilerin akademik başarı durumları ve yaptıkları spor

branşlarına ilgi düzeylerine dair bilgilerin yer aldığı (bkz: Ek-1: Anket) anket verileri, 2015-2016 eğitim yılı güz döneminde vize sınavları sonrasında Öğrenci Bilgi Sistemi (http://obs.sdu.edu.tr) üzerinden öğrencilere uygulanarak elde edilmiştir. Çalışmanın daha sağlıklı bir netice vermesi için çalışmanın yapıldığı fakültedeki öğrencilerin tamamı araştırmaya dâhil edilerek örneklem seçimine gidilmiştir. Toplam 6.304 öğrenci ile anket yapılmış olup, araştırma evreninin yaklaşık %70'ine ulaşılmıştır. Ölçekte yer alan kontrol sorusuna doğru cevap vermeyen 297 kişi araştırmadan çıkarılarak 6.007 kişi üzerinden analiz yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Sevinç'in (2011: 252) de vurguladığı gibi anket çalışmaları, temel tarama araçlarından ve en etkili araştırma yöntemlerinden birisi olduğu için ve sosyal bilimler alanlarında çok yoğun olarak tercih edildiği için bu araştırmada da tarama (survey) yöntemlerinden biri olan anket kullanılmıştır. Kısa sürede yapılabilmesi, maliyetinin düşük olması, geniş kitlelere ulaşılabilmesi ve yapılmasının kolay olması gibi birçok nedenden dolayı araştırmacılar anket yöntemini seçmektedir (Sevinç, 2011: 270). Bu çalışmada anket formları aracılığıyla elde edilen veriler SPSS 20.0 (Statistical Packages for the Social Sciences) istatistik paket programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizinde bu programdan yararlanılmıştır.

Araştırmanın sorularını test etmeden önce, spor branşlarına ilgi düzeyleri Kolmogorov-Smirnov testi ile normallik analizine tabi tutulmuştur. Analiz neticesinde verilerin normal dağılama uyduğu tespit edilmiştir ve bu sebeple çalışmada parametrik testler kullanılmıştır. Verilerin analizinde, ikili grupları karşılaştırmak için t testi (Independent t-test), ikiden fazla grup arasında fark olup olmadığını karşılaştırırken Varyans Analizi (F-testi) ve varyans analizi sonucunda gruplar arasında farklılık tespit edildiğinde, farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için Tukey's-b testi kullanılmıştır. Araştırmada tüm bulgular %95 güven aralığında, $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından tasarlanan bir ölçek oluşturulmuş ve kullanılmıştır. Buna göre ölçeğin birinci bölümünde cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf, öğrenim durumu gibi demografik bilgilerin yanında genel not ortalaması, genel olarak derslere devam durumu, geçmişte ya da şimdi, amatör ya da profesyonel olarak bir spor dalı ile ilgilenip ilgilenmediği ve spora başlama yaşı gibi bilgiler sorulmuştur. Ölçeğin ikinci kısmında ise 18 ayrı ana spor branşında ilgili spor branşını, ne zaman yaptığı, ilgilenme düzeyi, kaç yıl boyunca yaptığı, ne sıklıkla yaptığı, en iyi derecesi ve yaptığı spor branşına ilişkin ilgilenme düzeyi olarak 1'den 5'e kadar puan vermesi istenmiştir.

Bulgular

Tanımlayıcı Değişkenler

Ankete katılan üniversite öğrencilerine ilişkin tanımlayıcı değişkenler Tablo 1.1'de verilmiştir.

Tablo 1.
1. Üniversite Öğrencilerine Ait Tanımlayıcı Değişkenler

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	3.466	57.7
Erkek	2.541	42.3
Bölüm		
Bankacılık ve Finans	147	2.4
ÇEKO	707	11.8
Ekonometri	424	7.1
İktisat	963	16.0
İşletme	1.068	17.8
Kamu Yönetimi	836	13.9
Maliye	819	13.7
Sağlık Yönetimi	443	7.4
Turizm İşletmeciliği	219	3.7
Uluslararası İlişkiler	381	6.3
Sınıf		
1. Sınıf	1.212	20.2
2. Sınıf	1.576	26.2
3. Sınıf	1.411	23.5
4. Sınıf	1.808	30.1
Öğretim		
1. Öğretim	3.039	50.6
2. Öğretim	2.968	49.4
Geçmişte ya da şimdi amatör ya da profesyonel olarak ilgilendiği bir spor dalı var mı?		
Evet	782	13.0
Hayır	5.225	87.0
Toplam	**6.007**	**100.0**

Tablo 1.1'de görüldüğü üzere ankete katılan öğrencilerin %57.7 oranla çoğunluğu kadın olup geriye kalan %42.3'ü ise erkektir. Öğrencilerin bölümleri incelendiğinde; Bankacılık-Finans bölümünde %2.4, ÇEKO bölümünde %11.8, Ekonometri bölümünde %7.1, İktisat bölümünde %16.0, İşletme bölümünde %17.8, Kamu Yönetimi bölümünde %13.9, Maliye bölümünde %13.7, Sağlık yönetimi bölümünde %7.4, Turizm İşletmeciliği bölümünde %3.7 ve son olarak Uluslararası İlişkiler bölümünde %6.3 oranında öğrenci ankete cevap vermiştir. Anketi yanıtlayanların sınıf dağılımlarına bakıldığında ise, %20.2'sinin 1. Sınıf, %26.2'sinin 2.Sınıf, %23.5'inin 3. Sınıf ve %30.1'inin de 4. Sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. Ankete yanıt verenlerin %50.6 oranla hemen hemen yarısı 1. öğretimde okurken %49.4 oranla diğer yarısı 2. öğretimde okumaktadır.

Ankete katılan 6.007 öğrenciye "Geçmişte ya da şimdi amatör ya da profesyonel olarak ilgilendiği bir spor dalı var mı?" sorusu sorulduğunda bu öğrencilerden %87.0 oranla 5.225'i hayır cevabı vererek spor yapmadığını belirtmesine karşın %13.0 oranla 782'si ise evet cevabını vererek bir veya birden fazla spor branşıyla ilgilendiğini belirtmiştir. Spor yaptığını belirten öğrencilerin %61.4 oranla 480'i erkek öğrenci, %38.6 oranla 302'si ise kız öğrencidir. Spor yaptığını söyleyen öğrencilerin bölümlere göre dağılımına bakıldığında ise öğrencilerin, %2.1'i Bankacılık-Finans bölümünde, %9.4'ü ÇEKO bölümünde, %9.2'si Ekonometri bölümünde, %15.1'i İktisat bölümünde, %19.2'si İşletme bölümünde, %13.8'i Kamu Yönetimi bölümünde, %11'i Maliye bölümünde, %7.3'ü Sağlık yönetimi bölümünde, %6.1'i Turizm İşletmeciliği bölümünde ve son olarak %6.7'si Uluslararası İlişkiler bölümünde öğrenim görmektedir.

Spor yaptığını belirtenler 782 öğrenci içerisinde genel not ortalaması 1.80'in altında kalan %48.6 oranla 380 öğrenci vardır. Bununla birlikte, genel not ortalaması 3,00'ün üzerinde olan öğrenci sayısı ise %4.8 oranla 36'dır. Genel not ortalaması 1.81 ile 2.50 arasında olan öğrencilerin sayısı %36.6 oranla 286 ve 2.51 ile 3.00 arasında olanların sayısı ise %10.2 oranla 80'dir. Bu öğrencilerin genel olarak derslere devam durumuna bakıldığında ise, derslere devam durumları: %20'den daha az oranda olan öğrenci sayısı %3.7 oranla 29, %20-39 oranında olanların sayısı %5.5 oranla 43, %40-59 arasında olanların sayısı %13.9 oranla 109, %60-80 arasında olanların sayısı %33.8 oranla 264 ve %80'den daha fazla oranda derslerine devam eden öğrencilerin sayısı ise %43 oranla 337 kişi olduğu görülmektedir.

Sportif Aktiviteler İle İlgili Bulgular

Spor yaptığını belirten 782 üniversite öğrencisinin yaptıkları sportif aktiviteler ile ilgili bulgular ise Tablo 1.2'de verilmiştir.

Tablo 1.2.

Sportif Aktiviteler İle İlgili Bulgular (Frekans Değerleri)

İlgili Spor Branşını…	Spor Branşları															
	Atletizm	Jimnastik	Futbol	Basketbol	Voleybol	Hentbol	Tenis	Masa Tenisi	Yüzme	Güreş	Bisiklet	Badminton	Okçuluk	Halter	Karate, Tekwando, Boks, Judo gibi dövüş sporları	Diğer
Ne zaman yaptınız?																
Geçmişte yapmıştım	55	15	323	135	203	47	39	71	90	34	53	33	4	3	109	43
Hala yapıyorum	12	11	219	48	54	6	23	43	73	10	50	11	2	2	40	80
İlgilenme Düzeyiniz?																
Amatör olarak (lisanssız)	23	14	254	75	124	7	40	54	72	14	58	20	5	2	59	58
Profesyonel olarak (lisanslı)	9	4	78	52	48	25	19	12	21	14	16	11	5	4	44	71
Kaç yıl boyunca yaptınız/yapıyorsunuz?																
1 yıldan daha az	17	7	76	31	52	8	25	15	20	11	19	12	7	1	41	38
1-2 yıl arası	9	5	45	30	46	7	28	16	22	10	22	11	1	3	22	18
2-3 yıl arası	18	4	39	40	26	14	23	18	19	4	28	16	2	6	15	26
3-4 yıl arası	9	11	41	23	25	14	21	18	14	9	29	12	4	0	18	18
5 yıldan daha fazla	12	6	164	44	56	24	18	27	43	13	43	6	6	5	30	21
Ne sıklıkla yapıyorsunuz/yapıyordunuz?																
Ayda birkaç kez	11	4	122	32	51	5	21	18	37	3	29	12	4	2	12	31
Haftada bir kez	9	3	97	33	43	7	30	20	20	9	21	20	6	3	12	17
Haftada 3-4 kez	10	9	104	58	56	16	27	18	25	12	37	8	5	4	48	44
Haftanın her günü	7	12	28	10	25	14	18	19	17	4	21	13	2	3	22	29
Günde birden fazla	13	9	16	15	7	9	14	11	10	6	37	9	2	8	9	17

En iyi dereceniz nedir?																
Hiç Yok	18	7	136	48	60	13	25	18	45	8	31	16	6	12	40	48
4. lük	6	8	35	18	34	12	18	17	15	12	17	7	6	4	7	21
3. lük	5	11	32	20	27	12	22	21	17	8	26	8	3	2	19	13
2. lik	13	7	45	27	32	7	27	15	15	16	21	14	4	2	17	11
1. lik	17	7	89	39	34	15	18	20	13	7	20	13	0	3	25	31
Yaptığınız spor branşı için ilgilenme düzeyi olarak 5 üzerinden kaç puan verirdiniz?																
1(Hiç ilgim yok)	276	423	150	165	124	429	299	232	153	471	198	435	527	527	63	238
2 (Az İlgiliyim)	211	181	99	154	186	170	221	201	146	140	185	165	129	120	348	206
3 (Ne ilgili nede ilgisizim)	194	136	164	244	245	121	153	209	228	100	225	115	79	91	151	204
4 (İlgiliyim)	69	25	122	139	143	40	80	93	165	44	111	44	25	31	151	72
5 (Çok ilgiliyim)	32	17	247	80	84	22	29	46	90	27	63	23	22	13	69	62

Tablo 1.2'de görüldüğü üzere ankete katılan ve spor yaptığını belirtenler 782 öğrenci içerisinde spor branşlarının hepsinde "İlgili spor branşını ne zaman yaptınız?" sorusuna verilen cevaplarda hala yapıyorum diyenlere nazaran geçmişte yapmıştım diye cevap verenlerin sayısı daha fazladır. Yine öğrencilere spor branşları ile ilgili amatör (lisanssız) ya da profesyonel (lisanslı) olarak ilgilenme düzeyleri sorulduğunda bütün spor branşlarında amatör olarak ilgilenenlerin sayısı daha fazladır. Öğrencilere ilgili spor branşını kaç yıl boyunca yaptıkları sorulduğunda daha uzun süreli yapılan spor branşları arasında futbol, voleybol, basketbol, yüzme, bisiklet ve karate, tekwando, boks, judo gibi dövüş sporları, daha az süreli yapılan spor branşları arasında ise halter, okçuluk, badminton, jimnastik, atletizm, güreş ve tenis branşları öne çıkmaktadır. Öğrencilere ilgilendikleri spor dalını ne sıklıkla yaptıkları sorulduğunda ise daha sık ilgilenilen spor branşları içerisinde ilk sıralarda bisiklet, diğer grubunda yer alan branşlar, futbol, basketbol, tenis ve atletizm dalları, son sıralarda ise okçuluk, güreş, voleybol, halter, jimnastik, hentbol, badminton ve karate, tekwando, boks, judo gibi spor dalları yer almaktadır. Öğrencilere yaptıkları spor branşlarında en iyi derecelerinin ne olduğu sorulduğunda ise daha yüksek derece alınan branşlar içerisinde futbol, basketbol, voleybol, diğer grubunda yer alan branşlar, karate, tekwando, boks, judo gibi dövüş sporları, masa tenisi ve bisiklet branşları, daha düşük derece alınan branşlar içerisinde ise okçuluk, halter, güreş, jimnastik, yüzme, badminton, hentbol, atletizm ve tenis branşları göze çarpmaktadır. Öğrencilerin daha çok ilgilendikleri spor branşlarına bakıldığında en çok ilginin futbol, yüzme, voleybol, basketbol ve karate, tekwando, boks, judo gibi spor branşlarına, an az ilginin ise halter, jimnastik, okçuluk, hentbol, badminton, güreş ve tenis gibi branşlara gösterildiği görülmektedir.

Seçilmiş Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırmalar

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre spor branşlarına ilgi düzeyleri iki ortalama arasındaki önemlilik testi (t-testi) ile karşılaştırıldığında, karate, tekvando, boks, judo gibi dövüş sporları, okçuluk, hentbol ve diğer grubunda yer alan branşlarda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bunların dışında kalan branşlarda ise ilgi düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Buna göre halter, güreş, masa tenisi, tenis, basketbol, futbol, atletizm branşları ve genel olarak bütün sportif branşlara ilgi düzeyinde erkeklerin; badminton, bisiklet, yüzme, voleybol ve jimnastik branşlarında ise kadınların daha ilgili olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin derslere devam durumu dikkate alınarak sportif branşlara ilgi düzeylerinden aldıkları puanlar varyans analizi ile karşılaştırıldığında ise, sadece yüzme ve futbol branşlarında anlamlı bir ilişki tespit edilebilmiştir. Yüzme branşında yapılan ikili karşılaştırmalara göre farkın, genel olarak derslere devam durumu %20'den daha az olan öğrencilerin, puanlarının ortalamasının genel olarak derslere devam durumu %40-%59, %60-80 ve %80'den daha fazla olan öğrenci gruplarının puanlarının ortalamasından daha yüksek olmasından kaynaklandığı bulunmuştur. Buna göre derslere en az devam eden grubun diğer gruplara göre yüzme branşına ilgisi daha yüksektir. Futbol branşında yapılan ikili karşılaştırmalara göre ise farkın, genel olarak derslere devam durumu %20'den daha az olan öğrencilerin puanlarının ortalamasının genel olarak derslere devam durumu %40-%59 olan öğrenci gruplarının puanlarının ortalamasından daha yüksek olmasından ve genel olarak derslere devam durumu %40-%59 olan öğrenci gruplarının puanlarının ortalamasının genel olarak derslere devam durumu %60-%80 ve %80'den daha fazla olan öğrenci gruplarının puanlarının ortalamasından daha düşük olmasından kaynaklandığı bulunmuştur. Buna göre derslere en az devam eden grubun derslere %40-%59 arasında devam eden gruba göre futbol branşına ilgisi daha yüksek olup buna karşılık derslere %40-%59 arasında devam eden grubun derslere devam durumu %60-%80 ve %80'den daha fazla olan öğrencilere göre futbol branşına ilgisi daha yüksektir.

Son olarak öğrencilerin genel not ortalamaları ile sportif branşlara ilgi düzeyleri korelasyon analizi ile incelenmiş olup badminton ve bisiklet dışındaki branşlarda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğrencilerin genel not ortalamasına göre korelâsyon analizi Tablo1.3'de gösterilmektedir.

Tablo 1.3.

Genel Not Ortalamasına Göre Korelasyon Analizi

Branşlar	Genel Not Ort.
Badminton	r= 0.098 p<0.010
Bisiklet	r= 0.104 p<0.007

Tablo 1.3'te de görülebileceği gibi badminton ve bisiklet branşlarında, bu branşlara ilgi düzeyi ile genel not ortalamaları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğencilerin bisiklet ve badminton branşlarına ilgisi arttıkça genel not ortalamaları da artmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin akademik başarı düzeyleri ile spor yapma alışkanlıkları arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Genel olarak bakıldığında bu araştırmada öne çıkan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

Araştırmada ele alınan spor branşlarında;

- İlgili spor dalını hala ilgileniyorum diyenlere nazaran geçmişte yapmıştım diyenlerin oranı daha fazladır.
- Söz konusu dalları profesyonel (lisanslı) yapanlara göre amatör (lisanssız) yapanların sayısı daha fazladır.
- Daha uzun süreli yapılan spor branşları arasında futbol, voleybol, basketbol, yüzme, bisiklet ve karate, tekvando, boks, judo gibi dövüş sporları, daha az süreli yapılan spor branşları arasında ise halter, okçuluk, badminton, jimnastik, atletizm, güreş ve tenis branşları öne çıkmaktadır.
- Daha sık ilgilenilen spor branşları içerisinde ilk sıralarda bisiklet; diğer grubunda yer alan branşlar, futbol, basketbol, tenis ve atletizm dalları, son sıralarda ise okçuluk, güreş, voleybol, halter, jimnastik, hentbol, badminton ve karate, tekvando, boks, judo gibi dövüş sporları dalları yer almaktadır.
- Daha yüksek derece alınan branşlar içerisinde futbol, basketbol, voleybol; diğer grubunda yer alan branşlar, karate, tekvando, boks, judo gibi dövüş sporları, masa tenisi ve bisiklet branşları; daha düşük derece alınan branşlar içerisinde ise okçuluk, halter, güreş, jimnastik, yüzme, badminton, hentbol, atletizm ve tenis branşları göze çarpmaktadır.
- En çok ilginin futbol, yüzme, voleybol, basketbol ve karate, tekvando, boks, judo gibi dövüş sporları branşlarına, an az ilginin ise halter, jimnastik, okçuluk, hentbol, badminton, güreş ve tenis gibi branşlara gösterildiği görülmektedir.
- Öğrencilerin cinsiyetleri dikkate alınarak sportif branşlara ilgi düzeylerinden aldıkları puanlara bakıldığına, karate, tekwando, boks, judo gibi dövüş sporları, okçuluk, hentbol ve diğer grubunda yer alan branşlarda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bunların dışında kalan branşlarda ise ilgi düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Buna göre halter, güreş, masa tenisi, tenis, basketbol, futbol, atletizm branşları ve genel olarak bütün sportif branşlara ilgi düzeyinde erkeklerin; badminton, bisiklet, yüzme, voleybol ve jimnastik branşlarında ise kadınların daha ilgili olduğu görülmektedir.

- Öğrencilerin derslere devam durumu dikkate alınarak sportif branşlara ilgi düzeylerinden aldıkları puanlara bakıldığına, sadece yüzme ve futbol branşlarında anlamlı bir ilişki tespit edilebilmiştir. Yüzme branşında derslere en az devam eden grubun diğer gruplara göre yüzme branşına ilgisinin daha yüksek olduğu, futbol branşında derslere en az devam eden grubun derslere %40-%59 arasında devam eden gruba göre futbol branşına ilgisinin daha yüksek olduğu ve yine futbol branşında derslere %40-%59 arasında devam eden grubun derslere devam durumu %60-%80 ve %80'den daha fazla olan öğrencilere göre futbol branşına ilgisinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
- Son olarak öğrencilerin genel not ortalamaları ile sportif branşlara ilgi düzeyleri incelendiğinde badminton ve bisiklet branşlarında anlamlı ilişki bulunmuştur ve bu ilişki pozitif yönlüdür. Buna göre bisiklet ve badminton branşlarına ilgi gösterme ile genel not ortalaması arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Literatür incelendiğinde yapılan pek çok araştırmanın, fiziksel ya da sportif aktivitelerin akademik başarıyı etkilediğine dair sonuçlar bulduğu görülecektir. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası yazında birçok araştırma yapılmıştır. Bunlardan bazılarına değinecek olursak Singh ve arkadaşlarının (2012)n Amerika'da uyguladığı ve 6 ile 18 yaş arası yaklaşık 12.000 çocuk ve gencin uzun süreli olarak incelendiği çalışmada; fiziksel aktivitelerin öğrencilerin akademik başarısına etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre fiziksel aktiviteler ile akademik başarı arasındaki pozitif yönde bir ilişki ortaya çıkmıştır ve buna göre, fiziksel anlamda daha aktif olan öğrencilerin, akademik başarıları da daha yüksektir.

Yine Whitley (1999) tarafından 1993 ile 1996 yılları arasında Kuzey Carolina Liseleri Spor Birliği'ne bağlı 301 okulda 9. ve 12. sınıflarda okuyan sporcu olan ve olmayan öğrencilerin, genel not ortalamaları, devamsızlıkları, disiplin problemleri, okullarını bırakma durumları ve mezun olabilme durumları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma neticesine göre sporcuların genel not ortalamalarının daha iyi, devamsızlık oranlarının, disiplin sorunlarının ve okul bırakma durumlarının daha az, mezuniyet durumlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Linder'in (1999) yaptığı ve 5. sınıftan 12. sınıf öğrencilerine kadar toplam 4.690 öğrenciye üzerinde uyguladığı ve spora katılım ile akademik başarılarının değerlendirildiği araştırmada, katılımcıların %71,2'si akademik başarı yönünden kendilerini orta seviyede, % 16,3'ü iyi seviyede, %9,9'u ortalamanın altında ve %2,6'sı zayıf olarak değerlendirmişlerdir. Akademik başarı olarak kendilerini daha başarılı bulan katılımcıların %87,5'sinin sportif aktivitelere daha çok katılan öğrenciler olduğu belirlenmiştir.

Yine Tosun, Demir, Uçkun ve Konak'ın (2015) Kocaeli Üniversitesi'nde 320 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı ve spor aktivitelerinin üniversite öğrencilerinin başarı ve motivasyonu ile ilişkisini incelediği araştırmada da fiziksel anlamda daha aktif olan öğrencilerin akademik başarılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Er (2010) tarafından TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesinde öğrenim gören 76 öğrenci üzerinde uygulanan araştırmada, grupların akademik başarı parametrelerinin tanımlayıcı istatistik değerlerine bakılmış spor yapan öğrencilerin başarı puan parametreleri 2.36±0.96, spor yapmayan öğrencilerin başarı puan parametreleri 1.70±0.88 olarak bulunmuştur. Spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin akademik başarı parametrelerinin karşılaştırılması sonucunda ise 0.05 düzeyinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Son olarak Saygılı ve arkadaşlarının (2013) Isparta'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 3 ortaokulda, düzenli olarak spor yapan 61, spor yapmayan 153 ortaokul öğrencisi olmak üzere toplam 214 8. sınıf öğrencisi üzerinde yaptığı ve spora katılımın kişilik üzerine ve kişiliğinde akademik başarı üzerine etkisini incelediği araştırma sonuçlarına göre ise düzenli spora katılımın öğrenciler üzerinde sorumluluk duygularını, açıklık özelliklerini arttırdığı, dışa dönük bir kişilik kazanmalarına yardımcı olduğu tespit edilmiştir. Yine araştırma bulgularına göre dışa dönüklük ve açıklık özelliği arttıkça akademik başarının da arttığı bulunmuştur.

Literatürde konu ile ilgili yapılan araştırmalarda tersi yönde bulgulara da rastlanmaktadır. Bunlardan birkaçına değinecek olursak Özcanoğlu'nun (1993), Ankara'daki okullarda uyguladığı araştırmada, okuldaki sportif etkinliklere katılan öğrenciler ile katılmayan öğrencilerin akademik başarıları arasında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunmamıştır.

Silliker ve Quirk'in (1997) yaptığı araştırmada ise liseler arası okul maçlarına katılan futbolcular araştırma grubu olarak seçilmiştir. Sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Ancak yine de öğrencilerin maçlara katıldıkları dönemdeki genel not ortalamaları, maçlara katılmadıkları döneme göre daha yüksek, okula devamsızlık durumları ise maç döneminde daha az çıkmıştır.

Şenses'in (2009) Trabzon İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı toplam 5 ilköğretim okulunda toplam 1142 kız ve erkek öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada sporun öğrencilerin okul ders başarıları üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilerinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu incelemede, seviye belirleme sınavında ağırlıklı dersler olan matematik, Türkçe, sosyal bilgiler ve fen ve teknoloji dersleri ele alınmıştır. Sonuçlara göre, sadece Türkçe 2. dönem dersinin spor yapmayanlarda daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer derslerde ise spor yapmanın bu dersler üzerinde herhangi bir etkisi görülmemiştir. Lisanslı spor yapan öğrenciler kendi aralarında değerlendirildiğinde ise anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ancak genel olarak lisanslı spor yapmanın dersleri olumsuz yönde etkilemediği, hatta okul sporlarıyla ilgilenen özellikle erkek öğrencilerin ders başarılarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Tatlı'nın (2004), Niğde İlinde ortaöğretimde okuyan 110'u lisanslı sporcu 110'u spor yapmayan toplam 220 öğrenci üzerinde uyguladığı çalışmada sonucunda da, spor yapan öğrencilerin spor yapmayan öğrencilere göre akademik başarılarında bir fark olmadığı görülmüştür.

Son olarak Bayraktar'ın (1999) İstanbul'da 12 okulda 1995-1997 yılları arasında futbol, voleybol, hentbol, basketbol ve diğer branşlar kategorisinde 163 spor yapan 197 spor yapmayan olmak üzere toplam 360 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmaya göre, spor yapan öğrenciler ile spor yapmayan öğrencilerin akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Bu araştırmanın bazı bulguları da, sportif aktivitelerin akademik başarıyı etkilediğine ilişkin yapılan ve sonuçları pozitif yönde çıkan kimi araştırmalara benzerlik göstermesi yönüyle literatürdeki tartışmaları desteklemektedir.

Literatürde birçok çalışmada görüleceği üzere amatör ya da profesyonel sportif aktiviteler ile ilgilenen öğrencilerin akademik başarıları daha yüksektir. Çünkü sportif etkinlikler ile ilgilenen kişiler fiziksel olarak kendilerini daha zinde ve sağlıklı hissetmekte, sorumluluk duyguları artmakta, daha mutlu olmakta, kendilerine daha çok güvenmekte, şiddetten uzak durmakta, streslerini daha kolay atmakta ve daha sosyal olmaktadırlar. Tüm bu sebeplerden dolayı ailelerin, öğretmenlerin veya öğrenciler üzerinde karar olma konusunda söz sahibi olan kişilerin daha küçük yaştan itibaren öğrencilere spor yapma alışkanlığı kazandırmalı ve öğrencilerin sportif aktivitelere katılabilmeleri için onları desteklemeli ve olanak sağlamalıdır.

Kaynakça

Bayraktar, C. (1999). *Spor Yapan Öğrenciler İle Spor Tapmayan Öğrencilerin Uyum ve Derslerindeki Başarı Düzeylerinin Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.

Carter, V. & Good, E. (1973). *Dictionary of Education* (4. Baskı). New York: McGraw Hill Book Company.

Er, F. (2010). *Düzenli Spor Yapan Ve Yapmayan Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Uygunluk Düzeyleriyle Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı.

Koç, N. (1981). *Liselerde Öğrencilerin Akademik Başarılarının Değerlendirilmesi Uygulamalarının Etkililiğine İlişkin Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim (Bilimleri) Fakültesi Yayınları.

Linder, K.J. (1999). *Sport Participation And Perceived Academic Performance Of School Children And Youth*, Pediatric Exercise Science 11, 129-143.

Özcanoglu, A.B. (1993). *Ortaöğretimde Okul Spor Faaliyetlerine Katılımın Öğrencilerin Akademik Başarıları Üzerine Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Saygılı, G.,Atay, E., Eraslan, M.& Hekim, M.(2015). *Düzenli Olarak Spor Yapan Ve Yapmayan Öğrencilerin Kişilik Özellikleri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ocak: 2015, Cilt:23, No:1, 161-170.

Sevinç, B. (2011). *Survey Araştırması Yöntemi, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Kaan Böke (Ed.)*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Silliker, S.A. ve Quirk, J.T. (1997). The Effect Of Extracurricular Activity Participation On The Academic Performance Of Male And Female High School Students, *The School Counselor*, Vol. 44 (4), 288-293.

Singh, A., Uijtdewilligen, L., Twisk, J.W., van Mechelen, W. & Chinapaw, M.J. (2012). Physical Activity and Performance at School: A Systematic Review of the Literature Including a Methodological Quality Assessment. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 166 (1), 49-55.

Soner, O. (1995). *Aile Uyumu Öğrenci Özgüveni ve Öğrenim Başarı Arasındaki İlişkiler*, (Doktora Tezi), İstanbul: MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenses, M. (2009). *Trabzon Merkezde Bulunan Bazı İlköğretim Okullarında 7. Ve 8. Sınıfta Okuyan Lisanslı Sporcu Öğrenciler İle Lisanssız Öğrencilerin Okul Ders Başarılarının Karsılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,.

Tatlı, İ. (2004). *Niğde İlinde Ortaöğretimde Okuyan Lisanslı Sporcular İle Spor Yapmayanların Atılganlık, Yalnızlık, Depresyon Ve Akademik Başarıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tosun, A., Demir, B., Uçkun, G. ve Konak, O. (2015). Spor Aktivitelerinin Üniversite Öğrencilerinin Başarı Ve Motivasyonu İle İlişkisi. *4.Uluslararası Meslek Yüksek Okulları Sempozyumu*, Cilt 2.

Whitley, R.L. (1999). *Those Dumb Jacks Are It Again: A Comparison Of The Educational Performances Of Athletes And Nonathletes In North Carolina High Schools From 1993 Through 1996*, *High School Journal*, Vol.82 (4), 223-233.

SOSYOLOJİ

Ernst Troeltsch Düşüncesinde Din ve Toplum

Merve Reyhan Baygeldi*

Öz: Bu çalışmanın amacı Ernst Troeltsch'un düşünsel birikiminde din ve toplum hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktır. Bu konuyu derinlemesine ele alan düşünürün çizdiği metodolojik ve epistemolojik çerçeve resmedilmeye çalışılacaktır. İlk bölümde, Ernst Troeltsch'un din ve toplum değerlendirmelerine yön veren metodolojik duruşu ve düşünsel arka planı incelenecektir. Düşünürün sosyal teori ve metodoloji tartışmalarındaki yeri resmedilecektir. Bağlamda Troeltsch'un tarihselciliği bir metodoloji olarak ele alma biçimi ön plandadır. İkinci bölümde, tarihselcilik metodolojisinin belirleyici olduğu din ve toplum kavramlarına bakışı ve bunları değerlendirme biçimi irdelenecektir. Belirtilen iki kavram çerçevesinde özellikle Avrupa toplumu merkezinde incelemeleri de önemlidir. Din ve toplumun karşılıklı etkileşimi düşünürün perspektifinde değerlendirilmeye çalışırken kavramsal ve tarihsel oluşumların uyumuna dikkat çekilmiş olacaktır. Buna bağlı olarak din ve toplum çerçevesinde XIX. ve erken XX. yüzyıl teorik birikimi ve sosyolojik durumu Troeltsch düşüncesinde ele alınacaktır. Böylece din ve toplum konusunda karşılıklı ilişkisellik içinde teorik ve pratik çerçevede bir değerlendirme sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Ernst Troeltsch, Din, Toplum, İdeal Tip, Tarihselcilik.

Giriş

Din ve toplum antik dönemden bu yana sosyal bilimlerde tartışılan konular arasında gündemdeki yerini korumuştur. Bu yüzden bu iki kavram da zengin bir muhtevaya sahiptir. Din ve toplum farklı zaman ve coğrafyalarda farklı anlamlar yüklenmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda bu anlamların zıtlıklarının yükseldiği hususlar ön plandadır. Perspektifler arasında antagonistik ilişkinin hakim olduğu bu dönem ve sonrasında pozitivizm ve anlamacı yaklaşımın dikkat çektiğini söyleyebiliriz. Ampirik olan ve olmayan arasında hiyerarşik ilişki kuran pozitivizm, doğa bilim metodolojisine yakın bir yol izlemekte bir beis görmez. Bu zemin çerçevesi ekolün toplum anlayışı, din olgusuna dair değerlendirmelerini ve felsefi argümanlarını doğrudan etkilemiştir. Anlamacı yaklaşım ise doğa bilim yöntemi tarih-toplum bilim nesnesine uyarlanamaz olduğuna dikkat çeker. Zira insan ve toplum durağan ve tamamlanmış oluşumlar değildir. Bu çalışmada mezkur tartışmalar bünyesinde barındıran düşünür Ernst Wilhelm Peter Troeltsch perspektifinde incelenecektir.

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B009
* Uludağ Üniversitesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı.
E-posta: merve.reyhan.88@gmail.com

Bu inceleme iki temel bölümden oluşacaktır. İlk aşamada, din ve toplum görüşlerini anlamlı kılan metodolojisine dikkat çekilecektir. Böylece din ve toplum görülerini inşa ettiği felsefi ve metodolojik arka plan anlaşılmış olacaktır. İkinci olarak da din ve toplum kavramlarının kapsam ve içeriği düşünürün perspektifinden aydınlatılacaktır. Bununla birlikte bu kavramların de facto Batı Hristiyan toplumu için değerlendirme çerçevesine dikkat çekilecektir. Ernst Wilhelm Peter Troeltsch Alman bir teolog, felsefe hocası ve din sosyoloğu olarak bu tartışmalarındaki yerini alır.

Troeltsch'un Metodolojik Yaklaşımı: Tarihselcilik

Troeltsch'un tarihselcilik anlayışı sadece bir metodoloji değil aynı zamanda bir dünya görüşü, bir teolojik duruş ve felsefi bir yaklaşımdır. Din, teoloji ve topluma dair analizlerinde tarihselcilik ilkelerinin arka planında yatan felsefi birikim çok yakından hissedilebilir. Bununla birlikte eleştirel tarihselcilik ilkeleri ile din ve toplum görüşlerinin direkt etkileşim içinde olduğunu söylemek kaçınılmazdır. Zira Troeltsch özellikle modern dünya ve din arasındaki ilişkiyi eleştirel tarihselcilik ilkeleriyle uyumlu bir çerçevede çözümlemektedir. Dolayısıyla Troeltsch düşüncesinde din ve toplum olgularının anlaşılması için etkili felsefi arka plan tartışmaları ve metodolojik duruşunu anlamak faydalı olacaktır. Troeltsch'un toplumsal gerçeklik ile kavramsal çerçevesi arasında bir köprü olarak inşa ettiği yöntemi, pozitivizm ve hermeneutik tarihselcilik arasında zıtlıkların yükseldiği noktalarda belirmektedir. Troeltsch, pozitivist geleneğin evrenselci tarih anlayışına karşı Dilthey'ın bireyselciliğine yakın bir yol izler.

Bilindiği üzere Turner (2001), pozitivist anlayışı ele alırken Newton'un yer çekimi kanuna dikkat çeker. Yerçekimi kanununun her yerde aynı etkiyi göstermesi yani genel bir yargı olması XIX. yüzyıl sosyal bilimcilerin yoğun ilgi gösterdiği bir özelliktir. Zira doğa bilimine ait olan bu keşif bir genel yasanın diğer ilişkisellikleri açıklayabilmesi ve her yerde geçerlilik arz etmesine dikkatleri toplamıştı. Montesquieu, Kanunların Ruhu'nda, Newton'un yerçekimi keşfini araştırma nesnesine bağlar. Genel ve geçerli bir kanun bulmanın yolu araştırma nesnesinin bir "şey" olması ile mümkündür. Doğa bilim nesnesi her yerde aynı özellik gösterir ve benzer araştırmalara monoton sonuçlar verir. Bu yüzden objektif bir araştırma yapmak mümkündür. Eğer biz toplumu da bir "şey" olarak ele alırsak genel ve geçerli sonuçlara ulaşabiliriz. Böylece evrensel yasalarla ortak kriterler elde etmiş oluruz. Bunun XIX. yüzyıl sosyal bilim paradigmalarına damga vuran bir düşünce olduğunu görüyoruz. Sosyal gerçekliği bu şekilde görmenin farklı bağlamlardaki etkileri kendini göstermektedir. Özellikle bu dönemdeki tarih felsefesi göze çarpmaktadır. Toplumun bir doğa nesnesi olarak ele alınması sonucunda tarih felsefesi de evrensel kurallara bağlanmıştır. Buna göre toplum belirli süreçlerden geçer ve önceden tahmin edilebilir. Böyle bir tarih yazımı klasik sosyoloji teorilerine işlemiştir. Zira Comte, Durkheim, Hegel, Marx gibi düşünürlerde belirli bir tarihsel akışa tabi olan bir toplum anlayışı söz konusudur. Örneğin; Comte'un pozitivist felsefesine baktığımız

zaman ilerlemeci bir tarih anlayışı görüyoruz. Bu anlayışa göre tarih üç aşamada devam etmektedir. İlk aşama olarak belirtilen teolojik dönem basit ve ilkel olan insan aklını temsil etmektedir. Bu dönemde topluluklar basit sebep sonuç ilişkileri üzerine düşünür ve doğaüstü olaylar ön plandadır. İkinci aşama olan metafizik dönem daha kompleks düşünebilen insan rasyonalitesini temsil etmektedir. Bu dönemde insan aklı daha olgun ve karmaşık ilişkileri düşünebilme seviyesine yükselmiştir. Comte bunu tarihsel bir olgunlaşma ile açıklar. Buna bağlı olarak dönemde etkin olan otorite din adamları ve merkezi otoritedir. Son dönem olarak belirtilen pozitivist çağda ise rasyonel düşünme olgunlaşmıştır. Bu dönemde empirik veriler ve bilimsel çıkarımlar kemale eren insan aklını tatmin edebilir. İnsan aklının en olgun olduğu dönemdir. Pozitivist dönemde merkezi otorite bilim adamlarının elindedir (Zeitlin, 2000). Böylece tarih üç aşamada seyreder. Bu metafiziksel değerlendirme XIX. yüzyılda hakim olan bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir yaklaşımı Hegel'de de görmek mümkündür. Hegel aklı evrensel bir tarih içerisinde temellendirmiştir. Evrenin rasyonel olarak belli bir amaca doğru aktığını savunduğu bilinmektedir (Hegel, 1977). Yine bu dönemde Karl Marks üretim biçimlerine bağlı olarak aşamalı bir ilerlemeci tarihselcilik anlayışı ortaya koyar. Buna göre insan tarihi üretim biçimlerine göre önceden tahmin edilebilir bir tarih süreç seyrinde akacaktır (veya akmalıdır). Marks insan tarihini ilkel dönemden komünist döneme kadar bir süreç içerisinde irdeler. Hegel'in diyalektiğine benzer bir biçimde ortaya koyduğu tarih felsefesi diyalektik bir işleyişe sahiptir. Marks farklı olarak mutlak ruhu değil üretim biçimi ve gelişen üretim ilişkilerine dikkat çeker (Giddens, 2003). Doğan Özlem bu dönemde lineer tarih anlayışına karşı olarak en güçlü sesin tarih-toplum bilim tarafından geliştirildiğini savunur. Tarih toplum bilimine göre sosyal bilimler yöntem açısından farklıdır. Dilthey'a göre toplum bilimi nesnesi doğa bilim nesnesinin araştırıldığı stratejilerle ele alınamaz (Özlem, 2010). Toplum bilimin nesnesi insandır. İnsan amaçlı ve eğilimli bir varlıktır. Yani tinsel bilim objesi hissedilen ve anlaşılan normları olan bir alandır. Doğa bilim gibi objektif olarak ampirik olarak değerlendirilmesi hem metodolojik hem de ontolojik bir hatadır. Tabiat bilimlerinde insanın tarihselliği göz ardı edilmiştir fakat insan, eylemlerinin tarihsel birikimi açısından anlaşılabilir. İnsan eylemi tarihselliğe sahiptir ve ampirik süreçlerle etkilendiği kadar içsel güçleri tarafından da şekillenirler. Buna bağlı olarak olgu ve kavramların da irrasyonel ve tarihselliğine dikkat çekilir. Dolayısıyla topluma ait olan bilgiler doğal gerçeklik değil tarihsel ve tinsel gerçekliktir. Bunun bilgisi de ancak anlaşılarak elde edilebilir. İnsan gerçekliği tekrar ve süreklilik özelliklerine sahip değildir; dinamik ve oluşa tabidir. Bu yüzden yapılan araştırmalar sonucunda monoton sonuçlar elde edilmez. Bunu yapabilmek için toplum bilimci insandaki irrasyonel güçleri tarihsel süreçleri kendi özel yetenek süzgecinden geçirir (Özlem, 2010). Bu, ancak araştırmacının özel bir yeteneği ile mümkün olur. Böyle bir yeteneğe sahip araştırmacı ya da toplum bilimci var olan görünmez potansiyeli anlar ve ampirik olanla birlikte uyumlu bir analiz ortaya koyar. Dilthey terminolojisinde tarihsel gerçekliği ortaya koymak ifade çözümlemesi ve anlama

ile mümkün olur (Palmer, 2012). Belli bir dönemde kullanılan dil bize o dönemin tarihsel özellikleri toplumsal özellikleri hakkında önemli ipuçları verir ve dolayısıyla grameri çözerek mevcut kültürü çözmüş oluruz. Herhangi bir metnin gramer çözümlemesi bize yazarın niyeti ve yaşadığı dönem hakkında ipuçları verir. Diğer bir yöntem olan empati ise tarihsel ve kültürel farklılıkları aşmayı sağlar. Kısaca Dilthey için insan anlaşılan bir varlıktır açıklanan değil (Özlem, 2010). Troeltsch da Dilthey'dan bu manada etkilenmiştir. Troeltsch'a göre pozitivizm metodolojik bir hatanın içerisindedir. İnsan, tarihsel bir ağ tarafından kuşatılmıştır. Araştırmak ve incelemek ancak anlamak ile mümkün olur. Çünkü insan amaçlı ve tahmin edilemez bir doğaya sahiptir. Dilthey'ın ileri sürdüğü anlama yöntemi Troeltsch'u bu bağlamda etkilemiştir. Troeltsch din ve toplum görüşlerini bu etki sonucunda inşa etmiştir. Dilthey'ın anlamacı yöntemi Troeltsch'u ve çağdaşı Weber'i benzer şekillerde etkilediğini görüyoruz. Düşünür, din ve toplum görüşlerine pozitivizme eleştirel bir duruş ile Dilthey'ın ileri sürdüğü tarih toplum bilim anlayışı benzer bir tavırla yön vermiştir. Düşünüre göre toplum "şey" olarak ele alınmamalıdır (Troeltsch, 1992). İnsan ve toplum sürekli oluşa tâbi olan bir doğaya sahiptir. Bu yüzden önceden tahmin edilemez ve ampirik olarak ele alınamaz. Bu yüzden bir genel tanım uygun olmaz. En keskin görüşlü sosyolog bile yaptığı en kapsamlı tanımın karşısında gerçeklikle karşılaştığında mahcup olacağını vurgular (Troeltsch, 1992). Bu duruşuyla düşünür pozitivist genellemeci yaklaşıma karşı bir tavır almış olduğunu görüyoruz. Troeltsch, toplumun biricik gerçekliklerini göz ardı ettiği için genellemeci tavrı eleştirmiştir. Öyle ise biricik gerçeklikleri ıskalamadan ve genel teoriler içerisinde kaybetmeden nasıl ele alabiliriz? Troeltsch bu soruya cevap olarak tarihselcilik metodolojisini ileri sürer. Bu yöntemi Dilthey'ın tarih toplum bilim felsefesinden etkilenerek inşa etmiştir. Tarihselcilik felsefesi biricikliğin gerçekliğine dikkat çeker ve anlamayı vurgular. Düşünürün toplum ve din görüşleri onun tarihselcilik ilkeleri tarafından şekillenmiştir.

Tarih Toplum Bilim Yöntemi Olarak Tarihselcilik İlkeleri

Tarihselcilik zaman ve mekân ile kuşatılmış olan bir araştırmacının kendisine ait olmayan başka bir metni veya gerçekliği anlama imkânı üzerine gelişmiş felsefi bir paradigmadır. Bu paradigma XIX. yüzyılda dikkat çeken tartışmalardan biridir. Bu tartışma düşünürlerin dünya görüşleri ile iç içedir. Tarihselcilik tutumu bir düşünürün dünya görüşü, dine bakışın ve felsefi tutumu hakkında bize bilgi verir. Örneğin pozitivist tarihselcilik bakışı Batı merkezli ilerlemeci modernist bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz. Bu kavram XIX. yüzyılda ideolojik yönünün ön planda olduğu bir çerçevede karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda tarihselcilik iki anlam üzerine kurulmuştur diyebiliriz. Birincisi pozitivist genellemeci yaklaşım; ikinci olarak ise buna reaksiyon türevi bireyselci yaklaşım zikredilebilir. İkincisi olumsal düşünceye dayalı bir anlam üzerine kuruludur. Troeltsch'un tarihselcilik yaklaşımı anlamacı gelenekle paralel bir muhtevaya sahiptir. Düşünüre göre tarihselcilik yeni bir düşünme biçimidir. Bu düşünme yöntemine göre tüm dogma inanışları ve tüm toplumsal gerçeklikler sürekli akan bir zaman içerisinde çözülmelidir. Daha açık bir ifadeyle toplum ve tarih önceden tahmin

edilemez sürekli akan bir tarihsel ilişkiselliğe tabidir. Tabiatında statik bir gerçeklik değil dinamizm vardır. Bunun insan doğasıyla paralel bir metodoloji olduğu savunulur. İnsan doğası irrasyonel olan ve rasyonel olanın alaşımıdır. Bu yüzden ampirik olarak ifade edilemez ve önceden tahmin edilemez. Hiçbir meta kanununa tabi değildir. Dolayısıyla insan önceden tahmin edilemez, kendinden var olan bir oluş halidir. Bu oluşun önceden belirlenmiş herhangi bir kuralı yoktur. Tarihselcilik ise mezkur koşulların gerçekliğine sadık kalan bir metodolojidir.

Bu aşamada ön plana çıkan iki kavram vardır: Değişim ve gelişim. Bu iki kavramı Troeltsch, bireysellik kavramı ile harmanlanmıştır. Sürekli değişme maruz kalan gerçeklik aynı zamanda biriciktir yani genelleştirilemez. Düşünüre göre tarihin tüm alanlarına hükmeden fikir bireyselliktir (Troeltsch, 1992). Tarih her döneminde ve her zaman aynı özellikleri taşıyan bir bütünlük değildir. Tarih birbirinden farklı fakat birbiriyle bağlantılı biricik gerçekliklerden oluşmuştur. Benzersiz gerçeklikler rasyonel bir hedeften veya genel bir kuraldan bağımsızdır. Gerçeklikleri kendi içinden menkuldür. Yani dışsal bir etkiden uzak olan tarih, kendi akışkanlığı içerisinde anlaşılmalıdır. Bütün biricik gerçeklikler tesadüfe ve her an yıkılma olasılığına maruz kalmıştır (Gans, 1966). Dolayısıyla bu gerçekliklere dair bilgiler de sorgulanmalıdır. Troeltsch, burada tarihin kendi içerisinde mantıksal sınırsızlığına dikkat çeker. Yani bir tarihsel gerçeklik sınırsız sayıda ele alabilir ve yorumlanabilir. Dinamik bir karaktere sahip olan bireysellik görüşüne göre gerçeklikler zorunlu değil olumsal nedensel bağlarıyla birbirine bağlanmıştır. Düşünür nedensel bağları toplumsal gerçeklikleri tarihsel bir ağ içerisinde çözmek için kullanılır. Nedensellik zorunlu değil serbest tesadüfi karakterdedir (Gans, 1966). Tesadüfi olması gerçekliklerin birbirinden bağımsız olması anlamına gelmez. Sadece genelleştirilemez bir nedensel ilişkiden bahseder. Dolayısıyla ona dair olan bilgiler de mutlak olamaz; yeniden gözden geçirilebilir olmalıdır. Olumsallık düşüncesi hem Hristiyan inancına hem pozitivist metafizik anlatıları aynı anda tehdit eden bir anlayıştır. Hristiyanlıktaki tarihi dogmalara göre belirleme geleneğine karşı Troeltsch önceden belirlenemez olduğuna vurgu yapmıştır. Böylece tarih ve toplum ne Hıristiyanlık dogmasıyla ne de pozitivist felsefenin öngörmüş olduğu evrenselcilik anlayışıyla açıklanamayacağını vurgulamıştır. Meta anlatılarla anlaşılamaz ve belirsiz olan gerçekliği ele almayı mümkün kılan metodoloji ne olabilir? Troeltsch eleştirel tarihselciliğini bu sorunun cevabı üzerine kurulmuştur.

Tenkit, analoji ve korelasyon düşünürün eleştirel tarihselcilik için üç ana ilkesidir. Bu üç aşama tarihsel düşünmeyi mümkün kılar ve ona sadık kalır. Böylece birbiriyle ilişkili ve kendi içerisinde biricik olan toplumsal tarihsel gerçekliği nedensel ağın içerisinde olumsal yapısını tahrip etmeden anlamak mümkün olacaktır. Bu stratejilerin amacı çağdaş zamanla birlikte kendisine ait olmayan gerçeklik üzerine yorum yapabilme dayanağı sağlamaktır (Troeltsch, 1991).

İlk aşama olarak belirtilen tenkit ilkesine göre her şey bir olasılığa tabidir. Bu aşama olumsallık fikri ile paralellik gösterir. Tarihsel, sosyal ve bütün teknolojik inanışlar yeniden gözden geçirilmeye açık olmalıdır. Hiçbir gerçeklik mutlak ve tamamlanmış değildir. Her şey bir oluşa tabidir ve bütün yorumlar sadece birer olasılıktır. Zira araştırmacı da oluşun nesnesidir. Bu yüzden analizlerin sadece daha yüksek olasılık veya daha düşük olasılığa sahip olması yönüyle bahsedilebilir. Dolayısıyla evrensel kanunlarla çıkarım yapan pozitivist felsefe gibi genel geçer kanunlardan bahsetmek bu aşamada geçerliliğini yitirmiştir. Bütün veriler yeniden gözden geçirilebilir olmalıdır ve elde bulunan herhangi bir data aslında sadece bir olasılık olduğu baştan kabul edilmelidir. Aynı şekilde Hristiyanlık dogma inanışlarındaki bütün inanç öğeleri de sadece birer olasılıktır. Dolayısıyla din ve toplumsal gerçeklikler mutlak doğru inançlarla ele alınamaz. Toplum bilimci her inanç unsurunu yeniden yorumlamaya açık olmalıdır (Troeltsch, 1991).

İkinci strateji aşaması analoji ise farklı dönemlerde ve mekânlardaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine kuruludur. Böylece geçmişteki gerçeklikler üzerine farklılıklar ve benzerlikler sayesinde çıkarımlar yapabilir. Hiçbir benzerlik ve farklılık olmayan iki gerçeklik arasında yapılan yorum neye dayanabilir? Dolayısıyla benzerlik ve farklılık üzerinden konuşmak iki gerçeklik arasında bir köprü kurar. Böylece yorum yapabilmenin yolu açılmış olur. Tarihsel ağ içerisindeki biricik gerçeklikler benzerlik ve farklılıklar sayesinde toplum bilimci için anlamlı gelecektir. Hiçbir benzerlik olmadığı durum araştırmacı için anlamsız olacaktır (Troeltsch, 1991).

Korelâsyon ise üçüncü bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşünür, insan hayatını dönemsel olarak etkileşimler içerisinde çözümler. Böylece farklı bağlamları ifşa etmiş olur. Bu sadece basit bir sebep sonuç ilişkisi değil, sürekli akışkanlık içerisinde ve farklı bağlamların ağında olan tarihsel gerçekliği etkileşimler içerisinde ifşa etmeyi amaçlar. Böylece tarihsel ve toplumsal gerçekliğin etkileşimli doğası ıskalanmamış olur (Troeltsch, 1991).

Bu üç farklı strateji düşünürün eserlerinde görüldüğü kadarıyla bir teknolojik inanç temeli, bir ideoloji, bir dünya görüşü ve aynı zamanda felsefi bir duruştur. Bunlarla birlikte toplum bilim metodolojisi olarak kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu üç ilke Troeltsch'un tüm felsefi, sosyolojik ve teolojik çıkarımların da temel aldığı ve sadık almaya çalışması düşüncelerinin mihenk taşıdır. Esasen bu üç kriter tüm dogma inanışlarını ve pozitivist meta anlatılarını aynı anda tehdit etmektedir. Çünkü tenkit ilkesine göre hiçbir teori ve kuram mutlak ve evrensel değildir. Yeniden revize edilebilir olarak ele alınmalıdır. Bunun sonucunda hem dogmatik inanç hem pozitivist meta anlatıları infilak ettirecek bir ilkeler bütünü elde edilmiş olur. Troeltsch'a göre, din ve topluma dair argümanlar bu üç ilke etrafında incelenmediği müddetçe anlamsız kalacaktır. Troeltsch'un felsefi argümanlarının oluşum süreci ve tarihselcilik ilkeleri din ve toplum görüşlerinde bütünlük arz etmektedir. Bu bütün öğeler birlikte düşünülmediği müddetçe düşünürün din ve toplum görüşlerinin doğru anlaşılması mümkün değildir.

Din ve Toplum Görüşleri

Troeltsch, tarihsel çıkarımları ve tarih felsefesinin temel amacının günümüzü anlamak olduğunu belirtir. Tarihsel süreç içerisinde bu birikimi güncel olaylarla anlamlandırmak ile toplumsal sosyolojik ve felsefi argümanların temellendirilmiş olacağını savunur. Dolayısıyla onun tarihselcilik görüşleri din ve toplum ilişkisi hakkındaki düşüncelerine kılavuzluk edecektir.

Din, düşünüre göre ilahi kaynak ile girilen ilişkiye bağlıdır. Diğer bir ifadeyle dinin kaynağı transandantal gerçeklik ile girilen ilişkidir. Dolayısıyla Troeltsch diğer sosyal bilimcilerin XIX. yüzyıldaki tartışmalarında yer alan toplum kaynaklı din anlayışından uzaktır. Çünkü o, dini, toplumsal kaynaklı değil ilahi kaynaklı görmüştür. Bununla birlikte ilahi kaynak toplumsal gerçekliğin din üzerindeki etkisinin önemini sarsmaz (Starr, 1996). Troeltsch toplumsal gerçeklik ile ilahi kaynak arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Böylece hem dini inanışları hem de sosyal ilişkileri içeren bir sentez sunar. Aynı zamanda bir teolog olması onu indirgemeci bir yaklaşımdan uzak tutulmuştur. Dolayısıyla Troeltsch, dinin sadece toplumsal yönünü değil hakikat iddiasını da mercek altına alır. Bu bağlamda interdisiplinler bir sentez ortaya koyar.

Dinin hakikat iddiasını mutlaklık kavramı çerçevesinde çözümlemeye çalışır. Düşünür için mutlaklık tarih üstü bir kavramdır (Klapwijk, 2013). Fakat mutlak ile girilen ilişki tarihseldir. Dolayısıyla mutlak üzerine söylenen sözlerin hepsi birer olasılıktan ibarettir. Fakat tarih toplum bilimci mutlak ile olan ilişkiye dikkat çekmektedir. Tüm dogmatik ve eskatolojik çıkarımlar bu ilişki sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dini argümanlar ve dindarlık biçimleri tamamıyla yeniden gözden geçirilebilir olmalıdır (Klapwijk, 2013). Yani mutlak ve tamamlanmış değildir. Sürekli oluşa tabidir. Evrensel değil biriciktir.

Toplum, Troeltsch düşüncesinde tanımsal değil betimseldir. Bu yüzden düşünür, toplum anlayışını modern dünya betimlemesi üzerinden devam ettirir. Modern "yeni"olandır. Troeltsch'un düşüncelerinde "modern" kavramı içinde eski olanı da eski ile mücadeleyi de içerir. Dolayısıyla modern eskiden beslenen fakat yeni olandır. Modern olmak ise yeninin bilincine sahip olmakla mümkün olur (Troeltsch, 1913). Troeltsch, modern dünya anlayışını ortaya koyarken tarihselcilik ilkelerine sadık kalır. Modern ve ortaçağ dönemi arasındaki farklılıklar ve benzerliklere, korelatif ilişkilere dikkat çeker ve olumsal bir nedenselliği vurgular.

Troeltsch'un modern dünya analizlerinde aile hukuku, devlet, ekonomi, bilim ve sanat bağlantılarının geçirdiği tarihsel dönüşümü ele alır. Bunu yaparken dönemin ruhunu da vermeye çalışır. Özellikle Rönesans ve Reform sonrası değişikliklere dikkat çeker. Bu iki gelişmenin tarihsel süreci bir kırılma noktası olarak değerlendirir. Bu dönemlerden sonra rasyonalitenin ve insanların dünyayı yorumlama biçiminin değiştiğini, bireysel ve toplumsal değişimler görüldüğünü belirtir (Troeltsch, 1912). Aile, hukuk, devlet, ekonomi ve sanatın geçirdiği dönüşümleri bu kırılma noktasından öncesi ve sonrasına dikkat çekerek ortaya koyar. Buna

göre Rönesans ile birlikte artık bireysel dünyayı tanıyan bir dünya görüşü söz konusudur. Bireyin kendini olumlamasına ve kişisel gelişiminin mevcut otoriteyle girdiği gizli ilişkiye dikkat çekerek analizlerini devam ettirir. Bunları dini rasyonalite ve toplumsal gerçekliklerin arasında ahenk olmasına dikkat ederek yapar.

Troeltsch modern dönemle birlikte aile, hukuk, devlet, ekonomi, bilim ve sanatta yeni bir ahlaki oluşumun yeni bir yapısal dönüşümün ne olduğuna dikkat çeker. Bu farklılıkları vurgularken onun Orta Çağ'dan tamamen bağımsız olduğunu ima etmez. Fakat modernitenin özgünlüğünü ortaya koymaya çalışır. Buna bağlı olarak din ve toplum anlayışını şekillendirmeye çalışır. Bu iki kavramın Batı Avrupa tarihindeki gelişimini irdeler. Mezkûr değişimi ortaya koyabilmek için ideal tip anlatımına başvurmuştur. Troeltsch, özellikle Batı Hristiyan dünyasını üç tarihsel döneme ayırır: Erken kilise dönemi, sekt dönemi ve mistik dönem (Troeltsch, 1992).

Troeltsch çağdaşı Weber gibi ideal tiplerin gerçekliği temsil edemediğinin bilincindeydi. Zira toplum tanımının ve diğer meta anlatılarının temsil problemi olduğunu sık sık vurgular. Ancak ideal tipleri Batı Hristiyan Dünyası'nın toplumsal ve dini dönüşümünü ortaya koymak adına ele almaktadır. Üç ideal tipinin de farklı dönemlerde karmaşık bir biçimde var olabileceğini savunmuştur. Aynı zamanda Hristiyanlığın ve Batı Dünyası'nın dini duruşunun ve toplumla girdiği ilişkinin nasıl bir dönüşüme uğradığını anlamak adına dini doktrinleri ve toplumsal gerçeklikleri mercek altına alan Troeltsch, zamanının teologlarından farklı olarak dogmatik öğelere başvurarak açıklama yapmamıştır. O, sosyolojik ve teolojik terimleri harmanlayarak bir sentez ortaya çıkarmıştır. Bunlar arasında bir seçim yapmak değil bunların üstünde bir analiz ortaya koymaya çalıştığını görüyoruz.

İdeal tiplerde kronolojik olarak ilk sırada erken kilise dönemi vardır. Bu dönem antik kültür ile Batı Hristiyan Medeniyeti oluşumu arasında bir köprü olarak görülür. İlk periyottaki toplumsal yapının basit olduğunu vurgular (Hill, 2011). Zira ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin birbiriyle keskin farklılaşmalara sahip olmadığı bir dönemdir. Erken kilisede İncil öğretileri ile toplumsal koşulların arasında bir boşluk olmadığını savunur. Bu dönem öğretilerinde dünya hayatı desteklenmemiş daha çok uhrevi bir hayat teşvik edilmiştir. Dini öğretiler toplumsal ilişkilerde merkezi bir faktördür. Bu dönemdeki öğretilerde ekonomik hayatta insanlar daha çok günlük yaşamaya teşvik edilmiştir. İnsanın öğretilerine göre gelecek günler için çalışmak tehlikelidir. İnsanın günlük hayatta kalabileceği kadar çalışıp geri kalanını Tanrı aşkıyla meşgul olmalıdır. Zira teslim olmak bunu gerektirir. Dolayısıyla toplumsal kalkınma değil, bireysel adanma hedeflenmiştir. Bu dönemde toplumsal düzen sağlamak derdi yoktur daha ziyade bireysel adama ön plandadır. Bu dönemde dini öğretilerde tamamen ilahi kaynaklı bir dünya görüşü söz konusudur. Toplumsal kurumlar dini doktrinler çerçevesinde anlamlandırılır. Zira devlet veya siyasi otorite Tanrı otoritesinin altında kutsal güce hizmet eden bir aracı kurum olarak görüldüğü müddetçe meşru görülür. Aile, benzer

şekilde, sadece çocuğun devamı için meşru görülür. Bunun dışında evlenmek dünyevi bir istek olarak kerih görülmüştür. Dünyevi hayata bu dönemde izin verilmiştir, desteklenmemiştir. Dünyevi hayatın gerçekliği kabul edilmiş sadece temel fonksiyonları çerçevesinde müsaade edilmiştir (Troeltsch, 1992).

İkinci dönem olan sekt dönemi Avrupa Orta Çağ coğrafyasında Batı Hristiyan toplumunun içinde bulunduğu durumu idealize etmek adına kullanılmıştır. İkinci dönemde dünya ve din arasında keskin bir ayrım bilinci oluştuğu söylenebilir. Katolik kilisesi bu dönemde ön plandadır. Dünya düzeni reaksiyonist bir tavırla reddediliyor. Bu dönemde düşünür, ilk dönem ve ikinci dönem arasındaki farklılıkları vurgularken Yeni Ahit'te ikisinin de referansını bulabileceğini savunuyor. İlk dönemin aksine ikinci dönemde din, sosyal hayat ve devleti tamamen dışlamıştır. Hatta dünyaya meydan okuyan bir hayat tarzı ortaya koymuştur. İsa öğretilerinde yeri olmayan dünyevi bütün kurumlar reddedilmiştir. Tanrı hakimiyeti dışındaki bütün yapılanmalar dine karşı isyan olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde toplumu değiştirmek dindarların ana amaçlarıdır. Ekonomik hayat da ilahi bir zemini olmadığından dışlanmıştır. Şiddete meyilli bir özellik gösteren ikinci dönem, Troeltsch tarafında erken kilise dönemine göre daha mesafeli bir yaklaşıma tabidir (Troeltsch, 1992).

Mistisizm, son tip olarak, düşünür için modern döneme özgü bir dindarlık biçimidir (Johnson, 1982). Troeltsch'un modern dönem düşünceleri mistik dönem incelemeleri ile anlamlı olabilir. Buna göre mistisizm farklı din ve tarihsel bağlamlarda var olabilir. Bununla birlikte Troeltsch modern dönemde hakim olan din ve toplum ilişkisini ortaya koymaya çalışır. Düşünür, bu tipi Kalvenizm ile ilişkilendirir. Temel kırılma noktası olarak Rönesans ve Reform hareketlerine işaret eder. Orta Çağ Dönemi dindarlık anlayışı toplumsal gerçekliklerle kopuktur. Calvin ise toplumsal gerçeklik ile din arasında bir ahenk arayışına girişmiştir. Arayış sonucunda Troeltsch'un kilisesiz Hristiyanlık olarak adlandırdığı mistik dönem ortaya çıkmıştır (Johnson, 1982). Mistisizm ile düşünür içsel bir dini tecrübeye işaret etmekteydi (Roof, 1998). Kilise dönemi ayinler; ikinci dönem radikal bir adanmışlık; mistisizm ise içsel bir tecrübeyi simgeler. Bu son tip düşünür için en cazip olanıdır. Bu üçüncü tip din anlayışında, devlet, Tanrı Krallığı'na götüren bir yol olarak görülmüştür. Dolayısıyla devlet ile barışık bir dindarlık kimliği ortaya konulmuştur. Böylece modern devlet ile olan uyum Tanrı'ya hizmet ile eşdeğer görülmüştür. Tanrı'nın dünya üzerindeki hâkimiyeti yeryüzüne ile ne kadar dünyayı mamur edecek aracı bir kuruma ihtiyaç vardır. Devlet bu görevi görmektedir. Mistisizmin bireysel tecrübeye olan vurgusu din ile modern devlet arasındaki gerilimi çözecek niteliktedir. Zira dindar biri herhangi bir çelişki ortaya çıktığında dini inançlarını ve dogmatik öğretilerini içselleştirip devletin öngördüğü şekilde davranmaktadır (Troeltsch, 1992). Bu bir erteleme biçimidir. Dolayısıyla dindarlık ile devlet arasında gerilimin en az olduğu dönem bu dönemdir.

Artık mistik dönemde bekârlık kutsanmış bir devlet ideolojisi olan aile teşvik edilmeye başlanmıştır. Böylece evlilik yeni bir sosyal dini düzen temelinde yeniden yorumlanmıştır. Dü-

şünür için ailenin dönüşümü Kalvenizm etkisiyle söz konusu olmuştur. Diğer dönemlerde dünyevilik ile suçlanan aile müessesesi bu dönemde devlet politikası çerçevesinde teşvik edilmiştir (Troeltsch, 1912). Bu dönemin diğer bir özelliği, toplumun legal ilişkileridir. Kanun metinlerinde dinin rolü sarsılmamış fakat değişen bilinç çerçevesinde hukukun icrası yeniden yorumlanmıştır. Örneğin, cadı ve büyücü cezalandırmaları mistik yerli modern dönemde söz konusu değildir. Fakat kanun metinlerindeki dini meşruiyet zeminleri devamlılığını korumuştur (Troeltsch, 1912). Diğer bir ifadeyle mistik ya da modern dönem kanunlar üzerinde kırıcı bir etki, dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Diğer bir özellik olan ekonomik sistem köklü değişikliklere maruz kalmıştır. Zira bu dönemde köyde ev halkı veya feodal özellikler değil modern kapitalist üretim biçimleri ön plandadır. Buna bağlı olarak da artık dini otorite değil kapitalist üretim kaynakları temel güç sahibidir düşünür burada Hristiyanlığın farklı mezheplerini birbirinden farklı şekilde görür. Örneğin; Katolik anlayış muhafazakâr bir bakış açısına sahiptir her bireyi kendi sınıfında tutmaya meyillidir, fakat Kalvenist bakış açısına göre her birey ekonomik gelişmeye katılmalıdır. Ayrıca Calvin ekonomik gelişimi önünü temel öğretileri yeniden yorumlanmıştır (Troeltsch, 1912). Örneğin faiz almaya bu dönemde izin verilmiştir. Diğer bir ifadeyle ekonomik gelişme ile dinin arasındaki gerilimi Calvin, kanonik metini yeniden yorumlayarak ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Troeltsch, ideal tipler ile dinin toplumsal düzen ile girdiği ilişkiselliği ortaya koyar. Böylece her döneme ait hegemonyayı resmetmeye çalışır. Bunu eleştirel tarihselcilik anlayışında çizdiği çerçevede icra eder. Örneğin, toplumsal yapı ile dindarlık biçimi arasında korelatif ilişkiler kurduğunu görüyoruz. Son dönemde devlet ve mistisizm tipinin ilişkiselliğine dikkat çekerek analizlerini devam ettirir. Tenkit ilkesi gereği mutlak bir değer atfetmez. Tüm ideal tiplerin de İncil'de referans bulabileceğine dikkat çeker. Modern dönem ve geleneksel dini figürler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar çerçevesinde değerlendirmesi de analoji ilkesini hatırlatmaktadır. Ayrıca bu üç tipi Batı Hristiyan Dünya'sı için incelediğini görüyoruz. Ayrıca genellemeler ve keskin tanımlamalardan uzak kaldığı söylenebilir.

Sonuç

Din ve toplum ilişkiselliğine dair sayısız incelemeden söz etmek mümkündür. XIX. yüzyılda din ve sosyal teoriyi harmanlayan analizler kısıtlı sayıdadır. Genel olarak ya teolojik ve dogmatik idealler ya da meta anlatıların gölgesinde bırakılmış toplum gerçekliğinin bazı metinlerde dini arka planda bıraktığını görüyoruz. Ernst Wilhelm Peter Troeltsch, bu minval üzere kritik bir önem taşımaktadır. Zira döneminin zengin teorik tartışmalarının etkisiyle bu eksikliği giderebilecek düşünürlerden biri olarak karşımıza çıkar.

Troeltsch, tarihselcilik metodolojisinin bir sonucu olarak pozitivist toplum bilime ve dogmatik öğretilere mesafeli yaklaşır. Bütün meta anlatılarda tarih-toplum bilim gerçekliğine sadık kalma tedirginliği olmadığını düşünür. Bununla birlikte düşünür, toplumsal gerçeklik

üzerinde düşüncelerini sunarken dinin ve toplumun kuramsal ve metodolojik bağlamlarına kayıtsız kalmaz. Bu bağlamda Batı Hristiyan tarihi analizini üç ideal tip yardımıyla incelemeye çalışır. Din ve toplumun sürekli etkileşim halindeyken nasıl bir dönüşüm geçirdiğine dikkat çeker.

Ernst Troeltsch, Türkiye'de din sosyolojisi ve felsefe kaynaklarında çok kısıtlı bir muhtevayla sunulmaktadır. Düşünürün özgün ve zengin eserleri incelenmelidir. Buna yönelik değerlendirmeler özellikle teoloji ve sosyal teorinin kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturma sürecine dikkat edilmelidir. Bir model olarak toplum ve din, kavramsal ve metodolojik çerçevede analiz edilme formu farklı bağlamlarda incelenmesi akademi birikimimize değer katacağı kanaatindeyim.

Kaynakça

Gans, L. (1966), Ernst troeltsch and the scope of historicism. *The Journal of Religion*, 46(3), 343-364.

Giddens, A. (2003*), Capitalism and Modern Social Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hegel, F. (1977), *Phenomology of Spirit,* (Miller Trans.). Oxford: Oxford University Press.

Hill**,** M. (2011), Durkheim, troeltsch and new age spirituality: ındividualism revisited, *Relegere: Studies in Religion and Reception I,* no.2, 243-162.

Johnson, G. (1982), *Aid and Comfort: Poems*, Florida: University Press of Florida.

Klapwıjk, J. (2013), *Historicism & Relativism: Ernst Troeltsch,* **(**D. Metron Trans.). Amsterdam: ZWO.

Özlem, D. (2010), *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap.

Palmer, R. (2012), *Hermenötik,*(İ. Görener Trans.). İstanbul: Anka Yayınları.

Roof, W. C. (1998), "Mistisizm as a Social Type"*, The ANNALS of American Academy of Political and Social Science,* 558(1), 211-213.

Starr, B. (1996), The tragedy of the kingdom: simmel and troeltsch on prophetic religion, *The Journal of Religious Ethics,* 24(1), 141-167.

Troeltsch, E. (1912), *Protestanism and Progress*, W. Montgomery (Trans.). New York: Crown Theological Library.

Troeltsch, E. (1913), The dogmatics of the "religionsgeschichtliche" shule, *The American Journal of Theology*, 17(1), 1-21.

Troeltsch, E. (1991), On the historical and dogmatic method in theology*, Religion in History,* **(**J. Adams, Trans.). Edinburg: Clark press, Edinburg.

Troeltsch, E. (1992), The *Social Teachings of the Christian Churches,* (O. Wyon, Trans.). Vol. I-II, New York: Harper & Brothers.

Turner, J. (2001), *Handbook of Social Theory*, G. Ritzer & B. Smart (Eds.), London: Sage Publication.

Zeitlin, I. (2000), *Ideology and the Development of Sociological Theory,* New Jersey: Prince Hall.

Türk Sosyoloji Tarihinde İlk Fetret Devri (1924-1933 Yılları Arası)

Suat Alan*

Öz: Bu çalışmanın temel amacı, 1924 yılından, Darülfünun'un kapatılıp yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulduğu 1933 yılına kadar devam eden sosyoloji alanındaki gelişmeleri ortaya koymaktır. Batı kaynaklı bir bilim olarak Osmanlı Devleti'nde varlık bulan sosyoloji, Cumhuriyet öncesi dönemde siyasi sebeplere bağlı olarak oldukça işlevsel görülmüştür. Özellikle sosyolojik bakış açılarının ivme kazandığı 2. Meşrutiyet döneminde, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin isimleri dikkat çekmektedir. 1924 yılında Gökalp'ın vefat etmesi ve Prens Sabahattin'in de yurt dışına sürülmesi, sosyolojinin gelişiminde önemli bir boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, ülke siyaseten kurtarıldığı için sosyoloji bilimine önceki dönem (2. Meşrutiye dönemi) olduğu gibi önemli bir misyon yüklenmemiştir. Bu anlamda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyoloji alanında yaşanan gelişmeler araştırmaya değerdir. Söz konusu döneme ilişkin sosyolojik çalışmalar sınırlı sayıdadır. Yapılan çalışmalar genel anlamda Türk sosyoloji tarihine ilişkin yapılan çalışmaların döneme vurgusundan ibarettir. Bu anlamda, başta Erişçi olmak üzere Sezer, Arlı ve Bulut, Özcan, Ünsaldı ve Geçgin söz konusu döneme vurgu yapmışlardır. Söz konusu döneme ilişkin daha kapsamlı çalışmanın ise Kaçmazoğlu tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu dönemde, gerek akademik çalışmalar açısından, gerekse sosyoloji alanında yayınlanan dergiler açısından önemli uğraşın olduğunu ortaya koymaktadır. 1924-1933 yılları arasını kapsayan bu çalışma, kuramsal düzeyde bir çalışma olup, çalışmada tarihsel-karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Necmettin Sadak, Mehmet İzzet, İ. Hakkı Baltacıoğlu, M. Ali Şevki, Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası, Kadro Dergisi.

Giriş

XIX. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan sosyoloji bilimi, kısa süre içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkisini göstermeye başlamıştır. Özellikle 2. Meşrutiyet döneminde etkisini gösteren sosyoloji, bu ülke nasıl kurtarılabilir? sorusuna cevap arayan dönem düşünürlerinin başvurduğu temel bilimlerden biridir. Bu soruya cevap aramak için Cumhuriyet öncesi dönemde oldukça işlevsel görülen sosyoloji biliminin akıbeti, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ülkenin kurtarılması gibi temel bir problem çözüldüğü için, değişmeye başlamıştır.

Türk sosyoloji tarihine ilişkin yapılan çalışmalarda, Cumhuriyet'in ilk yılları bir fetret devri olarak nitelendirilmektedir. Bunun temel sebebini, yönetim şeklinin değişmesi ve yeni bir

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B010
* Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.
E-posta: suatalan12@gmail.com

devletin kurulması gibi tahmin edilen sebeplere bağlayan çalışmalarla birlikte, Cumhuriyet'in ilanından bir yıl sonra, önceki dönem sosyoloji ile ilgilenen ve en etkili iki sosyoloji ekolünün temsilcilerinden olan Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in düşün alanından çekilmesi sonucu oluşan boşluğu gösteren çalışmalar da mevcuttur.

İsmail Coşkun, Gökalp'ın kürsüden uzaklaşması ile birlikte, derslerin bir yandan Necmettin Sadak tarafından devam ettirilmesine karşın, dönemin koşulları içinde yoğunluğun azaldığını ve görece bir sükunetin hasıl olduğunu belirtmektedir. "Bu dönemde düşünce hayatında sosyolojinin merkez olmaktan çıktığı en azından eski önem ve öncülüğünü yitirdiği görülmektedir. Bu konum kaybına karşılık sosyoloji, dönemin havası içinde önceki mirasın ve Gökalp'ın etkisi çerçevesinde saygınlığını sürdürmektedir ... Yoğunluğun azaldığı ve görece bir sükunetin yaşandığı bu dönem bir süre sonra yerini boşluğa bırakmıştır" ifadelerine yer veren Coşkun, söz konusu boşluğu da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte yaşanan siyasi gelişmelere bağlamaktadır (Coşkun, 1991, s. 16).

Alim Arlı ve Yücel Bulut da İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi ile birlikte Gökalp'ın Malta'ya sürgüne gönderilmesi sonucu Darülfünun'daki sosyoloji eğitiminin sekteye uğradığını ifade etmektedirler. Onlara göre, 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ve 1924 yılında Gökalp'ın vefat etmesinden sonra Necmettin Sadak ve Mehmet İzzet'in çabaları Gökalp dönemindeki verimliliğe ulaşamamış (2008, s. 25) ve bu dönemde sosyoloji bir durgunluk sürecine girmiştir.

Ufuk Özcan'a göre, cumhuriyetin ilanıyla Türk sosyolojisi bilinenin aksine yeniden bir canlılık kazanmıştır. "Cumhuriyetle birlikte sosyoloji Türk düşüncesi içindeki eski önem ve ağırlığını yitirmemiş, aksine Malta sürgününden dönen Gökalp'ın çabaları ile yeniden ülkenin bilim ve düşünce gündeminde yerini almıştır" ifadelerine yer veren Özcan, Gökalp'ın ölümünden sonra ise Türk sosyolojisinin diğer bilim dalları arasındaki ayrıcalıklı yerini yitirmeye başladığını belirtmektedir (Özcan, 2010, s. 119). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Özcan, sosyoloji biliminin bir durgunluk sürecine girmesini Gökalp'ın ölümüne bağlamaktadır.

H. Bayram Kaçmazoğlu, bu dönemde sosyolojinin bir durgunluk sürecine girmesini temelde iki sebebe bağlamaktadır: İlk sebep olarak, yeni bir devlet kurulduktan sonra ülkenin siyaseten kurtarılmış olmasını gösterirken; ikinci sebep olarak da, Türk sosyoloji ve siyasi yaşamında etkili olan Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in Türkiye'nin siyasi ve düşünce hayatından çekilmesi sonucu oluşan boşluğu göstermektedir (Alan, 2015, s. 28). Kaçmazoğlu, sosyolojinin bir durgunluk sürecine girmesini bu iki sebebe bağlasa da siyasi faktörün daha ağır bastığını da ifade etmektedir. Bunu da siyaseten yenilen Prens Sabahattin'in ülkeden ayrıldıktan sonra, ülkenin temel meselelerine ilgi duymaması ve hiç bir sosyolojik eser üretememesi ile izah etmektedir (Kaçmazoğlu, 2011, s. 8). Kaçmazoğlu'nun bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'de siyaset ve sosyoloji arasındaki ilişki cumhuriyet öncesi dönemde başlayıp, cumhuriyetin ilk yıllarında da etkisini sürdürmeye devam etmiştir.

Köksal Alver (2014, s. 25-29), sosyolojinin doğuşu, kurumsallaşması ve belli bir kimlik kazanmasını, sürecin içeriğine bağlamaktadır. Bu anlamda kişiler, kürsüler/bölümler, dergiler, dernekler, dersler, araştırmalar ve literatür gibi temel unsurlar sosyolojinin belli bir karakter kazanmasını sağlamaktadır. Alver'e göre, sosyologlar Türk sosyolojisinin oluşumunda temel aktörlerdir. Buna bağlı olarak Türk sosyolojisi, sosyologların düşünceleri, çalışmaları ve faaliyetleri bağlamında bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Sosyologlardan sonra sosyolojinin kurumsallaşması için olmazsa olmaz unsur, sosyologların çalışma ortamını oluşturan, sosyolojik ilgiye zemin oluşturan sosyoloji kürsüleri veyahut bölümleridir. Kürsü veyahut bölüm sosyolojinin ete-kemiğe bürünmesinin ortamını sağlamaktadır. Sosyolojinin kurumsallaşması için gerekli olan bir diğer unsur dergilerdir. Sosyoloji, kürsüler/bölümler kadar dergiler üzerinden de kendini gösterme, yayma ve iz bırakma çabasında olmuştur. Dergi, bir düşüncenin, fikrin, bakış açısının müşahhas bir örneğidir. Bu üç temel unsurun yanında sosyoloji disiplininin kurumsallaşması için dernekler, dersler, müfredat, araştırmalar ve literatür gibi unsurlar da gereklidir.

Bu çalışmaya konu olan dönem içerisinde sosyolojik uğraşta sosyologlar, sosyoloji kürsüsü ve dergiler önemli birer unsur olarak varlıklarını göstermişlerdir. Buna bağlı olarak çeşitli dersler, müfredat, araştırma, literatür gibi unsurlar, ilk üç unsura bağlı olarak varlıklarını hissettirmişlerdir. Alver'in ilk üç unsurdan sonra gerekli şart olarak gösterdiği dernekler ise bu çalışmanın sınırları içerisinde değerlendirilmemektedir. Bu durum, bu süre zarfında herhangi bir derneğin olmadığı anlamına gelmemelidir. Bu çalışmanın sınırları içerisinde kalan süre zarfında yalnızca bir dernekten bahsetmek mümkündür. O da, 1928 yılında Hilmi Ziya Ülken'in öncülüğünde kurulan Türk Felsefe Cemiyeti'dir.

Sosyoloji disiplininin kurumsallaşması için gerekli olan bu unsurlardan hareketle cumhuriyetin ilk on yılında sosyolojik uğraşın hangi boyutlarda olduğunu ortaya koymak bu çalışmanın temel amacıdır. Bu bağlamda, dönemin genel bir değerlendirmesinden sonra kişiler ve dergiler başlığı altında dönemin sosyolojik ilgisi ele alınmaktadır. Başlık olarak yalnızca kişiler ve dergilerin alınması dönemin yapısından kaynaklı zorunlu bir tasniftir. Zira çalışmanın sınırları içerisinde kalan dönemde Türkiye'de yalnızca bir sosyoloji kürsüsü bulunmaktadır. Sosyoloji ile ilgilenenler de bu kürsü ile temas halindedirler. Bu bağlamda kürsü/bölüm şeklinde yeni bir başlık açmak anlamını yitirmektedir. Dolayısıyla kişiler başlığı altında hem sosyologlar, hem sosyologların çalışmalarına zemin olan kürsü, hem de bu kürsüde varlık bulan müfredat, araştırma, dersler gibi unsurlara da değinilmektedir. Dergiler başlığının açılması dönem içerisinde varlığını hissettiren iki önemli derginin varlığına geniş ölçüde ışık tutma amaçlıdır. Bununla birlikte, söz konusu iki derginin Türkiye'deki tek sosyoloji kürsüsünden bağımsız varlıklarını sürdürmeleri ayrı bir öneme haizdir.

Dönemin Genel Değerlendirmesi

29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edildikten sonra geçmiş ile bağların tamamen koparılmaya başlandığı yeni bir döneme geçilmiştir. 3 Mart 1924'te hilafet kaldırılmış, 8 Nisan'da ise şeriat mahkemeleri kaldırılmıştır. Kısa bir süre sonra, 24 Mayıs'ta ise yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. 17 Kasım 1924 tarihinde muhafazakar eğilimli isimler tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, yaklaşık altı ay sonra Şeyh Sait Ayaklanması gerekçe gösterilerek 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır. 13 Şubat 1925'te patlak veren Şey Sait Ayaklanması, sadece bu partinin kapatılmasına gerekçe olmamış, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Fırkasının da yeniden dizayn edilmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, 2 Mart 1925'te Başbakan Fethi Okyar'ın Şeyh Sait Ayaklanmasını bastıramaması gerekçe gösterilerek istifa etmesi sağlanmış, yerine İsmet İnönü getirilmiştir. Yine bu ayaklanma gerekçe gösterilerek Takrir-i Sükun Kanunu çıkartılarak, hükümete olağanüstü yetkiler verilmiştir. Bu kanun, Atatürk Devrimlerinin kolay bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır. 25 Kasım 1925'te Şapka Kanunu çıkarılmış, 30 Kasım 1925'te tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış, 26 Aralık 1925'te ise uluslararası saat ve takvim kabul edilmiş, hafta sonu tatili değiştirilmiştir. 1926 yılında da İsviçre'den Medeni Kanun, İtalya'dan Ceza Kanunu, Almanya'dan Ceza Mahkemeleri Usul Kanunu alınmıştır. Aynı yıl İzmir Suikast Planının ortaya çıkması ile birlikte tüm muhalif unsurların temizlenmesi sağlanmış, böylelikle Mustafa Kemal tek güç, tek otorite haline gelmiştir. 1927 yılına gelindiğinde ise askeri, dini ve siyasi muhalefet tamamen tasfiye edilmiş, ikinci meclisin çalışmalarına son verilmiş, CHP tüzüğünde değişiklik yapılarak Mustafa Kemal'in yetkileri arttırılmış, 15 Ekim 1927 tarihinde ise yapılan parti kongresinde, Mustafa Kemal partinin kurucusu ve değişmez genel başkanı olarak kabul edilmiştir. 10 Nisan 1928'de kabul edilen bir yasa ile devletin resmi dininin İslam olduğu yönündeki hüküm anayasadan çıkarılmış, Kasım 1928'de Latin harfleri benimsenmiştir. 1930 yılına gelindiğinde Türkiye, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimini yaşamıştır. Bu parti, Mustafa Kemal'in güvendiği, o dönem Paris Büyükelçiliği yapan Fethi Okyar tarafından Mustafa Kemal'in telkinleri doğrultusunda, 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. Bu parti, Mustafa Kemal'in kontrolünde kurulmasına karşın kısa sürede büyüyerek, liberal-muhafazakar tabanda karşılık bularak güdümlü olma özelliğini aşmıştır. Parti, hızla büyüyüp kurucularının kontrolünden çıkma tehlikesi ile baş başa kalınca laik ve Kemalist ilkelere bağlı olan parti kurucuları tarafından 17 Kasım 1930'da kapatılmıştır. 1930 yılında yeni birtakım gelişmeler daha yaşanmıştır. Bu bağlamda, 3 Nisan 1930'da kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme, 25 Ekim 1933'te muhtar ve köy ihtiyar heyetleri seçimlerinde seçme ve seçilme, 5 Aralık 1934'te ise milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Yine 1931'de Türk Tarih Kurumu, 1932'de ise Türk Dil Kurumu kurulmuştur (Kaçmazoğlu, 2011, s. 22-30; Lewis, 2009, s. 345-377). Yaklaşık on yıllık süre zarfında yapılan bu değişiklikler ile birlikte bir toplumun geçmişi ile olan tüm bağları koparılmış, iç politika açısından yapılan siyasi, dini, hukuki bir takım reformlar ile birlikte, dış politikaya yönelik de çeşitli adımlar atılmıştır.

1929 yılının Ekim ayında, New York merkezli ekonomik kriz Cumhuriyet Türkiyesi'ne de çeşitli yönleriyle etki etmişti. Bu krizin dünyadaki etkisi, ticaretin durağanlaşması, fiyatların düşmesi, işsizlik gibi problemler şeklinde belirirken, Türkiye'ye etkisi de benzer şekilde oldu. Ünlü Oryantalist Bernard Lewis'in ifadeleri ile "Kapitalist serbest teşebbüsün hakim olduğu Batı dünyasıyla henüz tam olarak kaynaşmamış olsa da Türkiye, tarım ürünlerindeki fiyat düşüklüğünden kötü biçimde etkilendi. Zira ihracatı geniş biçimde bu tür ürünlere dayanıyordu". Bu olumsuz gelişmelerden dolayı Türkiye ekonomik açıdan yeni tedbirler almaya karar verdi. Bu bağlamda devletçilik politikası iktidarın temel prensiplerine dahil edildi. Bununla birlikte, Türkiye 17 Aralık 1925 tarihinde Rusya ile bir dostluk antlaşması imzalayarak, kapitalist Batının karşısında yer alan sosyalist Sovyetlere yönelerek dış politika açısından önemli bir adım attı. Türkiye'nin Sovyetler ile bu yakınlaşması, o dönem komünizme karşı mesafeli duruşunda ise bir değişiklik oluşturmadı (Lewis, 2009, s. 377-384).

Hem ittihatçıların hem de Kemalist kadroların en önemli ideologu olan Gökalp, vefat etmeden hemen önce Cumhuriyet ilkelerine ve yeni siyasi koşullara bağlı olarak *Türkçülüğün Esasları*'nı yazmıştır. Özcan'a (2010, s. 119) göre "Bu eser, Gökalp'ın görüşlerini yeniden gözden geçirdiği ve eski sistemin bazı unsurlarından arındırdığı bir eserdir. Gökalp, yeni siyasetle bağlantılı olarak sistemini yeniden gözden geçirme gereğini duymuştur. Çökmekte olan bir imparatorluğu kurtarma kaygısı yoktur artık; bütün ilgisini yeni kurulmakta olan bir devletin/rejimin fikir temellerinin belirlenmesine odaklamıştır". İmparatorluktan cumhuriyete geçerken dönemin en etkili fikir adamlarından biri olan Gökalp'ın fikirlerinde ki kısmi kırılma dikkate değerdir. Gökalp başta olmak üzere, dönemin tüm fikir adamlarının ülkenin nasıl kurtarılabileceğine kafa yorması, siyaseten ülke kurtarıldıktan sonra ise yeni rejime uygun hareket etmeleri olağan bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra ülke siyaseten kurtarıldığı için, sosyoloji bilimine yüklenen devleti kurtarma misyonu da değiştirilerek, bu bilim dalına yeni bir misyon yüklenmiştir. Bu konuya ilişkin Kaçmazoğlu'nun değerlendirmesi dikkate değerdir. Ona göre, bu yeni dönemde Türk sosyolojisi resmi ideoloji ile eklemlenmiş, eski önemini yitirmiş ve yurttaşlık bilgisi veren bir sosyal bilim dalına dönüşmüştür. Daha trajik olanı ise resmi ideoloji dışında hiçbir görüş, varlığını sürdürme olanağı bulamamıştır. Sosyoloji bilimine yüklenen yeni misyon, yeni kurulan devletin kurumlarına istenilen, hedeflenen toplum modelinin yerleşmesini sağlamak olmuş ve bu doğrultuda sosyolojinin yeni görevi siyasetin öngördüğü Batılı toplumların özelliklerini halka anlatmak ve tanıtmak şeklinde belirlenmiştir (Kaçmazoğlu, 2011, s. 9-10). Bu gelişmelerden hareketle, bu dönemde sosyoloji ile uğraşanların sosyologluktan ziyade toplum mühendisliği yaptıklarını söylemek mümkündür. Dönemin önde gelen Kemalist ideologlarından Mehmet Saffet Engin'in şu sözleri yukarıda ifade edilen durumu anlaşılır kılma adına önem arz etmektedir: "Başlıca emelimiz, inkılabın istihdaf ettiği gayeleri, prensipleri ve idealleri memleketin her köşesinde şuurla anlaşılır bir hale getirmek, Türk milletine inkılabı tam manasile benimsetmektir. Memleketin istikbali, hayatı, inkişafı

buna bağlıdır" (akt. Kaçmazoğlu, 2011, s. 64). Siyasi kadroların temel gayesi olan inkılapların halka anlatılması ve benimsetilmesi çabası, resmi ideoloji ile yakın ilişki içinde olan sosyologların da bu bağlamda eserler üretmesine sebep olmuştur. Yeni rejimin, ilk on yıl boyunca uygulamaya soktuğu yeni inkılaplar, aile, hukuk ve eğitim eksenli olup sosyal hayatı da yakından ilgilendiren gelişmelerdi. Bu bağlamda sosyologlara önemli bir sorumluluk yüklenmiştir.

Cumhuriyetin ilk on yılı içerisinde ülke yönetiminde yer alan siyasi çevreler, inkılapların amacına ulaşması için eğitim kurumlarına önemli misyon yüklemişlerdir. Bu bağlamda, tüm eğitim kademeleri Batılı esaslara göre biçimlendirilmek istenmiş ve ona göre politikalar uygulanmıştır. Bu politikaların belirlenmesi amacıyla Amerikalı pedagog John Dewey 1920'lerde Türkiye'ye davet edilmiş ve kendisinden eğitim kurumlarının Batılı esaslara göre dizayn edilmesi için bir taslak hazırlaması istenmiştir. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte pedagoji yayınlarında da önemli oranda artış yaşanmıştır. Bu yayınlara eğitimcilerin yanı sıra sosyologlarda katkıda bulunmuşlardır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun çalışmaları bu anlamda dikkat çekicidir (Özcan, 2010, s. 121). Eğitim alanında dikkate değer canlılık lise müfredat programlarına da yansımıştır. Bu anlamda, sosyoloji 1924 yılında lise ve öğretmen okullarının müfredatına girmiş ve içeriği yeni rejimin istekleri doğrultusunda belirlenmiştir. Bu bağlamda, yeni rejimin mesafeli durduğu, din, Osmanlı dönemi, sosyalizm gibi konulara ders kitaplarında hiç bir şekilde yer verilmemiş, buna karşın yeni rejimin ilkeleri doğrultusunda, ders kitaplarının gözde konuları, pozitivist anlayış çerçevesinde milliyetçilik, laiklik ve çağdaşlaşma olmuştur. Yine Durkheim sosyolojisi de lise ders kitaplarının ana konuları arasında yer almış, diğer sosyoloji akımlarına hiç bir şekilde yer verilmemiştir. Pozitivizmin temel alındığı yeni müfredat programında; birey, toplum, ekonomi, aile, laiklik, sanat, siyaset, hukuk, uluslararası ilişkiler vb. konulara geniş bir şekilde yer verilmiştir (Kaçmazoğlu, 2011, s. 10-11).

Bu dönemin en etkili sosyoloji ekolü Durkheim-Gökalp çizgisinden gelen sosyolojizm ekolüdür. Necmettin Sadak, Mehmet İzzet, İsmail Hakkı Baltacıoğlu bu dönem sosyolojizm ekolünü temsil eden isimlerdir. Mehmet İzzet idealist felsefeye, Baltacıoğlu Bergsonizme ilgi duysa da bu isimler sosyolojizm ve Gökalp ile olan bağlantılarını hiç bir zaman koparmamışlardır. Gökalp'ın gölgesinde kalan Prens Sabahattin'in temsilcisi olduğu Science Sociale ekolünü ise bu dönem Mehmet Ali Şevki temsil etmiştir (Kaçmazoğlu, 2011, s. 94-95). Bu gelişmeler ile birlikte bu dönem sosyoloji alanında dikkat çeken önemli detaylardan birisi de sonraki dönemlerde Türk sosyoloji tarihine damgasını vuran pek çok düşünürün, Atatürk'ün inisiyatif ve yönlendirmesiyle yurtdışında yükseköğrenim görmeleri için, devlet bursuyla, Berlin Üniversitesi'ne gönderilmesidir. Hilmi Ziya Ülken, Mümtaz Turhan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi Türk sosyoloji ve düşün tarihine damga vuran sosyal bilimciler bu isimler arasındadır (Özcan, 2010, s. 122).

Kişiler

1924 yılında Ziya Gökalp'ın vefat etmesi, Prens Sabahattin'in ise *Hanedanın Yurt Dışına Çıkarılması Kanunu* ile birlikte yurt dışına sürgün edilmesi sonucu sosyoloji önemli isimler açısından bir boşluğa düşmüşse de, Gökalp'ın 1914 yılında kurduğu sosyoloji kürsüsünde sosyoloji eğitimi verilmiş ve bunun yanında sosyolojik çalışmalar yapılmıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde verilen sosyoloji eğitimine dair sistematik bir şekilde kürsünün kurulduğu günden 1985 yılına kadar devam eden gelişmeleri ele alan Mehmet Yalvaç'ın aktardığı bilgilere göre, Gökalp'ın kürsüden uzaklaşması ile birlikte 1919 yılında Sosyoloji Kürsüsü'nün başına Necmettin Sadak geçmiştir. Necmettin Sadak'ın üniversiteden ayrılması ile birlikte Sosyoloji Kürsüsü'nün başına Mehmet İzzet geçmiştir. Mehmet İzzet'in sağlık problemlerinden dolayı derslerine devam edememesi üzerine Mehmet Servet ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu derslerde ona vekalet etmişlerdir. Baltacıoğlu, daha sonra Mehmet İzzet'ten boşalan Sosyoloji Kürsüsü Başkanlığı'nı da üstlenmiş ve bu görevi Darülfünun'un kapatıldığı 1933 yılına kadar sürdürmüştür. Yalvaç'ın aktardığı bilgilere göre bu dönem yabancı akademisyenler de Darülfünun'da sosyoloji dersi vermişlerdir. Dumezil ve Max Bonafos bu yabancı akademisyenler arasında yer almaktadır. Yine Yalvaç'ın aktarımına göre, bu dönemde Türkiye'yi ziyaret eden ilk yabancı sosyolog Fransa uyruklu Bougle'dir. Bougle, 1924 yılında Darülfünun'da bir dizi konferanslar vermiştir (Yalvaç, 2010, s. 286-288). Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından, Darülfünun'un lağvedildiği 1933 yılına kadar, Türk sosyoloji tarihinde öne çıkan isimler; Necmettin Sadak, Mehmet İzzet ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile sınırlı değildir. Bu isimler dışında da sosyolojiye ilgi duyanlar olmuştur. Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mehmet Ali Şevki ve Mehmet Saffet Engin bu isimlerden birkaçıdır. Bu çalışmada, sosyoloji ile yakından ilgilenen isimler arasından, Sosyoloji Kürsüsü'nün başkanlığını yapan ve Gökalp'ın sosyolojide devamcısı olarak kabul edilen Necmettin Sadak, Mehmet İzzet ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile birlikte, Prens Sabahattin'in sosyolojide devamcısı olarak kabul edilen Mehmet Ali Şevki Sevündük ele alınmaktadır.

Ziya Gökalp'ın 1918 yılında kürsüden uzaklaştırılması ile birlikte kürsünün başına geçen Necmettin Sadak, 1890 yılında Isparta'da doğmuş, 3 Ağustos 1953 tarihinde Amerika'da kanser tedavisi görürken vefat etmiştir (Birinci, 2008, s. 493). 1919 yılında Gökalp'ten boşalan sosyoloji kürsüsüne başkanlık etmeye başlayan Sadak, 1927-1928 ders yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Bu süre zarfında, içtimaiyat, içtimaiyatta usul, iktisadi içtimaiyat, siyasi içtimaiyat, hukuk içtimaiyatı, ahlak, din ve sanat konularında dersler vermiştir (Yalvaç, 2010, s. 285-287). Necmettin Sadak'ın çabaları Gökalp dönemindeki verimliliğe ulaşamamıştır. Gökalp'ın 1917 yılında çıkarmaya başladığı *İçtimaiyat Mecmuası*'nın yayınına Necmettin Sadak devam etmemiştir. Sadak'ın sosyolojiye ilgisi, Gökalp'ın arkasında bıraktığı sosyoloji kürsüsüne başkanlık etme, birtakım derslere girme ve ders kitapları yazma ile sürmüştür. Birinci (2008, s. 502), Necmettin Sadak tarafından yazılan sosyoloji ders kitaplarının uzun süre liselerde okutulan başlıca ders kitapları arasında yer aldığını, kitapların içeriğinin müfredat

programları çerçevesinde şekillendiğini ve yazarların içeriğin oluşturulmasında herhangi bir takdir hakkına sahip olmadığını belirtmektedir.

Necmettin Sadak, sosyolojizm ekolünün sadık bir izleyicisi olarak nitelendirilebilir. Zira makalelerini ve ders kitaplarını sosyolojizm ekolünün temel öğretilerine göre kaleme almıştır. Çalışmalarının en önemlisi Max Bonafus ile birlikte 1927 yılında kaleme aldıkları *Sosyoloji* başlıklı kitaptır. Necmettin Sadak, bu kitapta toplumsal olayları din, ahlak, hukuk gibi çok nedenli bir anlayışla açıklamaya çalışmıştır (Kaçmazoğlu, 2011, s. 107).

Necmettin Sadak'ın kürsüden ayrılmasından sonra kürsünün başına Mehmet İzzet geçmiştir. Mehmet İzzet'in sosyoloji ile münasebeti kürsünün başına geçmesi ile başlamamıştır. 3 Nisan 1919 tarihinde Darülfünun Felsefe Bölümü'nde çalışmaya başlayan Mehmet İzzet, 1926 yılında Mehmet Emin Erişirgil'den boşalan felsefe tarihi kürsüsünün başına geçmiştir. Necmettin Sadak'ın milletvekili seçildikten sonra boş bıraktığı sosyoloji kürsüsünün de başkanlığını üstlenen Mehmet İzzet (Değirmencioğlu, 2008, s. 508-511), Yalvaç'ın aktardığı bilgilere göre, 1921-1922 ders yılında öğrencilerine ahlak dersinde bir dönem içtimai ahlak, diğer dönem ise Yunan-ı kadimde ahlak ve felsefe konularını işlemiştir. Yaz döneminde ise felsefe ve ahlaka dair malumat konusunu işleyen Mehmet İzzet'in, sonraki yıllarda da ahlak dersinde çeşitli konuları işlediği görülmektedir. Bu konular; millet nazariyeleri ve milli hayat, içtimai hayatta cürüm ve ceza, mesuliyet, sıdk, dürüstlük, ırkların tekamülü, ahlak ve içtimaiyat, hukukta tekamül şeklinde ifade edilebilir. İki kürsüye birden başkanlık yapan Mehmet İzzet, Yalvaç'ın aktardığı bilgilere göre 1924 yılında hocalıktan müdderisliğe (profesörlük) terfi etmiş, 1928 yılında ise daha önce yakalandığı hastalığından dolayı derslerini bırakmak zorunda kalmıştır (Yalvaç, 2010, s. 285-287). Tedavi görmek amacıyla ilk olarak Paris'e, daha sonra Berlin'e kültür ataşesi olarak gönderilen Mehmet İzzet, yakalandığı kan kanserine 8 Aralık 1930'da, 39 yaşında iken, yenik düşmüştür (Değirmencioğlu, 2008, s. 511-512).

Mehmet İzzet, Ziya Gökalp'ın sosyolojizm anlayışı ile birlikte, idealist değerciliği Türkiye'de ilk defa ele alan kişi olmuştur. Türkiye'de idealist milliyetçilik, idealist değercilik gibi felsefi fikirler Mehmet İzzet'ten önce yoktu. Mehmet İzzet, kendisinden önceki düşünürlerin ortaya koydukları sorunların izinden yürüyerek, bu sorunlara yeni çözümler üretmek için felsefeyi bir araç olarak kullanmıştır. Bununla birlikte, İzzet'in sosyoloji ve idealist felsefeyi uzlaştırma çabası da dikkat çekicidir (Kocacık & Kongar, 2012, s. 110). Ünsaldı ve Geçgin de Mehmet İzzet'in bu yönüne vurgu yapıp, onun Gökalp'ın felsefesinden sıyrılmayı başaran nadir isimlerden biri olduğunu belirtmektedirler. Mehmet İzzet, "Fransız sosyolojisi dışında Alman ve İngiliz sosyolojisiyle de ilgilenmiş ve Durkheim'ın toplumu bireyin üstünde gören yaklaşımının aksine idealist felsefeye yaklaşarak bireyin önemine dikkati çekmeye çalışmıştır" tespitinde bulunan Ünsaldı ve Geçgin, Mehmet İzzet'in bireyi toplumun itici gücü olarak gördüğünü belirtmektedirler (Ünsaldı & Geçgin, 2013, s. 236-237). Dönemin hakim paradigması olan pozitivizmin yanında, idealist felsefeye ve buna bağlı olarak birey temelli

bir anlayışa yöneliş, Mehmet İzzet'in önemini gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte, Gökalp'ın sosyolojizm anlayışına karşı idealist felsefeye yöneliş de Mehmet İzzet'in düşünce dünyası hakkında önemli ip uçları vermektedir.

Mehmet İzzet'i yaşadığı dönemin koşulları içinde farklı kılan bir diğer husus, siyaset ile arasına mesafe koymuş olmasıdır. Mehmet İzzet üzerine Sorbonne'da doktora tezi hazırlayan Coşkun Değirmencioğlu da Mehmet İzzet'in bu yönüne vurgu yapmaktadır (Bkz. Değirmencioğlu, 2008).

Hastalığından dolayı Darülfünun'daki derslerini ve diğer görevlerini bırakmak zorunda kalan Mehmet İzzet'ten boşalan sosyoloji kürsüsünün başına geçen isim İsmail Hakkı Baltacıoğlu olmuştur. 1886 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Baltacıoğlu, 1908 yılında Darülfünun'un Ulum-u Tabiiye şubesinden mezun olmuştur. Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde 1924 yılına kadar Dekanlık görevinde bulunmuş, 1923 yılından 1927 yılına kadar Darulfünun eminliği (rektörlüğü) de yapmıştır. 1930 yılında Edebiyat Fakültesi'ne içtimaiyat müderrisi olarak atanan Baltacıoğlu, 1931 yılında ise İlahiyat Fakültesi İslam Estetiği muallimliğine atanmıştır. Aynı yıl Edebiyat Fakültesi Terbiye, İçtimaiyat ve Ahlak müderrisliğine de atanan Baltacıoğlu, Darülfünun'un yeniden yapılandırılması ile birlikte, bu görevinden uzaklaştırılmış ve *Yeni Adam* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Yaşamının sonraki dönemlerinde yayın hayatı ile birlikte milletvekilliği de yapan Baltacıoğlu, sayısı tam bilinmeyen binden fazla makaleyi arkasında bırakarak, 1978 yılında, Ankara'da vefat etmiştir (Alan, 2015, s. 30; Bayraktar, 2008, s. 407; Ülken, 2013, s. 669-671).

Baltacıoğlu, Emile Durkheim tarafından geliştirilen ve Ziya Gökalp'ın Türkiye'de temsilciliğini yaptığı sosyolojizm akımının etkisi altında kalmıştır. Bu iki düşünür ile birlikte Jean Jacque Rousseau, Gustave Le Bon, Alfred Fouillée ve Henri Bergson'un da etkisi altında kalan Baltacıoğlu, bu düşünürlerin etkisi ile eğitimden psikolojiye, sosyolojiden felsefeye kadar geniş bir düşünce sahasında eserler vermiştir (Kaçmazoğlu, 2010, s. 192). Baltacıoğlu'nun bu yönüne vurgu yapan Kaçmazoğlu, aynı zamanda Türkiye'de ki sosyolojik uğraşın önemli bir problemini de dile getirmektedir: "Türk sosyologlarının Batılı bir veya birkaç bilim adamının ülkemizde temsilciliğini yapma geleneği, Baltacıoğlu tarafından da sürdürülmüştür. Baltacıoğlu'nun bilimsel görüşleri, çeşitli Fransız düşünürlerin fikirlerine dayanmaktadır" (Kaçmazoğlu, 2010, s. 191). Kaçmazoğlu, bu ifadeleri ile Baltacıoğlu hakkında önemli ip uçları vermek ile birlikte, Türk sosyolojisinin aktarmacı yapısına da vurgu yapmaktadır. Kaçmazoğlu'nun vurguladığı Türk sosyolojisinin aktarmacı yapısı, sosyolojiye ilginin başladığı ilk dönemlerden günümüze kadar süregelmiştir. 2. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nde varlığını hissettiren sosyoloji kıta Avrupa, özellikle Fransa, kaynaklıydı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde varlığını hissettiren Fransız sosyolojisinin etkisini cumhuriyetin ilk yıllarında da, Baltacıoğlu örneğinde de görüldüğü gibi, görmek mümkündür.

Eğitim, psikoloji, felsefe, sosyoloji, sanat, kültür, dil, tarih, edebiyat, tiyatro ve din gibi pek çok alanda eserler üreten Baltacıoğlu, "daima yaşayan somut insanın ihtiyaçlarından hareketle ve onun sorunlarına çare olabilmek için çalışmıştır" (Bayraktar, 2008, s. 430). İnsana rağmen insan için çabalamak her zaman ideologların temel uğraşı olmuştur. Baltacıoğlu da Gökalp'ın Kemalist kadrolara yaptığı resmi ideologluk görevini ondan sonra üstlenmiş ve bu uğurda çaba göstermiştir. Kaçmazoğlu'nun (2010, s. 190) ifadeleri ile:

> Baltacıoğlu, ömrünü Cumhuriyet rejiminin temel ilkelerine uygun yeniliklerin toplumsal açıdan yerleştirilmesi ve ulusal değerlerin yaratılması yönünde geçirmiştir. O Kemalizmin Cumhuriyet'e çizdiği resmi kimlikle zaman zaman örtüşmese de, bazı inkılapları "aşırı" bulup içine sindirmese de, Gökalp'ın ölümü ile boşalan "resmi ideolog"luğa talip olmuştur. Belki yazdıkları ile Ziya Gökalp kadar etkili olamamıştır, ancak "Yeni bir Türk kimliği", "yeni bir insan tipi" anlayışı geliştirmeye, bir bakıma Kadroculara "sol" adına oluşturmak istedikleri resmi ideolojiyi, o, "muhafazakar sağ" adına gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Baltacıoğlu'nun genel sosyoloji anlayışı Comte-Durkheim-Gökalp çizgisine dayanmaktadır. Bu bağlamda Baltacıoğlu'nu determinist ve pozitivist bir düşünür olarak nitelendirmek mümkündür. Bunun yanında, o Bergson'dan da etkilenmiş, metafizik ile pozitivizmi uzlaştırmaya çalışmıştır. Kaçmazoğlu, onun bu yönünü Marksizm'e karşı mesafeli oluşuna bağlamaktadır. Bu anlayışın, onun tüm çalışmalarına yansıdığını belirten Kaçmazoğlu, bu sebepten dolayı Baltacıoğlu'nun hayatı boyunca milliyetçilikten ödün vermediğini, bir üst yapı kurumu olan dini sosyal olayları etkileyen temel unsur olarak değerlendirdiğini belirtmektedir (Kaçmazoğlu, 2010, s. 200).

Kaçmazoğlu, Baltacıoğlu'nun hem Bergson hem de Durkheim ve Gökalp okulunun temsilcisi olmasını bir çelişki olarak nitelendirmektedir. Ona göre bu çelişki, Baltacıoğlu'nun muhafazakar-modernist dünya görüşünde ve cumhuriyet dönemi radikal devrimlerine karşı muhalifliğinde aranmalıdır (Kaçmazoğlu, 2010, s. 200). Bayraktar ise Kaçmazoğlu tarafından bir çelişki olarak kabul edilen bu mensubiyetlerin, yeni bir sentez veya üçüncü bir yol olarak yorumlanabileceğini belirtmektedir (Bayraktar, 2008, s. 433). Bir çelişki olarak addedilen bu hususu Hilmi Ziya Ülken ise Baltacıoğlu'nun şu ifadeleri ile dile getirmektedir: İsmail Hakkı "Bergson'u okuduktan sonra Durkheim'la arasındaki zıtlığı bir süre düşünmüş, fakat onların terkibi mümkün olacağı kanaatine vararak ilk önce bu maksatla *Tarih ve Terbiye* adlı kitabını yazmış" (Ülken, 2013, s. 671). Ülken'in Baltacıoğlu'ndan aktardığı bu ifadelerden hareketle, onun bir çelişki içinde olmadığını bir sentez yapma uğraşında olduğunu ifade etmek mümkündür.

Binden fazla makaleyi arkasında bırakarak düşün alanından çekilen Baltacıoğlu'nun sosyoloji literatürüne kattığı eserlerinden bazıları şunlardır: *Mürebbiler, Tarih ve Terbiye, Tiyatro, İçtimai Mektep, Türk'e Doğru (2 Cilt), Batıya Doğru, Sosyoloji, Halkın Evi, Pedagojide İhtilal, Ziya Gökalp, Türk Milliyeti, Adam Nasıl Yetişir Nasıl Yetiştirilir?, Türk Plâstik Sanatları, Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları* ve *Atatürk: Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri* (Kaçmazoğlu, 2013, s. 52).

İçtimaiyat ekolünün temsilcisi Gökalp'ın kurduğu sosyoloji kürsüsünde çalışmalarda bulunan Sadak, İzzet ve Baltacıoğlu'ndan sonra, İlm-i İçtima ekolünün temsilcisi olan Prens Sabahattin'in takipçisi Mehmet Ali Şevki'ye değinmek yerinde olacaktır. Zira cumhuriyet öncesi dönemin en etkili iki ekolünün, cumhuriyetin ilk yıllarında ki etkisini anlama adına, Gökalp'ın devamcıları ile birlikte, Prens Sabahattin'in de devamcısı olarak kabul edilen Mehmet Ali Şevki'nin sosyolojik uğraşını bilmek gerekmektedir.

Mehmet Ali Şevki, 1882 yılında İstanbul'da doğdu. 1907'de Mülkiye'den mezun olduktan sonra çeşitli kademelerde öğretmenlik yaptı. 1918 yılında Meslek-i İçtimai derneğini kurdu ve bu dernek adına Meslek-i İçtimai dergisini çıkarmaya başladı. 1933-1938 yılları arasında Mülkiye dergisinde yazılar yazdı. 1938-1940 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübi Sosyoloji öğretim görevliliğinde bulundu. Bir dönem şizofreni hastalığına yakalandı. Tedaviden sonra iyileşmesine karşın, bir kaç yıl sonra yeniden hastalığı nüksedince yaşamının son yirmi yılını yalnız geçirmek zorunda kaldı ve 1963 yılında İstanbul'da vefat etti (Kösemihal, 1968, s. 8-11; Ülken, 2013, s. 658).

Avcı, "Mehmet Ali Şevki'nin, ünlü Fransız sosyologu Le Play'nin görüşlerini Sabahaddin'den sonra Türkiye'de en iyi anlayıp uygulayanlardan biri olduğunda kuşku yoktur. Ancak çalışmalarını türlü dergilerde dağınık bir şekilde yayınladığı için kendisi şimdiye kadar gerektiği gibi tanınıp tanıtılamamıştır" (2008, s. 336) tespitinde bulunurken, Kaçmazoğlu ise daha ileri giderek, "Sosyolojinin felsefeden tamamen ayrılmadan, araştırılan olayların derinliğine ulaşılamayacağı ve açıklanamayacağı görüşünde olan Mehmet Ali Şevki Bey yaptığı çalışmalarla da, Science Sociale ekolünü ülkemize taşıyan Prens Sabahattin'i aşarak, Türkiye'de Science Sociale ekolünün gerçek temsilcisi olmuştur" (Kaçmazoğlu, 2013, s. 46) ifadelerine yer vermektedir. Avcı, Mehmet Ali Şevki'yi Prens Sabahattin'in takipçisi olarak ele alırken, Kaçmazoğlu onun Prens Sabahattin'i aştığını öne sürmektedir. Bu iki düşünürün de değerlendirmeleri dikkate değerdir. Zira Mehmet Ali Şevki, Le Play'in öncülüğünü yaptığı ve Prens Sabahattin'in Türkiye'deki temsilciliğini üstlendiği Science Sociale ekolünün cumhuriyet döneminde temsilciliğini yaptığı gibi, Prens Sabahattin'in dönemin şartlarından dolayı gerçekleştirme imkanı bulamadığı monografi çalışmalarını da gerçekleştirerek bu yöndeki eksikliği gidermiştir.

Mehmet Ali Şevki, Cumhuriyet'in ilk on yılında sırasıyla şu görevlerde bulunmuştur: Çamlıca Kız Orta Mektebi Müdürlüğü (1924), Kadıköy Erkek Mektebi Tarih-Coğrafya Muallimliği (1931), Vefa Lisesi Coğrafya Öğretmenliği (1933) (Kösemihal, 1968, s. 8). Cumhuriyet'in ilk on yılı içerisinde Mehmet Ali Şevki'nin, bu görevleri ile birlikte, kısmi çalışmaları dikkat çekerken, geçirdiği şizofreni krizinden dolayı bu dönem çok verimli olduğunu ifade etmek mümkün görünmemektedir. Hastalıktan kurtulduğu sonraki yıllarda aktif olan ve üniversitede ders de veren Mehmet Ali Şevki, daha sistemli bir şekilde köy monografileri de yapmıştır. Bu bağlamda 1937 yılında yaptığı Kurna Köyü monografisi dikkat çekmektedir. Kö-

semihal (1968, s. 10) ve Sencer (2012, s. 34) bu monografi çalışmasını Türkiye'de yapılmış ilk monografi çalışması olarak değerlendirmektedirler. Fakat Ülken, Mehmet Ali Şevki'nin, ilk köy monografisini Çamlıca arkasında bulunan bir köy üzerine yaptığını belirtmektedir. Hangi tarihte yapıldığı belli olmayan bu çalışmayı da *Mülkiye* dergisinde yayınlayan Şevki, aynı dergide eğitim sorunlarına ilişkin bir dizi makale daha yazmıştır. Science Sociale ekolünün temel özelliklerinden biri olan monografi çalışmalarının nasıl yapılacağını gösterme adına 1931 yılında *Memleketi Tanıma Yolu* adlı bir çalışma da yayınlayan Şevki, 1932 yılında da *Memleket Meselesi İlim Cephesinde* adlı bir broşür yayınlamıştır. Bu broşürde Paul Roux, Paul Descamps, Raoul Allier gibi düşünürlerin eserlerinden alıntılar dikkat çekmektedir (Ülken, 2013, s. 658-659).

Mehmet Ali Şevki, bu çalışmaları dışında kalan yazılarını kurduğu derneğin yayın organı olan Meslek-i İçtimai dergisi aracılığı ile yayınlamıştır. İlk sayıda yayınlanan yazısı *Osmanlı Tarihinin İlm-i İçtima ile İzahı* adını taşımaktadır. Ülken'e göre bu yazı tarihimizin XX. yüzyılda yapılmış ilk esaslı tahlilidir. Ona göre, bu yazıda tarihe her türlü romantik milliyetçilik edebiyatı dışında realist gözle bakılmaktadır (Ülken, 2013, s. 659). Bununla birlikte İlm-i içtimai ekolünün çözüm önerilerinin pratikte nasıl uygulanacağını gösterme adına, Mehmet Ali Şevki'nin söz konusu çalışması dikkate değerdir.

Prens Sabahattin'in temel görüşlerini ve onun ekol açısından eksikliklerini alan araştırmaları da yaparak gideren ve Science Sociale ekolünün Prens Sabahattin'den sonra Türkiye'deki en önemli temsilcisi olan Mehmet Ali Şevki'nin tüm çalışmaları, Muzaffer Sencer tarafından günümüz Türkçesi'ne çevrilmiş ve *Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması* adlı bir kitapta toplanmıştır (Avcı, 2008, s. 355; Kaçmazoğlu, 2013, s. 47). Bu kitap, Mehmet Ali Şevki'nin sosyoloji anlayışını ve temel ilgi alanlarını gösterme adına önemli bir eserdir.

Mehmet Ali Şevki ile ilgili yapılan genel değerlendirmeler, onun Prens Sabahattin'in temsilciliğini yaptığı Science Sociale ekolünün temel özelliklerinden olan uygulamalı çalışma açığını giderdiği yönündedir. Avcı (2008, s. 354) da Şevki'nin bu yönüne vurgu yapmakla birlikte onun toplumsal yapının sorunlu tüm yönlerini tek nedenselliğe indirgediğini ve bu yüzden kolaycılığa kaçtığını, yine bu sebepten dolayı çözümü de tek bir noktada aradığını belirtmektedir. Bu yolda deneysel sosyolojidir.

Dergiler

Bir disiplinin kurumsallaşması için o disipline ait yayın mecmuaları önemli koşullardan bir tanesini oluşturmaktadır. Bu anlamda, bu çalışmaya konu olan dönemde yayınlanan ve içinde topluma dair meselelerin ele alındığı dergiler, döneme ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk on yılı içerisinde sosyoloji alanında adından söz edilebilecek sınırlı sayıda dergi çıkmıştır. *Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası* ile *Kadro Dergisi*'ni bu sınırlı sayıdaki dergiler arasında saymak mümkündür. Bu dergilerden önce *Dergah* adlı bir dergi-

den de söz edilebilir. Yazgıç'ın (2013) aktarımına göre, *Dergah Dergi*'si 15 Nisan 1921 ile 5 Ocak 1923 tarihleri arasında, İstanbul'da, toplam 42 sayı çıkmıştır. Ünsaldı ve Geçgin'e göre bu dergi, Ziya Gökalp'ın temsil ettiği pozitivist bilimciliğin Türkçülük, İslamcılık ve Batılılaşma sentezine karşı, Henri Bergson'un sezgiciliğinden ilham kaynağını almış bir tarih, kültür ve sanat anlayışı ile hareket etmiştir. Bu anlamda, dönemin hakim paradigması olan pozitivizme karşı duruşundan dolayı *Dergah Dergisi* etrafında bir araya gelen ve Türk Bergsonculuğu olarak nitelendirilen hareket etrafında toplanan düşünürlerin varlığına değinmek anlamlı olacaktır (Ünsaldı & Geçgin, 2013, s. 237-239). *Dergah Dergisi*, yayın yaptığı dönem üstlendiği misyona karşın, bu çalışmaya konu yapılan dönem içerisinde yayın yapmamıştır.

Bu dönem yayınlanan dergilerden en önemlisi, *Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası* adını taşımaktadır. Bu dergi, 1927 yılında yayınlanmaya başlamış, 1928 yılında ise yeni kurulan Türk Felsefe Cemiyeti'nin yayın organına dönüşmüştür. 1927 yılında yayınlanmaya başlanan *Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası* üç yıl süre ile dokuz sayı yayınlanmış ve Türkiye'de felsefe ve sosyolojinin gelişiminde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Derginin kurucusu, İstiklal Lisesi müdürü ve edebiyat öğretmeni Agâh Sırrı; sorumlu müdürü ise, Kabataş Lisesi Felsefe ve İçtimaiyat ve Ticaret Mektebi iktisat öğretmeni Mehmet Servet'tir. Derginin amacı ise ilk sayıda, lise ve üniversitedeki sosyoloji ve felsefe derslerine giren hoca ve öğrencilere müfredat bakımından yardım ve takviyede bulunmak şeklinde belirtilmiştir (Aydın, 2007; Özcan, 2010, s. 121). Aydın'ın belirttiğine göre, derginin üst amacı ve bu üst amaca bağlı olarak bir de alt amacı bulunmaktadır:

> Derginin üst amacı, felsefî ve toplumsal sorunları merak eden okuyucuların, bu sorunlar hakkındaki bilgilerini derinleştirmelerine, güçlendirmelerine ve araştırmalarını sağlam bir yöntemle ilerletmelerine katkı sağlamak ve onlara rehberlik etmek olarak belirlenmiştir. Bu üst amaç, anlaşıldığı kadarıyla genel bir çerçeve çizmeye dönüktür; çünkü kurucularının öğretmen olması, derginin anılan üst amacına bir alt amaç olarak önemli sayabileceğimiz eğitimbilimsel bir boyut eklemektedir. Bu boyut oldukça önemlidir ve derginin özellikle felsefe ve toplumbilim derslerinin öğretimi konusunda önemli bir rol üstlenmesine neden olmuştur (Aydın, 2007).

Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası'nın 1927 yılında çıkan ilk altı sayısı eski harfler ile yayımlanırken, harf devriminden sonra çıkan 3 sayısı ise Latin harfleri ile yayımlanmıştır. Dergide, sosyolojiye dair yazılar yazan düşünürler arasında Hilmi Ziya Ülken, Orhan Sadettin, Hatemi Senih Sarp, Mustafa Şekip Tunç, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi tanınmış sosyal bilimcileri saymak mümkündür. Bunların yanı sıra, dergide, A. S. Eddington, Werner Sombart, A. Meillet, Lestervare, Pierre Janet gibi düşünürlerin yapıtlarının çevirilerine de yer verilmiştir (Aydın, 2007).

Derginin ilk sayısında yer alan ve Mukaddime başlığını taşıyan giriş niteliğindeki yazıda, dönemin sosyoloji eğitimi hakkında önemli ipuçları bulmak mümkündür.

> Yalnız şunu da itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki talebe arasında bu derslere karşı uyanan alakayı hakkıyla tatmin etmek, yani bu derslerin tevlit ettiği fikri ihtiyaçlara hatta resmi müfredat programının hududu dahilinde kalmak şartıyla dahi, gıda verebilmek pek çok defa mümkün olamıyor. Bu hal yalnız lise tedrisatı için değil, aynı derecede katiyetle ve çok da fazla şiddetle darülfünun [üniversite] tedrisatı için de varittir: Darülfünunda artık ihtiyaçların hududu çok daha artmış ve genç talebenin hususi tetkikler yapmak zarureti çok daha hayatileşmiş ve katileşmiştir. Buna mukabil, darülfünun talebesinin vaziyeti, lisedeki arkadaşlarının halinden hiç de daha iyi değildir. Bu netice bir hakikattir ve maalesef o kadar acı bir hakikattir ki, eğer mukabil [karşı] tedbir alınmayacak olursa, gerek liselerde ve gerek darülfünunda bu bilgi şubelerinin tedrisinden beklenen gayeyi elde etmek pek mümkün olamayacaktır (Balcı, 2014, s. 391).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, söz konusu dönemde gerek lise, gerekse üniversitede sosyoloji ve felsefeye büyük bir ilgi duyulmuştur, fakat bu ilgiye cevap verebilecek materyal konusunda ciddi eksiklikler yaşanmıştır.

Bunun yanı sıra, dergide "dil, toplum felsefesi, edebiyat, tarih felsefesi, fizik, felsefe akımları, din sosyolojisi, bilim felsefesi, hukuk felsefesi, felsefe tarihi, yöntembilim ve eğitimbilim gibi pek çok konuda özgün ve çeviri niteliğinde yazılar yayımlamıştır. Bunlara kitap tanıtımlarını, felsefe ve sosyoloji ders programı geliştirme çabalarını da eklemek gerekmektedir" (Aydın, 2007).

Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası ile birlikte dönemin dikkat çeken diğer bir dergisi de *Kadro Dergisi*'dir. Bu dergi etrafında toplanan düşünürler için kadro harekatı nitelemesi de yapılmıştır. Dergi, 1932 yılında yayın hayatına başlayıp 1934 yılında toplam 36 sayıyı arkasında bırakarak yayınına son vermiştir. Derginin ya da harekatın temel felsefesi Kemalist rejimi bilimsel bir bakış ile topluma anlatmaktır. Derginin internet sayfasında dergiye ilişkin şu ifadeler kullanılmaktadır:

> Kadro dergisi, Tek Parti Dönemi'nde, Atatürk devrimlerini "izah" etme ve inkılabın prensiplerini bilimsel bir gözle inceleme düşüncesiyle üç yıl boyunca aylık olarak yayınlandı. Derginin "Kadrocular" olarak da referans verilen altı kurucusu ve yazarı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Mehmet Şevki Yazman, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin idi. Kadro dergisinin yazarları kendilerini Kemalist olarak tanımlamakla birlikte, dönemin Almanya ve İtalya rejimlerinin Türkiye için de iyi bir alternatif olacağını düşünen Recep Peker gibi Kemalistlere nisbeten özel sektöre daha uzak duran bir bakışa sahiptiler. O yıllarda, Kemalizmin söz konusu iki kanadı arasında Kadro dergisi etrafında gerçekleşen tartışmalar, dönemin politikaları ve gündemi hakkında zengin bir kaynak teşkil etmektedir. Yaşanan tartışmalar neticesinde, Kadro dergisi 1934 yılının Aralık ayında çıkan son sayısının ardından kapatıldı. Kadrocular da, devlet içinde farklı görevlere atandılar (kadrodergisi.com)

Derginin kurucuları arasında yer alan Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam* adlı eserinde, *Kadro Dergisi*'ni çıkarmalarını yukarıdaki ifadelere benzer ifadeler ile açıklamaktadır: "Öyle

görünüyor ki biz Türkiye'de bir inkılâp gerçeği ile karşı karşıyayız; ama bir inkılâp nazariyesi ve felsefesi ile karşı karşıya değiliz. Mademki bir inkılâp vardır, o halde bu inkılâbın bir izahı olmalıdır" (akt. Uslu, 2012, s. 1105). Aydemir'in bu ifadeleri, *Kadro Dergisi* etrafında toplanan hareketin temel amacını da özetlemektedir. *Kadro Dergisi*, erken cumhuriyet dönemini anlama ve anlamlandırma adına önemli argümanlar sunmaktadır. "Genç Cumhuriyet'in ideolojisini ve inkılâplarını anlatmak için yola çıkan Kadro dergisi iktidarla olan fikir ayrılıklarından dolayı Atatürk'ün emri ile Aralık 1934'te kapatılmıştır. Ancak Kadro dergisini çıkartan kurucu yazarlar Kadrocular ve Kadro Hareketi olarak bir süre daha varlıklarını devam ettirmişlerdir" (Uslu, 2012, s. 1105). Uzun soluklu bir etki yaratmayan *Kadro Dergisi* ve etrafında toplanan düşünürler, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Yön-Devrim (Kongar, 2012, s. 14) çizgisindeki fikirlerin beslendiği kaynak olarak da dikkat çekmektedir.

Sonuç

Türk sosyoloji tarihi bir asrı aşan tarihi geçmişe sahiptir. Oldukça uzun sayılabilecek bu geçmişe bakıldığında önemli kırılmalar görmek mümkündür. Modern bir bilim olan sosyoloji, Avrupa'da ortaya çıkışından kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne de aktarılmış ve bu ülke nasıl kurtarılabilir temel sorusu etrafında önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, ülke siyaseten kurtarıldığı için sosyoloji bilimine yeni bir misyon yüklenmiştir. Bu temel misyon da, çalışma boyunca sıklıkla vurgulandığı gibi, yeni rejimin temel prensiplerini halka anlatmak şeklinde belirmiştir.

Bu çalışma boyunca, cumhuriyetin ilk on yılında ortaya çıkan sosyolojik uğraş ortaya konulmaya çalışıldı. Söz konusu döneme vurgu yapan çalışmalarda, dönemin Türk sosyoloji tarihi açısından bir fetret devri olduğu ve bu fetret devrinin yaşanmasının temel sebebinin de Türk sosyolojisinin önemli isimler açısından bir eksiklik ile karşılaşması olduğu ortak kanı olarak dikkat çekmektedir. Dönemin sınırları olarak belirlenen 1924-1933 yıllarının öncesi ve sonrasında sosyoloji ile ilgilenen düşünürlerin varlığı, başka bir ifade ile bu dönem sosyoloji ile uğraşanların önceki ve sonraki dönemlerde sosyoloji ile uğraşan isimlere nazaran arka planda kalmaları dönemin bir fetret devri olarak kabul edilmesini anlamlı kılmaktadır. Bu anlamda, çalışmaya konu olan dönemin sosyolojik uğraş açısından bir fetret devri olduğu ortak kanısı, bu çalışmanın da vardığı sonuçlardan biridir.

Dönemin fetret devri olarak nitelendirilmesi, sosyolojik uğraşın hiç olmadığı anlamına gelmemelidir. Bir disiplinin kurumsallaşması için gerekli olan temel unsurların varlığı bu dönemin sosyolojik uğraşına ışık tutmaktadır. Bu dönemde, sosyolojik uğraş yalnızca İstanbul ile sınırlıdır. Sosyoloji ile uğraşan isimler İstanbul Darülfünun ile temas halinde olan isimlerdir. Bir bakıma, Ziya Gökalp'ten miras kalan kürsüye sahip çıkan isimler olarak dikkat çekmektedirler. Bu bağlamda, çalışmaya konu olan üç ismin Gökalp'ten miras kalan sosyoloji kürsüsüne başkanlık yapmaları dikkat çekmektedir. Çalışmaya konu olan bir diğer isim de Türk

sosyoloji tarihinin ilk kuşak düşünürleri arasında Gökalp'ten sonra ikinci sırayı alan Prens Sabahattin'in sosyolojide devamcısı olarak kabul edilen isimdir. Bu isimlerin ele aldıkları konular ve kullandıkları yöntemler ile bir halef selef ilişkisi ortaya çıkardıklarını söylemek mümkündür.

Sosyoloji ile ilgilenen isimler ile birlikte, dergiler de bu dönemin sosyolojik uğraşı hakkında önemli argümanlar sunmaktadır. Çalışmanın sınırları içinde kalan dönemde sosyoloji ile yakın ilişkisi bulunan iki dergi dikkat çekmektedir. Bu dergilerden ilki 1927 yılında kurulup 1930 yılında yayınına son verirken, diğer dergi ise 1932 yılında kurulup 1934 yılında yayınına son vermiştir. Bu bakımdan her iki dergi de uzun soluklu bir etki bırakmamışlardır. Bu dergilerin temel özelliği, o dönem tek olma özelliği sergileyen sosyoloji kürsüsünden bağımsız olarak yayın yapmış olmalarıdır. Bununla birlikte, her iki dergi de doğrudan sosyoloji ile ilgili olmaktan ziyade, içerisinde sosyolojiye dair yazıların bulunmasından dolayı, dönemin sosyolojik uğraşını gösterme adına, bir ayna işlevi gördüklerini söylemek mümkündür.

Kadro Dergisi, o dönem sosyolojiye yüklenen rejimin temel prensiplerini halka anlatmak misyonunu yüklenen bir dergi olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda, Kadro Dergisi'nin amacı ve sosyolojiye yüklenen misyonun uyuşması, belirtilmesi gereken önemli noktalardan biridir.

Kaynakça

Alan, S. (2015). *Türk sosyoloji tarihinde İstanbul ekolü: Korkut Tuna örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.

Alver, K. (2014). Türk sosyolojisi: Tarzlar, içerikler, sınırlar. *Sosyoloji Divanı*, *2*(4), 25-38.

Arlı, A. & Bulut, Y. (2008). Türkiye'de sosyolojiyle 100 yıl: Mirası ve bugünü. *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi, 6*(11), 13-32.

Avcı, N. (2008). Mehmet Ali Şevki. M. Ç. Özdemir (yay. haz.), *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) I* içinde (s. 331-357). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Aydın, H. (2007). Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası, amacı ve içeriği hakkında birkaç söz. *Bilim ve Gelecek, 45,* https://www.academia. edu/5279786/felsefe_ve_ictimaiyyat_dergisi_hakkinda_bir_kac_soz, erişim tarihi: 22.11.2015.

Balcı, M. E. (2014). Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası (1927-2014). Mukaddime. (Çevrimyazı). *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3*(28), 391-394.

Bayraktar, L. (2008). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. M. Ç. Özdemir (yay. haz.), *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) I* içinde (s. 405-438). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Birinci, A. (2008). Necmettin Sadık Sadak. M. Ç. Özdemir (yay. haz.), *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) I* içinde (s. 493-503). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Coşkun, İ. (1991). Sosyoloji bölümünün tarihine dair. İ. Coşkun (yay. haz.), *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji* içinde (s. 13-23). Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Değirmencioğlu, C. (2008). Mehmet İzzet. M. Ç. Özdemir (yay. haz.), *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) I* içinde (s. 505-526). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Erişçi, L. (1941). Türkiye'de sosyolojinin tarihçesi ve bibliyografyası. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 2*(1), 158-169.

Kaçmazoğlu, H. B. (2010). *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kaçmazoğlu, H. B. (2011). *Türk sosyoloji tarihi III: Yeni Türkiye'de sosyolojinin düşünsel ve kurumsal temelleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kaçmazoğlu, H. B. (2013). Mehmet Ali Şevki Sevündük ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. M. Ç. Özdemir (Ed.), *Türk Sosyologları* içinde (s. 44-65). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Kadro dergisi hakkında, http://kadrodergisi.com/hakkinda/, erişim tarihi: 24.11.2015.

Kocacık, F. & Kongar, E. (2012). Mehmet İzzet. E. Kongar (Ed.), *Türk Toplumbilimcileri – 2* içinde (s.69-113). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (2012). Türkiye'de toplum bilimin gelişmesi ve yöntem sorunu. E. Kongar (Ed.), *Türk Toplumbilimcileri – 1* içinde (s.27-73). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kösemihal, N. Ş. (1968). Önsöz. M. Sencer (Der.), *Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması* içinde (s.7-26). İstanbul: Elif Yayınları.

Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye'nin doğuşu* (III. Edisyon). (B. B. Turna, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Özcan, U. (2010). Türkiye'de sosyoloji: Başlıca akımlar, dönemler ve figürler. E. Eğribel & U. Özcan (yay. haz.), *Türk Sosyologları ve Eserleri II*, *Sosyoloji Yıllığı: 20* içinde (s. 95-216). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Sencer, M. (2012). Mehmet Ali Şevki. E. Kongar (Ed.), *Türk Toplumbilimcileri – 2* içinde (s.31-67). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Sezer, B. (1989). Türk sosyologları ve eserleri 1. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3*(1), 1-96.

Uslu, A. (2012). Kadro Dergisi: Dil ve edebiyat anlayışı. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7*(2), 1103-1114.

Ülken H. Z. (2013). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ünsaldı, L. & Geçgin E. (2013). *Sosyoloji tarihi: Dünya'da ve Türkiye'de.* Ankara: Heretik Yayınları.

Yalvaç, M. (2010). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji eğitiminin tarihçesi. E. Eğribel & U.Özcan (yay. haz.), *Türk Sosyologları ve Eserleri II*, *Sosyoloji Yıllığı: 20* içinde (s. 282-306). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yazgıç, S. K. (2013). Dergah Dergisinin seyir defteri. http://www.izdiham.com/Yazi/dergah-dergisinin-seyir-defteri-suavi-kemal-yazgic/733, erişim tarihi: 22.11.2015.

Lisansüstü Öğrencilerde Tezden Kaytarma Davranışları

Necla Yılmaz,* Selma Doğanalp, Tuğba Varol*****

Öz: Sosyal bilimler alanında 'kaytarma' olgusu üzerine yapılan çalışmalar, 'sanal kaytarma' ve 'sosyal kaytarma' olarak iki tür ile sınırlıdır. Kişilerin mesai saatleri içerisinde bilgisayar ve interneti kişisel faaliyetleri doğrultusunda kullanmaları sanal kaytarma (Robinson ve Bennett, 1995) davranışını, grup faaliyetleri esnasında bireysel performanslarının altında bir çaba gösterme eğilimi ise, 'sosyal kaytarma' (Latane vd., 1979) davranışını örneklendirmektedir. Bu iki kaytarma türünden yola çıkarak, akademi çalışanlarının kendi çalışma disiplinlerine münhasır kaytarma davranışları sergileyebilecekleri, özellikle tez döneminde olan lisansüstü öğrencilerin tez çalışmalarını olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülen birçok unsurun varlığı bilinmektedir. Bu araştırma ile Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü lisansüstü öğrencilerinin tez dönemlerinde gösterdikleri kaytarma davranışlarının nedenlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitel yöntemin esas alındığı araştırmada, olgu bilim deseni kullanılarak, amaçlı örnekleme kapsamında ölçüt örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla 12 lisansüstü öğrenci ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yoluyla değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmanın sonucuna göre öğrencilerin tezden kaytarma nedenleri; içsel, dışsal ve süreçsel olarak üç temel tema altında incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Bilimler, Lisansüstü Öğrenciler, Kaytarma, Tezden Kaytarma, Boş Zaman Kuramı, Nitel Araştırma.

Giriş

Gelişen teknoloji ve iyileşen ekonomik şartlar kurumların yoğun bir şekilde teknoloji kullanımına sebep olmuş ve bu durum sorumlu oldukları her işi internet üzerinden yürütmeye itmiştir. Bu nedenle kurumlarda çalışanlara, kişisel bilgisayarlardan kişisel telefonlara kadar teknoloji alanında her imkân sunulmaktadır. Ancak çalışanlar bu durumu suistimal edip çalışma saatlerini kendi kişisel işleri için kullanabilmektedirler. Bu durum ise kaytarma davranışları olarak adlandırılmaktadır.

Bu davranışlar çalışanların bireysel çalışmalarında görülebileceği gibi, bireysel performans ölçümünün zor olduğu grup çalışmalarında da görülebilmektedir. Bu durum literatürde sosyal kaytarma olarak geçmektedir. Grup çalışmalarında birey kendisi verim elde edemediği

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B011

* Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. E-posta: necla_bardak@hotmail.com

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. E-posta: selmadoganalp@gmail.com

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı. E-posta: tugba.varol.9@hotmail.com

için çeşitli sebeplerden dolayı çalışma arkadaşlarının da işten kaytarmasına sebep olmakta ve grubun verimini düşürebilmektedir. Özellikle Sosyal Mübadele Teorisi'ne göre şekillenen grup içi ilişkilerde, çalışma arkadaşlarının kaytardığını düşünen çalışan, buna aynı şekilde karşılık verme eğilimine girmektedir. Buna göre kişiler, etkileşimlerinde karşılıklı olarak bir şeyleri almak ve vermek üzere ilişki kurmaktadırlar (Thibaut & Kelley, 1959).

Kaytarma Kavramı

Kaytarma kavramı; Türk Dil Kurumu'na göre 'herhangi bir işten kaçmak', 'geri çevirmek' ve 'iade etmek' anlamına gelmektedir. Oxford sözlüğünde ise 'bir şeyden kaçma hareketi', 'dolaylı bir cevap', 'kaçamak cevaplar vermek' ve 'bahane bulmak' gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bireylerin günlük hayatındaki herhangi bir işi yapmada isteksiz, kaçamak, tembel davranıp işe gereken önemi vermemesi kaytarma olarak kabul edilebilir. Aynı şekilde, grup çalışmasında veya toplu bir işte bireyler yapılan işi öteleyip, kaçamak hareket ederek işten kaytarma davranışında bulunabilirler. Kaytarma kavramı, literatüre bakıldığında sosyal kaytarma ve sanal kaytarma olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktayken, işte var olmama (presenteeism) durumu da kaytarmanın ortaya çıkışında temel alınacak kuramsal dayanaklar arasında yer almaktadır.

Sosyal ve Sanal Kaytarma

Sosyal kaytarma; bireylerin motivasyon ve çabalarının tek başlarına çalışmaları ile karşılaştırıldığında, ortaklaşa çalıştıkları zamanlarda azalma olarak tanımlanmaktadır (Karau ve Williams, 1997). Ayrıca sosyal kaytarma, grup çalışmalarında elde edilen üretkenlik ve verimliliğin kayıplarını belirleyen ve analiz eden olgulardan biridir (George, 1992). Sanal kaytarma (Cyberloafing) ise; çalışanın, çalışma saatleri içerisinde çalıştığı kurumun internet bağlantısını kişisel amaçlarına yönelik olarak kullanması olarak tanımlanmaktadır (Lim, 2002: 675). Kalaycı (2010) çalışmasında, sık karşılaşılan sanal kaytarma davranışlarını sosyalleşme sanal kaytarma (e-posta kontrolü, tartışma grupları, sanal topluluklar, dosya indirme ve blog kullanımı), kişisel işlerde sanal kaytarma (banka işlemleri, çevrimiçi alışveriş, açık artırma siteleri, seyahat/tatil rezervasyon, iş bulma/kariyer siteleri) ve haber takip sanal kaytarma (spor ve haber siteleri) davranışları olarak üç grupta ele almıştır. Köse ve arkadaşları (2012) yaptıkları bir araştırmada, çalışanların interneti iş yerinde sosyalleşme ihtiyacının bir parçası olarak kullandığı; sosyalleşme amaçlı olmasa bile katılımcıların tamamının iş yerinde internete bağlı (gazete okumak, e-posta alışverişi yapmak, internette sörf yapmak gibi) işle ilgili olmayan faaliyetlere zaman ayırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Sonuçlar doğrultusunda ise çalışanlar arasında sanal kaytarma davranışlarının yoğunluğunu veya bu davranışlara olan genel eğilimi belirtmektedirler.

Yapılan tanımlamalara bakıldığında ise sosyal ve sanal kaytarma sonucunda ortaya çıkan bir işten kaytarma davranışından söz edilebilir. İşten kaytarma ya da çalışma saatlerini ha-

fifletme de diyebileceğimiz bu durumun; kişinin bulunduğu kurumu sevmemesi, yaptığı işten haz almaması, ekonomik olarak yeterli doygunluk yaşamaması gibi sebeplerden kaynaklandığı söylenebilir. Ilgın (2013)'a göre özellikle grupsal çalışmaların vurgulandığı günümüzde, *başkalarının sırtından geçinmek* olarak da ifade edebileceğimiz işten kaytarma problemine çeşitli çözüm önerileri bulunmaya çalışılmaktadır. Grup kaynaşmasını sağlama ve grup büyüklüğünü azaltma bu önerilerden bazılarıdır.

Teknoloji ve internetin yoğun kullanıldığı ortamlardan biri olan akademik kurumlarda mesai saatleri içerisinde gerçekleşen sanal faaliyetlerin iş amaçlı veya iş dışı amaçlarla ne şekilde kullanıldığının sınırının çizilmesi zordur. Ayrıca mesai saatleri dışında da iş amaçlı bilgisayar ve internet kullanımı yani evde çalışma sıklıkla karşılaşılan bir durumdur (Bacaksız ve ark., 2015: 149). Bu alanda Özkalp ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan çalışmaya göre akademik personelin genel amaçlı dolaşma hariç, diğer kaytarma davranışlarını daha fazla yaptıkları söylenebilir.

Kaytarma ve İşte Var Olamama İlişkisi

Kurum çalışanlarının herhangi bir rahatsızlığı olduğu halde işe gelmesi halinde (durumunda) tam olarak kendini işe verememesi ile yaşadığı üretkenlik kaybı literatürde "işte var olamama" (presenteeism) olarak adlandırılmaktadır (Epstein, 2005). Bu kavram incelendiğinde "presence" kelimesinden türediği görülmektedir. "Presence"in kelime anlamı 'orada bulunma', 'var olma' ve 'görünüş'tür. Bu anlamdan yola çıkarak 'presenteeism'in fiziksel olarak veya görünürde var olma halini ifade ettiği anlaşılmaktadır (Çiftçi, 2010: 155). Tanımlardan anlaşılacağı üzere bu kavram, çalışanların bedenen çalışma ortamında bulunmalarına rağmen zihnen orada olamamalarını ifade etmektedir. Baysal (2012: 4)'a göre bazen çalışanlar psikolojik sebeplerden veya işyeri kaynaklı problemlerden dolayı işte var olamama sorununu yaşayabilmektedir. Bu sorun genelde sağlık problemi olan çalışanların bir sorunu olarak görülse de aslında bedenen sağlıklı olan fakat ruhen işinin başında var olamayan çalışanların da sorunudur ve yalnızca hastalık kaynaklı değil her türlü sebepten ortaya çıkabilir.

Edington ve Schultz (2008: 13)'un yaptığı çalışmaya göre çalışma koşullarının kötü olması, etkin olmayan liderlik biçimi gibi iş faktörleri ile iş ve yaşam memnuniyetsizliği, yüksek stres gibi etmenler işte var olamama konusu ile önemli ölçüde ilişkilidir. MacGregor ve arkadaşları (2008: 608)'nın çalışmasında da stresli yaşam ve işte var olamamanın doğrudan ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Bu bağlamda işte var olamama kavramına kaytarma açısından bakıldığında, iş doyumu olmayan bir bireyin, stresli ve kötü bir iş ortamında çalıştığı düşünüldüğünde kaytarma davranışına yatkın olduğu söylenebilir. İşte var olamama kavramı, detaylıca incelendiğinde altında yatan etmenin "kaytarma davranışı" olduğu söylenebilir. Bireylerin herhangi bir sebepten dolayı çalışma ortamında işe isteksiz olması, işten kaçması kaytarmaya örnek sa-

yılabilir ve kaytararak çalışmasından dolayı kişinin kendini işine verememesi; çalışıyormuş gibi gözükerek, aslında iş dışı farklı uğraşlarla meşgul olması işte var olamama içerisinde kaytarma davranışına örnektir.

Kaytarma ve Boş Zaman Kuramı İlişkisi

Literatürde Marx (1997: 27) boş zamanı; insan gelişimine imkân sağlayan bir vakit olarak ele alırken, Lafargue (1999) ise "Tembellik Hakkı" adlı eserinde boş zamanı; bireyin hem fiziksel hem de ruhsal enerjisini kendisi için harcayacağı özel bir zaman dilimi olarak ele almış ve "çalışma"yı çılgınlık olarak görüp karşı çıkmıştır. Lafargue'ye göre, günlük çalışma süreleri azaltılmalı ve en fazla 3 saat olmalıdır. Ayrıca, kişiler "tembellik hakkı" adı altında "boş zaman hakkı"na sahiptirler. Lafargue'nun bireylerin boş zaman hakkı olduğu düşüncesiyle çalışmaya karşı olan tutumları ve tembelliği savunan görüşleri, kaytarma ile ilişkilendirilebilir ve tembellik hakkı altında kaytarılacak bir zaman yaratıldığı söylenebilir. Taylor'a (1997) göre aylaklık ve kaytarmanın ortaya çıkışı iki tür sebebe dayandırılmıştır; birincisi, insanların işin kolayına kaçmaları ve umursamaz davranışlarıdır ki bu durum doğal içgüdülerinden kaynaklanan doğal tembellik olarak da görülebilir. İkincisi ise, insanların diğer insanlarla ilişkilerinden kaynaklanan karmaşık bir durumdur ve sistematik kaytarma olarak adlandırılabilir.

Boş zaman; genelde çalışma/işle ilişkili görülmektedir. İşten arta kalan, bağlayıcılık ve zorunluluktan uzak bir zaman dilimi olarak kabul edilmektedir. Kişinin kendi isteği ve özgür iradesiyle kullanacağı bu zaman diliminin kişiye tasarruf sağlayacağı düşünülmektedir (Aytaç, 2002: 232). Bu kapsamda boş zaman, lisansüstü öğrencilerin tez yazma işi haricinde zaruri işlerinden arta kalan zaman dilimi olarak kabul edilir. Literatürde boş zaman üzerine yapılmış araştırmalar, konunun kuramsal temelini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Sosyal ve beşeri bir probleme kişilerin atfettiği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir yaklaşım olan nitel araştırma (Creswell, 2013: 4) bu araştırmanın yöntemini oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Sağlık Yönetimi Bölümü lisansüstü öğrencilerinin tezden kaytarma davranışlarını incelemeye yönelik nitel bir araştırmadır. Çalışmada nitel araştırma türlerinden biri olan olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni genellikle farkında olunan fakat hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olunmayan olgular üzerine odaklanmayı ifade etmektedir. İnsan yaşamındaki olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 72) üzerinde derinlemesine durulmayı gerektiren konular söz konusu olguları özetlemektedir. Araştırma, tez döneminde olan lisansüstü öğrencilerin, lisansüstü

eğitime başlama hikâyelerini, tez sürecini nasıl anlamlandırdıkları ve tez yazma sürecinde belirginleşen kaytarma davranışlarını 'kaytarma' olgusu çerçevesinden değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu kapsamda, ele alınan olgu 'kaytarma' olgusudur. Öğrencilerin kaytarma konusuna ilişkin görüşlerindeki farklılıkları görmek, teze karşı duydukları isteksizliğin nedenlerini anlamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılan araştırmada, olgu bilim deseninden yararlanılmıştır.

Araştırmanın Katılımcıları

Çalışmaya katılan öğrencilerin seçiminde amaçlı örnekleme türü kapsamında ölçüt örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü hocalarının danışmanlığını yaptığı 12 lisansüstü öğrencisi seçilmiştir. Katılımcılar seçilirken iki temel ölçüt belirlenmiştir. Bu ölçütler; Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı lisansüstü eğitim programlarından yüksek lisans ya da doktora eğitime devam etmeleri ile öğrencilerin tez döneminde olması ya da tez dönemlerinin uzamış olmasıdır.

Çalışmanın katılımcıları, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi bölümünde lisansüstü eğitim alan 12 kişiden oluşmaktadır.

Katılımcılara ait kişisel bilgiler şu şekildedir:

1. Katılımcıların 9'u kadın ve 3'ü erkektir.

2. Katılımcıların yaşları 24 ile 32 arasında değişmektedir.

3. Katılımcıların 5'i bir işte çalışıyorken, 7'si herhangi bir işte çalışmamaktadır.

Katılımcılardan 5'i Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğretim elemanı olarak görev yapmaktayken, diğer katılımcılar ise herhangi bir işte çalışmamaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmanın verileri yarı-yapılandırılmış görüşmeler ile toplanmıştır. Görüşmeler esnasında katılımcılara toplamda üç soru yöneltilmiş ve ayrıca katılımcıların konuya ilişkin öneride bulunmaları istenmiştir.

Elde edilen görüşme verileri tematik analiz yoluyla değerlendirmeye alınmış olup, dört aşamalı bir analiz gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 228; Burnard vd., 2008; Liamputtong, 2009):

1. Verilerin kodlanması,

2. Kodlanan verilerin temalarının belirlenmesi,

3. Kodların ve temaların düzenlenmesi,

4. Bulguların tanımlanması ve yorumlanması.

Özel durumlardan genel temalara ulaşılması yoluyla tümevarımsal bir veri analizi yapılan bu araştırmada görüşme formunda katılımcılara 3 soru yöneltilmiştir:

1. Lisansüstü eğitime başlama hikâyenizi anlatır mısınız?

2. Tezden kaytarma nedenlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

3. Tez yazmadığınız vakitlerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Araştırmanın Bulguları

Öğrencilerin Lisansüstü Eğitime Başlama Hikâyelerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin lisansüstü eğitime başlama hikâyelerine ilişkin bulgular: "yönlendirme", "rol model", "idealist kişilik tipi", "öğrenme arzusu", "akademik kariyer", "zorunluluk (iş kapısı)" şeklinde beş temel temadan oluşmaktadır.

Katılımcıların lisansüstü eğitime başlama nedenleri daha çok herhangi bir kişi veya grup tarafından yönlendirilmeleri ile ilgilidir. Bu noktada bazıları aileleri ve hocaları tarafından yönlendirilirken bazılarının da arkadaş çevresi tarafından yönlendirildiği tespit edilmiştir. Katılımcılardan bazıları ise lisansüstü eğitime birilerini rol-model alarak başlamışlardır. Bu aşamada rol model aldıkları kişiler kimi zaman danışman hocaları iken kimi zaman da aile bireylerinden biridir. Ayrıca lisansüstü eğitime başlama aşamasında en önemli etkenlerden birisi de görüşme yapılan bireylerin idealist kişilik tipini taşımalarıdır.

Öğrencilerin akademisyenliği sevmeleri, sürekli olarak araştırma/öğrenme içerisinde olmaları ile öğrendiklerini karşı tarafa anlatabilmeleri ve bu durumdan haz almaları noktasında mevcut bir öğrenme arzusundan bahsetmek mümkündür. Öğrenme arzusunun sonucunda ise öğrencilerin lisansüstü eğitime başlamaları elde edilen sonuçlardan bir diğeridir. Ayrıca öğrencilerin, akademik kariyer yapma istekleri lisansüstü eğitimi tercih etmelerinde önemli bir belirleyicidir. Çünkü akademik kariyerin ilk basamağı olarak lisansüstü eğitimin görüldüğü ve bu nedenle lisansüstü eğitimin seçildiği bu çalışmada elde edilen sonuçlar arasındadır. Bunlara ek olarak, öğrencilerin lisansüstü eğitimi seçmelerinin bir diğer nedeni de iş tercihi noktasında başka bir alternatiflerinin olmaması ve lisansüstü eğitimi bir iş kapısı olarak görmeleridir. Çünkü lisans eğitimini tamamlayan öğrenci mezuniyet sonrasında kısa süre içerisinde kendisine bir iş bulamamakta ve çözüm olarak da lisansüstü eğitimi tercih etmektedir.

Öğrencilerin Tezden Kaytarma Nedenlerini Değerlendirmeye İlişkin Bulgular

Araştırma verilerinin analizinden elde edilen bulgular; içsel, dışsal ve süreçsel nedenler şeklinde üç temada toplanmaktadır. Bulguların alt temalarla birlikte sınıflandırılması aşağıda verilmiştir:

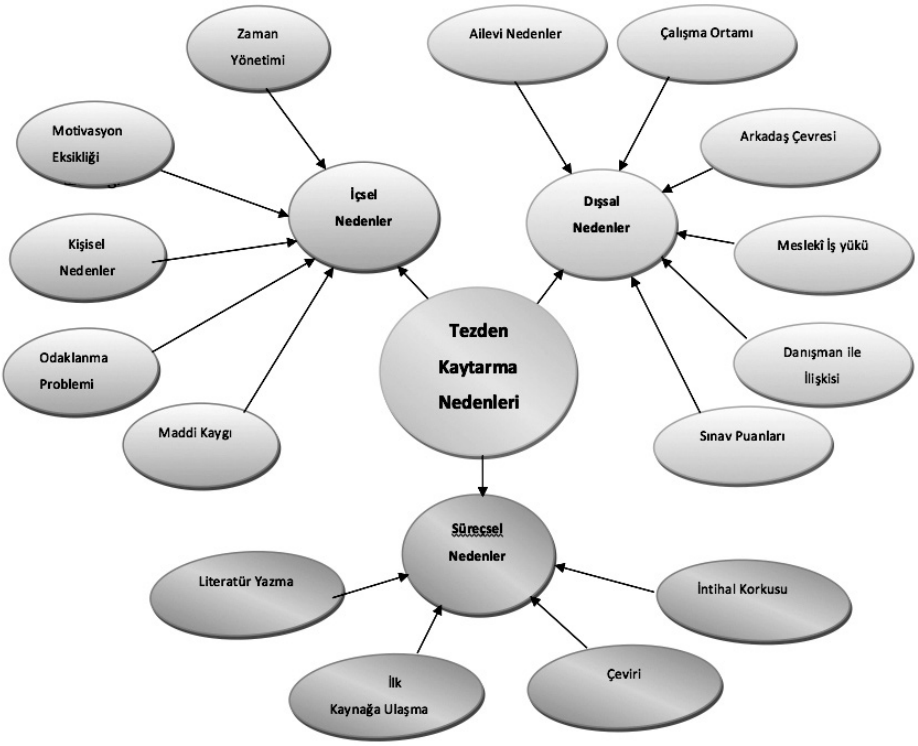

İçsel Nedenler

Tezden kaytarma olgusunu açıklamaya yönelik ilk tema olma özelliğini taşıyan içsel nedenler; zaman yönetimi, motivasyon eksikliği, kişisel nedenler, odaklanma problemi ve maddi kaygı alt temalarından oluşmaktadır.

Zaman Yönetimi (Plansızlık)

Katılımcılar zaman yönetiminin önemini vurguladıkları bu alt temaya ilişkin, tez süreçlerini verimli bir plan çerçevesinde yürütemediklerini, yaptıkları planların kısa süreli olduğunu, zaman yönetimi konusunda başarılı olamadıklarını vurgulamışlardır. Bu konuya ilişkin, katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

> "Ben uzun dönemli plan yapıyorum. Sonra bu uzun dönemli planlarımı tamamlamaya yönelik kısa planlar yapıyorum. Üst hedef ve alt hedef oluşturuyorum kendime. Ama bunlara bir türlü uyamıyorum. Yani hep bir şey beni engelliyor. Son bulduğum konuda ilk bulduğum şeyi unutuyorum, dağınık çalışıyorum galiba." (Oya)

> "Yani bu %50-%50 diyebiliriz. Bazen planladığım gibi işlerimi yürütüp 2 sayfa tez yazdığım oluyor. Ama bazen de işlerimi halledemiyorum, zamanımı yönetemiyorum ve yarım sayfa dahi zor yazdığım zamanlar oluyor." (Necdet)

> "Zaman yönetimi aslında çok kritik yani zamanın çok dar olduğunu düşününce, olması gereken, hayatımıza katmamız gereken bir şey. Ama bence bu taa ilkokuldan itibaren bizim eğitim sistemimizde toplum yapımızda ciddi bir zaman yönetimi anlayışı olmadığı için benim de açıkçası çok kazanabildiğim bir davranış değil. Çok planlı zaman geçiriyorum diyemem. Yani aniden önüme çıkan bir planla bütün planlarımdan vazgeçebilirim. Yani bugün tez yazacağım derken karşıma gelen daha iyi bir teklife çok kolay cezbolup planımdan vazgeçebilirim mesela." (Fatma)

> "Aslında ben yüksek lisansa başladığımda böyle bir plan yapmamıştım. Çünkü hayatımda her şeyi zamanında bitiren biriydim. Ayrıca tezin ciddiyetini bilmediğim için zamanında bitiririm diye düşünmüştüm." (Esra)

> "Diyelim ki günde 2 saatimi teze ayıracağım diyorsan, o muhakkak olmayabiliyor. Yani oturuyorsun, kafandaki başka sorular seni orada tutmuyor ya da nasıl diyeyim halletmen gereken başka önceliklerin olduğunu düşünüyorsun, teze daha zaman var diyorsun, belki o zaman esnekliği insanı rahatlatıyor." (Halil)

Motivasyon Eksikliği

Katılımcılardan Fatma, tez yazma sürecinde özel hayatında yaşadıklarından doğrudan etkilendiğini ve bu durumun tez sürecini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Kişisel olarak da dış etkenlerden çabuk etkilendiğini söyleyen katılımcı, gerekli motivasyonu elde edemediğinden dolayı, kaytarma yoluna gittiğini şu ifadelerle aktarıyor:

> "Motivasyonu düşmeye meyilli birisi olduğum için, yaşadığım olumsuz tecrübeler benim motivasyonumu düşürmeme ve tezimi geciktirmeme sebep oldu ve ben hep yapmama taraftarı oldum. Ayrıca tabii ki mesleki kaygım olmadığı için, enstitü kadrosu değil de fakülte kadrosu olduğu için bir rahatlık sağlıyordu ister istemez."(Fatma)

Tarık ise, çevresinde tez sürecinde olmayan arkadaşlarından olumsuz yönde etkilendiğini belirterek, tezin içeriği ve yöntemine dair olumsuz eleştiri aldığı zaman demoralize olduğunu aktarmaktadır.

> "Aynen öyle. Ya işte bir de şunu yaparsan şöyle olur sana şöyle başarı katar demiyor da, sen şu boyutunun nasıl işin içinden çıkacaksın diyor. Kötü yönlerini gösterince sen de bir anda karamsarlığa kapılıyorsun. Bu tez olmaz konu mu değiştirsem diye bocalamaya başlıyorsun." (Tarık)

Kişisel Nedenler

Katılımcılar, kendilerine mahsus birtakım nedenler belirterek zaman zaman tezden kaytardıklarını ifade etmişlerdir. Söz konusu nedenler katılımcının kişiye has özelliği, kişilik yapısı, çalışma tarzları, sağlık problemleri, ruh halleri, ileriye yönelik hedefleri, tez yazma tarzı şeklindeki alt temaları kapsamaktadır.

> "Tez yazarken şimdi benim, tez yazma sürecinde yeterliliği geçtim ondan sonra bebeğim oldu. Hamilelik sürecim benim beklediğimden daha zor geçti. Bu süreçte haliyle sağlık daha ön plana geçti. Bu da bende bir rahatlama oluşturdu." (Oya)

"Ailevi sorunlar doğrudan etkiliyor. Kendimde ciddi tecrübe ettim. Geçtiğimiz dönem çok sıkıntılı bir süreçti benim için. O süreçte tez hayatıma giriş yapamadım diyebilirim." (Fatma)

"Sağlık da etkiliyor. Ben genellikle bırakma taraftarıyım, bırakmak için bahane arar bir halimiz olduğu için ekseriyetle biraz daha bırakmaya meylediyorum diyebilirim. İkinci olarak da psikolojik sıkıntıya giriyor olmamız sağlığımızı olumsuz etkiliyor, bu olumsuz etkiler de teze yine yansıyor. Bu olumsuz etkilerle bir kısır döngüye giriyoruz, tez sürecinde sağlığımız kötüleşiyor, tezden kopuyoruz, tezi toparlarken tekrar sağlığımız kötüleşiyor, bir döngü içerisine giriyoruz ister istemez." (Fatma)

"Ailemin Isparta dışında olması benim sık sık şehir dışına çıkmama neden oluyor. Ailemin yanında da tez yazacağım bir ortam ya da vakit olmuyor. Her türlü tez kaynağımın elimin altında olması gerekiyor. Psikolojik olarak kendimi motive edemiyorum bu yüzden. Ailemin yanında rahat hissediyorum ve onlarla daha çok vakit geçiriyorum." (Fatma)

"Bu durum daha çok benim içsel motivasyonum ile ilgili çünkü evet doktorayı bitirince bir kademe daha atlamış olacağım ve hitap ettiğim kişilerin sayısı artacak, bu şekilde de daha çok kişiye ulaşmış ve yardım etmiş olacağım, şeklinde motive ediyorum kendimi. Ya da tezimi bitirince daha çok akademik çalışma yapabilirim diye düşünüyorum. Çünkü tez bu çalışmalar için şu an bir engel. Tez varken diğer çalışmalara zaman ayıramıyorum. Bu şekilde çeşitli içsel motivasyonlarım var." (Emine)

"İki işi bir arada yürütemiyorum ben kesinlikle, kendimle ilgili bir durum bu. İki iş bir arada yürütülür mü? Neden yürütülmesin insanlar birden fazla işi bir arada yürütebiliyorlar. Ama ben yürütemedim. Dikkatim çabuk dağıldığı için başaramadım bunu. Bu durum kişilik yapımdan kaynaklı." (Esra)

"Ama kendi sosyal yaşamımdaki sebepler beni etkiledi. O dönemde ev arkadaşımla sorun yaşadım, ev değiştirmek zorunda kaldım, sonra dernek, vakıf faaliyetleri okuldaki kulüp faaliyetleri derken dil problemimi zamanında halletmediğim için sürekli tez dönemimde karşıma çıktı dil sorunu ve tezim de bu şekilde uzadı." (Esra)

"Hastalık durumu çok berbat etkiliyor yani zaten daha yeni böyle 1- 1,5 aylık bir hastalık süreci geçirdim. O arada tamamen tez diye bir kavram çıktı hayatımdan. O çok kötü yani unutuyorsun her şeyi." (Leyla)

Odaklanma Problemleri

Katılımcılardan Esra, dikkat dağınıklığından yakınmaktadır. Tez yazma sürecinde çeşitli faktörlerden kaynaklanan odaklanma problemi yaşadığını, bu durumun tez sürecini sekteye uğrattığını belirtmiştir.

"Ben çok çabuk dikkati dağılan biriyim. Psikolojik anlamda kendimi teze vermem saatlerimi alabiliyor. Tez de pür dikkat kendinizi vermeniz gereken bir şey. Bir konuyu bir kaynaktan almanız onu tekrar kafanızda harmanlayıp yazmanız gözünüzü korkutuyor. Öyle zamanlar oluyor ki bir saatin içinde dahi başınızın çatlayacak kadar ağrıdığını

hissedebiliyorsunuz. O an tezi bırakıyorsunuz ama yarın yine aynı şeylerle karşılaşacağınızı bilmek sizi tezden uzaklaştırmaya yetiyor. Bu süreçte kendinizi sosyal anlamda hayata kapatacaksınız. 3 ay 5 ay artık ne kadar olursa bu süreçte kendinizi kapatmanız gerekiyor. Bunu bilmek de yine sizi korkutuyor." (Esra)

Maddi Kaygı

Her iki katılımcı da herhangi bir işte çalışmamaları ve aynı zamanda akademisyenlik için yeterli puanları elde edememiş olmalarının maddi açıdan kaygılanmalarına sebep olduğunu ve sürecin negatif anlamda etkilenerek kaytarma zemini oluşturabileceğini belirtmişlerdir.

"Maddi kaygılar tabii ki bu süreci yine olumsuz etkiliyor. Sonuçta hâlâ öğrencisiniz. İstediğiniz zaman istediğiniz şekilde maddi destek bulamıyorsunuz. Bu da sizi olumsuz etkiliyor." (Necdet)

"Hâlâ öğrenci statüsünde olduğunuz için bu durum tabii ki sizi olumsuz etkiliyor. Çünkü belli bir zamandan sonra aileden para istemek kolay olmuyor." (Melike)

Dışsal Nedenler

Dışsal nedenler olarak adlandırılan bu tema; öğrencilerin kendilerinin dışında kontrol edemedikleri çevresel faktörlere vurguda bulundukları nedenleri içermektedir. Söz konusu nedenler; "ailevi nedenler", "çalışma ortamı", "arkadaş çevresi", "mesleki iş yükü", "danışman ilişkisi" ve "sınav puanları" şeklindeki alt temalardan oluşmaktadır.

Ailevi Nedenler

Katılımcılardan; Zeynep, Emine ve Oya'nın evli olması, diğer öğrencilere göre tezlerini zor şartlar altında yazmalarına neden olmaktadır. Tez yazma sürecini yavaşlatan yahut zaman zaman tezden kaytarmaya sebep olan alt temalar arasında; doğum yapmak, bebekle meşgul olmak, okula giden çocukların ödevleri, rutin ev işleri, eşlerin ev işlerine yardımcı olmaması gibi nedenler yer almaktadır.

"Eve gider gitmez bebeğe vakit ayırmak istiyorum. Ütü, bulaşık, yemek falan evde çalışayım derken o da olmuyor. Eve gidince yatana kadar bebekle ilgileniyorum. Geceleri uykusuz kalıyorum. İkinci olarak; ailem mobbing uyguluyor bana, özellikle eşim, babam, annem. Yani şu gün bitiyor değil mi, tarzı sorular birçok ortamda da karşıma çıkıyor. Ne zaman bitecek gibi sorular bende stres ve sinir yaratıyor. İnsanlara bilmedikleri bir şeyi anlatmaya çalışıyorsunuz ve yaptığınız işin de çok farkında değiller." (Oya)

"Ev sorumlulukları kesinlikle kötü etkiliyor. Benim iki tane evladım var. Biri 3 diğeri 8 yaşında. Oğlumun okuluyla dersleriyle ben ilgileniyorum. Kızım da sürekli oyun oynayalım diye çekiştiriyor. Yani evde uygun bir çalışma ortamından bahsedemiyorum. Hatta şu an hiç çalışamıyorum ve bu da süreci kötü etkiliyor." (Emine)

"İkincisi de 3 tane çocuğum var benim üçüz, ilkokuldalar özellikle doktoraya başladığım andan itibaren aşağı yukarı onların okul zamanlarına denk geldi. Ödevleri oldu,

> işte günlük neredeyse 2-3 saat onlara vakit ayırmam gerekti. Dolayısıyla evli ve çocuklu olmanın getirdiği bir şey var. Dolayısıyla evet buradayım ders aralarında belki 1-2 saatlik vaktim oluyor. Ama şimdi burada da işte çıkıyorsun, dersten kafan çok yorgun falan dolayısıyla biraz rahatlamak istiyorsun." (Zeynep)

> "Tabi tabii, yani söyleyeyim yani ev çok kirleniyor ☺ İster istemez temizlik yapmak gerekiyor böyle havayı güzel görünce falan ☺ Bir de misafir, tabi şehir dışında olunca yatılı misafir oluyor, 3-4 gün gelince tabi hiç bakamıyorsun, bir şey yapamıyorsun. Onlara vakit ayırmak gerekiyor, akşam onlarla oturup kalkıyorsun. Anca onları gönderdikten sonra, bir de 3 tane çocuk okula gidince hastalık çok oluyor, bulaşıcı hastalıklar, sürekli onlara vakit ayırıyorsun falan." (Zeynep)

Evli olmayıp evlilik yolunda olan katılımcılar ise, nişan ve düğün hazırlıklarından yakınmaktalar. Süreç zihinsel olarak meşguliyet vermekte; yorgunluğa ve motivasyon düşüklüğüne sebep olabilmektedir. Evli olmayan fakat aile üyeleri tarafından tez sürecinin sorgulanmasına sebebiyet veren durumlar ise, katılımcılar tarafından aile baskısı olarak adlandırılmaktadır. Yeterli dil puanını almama, tez sürecinde yoğunluktan dolayı aile üyeleriyle vakit geçirememe, herhangi bir akademik kadroya girememe şeklindeki nedenler ise, bazı katılımcılarda motivasyon düşüklüğü oluşturmakta.

> "Babam da bana hep diyor ki pirinci ararken evdeki bulgurdan olmaya daha ne kadar devam edeceksin? O tabi moralimi bozuyor bu anlamda, babam aslında hiç bu tarz şeyler yapacak bir insan değil ama galiba o daha çok sıkıldı benim bu tez yazmamdan ☺ Hem dil baskısı, hem tez hem mahalle baskısı ☺ Nişan, evlilik, iş kaygısı falan… Hepsi üst üste geliyor." (Leyla)

> "Evet, oldukça hissediyorum bu baskıyı. "Bir an önce bitir.", "Daha var mı?", "Ne zaman bitecek bu tez?" gibi sorulara maruz kalıyorum ve bu süreçte beni olumsuz etkiliyor ailemin baskısı. Teze karşı isteksizliğimi artıyor." (Melike)

> "Daha sonra da bir yandan da hâlâ aslında zaten dilim yok benim. Yabancı dilden de güzel bir puan alamadım. Onun için de ailem de şimdi durmadan "Ne olacak?", "Dil halledilecek mi?", "Şu olacak mı?"... üzerimde çok bir baskı hissettiğim için de isteksizlik daha da artmaya başladı." (Rüveyda)

Çalışma Ortamı

Yapılan analizler sonucunda lisansüstü öğrencilerin tez yazma sürecini etkileyen nedenler arasında çalışma ortamının, motivasyonun sağlanması ve etkili bir tez yazma süreci geçirilmesi noktasında önemli olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılarımızdan Tarık çalışma ortamının önemi hakkında "Eski kurumumda bir odada 8 kişiydik. Zaten tezle ilgili bir şey açsan herkes bir şey söylese senin 1 saatin gidiyor. Çalışmana odaklanmak gibi bir durumun yok, burada yine biz odada 3 kişiyiz tezle ilgili bir şey açsam kulaklık takmadığın sürece birinin misafiri geliyor bir öğrenci, bir veli geliyor teze odaklanamıyorsun yani ortam burada en üst seviyede etkili." (Tarık) şeklinde görüş bildirmiştir. Çalışma ortamının yanı sıra ideal çalışma

ortamının nasıl olması gerektiği ve ev ortamının ideal bir çalışma ortamı olmadığını dile getiren Fatma "ev ortamının rahat olduğunu ve rahat ortamın da çalışmayı negatif etkilediğini gördüm. Bu yüzden de kütüphane ortamının ideal bir çalışma ortamı olduğunu düşünüyorum. Çünkü ilk olarak orada herkesin çalışıyor olması bir motivasyon kaynağı. İkinci olarak kaytarma davranışlarını kısıtlayan bir ortam. Mesela mutfağa gitme ya da diğer dikkat dağıtacak davranışlar, ayrıca yüksek sesle konuşup muhabbet edeceğin bir ortamın olmaması çalışmaya motive edecek faktörler. Ayrıca etrafta bir sürü kitabın olması da disipline edici bir faktör. İstediğin kaynağa çok kısa bir sürede ulaşman da yine verim artırıcı bir faktör. Bu anlamda kütüphane benim için çok ideal bir ortam oldu." (Fatma) cümleleriyle ifade etmiştir. Ancak kütüphanenin ideal bir çalışma ortamı olmasına karşın kütüphanenin de olumsuz yönleri olduğunu katılımcılarımızdan Meltem "İlk zamanlarda çalışmaya kütüphanede başladım. Ancak kütüphanede tuvalet molası, yemek molası, namaz molası derken vaktin büyük çoğunluğu gidiyor. O sebeple evde çalıştım." sözleriyle belirtmiştir.

Katılımcılarımızın birçoğunu çalışmayan öğrenci kesimi oluşturmasından dolayı yurt odalarının da ideal bir çalışma ortamı olmadığını ve tez sürecini olumsuz etkilediğini Halil "Ben mesela yurtta kalıyorum, odam 4 kişilik sonuçta 3'ü lisans ve senden yaşça küçükler ve olayın ciddiyetinde olamayabiliyorlar. Ortamda sonuçta toplu kişilerin yaşadığı yerdesin, tam konsantre olmuşsun bir yerden pat diye bağırış sesi gelebiliyor, kesinlikle sakin bir ortamda yazılması gerektiği düşünüyorum." cümleleriyle ifade etmiştir.

Arkadaş Çevresi

Lisansüstü öğrencilerde arkadaş çevresinin tez yazma sürecine olan etkisi, arkadaş çevresinin niteliği ile ilgili olduğu ve bu süreçte bireyin arkadaş çevresinden oldukça etkilendiği tespit edilmiştir. Bu konuda Melike'nin "Bu durum aslında arkadaş çevrenizin niteliği ile ilgili bir durum. Arkadaş çevreniz akademik nitelikte kişilerden oluşuyorsa bu sizi olumlu etkiliyor. Sürekli bir bilgi alışverişi içerisinde oluyorsunuz. Yeri geliyor yardımlaşıyorsunuz, bu noktada sizi olumlu etkiliyor" ifadeleri ile Halil'in "Eğer arkadaş çevreniz de tez aşamasındaysa muhakkak olumlu etkiliyordur, çünkü hani ben tezde şuradayım, ben oraya daha gelemedim, daha demek ki daha çok çalışmam gerekiyor, insanlar çalışıyor ben gevşek davranmışım. Ama arkadaşların tez döneminde değilse özellikle lisans hayatı yaşıyorsa bu biraz daha olumsuz etki yaratabiliyor." şeklindeki görüşü bireyin arkadaş çevresinden etkilendiğini destekler niteliktedir.

Tez döneminde olan lisansüstü öğrencilerin arkadaş ortamından etkilendiğine ilişkin diğer görüşler aşağıdaki şekildedir:

> "Tez yazmak yerine daha eğlenceli şeylerin olması mesela arkadaş ortamı etkiliyor. Ev arkadaşlarımızla da vakit geçirdiğimizde isteksizlik oluyor. Ancak arkadaşlarım geçen sene tez döneminde değillerdi ve daha rahattık. Tez sürekli aksıyordu ama bu sene hepsi tez döneminde ve ev içerisinde tez yazmam daha kolay oluyor." (Fatma)

> "Evdeki ortam da yine aynı şekilde mesela yani televizyon olmayan bir oda olması gerekiyor ve arkadaşlarından da birazcık soyutlanabilmen gerekiyor. Eğer ailenle değil de evde arkadaşlarınla kalıyorsan. Ya o zaten şöyle oluyor, hadi bu akşam şunu yapalım diyorlar mesela, sen yapamıyorsan aklın zaten orda oluyor, onlar orda…" (Tarık)

Mesleki İş Yükü

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde mesleki iş yükünün tez yazma sürecini büyük oranda etkilediği, bunun sonucunda ise kişinin teze vakit ayıramadığı tespit edilmiştir. Bu durumla ilgili katılımcılarımızdan Zeynep, "Evet bir de benim burada bir bölüm başkanlığı görevim var. İdari anlamda, dolayısıyla şu an mesela kayıt dönemi olduğu için yaklaşık 2 haftadır kayıtlarla uğraşıyorum. Dolayısıyla hani belki teze vakit ayıramamanın sebeplerinden bir tanesi iş yerinde girmiş olduğum derslerin dışında idari anlamda da görevlerimin olması. Komisyon görevleri falan da var, bu da biraz şey yapıyor." ifadeleri belirtilen durumu destekler niteliktedir. Ayrıca katılımcılarımızdan Oya "Akademik ortam içine girince biraz da yüz buldum sanıyorum ve bu nedenle çalışmalarımı biraz daha geri plana attım. Artı akademik ortama girdikten sonra da bu ortamın yüklediği iş yükleri daha fazla" cümlesiyle, Fatma "Benim bildiri, makale, çalıştay yoğunluklarım var. Onlar da alıkoyabiliyor tezden. Bölümdeki sınav yoğunlukları vs. bunlar da bizi engelleyebiliyor. Özellikle gözetmenlik yaptığım dönemde hiç fırsatım olmuyor, çok yoruluyorum." sözleriyle, Tarık "Şu anda odaklanamıyorum mesela yaptığım başka bir çalışmanın analizleri var, başka bir şeyler var o yüzden ben onlara vakit ayırırken teze odaklanamıyorum. Tez yazarken bence verilen işler ya da görevler biraz minimumda olması lazım ve belli dönemlerde, atıyorum sınav dönemlerinde olmuyor. Ara ara ek işler odaklanmayı geciktiriyor." demeciyle iş yükünden dolayı tezlerine vakit ayıramadıklarını, bedensel ve ruhsal olarak yorulduklarını, bu durumun ise tezden uzaklaşmalarına neden olduğunu belirtmişlerdir.

Danışman İlişkisi

Lisansüstü eğitimde tez sürecinin verimli geçmesi için danışman hoca ile iletişimin oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Melike'nin danışmanı ile iletişim sıkıntısı yaşadığını ve bu durumun da tez sürecini olumsuz etkilediğini "Danışman hocam ile iletişimim pek iyi değil, onu bulmakta zorlanıyorum. Bu noktada pek bir yardımının olduğunu söyleyemeyeceğim. Bu da beni teze karşı tabii ki isteksizleştiriyor." sözleriyle açıklamıştır.

Katılımcılardan Oya, "Danışmanım şu gün şunu teslim et gibi bir zorlama yapmıyor. O da bende rahatlık oluşturuyor" ifadeleriyle danışman hocanın baskısının bu süreçte önemli olduğunu ve bu iletişimin öğrenciyi iten bir kuvvet olduğunu belirtmiştir. Yine aynı şekilde danışman ile iletişimin aşırı iyi olması da tez sürecini olumsuz etkilediğini Fatma'nın "Danışman hocamla aram çok iyi, bu da bir yerde olumsuz etkiliyor diyebilirim. Hocam benim sağlık durumumu, ailevi sorunlarımı vs. bildiği için çok müsamahakâr davranıyor. Bu da beni rahat bırakıp, olumsuz etkiliyor diyebilirim. Ama hocamın baskıcı birisi olmasındansa böyle olmasını tercih ederim tabii ki." ifadeleri göstermektedir.

Sınav Puanları

Lisansüstü eğitimin etkin şekilde yürütülmesi için yeterli puanların alınması gerekmektedir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı çoğu lisansüstü öğrenci yeterli puanları alma noktasında geç kalmakta, bu da tez dönemini olumsuz şekilde etkilemektedir. Katılımcılarımızın bu konu hakkındaki görüşleri şöyledir:

> "Şu an bir dil kursuna gidiyorum. İkisini bir arada yürütmek gerçekten zor. Zaten yürütemiyorum da. Sürekli tezimi ertelemek zorunda kalıyorum. Bu yüzden sınavımın bitmesini bekliyorum. 27 Mart itibariyle ancak tezime yoğunlaşabileceğim." (Melike)

> "ALES problemimi hallettim ancak dil sorunum hâlâ var. Bu noktada zaten dil çalışmayı bıraktım. İkisini bir arada yürütemediğim için." (Necdet)

> "ALES, YDS gibi sınav yoğunluklarını bahane ettim. Devamlı kendimce bahanelerle erteledim. Sonra tam motive olayım derken yeni bir YDS yoğunluğu başladı. Ben yine erteledim tezimi. Yabancı dil noktasındaki eksikliğim bunun temel, en büyük sebebi zaten." (Esra)

> "Kesinlikle YDS çok etkiliyor, tezi savunmak yetmiyor, doktoraya başlayabilmek gerekiyor, onun için de 55 dil şartı var, doktoraya başlamak istiyor insan. Süreleri kısıtlı olduğu ve yılda 2 kere girildiği için insan, tezden önce dile öncelik vermek istiyor. Yani dil puanım düşük, almam gereken bir puan var, tezi ondan dolayı evet arka plana atıyorsun." (Halil)

Süreçsel Nedenler

Süreçsel nedenler teması; öğrencinin tez yazma sürecine ilişkin sıkıntılarını dile getirdikleri alt temalardan oluşmaktadır.

Literatür Yazma

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde literatür yazma, tez sürecinin en zor evresi olarak belirtilmiştir. Özellikle akademik hayatın daha başında olan yüksek lisans öğrencileri bu aşamada zorlandıklarını ve zaman zaman tezi bırakma derecesine geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir:

> "Ben kaynakları okuyup, onları bir yazıya dökmekte zorlanıyorum. Konu içinde konu buluyorum, hangisini yazacağımı bilemiyorum birikiyor, bu da bir kenarda dursun; bu da, bu da, bu da… diyorum. Bu da belki zamanla piştikçe olacak bir şey. Son bulduğum konuda ilk bulduğum şeyi unutuyorum dağınık çalışıyorum galiba." (Oya)

> "Kaynağın kaynağına ulaşmak gibi ciddi sıkıntılarımız var. Bu durumun öyle vakitler aldığı oluyor ki bazen sadece bir gününüzü üç beş kaynağı tarayarak geçirebiliyorsunuz." (Fatma)

> "Literatür yoruyor zaten. Atıf yapmak, ana kaynağa ulaşmak sıkıntı oluyor. Süreci uzatıyor" (Necdet)

"Ayrıca literatür yazma noktasında intihal yaparım korkusu yine olumsuz etkiliyor beni. Çünkü sıkılıyorsunuz bir zaman sonra yazmak istemiyorsunuz. Bu sizi olumsuz etkiliyor" (Esra)

"İlkten başladığım da oldu. Onda da hani nereden başlayacağımı bilemedim, bunun ne tarafından tutsam, sağdan soldan ortasından her şey çok belirsizdi. Tabi bir de konu hakkında bilgi sahibi olmamak da bunda çok etkili oldu. Ama işin içine girdikçe o ilk dönemlerde çok bunaldım, yani bu hiç yazılmayacak bir şey diye düşündüm. Ama konuyu biraz daha ilerlettikçe, okuma yaptıkça falan kafada biraz daha şekillendi. Şu an biraz daha iyi gidiyor diyebilirim yani" (Leyla)

İlk Kaynağa Ulaşma

Lisansüstü öğrenciler literatür taraması yaparken teze karşı isteksiz tutum sergilediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca sürecin bilimsel üretkenlik hızını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

"Bir yeri okuyorum alıntı yapmış, o alıntının ana kaynağına ulaşmaya çalışıyorum mutlaka. Ulaşamazsam rahatsız oluyorum ve o kişinin intihal yaptığını düşünmeye başlıyorum. Dolayısıyla da o süreçte yine yoruluyorum, ona ulaş, buna ulaş, kaynaktan konudan uzaklaşıyorum." (Oya)

"Biz kaynağın kaynağına ulaşmaya çalıştıkça onlar da ekseriyetle ilk bulunan kaynaktan aktaran yapmadan atıfta bulunulabiliyor. Bu da hızlanmamızı sağlıyor. Biz eskiye gitmeye çalıştıkça kaynağın kaynağı derken baya bir kaynak taramak zorunda kalıyorum." (Fatma)

"Literatür süreci zaten başlı başına itici bir etken bu noktada. Kaynağın kaynağına ulaşmak, istediğin kaynağı bulamamak gibi sebepler yine gözümü korkutuyor." (Melike)

"Kaynağın kaynağına ulaşmak yıpratıcı oluyor. Bir cümle için bir saat uğraştığınız ve bulamadığınız oluyor ve bu bir zaman sonra psikolojikmen yorucu oluyor ve tezden uzaklaşma süreci başlıyor." (Esra)

"İntihal yapma korkusu da aynı şekilde, biraz önce de bahsettiğim gibi o kaynaktan o kaynağa ulaşmak yıpratıcı oluyor ve bir noktadan sonra bırakıyorsunuz. Günde 3 sayfa tez yazabilecekken yarım sayfayı dahi zor yazdığınız oluyor. Bu da süreci uzatıyor. İntihal yapma korkusu bu dönemde önemli bir etken." (Esra)

"Ya da işte kaynağın kaynağı falan o kısımlar, atıfların yaparken o kısımlarda değişim yoluna gitmeye çalışmak. Bazen orayı değiştireceğim diye uğraşırken cümlenin kendisinin insanlığını yitirdiğini görüyorum yani. Beni çok bunaltıyor o süreçler." (Leyla)

Çeviri

Veri analizi sonucunda ifadelerin bir kısmının, tez sürecini verimli bir şekilde yönetilebilmesi için çeviri yapmanın önemli bir alt tema olduğu belirlenmiştir.

"Eski İngilizceyi anlamakta zorluk çektiğim için beni yoruyor ve motivasyonumu düşürüyor." (Fatma)

"Literatür kısmı uzun sürecek, ana kaynağa ulaşamayacağım, yabancı kaynakları çeviride zorlanacağım gibi sebepler, bu süreçteki yorgunluk zaten sizin tezden uzaklaşmanıza neden oluyor." (Esra)

"İngilizcenin bu konuda yabancı literatür tararken çok sıkıntı yaşatması mesela. Bu beni çok etkiliyor yani bir şeyleri çabuk kavrayamamak çok vakit kaybettiriyor. Hatta onu çevireceğim derken orayı neden çevirdiğimi unutuyorum, yani öyle söyleyeyim." (Leyla)

İntihal Korkusu

Öğrencilerin tez yazım sürecinde belirttikleri en belirgin vurgulama, intihal yapma korkusuyla tez sürecinin kaytarıldığı yönündedir.

"Bir yeri okuyorum alıntı yapmış, o alıntının ana kaynağına ulaşmaya çalışıyorum mutlaka. Ulaşamazsam rahatsız oluyorum ve o kişinin intihal yaptığını düşünmeye başlıyorum. Dolayısıyla da o süreçte yine yoruluyorum ona ulaş buna ulaş kaynaktan, konudan uzaklaşıyorum." (Oya)

"İntihal yapma korkusu da aynı şekilde biraz önce de bahsettiğim gibi o kaynaktan o kaynağa ulaşmak yıpratıcı oluyor ve bir noktadan sonra bırakıyorsunuz. Günde 3 sayfa tez yazabilecekken yarım sayfayı dahi zor yazdığınız oluyor. Bu da süreci uzatıyor. İntihal yapma korkusu bu dönemde önemli bir etken." (Esra)

"Engel oluyor tabi mesela hâlâ bir alıntı falan yapmak istediğimde hala nasıl yazayım zaten o kaynakçaya çok hassas davranıyorsun, mutlaka kaynakça gösteriyorsun falan ama yine de yazarken bile birebir yapıştırmayayım, biraz farklılık olsun diye, biraz kendi yorumumuzu katmaya çalışıyoruz." (Zeynep)

"%100 etkiliyor. Ben yüksek lisans tezimi yazarken ilk bir hafta boyunca bir kelime yazamadım. Yazıyorum siliyorum, acaba böyle mi çevirecektik? Cümleden tamamen mi koptum ya da cümle anlatmak isteneni anlatmıyor mu? Ya da birebir aynısını mı aldım diye intihal yapma korkusuyla yazamadım bir hafta. Bu dozajında olmalı. Uçlardan kaçınılması lazım, intihali sürekli öğrenciye vurguladığın zaman bu da korkuya sebep oluyor, hiç vurgulamazsan bu sefer de intihal oluyor." (Tarık)

"Tabiî ki bazen bulduğum şeyler çok güzel, bu buraya tam olacak derken atıf kaygısını yaşadığım için intihal korkum oluyor ve geri bırakıp vazgeçtiğim oluyor. O korku en büyük korkularımdan biri yani şu anda." (Leyla)

Boş Zaman Değerlendirmesine Yönelik Bulgular

Lisansüstü öğrencilerin tez dışında kalan vakitlerinde ne işle meşgul olduklarını anlamaya yönelik elde edilen veriler neticesinde bunların; "gezme", "ailevi sorumluluklar", ve "internet" oldukları belirlenmiştir. Öğrenciler tez yazmadıkları dönemde boş zaman olarak gördükle-

ri vakitleri kaytarma vakitleri olarak değerlendirmektedirler. Bu vakitler; daha çok onların sosyal ve dışadönük özellikte olmalarıyla ilgilidir; hava almak, gezmek, arkadaşlar ve aile ile görüşme, misafirlik gibi unsurları içermektedir. Bir diğer tema, ailevi sorumluluklardır. Bu kapsamda; ev işleri, çocuklarla ilgilenme ve mutfak işleri boş zaman aktiviteleri olarak görülmektedir.

Öğrenciler arasında, en çok boş zaman meşgalesi olarak görülen faaliyet internette vakit geçirme olarak tespit edilmiştir. Bu temaya göre; öğrencilerin bazıları sosyal medya (Facebook, Instagram ve Twitter) başta olmak üzere haber kanalları, köşe yazıları vs. takip etmeyi sevmektedir ve bu durumun öğrencilerin zamanını çaldığı düşünülmektedir. Yine, bilgisayar oyunları, moda siteleri, gündemi takip etme, film izleme gibi unsurlar öğrencilerin tez yazmak yerine tercih ettikleri unsurlar arasındadır.

Sonuç ve Öneriler

Sanal kaytarma ve sosyal kaytarma olarak ele alınan davranış türlerinin incelendiği araştırmalar, kaytarma olgusunu içermekte fakat bu çalışma ile herhangi bir benzerliği bulunmamaktadır. Araştırma kapsamında, kaytarma olgusu tez yazım süreci ile ilişkilendirilmiş, lisansüstü eğitim öğrencilerinin tez yazım sürecini aksattığı yönünde birçok bulgu elde edilmiştir. Lisansüstü eğitime başlayan öğrencilerin; içsel, dışsal ve süreçsel nedenlerden dolayı kaytarma davranışı sergiledikleri tespit edilmiştir. Genel olarak; motivasyon eksikliği, plansızlık, danışman hoca ile iletişimsizlik, intihal yapma korkusu, literatür yazma sürecine dair sıkıntılar, lisansüstü eğitimi zorunluluk olarak görme, hedefe ulaşamama korkusu, ilk kaynağa ulaşamama, zamanı iyi yönetememe, akademiye giriş yeterliliğine sahip olamama, arkadaş çevresi, tezin öneminin kavranamaması ve ideal çalışma ortamının sağlanamaması gibi unsurların öğrencilerin tezden kaytarma davranışları sergilemesine sebep olduğu tespit edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimleri ve akademik başarıları arasındaki ilişki üzerine Britton ve Tesser (1991)'ın yaptığı araştırmada zamanını yönetebilen öğrencilerin akademik başarılarının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda ideal bir zaman yönetimi yetisine sahip olan öğrencilerin hem iş hayatında hem de özel hayatlarında başarılı oldukları bilinen bir durumdur. Bu nedenle tez yazma sürecinde zamanını yönetemeyen lisansüstü öğrencilerin tezlerini yazamadıkları ve bu nedenle tez yazım sürelerinde kaytarma davranışı sergiledikleri görülmektedir.

Araştırmanın katılımcıları olan lisansüstü öğrenciler, tez yazarken intihal korkusu nedeniyle bilimsel üretim sürecini yavaşlattıklarını ve literatür yazma noktasında kısır bir döngüye girdiklerini ve bu nedenle de tam bir verim elde edemediklerini belirtmişlerdir. Bu durum, öğrencilerin lisansüstü eğitime gelene kadar tez süreci ile karşılaşmamış olmalarıyla açıklanabilir.

Çelik ve Turunç (2009)'un çalışmasına göre; çalışanların iş-aile çatışma düzeyinin çalışma performansını etkilediği tespit edilmiştir. İş-aile-yaşam dengesini iyi kuramayan bireylerde, stres gibi birtakım olumsuz etkiden dolayı çalışma sürecinin aksadığı söylenebilir. Bu kapsamda lisansüstü öğrencilerin meslekî iş yükünün ve aile içi sorumluluklarının fazla olması nedeniyle iş-aile-yaşam dengesini sağlayamadıkları, bunun sonucunda ise tezden kaytarma davranışları sergiledikleri gözlemlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak geliştirilebilecek ilk öneri; öğrencilerin zaman yönetimi konusunda hassas davranmaları ve tez süreçlerini plan ve programlı bir şekilde yürütmeleri yönündedir. Öğrenciler kısa ve uzun vadeli olarak plan yaptıkları takdirde hem süreci verimli bir şekilde yönetebilecekler hem de bu süreçte danışman hocalarıyla olan iletişimleri aktif durumda olacaktır. Bu noktada bir diğer öneri ise, öğrencilerin tez konusunu belirledikten sonra, kaynak taramasını etkin bir şekilde yapmaları ve yazım sürecine geçmeden önce tez konusu için en uygun içeriği hazırlamaları gerektiğidir. Ayrıca öğrencilerin kaytarma durumuna meyletmemeleri adına, tez sürecini olumsuz etkileyebileceği düşünülen faktörlerden uzaklaşmaları, etkili bir şekilde yazmaları için uygun ortamı sağlamaları ve bu minvalde tezlerine odaklanmaları da sunulabilecek öneriler arasındadır.

Kaynakça

Alay, S., & Koçak, S., (2003). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimleri ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi,* 35, 326-335. Metin içi kaynakta yer almadığından silinmeli.

Aytaç, Ö. (2002). Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 12, 231-260.

Bacaksız, F., Kaya, A., Gürcen, H. (2015). *İşyerinde Sanal Kaytarma ve Evde Çalışma: Hemşire Akademisyenler Üzerinde Bir Araştırma.* 14. Ulusal Hemşirelik Öğrencileri Kongresi Bildiri Kitabı.

Baysal, İ. A. (2012). Presenteeism (İşte Varolmama Sorunu) İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Adnan Menderes Üniversitesi Akademik Personeli Üzerinde Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi). Yer bilgisi verilmeli: Adnan Menderes Üniversitesi.

Britton, B., K., & Tesser, A., (1991). Effects of Time-Management Practices on College Grades. *Journal of Educational Psychology*, 83(3), 405-410.

Burnard, P., P., Gill, K., Stewart, E., Treasure and B., Chadwick., (2008). Analysing and Presenting Qualitative Data. *British Dental Journal*, 204(8), 429-432.

Creswell, J. W. (2013). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (Ed. Demir, S. B Çev.& Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.

Çelik, M., Turunç, Ö., (2009). Aile-İş Çatışması, İş Stresi ve Örgütsel Sadakatin İş Performansına Etkisi: Savunma Sektöründe Ampirik Bir Çalışma. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 8(2), 217-245.

Çiftçi, B. (2010). İşte Var Ol(ama)ma Sorunu ve İşletmelerin Uygulayabileceği Çözüm Önerileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 24.

Edington, D., W., & Schultz, A., B., (2008). The Total Value of Health: A Review of Literature. *International Journal of Workplace Health Management*, 1(1), 8-19.

Epstein, J. L. (2005). Presenteeism and Paid Sick Days. *Center For Law and Social Policy (CLASP),* 28.

George, J. M. (1992). Extrinsic and Intrinsic Origins of Perceived Social Loafing in Organizations. *Academy of Management Journal*, 35, 191-192.

http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/evasion *Oxford Dictionary*. Erişim Tarihi: 26.02.2016.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56d2fc93ae8b73.72514803 *TDK (Türk Dil Kurumu Sözlüğü).* Erişim Tarihi: 26.02.2016.

Ilgın, B. (2013). Toplumsal Bir Hastalık: Sosyal Kaytarma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 3.

Kalaycı, E. (2010). *Üniversite Öğrencilerinin Siber Aylaklık Davranışları İle Öz Düzenleme Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Karau, S. J. & Williams, K., D. (1997). The Effects of Group Cohesiveness on Social Loafing and Social Compensation. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice,* 1, 156-168.

Köse, S., Oral, L., Türesin, H. (2012). İş Yaşamında Sosyal Kolaylaştırma Kavramı ve Sanal Kaytarma İle İlişkisi: Araştırma Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 287-295.

Lafargue, P., (1999). *Tembellik Hakkı.* (V., Günyol Çev.). İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.

Latane, B., Williams, K., & Harkins, S. (1979). Many Hands Make Light the Work: The Cause and Consequences of Social Loafing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 822-832.

Liamputton, P. (2009). Qualitative data analysis: Conceptual and practical considerations. *Health Promotion Journal of Australia*, 20, 133-139.

Lim, Vivien K., G. (2002), The IT Way of Loafing on the Job: Cyberloafing, Neutralizing and Organizational Justice. *Journal of Organizational Behavior*, 23, 675-694.

MacGregor, J. N., Cunningham, N. C., Caverley, N., (2008). Factors in Absenteeism and Presenteeism: Life Events and Health Events. *Management Research News,* 31, 8, 607-615.

Marx, K. (1977). Boş Zaman Üzerine Seçmeler. *Cogito* 12.

Özkalp, E., Aydın, U., & Tekeli, S. (2012). Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma (Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri. *Çimento İşveren Sendikası Dergisi*, 26(2), 18-33.

Robinson, S., L., & Bennett, R., J. (1995). A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study. *Academy of Management Journal,* 38(2), 555-572.

Taylor, F. W., (1997), *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, Konya: Çizgi Yayınevi.

Thibaut J.,W., & Kelley, H.,H., (1959). *The Social Psychology of Groups*. New York: Wiley.

Yıldırım, A. & H. Şimşek, (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (7. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Akademik Örgütlerde İdarî Personel Arasında Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Çalışma

Seyhan Özdemir,* Ramazan Erdem,**

Öz: Türk toplumunda, özellikle geleneksel yaşam biçimlerinde lakapların yaygın bir kullanımı vardır. Lakap sadece insanları övmek için değil aynı zamanda onları yermek için de kullanılabilir. Bu çalışmada, Süleyman Demirel Üniversitesi'ne bağlı fakültelerde çalışan idarî personelin iş yerinde kullandığı lakap ve yakıştırmalar araştırılmıştır. Konuya ilk adım atan bu çalışma işyerlerinde çalışanların birbirlerine lakap takıp takmadıkları, takıyorlarsa kullanılan lakapların hangi gerekçelerle ortaya çıktığı ve çalışanlar arası ilişkilere olumlu ya da olumsuz etkileri tartışılmıştır. Uzun süre aynı ortamda kalan ve iş yapmak durumunda olan bir kurum çalışanlarının da birbirlerine lakaplar takabileceği düşünülebilir. Bu araştırmada lakapların işyerlerindeki yeri ve icra ettiği fonksiyonlar konusu incelenmiştir. Daha sonra lakapların kavramsal çerçevesi çizilmiş ve lakapların ve yakıştırmaların işyerlerinde kullanılması tartışılmıştır. Bu kavramsal çerçeve ışığında geliştirilen "Çalışanlara Yapılan Yakıştırmalar Anketi", Süleyman Demirel Üniversitesi'ne bağlı fakültelerden toplam 122 idarî personele ulaştırılmıştır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş ve bütün idarî personele anket dağıtılmıştır. Sonuç olarak yapılan analizler sonucunda akademik örgütlerde çalışan idarî personel arasında lakapların kullanımı, yaygınlığı, insanlar arası ilişkilere etkisine dair önemli sonuçlar bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Akademik Örgütler, Lakap, İdari Personel, Ad Takma, İletişim.

Giriş

Türk toplumunda, özellikle geleneksel yaşam biçimlerinde lakapların yaygın bir kullanımı vardır. Hamdi Arık'ın ifadesiyle "Bizim insanımız birisine yakışan lakabı 'şak' diye koyuverir." (Arık'tan aktaran, Kıvrak, 2014). Türk Dil Kurumu lakabı "Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad" olarak tanımlamaktadır. Yine başka bir tanıma göre lakap (veya epitet) "herhangi bir kişiye veya gruba belirli bir özelliğinden dolayı başkaları tarafından konulan takma isimdir." İsmin genel anlamı varlıkları birbirinden ayırmak, tanımak ve zihne getirmek için kullanılan sözcük olduğuna göre bu işlem için isim, künye ve lakap olmak üzere birbirlerinden farklı

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B012
* Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi. İşletme Bölümü.
E-posta: seyhanozdemir@sdu.edu.tr
** Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Yönetimi.
E-posta: raerdem@yahoo.com

anlamlar ifade eden ancak aynı amaç için kullanılan sözcüklerdir (Ağırman, 2012, s. 3). Bu açıdan isimlerin yanı sıra onların yanında kullanılan bazı lakaplar da kişilerin toplumdaki statülerini yansıtmaları bakımından önemlidir (Metin, 2012, s. 14). Lakap ilk isminden sonra, bir kimsenin üstünlük veya eksikliğini belirtmek için kendisine takılmış ikinci isim olarak ifade edilebilir. Elmalılı'nın ifadesiyle, "Medhi veya zemmi iş'ar eden isim veya vasıf"tır. Dikkat edildiğinde lakap aynı amaçla verilerek ismin yerini tutmakta ve aynı işlevi görmektedir. Lakap, kişilerin fiziki özelliği, davranışı, konuşması, giyinmesi, yaşayış biçimi veya ailesinden gelen davranışlardan dolayı insanların birbirlerine verdikleri isimdir. Bir kişiye lakap yakıştırılırken bu özellikler veya eylemler gibi birçok noktadan hareket edilebilmektedir.

Toplumda kişileri birbirinden kolayca ayırt etmek için onlara isimleri dışında bir özelliği lakap olarak verilmiştir. Bu lakaplar şahısların daha kolay tanınmasını ve diğerlerinden ayırt edilmesini sağlamıştır (Gökmen, 2015, s. 222). Bu yüzden lakapların doğuş nedenleri arasında meslek, çalışkanlık, tembellik, yerleşim merkezi, etnik köken, kıskanma duygusu, gıpta duygusu, fiziksel özellikler, çevreye karşı tutum, ailesi ile ilgili geçmişten gelen rivayet gibi özellikler yer almaktadır. İnsanların nüfus cüzdanı sahibi olmadığı ve onların kimlik bilgilerini düzenli bir şekilde tutacak resmi kurumların bulunmadığı dönemde, insanları birbirinden ayırt etmede kullanılan en önemli özellik, genellikle toplum tarafından, değişik nedenlerle ve tabii gerçekliğin bir parçası olacak şekilde, insanlara verilmiş olan lakap ve yakıştırmalardır (Mustak, 2001, s. 885-886).

Soyadı kanunundan önce Anadolu'nun kent ve köylerinde insanları birbirinden ayırma amacıyla hemen hemen herkese lakap verilmiştir. Ancak çok ilginçtir ki birçok yörelerde soyadı kanunundan sonra da kişilere lakap verme alışkanlığı devam etmiştir. Soyadı kanunundan önce insanların birbirine karışmasını engellemek amacıyla verilen lakaplar, soyadı kanunundan sonra kişilerin beden durumları, kişilikleri, zekâ durumları, maddi durumları, bedeninin ve kıyafetlerinin temiz ya da kirli olması gibi pek çok özelliklerine göre insanlara çeşitli lakaplar verilmiştir (Demici, 2014, s. 1).

İlk örneklerini Türk destanlarında gördüğümüz lakaplar, kişiyi bazen aşağılayan bir söz olabilmekte ise de çoğu zaman kişiye çok özel ayrıcalıklar da verebilmektedir. Diğer yandan lakapların gerçeğe uygun olarak bir kişiye verilişi, halkımızın bu konudaki yeteneğini ve mizahi yönünü de ortaya çıkarmaktadır. Doğar doğmaz etnik menşeli veya soya dayalı alınan lakaplar olabildiği gibi sonradan takılan lakaplar daha yaygındır. Bu anlamda lakaplar, kişiyi kolay ve pratik bir şekilde tanımlaması bakımından önemli bir fonksiyona sahiptir (Yaldızkaya, 2014, s. 1-2). Bu bağlamda lakaplar sadece insanları övmek için değil aynı zamanda onları yermek için de kullanılabilir. Bu yüzden insanlar üzerinde lakapların olumlu ve olumsuz etkileri vardır. İnsanlar arasındaki iletişimi kuvvetlendirmesi, hoşgörüyü arttırması veya bireyleri birbirlerine bağlaması olumlu etkilerine örnek verilebilir. Diğer yandan, insanları

toplum içerisinde küçük düşürmesi, yüz kızartıcı olması gibi olumsuz etkisi de söz konusu olabilir. Bu nedenle insanların bir kısmı kendilerine verilen lakabı sevmez iken bazıları lakapları ile gurur duyabilir. Bu noktadan hareketle lakapların övme/takdir, tanıtma/tanımlama ve yerme gibi fonksiyonellikleri olduğu söylenebilir.

Kişinin tutum ve davranışları, karakter özellikleri, mizacı, fiziki görünüşü, yaşama biçimi, özel zevkleri ve yeteneklerini karşılayan veya çağrıştıran türlü isim, soy isim, sülale ve sıfatlar, kişiye lakap olabilmektedir. Bunların dışında insanlara mesleğinden dolayı, ailesinden gelen, yaşadığı yerden kaynaklanan lakaplar takılabilmektedir. Lakapların, insanların hayatıyla, birebir sıkı ilişkilerinin olduğu, gözlem ve değerlendirme gücünün zenginliğini yansıttığı söylenebilir. İnsanların lakap verirken seçtikleri kelimelerin niteliği ve benzetmelerde yöneldikleri noktalar itibariyle de halkın sevdiği ya da sevmediği insanlara lakap verirken eğlenmeyi ve espriyi öne çıkardığı görülmektedir (Ataş, 2014).

Literatür incelendiğinde, kısıtlı da olsa lakapların daha çok belli bölgelerde sosyolojik incelemelere konu olduğu görülmektedir. Örneğin Delice (1999) Emeviler döneminde insanlara verilen lakapları incelemiştir. Emeviler, halifelerine lakap takarken genellikle onları küçük düşürmek ve alay etmek amacını güttüğünü ortaya çıkarmıştır. Aliaağaoğlu (2007) ise Türkiye'nin coğrafi özelliklerini incelemiş ve buna göre bölgelere lakaplar vermiştir. Çalışmada Türkiye'nin lakabı "tarih ve coğrafyanın buluştuğu yer" olarak ifade etmiştir. Boyraz (1998) da "Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği " isimli bir araştırma yapmış ve incelediği yöredeki lakapların ne ifade ettiğini ortaya koymuştur. Lakapların içerisindeki özellikle teşbih yoluyla yapılmış olanları tespit etmiştir. Başka bir çalışmada Çoşar (2003) Trabzon'da kullanılan lakapları iletişim ve kişiler arası ilişki yönünden incelemiş ve lakapları kullanımına göre sınıflandırmıştır.

Yaldızkaya (2014) tarafından yapılan bir çalışmada Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesinde kullanılan lakaplar şu şekilde sınıflandırmıştır: 1. Mesleklerle ilgili lakaplar, 2. Fiziksel özellikler ile ilgili lakaplar, 3. Hayvanlara benzetilerek verilen lakaplar, 4. Askerî lakaplar, 5. Mensup olduğu boyla (etnik menşe) ilgili lakaplar, 6. Devlet büyüklerine benzetilerek verilen lakaplar, 7. Anlamları tespit edilemeyen lakaplar. Bu sınıflandırma lakapların nasıl ortaya çıktığına dair genel bir fikir vermektedir.

Uzun süre aynı ortamda kalan ve iş yapmak durumunda olan bir kurum çalışanlarının da birbirlerine lakaplar takabileceği düşünülebilir. Bu çalışmada lakapların işyerlerindeki yeri ve icra ettiği fonksiyonlar incelenmiştir. Literatür incelendiğinde, örgütlerde çalışanlar arasında kullanılan lakaplarla ilgili herhangi çalışmaya rastlanılmamıştır. Konuya ilk adım atan bu çalışma işyerlerinde çalışanların birbirlerine lakap takıp takmadıkları, takıyorlarsa kullanılan lakapların hangi gerekçelerle ortaya çıktığı ve çalışanlar arası ilişkilere olumlu ya da olumsuz etkileri tartışılmıştır.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı üniversitede çalışan idarî personelin kullandığı lakapları ve yakıştırmaları incelemektir. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular, öncelikle lakaplar ve yakıştırmalar konusunda yapılacak akademik çalışmalar için ipuçları sağlaması ve yeni veriler sunması açısından önemlidir.

Problem Cümlesi

Bu çalışmanın araştırma soruları şunlardır: "Akademik örgütlerde idarî personel arasında lakap takılmakta mıdır?", "Eğer lakap takılıyorsa yakıştırılan lakapların gerekçeleri nelerdir?", "Takılan lakapların çalışanlar arasında olumlu ya da olumsuz etkileri nelerdir?"

Varsayımlar

Araştırma kapsamındaki veriler Süleyman Demirel Üniversite'sindeki idarî personelden alınan cevaplar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bilgi toplama aracı olarak ise anket sorularına verdikleri cevapların gerçek durumu yansıttığı kabul edilmiştir.

Sınırlamalar

Araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesindeki çalışan idarî personelin verdikleri cevaplarla sınırlıdır. Araştırmanın verileri 2016 yılının Şubat ayında toplanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi'nde çalışan idarî personel oluşturmaktadır. Fakültelere kolayda örnekleme yöntemine göre 170 anket dağıtılmış ve geri dönüş alınan 122 anket değerlemeye alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırma amacına uygun olarak yapılan literatür taraması çerçevesinde 'Çalışanlara Yapılan Yakıştırmalar Anket' isimli bir anket geliştirilmiştir. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışanların yakıştırmaların varlığını sorgulayan sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde yakıştırmaların etkileri ile ilgili 5'li Likert ölçeği ile ölçen 19 ifade oluşturulmuştur. Bu sorular oluşturulurken lakaplar ve yakıştırmalar ile ilgili literatür taranmış ve bu çerçevede bir soru havuzu oluşturulmuştur. İfadeler anlaşılırlık ve kapsam açısından farklı kişilerin eleştirileriyle revize edilmiş ve belli bir olgunluğa geldikten sonra anket içerisine yerleştirilmiştir. Anketin üçüncü bölümünde ise demografik sorulardan oluşmaktadır.

Analiz Yöntemi

Anket formları aracılığıyla elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizinde bu programdan

yararlanılmıştır. Analizde, tanımlayıcı bilgiler ve nitel değişkenlerle ilgili sorular için frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır. Ankette yakıştırmaların varlığı içerisinde yer alan ifadelerin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmış ve istatistiksel değerlendirmeler bu puanlar üzerinden yapılmıştır.

Yakıştırmalarla ilgili ifadelerin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasında parametrik varsayımlar yerine getirilmediği için iki grubu karşılaştırmak için Mann-Whitney U testi (Z testi), ikiden fazla grubu karşılaştırmak için ise Kruskal Wallis varyans analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışanlara Yapılan Yakıştırmalara İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Araştırma kapsamında üniversitenin idarî çalışanlarının çeşitli bağımsız değişkenlere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 2.1.
Çalışanlara Yapılan Yakıştırmalara İlişkin Demografik Özellikleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	68	55.7
Kadın	54	44.3
Medeni Durum		
Bekâr	28	23.0
Evli	94	77.0
Yaş (Yıl)		
30-	29	23.8
40-31	49	40.2
41 +	44	36.0
Eğitim Durumu		
Ortaöğretim	26	21.3
Ön Lisans	31	25.4
Lisans	51	41.8
Lisansüstü	14	11.5
Toplam	122	100.0

Tablo 2.1'den de anlaşılacağı gibi, çalışanların eğitim durumu 51 lisans (%41.8), 31 ön lisans (%25.4), 26 ortaöğretim (%21.3), 14 lisansüstü (%11.5) olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların eğitim durumuna bakıldığında daha çok lisans mezunun öne çıktığı görülmektedir. Araştırmaya katılanların %55.7'si erkektir. Çalışanların %77.0'si evli, %23.0'ü bekârdır. Araştırma kapsamındaki çalışanlarının %23.8'i 30 yaş ve altında oldukları, %40.2'si 31-40 yaş arasında oldukları ve %36.0'nın ise 41 yaş ve üstünde oldukları görülmektedir.

Yakıştırmaların Varlığı

Araştırma kapsamındaki çalışanlara işyerlerinde lakap ve yakıştırmaların varlığı ile ilgili çeşitli sorular yöneltilmiş ve verilen cevaplar frekans ve yüzde olarak Tablo 2.2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.2

Yakıştırmaların Varlığı

İfadeler	**Frekans**	**Yüzde**
1-İş arkadaşlarınıza lakap takılıyor mu?		
Evet	54	44.3
Hayır	68	55.7
2-Yöneticilerinize lakap takılıyor mu?		
Evet	31	25.4
Hayır	91	74.6
3-Yöneticileriniz size lakap takıyorlar mı?		
Evet	15	12.3
Hayır	107	87.7
4-Siz çalışma arkadaşlarınıza lakap takıyor musunuz?		
Evet	28	23.0
Hayır	94	77.0
5-Çalışma arkadaşlarınız size lakap takıyorlar m?		
Evet	30	24.6
Hayır	92	75.4
6-İşyerinde lakap takılması hoşunuza gider mi?		
Evet	13	10.7
Hayır	109	89.3
7-Telefonunuzda hiç sevdiğiniz kişiyi lakap olarak yazdınız mı?		
Evet	53	43.4
Hayır	69	56.6
8-Telefonunuzda hiç sevmediğiniz kişiyi lakap olarak yazdınız mı?		
Evet	33	27.0
Hayır	89	73.0
Toplam	**122**	**100.0**

Tablo 2.2'de de görüldüğü gibi, "*İş arkadaşlarınıza lakap takılıyor mu?*" sorusuna katılımcıların %44.3'ü, "*Yöneticilerinize lakap takılıyor mu?*" sorusuna katılımcıların %25.4'ü, "*Yöneticileriniz size lakap takıyorlar mı?*" sorusuna katılımcıların %12.3'ü, "*Siz çalışma arkadaşlarınıza lakap takıyor musunuz?*" sorusuna katılımcıların %23.0'ı, "*Çalışma arkadaşlarınız size lakap takıyorlar m?*" sorusuna katılımcıların %24.6'sı, "*İşyerinde lakap takılması hoşunuza gider mi?*" sorusuna katılımcıların %10.7'si, "*Telefonunuzda hiç sevdiğiniz kişiyi lakap olarak yazdınız mı?*" sorusuna katılımcıların %43.4'ü, "*Telefonunuzda hiç sevmediğiniz kişiyi lakap olarak yazdınız mı?*" sorusuna katılımcıların %27.0'ı "*Evet*" cevabını vermiştir.

"*İşyerinde lakap takılması hoşunuza gider mi?*" ve "*Yöneticileriniz size lakap takıyorlar mı?*" sorularına katılımcıların büyük bir çoğunluğunun "*Hayır*" cevabı vermesi, çalışanların işyerinde lakap takılmasına olumlu bakmadıklarını ve yöneticilerin de çalışanlara lakap takmadıklarını düşündüklerini göstermektedir. "*İş arkadaşlarınıza lakap takılıyor mu?*" sorusuna katılımcıların %44.3'ünün "*Evet*" cevabı vermesi, işyerlerinde az da olsa çalışanlar arasında lakap takma hadisesinin olduğunu göstermektedir.

Yakıştırmaların Etkileri

Araştırmada çalışanlara yakıştırmaların etkilerini ifade eden sorular yöneltilmiş ve bu sorulara çalışanlar 5'li Likert ölçeğine göre cevaplar vermişlerdir. Katılımcıların ifadelere verdikleri cevapların aritmetik ortalama ve standart sapmaları Tablo 2.3'te gösterilmektedir.

Tablo 2.3
Yakıştırmaların Etkileri

No	İfadeler	$\bar{X}$	S
1.	Lakaplar iletişimde kolaylık sağlar.	2.598	1.475
2.	Olumsuz lakaplar insanlar arası ilişkileri olumsuz etkiler.	4.360	1.135
3.	Olumlu lakaplar insanlar arası ilişkileri olumlu etkiler.	3.196	1.598
4.	Yöneticinin çalışanlara taktığı olumsuz lakaplar çalışanların yöneticiye karşı bakış açısının olumsuz etkiler.	4.106	1.347
5.	Lakaplar kişilerin kolay tanınmasını sağlar.	3.090	1.460
6.	Lakaplar kişinin başkasına tanıtılmasında kolaylık sağlar.	3.041	1.462
7.	Lakaplar kişilerin ayırt edici özelliğini ortaya çıkartır.	2.803	1.546
8.	Lakaplar kişiler hakkında önbilgi verir.	2.721	1.450
9.	İnsanlara fiziki görünüşünden dolayı lakap takarlar.	3.139	1.362
10.	Olumsuz lakaplar insanlara karşı önyargıyı artırır.	3.786	1.312
11.	Olumlu lakaplar insanlara karşı olumlu izlenimi artırır	3.213	1.349
12.	Lakaplar kişilerin fiziksel özelliği hakkında önyargı oluşturur.	3.401	1.321
13.	Lakap takan kişi kendini mutlu hisseder.	2.688	1.420
14.	İnsanlar iş arkadaşlarını kıskandığı için lakap takarlar.	2.885	1.397
15.	Olumsuz lakaplar insanlara olan güveni zedeler.	4.000	1.259
16.	Olumlu lakaplar insanlara güveni pekiştirir.	2.991	1.369
17.	Olumsuz lakaplar kişiyi toplum içinde küçük düşürür.	4.180	1.219
18.	Olumlu lakaplar kişinin toplum içinde imajını artırır.	2.868	1.442
19.	Lakaplar kişilerin algısını etkiler.	3.467	1.299

Tablo 2.3'deki yakıştırmaların etkilerini ölçen ifadelere bakıldığında, çalışanlar en düşük puanı "*Lakaplar iletişimde kolaylık sağlar.*" ve "*Lakap takan kişi kendini mutlu hisseder.*" ifadelerinden; en yüksek puanı ise "*Olumsuz lakaplar insanlar arası ilişkileri olumsuz etkiler.*", "*Olum-*

suz lakaplar kişiyi toplum içinde küçük düşürür." ve "*Yöneticinin çalışanlara taktığı olumsuz lakaplar çalışanların yöneticiye karşı bakış açısının olumsuz etkiler.*" ifadelerinden almışlardır.

Genel olarak ifadelere ilişkin ortalamalara bakıldığında, 4.00 ve üzerinde olan ortalamalar, bireylerin ilgili ifadelere daha fazla katılım eğilimi içerisinde olduklarına işaret etmektedir. Bu bağlamda, ifadelerin, ortalaması 4.00 ve üzerinde olan 2,17, 4, ve 15 numaralı ifadelere katılma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bazı ifadelere ilişkin ortalamaların ise 3.00'ün altında olduğu görülmektedir. Çalışanların ilgili ifadelere daha çok katılmama eğilimi içerisinde olduklarını göstermektedir. Çalışanların daha çok katılmama eğiliminde oldukları ifadeler (orta değer olan 3'ün altında olan ifadeler) 1,13, 8, 7, 18, 14 ve17 numaralı sorulardır.

Genel olarak ifadelerin aldıkları puanlardan çıkarılacak sonuç, lakapların insan ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği yönündedir.

Yakıştırmaların Etkilerine İlişkin İfadelerin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Yakıştırmaların etkilerine ilişkin ifadeler açısından çalışanlar cinsiyete göre karşılaştırıldığında, bir ifade hariç gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. "*Lakaplar iletişimde kolaylık sağlar.*" ifadesi açısından çalışanlar cinsiyete göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Kadınların katılım düzeylerinin, erkeklerin katılım düzeyine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Buradan erkeklerin kadınlara göre lakapların iletişimde kolaylık sağladığı konusunda daha yüksek algıya sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.

Medeni duruma göre, yakıştırmaların etkilerine ilişkin ifadeler açısından çalışanlar karşılaştırıldığında, üç ifade hariç gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. "*Olumsuz lakaplar insanlar arası ilişkileri olumsuz etkiler.*", "*İnsanlara fiziki görünüşünden dolayı lakap takarlar.*" ve "*Lakaplar kişilerin fiziksel özelliği hakkında önyargı oluşturur.*" ifadeleri açısından çalışanlar medeni duruma göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu farkın evlilerin puanların, bekârların puanlarından düşük olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buradan evlilerin olumsuz lakap ve yakıştırmaların kullanıldığı konusuna, bekârlara göre daha az katıldıkları sonucu çıkarılabilir. Ayrıca lakapları bekârların evlilere göre daha fazla kullandığı sonucu da çıkarılabilir.

Yakıştırmaların etkilerine ilişkin ifadeler açısından çalışanlar yaşa göre karşılaştırıldığında, iki ifade hariç gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır. "*Lakaplar kişilerin kolay tanınmasını sağlar.*" ve "*Lakaplar kişilerin fiziksel özelliği hakkında önyargı oluşturur.*" ifadeleri açısından çalışanlar yaş durumuna göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Yapılan ileri analizlerde farklılığın 30 yaş ve altındakilerin katılım düzeylerinin, 41 yaş ve üstündekilerden yüksek

olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buradan, 30 yaş ve altındakilerin lakapların kişileri tanıma konusunda bir rol oynadığı ve kişilerin fiziksel özellikleri hakkında önyargı oluşturduğu düşüncesine, 41 yaş ve üstündekilerden daha fazla katıldıkları sonucu çıkmaktadır.

Öğrenim durumuna göre, yakıştırmaların etkilerine ilişkin ifadeler açısından çalışanlar karşılaştırıldığında, bir ifade hariç gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. "*Lakaplar kişilerin algısını etkiler*." ifadesi açısından çalışanlar öğrenim durumuna göre karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Yapılan ileri analizlerde farklılığın öğrenim durumu lisansüstü olanların katılım düzeylerinin, ortaöğretim ve lise olanların katılım düzeylerinden yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Buradan öğrenim durumuna lisansüstü olan çalışanların lakaplar kişilerin algısını etkilediği konusuna, diğer çalışanlara göre daha çok katıldıkları sonucu çıkarılabilir.

İşyerinde Kullanılan Lakaplar

Toplum hafızasında muhafaza edilen ve nesilden nesile aktarılmak suretiyle gelenekselleşen bir lakap ve yakıştırmalar kaynağını genellikle, o kişinin mesleğinden, eğitim düzeyinden, gelmiş olduğu yöreden, sosyo-kültürel yapısından, aile ve yaşam biçiminden, çalıştığı ortamdan, insanlarla olan ilişkilerinden, işlemiş olduğu bir suçtan veya onu diğer insanlardan ayırt edecek fiziki özelliklerinden almaktadır. Bu çalışmada ise Süleyman Demirel Üniversitesi'ne bağlı fakültelerde çalışan idarî personelin iş yerinde kullandığı lakap ve yakıştırmalar araştırılmıştır.

"*İşyerinde ne tür lakaplar takılıyor?*" sorusuna çalışanların verdikleri cevaplar sıklıklarına göre şu şekilde sıralanmaktadır: *müdür (8), patron (6), başkan (4), hoca (4), reis (4), işkolik (3), artist (3), atom karınca (2), hacı (2), kel (2), delikanlı (1), yakışıklı (1), fırtına (1)*.İşyerlerinde en fazla kullanılan yakıştırma ve lakapların *müdür, patron, başkan, hoca* gibi lakapların kullanıldığı görülmektedir.

Çalışanlara işyerinde çalışma arkadaşları için en çok kullanılan beş olumlu ve beş olumsuz lakap ve yakıştırmaların ne olduğu sorulmuş ve verilen cevaplar şu şekilde ortaya çıkmıştır: Olumlu lakaplar; *patron (3), reis (2), kral (1), başkan (1), müdür (1), obsesif (1), işkolik (1), atom karınca (1), hükümet (1)*.Olumsuz lakaplar; *kel (2), patates (2), ayıboğa (1), hilti (1)*.İşyerlerinde en fazla kullanılan beş olumlu ve beş olumsuz yakıştırma ve lakaplara gelince bunlar; *patron, reis, kel, patates* gibi lakapların olduğu görülmektedir. Çalışanlara işyerlerinde amirleri için en çok kullanılan lakapların *patron, baba, beton surat* ve *işkolik* olduğu görülmektedir. Çalışanlara bugüne kadar işyerlerinde duydukları en ilginç lakapların ne olduğu sorulmuş ve verilen cevaplar şu şekilde sıralanmıştır: *hükümet, mikser, hilti, ihh, zulmiye, atom karınca, teksas faresi, şark kurnazı, motor, gudubet.*

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, Süleyman Demirel Üniversite'sine bağlı fakültelerde çalışan idarî personelin lakap ve yakıştırmaya ilişkin görüşleri analiz edilmektedir. Lakap ve yakıştırmalar iletişim aracı olarak, çalışanlar arasındaki iletişime etkisinin örgütsel perspektiften incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmada, işyerlerinde çalışanların lakap ve yakıştırma kullanımı, uzun süre aynı ortamda kalan ve iş yapmak durumunda olan bir kurum çalışanlarının da birbirlerine lakaplar takabileceği, lakapları ve yakıştırmaları hangi sıklıkta ve hangi amaçlarla kullandıkları, lakapların çalışanlar arasında olumlu ya da olumsuz etkileri ve lakap takılıyorsa yakıştırılan lakapların gerekçeleri sorularına cevap aranmıştır.

Araştırmaya Süleyman Demirel Üniversite'sine bağlı fakültelerde çalışan idarî personel katılmıştır. Katılımcılara öncelikle lakap kullanım amaçları sorulmuştur. Bu araştırmada işyerlerinde en çok kullanılan lakap ve yakıştırmalar *Müdür* ve *Patron* olduğu görülmüştür. İdari personel arasında da en ilginç lakaplar ise *Hükümet* ve *Mikser'*dir. Yine örgütlerde en çok kullanılan beş olumlu ve beş olumsuz lakap ve yakıştırmalar *Müdür, Patron, Başkan, Hoca ve Reis'*dir. Yurtiçi ve yurtdışında birçok araştırma yapılmıştır. Ancak iş yerleri ile ilgili bir çalışma olmadığı için başka çalışmalarla kıyas yapılamamıştır. Yapılan çalışmalar ise, Mustak (2001)'ın "Geçmişten Günümüze Buldan'da Kullanılan Lakaplar" adlı çalışmasında kişinin dini, etnik ve fizik özellikleri yanında daha önceden ikamet etmiş, doğmuş olduğu yeri, gelir seviyesi ve eğitim durumunu da dikkate alarak toplum tarafından yakıştırılan bu sıfatlar arasında % 30'luk bir payla, ilk sırada yer alan "*Hacı"* sıfatıdır. Ancak *Hacı* sıfatına sahip kişilerin tamamının hac farizasını yerine getirmiş kişiler olduğu söylenemez. Yine Metin (2012)'in "XVI. Yüzyılın Sonu Ve XVII. Yüzyılın Başlarında Bolu'da Sosyal Hayat" adlı çalışması isimlerin yanı sıra onların yanında kullanılan bazı unvan ve lakaplarda kişilerin toplumdaki statülerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Görüleceği gibi Bolu'da en çok kullanılan unvan "*Hacı"*dır. 130 kişi bu unvanı kullanmıştır. "*Hacı"*, hac görevini yerine getirenlere verilen bir sıfattır. Kayıtlarda Hacı Mehmed, Hacı Mustafa veya Hacı Ahmed gibi unvanlı kimselere oldukça fazla oranda tesadüf edilmiştir. Bu kimselerin toplumda saygın kimseler olması şahitliklerini de muteber kılmaktadır. Özellikle sicillerde yer alan şuhudü'l-hal kısmında anılan unvanlı kimselere rastlamak mümkündür. Bu unvanlardan ikinci sırayı "Ağa" almaktadır. 77 kişi bu unvanı kullanmıştır. Ağa tabiri, Osmanlı Devleti'nde ordu, saray memuru ve mensupları için kullanıldığı gibi, halkın ileri gelenlerine, esnaf, kethuda ve yiğit başlarına da ağa denilmektedir.

Araştırma boyunca "*İş arkadaşlarınıza lakap takılıyor mu?*" sorusuna katılımcıların %44.3'ü, "*Yöneticilerinize lakap takılıyor mu*?" sorusuna katılımcıların %25.4'ünün, "*Yöneticileriniz size lakap takıyorlar mı*?" sorusuna katılımcıların %12.3'ünün, "*Siz çalışma arkadaşlarınıza lakap takıyor musunuz?*" sorusuna katılımcıların %23.0'ının, "*Çalışma arkadaşlarınız size lakap takıyorlar mı?*" sorusuna katılımcıların %24.6'sının, "*İşyerinde lakap takılması hoşunuza gider mi?*"

sorusuna katılımcıların %10.7'sinin, "*Telefonunuzda hiç sevdiğiniz kişiyi lakap olarak yazdınız mı?*" sorusuna katılımcıların %43.4'ünün, "*Telefonunuzda hiç sevmediğiniz kişiyi lakap olarak yazdınız mı?*" sorusuna katılımcıların %27.0'ının "Evet" cevabını verdikleri görülmüştür. "*İşyerinde lakap takılması hoşunuza gider mi?*" ve "*Yöneticileriniz size lakap takıyorlar mı?*" sorularına katılımcıların büyük bir çoğunluğunun "Hayır" cevabı vermesi, çalışanların işyerinde lakap takılmadığını düşünmediklerini göstermektedir. Yine çalışanların bu sorulara çoğunluğunun katılmadığı ortaya çıkmıştır. "*İş arkadaşlarınıza lakap takılıyor mu?*" sorusuna katılımcıların %44.3'ünün "Evet" cevabı vermesi, işyerlerinde azımsanmayacak ölçüde lakap takıldığını göstermektedir.

Yine araştırmada katılımcıların "*Olumsuz lakaplar insanlar arası ilişkileri olumsuz etkiler.*" sorusundan ortalama (4.360) puan aldıkları görülmektedir. Dolayısıyla, katılımcılar olumsuz lakapların işyerlerindeki ilişkileri olumsuz etkileyeceği konusuna katıldıkları görülmektedir. "*Olumsuz lakaplar kişiyi toplum içinde küçük düşürür.*" sorusunun ortalamasının (4.180) olması katılımcıların olumsuz lakapların toplum içinde ve işyerlerinde insanları küçük düşüreceği konusuna katıldıklarını göstermektedir. Yine "*Yöneticinin çalışanlara taktığı olumsuz lakaplar çalışanların yöneticiye karşı bakış açısını olumsuz etkiler.*" sorusu da orta değer olan 3'ün üzerinde puan almıştır. Katılımcıların, işyerlerindeki yöneticilerin takmış olduğu olumsuz lakaplar çalışanların yöneticiye karşı tavrını olumsuz etkileyeceği konusuna katıldıkları görülmektedir. Genellikle olumsuz lakapların insanlar arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyeceğini söyleyebiliriz.

Yakıştırmaların etkilerine ilişkin ifadelerin çoğunluğunda demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken, birkaç ifadeye katılım düzeyleri açısından cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve yaş grupları değişkenlerine göre farklılık ortaya çıkmıştır. Erkekler kadınlara göre lakapların iletişimde kolaylık sağladığını, bekârlar evlilere göre olumsuz lakapların insanlar arası ilişkileri olumsuz etkilediğini, lakapların fiziksel görünüşlere göre ortaya çıktığı ve insanların fiziksel özellikleri hakkında önyargı oluşturduğu düşüncesine daha fazla katılmaktadırlar. Yine 30 yaş ve altındakiler, 41 yaş ve üzerindekilere göre lakapların kişilerin kolay tanınmasını sağladığı ve kişilerin fiziksel özellikleri hakkında önyargı oluşturduğu düşüncesine daha fazla katılmışlardır. Eğitim durumunda ise lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan çalışanlar lakapların kişilerin algılarını etkilediği düşüncesine, eğitim düzeyi ortaöğretim ve lise olan çalışanlara göre daha fazla katıldıkları bulunmuştur.

Son bir değerlendirmeyle söylemek gerekirse, lakaplar kişilerin eğitim düzeyi, meslek, çalışkanlık, tembellik, yerleşim merkezi, etnik köken, kıskanma duygusu, gıpta duygusu, fiziksel özellikler, çevreye karşı tutum, çalıştığı ortam, ailesi ile ilgili geçmişten gelen rivayet veya onu diğer insanlardan ayırt edecek diğer özelliklerinden ortaya çıkmaktadır. Lakap ve yakıştırmaların en fazla kullanabileceği yerlerden biri de işyerleridir. Çünkü uzun süre aynı ortamda kalan ve iş yapmak durumunda olan kurum çalışanlarının da birbirlerine lakaplar

takabileceği düşünülebilir. Bu çalışmada işyerlerinde lakapların varlığı ve etkileri konusuna mütevazı bir başlangıç yapılmıştır. Konu farklı değişkenlerle (örgütsel kültür, performans, verimlilik, informal iletişim vb.) ilişkilendirilerek farklı araştırma önerileri üzerinde durulabilir. Bu araştırma Süleyman Demirel Üniversite'sine bağlı fakültelerde gerçekleştirildiğinden, farklı ölçekler kullanılarak farklı gruplarda araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

Ağırman, C. (1998). Ad Koyma ve Hz. Peygamber'in İsimlere Karşı Tutumu. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 123-143.

Aliağaoğlu, A. (2007). Lakap ve Logolarda Türkiye Şehirleri: Anlamların Coğrafyası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12 (17), 263-290

Ataş, A. (2015). Lakaplar ve Sülaleler, www.atasali.com, erişim tarihi 10.12.2015.

Boyraz, Ş. (1998). Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği. Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı, 7., s. 107- 138

Çelik, C. (2007). Bir Kimlik Beyanı Olarak İsimler: Kişi İsimlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2

Çoşar, A., M. (2003). Trabzon'da Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Derleme-Değerlendirme. TDAY-Belleten, I-II, 27-40.

Delice, A. (1999). Asr-ı Saadet, Hudlefa-İ Raşidin Ve Emeviler Döneminde Lakap Takma Ve Halifelerin Lakapları. *Ekev Akademi Dergisi,* 2 (1), 165-183

Demirci., Ü., Ö. (2014). Ardahan'ın Hanak İlçesinde Kullanılan Lakaplar. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1(1).

Gökmen, E. (2015). XIX. Yüzyıl Ortalarında Tire Kazası Çiftliklerinin Sosyal Ve Ekonomik Durumu. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi,*13, (3).

Kıvrak, R. (2014). Nuh Kasabasında Kullanılan Lakaplar. http://www.nuhlular.com/, erişim tarihi 09.12.2015.

Metin, R. (2012). XVI. Yüzyılın Sonu Ve XVII. Yüzyılın Başlarında Bolu'da Sosyal Hayat. DPUJSS NUMBER 32, (II).

Mustak, C. (2001). Geçmişten Günümüze Buldan'da Kullanılan Lakaplar. Buldan Sempozyumu.

Oğuz, Ş. ve Oğuz, İ. (2008). Lakap Verme Geleneğinde Manisa İli Demirci İlçesi Örneği. Ankara; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, 1127-1139.

Uysal, B. (2012). Alevi İnanç Sisteminde Adlar Ve Dil-Kimlik İlişkisi. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 62.

Yaldızkaya, Ö. F. (2014). Emirdağ'da Lakaplar Üzerine Bir Araştırma. Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1(1).

Esnaf ve Sanatkârların Bilişim Teknolojileri Kullanma Durumunun Sosyolojik İncelemesi: Mersin Örneği

Ahmet Çağrıcı,* Gülten Arslan, Ahmet Yaman,*****

Öz: Sosyal bilimciler üçüncü bin yılı bilgi çağı olarak tanımlarken, bu bin yılın toplumlarını da iletişim toplumu olarak adlandırırlar. İletişim, mesajların aktarılması, gönderilmesi ve yayımlanması olarak tanımlanabilir. Bazı araştırmacılar ise malların, paranın, düşüncenin ve deneyimin, üretim ve dağıtımını da iletişimin içinde mütalaa ederler. Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren, iletişim ve bilişim teknolojileri alanında, çok hızlı gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 5G teknolojilerinin, hayatımıza girmeye hazırlandığı şu günlerde, işin boyutlarının nerelere kadar uzanacağını kestirmek zor görünmektedir. İletişim-bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmenin ürünü olan bilgisayar ve internet, günümüzde artık yalnızca günlük hayatın değil, iş hayatının da vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Doğru ve bilinçli kullanıldığında, bu iki iletişim aracının, birey ve toplum hayatında yeni ufuklar açtığı bir gerçektir. Bilişim teknolojilerinde yaşanan bu gelişmeler, üretim ve ticarette de büyük açılımlar sağlanmasına zemin hazırlanmıştır. Daha önce hayal bile edilemeyen bazı durumlar, bugün insan hayatının bir parçası haline gelmiştir. Bunlardan biri ise hiç kuşkusuz e-ticaret olgusudur. Bu tespitlerden hareketle çalışmada, Mersin küçük sanayi sitelerinde ve civarında faaliyet göstermekte olan KOBİ ölçeğindeki işletmelerin, bilgisayar ve internet kullanım durumu araştırıldı. Böylece, toplumun önemli bir kesimini teşkil eden esnaf ve sanatkârların, bilişim teknolojilerindeki gelişmelerden ne ölçüde haberdar oldukları ve bunların doğuracağı fırsatlardan, iş ortamlarında ne ölçüde istifade edebildikleri araştırıldı. Çalışmada araştırma evreni olarak, Mersin seçildi. Veri toplamada kantitatif tekniği kullanıldı. İlaveten, detaylı bulgulara ulaşabilmek için gözlem ve mülakat tekniklerinden de istifade edildi. Örneklem de, tam sayım tekniğinin kullanıldığı çalışma 2015 yılında, 1510 esnaf ve sanatkârla görüşülerek gerçekleştirildi. Deskriptif (tasviri) bir sosyolojik araştırma türünde gerçekleştirilen çalışmada, toplanan veriler, SPSS programı kullanılarak analiz edildi.

Anahtar kelimeler: Mersin, Esnaf ve Sanatkâr, Bilişim Teknolojileri, İnternet, Bilgisayar, E-Ticaret.

Giriş

Mersin, bir milyon yedi yüz elli bine yaklaşan nüfusuyla, ülkemizin en önemli büyük şehirleri arasında yer alır. En büyük nüfusa sahip ilçesi Tarsus, en küçük nüfuslu ilçesi ise Çamlıyayla'dır. İllerin gelişmişlik sıralamasında, birçok açıdan üst sıralarda yer alan bir ilimizdir. Tarım, tarıma dayalı sanay ve ticaret, ilin ekonomik uğraşları içinde önemli yer tutar. Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin de, hem şehrin hem de ilin ekonomisi içinde özel bir yeri vardır.

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B013

* Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu. E-posta ahmetcagrici@hotmail.com
** Mersin Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı. E-posta: gultenb.arslan@hotmail.com
*** Mersin Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı. E-posta: ahmetyaman1986@gmail.com

Mersin'in istihdam yapısı içinde sanayinin payı yüzde 1980 yılında yüzde 9,8 iken bu oran 2000 yılında yüzde 7,9'a gerilemiştir. Türkiye'nin istihdam yapısı içinde sanayinin payı, 1980 yılında yüzde 11,6 iken, bu oran 2000 yılında yüzde 13,3'e yükselmiştir. Buna karşın aynı süreçte, hizmet sektöründe istihdam edilen nüfus yapısında ise Mersin'de, Türkiye genelindeki değişime paralel bir görünüm yaşanır. Türkiye genelinde hizmet sektöründe istihdam edilen nüfusun genel istihdam yapısı içindeki oranı 1980 yılında yüzde 23,4 iken 2000 yılına doğru bu oran yüzde 33,5'e yükselir. Mersin'de değişim yüzde 23,4'ten, yüzde 29,9'a doğru gerçekleşir. Hizmet sektörünün ele alınan süreçte genel istihdam yapısı içindeki payı, Türkiye genelinde yüzde 43,16'lık bir artış sergilerken, Mersin ili istihdam yapısı içinde de yüzde 27,77 oranında bir artış gerçekleşir.

Sanayi sektörü de, Mersin'in ekonomik yapısının en önemli bileşenlerinden birini oluşturur. 2013 yılında sanayi sicil kayıtları kapsamında Mersin'de faaliyet gösteren sanayi işletmesi sayısı 1.335'tir. İl genelinde sanayi sicil kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı 32.966 kişidir. Yine sanayi sicil kayıtlarına göre 2013 yılında, ildeki sanayi işletmesi sayısında 2012 yılına kıyasla yüzde 15,5 ve bu sanayi işletmelerinde çalışan kişi sayısında da yüzde 13,9'luk bir artış yaşanmıştır (MTSO, 2015, s. 82).

Öte yandan, Mersin'in ekonomik yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için çalışan birey sayısının işletme büyüklüklerine göre dağılımının da incelenmesi gerekir. MTSO 2014 yılı ekonomik raporundan yola çıkarak, Mersin ili sanayi sicil kayıtları temelinde, 2013 yılında çalışan personel sayısına göre işletmelerin büyüklükleri incelendi. Grafik8'de de görüldüğü üzere, çalışmakta olan bireylerin yüzde 51'i mikro ölçekli işletmelerde, yüzde 37'si küçük ölçekli işletmelerde, yüzde 11'i orta ölçekli KOBİ işletmelerinde ve yüzde 1'i büyük ölçekli (250 ve üzeri birey çalıştıran) işletmelerde istihdam edilmiş durumdadır (MTSO, 2014, s. 83).

Esnaf ve sanatkârlar mesleki kuruluşlarının Mersin ilindeki durumu incelendiğinde; Mersin Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği ve il genelinde örgütlenmiş 9 Yönetim kurulu üyesi, 5 Denetim Kurulu Üyesi, 5 Disiplin Kurulu Üyesi ve 32 kişilik personel kadrosu ile il genelinde örgütlenmiş 72 mesleki odası bulunduğu görülür. Mersin Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği kayıtlı yaklaşık 60.000 esnaf-sanatkâra ve işletmelerine hizmet sunmaya çalışan kamu kurumu niteliğinde mesleki bir kuruluştur (MERSİNESOB, 2016).

Şehirde mukim avam (kentli alt tabakalar) içinde önemli bir kesimi oluşturan, zanaat sahipleri ile dükkâncılık veya ticaretle geçinen "sınıf"a esnaf denir. Esnaf, "şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiği mesleki örgütlenme" olarak da tanımlanır (Kutlu, 2012, s. 143).

Meslek kuruluşları, meslek mensuplarının oluşturduğu, tüzel kişilikleri olan, bir kısım kamu görevlerini yerine getiren, üyeleri üzerinde kamu hukukundan doğan bazı yetkilere sahip olan topluluklardır; yapısı ve görevleri yönünden diğer kamu kurumlarından ayrılırlar. Meslek kuruluşlarının tüzel kişilikleri ya kanunla, ya da bir kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak oluştuğundan ve faaliyetlerinde "devlet yetkisi" kullanmakta oldukları için "kamu hukuku" tüzel kişileridir.

Anayasa'nın 173. maddesinde "Devlet, esnaf ve sanatkarı koruyucu ve destekleyici tedbirleri alır." ifadesiyle esnaf ve sanatkarın ekonomik, sosyal, idari ve politik bakımdan korunmasını, kollanmasını öngörerek esnaf-sanatkar kesimi anayasal olarak da benimsenmiştir (Giritli, 1999, s. 101-103).

5363 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu'na göre, ister gezici ister sabit bir mekânda bulunsun, Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulu'nca belirlenen esnaf ve sanatkâr meslek kollarına dâhil olup, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedenî çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunan meslek ve sanat sahibi kimselere esnaf ve sanatkâr denilmektedir (TESK, 5362 Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu, 2005).

Özetle esnaf ve sanatkârlar anayasal olarak tanımlanmış, kendilerine ait kanun ile organları, görevleri, gelirleri ve hizmet alanları belirlenmiş aynı zamanda diğer kamu ve özel kurum kuruluşlar ile ilişki kurabilmeleri yasa ile belirtilen çerçevede mevcut olan tarihsel ve ekonomik bir kurumdur.

TESK'in Esnaf ve Sanatkâr Raporu'nda "Görevimiz sadece esnaf ve sanatkârların sicilini tutmak değil, onların sorunlarını çözmek, işlerini geliştirmeleri ve büyümeleri yönünde destekleyici çalışmalar yapmak ve bu amaçla her platformda girişimlerde bulunmak..." olarak dile getirilmiştir (TESK, Esnaf ve Sanatkar Raporu, 2008, s. 2).

Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olan esnaf örgütlenmeleri temsil ettikleri kesimler itibariyle hem sivil toplum örgütü hem de baskı grubu olarak çalışmaktadır. Bu işlevlerine paralel olarak Snavely ve Desai de STK'ler ile yerel yönetimlerin yukarıda belirtilen işlevlerinin kesiştiği yerin sosyal sermayenin üretildiği alan olarak tanımlamaktadır (Acar, 2003, s. 319).

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada metodolojik açıdan, yapısal-işlevselci bir yaklaşım tercih edildi. Betimleyici türden bir sosyolojik araştırma modelinde tasarlanan bu çalışmada, Mersin şehir merkezindeki sanayi sitelerinde ve civarında faaliyet gösteren işletmelerin mevcut durumlarının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Buna ilaveten çalışma kapsamında, işletme sahiplerinin toplumsal ve ekonomik profilleri ile bilgisayar ve internet kullanımı arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Bu hedeflere yönelik olarak, araştırmada çoklu veri toplama tekniği kullanıldı (Arslan, 2012). Araştırmada temel veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanıldı. Buna ilaveten araştırmada, daha detaylı bulgulara ulaşabilmek için gözlem ve mülakat teknikleri de kullanılmıştır (Arslan, 2013; Güven, 2006).

Araştırma ve çalışma olarak Mersin şehir merkezinde faaliyet gösteren sanayi siteleri seçilmiştir. Bu bağlamda şehir merkezindeki 5 küçük sanayi sitesi araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Bu sanayi siteleri Mezitli Küçük Sanayi Sitesi, Toroslar Küçük Sanayi Sitesi, Hurdacılar Küçük Sanayi Sitesi, Mersin Küçük Sanayi Sitesi ve Tırmıl Küçük Sanayi Sitesi'dir. Araştırma birimi olarak bu sitelerde faaliyet gösteren işletmeler belirlenmiştir. Çalışmada örneklem tekniği olarak, tam sayım tekniği seçilmiştir (Arslan, 2012).

Bu bağlamda anket çalışması, sitede araştırmanın gerçekleştirildiği esnada işletmesinde bulunan ve gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul eden bütün esnaf ve sanatkârlarla yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi araştırma, Mersin kent merkezinde faaliyet göstermekte olan küçük sanayi siteleri ve bunların civarındaki, toplam 1512 tane KOBİ ölçeğindeki işletmenin sahipleri ile yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1.
Araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelerin sanayi sitelerine dağılımı

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Site	Mersin Küçük Sanayi Sitesi ve civarı	907	60,0	60,0	60,0
	Tırmıl Küçük Sanayi Sitesi	296	19,6	19,6	79,6
	Hurdacılar Sanayi Sitesi	122	8,1	8,1	87,6
	Toroslar Küçük Sanayi Sitesi	56	3,7	3,7	91,3
	Mezitli Küçük Sanayi Sitesi ve civarı	131	8,7	8,7	100,0
	Toplam	1512	100,0	100,0	

Araştırmanın hedefleri doğrultusunda hazırlanan ölçme aracı olan anket formunda, ağırlıklı olarak sistematik (yapılandırılmış) sorulara yer verilmiştir. Araştırmanın doğası gereği anket formunda, sınırlı sayıda da olsa yarı açık uçlu ve açık uçlu sorular kullanılmıştır. Anket formu için hazırlanan soruların amaca uygun olup olmadığını belirlemek ve ölçme aracına son şeklini verebilmek için, sahaya çıkmadan önce bir ön araştırma yapılmıştır.

Anketlerden toplanan veriler, sosyal bilimler alanındaki en önemli istatistiksel veri analiz programlarından biri olan SPSS (Statistical Package for Social Sciences) kullanılarak bilgisayar ortamına aktarıldı (Altunışık, 2006). Oluşturulan veri seti, yine SPSS kullanılarak analiz edildi.

Araştırma Problemleri

Başta da belirtildiği üzere, bu çalışma ağırlıklı olarak betimleyici türden bir sosyolojik araştırma türünde tasarlanmıştır. Bu sebeple çalışmada, hipotez testinden ziyade, araştırma problemleri ve alt problemlerine cevap bulmak hedeflenmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında aşağıda belirtilen sorulara cevap aranacaktır:

İşletme sahiplerinin yaşı ile işletmede bilgisayar kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletme sahiplerinin cinsiyeti ile işletmede bilgisayar kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Esnaf ve sanatkârın eğitim durumu ile işletmede bilgisayar kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Esnaf ve sanatkârın hane halkı büyüklüğü ile işletmede bilgisayar kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletmenin hukuki statüsü ile işletmede bilgisayar kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletmelerin kayıtlı oldukları mesleki kuruluşlar ile işletmede bilgisayar kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletmelerin faaliyet alanları ile işletmede bilgisayar kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletmelerin ürün imalatı yapma durumu ile işletmede bilgisayar kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İş yerinin mülkiyet durumu ile işletmede bilgisayar kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletme sahiplerinin yaşı ile işletmede internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletme sahiplerinin cinsiyeti ile işletmede internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Esnaf ve sanatkârın eğitim durumu ile işletmede internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Esnaf ve sanatkârın hane halkı büyüklüğü ile işletmede internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletmenin hukuki statüsü ile işletmede internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletmelerin kayıtlı oldukları mesleki kuruluşlar ile işletmede internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletmelerin faaliyet alanları ile işletmede internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İşletmelerin ürün imalatı yapma durumu ile işletmede internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

İş yerinin mülkiyet durumu ile işletmede internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Mersin Küçük Sanayi Sitelerindeki İşletmelerin Bilgisayar Kullanım Durumu

Tablo 2.
Mersin küçük sanayi sitelerindeki işletmelerin bilgisayar ve internet kullanımı

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Durum	Bilgisayar var	169	11,2	11,2	11,2
	İnternet var	33	2,2	2,2	13,4
	Her ikisi de var	619	40,9	41,0	54,4
	Hiç biri yok	689	45,6	45,6	100,0
	Toplam	1510	99,9	100,0	
Hariç		2	0,1		
Toplam		1512	100,0		

Bu saptamalardan yola çıkarak çalışmada, Mersin küçük sanayi sitelerinde ve civarında faaliyet göstermekte olan KOBİ ölçeğindeki işletmelerin, bilgisayar ve internet kullanımı araştırıldı. Bulgular, Mersin esnaf ve sanatkârlarının, bilişim teknolojilerindeki gelişmelerden ve bunların yaratacağı fırsatlardan, henüz yeterince yararlanmadığını göstermektedir. Tablo 2'de de görüldüğü gibi, işletmelerin yalnızca yüzde 41'inde hem internet ve hem de bilgisayar bulunmaktadır. Yarıya yakınında ise ne internet ne de bilgisayar bulunmaktadır.

İşletme Sahiplerinin Yaşı İle İnternet Ve Bilgisayar Kullanımı Arasındaki İlişki

Yaş, toplum hayatında son derece etkili sosyolojik değişkenlerden biridir. Bu bağlamda önce işletme sahiplerinin yaşı ile işletmede internet ve bilgisayar kullanımı arasındaki ilişki incelendi.

Tablo 3.
Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Yaş Değişkenine Göre Analizi

			Bilgisayar ve internet kullanımı				Toplam
			Bilgisayar var	İnternet var	Her ikisi de var	Hiç biri yok	
İşletme sahibinin yaşı	18,00	S	1	0	0	1	2
		% Esnaf Yaş	%50,0	%0,0	%0,0	%50,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%0,0	%0,1	%0,1
	19,00	S	1	0	0	0	1
		% Esnaf Yaş	%100,0	%0,0	%0,0	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%0,0	%0,0	%0,1

İşletme sahibinin yaşı		S	0	0	4	2	6
	20,00	% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%66,7	%33,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,6	%0,3	%0,4
		S	0	0	3	2	5
	21,00	% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%60,0	%40,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,5	%0,3	%0,3
		S	1	0	2	6	9
	22,00	% Esnaf Yaş	%11,1	%0,0	%22,2	%66,7	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%0,3	%0,9	%0,6
		S	2	0	5	7	14
	23,00	% Esnaf Yaş	%14,3	%0,0	%35,7	%50,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%0,0	%0,8	%1,0	%0,9
		S	2	0	6	5	13
	24,00	% Esnaf Yaş	%15,4	%0,0	%46,2	%38,5	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%0,0	%1,0	%0,7	%0,9
		S	2	1	4	9	16
	25,00	% Esnaf Yaş	%12,5	%6,2	%25,0	%56,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%3,0	%0,6	%1,3	%1,1
		S	1	1	19	15	36
	26,00	% Esnaf Yaş	%2,8	%2,8	%52,8	%41,7	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%3,0	%3,1	%2,2	%2,4
		S	4	0	12	14	30
	27,00	% Esnaf Yaş	%13,3	%0,0	%40,0	%46,7	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%2,4	%0,0	%1,9	%2,0	%2,0
		S	3	2	20	16	41
	28,00	% Esnaf Yaş	%7,3	%4,9	%48,8	%39,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,8	%6,1	%3,2	%2,3	%2,7
		S	3	0	17	9	29
	29,00	% Esnaf Yaş	%10,3	%0,0	%58,6	%31,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,8	%0,0	%2,7	%1,3	%1,9
		S	6	1	30	21	58
	30,00	% Esnaf Yaş	%10,3	%1,7	%51,7	%36,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%3,6	%3,0	%4,8	%3,0	%3,8
		S	3	2	12	13	30
	31,00	% Esnaf Yaş	%10,0	%6,7	%40,0	%43,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,8	%6,1	%1,9	%1,9	%2,0

İşletme sahibinin yaşı		S	8	0	23	13	44
	32,00	% Esnaf Yaş	%18,2	%0,0	%52,3	%29,5	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%4,7	%0,0	%3,7	%1,9	%2,9
		S	3	0	22	14	39
	33,00	% Esnaf Yaş	%7,7	%0,0	%56,4	%35,9	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,8	%0,0	%3,6	%2,0	%2,6
		S	6	2	17	18	43
	34,00	% Esnaf Yaş	%14,0	%4,7	%39,5	%41,9	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%3,6	%6,1	%2,7	%2,6	%2,8
		S	4	2	31	26	63
	35,00	% Esnaf Yaş	%6,3	%3,2	%49,2	%41,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%2,4	%6,1	%5,0	%3,8	%4,2
		S	3	3	21	26	53
	36,00	% Esnaf Yaş	%5,7	%5,7	%39,6	%49,1	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,8	%9,1	%3,4	%3,8	%3,5
		S	9	1	19	22	51
	37,00	% Esnaf Yaş	%17,6	%2,0	%37,3	%43,1	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%5,3	%3,0	%3,1	%3,2	%3,4
		S	8	1	30	20	59
	38,00	% Esnaf Yaş	%13,6	%1,7	%50,8	%33,9	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%4,7	%3,0	%4,8	%2,9	%3,9
		S	13	1	18	21	53
	39,00	% Esnaf Yaş	%24,5	%1,9	%34,0	%39,6	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%7,7	%3,0	%2,9	%3,0	%3,5
		S	8	1	40	42	91
	40,00	% Esnaf Yaş	%8,8	%1,1	%44,0	%46,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%4,7	%3,0	%6,5	%6,1	%6,0
		S	4	2	15	18	39
	41,00	% Esnaf Yaş	%10,3	%5,1	%38,5	%46,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%2,4	%6,1	%2,4	%2,6	%2,6
		S	4	1	20	26	51
	42,00	% Esnaf Yaş	%7,8	%2,0	%39,2	%51,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%2,4	%3,0	%3,2	%3,8	%3,4
		S	6	0	16	11	33
	43,00	% Esnaf Yaş	%18,2	%0,0	%48,5	%33,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%3,6	%0,0	%2,6	%1,6	%2,2
		S	5	1	19	20	45
	44,00	% Esnaf Yaş	%11,1	%2,2	%42,2	%44,4	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%3,0	%3,0	%3,1	%2,9	%3,0

İşletme sahibinin yaşı		S	8	3	25	40	76
	45,00	% Esnaf Yaş	%10,5	%3,9	%32,9	%52,6	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%4,7	%9,1	%4,0	%5,8	%5,0
		S	3	1	14	32	50
	46,00	% Esnaf Yaş	%6,0	%2,0	%28,0	%64,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,8	%3,0	%2,3	%4,6	%3,3
		S	5	0	18	17	40
	47,00	% Esnaf Yaş	%12,5	%0,0	%45,0	%42,5	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%3,0	%0,0	%2,9	%2,5	%2,6
		S	6	1	19	32	58
	48,00	% Esnaf Yaş	%10,3	%1,7	%32,8	%55,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%3,6	%3,0	%3,1	%4,6	%3,8
		S	5	0	11	13	29
	49,00	% Esnaf Yaş	%17,2	%0,0	%37,9	%44,8	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%3,0	%0,0	%1,8	%1,9	%1,9
		S	2	0	19	34	55
	50,00	% Esnaf Yaş	%3,6	%0,0	%34,5	%61,8	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%0,0	%3,1	%4,9	%3,6
		S	2	0	7	15	24
	51,00	% Esnaf Yaş	%8,3	%0,0	%29,2	%62,5	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%0,0	%1,1	%2,2	%1,6
		S	1	1	3	14	19
	52,00	% Esnaf Yaş	%5,3	%5,3	%15,8	%73,7	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%3,0	%0,5	%2,0	%1,3
		S	1	0	9	16	26
	53,00	% Esnaf Yaş	%3,8	%0,0	%34,6	%61,5	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%1,5	%2,3	%1,7
		S	4	0	7	10	21
	54,00	% Esnaf Yaş	%19,0	%0,0	%33,3	%47,6	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%2,4	%0,0	%1,1	%1,5	%1,4
		S	5	2	10	21	38
	55,00	% Esnaf Yaş	%13,2	%5,3	%26,3	%55,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%3,0	%6,1	%1,6	%3,0	%2,5
		S	4	0	5	6	15
	56,00	% Esnaf Yaş	%26,7	%0,0	%33,3	%40,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%2,4	%0,0	%0,8	%0,9	%1,0

İşletme sahibinin yaşı		S	2	1	3	8	14
	57,00	% Esnaf Yaş	%14,3	%7,1	%21,4	%57,1	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%3,0	%0,5	%1,2	%0,9
		S	1	1	5	6	13
	58,00	% Esnaf Yaş	%7,7	%7,7	%38,5	%46,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%3,0	%0,8	%0,9	%0,9
		S	2	0	3	3	8
	59,00	% Esnaf Yaş	%25,0	%0,0	%37,5	%37,5	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%0,0	%0,5	%0,4	%0,5
		S	2	0	11	9	22
	60,00	% Esnaf Yaş	%9,1	%0,0	%50,0	%40,9	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%0,0	%1,8	%1,3	%1,5
		S	0	0	0	2	2
	61,00	% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%0,0	%100,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,0	%0,3	%0,1
		S	2	0	4	7	13
	62,00	% Esnaf Yaş	%15,4	%0,0	%30,8	%53,8	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%0,0	%0,6	%1,0	%0,9
		S	0	0	3	2	5
	63,00	% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%60,0	%40,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,5	%0,3	%0,3
		S	0	1	1	1	3
	64,00	% Esnaf Yaş	%0,0	%33,3	%33,3	%33,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%3,0	%0,2	%0,1	%0,2
		S	1	0	5	1	7
	65,00	% Esnaf Yaş	%14,3	%0,0	%71,4	%14,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%0,8	%0,1	%0,5
		S	0	0	1	0	1
	66,00	% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%100,0	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,2	%0,0	%0,1
		S	0	0	2	0	2
	67,00	% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%100,0	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,3	%0,0	%0,1
		S	1	0	3	0	4
	68,00	% Esnaf Yaş	%25,0	%0,0	%75,0	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%0,5	%0,0	%0,3
		S	0	0	2	0	2
	70,00	% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%100,0	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,3	%0,0	%0,1

İşletme sahibinin yaşı	71,00	S	1	0	2	0	3
		% Esnaf Yaş	%33,3	%0,0	%66,7	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%0,3	%0,0	%0,2
	75,00	S	1	0	2	0	3
		% Esnaf Yaş	%33,3	%0,0	%66,7	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%0,3	%0,0	%0,2
	77,00	S	0	0	0	1	1
		% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%0,0	%100,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,0	%0,1	%0,1
	80,00	S	0	0	0	1	1
		% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%0,0	%100,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,0	%0,1	%0,1
	87,00	S	0	0	0	1	1
		% Esnaf Yaş	%0,0	%0,0	%0,0	%100,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,0	%0,1	%0,1
	Toplam	S	169	33	619	689	1510
		% Esnaf Yaş	%11,2	%2,2	%41,0	%45,6	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

Yaşın bilgisayar ve internet kullanımıyla olan korelasyon ilişkisi incelendiğinde, 18-30 yaş arasında olan esnaf ve sanatkârların hem bilgisayarı hem de interneti kullanabildikleri görülmüştür. Buna karşın yaş 40 ve üzerinde olan esnaf ve sanatkârların hem bilgisayar hem de internet kullanım oranlarında düşmeler vardır. Bu açıdan bakıldığında günümüz teknolojilerinin gelişim çağında doğan ve eğitimli kişilerin internete ve bilgisayara sahip olma, kullanma oranında doğrusal bir ilişki olduğu söylenebilir.

İşletme Sahiplerinin Cinsiyeti İle İnternet ve Bilgisayar Kullanımı Arasındaki İlişki

Araştırma kapsamında Mersin esnaf-sanatkarlarının cinsiyet profillerinin genel durumuna bakıldığın büyük çoğunluğunun erkeklerden oluştuğunu görülmektedir. Kadın oranı %2'yi bile bulmamaktadır (Arslan, 2015, s. 56). Mersin il genelinde MESOB tarafından paylaşılan bilgiye göre toplam genel esnafın cinsiyet dağılım oranı %15'i kadındır.

Tablo 4.
Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Cinsiyet Değişkenine Göre Analizi

Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Cinsiyet Değişkenine Göre Analizi

			Bilgisayar ve internet kullanımı				Toplam
			Bilgisayar var	İnternet var	Her ikisi de var	Hiç biri yok	
İşletme sahibinin cinsiyeti	Kadın	Sayı	3	2	17	6	28
		% işletme sahibinin cinsiyeti	%10,7	%7,1	%60,7	%21,4	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%1,8	%6,1	%2,7	%0,9	%1,9
	Erkek	Sayı	166	31	602	683	1482
		% işletme sahibinin cinsiyeti	%11,2	%2,1	%40,6	%46,1	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%98,2	%93,9	%97,3	%99,1	%98,1
Total		Sayı	169	33	619	689	1510
		% işletme sahibinin cinsiyeti	%11,2	%2,2	%41,0	%45,6	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

Cinsiyete göre bilgisayar ve internet kullanım oranlarına baktığımızda kadın sayısı az olmakla birlikte hem bilgisayarı hem de interneti kullanma oranı kadınlar arasında %61'e ulaşırken çalışmanın öznesi ve %98'i erkek olan esnaf ve sanatkârların bu oranı %40'lara düşmektedir. Aynı zamanda hem bilgisayara hem de internete sahip olmayan sayısı da %46'ı düzeyindedir.

İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu İle İnternet ve Bilgisayar Kullanımı Arasındaki İlişki

İnsanların bireysel hayatları bakımından ve toplum açısından en önemli sosyolojik faktör eğitimdir. Günümüz dünyasında eğitim olgusunun birey, toplum hayatındaki yeri ve önemi artmaktadır. Araştırmanın genel sonuçları incelendiğinde %41 oranında esnaf ve sanatkârların ilkokul mezunu olduğu dörtte bir oranının da lise mezunu olduğu görülmüştür (Arslan, 2015).

Tablo 5.
Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Eğitim Değişkenine Göre Analizi

			Bilgisayar ve internet kullanımı				Toplam
			Bilgisayar var	İnternet var	Her ikisi de var	Hiç biri yok	
İşletme sahibinin eğitim durumu	İlkokul	S	51	10	191	376	628
		% Esnaf eğitim du.	%8,1	%1,6	%30,4	%59,9	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%30,2	%30,3	%30,9	%54,7	%41,7
	Ortaokul	S	49	11	114	163	337
		% Esnaf eğitim du	%14,5	%3,3	%33,8	%48,4	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%29,0	%33,3	%18,4	%23,7	%22,4
	Lise	S	55	10	184	126	375
		% Esnaf eğitim du	%14,7	%2,7	%49,1	%33,6	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%32,5	%30,3	%29,8	%18,3	%24,9
	MYO	S	2	0	26	6	34
		% Esnaf eğitim du	%5,9	%0,0	%76,5	%17,6	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%0,0	%4,2	%0,9	%2,3
	Üniversite fakülte	S	12	2	100	16	130
		% Esnaf eğitim du	%9,2	%1,5	%76,9	%12,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%7,1	%6,1	%16,2	%2,3	%8,6
	Yüksek lisans	S	0	0	3	0	3
		% Esnaf eğitim du	%0,0	%0,0	%100,0	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,5	%0,0	%0,2
Toplam		S	169	33	618	687	1507
		% Esnaf eğitim du	%11,2	%2,2	%41,0	%45,6	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

Eğitim değişkenine baktığımızda, eğitim düzeyi düşük olanların bilgisayar ve internet kullanım oranlarında ve bilgisayara/internete sahip olmama oranında paraleli vardır. Yani eğitim seviyesi düşük olanların bilgi teknolojilerini kullanma oranı düşüktür. Üniversite ve üzeri eğitim durumuna baktığımızda %76'nın üzerinde sahip olma durumu görülmüştür.

İşletme Sahiplerinin Hane Halkı Büyüklüğü İle İnternet ve Bilgisayar Kullanımı Arasındaki İlişki

Mersin'de faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârların hane halkı büyüklükleri incelendiğinde en yaygın hane halkı büyüklüğü 4 kişiliktir. İşletme sahiplerinin toplamına oranladığımızda üçte birlik bir orana tekabül etmektedir. %21'lik bir oranla 5 kişilik aileler gelmektedir.

Tablo 6.
Hane halkı büyüklüğü ile işletmede internet ve bilgisayar kullanımı arasındaki ilişki

		S	Bilgisayar ve internet kullanımı				Toplam
			Bilgisayar var	İnternet var	Her ikisi de var	Hiç biri yok	
Hane halkı sayısı	1,00	S	6	1	21	10	38
		% Hane halkı	%15,8	%2,6	%55,3	%26,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%4,0	%3,1	%3,5	%1,5	%2,6
	2,00	S	8	3	51	34	96
		% Hane halkı	%8,3	%3,1	%53,1	%35,4	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%5,4	%9,4	%8,4	%5,2	%6,7
	3,00	S	24	6	114	91	235
		% Hane halkı	%10,2	%2,6	%48,5	%38,7	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%16,1	%18,8	%18,8	%14,0	%16,4
	4,00	S	43	10	176	202	431
		% Hane halkı	%10,0	%2,3	%40,8	%46,9	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%28,9	%31,2	%29,0	%31,2	%30,0
	5,00	S	24	4	133	140	301
		% Hane halkı	%8,0	%1,3	%44,2	%46,5	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%16,1	%12,5	%21,9	%21,6	%21,0
	6,00	S	19	3	50	72	144
		% Hane halkı	%13,2	%2,1	%34,7	%50,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%12,8	%9,4	%8,3	%11,1	%10,0
	7,00	S	7	3	28	39	77
		% Hane halkı	%9,1	%3,9	%36,4	%50,6	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%4,7	%9,4	%4,6	%6,0	%5,4
	8,00	S	13	1	14	24	52
		% Hane halkı	%25,0	%1,9	%26,9	%46,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%8,7	%3,1	%2,3	%3,7	%3,6
	9,00	S	3	0	1	9	13
		% Hane halkı	%23,1	%0,0	%7,7	%69,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%2,0	%0,0	%0,2	%1,4	%0,9
	10,00	S	2	1	9	11	23
		% Hane halkı	%8,7	%4,3	%39,1	%47,8	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,3	%3,1	%1,5	%1,7	%1,6
	11,00	S	0	0	2	5	7
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%28,6	%71,4	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,3	%0,8	%0,5

Hane halkı sayısı	12,00	S	0	0	3	4	7
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%42,9	%57,1	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,5	%0,6	%0,5
	13,00	S	0	0	0	2	2
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%0,0	%100,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,0	%0,3	%0,1
	14,00	S	0	0	0	1	1
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%0,0	%100,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,0	%0,2	%0,1
	15,00	S	0	0	1	1	2
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%50,0	%50,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,2	%0,2	%0,1
	16,00	S	0	0	0	1	1
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%0,0	%100,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,0	%0,2	%0,1
	18,00	S	0	0	1	0	1
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%100,0	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,2	%0,0	%0,1
	20,00	S	0	0	2	2	4
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%50,0	%50,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,3	%0,3	%0,3
	Toplam	S	149	32	606	648	1435
		% Hane halkı	%10,4	%2,2	%42,2	%45,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

İşletmenin Hukuki Statüsü İle Bilgisayar ve İnternet Kullanımı Arasındaki İlişki

Mersin ilinde faaliyet yürüten esnaf ve sanatkâr sayısı yaklaşık 50.000 düzeyindedir. Çalışmanın yürütüldüğü sanayi sitesi alanlarında faaliyet yürüten işletmelerin %72'si esnaf ve sanatkârlar siciline bağlıdır (Arslan, 2015).

Şahıs şirketleri ve ortaklı şahıs şirketlerinde bilgisayar ve internet kullanım oranları şahıs işletmelerine oranla görece olarak daha yüksektir. Esnaf ve sanatkarların şahıs işletmeleri olarak faaliyetlerini yürütmeleri nedeniyle bilgisayar ve internet kullanım oranlarına baktığımızda bu işletmelerin %50'sinde bilgisayar ve internet kullanımının olmadığı görülmüştür.

Tablo 7.
Hukuki Statü ile işletmede internet ve bilgisayar kullanımı arasındaki ilişki

Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Hukuki Değişkene Göre Analizi

			Bilgisayar ve internet kullanımı				Toplam
			bilgisayar var	internet var	her ikisi de var	hiç biri yok	
İşletmenin hukuki statüsü	şahıs işletmesi	Sayı	147	31	481	633	1292
		% işletmenin hukuki statüsü	%11,4	%2,4	%37,2	%49,0	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%87,0	%93,9	%77,7	%91,9	%85,6
	ortaklı şahıs işletmesi	Sayı	5	0	38	23	66
		% işletmenin hukuki statüsü	%7,6	%0,0	%57,6	%34,8	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%3,0	%0,0	%6,1	%3,3	%4,4
	şahıs şirketi	Sayı	13	2	45	27	87
		% işletmenin hukuki statüsü	%14,9	%2,3	%51,7	%31,0	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%7,7	%6,1	%7,3	%3,9	%5,8
	ortaklı şahıs şirketi	Sayı	4	0	55	6	65
		% işletmenin hukuki statüsü	%6,2	%0,0	%84,6	%9,2	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%2,4	%0,0	%8,9	%0,9	%4,3
Total		Sayı	169	33	619	689	1510
		% işletmenin hukuki statüsü	%11,2	%2,2	%41,0	%45,6	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

İşletmelerin Kayıtlı Oldukları Mesleki Kuruluşlar İle Bilgisayar ve İnternet Kullanımı Arasındaki İlişki

Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği'ne kayıtlı üyelerin %47'sinde bilgisayar ve internet kullanım oranları baktığımızda bilgisayar ve internet kullanımının olmadığı görülmüştür. Ticaret ve Sanayi Odası üyelerine baktığımızda %57 oranında hem bilgisayar hem de internet kullanımına sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 8.
Meslek kuruluş üyeliği ile internet ve bilgisayar kullanımı arasındaki ilişki

Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Mesleki Kuruluş Değişkene Göre Analizi

			Bilgisayar ve internet kullanımı				Toplam
			bilgisayar var	internet var	her ikisi de var	hiç biri yok	
Kayıtlı olduğu mesleki kuruluş	Ticaret ve Sanayi odası	Sayı	20	4	194	121	339
		% kayıtlı olduğu mesleki kuruluş	%5,9	%1,2	%57,2	%35,7	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%12,1	%12,1	%31,5	%17,8	%22,7
	Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği	Sayı	132	27	401	515	1075
		% kayıtlı olduğu mesleki kuruluş	%12,3	%2,5	%37,3	%47,9	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%80,0	%81,8	%65,2	%75,7	%72,0
	diğer	Sayı	0	0	5	12	17
		% kayıtlı olduğu mesleki kuruluş	%0,0	%0,0	%29,4	%70,6	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%0,0	%0,0	%0,8	%1,8	%1,1
	kaydı yok	Sayı	13	2	15	32	62
		% kayıtlı olduğu mesleki kuruluş	%21,0	%3,2	%24,2	%51,6	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%7,9	%6,1	%2,4	%4,7	%4,2
Total		Sayı	165	33	615	680	1493
		% kayıtlı olduğu mesleki kuruluş	%11,1	%2,2	%41,2	%45,5	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

İşletmelerin Faaliyet Alanları İle İşletmede Bilgisayar Kullanımı Arasındaki İlişki

Esnaf ve Sanatkârların tabi oldukları 491 adet meslek dalı söz konudur. Bu meslek dallarının hizmet ve imalat sektörüne göre alt başlıklara alınmıştır. Kayıt yaptıran bütün esnaf ve sanatkârlar bu kriterlere göre sicil müdürlüğüne kayıt olmaktadır. Sanayi siteleri ile ilgili yaptığımız çalışmada faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir çoğunluğu imalat sektöründe faaliyet göstermektedir. Mesleki faaliyet alanlarına göre bilgisayar ve internet kullanım oranlarına baktığımızda imalat sektöründe mesleklerin büyük bir çoğunluğunda %50 oranında internet ve bilgisayar kullanımı yoktur. Ancak sınırlı olmakla birlikte yedek parça, mobilya ve PVC doğrama meslek alanlarında bilgisayar ve internet kullanım oranları görece olarak fazladır.

Tablo 9.
Faaliyet alanı ile işletmede internet ve bilgisayar kullanımı arasındaki ilişki

			Bilgisayar ve internet kullanımı				Toplam
			Bilgisayar var	İnternet var	Her ikisi de var	Hiç biri yok	
Faaliyet alanı	Oto tamir	S	65	8	170	283	526
		% Hane halkı	%12,4	%1,5	%32,3	%53,8	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%38,5	%24,2	%27,6	%41,1	%34,9
	Yedek parça	S	15	4	110	70	199
		% Hane halkı	%7,5	%2,0	%55,3	%35,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%8,9	%12,1	%17,8	%10,2	%13,2
	Demir doğrama	S	17	3	42	57	119
		% Hane halkı	%14,3	%2,5	%35,3	%47,9	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%10,1	%9,1	%6,8	%8,3	%7,9
	Mobilya	S	14	5	32	32	83
		% Hane halkı	%16,9	%6,0	%38,6	%38,6	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%8,3	%15,2	%5,2	%4,6	%5,5
	Restoran-çay ocağı-bakkal	S	4	3	6	26	39
		% Hane halkı	%10,3	%7,7	%15,4	%66,7	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%2,4	%9,1	%1,0	%3,8	%2,6
	Römork imalatı	S	1	0	6	3	10
		% Hane halkı	%10,0	%0,0	%60,0	%30,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%1,0	%0,4	%0,7
	İş makinesi tamiri	S	1	0	1	2	4
		% Hane halkı	%25,0	%0,0	%25,0	%50,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%0,2	%0,3	%0,3
	PVC doğrama	S	2	1	8	2	13
		% Hane halkı	%15,4	%7,7	%61,5	%15,4	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%3,0	%1,3	%0,3	%0,9
	Cam balkon	S	0	0	1	1	2
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%50,0	%50,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,2	%0,1	%0,1
	Diğer	S	42	6	185	135	368
		% Hane halkı	%11,4	%1,6	%50,3	%36,7	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%24,9	%18,2	%30,0	%19,6	%24,4
	Hurdacı	S	4	3	38	68	113
		% Hane halkı	%3,5	%2,7	%33,6	%60,2	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%2,4	%9,1	%6,2	%9,9	%7,5

Faaliyet alanı	Tarım aletleri imalatı	S	1	0	2	0	3
		% Hane halkı	%33,3	%0,0	%66,7	%0,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%0,3	%0,0	%0,2
	Hırdavatçı	S	1	0	10	1	12
		% Hane halkı	%8,3	%0,0	%83,3	%8,3	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,6	%0,0	%1,6	%0,1	%0,8
	Tornacı	S	2	0	2	6	10
		% Hane halkı	%20,0	%0,0	%20,0	%60,0	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%1,2	%0,0	%0,3	%0,9	%0,7
	Otogaz	S	0	0	4	3	7
		% Hane halkı	%0,0	%0,0	%57,1	%42,9	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%0,0	%0,0	%0,6	%0,4	%0,5
	Toplam	S	169	33	617	689	1508
		% Hane halkı	%11,2	%2,2	%40,9	%45,7	%100,0
		% Bil-int. Kul.	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

İşletmelerin Ürün İmalatı Yapma Durumu İle Bilgisayar ve İnternet Kullanımı Arasındaki İlişki

Küçük ve orta boy işletmeler bir ekonominin orta sınıfını oluşturmaktadır ve bu yönüyle belkemiği konumundadır. Homojen bir özellik taşımamasına rağmen genel olarak söz konusu işletmelerin; mikro, küçük ve orta boy işletmeler olmak üzere üç sınıfta toplandığı görülmektedir. Esnaf ve sanatkârlar işletmeleri genel olarak mikro işletme sınıflandırması içerisinde yer almaktadır. Bunlar, yıllık 1-9 kişiyi istihdam eden mali bilançosu ile 1 milyon TL'yi geçmeyen işletmelerden oluşmaktadır (KOSGEB, 2016) (Müftüoğlu, 1998, s. 45-73).

Tablo 10.
Ürün imalatı durumu ile internet ve bilgisayar kullanımı arasındaki ilişki

Bilgisayar ve İnternet Kullanımının İmalat Yapma Değişkene Göre Analizi

			Bilgisayar ve internet kullanımı				Toplam
			bilgisayar var	internet var	her ikisi de var	hiç biri yok	
Ürün imalatı	evet	Sayı	66	7	170	105	348
		% ürün imalatı	%19,0	%2,0	%48,9	%30,2	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%39,1	%21,2	%27,5	%15,3	%23,1
	hayır	Sayı	103	26	449	583	1161
		% ürün imalatı	%8,9	%2,2	%38,7	%50,2	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%60,9	%78,8	%72,5	%84,7	%76,9
Toplam		Sayı	169	33	619	688	1509
		% ürün imalatı	%11,2	%2,2	%41,0	%45,6	%100,0
		% bilgisayar ve internet kullanımı	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

KOBİ tanımlamasında mikro işletme statüsünde sayılan esnaf ve sanatkâr işletmelerinin ürün imalatı yapabilmeleri değişkenine göre internet ve bilgisayar kullanım oranlarını incelediğimizde büyük bir çoğunluğunun ürün imalatı yapmadıkları görülmüştür. Ürün imalatı yapanlar ile yapmayanların bilgisayar ve internet kullanım oranlarına baktığımızda yarı yarıya bir dağılım görülmektedir. %50'lik bir oranda işletmelerin bilgisayar ve internet kullanımının olmadığı sonucuna varılmıştır. Ürün imalatı yapanlar arasında ise bilgisayar ve internet kullanımın yüksek olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında somut bir korelasyon bulunmamakla birlikte ürün üretimi yapanlar ile bilgi teknolojilerini kullananlar arasında doğru orantı olduğu söylenebilir. Bu durumun test edilebilmesi daha sonraki çalışmalar için yeni araştırma alanları yaratması açısından önemlidir.

İş Yerinin Mülkiyet Durumu İle Bilgisayar ve İnternet Kullanımı Arasındaki İlişki

Esnaf ve sanatkârlar sınırlı sermayeleri ve emeği ile faaliyet yürütmektedir. İşletmelerindeki maliyet kalemlerinin en başında kira ve personel giderleri gelmektedir. Saha çalışması bulgularının genel sonuçları değerlendirildiğinde 1512 işletmenin %56'sının iş yerlerinde kiracı olarak faaliyet yürüttükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 11.
İş Yeri Mülkiyeti İle İşletmede İnternet Ve Bilgisayar Kullanımı Arasındaki İlişki

Bilgisayar Ve İnternet Kullanımının İş Yerinin Mülkiyet Değişkene Göre Analizi

			Bilgisayar Ve Internet Kullanımı				Toplam
			Bilgisayar Var	Internet Var	Her Ikisi de Var	Hiç Biri Yok	
İş Yerinin Mülkiyeti	Kiracı	Sayı	118	17	331	383	849
		% İş Yerinin Mülkiyeti	%13,9	%2,0	%39,0	%45,1	%100,0
		% Bilgisayar ve Internet Kullanımı	%69,8	%51,5	%53,6	%55,6	%56,3
	Mülk Sahibi	Sayı	51	16	287	306	660
		% İş Yerinin Mülkiyeti	%7,7	%2,4	%43,5	%46,4	%100,0
		% Bilgisayar ve Internet Kullanımı	%30,2	%48,5	%46,4	%44,4	%43,7
Toplam		Sayı	169	33	618	689	1509
		% İş Yerinin Mülkiyeti	%11,2	%2,2	%41,0	%45,7	%100,0
		% Bilgisayar ve Internet Kullanımı	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

Mülkiyet durumlarının bilgisayar ve internet kullanımındaki yansımasına baktığımızda kiracı olan esnaf ve sanatkârların %50'sinde bilgisayar ve internet kullanmadıkları sonucunda ulaşılmıştır. Bununla birlikte mülk sahibi olan işletmeler arasındaki kullanım oranına baktığımızda yarısının kullandığını diğer yarısının da bilgisayar ve interneti kullanmadığı görülmüştür. Bu bağlamda iş yeri mülkiyetinin bilgi teknolojilerini kullanmaya etkisi net olarak görülememekle birlikte iş yeri mülkiyetine sahip olmanın teknik ve teknolojik yatırımların alınmasını kolaylaştıracak olması nedeniyle olumlu katkısı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedeni çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan kimselere esnaf ve sanatkâr denilmektedir. Kültürel, ekonomik ve sosyal özellikleri nedeniyle toplumun vazgeçilmez unsurudur. Günümüz dünyasında esnaf-sanatkâr işletmeleri küreselleşmenin etkisiyle ekonomik anlamda büyük işletmeler ve sermaye ile rekabet edemez haldedir. Bunun en büyük sebebi esnaf ve sanatkârın işletmelerini etkin ve verimli, yeni üretim-tüketim süreçlerine göre profesyonel anlamda yönetememeleridir.

XXI. yy ile birlikte baş döndürücü teknolojik gelişmeler, işletmelerin etkin, verimli bir şekilde yönetilebilmesi için ayrı bir önem kazanmıştır. Günümüz işletmeleri teknolojiyi işlerine dahil etmedikleri sürece başarısız oldukları gibi piyasa koşullarında ortaya çıkan arz ve talepleri optimum bir şekilde karşılayamamaktadır. Küreselleşme ile artan rekabet karşısında piyasanın etkin bir şekilde takip edebilmek, yenilikleri değişimi yakalayabilmek ancak teknolojiyi kullanabilme oranıyla doğru orantılıdır. Mal ve hizmet üreten işletmelerin teknolojiyi kendi bünyelerinde uygulayamamaları işletmelerin rakipleri karşısında zayıf düşmesine, kar oranlarının düşmesine ve nihayetinde işletmelerini kapatmalarına neden olmaktadır.

Yaptığımız çalışmanın öznesini oluşturan esnaf ve sanatkâr işletmelerinin teknolojiyi kullanma oranları genel olarak bakıldığında düşük seviye kalmıştır. Temel bilgi teknolojilerini kullanabilmek için gerekli olan bilgisayar ve internet donanımına sahip olmayan işletme sayısı %45 düzeyindedir. Bu oran her iki işletmeden bir tanesinde hem bilgisayarın hem de internetin olmadığını bizlere göstermektedir. Aynı zamanda işletmelerin ürünlerinin ve işletmelerinin tanıtımı yapacakları web sitesine dahi sahip olmama oranı %78 düzeyindedir.

Bu durum işletme sahiplerinin sosyolojik profilleriyle kıyaslamalı incelendiğinde eğitim seviyesi düşük olanların teknolojik alt yapıyı işletmelerinde kullanmadıkları sonucunu bizlere göstermiştir. Esnaf ve sanatkâr işletmelerinin sahipleri %98 oranında erkeklerden oluşmaktadır. Bilgisayar ve internet kullanma durumlarına erkekler açısından baktığımızda %46'sının internet ve bilgisayara sahip olmadıklarını göstermiştir. Ancak kadınlar açısından incelendiğinde sınırlı sayıda olan kadın esnaf ve sanatkârların internet ve bilgisayar kullanma oranlarının %60 düzeyinde olduğu görülmüştür. Buna göre kadınların erkeklere oranla bilgi teknolojilerini kullanma konusunda erkeklere oranla oldukça önde olduğu görülmüştür.

Kayıtlı olunan mesleki kuruluşlara göre esnaf ve sanatkârların bilgisayar ve internet kullanım oranlarına baktığımızda Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olan esnafların %57'sinde bilgisayar ve internet kullanımın olduğu görülmüş, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Siciline kayıtlı esnaf-sanatkarlarda ise bu oranın bu oranın %75 oranında bilgisayar ve internete sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak burada özellikle vurgulama isterim ki ticaret siciline şirketler kayıt yaptırırken sermayesi ve iş hacmi açısından esnaf ve sanatkârlardan daha iyi durumda oldukları göz ardı edilmemelidir.

Özetle, yapılan çalışma sonucunda esnaf ve sanatkârların bilgisayar ve internet kullanım oranları %50 düzeyindedir. Cinsiyet, eğitim, mülk durumu, yaş vb. değişkenlerle birlikte incelendiğinde göreceli olarak değişiklik söz konusu olmakla birlikte genel olarak bilgi teknolojileri kullanımında ve iş yeri kullanımda olumsuz bir tablo görülmüştür. Bu çalışmada olumlu olarak görülebilecek en önemli şey ise kadın esnaf-sanatkar işletmelerinde erkeklerin sahip olduğu işletmelere oranla yüksek olduğudur.

Piyasa koşullarında hayatta kalmak, yenilikleri ve değişen dünyayı takip etmek bilgi teknolojilerini kullanabilmekte geçtiği varsayımıyla Mersin ili esnaf ve sanatkârlarının sanayi sitesi özelinde çalışanlarının başta olmak üzere bilgi teknolojileriyle tanışmaları, kullanmaları elzem olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Acar , M. (2003). Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları: İlişkiler ve Etkileşimler. M.A. Çukurçayır, & A. Tekel (Ed), *Yerel ve Kentsel Politikalar*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Akın, F. (2002). *Sosyal Bilimlerde İstatistik*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Alınteri. (2015). Mersin'de Acilen Sanayi Siteleri Kurulmalı. Alınteri.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Arseven, A. (2001). *Alan Araştırma Yöntemi*. Ankara: Gündüz Yayıncılık.

Arslan, D.A. (2012a). Mersin Milletvekillerinin Sosyolojik Profilleri. *International Journal of Human Sciences*, 9 (2), 587-622.

Arslan, D.A. (2012b). *Sosyoloji ve Yöntem Yazıları*. Ankara: Kalkan Matbaacılık.

Arslan, D.A. (2012c). Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Mersin'in Siyasi Yapısı. *International Journal of Human Sciences*, 9 (2), 916-968.

Arslan, D.A. (2015a). *Mersin Küçük Sanayi Siteleri Esnaf ve Sanatkarlarının Sosyo-Ekonomik Profilleri ve Temel Sorunları*. Mersin: Mersin Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği.

Arslan, D.A. (2015b). Çok Partili Dönemde, Genel Seçim Sonuçları Temelinde Mersin'in Siyasi Yapısı. *UHBAB Uluslararası Beşeri ve Akademik Bilimleri Dergisi*, 4, 129-187.

Arslan, D.A. (2015c). Üçüncü Bin Yılda Adana Milletvekilleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 12 (1), 582-625.

Dinçer, T. (2015). Mersin ESOB'dan Sanayi Sitesi Çalıştayı. (İHA, Röportaj Yapan) Mersin: Mersin Esnaf ve Sanatkarları Odaları Birliği.

Giritli, İ. (1999). *Türkiye'nin İdari Yapısı (Kamu Yönetimi Teşkilatı)*. İstanbul: Der Yayınları.

Kalaycıoğlu, E. (1984). *Çağdaş Siyasal Bilim*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

KOSGEB. (2016).. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme ve Geliştirme Başkanlığı: http://cdd.kosgeb.gov.tr/cdebeff18614438c88ae90e079401e4a77c0285c316e45888c2f1e7e6b6c08c04ed2391dddc04fd29b9ec5609ed857006655c13cf6fb45b6928b58be907684c86198c356366541a1bbc1a456ae4d2b21/file.axd adresinden 05.01.2016 tarihinde alındı.

Kutlu, S. (2012). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Esnaf Örgütleri. (F. Demirel, Der.). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

MERSİNESOB. (2016). ESOB Hakkında. http://www.mersinesob.org.tr/v2/esob-hakkinda/ adresinden 10.01.2016 tarihinde alındı.

Müftüoğlu, T. (1998). *Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Newman, D.M. (2013). *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek* (A. Arslan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınevi.

TESK. (2005). 5362 Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu. http://www.tesk.org.tr/tr/5362/5362.php adresinden 08.01.2016 tarihinde alındı.

TESK. (2008). *Esnaf ve Sanatkar Raporu*. http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/esnafraporu.pdf adresinden 17.01.2016 tarihinde alındı.

At Yarışı Oynayanların Sosyalleşme Deneyimleri

Alkan Üstün*

Öz: Türkiye'de yasal olarak oynanan şans oyunlarından olan at yarışları, 1927 yılından bu yana devam etmektedir. Türkiye çapındaki 2775 ganyan bayiinde neredeyse her gün (senede yaklaşık ortalama 350 gün) yüz binlerce kişi at yarışı oynamaktadır. Türkiye at yarışlarında yıllık oynanan bahis miktarı toplamı 2009 yılında 1,7 milyar TL olarak gerçekleşmişken, bu rakam büyük bir artışla 2013 senesinde 2,93 milyar TL seviyesine yükselmiştir (TJK 2013 yılı faaliyet raporu). Olgunun nicel boyutunun yanı sıra, at yarışlarının sosyal alandaki yansımaları olarak oynayıcıların yalnız para kazanma sâikiyle ganyan bayiinde bulunmadıkları; bunun haricinde bahis oynayanların bir süre sonra kendi dar gruplarını tesis ettikleri ve kendi sosyalleşme örüntülerini ortaya çıkardıkları söylenebilmektedir. Bu çerçevede araştırmanın ana sorunsalı şu şekilde belirmektedir: At yarışı oyuncuları ganyan bayilerinde nasıl sosyalleşmektedirler? Bahis oynayanlar kendi aralarındaki ilişkiyi nasıl ve hangi araçlarla kurmaktadırlar? Bu sorulara ışık tutma amacıyla çalışma, temelde bir nitel araştırma olarak tasarlanmış ve etnografi deseni takip edilmiştir. Bu bağlamda araştırmada ilkin Ankara'daki iki farklı ganyan bayiine farklı tarihlerde gidilip katılımlı gözlemler yapılmış; at yarışı oynayanların davranışları dikkatlice incelenmiş ve detaylı saha notları alınmıştır. Ganyan bayisindekilerin at yarışı oynama temelinde nasıl sosyalleştikleri, bahisleri nasıl ve ne şekilde oynadıkları, hangi davranış kalıpları içerisinde hareket ettikleri, hangi nedenlerle orada bulundukları, yarışların öncesinde kuponlarını hazırlarken ve yarış sırasındaki davranışları ile yarış sonrasındaki halleri etraflıca incelenmiştir. Bununla birlikte grup üyelerinin geliştirdikleri jargon; at yarışı oynama pratiğinde kullandıkları özel kelime ve dilsel anlatım şekilleri de ayrıca ortaya konulmak niyetindedir. Gündelik hayatın önemli pratiklerinden birisi olan şans oyunları olgusu Türkiye'de henüz yeterince sosyal bilimlerin ilgisini çekmemiştir. Bu doğrultuda araştırma keşfedici bir niteliğe de sahiptir.

Anahtar kelimeler: At yarışı, Ganyan, Sosyalleşme, Kumar Bağımlılığı.

Araştırmanın Bağlamı, Konusu ve Amacı

Bahis koyma ve para kazanma olgusunu da içerecek şekilde Türkiye'de at yarışları, 1927 yılından günümüze düzenli olarak gerçekleşmektedir. Türkiye çapındaki 9 hipodromda (İstanbul, Adana, Ankara, Bursa, Diyarbakır, Elazığ, İzmir, Kocaeli, Şanlıurfa) yıl boyu (sene-de ortalama 350 gün) yarışlar devam etmektedir. Türkiye çapındaki 2775 ganyan bayiinde her gün yüz binlerce kişi at yarışı oynamaktadır. Türkiye at yarışlarında yıllık oynanan bahis

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B014
* Arş. Gör. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyoloji.
E-posta: alkanustun@gmail.com

miktarı toplamı 2009 yılında 1,7 milyar TL olarak gerçekleşmişken, bu rakam büyük bir artışla 2013 yılında 2,93 milyar TL seviyesine yükselmiştir (Türkiye Jokey Kulübü [TJK], 2013). Bununla birlikte bu paranın %54'ü Maliye Bakanlığı'nın kasasına gitmektedir ve devlet için çok önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Herekman (1993)'a göre şans oyunları devletler açısından hazineye para toplayabilmek, kişileri kontrol etmek ve sistem dengesini kurmak ve sürdürmek için kullanılabilecek enstrümanlardandır.

Hem sosyal, hem beşeri, hem de mali boyutu bu derece geniş kapsamlı olan bir olgu hakkında alanyazında nitel bir araştırma göze çarpmamaktadır. Yurtdışı literatürde at yarışlarının kumar boyutu üzerine çalışmalar öne çıkmaktayken; Türkiye'deki alanyazında at yarışlarının eski Türk tarihindeki boyutuna ilişkin tarihsel çalışmalar ve genel anlamda şans oyunları üzerine istatistikî araştırmalar bulunmaktadır. Bu çerçevede araştırma, literatürdeki bir boşluğu doldurma amacını taşımaktadır.

Bu bağlamda, araştırma sürecinin ilk etabında ganyan bayiine gidilip katılımlı gözlem yapılmış, bahis oynayanların davranışları dikkatlice incelenmiş ve detaylı saha notları alınmıştır. Ganyan bayisindekilerin (araştırma grubumuzu oluşturanlar) at yarışı oynama temelinde nasıl sosyalleştikleri, bahisleri nasıl ve ne şekilde oynadıkları, hangi davranış kalıpları içerisinde hareket ettikleri, hangi sâiklerle orada bulundukları, yarışların öncesinde kuponlarını hazırlarken ve yarış sırasındaki davranışları ile yarış sonrasındaki halleri etraflıca incelenmiştir. Bununla birlikte grup üyelerinin herhangi bir jargon geliştirip geliştirmediği, at yarışı oynama pratiğinde kullandıkları özel kelime ve dilsel anlatım şekillerinin olup olmadığı; diğer deyişle de ganyan bayiinde at yarışı oynayanların ne tür bir altkültür oluşturdukları incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırma soruları şu şekilde öne çıkmaktadır:

1. At yarışı oynama altkültürünü ayrıksı kılan özellikler, davranışlar ve pratikler nelerdir?
2. Ganyan bayilerinde sadece para kazanma amaçlı bahis oynanması mı söz konusudur? Yoksa ganyan bayii bir sosyalleşme mekânı olarak mı öne çıkmaktadır?
3. İnsanları at yarışı oynamaya ve bu davranışı devam ettirmeye teşvik eden sebep(ler) ne(-ler)dir?
4. Bu altkültürün üyeleri (ganyan bayisinde at yarışı oynayanlar) hangi davranış kalıpları içerisinde ve hangi jargonu kullanarak hareket etmektedirler?
5. At yarışının kültürü mü yoksa para kazanma isteği mi bahis oynayanlara cazip gelmektedir?

Literatür Taraması

Alanyazında direkt olarak Türkiye'deki at yarışları ile ilgili herhangi bir çalışma bulunmamakla birlikte daha geniş bir çerçeveden bakacak olursak şans oyunları, bahis ve kumar alışkanlığı ile ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda literatür taramasında öne

çıkan araştırmalardan olan Sağır ve Çabuk (2010)'un yayınladığı "Şans oyunlarının toplumun beklentilerine göre etkisi" adlı çalışmasıdır. Sağır ve Çabuk (2010)'a göre, şans oyunlarının bireysel boyutunda iki durum dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi bireye kısa süreli de olsa hayal kurdurması ve psikolojik bir rahatlama sağlamasıyken; ikinci unsur, oynayıcının oyundan beklentilerini yüksek tutmasıdır. Şans oyunlarının toplumsal boyutunda ise üç durumun dikkat çektiği Sağır ve Çabuk tarafından öne sürülmektedir. Bunlardan ilki sosyo-psikolojik açıdan rahatlatma fonksiyonu olarak belirirken; ikincisi, ekonomik gelişmişlik seviyesine göre şans oyununa değer atfedilme oranlarının değişmesi; son nosyon olarak ise büyük bir ikramiyenin çıkmasından sonra bireyin çevresinde oluşan sosyal ve kültürel baskının görünür olmasıdır. Bu araştırma kapsamında ayrıca Sakarya şehrinde 600 katılımcı ile soru formu vasıtasıyla nicel veri toplanmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorular arasında araştırmam ile ilgili olan verilere bakacak olursak, şans oyunlarının hangi sâiklerle oynandığı konusu ele alınabilir. Buna göre araştırmaya katılanların %26,3'ü şans oyunlarını oynamalarının nedeni olarak "kazanmak için" cevabını vermiştir. Geri kalanların %25,8'i "eğlenmek ve zevk için" cevabını verirken, üçüncü popüler cevabın %19.4 ile "kısa yoldan zengin olmak" olduğu düşünüldüğünde şans oyunu oynamada ekonomik güdünün öne çıktığı yorumu yapılabilmektedir. Bu çalışmanın "görüşme" bölümünde daha detaylı olarak belirtileceği üzere at yarışı oynayanlarla yapılan görüşmelerde de para kazanma olgusunun at yarışı oynamada temel güdülerden birisi olduğu fakat aslında uzun vadede göz önünde bulundurulduğunda aslında herhangi bir kazanç elde edemediklerini de vurguladıkları söylenebilmektedir. Benzer sonuçların ortaya çıktığı ve 1986 yılında Los Angeles Times gazetesinin yapmış olduğu ankette, katılımcılara eğlence amaçlı mı yoksa kazanç amaçlı mı piyango oynadıkları sorulmuştur. Cevaplar ise neredeyse başa baş olarak çok yakın yüzdeler şeklinde tezahür etmiştir. Düşük gelir grubundaki katılımcılar para kazanma isteğini piyango oynamaya neden olarak gösterirken, yüksek gelir grubu katılımcıları ise bunu bir eğlence olarak gördüklerini belirtmişlerdir (Clotfelter ve Cook, 1990, 25).

Bir Altkültür Olarak At Yarışları

Bora (1988) altkültürü "toplumsallaştırma normlarının ve ilişkilerinin dışında kendi toplumsal normlarıyla yaşayan ve farklı (kendine özgü) bir ahlakı, davranış örüntüleri, iletişim biçimi, barınma, eğlenme tarzı, sanatsal faaliyeti" içeren gruplar olarak tanımlamaktadır. Başka bir deyişle toplumun genel dokusundan farklı olarak kendine has yaşama biçimi arz eden grupsal hareketlerin alt kültürü oluşturduğu söylenebilmektedir (Doğan, 1996, 13). Jenks (2005)'e göre ise literatürdeki altkültür tanımları zengindir ve çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte kavramın II. Dünya Savaşı sonrası yeni yeni kullanılmaya başlandığı da yine Jenks (2005) tarafından ifade edilmektedir. Bir toplum her biri kendine has düşünme ve eyleme karakteristiğine sahip çok sayıda alt gruplardan oluşmaktadır. Bu grupların kültürleri ise altkültür olarak tanımlanabilir. Bu grupların bilgisi ise öğrenilen ve paylaşılan bilgilerdir ve o altkültüre ait bilgiler bu şekilde yayılır (Jenks, 2005, 18).

Bu çerçeveden bakıldığında at yarışı oynayanların da bir altkültür grubu oluşturdukları rahatlıkla söylenebilmektedir. Bulgular kısmında sunulacağı üzere at yarışı oynayanların kendilerine ait bir ahlakı, kullandıkları jargon ile şekillenen ayrıksı bir iletişim biçim, kendilerine ait davranış pratikleri ve örüntüleri bulunmaktadır. Tüm bu özellikleri at yarışı oynama ve ganyan bayii kültürünü bir altkültür olarak nitelendirebilmek için yeterli görünmektedir.

Metodoloji

Öncelikle, bu çalışma için neden nitel araştırma deseninin seçildiğini açıklamak metodoloji bölümü için uygun bir giriş olabilir. Nitel araştırma genel itibariyle, araştırılan olguyu sayıp ölçmek yerine; insanların deneyimlerini, bu deneyimleri nasıl yorumladıklarını ve nasıl anlamlandırdıklarını irdeleme amacını taşımaktadır. Araştırma probleminin çemberi içerisinde kalan katılımcıların deneyimlerini anlama amacı güder ve bu bağlamda katılımcıların dünyayı algılama biçimleri ile ilgili soruları sormayı içerir (Merriam, 2013, 38). Başka bir deyişle nitel araştırma insanların deneyimlerini sosyal bağlamda resmetme amacını gütmektedir.

Neden Etnografik Araştırma Deseni Kullanılmıştır?

Giriş bölümünde de bahsedildiği üzere bu çalışma bir etnografik araştırma olarak kurgulanmıştır. Literatürdeki yöntem kitaplarından faydalanılarak hangi araştırmanın bu konu ile uyumlu olabileceği düşünülmüş ve etnografik yöntemde karar kılınmıştır. Creswell (2013)'e göre etnografi, aynı kültürü paylaşan bir gruba (bu araştırmada ganyan bayilerinde at yarışı oynayanlar altkültürü) odaklanmaktadır. Creswell (2013) etnografik araştırmayı, "ortak kültüre sahip bir grubun değerlerinin, davranışlarının, inançlarının ve dilinin paylaşılan ve öğrenilen unsurlarını tanımlamak ve yorumlamak" olarak tanımlamaktadır. Etnografi araştırmasında katılımcı gözlem ile birlikte grup üyeleri ile mülakatlar da gerçekleştirilmektedir. Nitel araştırmada geçerliği artırmanın yollarında biri olan "çeşitleme (birden çok metodun bir arada kullanılması)" metoduna göre doküman analizi de etnografi araştırmalarında kullanılabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu bağlamda çalışmada gözlem, görüşme ve doküman analizi teknikleri birlikte kullanılmıştır.

Son kertede etnografi araştırması, ortak kültüre sahip bir grubun (bizim örneğimizde at yarışı oynayanlar alt kültürü) betimlenmesi, toplanan verilerin yorumlanması ve analiz edilmesiyle kristalleşen bir süreçtir. Bu çalışmada verilerin toplanması amacıyla gözlem, görüşme ve doküman analizi metotlarından faydalanılmıştır (Wolcott, 2008).

Gözlem Tekniği

Punch'ın (2005) ifade ettiği üzere gözlem, görüşme yöntemi gibi nitel araştırmanın temel veri kaynaklarından birisidir. Gözlem sürdürülürken göz önünde bulundurulması gereken başkaca bir husus ise alan notlarını detaylı tutmaktır. Patton (2002)'ın bu öğüdü doğrultusunda çalışmada gözleme dair saha notları mümkün olduğunca detaylı alınmıştır.

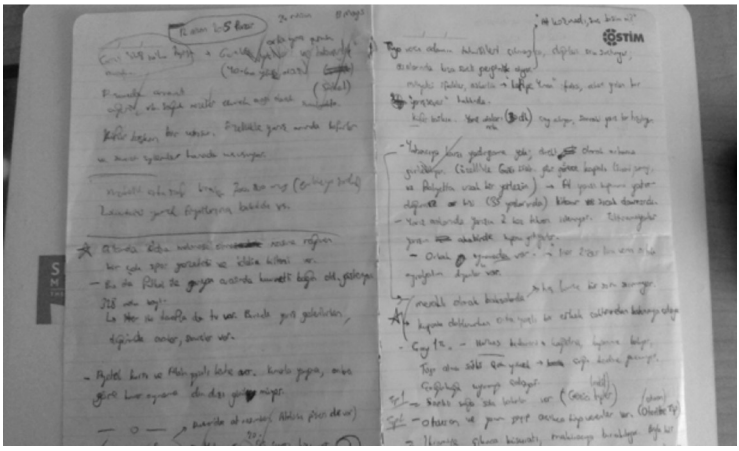

Fotoğraf 1: Gözlemler sırasında alınan saha notları

Merriam (2014)'ın ifade ettiği üzere nitel araştırmada ideal olan ve arzulanan, olguya katılımcıların bakış açısıyla bakabilmektir. Bu çerçevede gözlemlerim sırasında muhtelif aralıklarla ben de toplam 5 defa ve her bir seferinde 2 TL olmak üzere at yarışı oynadım. Kuponlarımın hiçbirine ikramiye isabet etmemesine rağmen bu oynayışlarım kendimi at yarışı altkültürü içinde hissetmeme ya da en azından bu deneyime yakın hissetmeme vesile olmuştur. Böylece, kuponu yatırdıktan sonraki bekleyiş, yarışı televizyondan izlerkenki heyecan ve sonrasında yaşanan kısa hüzün duygusunu birebir deneyimlemiş oldum. Burada bahsedilmesi gereken bir diğer önemli nokta da Glesne (2014)'nin vurguladığı üzere araştırmacının gözlemlerine ön yargılarını karıştırmaması gerektiğidir. Bu çerçevede hiçbir zaman at yarışı oynayıcılarına karşı herhangi bir önyargı, kötü his, çekince hissetmedim ve mümkün olduğunca onların deneyimlerine yaklaşmaya çalıştım.

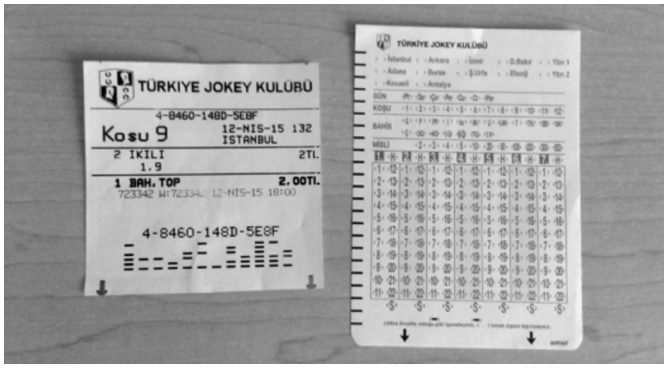

Fotoğraf 2: Sırasıyla oynanmış ve oynanmamış kupon örnekleri

Görüşme Tekniği

Punch (2005)'ın vurguladığı üzere görüşme, mercek altına aldığımız sosyal olguyla ilgili olarak gözlem vasıtasıyla ulaşamadığımız, fark edemediğimiz davranışları, duyguları ve insanların düşüncelerini kavramayı amaçlamaktadır. Görüşmenin gerçekleştiği ortam olan ganyan bayilerinin yapısı da düşünüldüğünde, görüşmelerimin formel olmaktan ziyade daha çok sohbet havasında ve karşılıklı çay içilen bir ortamda vücut bulduğu söylenebilir. Bununla birlikte at yarışı altkültürü ile ilgili olarak oyunculardan öğrenebileceğim noktalar olduğundan bu görüşme modeli tercih edilmiştir.

Bu yol ile öğrendiğim bilgiye örnek olarak, at yarışında ortak kupon (informel) yapıldığını öğrenmiş oldum. Aslında resmi olarak bir kupon sadece bir kişiye ait olabilir ve ikramiye de bir kişiye ödenir. Fakat kupon yatırılmadan önce 2 ile 8 arası kişi bir kupona ortak olabilmektedir. Bu ortaklık sözsel (zımni) olmasına ve resmi hiçbir dayanağı olmamasına rağmen oyuncular birbirlerine güvenmektedirler. Örneğin bu olgu, görüşme sırasında ve hiç aklımda yokken tesadüfen öğrenilmiştir.

Doküman Analizi Tekniği

Punch (2005)'ın not ettiği üzere dokümanlar, gözlem ve görüşme ile birlikte nitel araştırmanın üç ana veri kaynağından birisidir. Bu üç yöntem adeta sacayağı gibi birbirlerini desteklemekte ve tamamlamaktadırlar. Nitel araştırma kapsamında analiz edilebilecek dokümanların içerisine toplumsal kayıtlar, kişisel yazılar, popüler kültür dokümanları ve fiziki materyaller ve hatta sanat eserleri girmektedir. Glesne (2014) de tarihi belge ve eserlerin, arşiv kayıtlarının, duvar yazılarının, bültenlerin ve hatta mezar taşı yazılarının doküman analizi tekniğinde veri olarak kullanılabileceği belirtmektedir.

Öte yandan günümüzde artık etkisi enikonu artan sanal ortamdaki veriler, internet sitesi ve bloglar da önemli doküman kaynakları olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma özelinde konuşacak olursak: at yarışları ile ilgili olarak öncelikle gazetelerin varlığı araştırılmıştır. Günlük olarak çıkan at yarışı gazetelerinden en popüler olanı "Yarış"tır ve 75 kuruş fiyata satılmaktadır. Bununla birlikte günlük spor gazetelerinin içerisinde de her gün düzenli olarak (en popülerlerinden birisi "Fotomaç" gazetesinin içerisinde çıkan "Tempocu" ekidir) at yarışlarına özel ekler yer almaktadır. Bu iki tip yayında da o günkü koşuların saati, pistin türü ve uzunluğu, koşacak atların, jokeylerin isimleri ve atların önceki yarışlarındaki performanslarına ait veriler bulunmaktadır. Bu gazeteler dışında at yarışlarına özel olarak düzenlenmiş olan blog ve forum siteleri de bulunmaktadır ki bunlar ile ilgili detaylı bilgi bulgular ana başlığının doküman analizi alt başlığında sunulacaktır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle araştırmanın gözlem ve görüşme faaliyetleri sonucunda öğrenilmiş olunan ve at yarışı altkültürüne has jargona ait kavramlar sunulacaktır. Böylece bu altkültürü ayrıksı kılan dil öğeleri okuyucuya aktarılmakla birlikte bulguların sunumunda da kimi zaman bu terimler kullanılacaktır. Böylece okuyucu hem bu altkültürün orijinal dilsel kullanıma bir nebze de olsa aşina olabilecek hem de bu jargondaki terimlerin kavranmasıyla kendini bir parça bu altkültürün içerisinde hissedebilecektir.

Daha sonra, gerçekleştirilen gözlem, görüşme, doküman analizlerinden elde edilen veriler sunulacaktır. Yıldırım ve Şimşek (2013)'in bahsettiği üzere nitel araştırmada geçerliliği artırmanın bir yolu da detaylı betimlemeler yapmaktan geçmektedir. Bu doğrultuda, verilerin işlenmesinden doğan temaları ortaya koymadan önce at yarışı altkültürüne ait gözlem ve görüşme verileri okuyucuyu bilgilendirmek üzere sunulacaktır.

Devamında, bulgular kısmının asıl can alıcı kısmını oluşturan ve ham verilerin işlenmesi ile ortaya çıkan temalar aktarılacaktır. Çalışma verilerinden bu temalara nasıl ulaşıldığı ve gözlem, görüşme, doküman analizi verilerinin bu temaları nasıl beslediği ortaya konulacaktır. Nitel verinin nasıl çözümlendiği ve araştırmanın sorunsalı bağlamında bulgularımızın bizi temalara nasıl yönlendirdiği de ayrıca "temalar" kısmında aktarılacaktır.

At Yarışı Oynayanlar Altkültürü Jargonunda Sıklıkla Kullanılan Terimler

Yarışsever

At yarışı oynayanları kibar bir biçimde nitelendirme biçimi. Daha lümpen bir tını taşıyan ve bahis oynayanların sıklıkla tercih etmediği "atçı" tabirine ikame eden bir terimdir. Tay TV'de sıklıkla duyulabilen bir kavramdır. At yarışı oynayanlar *atçı* yerine *yarışsever*i kesinlikle tercih etmekte; bu sözün daha saygın olduğunu düşünmektedirler.

Ganyan

At yarışında bir atın yarış sonunda kazanması durumunda ne kadar ikramiye kazandıracağının oranıdır. Örneğin bir atın ganyanı bir yarış için 2,5 ise bu ata 1 TL bahis oynanması ve atın kazanması durumunda 2,5 TL ikramiye ödenir. Bir atın ganyanı, o ata oynanan bahis miktarı ile ters orantılı olarak değişmektedir. Yarışı kazanılacağı düşünülen bir ata pek çok kişi para yatırırsa o at o yarış için favori attır ve ganyanı da doğal olarak düşük olacaktır.

Kafada

Belirli bir yarışın favori atıdır. O yarış için birden çok at ismi belirlenecekse öncelikle favori atın kupona yazılması gerektiğini belirtir.

Eşek

Favori (*kafada*) olmayan attır. *Eşek* atın *ganyanı* yüksek olur ve yarışı kazanması durumunda yüksek ikramiye sağlamaktadır.

Tek atmak / tek tutmak

Bir yarışta birinci olacağı düşünülen birden çok at varsa, bahis oynayan kişi birden çok atı kuponuna yazabilir. Fakat bu durumda at yarışı kuponunun oynanma miktarı parasal anlamda önemli ölçüde yükselmektedir. Bu yüzden önemli olan her bir yarış için mümkün olduğunca az atın kupona yazılması ve hatta mümkünse tek bir atın belirlenmesidir. Bir yarış için sadece bir atın tahmin edilmesi *tek atmak* / *tek tutmak* olarak nitelendirilir.

Tabela

Herhangi bir yarışı ilk dört (birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü) sırada tamamlayan atı temsil eder. Önemli olan elbette birinciyi tahmin etmekken, at yarışının kimi oyun türlerinde ilk dört atı bilmek ikramiyenin katlanmasını sağlayabilir.

Ortak kupon

At yarışı esasen ferdi olarak oynanmakta ve resmi olarak ikramiye yalnızca bir kişiye ödenebilmekteyken, yarış oynayanlar arasındaki karşılıklı güvene bağlı olarak ortak bahis oynanabilmektedir. Buna göre sözlü olarak anlaşan 2 ila 8 kişi müştereken bir adet *ortak kupon* yapmakta ve ikramiye kazanılması durumunda da bu parayı bölüşmektedirler.

Canlı

At yarışında *ortak kupon* yapıldığı zaman her bir ortak eşit para verebileceği gibi ortaklar farklı paylarla da bahis oynayabilmektedir. Bu durumda payı en büyük olan (kupon yatırılırken en çok parayı veren) ortak *canlı* olarak ifade edilir ve kupon da yarış sonuna kadar kendisinde kalır.

Çalışmak

At yarışı altkültürünün en önemli unsurlarındandır. Atlarla ilgili önceki veriler, eski istatistikler, atların antrenman bilgileri, jokeyle ilgili veriler, pistin ve havanın durumuna ve daha birçok değişkene göre at yarışı tahmini yapılır. Bu birçok değişkeni içerecek şekilde ve ideal olarak şans faktörünü minimuma indirip, veriye dayalı olarak bir tahmin yürütme çabasına *çalışmak* denilmektedir. *Çalışan yarışsever*e genelde hürmet edilir, ganyan bayisinde *çalışma* anında kişi rahatsız edilmez, yakınında gürültü edilmemeye özen gösterilir.

Evi/arabayı sat oyna

Bir yarışta çok yüksek ihtimalle belli bir atın geleceğini, o atın kazanmasının ihtimalinin o kadar yüksek olması durumu ve bu sebeple de oyuncunun elindeki tüm her şeyi bu ata yatırması gerektiği anlamındaki mecazi söz dizisidir.

Kop da gel / Ayrıl da gel / Yürü be

At yarışının Tay TV'den canlı olarak izlenmesi sırasında yüksek sesle ve kimi zaman da küfürle karışık olarak ifade edilen nidalardır. Normalde yarış aralarındaki zaman dilimlerinde görece sessiz olan ganyan bayileri, ortalama 2-3 dakika süren her bir yarışta bu kelime dizileri ile çınlamaktadır.

Box

Bir yarışta yarışacak tüm atların yarış öncesi içlerine girdiği; tek bir hat oluşturacak biçimde yan yana dizili büyük metal kapakları olan alandır. Yarışa start verilmesi ile tüm metal kapaklar aynı anda açılır ve atlar *box*larından çıkarlar.

Beyaz bayrak ayna

Teknik bir terim. Bir atın *box*tan ilk olarak çıkması, yarış boyunca liderliği sürdürmesi ve birinci olarak bitirmesidir. Nadir olan ve güç gerçekleşen bir olay olduğu için *yarışsever*ler *beyaz bayrak ayna* yapan atlara ayrı bir sevgi beslerler.

Ayakların düz bassın

Yarış öncesi yarışsever tarafından bahis yatırdığı at için dile getirdiği iyi şans dileğidir. Atın yarışı kazasız, sıkıntısız bir şekilde bitirmesi yönünde bir temennidir.

Gözlem Bulguları

Araştırma kapsamında Ankara'daki iki farklı (Batıkent ve Gazi Mahallesi'nde) ganyan bayiine gidilip gözlemler yapılmıştır. Batıkent'teki ganyan bayiine 4 sefer (12 Nisan, 23 Nisan, 8 Mayıs ve 29 Mayıs tarihlerinde); Gazi Mahallesi'ndeki bayiye ise 3 kez (11 Nisan, 24 Nisan ve 30 Mayıs tarihlerinde) gidilmiştir. Bu gözlemler sırasında alınan notlar araştırmanın çekirdeğini oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında ilk gidilen bayii Gazi Mahallesi'ndeki bir ara sokakta yer almakta olup önünde küçük bir bahçe bulunmaktadır. Kare şeklindeki minik bahçenin bir köşesinde küçük bir tüp ve üzerinde sac (büyük ihtimalle gözleme ya da katmer vb. pişirmeye yarayan bu alet üzerinde ziyaretim sırasında herhangi bir gıda maddesi gözlemlenmemiştir) bulunmaktaydı. Diğer köşede ise ufak bir masa üzerinde daha sonra içinde arnavut ciğeri olduğunu anlayacağım bir tencere ve kesilmiş ekmekler durmaktaydı. 7-8 adım boyundaki küçük bahçeden geçilip bayiye girildiğinde ise ilk göze çarpan, havanın güzel olması ve kapı açık olmasına rağmen ortamın havasızlığı olmuştur. Ortalama 5-6 adım uzunluğunda ve 9-10 adım genişliğinde olan bu küçük bayi, giriş kapısının hemen karşısından sol tarafa doğru sıralanan dört masa ile 18-20 sandalyeye sahiptir. Masaların üzeri yeşil ve bordo renk üzeri yer yer sigara yanıklarına ve çay lekelerine sahip düzensiz örtülerle kaplıdır. Kapalı mekânlarda sigara yasağının yıllardır uygulandığı olgusu, örtülerdeki sigara yanığı izleriyle birlikte

düşünüldüğünde burasının, en azından masa örtülerinin uzun bir geçmişe tanıklık ettiği rahatça söylenebilir. Giriş kapısının sol çaprazında at yarışı kuponlarının yatırıldığı makine ile bu makinenin başında oturan kişi olan "makineci" bulunmaktadır. Bayide karşılıklı olarak duvarlara asılmış olan (birisi eski tip tüplü ve orta boy; diğeri yeni tip büyük LCD) 2 adet tv bulunmaktadır ve bunlardan birisinde Tay TV (büyük LCD'de) açık bulunmaktayken diğerinde bir sonraki yarış koşacak atların *ganyan*ları gösterilmektedir.

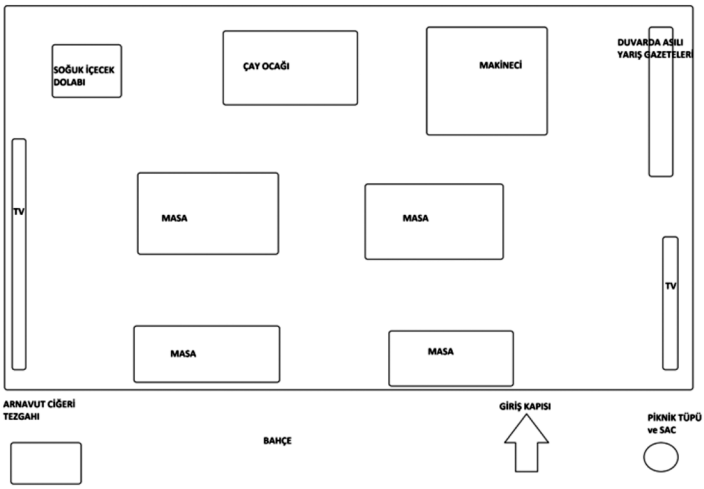

Şekil 1: Gazi Mahallesi'ndeki Ganyan Bayiinin Krokisi

Gazi Mahallesi'ndeki ganyan bayisinin fiziksel ortamından sonra Batıkent'teki ganyan bayisinden bahsetmek faydalı olacaktır. Çünkü gözlemlerim sırasında fiziksel mekân ile birlikte yoğunlaştığım noktalar olan at yarışı oynayanlar, bunların faaliyet ve etkileşimleri her iki bayiide de benzer örüntüler göstermektedir. Bu sebeple, iki ganyan bayi arasındaki fiziki farklardan bahsedildikten sonra, katılımcılar, faaliyet, etkileşimler bağlamındaki ortak noktalar ile farklılaşan öğeler sırasıyla sunulacaktır.

Bu ganyan bayiinde Gazi Mahallesi ile fiziki olarak ortak olan ve ilk karşıma çıkan nokta kapı önündeki arnavut ciğeri tezgâhıdır. Soğuk olarak tüketilebilmesi ve bozulmaya karşı dayanıklılığı bu besin maddesinin bayilerde popüler olmasını sağladığı düşünülebilir. Bununla birlikte ganyan bayiinin içerisi de hemen hemen aynı şekilde düzenlemiştir: Karşılıklı olarak duvarlara asılmış olan 2 adet büyük LCD televizyon, kapının karşısına denk gelen duvara konumlandırılmış makine, duvarlardaki yarış gazeteleri, Atatürk portresi ve at resmi ortak noktaları oluşturmaktadır. Batıkent'teki ganyan bayide farklı olarak kapısının önünde bahçe olarak kullanılabilecek bir alan bulunmaması bunun yerine dar bir yol olmasıdır. Fakat burası Gazi Mahallesi'ndeki bayide olduğu gibi at yarışı oynayanların sigara içtikleri yegâne

alandır. Bu bayide gözüme çarpan farklılık ise duvarlarda herhangi bir dini motifin olmamasıdır. Batıkent'teki bayii 6 adet florasanla aydınlanmakla birlikte görece daha aydınlık bir durumdadır. İçeride 6 adet metal masa bulunmakta, fakat bunların yüzeylerinde örtü bulunmamaktır. Mekânda toplam 20-22 sandalye vardır ve bunlar minderleri bordo kumaş kaplı sırt kısmı metal sandalyelerdir. Bu bayiinin ön cephesi de diğer bayii gibi koyu renk camlıdır ve dışarıdan bakıldığında içerisi yarı mat bir şekilde görülmektedir. Bu bayiinin hemen yanı başında kahvehane bulunması sebebiyle herhangi bir içecek satışı bayii içerisinde bulunmamaktadır. Çay ve meşrubat içmek isteyenler giriş kapıları yan yana olan ganyan bayiden çıkıp yan taraftaki kahveye geçip içeceklerini ya oradan alıp gelmekte ya da orada tükettikten sonra ganyana geri dönmektedirler.

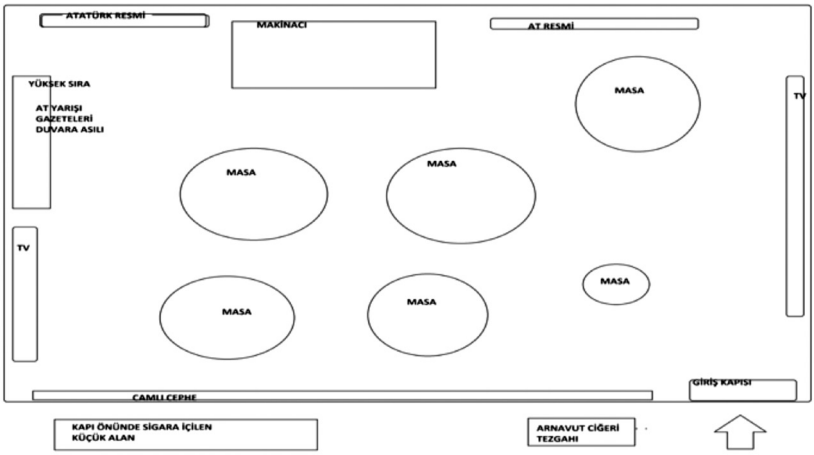

Şekil 2: Batıkent'teki Ganyan Bayiinin Krokisi

Faaliyetler, etkileşimler ve davranış pratikleri bağlamında her iki bayide de gözlemlediğim ortak noktaları bu bölümde aktarmaya çalışacağım. Her iki bayide de ortak olan noktalar at yarışı oynayanlar altkültürünün genellenebilir ve/veya örüntüleşmiş öğeleri hakkında ipucu oluşturması noktasında önemlidir. Öncelikle her iki bayiye girdiğimde herhangi bir yadırganma, yabancılık hissetmeme neden olacak bir tavırda bulunma gibi davranışlarla karşılaşmadığım rahatlıkla söylenebilir. Ganyan bayilerde genel itibariyle gerek tek başına gerekse de grup halinde at yarışı "çalışanlar" bu faaliyet ile epey meşguller ve gelen gidenle ilgilenenler çok azınlıktadır. Her iki bayide de sadece at yarışına yönelik günlük gazeteler bulunduğu gibi, günlük spor gazetelerinin içinden çıkan at yarışı ekleri de bulunmakta. At yarışına özel hazırlanmış günlük gazeteler 75 kuruştan bayide satılmaktadır. Çalışmanın "jargon" alt başlığında da belirtildiği üzere, bahis oynayacak kişi bu gazetedeki bilgilere göre tahminlerine yön veriyor ve buna "*çalışmak*" deniyor. At yarışı gazetelerinde koşulacak yarışa katılacak atların isimleri, ata binecek olan jokeyin (at sürücüsünün) ismi ve kilosu, ko-

şunun yapılacağı pist (kum veya çim) ve uzunluğu (1200, 1800 metre vs.), at sahibinin ismi, o atın son yarışlarında aldığı dereceler gibi veriler yer alıyor. Bununla birlikte başka birçok parametre de (hava sıcaklığı, yağış durumu, atın o hipodroma alışıklığı vb.) atların yarıştaki performansına etki etmektedir. Bu kadar çok değişkenin olduğu bir tahmin oyununda doğru sonuca ulaşmak için "çalışmak" çok önemlidir. At yarışını etkileyen bu kadar bağımsız değişkenin varlığı da ortamdaki bilgi alışverişini değerli kılmaktadır. Başka bir deyişle "tüyo" alıp vermek ganyan bayiide önemli bir aktivitedir. Bu ortamda ben de mekânla ilgili gözlem notlarımı alırken meraklı bakışlar atanlar olsa da kimse herhangi bir soru sormamıştır.

Fotoğraf 3: "Çalışılmış" Bir Yarış Gazetesi Örneği

At yarışında, yarış başlamadan önceki tahmin sürecinde "tüyo" çok önemlidir. Hangi atın o yarışta kazanabileceği ile ilgili büyük küçük her tür bilgi *tüyo* olarak nitelendirilebilir. Gözlemlerime göre kimin söylediği, bilginin ne kadar doğru olabileceğinden ziyade tüyonun varlığı ve diğer oyuncular tarafından önemsenmesi önemlidir. Tüyo bağlamında her iki ganyan bayiide de ortak olarak gözlemlediği iki *tip* olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Buna göre, *gezici (mobil) tip*ler sürekli tüyo arayışı içerisinde olan, yarış öncesi çalışanların gazetelerine, kuponlarına her fırsatta bakmaya çalışan at yarışı oynayıcılarıdır. Bu oyuncular gerek bayii içinde gerekse de dışarıda ve bahçede yarış öncesi gezerek o yarışla ilgili, atlarla ilgili bilgi bulmaya çalışmaktadır. İkinci olarak *otorite (oturan) tipl*er bulunmaktadır ve bu oyuncular yarışseverler arasında büyük değer atfedilen tüyoyu çekinmeden ve sakınmadan açıkça söylemektedirler. Bu kişiler genelde sabit olarak oturmakta ve tahminlerle ilgili çevresine toplanan kişilerle atlara ilgili sohbet etmekte ve gelecek yarışlarla ilgili tüyolar vermektedirler.

Görüşme Bulguları

Görüşmelerin gerçekleştirildiği tarihler sırasıyla 8 Mayıs ve 29 Mayıs 2015 (Batıkent bayii); ile 24 Nisan ve 30 Mayıs 2015'tir (Gazi Mahallesi bayii).

Öncelikle belirtmek gerekirse, Glesne (2014)'nin de önemini vurguladığı üzere görüşme yapmadan önce çeşitli hazırlıklar yapmanın gerekliliği doğrultusunda görüşmelerim öncesinde alanla ilgili (at yarışı) genel bilgiler edinmeye çalıştım. Bu noktada gözlemlerim çok işe yaradı ve özellikle ganyan bayiide geçirdiğim zaman içerisinde duyup öğrendiğim jargona ait kelimeleri kullanmış olmam, katılımcılar ile görüşmeleri sürdürürken doğru frekansı tutturmada bana çok yardımcı oldu. Örneğin katılımcılardan birisinin, konuşmamız içerisinde *tabela, ortak kupon, tek tutmak* benzeri terimleri kullanmamla birlikte benimle daha iştahla konuşmaya başladığını memnuniyetle fark ettim. Bununla birlikte doküman analizi kapsamında taramış olduğum at yarışı ile ilgili sitelerden özellikle *sonduzluk.com* adlı sitedeki at yarışı bahsinin nasıl oynanacağı ile ilgili zengin teknik bilgi, görüşmelerim sırasında katılımcılarla etkin bir dille iletişim kurmama yardımcı olmuştur. Başka bir deyişle at yarışı bağlamında bilgili olduğumu karşı tarafa bir şekilde hissettirdiğimde bunun görüşmelerin seyri açısından olumlu etki yaptığını tecrübe ettim.

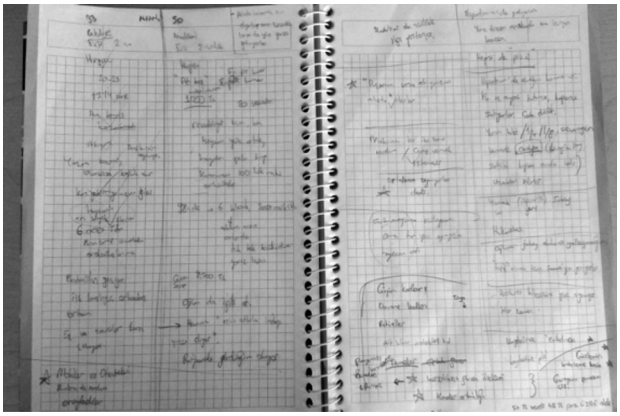

Fotoğraf 4: Görüşmeler Sırasında Alınan Notlar

Görüşmecilerin tamamı erkektir ve yaşları sırasıyla K1: 33, K2: 50 (Batıkent); K3: 58 ve K4: 62 (Gazi Mahallesi)dir. Görüşmecilerin tamamı at yarışını hemen her gün oynadıklarını söylemişlerdir. K1 belediyede işçiyken; K2 kendi işyerinin sahibi olan bir esnaftır. K3 ile K4 ise emeklidir. Burada göze çarpan bir husus olarak K1 ve K2 her gün ganyan bayiine gelmemelerine rağmen (çalıştıkları için), internet üzerinden ya da kimi zaman da ganyan bayideki arkadaşlarına telefon ederek uzaktan da olsa bahis oynadıklarını belirtmişlerdir. K3 ve K4 ise emekli olup neredeyse her gün ganyan bayiye uğradıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların görüşleri, ifade ve söylemleri çalışmanın bir sonraki bölümü olan "temalar" kısmına şekillendirmede büyük rol oynamıştır ve ilerleyen bölümde detaylı bir şekilde aktarılacaktır.

Doküman Analizi Bulguları

At yarışı ile ilgili doküman analizini gerçekleştirmeyi düşünürken başta bu alan ile ilgili çok fazla basılı kaynak olmaması beni tedirgin etmişti. Fakat daha sonra nitel araştırma literatüründe de vurgulandığı üzere doküman analizinin diğer ayaklarını oluşturmakta olan internet blogları, at yarışı yorum siteleri ve bu alana özel olarak oluşturulmuş forumların varlığını keşfetmek araştırmanın önemli bir adımını oluşturmuştur.

Doküman analizi kapsamında incelenecek olan at yarışı ile ilgili forum, yorum ve tahmin sitelerini bulmak amacıyla öncelikle internet arama motoru üzerinden bir ön arama gerçekleştirilmiştir. Bu sitelerde özellikle yarış sonuçlarının kimi zaman videolar eşliğinde haberleştirilerek sunulması gayet yaygındır. Bununla birlikte atlar, at sahipleri, jokeyler ile ilgili haberler de yine bu internet sitelerinde yer almaktadır. Öte yandan, internetteki kimi sitelerde at yarışının nasıl oynanacağı ile ilgili detaylı bilgiler de mevcuttur. Bu bilgiler, at yarışı bahsinin türleri (altılı, üçlü, çifte, ikili, plase vb.) bunların nasıl oynanacağı ve (tavsiye niteliğinde) oynanırken göz önünde bulundurulması gereken noktalar gibi önemli ölçüde detaylı teorik teknik bilgiyi içermektedir. Etnografi araştırması bir kültürün grup üyelerine nasıl aktarıldığı ve öğretildiğini de kapsamaktadır. Bu bağlamda at yarışı ile ilgili internet sitelerinin at yarışının nasıl oynandığıyla ilgili gerçekten detaylı teknik bilgileri içermesi; bu kültürü aktarmada önemli rol oynadıkları şeklinde yorumlanabilir. Tay TV örneğinde olduğu gibi bu internet sitelerinde de at yarışını ayrıksı kılan altkültür bilgisinin grup üyelerine aktarılmasında çok önemli rol oynadığı rahatlıkla savunulabilir.

Doküman analizi kapsamında değerlendirilen görsel doküman sağlayıcılarından birisi de televizyon kanallarıdır. Türkiye'deki at yarışlarını göstermeye yetkisi olan tek kanal "Tay TV"dir. Tüm ganyan bayilerinde bu televizyon kanalı sürekli olarak açıktır ve bahis oynayanlar yarış programını, atlarla ilgili bilgileri ve tabi yarışları canlı olarak buradan takip etmektedir. At yarışı altkültürünün grup üyelerine bilgi aktarımını sağlama noktasında bu televizyon kanalının yayınları büyük öneme sahiptir. At yarışı ile ilgili detaylı bilgi bu kanalda sunulmaktayken, atlar ve atçılık ile ilgili teknik bilgiler de programlar içerisinde izleyiciye sunulmaktadır.

Temalar

Temalara ulaşma sürecinde temel olarak Neuman (2014)'ın eserinde bahsettiği üç aşamalı kodlama süreci kullanılmıştır. Buna göre öncelikle, birinci aşama olan "açık kodlama" yapılmıştır. Bu aşamada, sahadan toplanan taze veriler üzerinde ilk okuyuşta öne çıkan ilk ve genel çerçeveli kodlar ortaya konulmuştur. İlk gözlemler sonucu dikkati çeken kilit olaylar, kişiler ve temalar bu safhada belirlenmiştir. Örneğin, ganyan bayiine ilk gittiğimde dikkatimi çeken "oturan ve mobil tipler" ile "TV'nin sesinin yarış sırasında sonuna kadar açılması" benzeri unsurlar açık kodlamaya örnek olarak gösterilebilir.

İkinci olarak "eksenli kodlama" gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada ise verilerin üzerinden ikinci bir kez daha geçilir. Bu tekrar geçiş sayesinde ek kavramlar ve yeni fikirler ortaya çıkabilir. Ayrıca kavram ve temaların bölünmesi, ayrılması veya birleştirilmesi bu aşamada gerçekleştirilir (Neuman, 2014). Örneğin aşağıda sunulacak olan temalardan birisi olan "sürekli kazanç beklentisi ve umut" teması başta iki ayrı temayken, verileri tekrar gözden geçirmemle birlikte bu iki kavramın aslında birbirini beslediğini ve iç içe olduğunu görmemle birlikte, bunları birleştirip tek bir tema haline getirmeye karar verdim.

Veri analizinin üçüncü aşaması olan "seçici kodlama"da ise bütün veri ve kodlar tekrar okunur ve taranır. Bununla birlikte ilk iki aşamada geliştirmiş olduğu kavram ve temaları çalışmacı yeniden düzenler ve ayrıntılandırır (Neuman, 2014). Bu doğrultuda çalışmanın notları tekrar gözden geçirilmiş ve temalar detaylandırılmıştır. Örneğin aşağıda sunulacak olan "psikolojik rahatlama" ve "bakımsızlık" temaları "seçici kodlama" sonrası ortaya koymuş olduğum temalardandır. Tüm bu aşamalar sonucunda çalışmada ortaya çıkan temalar şu şekildedir:

Karşılıksız Güven

Çalışmanın önceki bölümlerinde de bahsedilen otorite (tüyo veren) tiplerin o yarış hakkındaki fikir ve görüşleri diğer oyuncular tarafından önemsenebilmekte ve onların tavsiyesi doğrultusunda kuponunu doldurabilmektedir. Bu noktada söylenilen at kazanamasa bile tüyo veren kişilere olan inanç her seferinde adeta tazelenmiş gibi görünmektedir ve yeni tüyolar iştahla beklenmektedir. Tüyo verenlerin tahminleri doğru çıkmadığı zaman "at koşmadı suç bizim mi?" şeklinde kendilerini savundukları gözlemlerim sırasında işitilmiştir. Bununla birlikte tüyo sağlayıcılara karşı güven olgusu biteviye devam etmektedir. Aynı güven temasının bir diğer izdüşümünü ortak kupon yapımında da görebilmekteyiz. Jargon bölümünde de anlatıldığı üzere ortak kupon tabiri birden çok kişinin sadece tek bir kupon için ortak para vermesidir. Aslında at yarışı tahmini tek kişi tarafından oynanılmasına ve ikramiye kesinlikle ve yalnızca bir kişiye ödenmesine karşın, oynayıcılara arasındaki zımni söz verme ortak kupon müşterekliğinin kurulması için yeterli olmaktadır.

Yarışla ilgili tüyo alma ve birlikte ortak bahis oynama bağlamında at yarışı oynayıcılarının birbirlerine duydukları güven temasını görüşme bulguları ile de desteklenmiştir. Katılımcılara eğer birisinin ortak kupon oynadıkları halde diğerlerinin payını vermemesi halinde ne olacağı sorusuna karşılık olarak vermiş oldukları "hele bir ödemesin, buradan çıkamaz" , "burada herkes birbirini tanır, burada yamuk olmaz" , "ikramiyeyi hakkınca bölüşmeyen adam bu kapıdan giremez ki bir daha" söylemleri bayideki oyuncuların birbirleri arasındaki "karşılıksız güven" temasının altını güçlü bir şekilde çizmektedir.

Psikolojik Rahatlama

Çalışma kapsamındaki gözlemlerde dikkat çektiği üzere yarışı canlı olarak izlerkenki hengâme, yarış sonunda yerini sessizliğe bırakmaktadır. Kazananlar (ki her zaman azınlıktadırlar) ve kaybedenler birlikte gerek çay, sigara içerek gerek sohbet ederek bir sonraki (yarım saat sonraki) yarışı beklemektedirler. Yarış öncesi biriken heyecan ve tansiyonun yarış sonunda tavan yaptığı ve yarış sonrasında biterek yerini bir rahatlama evresine bıraktığı rahatlıkla söylenebilir.

Öte yandan katılımcıların belirttiği "oynamadığım zaman kendimi rahatsız hissediyorum", "oynamazsam gün geçmez" ve "her ayak 1-2 TL de olsa oynarım, kendimi tatmin etmek gibi", "1 milyon da olsa rahat ediyorum oynayınca" ifadeleri de bu temayı desteklemektedir.

Bu unsurlarla birlikte, forum sitelerinin birisinde (apranti.com) karşılaşmış olduğum ve hipodromun çim pistine ithaf açılmış olan "yeşile bakmak dinlendirir" başlığı ve bu başlık altında at yarışı izlerken deşarj olduğunu belirten yarışseverlerin yürüttüğü sohbet, bu temaya yapılan vurguyu destekler niteliktedir. Yukarıda sayılan tüm bu bulgulara bakılarak at yarışının sadece kazanma ve bahis odaklı değil, psikolojik rahatlama amacını da içerecek şekilde ve bu sâikten de hareketle oynandığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, bu altkültür içerisinde yer alan oyuncuların yarışı sadece para kazanma güdüsüyle oynamadığı bu bağlamda savunulabilir.

İkramiye Sonrası Sosyal Baskı

Bu tema, bir at yarışı oyuncusunun kuponuna ortalamanın üzerinde bir miktar ikramiye isabet ettiği zaman ganyan bayideki arkadaşlarından gelen talepleri vurgulamaktadır. Bu taleplerin içeriği ikramiyenin büyüklüğüne göre değişmekle birlikte genel itibariyle ikramiye çıkan kişinin arkadaşlarına alkol/yemek ısmarlaması, eğer kazanılan meblağ daha yüksekse de dışarıya onları eğlenceye götürmesi şeklinde vücut bulmaktadır. Görüşmelerde katılımcıların ortaya koyduğu "arkadaşlar rahat bırakmadı tabii ezdik parayı" , "haydan gelen huya gider, rakı ısmarlandı tabii" şeklindeki ifadeler de bu temayı destekler niteliktedir.

İlginç bir şekilde aslında sadece kuponu yatırmakla görevli olan makinecinin, ikramiye küsuratlı çıktığı zaman (örneğin 22 TL için) ödeme yaparken aşağı doğru yuvarlama yapıp 20 TL ödeme yapması, diğer bir deyişle kendine otomatikman bahşiş alması, kuponun sahibinin ise bu duruma ses etmemesi ve bu davranışın normalleşmiş olması "ikramiye sonrası sosyal baskı"ya örnek olarak gösterilebilir.

At yarışı ile ilgili bir forumda (apranti.com) ise görmüş olduğum bir yorum bu temayı yine destekler bir niteliktedir. İyi bir ikramiye tutturmuş olduğundan forumda bahseden bir yarışsevere, forumun diğer kullanıcılarının "arkadaşların şaraba doymuştur", "atçılarla iyi kaynatmışsınızdır (eğlenmişsinizdir)" şeklinde yorumlar yapmaları bu altkültürde ikramiye sonrası beklentinin örüntüleştiğini göstermesi bağlamında anlamlıdır.

Oyuna Bağlılık

Oyuna bağlılık teması, oyucuların at yarışı tahmin ve bahis oynama olgusuna yüksek derece bağlı olduklarını vurgulamaktadır. Gözlemlerim sırasında duyduğum ve Batıkent'teki bir bayideki yaşlı amca için sarf ettikleri "seksen yaşında ama hala geliyor" ifadesi; yanımda konuşulurken duyduğum ve görev için birkaç günlüğüne şehir dışında (ve büyük ihtimalle yolda) olan birisinin cep telefonundan ganyan bayisindeki arkadaşını arayıp tahminini söyleyip onun adına kuponu yatırmasını istemesi; görüşmeler esnasında katılımcıların sarf ettiği "at yarışını birkaç sefer bıraktım ama yine başladım", "herkes bırakmayı hayal eder ama bırakamaz", "sigara gibi hiçbir zaman tamamıyla bırakamazsın, belki azaltabilirsin ama", "düşmanın varsa at yarışına alıştır derler", "oğlumun doğum gününü bilmem, atınkini bilirim" ifadeleri ve görüşme yapılan katılımcıların eşlerinden birisinin söylemiş olduğu "atları bari yatağa taşıma, rüyanda bile onlarlasın" sözleri yarışseverlerin at yarışı *oyununa bağlılığı* temasını ortaya çıkaran en önemli donelerdir.

Sürekli Kazanç Beklentisi ve Umut

At yarışı oynayanlarda dikkat çeken diğer bir ortak tema olarak bahis oynama sonrası sürekli olarak bir kazancın elde edileceği beklentisi öne çıkmaktadır. Umut faktörü de bu kazanç beklentisini sürekli olarak diri tutmaktadır.

Görüşmelerden edinilen "ekmeğini bundan kazananlar var", "yahu adamlar ev geçindiriyor", ifadeleri de kendisi kazanamasa bile kazanan birilerinin olduğuna dair inancı ve bu inancın oyuncuları nasıl güdülediğini işaret etmektedir. Öte yandan umut içeren bir tonda da hareket etme saiğiyle de karşılaşıldığı olmuş ve bu durum bir katılımcı tarafında "umut fakirin ekmeği" şeklinde ifade edilmiştir.

Öte yandan, at yarışı sitelerindeki (apranti.com ve liderform.com) forum bölümlerinde tahminler yürüten kullanıcıların mesajlarına da bakılabilir. At yarışı bahisleri için tahmin yürüten kimi site kullanıcıları muazzam bir tutarlılık ve düzenlilikle tahminlerini durmaksızın devam ettirmektedirler. Örüntüleşen bu tutum bize "sürekli kazanma beklentisinin" varlığını işaret etmektedir. Daha önemlisi, ekseriye bu tahminlerin tutmadığıdır; fakat buna rağmen kullanıcılar tahmin yürütmeye ve yeni yarış için kazanacağı umudunu sürdürmeye devam etmektedir. Bu tahminlerin altına diğer forum kullanıcıları da yorum yapabilmektedir ve söz konusu tahminleri tutmadığı zaman "sağlık olsun", "bir dahaki sefere kardeşim inşallah" tarzında yorumlar yapmaktadır ve tüm bu yorumlar temayı destekler niteliktedir.

Sosyalleşme Alanı Olarak Bayii

Gözlem yapılan ilk ganyan bayiinde çay 75 kuruşken, diğer ganyan bayisinde içecek sunulmamakla birlikte hemen bitişikteki kahvehanede çay 1 TL'dir ve bayiye servis yapmaktadırlar. An-

kara özelinde düşünecek olursak bugün en ucuz kafelerdeki çayın 2 - 2,5 TL olduğu rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan bir yarışsever, ganyan bayiine gelip de otursa ve hiç at yarışı oynamasa kendisine herhangi bir şekilde karışılmamaktadır. Bu da ganyan bayilerini özellikle belli bir yaşın üzerindeki erkekler için sosyalleşme bağlamında cazip bir yer olarak ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte kahvelerde de diğer kapalı mekânlarda olduğu gibi sigara yasağı olmasına rağmen her iki ganyan bayii yakınındaki kahvehanelerde gözlemlendiği üzere içeride sigara içilmektedir. Bu da sigara içmeyenlerin ve bir şey yiyip içmeden oturmak isteyen kişilerin kahvehaneleri değil de ganyan bayilerini tercih etmelerine bir vesile olabilmektedir.

Her iki ganyan bayiinde de varlığı dikkatimi çeken "46'lık", "pala" ve "muhacir" gibi varyasyonlarını işittiğim lakapların varlığı ve bu lakap sahiplerinin bu durumdan gocunduğuna dair herhangi bir izlenimin olmaması, oradakilerin birbirlerini uzun süredir tanıdıkları ve birbirlerini yakın gördüklerinin bir işareti olarak düşünülebilir. Öte yandan oyuncular arasında birbirlerine isimleri ile hitap edenler çoğunluktadır ve bu da bir önceki cümledeki savı desteklemektedir.

Görüşmelerden elde edilen "emekli adam 1 liraya nerde eğlenir başka?", "arkadaşlarım çok oynarlar, ben de arada oynarım ama daha çok onlarla konuşurum", "hoş vakit geçirmek olmasa niye gelsin bu kadar insan buraya" biçimindeki görüşme notları da ganyan bayilerin arkadaşlar ile bir sosyalleşme mekanı olarak görüldüğü temasını destekler mahiyettedir.

Katılımcıların görüşmeler sırasında ifade etmiş oldukları "burada arkadaşlarım var, onlarla vakit geçirmek benim gibi yaşlılar için iyi oluyor", "ganyandaki bazı arkadaşlarımla dışarıda da görüşüyorum" derken kimi katılımcılar da "burada insanlar dürüst ve iş yerindekiler gibi yalan söylemiyorlar, benim iyi arkadaşlarım burada" biçimindeki ifadeleri ganyan bayiideki sosyalleşme ve arkadaşlık edinme kavramlarına vurgu yapmaktadır.

Tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde ganyan bayileri hem sosyalleşmenin, arkadaşlarla oturmanın ekonomik bir yolu, hem de arada oynanan 1-2 TL'lik oyunlar ile güne heyecan katmanın bir mekanı olarak sosyalleşme temasının öne çıktığı yerlerdir.

Kader Ortaklığı

"Atçılar, hepimiz aynı gemideyiz" , "aynı yolun yolcusuyuz". Görüşmelerdeki bu ifadelerle at yarışı oynayanları birbirleri ile ortak kaderleri bağlamında da bir bağ kurduğu söylenebilir. Bununla birlikte tüyo vermeler sırasında gözlemlemiş olduğum ve duyduğum "atlar hepimiz için koşuyor" ibaresi de bu temayı desteklemektedir. Daha açık olmak gerekirse at yarışı altkültürünün birer parçası olarak bahis oynayanların kendilerinin aynı amaç için (tahmini doğru tutturmak) birlikte hareket ettiği ve bu çabada da ganyan bayiindeki diğer insanlarla aynı pozisyonda olduğu söylenebilir. Aslında daha çok kişinin tahminini tutturması durumunda ödenecek ikramiyenin azalacak olmasına rağmen, oyuncuların açık bir biçimde birbirlerine sıkça tüyo vermeleri bu tema ile anlaşılır olmaktadır.

Öte yandan at yarışı forum sitelerinde kimi kullanıcılar o günkü yarışlarla ilgili tahminleri sıralayabilmektedir. Tahminleri doğru çıkmayan oyuncuların, isimleri çalışmanın "doküman analizi" bölümünde anılan internet sitelerinde sık rastlanabileceği üzere "bu ayak yatsa da önemli değil, atlar her zaman koşuyor" , "at koşar, baht kazanır" ve buna benzeyen ifadeleri, at yarışından beklenen umudun sürekli olduğunu vurgusunu desteklemektedir.

Yaşama Heyecan Katma

Gözlem bölümünde de detaylıca aktarıldığı üzere ganyan bayilerindeki, özellikle (çalışmanın gözlem bölümünde detaylıca anlatılan) yarış sırasındaki heyecan ve hengâme yarışseverleri bu kültüre, bu ortama bağlayan önemli öğelerden birisidir. Görüşmelerde katılımcıların at yarışı ile ilgili olarak "benim için bir yaşam biçimi, olmazsa boşluk olur hayatımda" , "yarış izlerken kız arkadaşımın elini tutuyormuşum gibi heyecanlanırım" , "tek eğlencem bu, 1-2 liraya nerde eğlencem başka, emekli işi bizimkisi" şeklinde ifadeleri de bu temaya ulaşmamı kolaylaştırmıştır.

Bunula birlikte yine katılımcıların görüşmeler sırasında sarf etmiş oldukları "At yarışı benim için yaşam biçimi, keyfim için de oynuyorum", "Hayattaki en büyük zevkim" ve "Sıkıcı günlerim at yarışı sayesinde şenleniyor" ifadeleri de at yarışının yaşama heyecan katan bir unsur olarak oyuncuların hayatlarından belirdiği vurgusunu kuvvetlendirmektedir.

At yarışı forum ve yorum sitelerindeki başlık ve yorumlardan da anlaşılacağı üzere özellikle senede bir kez yapılan ve daha büyük ikramiyelerin dağıtıldığı ve en iyi (performansı en yüksek) atların koştuğu "Gazi koşusu, Cumhuriyet koşusu, 19 Mayıs ve 23 Nisan koşuları" gibi koşular için ayrı başlıkların açıldığı ve bunlara yorum yapanlar "Bir yıldır beklediğim an geldi", "Büyük koşuya çok az kaldı" şeklinde heyecanlarını ifade etmektedir. Bununla birlikte bahsi geçen iyi atların Youtube'a konulan yarış videolarından (özellikle şu anda koşmayan fakat 5-15 yıl önce çok başarılı olmuş Boldpilot, Grand Ekinoks, Demirkazık vs. atların koştuğu) bazıları 200.000 izlenme sayısını geçmiş bulunmaktadır. İlaveten, bu videoların altındaki yorumlarda rastlanılan "O anı yeniden yaşadım" , "Ne kopmuş ama; dün gibi hatırımda" şeklindeki yorumlar da bu temayı desteklemektedir.

Ortak Dil

Bu çalışmanın "jargon" alt başlığında detaylıca ifade edildiği üzere at yarışı altkültürü kendine ait pek çok sosyal ve teknik terimi içermektedir. Ganyan bayiine gelenler arasında bunların kullanımı çok sık olmakla birlikte bu kavramları öğrenip ara sıra kullanmamın yarışseverler arasında hissedilebilir bir memnuniyet yarattığı da gözlemlenmiştir. Bunun sebebi belki de yarışseverlerle onlar gibi konuşmanın, karşılıklı konuşmada karşıdakine verilen güvenin (ben de sizden, oyunculardan biriyim mesajını vermesi bağlamında) bir nişanesi olmasıdır.

Bakımsızlık

At yarışı oynayanlar altkültüründe karşılaşılan bir diğer ortak tema ise kişisel bakıma gösterilmeyen özendir. Bayiideki gözlemlere göre oyuncaların neredeyse tamamı kirli sakallıdır ve giyinişlerindeki gelişi güzellik de sık karşılaşılan bir durumdur.

Bir oyuncunun gözlemler sırasında duyulan ve yanındaki arkadaşının biçimsiz uzamış saçı ile ilgili olarak dalga geçme tonunda söylediği "Oğlum bi git tıraş ol, lahana gibisin" demesine karşılık olarak arkadaşının verdiği "Ahmet abiye mi güzel olucam?" cevabı bu olguyu desteklemektedir.

Sonuç

Literatürde belirtildiği üzere şans oyunlarının çoğunlukla savunma ve diğer kamu hizmetleri masraflarını karşılama adına mali bir gereksinim olarak ortaya çıktığını söylenebilir. Öte yandan literatürdeki araştırmalar, şans oyunlarının kahir ekseriyetle kısa yoldan para kazanmanın ve kimi ekonomik ihtiyaçları karşılamanın bir yolu olduğunu öne sürmektedir. Creswell (2013) etnografik araştırmayı, "ortak kültüre sahip bir grubun değerlerinin, davranışlarının, inançlarının ve dilinin paylaşılan ve öğrenilen unsurlarını tanımlamak ve yorumlamak" olarak tanımlamaktadır.

Bu bağlamda, at yarışlarının ganyan bayilerde at yarışları oynayan bireyler için öncelikle bir sosyalleşme mekânı olduğu; bayiideki oyuncular arasında güven ilişkisinin gözlenebilir olduğu; ayrıca bahis oynamanın kazanç beklentisi ve umut ve hayata heyecan katma gibi ihtiyaçların karşılanmasının da bir yolu olabileceği; kimi oyuncular tarafından salt kazanç kapısı olarak görüldüğü ifade edilse de aslında bunun reelde gerçekleşmediği ve oyuna bağlılığın esas itibariyle devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Bora, T. (1988). Sosyalizm, Hegemonya ve Alt Kültür. In D. Hebdige (Ed.) *Gençlik ve Altkültürleri*. İstanbul: İletişim.

Clotfelter, C. T, & Cook P. J. (1990). On the Economics of State Lotteries. *Journal of Economic Perspectives, (4 4,* 105-123.

Creswell, J.W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşıma göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Doğan, İ. (1996). *Bir Altkültür olarak Ankara Yüksel Caddesi Gençliği.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Glesne, C. (2014). *Nitel Araştırmaya Giriş.* Ankara: Anı yayıncılık.

Herekman, S. (1993). *Kamu Maliyesi Açısından Ulusal Piyangolar*. (Yüksek lisans tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Jenks, C. (2005). *Subculture: The Fragmentation of the Social.* Londra: Sage.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama için Bir Rehber.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar.* Ankara: Yayın Odası yayınları.

Patton. M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods.* California: Sage

Punch, K. (2005). *Sosyal Araştırmlara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Sağır, A. & Çabuk, S. (2010). Şans Oyunlarının Toplumun Beklentilerine göre Etkisi: Sakarya Örneği. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 2010 (1),* 145-166.

Wolcott, H.F. (2008). *Etnography: A Way of Seeing.* Madison: Alta Mira.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İddaa Oyuncularının Sosyalleşme Deneyimleri

Bahattin Cizreli*

Öz: Yasal şans oyunları arasında özellikle İddaa, futbol sporunun da etkisini kullanarak çok geniş bir oyuncu kitlesine sahiptir. Başlangıçta 150 bin kişi İddaa oynarken bu sayı 2010'da 3,5 milyona ulaşmıştır. Bu sayının 7 milyonu aştığı tahmin edilmektedir. İddaa sadece "kısa yoldan para kazanmanın" bir aracı olarak görülemez. İddaa oyuncuları bir süre sonra kendi dar gruplarını kurmakta ve aile ve çevreleriyle ilişkileri değişmektedir. Yine İddaa'nın geniş perspektifte ülke ve topluma etkisi dolaşımdaki sermaye ile sınırlandırılamaz. Farklı gelir gruplarının ortak eğlence aracı ve gündemidir. Bu araştırma ile İddaa oyuncularının sosyalleşme deneyimlerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu araştırmanın problemi şöyle ifade edilebilir: İddaa oyuncuları hangi alanlarda ve nasıl sosyalleşmektedir? Oyuncular kendi aralarında ilişkiyi nasıl ve hangi araçlarla kurmaktadır? İddaa oynayanlar ortak dil, literatür ve ritüellere sahip bir kültürel grup olarak görülebileceği için araştırma nitel araştırma yöntemine bağlı olarak etnografi deseninden faydalanmıştır. Bu yönteme bağlı olarak üç araştırma tekniğinden gözlem araştırması, doküman analizi ve görüşme tercih edilmiştir. İddaa salonlarına ve oyun alanlarına gidilerek nitelikli gözlem notları tutulmuş, düzenli İddaa oyuncularıyla mülakatlar gerçekleştirilmiş, İddaa sosyal medya hesaplarının analizi yapılmıştır. Araştırma başlangıç düzeyinde olup literatürdeki bir boşluğa işaret etme niteliğindedir. Gündelik hayatın önemli pratiklerinden olan şans oyunları henüz yeterince sosyal bilimcilerin ilgisini kazanamamıştır. Bu yönüyle araştırma keşfedici niteliğe sahiptir.

Anahtar kelimeler: İddaa, Kumar Bağımlılığı, Sosyalleşme, İddaa Kültürü, Kumar Literatürü.

Giriş

Bugün futbol artık sadece bir spor değil endüstriyel bir sektördür. İletişimin taşıyıcı aracı olarak futbol alternatif sosyalleşme alanları sunmaktadır. Bu alanlardan birisi futbol maçları üzerine yasal bahislerin yapıldığı İddaa oyunudur. Diğer yasal şans oyunlarından farklı olarak futbolun cazibesi üzerinden İddaa sadece insanların maddi umut ve ihtiyaçlarına seslenmemekte, insanlara boş zamanlarını değerlendirme, sosyalleşme ve hayatlarını anlamlı kılma imkânı sunmaktadır.

Yasal şans oyunları arasında özellikle İddaa futbol sporunun da etkisini kullanarak çok geniş bir oyuncu kitlesine sahiptir. Başlangıçta 150 bin kişi İddaa oynarken bu sayı 2010'da 3,5 milyona ulaşmıştır (Yaşar, 2010). Bu sayının 7 milyonu aştığı tahmin edilmektedir. TÜİK'in

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B015
* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
E-posta: bahattincizreli@gmail.com

2015 Tüketici Fiyat endeksine göre her ay kişi başı 1 TL sadece İddaa oyununa harcanmaktadır. Bu da tahmini İddaa'nın aylık gelirinin 70 milyon TL'yi aştığını göstermektedir. Yıllık brüt hasılat ise 8,4 milyar TL'ye ulaşmaktadır.

İddaa sadece "kısa yoldan para kazanmanın" bir aracı olarak görülemez. İddaa oyuncuları bir süre sonra kendi dar gruplarını kurmakta ve aile ve çevreleriyle ilişkileri değişmektedir. Yine İddaa'nın geniş perspektifte ülke ve topluma etkisi dolaşımdaki sermaye ile sınırlandırılamaz. Farklı gelir gruplarının ortak eğlence aracı ve gündemidir. İçinde sporu barındıran bu oyun kültürel aktarım aracı olarak da görülebilir. Bu araştırma ile İddaa oyuncularının sosyalleşme deneyimlerinin incelenmesi hedeflenmiştir. İddaa oynayanlar ortak dil, literatür ve ritüellere sahip bir kültürel grup olarak görülebileceği için araştırmanın yöntemi etnografi olarak belirlenmiştir. Bu yönteme bağlı olarak üç araştırma tekniğinden gözlem araştırması, doküman analizi ve görüşme tercih edilmiştir.

Araştırma başlangıç düzeyinde olup literatürdeki bir boşluğa işaret etme niteliğindedir. Gündelik hayatın önemli pratiklerinden olan şans oyunları henüz yeterince sosyal bilimcilerin ilgisini kazanamamıştır. Ulaşabildiğim kaynaklar çerçevesinde farklı boyutlarıyla ele alınan şans oyunları ve İddaa konusunun sosyalleşme imkânları bağlamında değerlendirilmediği tespit edilmiştir. Şans oyunları hakkında yapılan çalışmalar farklı disiplinlerin etkisinde şekillenmektedir. İlahiyat alanında yapılan araştırmalarda vurgulanan, bu oyunların dinen kumar kapsamında sayılabileceklerini ve günah/haram olduklarını ispat üzerinedir. Kur'an, hadisler ve mezhep imamlarından yapılan alıntılarla bedel karşılığı oyun oynatmanın caiz olmadığı vurgulanmaktadır. Ortaya para konduğu ve misli ile para kazanıldığı için İddaa'nın da haram olduğu iddia edilmektedir (Ertürk, 2008).

İktisatçılar şans oyunları ve piyangonun devlet bütçesine katkıları ve gelir grupları ile şans oyunlarının ilişkisini irdelemektedir. Devletler piyangolardan ciddi gelir elde ettiği için her zaman bu geliri arttırmaya çalışır. Bütçe açığının kapatılmasında bu oyun önemli rol oynar. Şans oyunlarının toplumsal katkıları da vardır. Milli Eğitim Bakanlığı'na ait kurumlar, İş-Kur'un programlarına katkı yapmakta ve engellilere destek vermektedir (Özbek, 2009).

Sosyoloji alanında yapılan çalışmada ise şans oyunlarının toplumsal beklentiler ve gelir grupları arasındaki ilişkiler incelenmek istenmiştir. Diğer taraftan bu oyunları daha çok alt gelir gruplarının ve dezavantajlı grupların tercih ettiği görülmektedir. Sakarya'da 2009 yılında 600 kişiyle yapılan bir anket çalışmasında şans oyunları ile toplumun beklentileri arasındaki ilişki ölçülmek istenmiştir. Oynayanlar, çoğunlukla ev ya da araba almak için oynadığını belirtmektedir. Daha sonra iş kurma isteği ve ardından yoksullara yardım yapma ve tatil yapma isteği belirmektedir. Onları oynamaya teşvik eden şeyin maddi imkânsızlıklar, ikramiyelerin yüksekliği, reklamlar ve çevrenin etkisi olduğunu ifade etmektedirler. Erkekler kadınlardan, gençler yaşlılardan, emekliler çalışanlardan daha çok şans oyunlarına eğilimlidir (Sağır & Çabuk, 2010).

Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı kapsamında gerçekleşen çalışmalar da İddaa endüstriyel futbolun bir alt başlığı olarak ele alınmaktadır. Şike ve bahis oyunları ilişkisi bu çalışmaların konularındandır (Şeker, 2011). Diğer bir çalışmada seyircilerin müşteriye döndüğüne dikkat çekilmektedir. Marksist kuramın tesirindeki çalışmalar neo-liberal ekonomi politikaların futbola olan etkisini irdelemektedir. Futbol – sınıf, futbol – göç, futbol – popüler kültür konuları ele alınmaktadır (Gür, 2013). Konu hakkındaki sosyolojiden beslenen en kapsamlı çalışma Ruhat Yaşar'a aittir. Yaşar çalışmasında kendi yakın çevresi ile görüşmüş ve İddaa fenomenini kuramsal metinlerden faydalanarak tartışmıştır. Yapısalcı kuramlardan beslendiği makalesinde İddaa'nın yaygınlaşmasını kapitalist iktisadi düzenle birlikte okumuştur.

Türkiye'de Şans Oyunları

Maddi kazanç elde etmek amacıyla oynanan oyun türüne kumar denir. Kumar genellikle üçe ayrılmaktadır; yalnızca şansa dayananlar, şans ve becerinin bir arada olduğu oyunlar ve sadece becerinin olduğu oyunlar. Türkiye'de kumarın bilinen çoğu türünün oynatılması yasa dışıdır. 15 Ağustos 1996'da alınan Bakanlar Kurulu kararına göre kumar oynatan özel işletmelerin tümü kapatılmış ve kumar oynatmak yasaklanmıştır. Ancak günümüzde çoğu kumarhane sivil toplum kuruluşu sıfatı ile varlığını sürdürmektedir. İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre Türkiye'de 150.902 sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bunların vakıf, işçi sendikası, kooperatif ve meslek odaları dışında kalan 83.347'si dernektir. Yaşama Dair Vakıf'ın 2014 yılında tamamladığı "Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü" araştırmasına göre bu derneklerin önemli bir kısmı hemşeri, yardımlaşma-dayanışma, yapma-yaşatma adları altında faaliyet gösteren oyun salonlarıdır.

İllegal oyun salonlarının dışında "şans oyunu" olarak adlandırılan ve kontrolünün devlet kurumlarında olduğu kumar türleri de bulunmaktadır. Milli Piyango idaresi Genel Müdürlüğü'ne bağlı oynatılan oyunlar şöyledir: Milli Piyango, On Numara, Şans Topu, Sayısal Loto, Kazı Kazan. "Altılı Ganyan" olarak bilinen at yarışları ise Türkiye Jokey Kulübü Derneği At Yetiştiriciliği ve Yarışları İktisadi İşletmesi tarafından düzenlenmektedir. Spor karşılaşmaları üzerinden yürütülen tahmin oyunlarını ise Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı Spor Toto Genel Başkanlığı yürütmektedir. Spor Toto ve İddaa öne çıkan iki spor kumarıdır. Bunların dışında sanal bayii denilen internet sitelerinde çeşitli sporlar için türlü oyunlar oynanabilmektedir.

Şans oyunlarının geçmişi çok eski dönemlere dayandırılsa da piyango ilk kez Avrupa'da XV. yüzyılda oynanmaya başlamıştır. Osmanlı'da ilk piyango gayrimüslimler tarafından XVII. yüzyılda oynatılmaya başlanmıştır. 1855'de piyangonun yasaklatıldığı, 1861'de İstanbul'da yeniden piyango biletlerinin ortaya çıktığı tarihi kaynaklarda ifade edilir. Hükümetlerin kumar oyunlarının zararlarının yaygınlaşmasını ve illegale çekilmesini engellemek için kendilerinin piyango oynattığı görülmektedir. 1880'de piyango oynatmak Ticaret Bakanlığı'na bağlanmıştır. Anadolu'ya göç eden Müslümanlara yardım etmek amacıyla 1906-1909 yıllarında "Ziraat Bankası" piyangosu düzenlenmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1926'da piyango oynatma hakkı, gelirlerini elde etmek üzere Türk Hava Kurumu'na verilmiştir.

1929'da Milli Piyango İdaresi kurulmuş, gelirler devlet kurumlarına buradan dağıtılmıştır. Kurum, Başbakanlığa bağlıdır. İkramiyelerin ödenmesi böylece devlet garantisine alınmıştır (Özbek, 2009).

Piyango oyunları beş türdedir:

1. Anlık oyunlar
2. Numara oyunları
3. Loto oyunları
4. Keno
5. Spor Oyunları

Spor oyunları başlığı altında spor loto ve İddaa bulunmaktadır. Spor loto varyasyonları sınırlı bir oyundur. Ancak İddaa oyun çeşitliliği çok olan ve sosyalleşme olanakları tanıyan bir oyun olarak öne çıkmaktadır.

İddia Oyuncuları Nelerden Konuşur

Futbol bahis oyunları 2004 yılına kadar illegal sistemlerde ülke dışından telefon veya internet sistemi üzerinden oynanabilmekteydi. Ancak sonraki yıllarda oyun, devlet tekeline alınarak tek sisteme bağlandı. İddaa oyunu sürekliliği, renkliliği ve her gelir grubuna imkân tanıyan oyun oynama sistemi ile kısa sürede tüm ülkeye yayılan bir bayilik ağı kurdu. Gerek iddia bayilerinde gerekse de internet forumlarında İddaa üzerine yeni sosyal alanlar inşa oldu.

İddaa diğer şans oyunlarından farklı olarak sürekli devam edebilen, anlık değil uzun süreli sosyalleşme imkânı sunan bir oyundur. Bunun birinci nedeni her mevsim ve neredeyse her gün dünyanın farklı bir liginde maç oynanıyor oluşudur. Ülkeler arasındaki saat farkından kaynaklı bir oyuncu günün erken saatlerinde Rusya maçları ile başlayıp, Türkiye ve Avrupa maçları ile devam edebilir. Gece yarısı Brezilya, Meksika maçlarını, sabahın ilerleyen saatlerinde ise Japonya ligi maçlarını oynayabilir. Her hafta Salı ve Cuma günleri İddaa'da oynanacak maçlar internet siteleri, bayiler ve çeşitli spor gazeteleri veya gazete ekleri aracılığıyla yayınlanır. Buradaki maçlar arasında çeşitli oynama biçimleri mevcuttur.

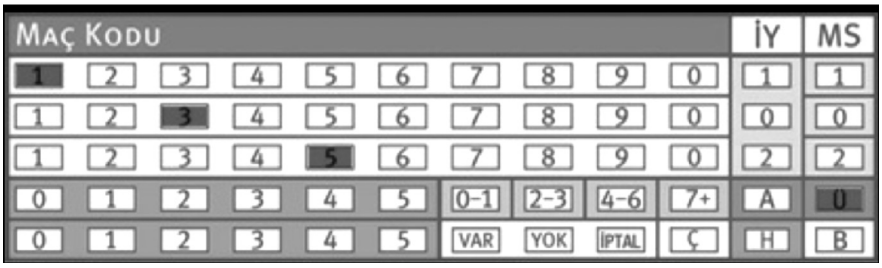

Şekil 1: İddaa Kupon Örneği.

En basit tarzda asgari 3 ya da 4 maçın maç sonuçları, kimin galip geleceği ya da berabere bitip bitmeyeceği üzerinden oynanabilir. Öncelikle dağıtılan İddaa eklerindeki maçların üç haneli kodları girilmelidir. Kendi sahasında oynayan takım 1, deplasmandaki takım 2, beraberlik 0 olarak kodlanır. Burada aynı maçın ilk ve ikinci yarısını tahmin etmek gibi seçenekler de bulunmaktadır. Eğer maçın gol sayısını tahmin edebiliyorsa 0-1, 2-3, 4-6, 7+, söylenebilir. Takımların karşılıklı gol atacağını düşünüyorsa oyuncu VAR seçeneğini, maçın golsüz beraberlikle biteceğini düşünüyorsa YOK seçeneğini işaretlemelidir. Maçta 3'ten az gol olacağını düşünüyorsa oyuncu A, 3 ve üstü gol olacağını düşünüyorsa Ü seçeneğini işaretlemelidir. Oynanan maçlardaki ganyanlar çarpılarak minimum 3 TL olmak üzere oyun bedeli ile çarpılır ve ortaya kazanılma ihtimali olan bedel çıkar.

Şekil 2: İddaa Ganyan Hesaplama Örneği

Bunlar en basit oynama biçimleri için geçerlidir. Bunun dışında "sistem" olarak adlandırılan daha karmaşık oynama biçimleri geliştirilmiştir. Sistemde 2/3, 4/5, 3/4/5 veya 1/9 gibi çok sayıda oynama biçimleri mevcuttur. Burada amaç ganyanı arttırmak ve kuponu tek maçla kaybedilmeyecek bir garantiye almaktır.

Bir maçın sonucu sadece hangi takımın güçlü olup olmadığının bilinmesi ile anlaşılmayacaktır. Rakip takımların oyuncu kadroları, sakatlık veya ceza nedeniyle oynayamayan eksik oyuncular, puan tablosuna göre puan ihtiyaçları, iç saha-dış saha başarı grafikleri, maç trafiğine bağlı olarak oyuncuların diri mi yorgun mu bilinmesi gerekir. Bunun dışında sayılabilecek çok sayıda belirleyen mevcuttur. Bu koşullar altında bir maçın sonucunun farklı varyasyonlarını bilebilmek için sıkı bir takip, farklı haber kaynakları, etkin bir iletişim ve haberleşme ağı gerekmektedir. Her türlü bilgi kuponun şeklini değiştirebilir. Sonuç olarak

İddaa oyuncusu sadece kendi sezgilerine dayanarak hareket edemez. Başka etkileşim ağlarına dâhil olmak gerekliliği hisseder.

Bu oyun biçimlerinin dışında yasal ve yasal olmayan bahis sitelerinde daha büyük ganyanlarla ilk golü kim atar, maçtaki ilk tacı hangi takım kullanır, penaltı olsa kim kullanır, maçtaki ilk kartı kim görür gibi tahminlerde bahis oynatılmaktadır. Fakat bu tür alanlarda hem çok para dönmekte hem de sıklıkla şike yapıldığından şikâyet edilmektedir. Yine de oyuncular bahis oyunlarında tüyo almadan oyun kazanmanın oldukça zor olduğuna inanmaktadır. Bu inanç onları sosyal mecralarla ve oyun oynayan yakın çevreleri ile iletişime geçmeye zorlamaktadır.

Bu oynama biçimlerinin ve liglerin aktarılmasının sebebi İddaa üzerine kurulan ilişkilerdeki konu zenginliğini gözler önüne sermek içindir. Oyuncu İddaa ile birlikte pasif bir izleyen olmanın dışına çıkar. Artık hazırladığı kupon onu izleyicilik veya taraftarlığın bir adım ötesine taşıyarak maçın bir bileşenine dönüştürür. Daha aktif katılım, kazanma ve eğlenme isteği ile birleştiğinde İddaa gündelik hayatın her anına etki eden bir sürece dönüşür.

Araştırmanın Konusu ve Yöntemi

İddaa küçük paralarla oynanabilen ve sürekli devam eden bir şans oyunudur. Sadece alt gelir grupları değil futbolun cazibesiyle her kesimden insanlar oynamaktadır. Fakat maç tahminlerini bilmek o kadar da kolay değildir. Burada birden fazla belirleyen mevcuttur. Bu nedenle de oyuncular kupon hazırlamadan önce her gelen tüyoyu değerlendirmek istemektedir. Bu durum da onların farklı iletişim kanallarına açık olması gerekliliğini doğurmaktadır. Ayrıca maçlar bitse de üzerine konuşulacak onlarca konu olmaktadır. Pozisyonlar, oyuncu hataları, yenilenen puan durumu ve gelecek maçlar konu edilir.

İddaa oyuncularının bayiler ve internet sayfaları gibi ortak buluşma adresleri vardır. Bunun dışında oyuncular, bir süre sonra şahsi çevrelerini İddaa oynayanlardan oluşturur. Artık yeni bir arkadaş çevresine ve zaman geçirme alışkanlıklarına sahip olan oyuncu yeni bir kültürlenme/sosyalleşme alanına sahiptir.

Bu araştırmanın problemi şöyle ifade edilebilir: İddaa oyuncuları hangi alanlarda ve nasıl sosyalleşmektedir? Oyuncular kendi aralarında ilişkiyi nasıl ve hangi araçlarla kurmaktadır?

Kumar oyunları özellikle ufak miktarlarla oynanan şansa oyunlarının sadece para kazanmak amacıyla yapıldığı, bilinen tabirle "kısa yoldan köşeyi dönmenin" hedeflendiği iddia edilmektedir. Bu çalışma kumar oyunları özelinde İddaa'nın para kazanma amacı dışında sosyalleşme pratikleri ve alanlarını incelmeye almayı amaçlamaktadır. Oyuncuların ilgili oyunla kurdukları ilişki, oyuncular arasındaki ilişkisellik, ortak kavramların ve davranış kalıplarının oluşum süreci sosyal alanın nasıl inşa olduğu süreci araştırmanın amaçlarındandır.

Araştırmada İddaa oyuncularının sosyalleşme deneyimleri ve anlam dünyaları konu edineceği, ortak kavram ve davranış kalıpları konu edineceği için de *etnografi* yöntemi kullanılacaktır. Bu yönüyle çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmektedir. Etnografi ortak kültüre sahip bir grubun değerlerini, davranışlarını, dilini katılımcı gözlem ve mülakat tekniklerini kullanarak incelendiği nitel araştırma yöntemidir (Creswell, 2015). En eski nitel araştırma yöntemi sayılabilecek bu desen antropoloji biliminin metodudur. Ancak çağdaş kültür gruplarının da incelenmesinde 1930'larla birlikte etnografi kullanılmaya başlanmıştır (Glesne, 2014). Benim de araştırmamda İddaa oyuncularının kendi aralarında inşa ettikleri kültür odak noktası olduğu için en uygun yöntem olarak etnografi seçilmiştir.

Araştırma süresince veri toplama tekniklerinden nitelikli gözlem, mülakat, doküman taramasından faydalanılmıştır. Nitelikli – katılımcı gözlem için Ankara'nın 3'ü Çankaya, 2'si Yenimahalle, 2'si Altındağ ilçesinde olmak üzere 7 İddaa bayisine gidilmiştir. Bu bayilerde mekânsal gözlemin yanı sıra, insan davranışları, makineci-oyuncu ilişkisi, mekândaki renk ve malzemeler incelenmiştir. Doküman analizinde ise örneklem olarak 6 Facebook, 4 Twitter hesabı ve 4 forum sayfası incelenmiştir. Buradaki tartışma başlıkları, kullanılan ifadeler, kullanıcıların takma isimleri, renkler ve hiyerarşik ilişkiler incelenmiştir. Görüşme bölümünde ise Kızılay civarında bulunan İddaa bayilerinde oyun oynayan 4 oyuncu ile görüşülmüştür. İddaa oyunu çerçevesinde sosyalleşme biçimleri sorulmuş ve temel noktalar not edilmiştir.

Giriş bölümünde yer alan literatür taramasında bahsedildiği gibi İddaa fenomeni farklı disiplinlerin el verdiği ölçüde endüstriyel futbol, iktisadi faydaları, sınıfsal yapı, şike olayları ve dini durumu çerçevesinde ele alınmıştır. Meselenin sosyalleşme boyutuna dair bir alan boşluğu olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmanın öne çıkan birinci özelliği sosyoloji disiplininin imkânları ile yola çıkılacak olmasıdır. Çalışmanın teorik çerçevesi sosyoloji biliminden faydalanılarak oluşacaktır. Diğer bir özelliği ise araştırmanın etkileşim alanlarına, ritüellere, davranış ve söz kalıplarına eğilecek olmasıdır. Bu yönüyle geniş bir anlatı ve sayısal verilere dayalı bir aktarımı değil bireysel deneyimlere ve grup ilişkilerine odaklanmasıdır. Yine nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin sunacağı imkânlar doğrultusunda meselenin farklı boyutlarını öne çıkarma imkânı doğmuştur.

Araştırmanın sınırlılıkları bağlamında şu hususlar eklenebilir: Çalışmanın kısa sürede gerçekleşmiş olması çok daha fazla veriye ve çeşitliliğe ulaşma önünde bir engel oluşturmuştur. Yine İddaa ortamlarını daha iyi gözlemlemek için bayilerde ve forumlarda daha çok vakit geçirmek gerekmektedir. Görüşmeler esnasında mekânın dış etkilere açık olması görüşmecinin kendisini rahatlıkla ifade etmesini engellemiş olabilir. Yine görüşmecilerin karşısındaki kişinin bir akademisyen olması, 2. ve 3. görüşmelerin gerçekleştirilmemiş olması aktörlerin deneyimlerini paylaşmalarını sınırlandırmış olabilir.

Gözlem Araştırması Notları

Gözlem araştırmasının sıhhatle yürümesi için dikkatli ve sistematik bir gözlemci olmak gerekmektedir. Bu nedenle çalışma boyunca not defterimi ve kalemimi yanımda gezdirmeye özen gösterdim. Dikkatli bir gözlemci fiziksel ortam, katılımcılar, faaliyetler ve etkileşimler, konuşmalar, ayrıntıları gözlemler (Merriam, 2013). Ben de girdiğim bayilerde mekânsal kurulumu, eşyaların dizilimini, önemli ögeleri not ettim. Mümkünse mekânların çizimini yaptım. Yanı sıra kişilerin konumlanışlarını, makinecinin mekâna hâkimiyetini, oyun oynanan alanların örgütleniş biçimlerini gözlemledim. Bulunduğum kısa zaman dilimlerinde içeridek konuşmaları ve ayrıntıları not etmeye özen gösterdim.

İddaa oyuncularının sosyalleşme deneyimlerini araştırmak amacıyla yaptığım çalışmada birbirinden farklı bölgelerde yedi İddaa bayi gözlem sahası olarak belirlenmiştir. Bir ay süresince gidilen bu bayilerde hem mekân hem de oyuncuların davranış ve söz kalıpları incelenmiştir. Bunun dışında diğer İddaa bayilerine de mekânsal olarak bakılmıştır. Üç farklı İddaa bayi konsepti tespit edilmiştir.

Bakkal Bayiler

Oyun makinesi küçük bir bakkalın köşesine yerleştirilmiştir. Yer işgal etmesin diye dışarıda genellikle dondurma dolaplarının üstüne bir tezgâh atılarak bahis oynama alanları açılmıştır. Bu tahta tezgâhların üzerine haftada iki kere spor gazetelerinin verdiği maçların kodları ve ganyanlarının yer aldığı sayfalar yapıştırılır. Oyuncular bu tahtaların üzerinde genellikle sıkışarak oyun kodlarını, maçları ve ganyanları görmeye çalışır. Burada alan dar olduğu için çok zaman geçirilmez. Oyuncular birbirleriyle fazla temasa girmez. Makine başındaki kişi aynı zamanda bakkal sahibi olduğu için iki işi bir arada yürütmek zorundadır. Bu nedenle oyuncu onun boş zamanlarını kollar. Süreci makineci yönettiği için makineci otorite olur. Oyuncu onu her türlü beklemek zorundadır. Zira İddaa, bakkal sahibinin tek gelir kapısı değildir. Bu nedenle de oyuncuyu memnun etmek zorunda değildir. 12 Nisan 2015 Pazar günü Gazi Mahallesi'nde ana cadde üzerinde yer alan böyle bir bakkal bayisine gittim. Burada çok dar bir alanda üç kişi oyun oynamaya çalışıyordu. Ben de onlara dâhil oldum. Taraflar birbirine maçlar hakkında sorular soruyor ancak kısa cevaplarla sohbet bitiyordu. Hızlıca kupon yatırılıyor ve bakkal terk ediliyordu. Aşağıdaki çizimde bu bakkal bayilere bir örnek verilmiştir. İddaa oyuncularının en az sosyalleştiği alan bakkal bayileridir.

Şekil 3: Gazi Mahallesi Bakkal İddaa Bayi Çizimi

Büfe Bayiler

Bu bayi konseptinde makineci ile oyun oynanan alan arasındaki ilişki en aza iner. Büfenin içinde dar bir alanda olan makineci büfedeki diğer mamüllerin de satışını sürdürür. Ancak sırayla müşteri aldığı için oyuncu diğer müşteriler gibi sıraya girer. Bazı büfelerde iki ayrı kişi iki ayrı işlemi görebilir. Burada dışarıda tahta tablalar vardır. Bunların karşısı ya da üstünde maç listesinin olduğu gazete ekleri yer alır. Dışarıda çeşitli renklendirmelerle oyuncular bu büfede İddaa oynandığından haberdar olur. Bu tür iki ayrı İddaa bayisine giderek çeşitli gözlemlerde bulundum. Birincisi 19 Mayıs 2015 Salı günü Aydınlıkevler'de yer alan büfedir.

Şekil 4: Aydınlıkevler Büfe İddaa Bayii

Burada görüldüğü gibi oyuncular makineciden bağımsız dilediğince vakit geçirebileceği bir alana sahiptir. Benim o bölgede bulunduğum zaman diliminde sadece bir oyuncu geldi. Kendisi ile bazı maçlar hakkında konuştuk. Bakkal bayilere kıyasla daha çok zaman geçirebilme imkânı olsa da oturacak yer olmaması ve hava koşullarının etkin biçimde hissedilmesi nedeniyle burada da sosyalleşme alanları oldukça sınırlıdır. Hakeza büfenin bulunduğu bölge de etkinlik imkânını belirtmektedir. Örneğin 18 Nisan Pazar 2015 günü Meşrutiyet Caddesi'ni Konur'a bağlayan alanda yer alan büfede hem insan hareketliliği hem de ilişkiler daha yaygındır. Burada Kızılay'ın da hareketliliğinden kaynaklı sıklıkla gençler geliyor ve birbirleri ile maçlar hakkında konuşuyordu. Ancak burada da geçirilen zaman oldukça azdı. Bu nedenle de sohbetler kısa sürüyordu.

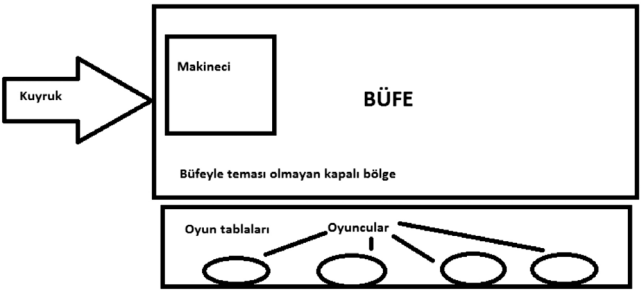

Şekil 5: Konur Sk. Büfe İddaa Bayii

Salon Bayiler

İddaa oyuncularının en rahat olduğu ve birbirleriyle en fazla temas halinde olduğu alanlar salon bayilerdir. Ancak salon bayiler ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi TJK bayi ile birlikte kullanılan alanlar, diğeri sadece İddaa bayileridir. 12 Nisan 2015 Pazar günü Batıkent'te her iki oyun türünün bir arada bulunduğu bir salonda gözlem yaptım. Burada ana renk altılı oyuncularındı.

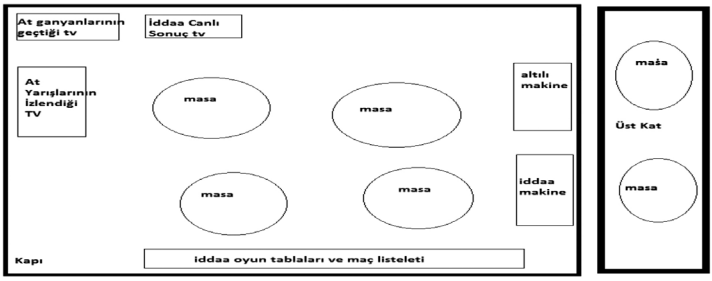

Şekil 6: Batıkent Salon Bayii

Batıkent'te yer alan bayide sürekli bir hareketlilik var. Yarım saatte bir oynanan altılı yarışları tüm salonu hareketlendiriyor. Ancak sadece altılı değil İddaa oyuncuları da aktif. Gerek masalarda gerekse tabla başında oyuncular kuponlarına kilitlenmiş ama çevrelerindeki insanların da ne oynadığına bakıyor. Herkes bir tüyo beklentisi içindedir. Diğer taraftan zaten oynamış olanlar heyecanla canlı sonuçları takip ediyor. Yer yer bu esnada kişiler oynanan kuponlar hakkında yorumlar yapıyor. Ancak bu yorumlar genellikle incitici yorumlar olmuyor. Ülke dışı ligler hakkında konuşurken kimse emin bir ifade kullanmıyor. Salonda hem dini ifadeler içeren metinler hem de Atatürk portresi asılı. Sigara içmek salonda yasak olduğu için dışarıda küçük sigara öbekleri oluşmuş durumda. Sigara izmariti bu salonun kapı girişinin vazgeçilmez unsurlarından.

Mahalle arasında tespit ettiğim bir başka İddaa bayi Plevne Mahallesi'nde. 10 Mayıs Pazar 2015 günü gittiğim küçük bir İddaa salonu ve gelip gidenler birbirini tanıyor. Bayi çeşitli

tablo ve büyük takımların formalarıyla renklendirilmiş ancak diğer İddaa bayilerinden farklı olarak burada işletme sahibinin bazı konulardaki hassasiyeti dikkat çekiyor. Örneğin girişe "18 yaşından küçükler oynayamaz." ve oyun oynanan bir alana "Lütfen yüksek sesle küfürlü konuşmayın" yazısı yazılmış.

Şekil 7: Plevne Salon Bayisi Foto

Anlaşılan bu salonda insanlar küfürlü konuşabiliyordu. Bir taraftan oyuncular iddia oynuyor, diğer taraftan canlı skorları takip ediyordu. Sadece futbola değil voleybol ve basketbola da ilgi vardı. Salonda bulunanlar son voleybol maçlarını konuşuyordu. Çünkü İddaa'da basket ve voleybol maçlarına da bahis yapılabiliyordu. Salonda iki televizyon vardı. Birinde canlı sonuçlar akıyor, diğerinde sürekli olarak NTV spor kanalı izleniyordu.

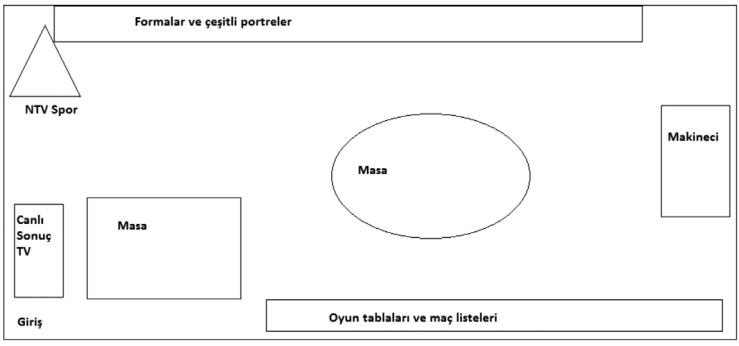

Şekil 8: Plevne Salon Bayi

Plevne mahallesinde gördüğüm örnekleri daha önce bakkal ve büfe bayilerinde görememiştim. Sohbetler çok samimi sürüyor, maçlar hakkında herkes kanaatlerini söylüyordu. 19 Mayıs Salı 2015 günü gittiğim Örnek Mahallesi'nde bulunan İddaa bayiinde ise daha renkli bir ortamla karşılaştım.

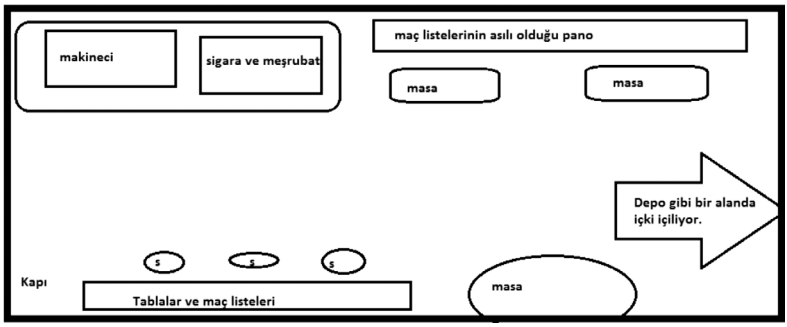

Şekil 9: Örnek Mahallesi Salon Bayi

Burada makineci alanın hâkimi olarak belirmiyor. Oyuncular büyük bir rahatlık içinde oyun oynayabiliyor. Kendi aralarında dönen futbol sohbetleri sadece bahisler üzerinde devam etmiyor. Ayrıca küçük salonun arkasında yer alan bir depoda içki tüketiliyor. Ayaktaki oyuncular futbol sohbeti yaparken masalarda da isteyenler kuponlarını hazırlayabiliyor. Birbirlerine arada maç tavsiyesinde bulunuyorlar.

Doküman Analizi Notları

Facebook

İddaa oyuncularının sosyalleşme edimlerini tespit edebilmek için İddaa'nın çok oynandığı bir alan olarak web tabanlı sayfalara bakmam gerekmekteydi. İnternet kullanımının yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda kalabalık bir takipçi kitlesi tarafından İddaa'nın internetten oynadığı anlaşılabilir. Spor Toto Teşkilat Başkanlığı 6 şirkete internetten oyun oynatma hakkı tanımıştır. Her internet sitesi sosyal medyada da etkinleşmeye çalışmış ve kendi adlarına sosyal medya hesapları açmıştır. Bu sitelerin adresleri ve Facebook takipçi sayıları şöyledir.

Tablo 1
Bahis Sitelerinin Facebook Takipçi Sayıları

Bahis sitesi	Facebook takipçi sayısı
http://www.bilyoner.com/	651.402
https://www.nesine.com/	434.038
https://www.tuttur.com/	228.171
http://www.misli.com/	227.478
http://oley.com/	58.858
https://www.birebin.com/	Facebook sayfası yok.

İnternet sitelerinde ayrı bir forum alanı kullanılmamaktadır. İnternet adreslerinde İddaa, altılı ganyan, spor toto ve milli piyango gibi oyunlar oynanabilmektedir. Ancak forum için sosyal medya ağları kullanılmaktadır. Bu Facebook sayfalarında editörlerin yaptığı payla-

şımların altında takipçiler hem futbol tartışmaları yürütmekte hem de birbirleri ile maç sonuçları hakkında fikir alışverişinde bulunmaktadır. Birbirleri ile kuponlarını paylaşan takipçiler, sıklıkla birbirleriyle, kuponları veya takımlarıyla dalga geçmektedir.

Sayfa editörü bir maç hakkında bir görselle birlikte bir görüş veya maç oranlarını paylaşmakta daha sonra yorumlar bölümüne takipçiler görüşlerini eklemektedir. Burada tahminlerin yanı sıra, kalıp ifadeler ve küfürlü tartışmalar sürmektedir. Ödül kazanan takipçiler kuponlarını paylaşarak ne kadar iyi oyuncular olduğunu ortaya koymak istemektedir. Kişiler bu Facebook hesaplarına kendi renkleri ile katılmaktadır. Örneğin bir maç ganyanının altında Che Guevara profil fotoğraflı bir takipçi görebilirsiniz.

Şekil 10: Facebook Karakter Örneği

Facebook sayfalarında forum sitelerinden farklı olarak kişiler kullandıkları hesaplarıyla bu sayfaları beğenmektedir ve Facebook üzerinden yürüyen tartışmalar sadece resmi bahis sitelerine bağlı hesaplarla sınırlı değildir. Bazı özel hesaplar da yüksek takipçi sayısıyla İddaa sohbetlerinin merkezine dönmüştür. Bu sayfaların sahipleri takipçilerine tüyolar vermekte, örnek kuponlar önermektedir. Kazandırdığı kuponları öne çıkararak yeni takipçiler kazanmaya çalışmaktadır.

Şekil 11: Tekil İddaa Otorite Örneği

Örnekteki sayfada Bayram Bey olarak tanınan şahıs kendisini garibanların babası olarak lanse ettirmekte, 30 bin kişiye seslenmektedir. Bayram Bey'in özellikle üniversite öğrencileri

arasında geniş bir takipçi kitlesi vardır. Öğrenciler harçlıklarını çıkarabilmek veya ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına bu sayfayı takip etmektedir. Ancak sadece takiple kalmayarak aktif katılımcı olunmakta, yorumlarla sayfa zenginleştirilmektedir.

Forum

Taraflar arasında geçen diyaloglarda ilginç kalıp ifadelere rastlamak mümkündür. Bu ifade kalıpları iletişimi kolaylaştırdığı gibi oyuncular arasında samimiyeti de geliştirmektedir. Bu sosyalleşme alanları bilinen sosyal medya mecraları ile sınırlı değildir. Ben de bu bağlamda 4 İddaa forum sayfasını incelemeye tabi tuttum. Bu forum sayfalarını tercih etmemin sebebi üye sayılarının diğer sayfalara kıyasla daha fazla olmasıdır. Bu web tabanlarının isimleri şu şekildedir.

Tablo 2
Örnekleme Dâhil Edilen İddaa Forum Sayfaları

http://www.bahisci.com/forum/
http://www.mackolik.com/Forum/Default.aspx
http://forum.donanimhaber.com/forumid_605/tt.htm
http://forum.mabets.com/

Bu sayfalarda genellikle ağır renk tonları kullanılmaktadır. Üyeler arasında kademe tasnifi yapmak yaygın bir eğilimdir. Bazı forum sayfalarında VIP odalar bulunmaktadır. Bu odalarda sadece üst düzey editörler bilgi paylaşabilmektedir. Bu tür odaların bulunmadığı bahisçi forumunda ise usta, amatör ayrımı geçerlidir. Amatör üye usta olmak için çok yorum yapmalı, paylaşımlarda bulunmalı ve usta editörlerin gözüne girmelidir. Forum sayfalarında genellikle üyeler kendilerine has ve futbolla ilgisi olmayan takma adlar tercih etmektedir. Bu çoğunluğun dışında üyeler GS, FB, BJK gibi yan adlarla birlikte kendi rumuzlarını kullanmaktadır. Az sayıda oyuncu usta futbolcuların isimlerini rumuz olarak kullanmaktadır.

Bahisci.com'da forum üyelerinin kendi aralarında düzenledikleri yarışmalar mevcuttur. Böylece oyuncular kendi dar gruplarını kurmakta, site etrafında yaygın bir oyuncu ağı kurulabilmektedir. Ancak bu yarışmalarda dahi hile olduğuna dair iddia ve şikâyetler vardır. Bu yarışmalarda tablet dahi hediye edilebilmektedir

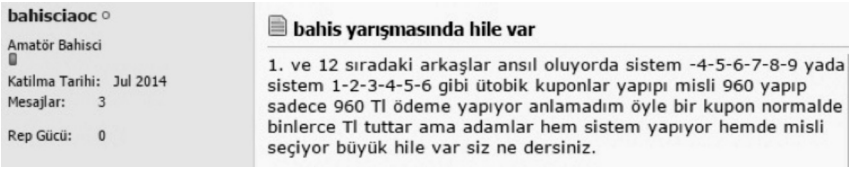
bahisciaoc
Amatör Bahisci
Katilma Tarihi: Jul 2014
Mesajlar: 3
Rep Gücü: 0

bahis yarışmasında hile var

1. ve 12 sıradaki arkaşlar ansıl oluyorda sistem -4-5-6-7-8-9 yada sistem 1-2-3-4-5-6 gibi ütobik kuponlar yapıpı misli 960 yapıp sadece 960 Tl ödeme yapıyor anlamadım öyle bir kupon normalde binlerce Tl tuttar ama adamlar hem sistem yapıyor hemde misli seçiyor büyük hile var siz ne dersiniz.

Şekil 12: İddaa Forum Yorum Örneği

Yardım ve stratejiler, ortak şikâyetler forumlarda dillendirilmektedir. Samimiyetle tüyo almak isteyenlerin diyalogları oldukça seviyeli sürmektedir. Birbirlerine karşı küfürlü konuş-

mamayı tercih etmektedirler. Sohbetler ise maç boyunca sürmektedir. Burada İddaa oyuncuları yenseler de yenilseler de neredeyse tüm günlerini geçirerek kuponlarındaki maçlar hakkında konuşmaktadırlar.Görüntülü kupon paylaşımı ile taraflar birbirlerinin kuponu hakkında fikir istemektedir.

Twitter

Twitter üzerinden de takipçiler fikir alışverişinde bulunabilmektedir. Bu alanda en çok takip edilen 4 Twitter adresi şunlardır:

Tablo 3
İddaa Twitter Hesapları Takipçi Sayısı

https://twitter.com/İddaakuponu	56.994
https://twitter.com/İddaaliBahis	19.890
https://twitter.com/FanatikİddaA	17.762
https://twitter.com/İddaaAMK	15.664

Bu sayfaların editörleri gün içinde İddaa kuponları ya da çeşitli yorumlar paylaşmaktadır. Takipçiler favlama ya da RT etme tercihlerini seçerek bu paylaşımları kendi sayfalarına taşımaktadır. Bu twitter hesaplarının hepsi bir spor haber sitesine ya da spor gazetesine bağlıdır. Takipçi sayılarının çokluğu da aldıkları gazete desteğinden gelmektedir. Bu gazetelerde otorite olarak kabul edilen bahisçiler köşe yazarlığı yapmaktadır. Her gün bahisçiler bir banko kupon, bir sürpriz kupon olmak üzere iki kupon hazırlamakta ve bunları neden yazdıklarını anlatarak okuyucularla paylaşmaktadır. Bunun yanı sıra Twitter adreslerinden de tahminlerini paylaşmaktadır. Böylece takipçiler Twitter üzerinden bu yazarlarla iletişim kurmakta ve fikir alışverişinde bulunmaktadır.

Şekil 13: Twitter İddaa Tartışma Örneği

Genel Sosyal Medya İfadeleri

Sosyal medya üzerinden yapılan doküman taramasında İddaa oyuncularının kendilerine ait bir yaşam alanı inşa ettikleri görülmektedir. Diğer pek çok oyun türünün aksine İddaa sadece bir şans oyunu değil bir boş zaman uğraşı ve sosyalleşme biçimi olarak belirmektedir. Öyle ki oyuncuların kendi aralarında bir dili oluşmuştur. Ortak söz kalıplarıyla anlaşmakta, anlatılması uzun tümceleri birkaç kelimeye sığdırmaktadırlar. Adeta şifreli bir dil gibi oluşan bu ifadeler, aşağıdaki tabloda anlamlarıyla birlikte çözümlenmiştir.

Tablo 4
İddaa Literatür Genel İfadeler 1

Tespit edilen temel ifadeler	
Banko kupon.	Kesin tutacağına inanılan kupon.
Eğitime devam.	Bilen bahisçinin diğerlerinden daha üstün olduğunu anlatmak için tutan kuponunu öne çıkarma biçimi.
Gol yok mu mübarekler.	Üst (3 gol ve fazlası) oynanan maçtaki gol beklentisini ifade etmek için kullanılır.
Beni görün arkadaşlar.	Parası biten iddiacının diğerlerinden destek istemesi.
Maçlar satılmış.	Kuponu tutmayan oyuncunun feveranı.
Gelirse absolut (efes, Tekirdağ).	Kupon tutarsa akşama alkol alınacağına dair işaret.
Şikeci bunlar.	Maçta taraflardan birinin hile yaptığını iddia eden tutum.
Sabaha kadar MS 0 veya KG yok.	Maç sabaha kadar sürse de taraflar gol atamaz.
Üst ver çay demle.	Eğer bu denilen tüyoyu oynarsan kafan rahat olur.
Gol olmasın adımı değiştiririm.	Bu ifadeye göre bahisçi bu kupona büyük ümit bağlamıştır. Bu maçın istediği gibi bitmesi takdirinde adını değiştirecek kadar ileri gideceğini bildirmektedir.
Tek maça yatmak.	Kupondaki tüm maçların tuttuğunu ya da tutacağını ancak tek maçla kuponun kazanmadığını iddia etmek. Ancak ne var ki ilk maçtan yatanlar da tek maçtan yattıklarını iddia edebilmektedir.
Çoluğu-çocuğu sat oyna. Evi-arabayı sat oyna. Böbreği sat oyna.	Bazı maçlar hakkında çok iddialı konuşmak için kullanılan abartı ifadelerdir. Örneğin kişi bir maçın sonucundan emin olduğunu iddia ederse diğer oyunculara her şeylerini ortaya koyup bahse girmeleri için bu kalıpları kullanır.
Hileli Oran.	Eğer olası bir seçeneğin ganyanı çok yüksek gösterilerek oyunculara bu ihtimalin zayıf olduğu imajı verilmek istenirse oyuncular birbirlerini "hileli oran" ifadesi ile uyarmaktadır.
İddaa'yı zengin etme.	Boş yere oynanacak bir kupon olduğunu ifade etmek için kullanılır.
Totem yaptım.	Kişi kuponunun tutması için kendisine has bir ritüel geliştirmiştir. Örneğin maç boyunca bir şapka takabilir ya da ayakları çıplak yere basabilir, koltuktan aşağı inmeyebilir. Tüm bunlar oyuncunun yaptığı takdirde kuponunun tutacağına dair batıl inançlarıdır.

Görüşmeler

Araştırma kapsamında iki ayrı ortamda 4 kişiyle görüşüldü. 17-20 yaş aralığında olan görüşmecilerden ikisi ile Karanfil Sokak'ta bulunan İddaa bayinin salonunda görüşüldü. Her görüşme iki ayrı oturumda gerçekleşti. Görüşmeler ayrı ayrı yaklaşık 25'er dakika kadar sürdü. Diğer görüşmeler iki ayrı İddaa bayinin önünde 20'şer dakikalık zaman dilimlerinde yapıldı. Bu iki görüşmeciden biri 21-25, diğeri 26-30 yaş aralığında idi. İlk üç görüşmeci öğrenci iken bahsi geçen son görüşmeci reklamcılık işi ile uğraşmaktaydı. Dört görüşmeci de bayilere gelen kişilerin erkek olması nedeniyle erkektir.

2 görüşmeci 3-5 yıl arası, bir görüşmeci 6-9 yıl arası en yaşlı görüşmeci ise 10 yılı aşkın süredir İddaa oynamaktadır. Bu nedenle yapılan görüşmeler geçerli bilgi alınabilecek kişilerle yapılmıştır. Görüşme öncesi mutlaka araştırmacının bir ön hazırlık yapması gerekmektedir. Sorular ayrıntılı biçimde yazılmasa da araştırmacı sahaya ne amaçla indiğini bilmelidir. Soruların içerikleri doğrudan konuyla ilgili olmalı ve anlaşılır nitelikte olmalıdır (Glesne, 2014). Bu bağlamda görüşmecilere yöneltilen sorular şu başlıklarda sıralanabilir:

1. İddaa oyunuyla ilişki kurma süreçleri

2. Bayilerde vakit geçirme biçimleri

3. İnternette ve yazılı basında İddaa'yı takip etme biçimleri

4. Yakın çevreleri ile paylaşımları

5. İddaa'nın gündelik dil ve alışkanlıklarına etkisi

Görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmamış, ana hatlarıyla not alınmıştır. Görüşmeler masada gerçekleştiği için not almakta zorlanılmamıştır ancak ana temalar çıkarıldığı için veri kaybı muhtemeldir. Görüşmeler esnasında onaylayıcı ve eleştirel olmaktan uzak durdum. Ancak zaman zaman konunun kaymasını engellemek için müdahalelerde bulundum. Görüşmeleri erken kesmek gibi bir niyetim olmadı ama araştırmanın sınırlılıkları bağlamında mekânın elverişsizliği görüşmelerin kısa sürmesine neden oldu.

Görüşmelerde aktörlerin oldukça samimi oldukları göze çarpmıştır. Oynadıkları oyununun hayatlarında kapladıkları yerin farkındadırlar ve bundan oldukça memnundurlar. Kıyafetlerini kot ve keten türevi rahat ve açık renk kumaşlardan tercih etmektedirler. Hepsi kirli sakal bırakmıştır. Bir aktör ise küpe takmaktaydı. Görüşme ortamında kimse rahatsız edici gözlerle konuşmaları takip etmedi. Kulak kabartanlar olsa da herkes yine İddaa oynamaya devam etmekteydi..

Görüşmeler sonucunda öne çıkan tema ve kategoriler analiz kısmında işlenecektir. Bu bölümde daha çok öne çıkan eğilim ve cevaplara ağırlık verilecektir. 4 görüşmeci de İddaa'ya başka bir yakının teşviki ile başlamıştır. Cevaplar amcam, amcamın oğlu, arkadaşım ve üni-

versite arkadaşım biçiminde gelmiştir. Bu da İddaa alışkanlığının sosyal çevre üzerinden aktarıldığını göstermektedir.

Sosyalleşme alanı olarak bayiler merkezî bir rol oynamamaktadır. Görüşmecilerin tümü bunda bayiinin fark etmediğini söylemektedir. Mümkünse internetten oynanmakta ya da en yakın bayii tercih edilmektedir. Salon bayileri diğerlerine göre daha rahat olduğu için tercih edilmektedir. Ancak bu ciddi bir belirleyen değildir. Bu bayilerde diğer oyuncularda sıklıkla olmasa da zaman zaman sohbet edilmektedir. Genellikle maçlar hakkında konuşulmakta, tüyo beklentileri olmakta, konuşmalarda argo ifadeler kullanılmaktadır. Maçın dışında nadiren memleket sohbetleri yürütülmekte ancak başka konular çok tercih edilmemektedir. Sohbetlerin çok uzun sürmediği, 3-5 dakika arasında sürdüğü ifade edilmektedir. Hiçbir görüşmeci bu bayilerde arkadaş edindiğini söylememiştir. Bayiler kısa süreli kullanımlar içindir.

Tüm görüşmeciler bir İddaa forum sayfasını da takip etmektedir. Aynı zamanda hepsinin bir forum sayfasına üyeliği vardır. Bir üye Facebook veya Twitter'dan hiçbir hesabı takip etmez iken diğer üç görüşmeci bazı hesapları takip etmektedir. Görüşmeciler nadiren ve orta düzeyde kendi sosyal medya hesaplarından maçlar hakkında yorum yapmaktadır. Bu yorumlar genellikle maçların sonuçları, tahminler ve tüyo beklentileri üzerine olmaktadır. İki görüşmeci sosyal medya üzerinden arkadaş edinirken diğer iki görüşmeci bu hesaplar üzerinden arkadaş edinmediğini ifade etmiştir.

Görüşmecilerin sıklıkla takip ettiği bazı gazeteler vardır. Bunlar Fanatik, Fotomaç, AMK ve Habertürk olarak öne çıkmaktadır. Yine bu gazetelerde ve internet sayfalarında beğeniyle takip ettikleri İddaa tahmincileri vardır. Ancak bir yandan da bu tahmincilerin her dediğine güvenmediklerini bildirmektedirler. Görüşmecilerin hepsi dar arkadaş çevrelerinin İddaa oynayan kişilerle dolu olduğunu söylemektedir. Kimisi neredeyse her gün kimisi sıklıkla arkadaşlarıyla İddaa hakkında konuştuğunu belirtmektedir. Hatta bir görüşmeci arkadaşlarıyla İddaa dışında bir şey konuşmadığını, hatta konuşamadığını belirtmiştir. Bunun neden böyle olduğunu kendisi de açıklayamamaktadır. Bu başlıkta ilerleyen görüşmeden anlaşılmaktadır ki İddaa'nın sosyal ortamı bayilerden çok hali hazırda oluşan ve gittikçe şekillenen bir yakın çevreden oluşmaktadır. Dershane, lise, üniversite ve iş hayatındaki arkadaşlarından İddaa oynayan ve futbolla ilgilenenlerle yakın temas kurulmakta, daha sonra bu çevreyle sıkılaşan bir ilişki sürdürülmektedir. Bayiler geçici ve ortak alanlardır. Forumlar ve sosyal medya hesapları ise boş zaman geçirilen bireysel alanlardır. Asıl sosyalleşme alanları birebir ilişiklerle oluşmaktadır. Yapılan tüm görüşmelerde oyuncular zamanla çevrelerinin değiştiğini ifade etmiştir. Bir oyuncu oyuna başladığı ilk dönemlerde müzikle ilgilenen bir çevresi varken zamanla İddaacılardan oluşan bir çevreye girdiğini ifade etmiştir.

Oyuncular kendi aralarında zaman içinde oluşan özel bir literatür inşa etmektedir. Bu sayede birbirleri ile daha az kelime kullanarak anlaşmakta ve birbirlerini parolalarla uyarmaktadır. Görüşmeler sonucunda sıklıkla kullanıldığı ifade edilen cümleler şu şekildedir:

Tablo 5
İddaa Literatürü Genel İfadeler 2

Tespit edilen temel ifadeler	
Bas gitsin.	Fazla düşünmek yerine o maça oyna. Bu maçın sonucu tahmin edildiği gibi olacak garantisi.
O maç yatar.	Güvenilmez maç/takım uyarısı.
Tek maça yattım.	Kupondaki tüm maçların tuttuğunu ya da tutacağını ancak tek maçla kuponun kazanmadığını iddia etmek. Ancak ne var ki ilk maçtan yatanlar da tek maçtan yattıklarını iddia edebilmektedir.
Maçı satmışlar.	Kuponu tutmayan oyuncunun oynadığı bir maçtan şüphelenmesi. Maçta bir oyuncunun, hakemin ya da takımın tümüyle şike yaptığının düşünülmesi.
Şu oyuncu (forvet, defans vd.) yok.	Takımda bir oyuncunun eksikliğinin maçın kaderini belirleyeceği iddası. Eğer önemli bir forvet oyuncusu yoksa eksik takımın gol atamayacağını, ya da defansı eksikse çok gol yiyebileceğini ifade etmek için kullanılır.
Alt verdim atmayın.	Bir tür totem. Oyun sonucunda ikiden az gol olacağını İddaa eden oyuncunun maçı veya skor tabelasını takip ederken sürekli tekrar ettiği söz öbeği.
Banko var mı banko?	Oyuncunun sohbet esnasında diğer arkadaşlarından kazandıracak maç tüyoları beklemesi
Ben oynadım ya kesin kaybeder.	Oyuncu şanssızlığını ifade etmek için kullanır. Art arda kuponları tutmayan oyuncu şanssızlığın ifade etmek ve aşmak için bazen düşüncelerinin tersine maçlar oynar.
Elektrik faturasını bastım, şu an mum ışığında yazıyorum.	Yüksek ihtimalle öğrenci olup, bekâr evinde kalan öğrenci acil bir kira veya fatura ödemesini arttırmak için İddaa oynayabilir. Ancak oynadığının aksine bir sonuç aldığında tüm parasını kaybeder ve daha kötü koşullara mahkûm olur.

Oyuncular doğru bir bilgi, hatta bilgi kırıntısı alabilmek için gün boyu forumlarda gezinebiliyor, arkadaşlarına ve yakın çevresine fikir danışıyor. İfadelere göre eğer İddaa hayatlarında olmasaydı canları çok sıkılırdı ve yapacak bir şey bulamazlardı. Oynadıkları kuponlar ise onlara büyük paralar kazandırmamaktadır.

Bulgular ve Analiz

Etnografik nitel veri analizinde verilerin öncelikle tasnifi gerekmektedir. Veriler yeniden okunur. Yerler, aktörler, olgular betimlenir ve mümkünse olay yerlerinin resmi çizilir. Bulgular mantıklı halde düzenlendikten sonra veri analizine geçilir. Esas olan kültürün nasıl işlediğini anlatmaktır. Bu bağlamda gerekirse çizimler yapılır (Creswell, 2015). Merriam'a göre ise nitel veri analizi araştırmayla birlikte yürüyen bir süreçtir. Çalışma analitik sorularla başlar ve ilerledikçe metaforlar ve kavramlar üretilir. Kategorilerin oluşturulması esnasında çizimler yapılabilir. Bu çizimler mantık haritasını ortaya koyacaktır (Merriam, 2013). Diğer taraftan Neuman analiz esnasında benzerlikler ve farklılıkların öne çıkarılması gerekliliğini vurgular. Önce kodlar çıkarılır ve ardından bu kodlar kategorilere indirgenir (Neuman, 2014).

Sosyal Çevre

İddaa oyuncuları oyuna başladıkları dönem ile uzun vade içinde ayrı bir sosyal çevreye dâhil olmaktadır. Genellikle başkalarının tavsiyeleriyle başlayan oyunculuk serüveni ustalaşma evresiyle sürmektedir. Önce basit oyunlarla başlayan oyuncu zamanla sistemli oyunlara girmektedir. Türkiye ligi ve bazı bilinen Avrupa ligleri ile başlanan öğrenme sürecinden oyuncu hiç duymadığı ülke ve şehirlerin takımlarını öğrenir. Bu kadar karmaşık ve geniş bilgi ağı hakkında oyuncu bilgisini arttırmak, sürece hâkim olmak ve edindiklerini paylaşmak için internet sayfalarını takip eder ve yakın çevresiyle fikir alışverişinde bulunmaktadır.

Yapılan görüşme ve gözlemlerde İddaa salonlarının sosyalleşme aracı olmakta zayıf kaldığı, buna karşın sosyal medya araçlarının kısmen daha etkin olduğu görülmüştür. Ancak esas sosyalleşme alanları olarak arkadaş çevreleri belirmektedir. Oyuncuların oyuna başladıkları çevre ile zamanla oluşan yeni çevreleri yanı değildir. Bu süreç şu şekilde işlemektedir.

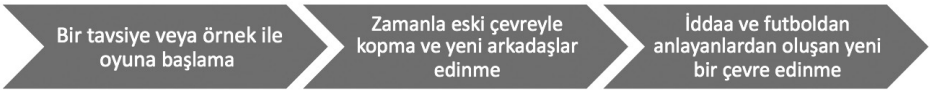

Ancak lise, dershane ve üniversitelerde İddaa oynayan ve futbolla ilgilenen oldukça çok öğrenci bulunduğu için bu süreç çok hızlı işleyebilir. Sosyal medya bu sürece eşlik etmektedir. Hali hazırda sosyal medya üyelikleri olan şahıslar yeni sayfaları takip ederek ya da beğenerek artık hayatlarına İddaa'yı almaya başlarlar. Sayfalarında paylaşımlarda bulunarak veya İddaa sayfalarına yorumlar yaparak yeni alışkanlıklarını çevrelerine beyan etmiş olurlar.

Sosyalleşme yeniden kültürlenme sürecidir. Bu sürecin bu kadar hızlı işlemesinde sosyal medya ağlarının etkisi büyüktür. Aynı ilgi alanlarına sahip kullanıcılar birbirleri hakkında hızlı bilgi listelerine sahip olabilmektedir. İşin aslı sosyal medya ağları egemen ilişkilerin yeniden üretildiği ve aktarıldığı bir alandır (Dilmen & Öğüt , 2010). Futbolun ve şans oyunlarının etkisiyle sosyal medyanın yayılım gücü artmaktadır. İddaa'nın internet üzerinden de oynanması bu ağların kullanımını kolaylaştırmaktadır.

Zaman Geçirme

Oyuncular kuponlarını başka bir oyuncuyla yapmasa dahi hazırlanışı bir eğlenme ve boş zaman geçirme süreci olarak görmektedir. Gün içinde sıklıkla NTV Spor kanalı başta olmak üzere çeşitli spor kanalları takip edilmekte, spor gazetelerindeki haber-yorumlar okunmaktadır. Çeşitli kanallardaki spor yorumcuları takip edilerek otoritelerden bilgi alınmaya çalışılmaktadır. Sevilen ve takip edilen İddaa tahmincileri vardır.

Kişi o gün içinde kupon oynamasa dahi bir alışkanlık biçiminde spor yayınlarını takip etmektedir. Artık futbol takımları, futbolcu hareketlilikleri, spor magazini oyuncunun boş zaman geçirme etkinlikleri olarak belirmektedir. Twitter ve Facebook'tan takip ettiği sayfaların paylaşımları gün içinde kişinin profiline yansımaktadır.

İddaa'nın dışarıda oynanabildiği bakkal, büfe ve salon bayileri de zaman geçirmek için kullanılmaktadır. Yol üzerinde oyuncu salı ve cuma günleri yayımlanan maç tablolarına bakmak için durmakta, salonlardaki canlı skor ve spor kanallarını izlemektedir. Ya da yakın arkadaş çevresi salonda ise sohbet etmektedir. Ancak makinecinin salondaki pozisyonu oyuncuların salonu rahatça kullanımını belirlemektedir. Bakkal ve büfe bayilerde makinecinin çok etkin bir konumda olması, oyun sahasının dış koşulların etkisine açık olması buralarda zaman geçirme imkânlarını azaltmaktadır. Buna karşın salon bayiler de makineci ortamın hizmetkârı olarak belirmekte, oyuncular üzerindeki kontrolü azalmaktadır. Bu da oyunculara istedikleri kadar salonda zaman geçirme hakkını vermektedir.

Ortak Literatür

İddaa oyuncuları kendi aralarında argo, uyarıcı, bilgilendirici ve mizahi nitelikleri olan bir literatür üretmişlerdir. Bir grubu alt kültür grubu yapan ortak ritüeller ve dildir. İddaacıların salonlardaki konuşmalarında, forum sayfalarındaki paylaşımlarında ve yakın arkadaş çevrelerinde gündelik dilde kullanılmayan terimleri kullanmaktadır.

Argo ifadeler hem maç izleme sürecinde, hem skor takibinde hem de arkadaşlar arasında kullanılmaktadır. Küfürlü ibareler sadece kızdıklarında değil aralarındaki sıradan sohbetlerde de ifade edilmektedir. Küfürler genel ekseriyetle ataerkil ve kadın bedeni üzerinedir. Bu bize İddaa kültürünün ataerkil zihni yapının bir uzantısı olduğunu göstermektedir.

En yoğun literatür bilgilendirici ifadeler üzerine gelişmiştir. "Bas gitsin", "Çoluğu çocuğu sat, bas" gibi ifadeler oyuncuların birbirine tüyo vermek için kullandığı kavramlardır. Kesin ya da banko bilgi olarak aktarılan ifadeler ortak kazanma eğiliminin beslendiğini göstermektedir. Kazanma isteğine karşın kayıplara karşı da uyarıcı bilgiler verilmektedir. "Maç satılmış" "Oyuncu eksik" gibi ifadelerle başka oyuncuların kaybetmemesi için uyarı verilmektedir.

Oyuncular özellikle kayıplarını ve hüzünlerini paylaşırken mizahi ifadeler kullanmayı tercih etmektedir. Büyük kayıplar yaralayıcı olsa da onları yeniden oyuna bağlayacak bir mizah geliştirilmiştir. Kimisi kira, kimisi fatura parasını yatırmaktadır. Bazen bahtsızlıklarını ifade etmek için totem dedikleri yöntemleri kullanmaktadırlar. Düşüncelerinin aksine oynayarak kötü şansını değiştirmeye çalışmakta bunu da beyan etmektedir.

Soyutlanma

Her sosyalleşme süreci başka alanlardan soyutlanma ile mümkündür. Oyuncular ortam geçişini sağlarken önceki çevrelerine karşı soyutlanma yaşamaktadır. Arkadaş çevresinin değişmesiyle birlikte mevcut sorumlulukların aksatılması da görülmektedir. Ortak kalıp ifadelerde de sıklıkla görüldüğü üzere oyuncular kiralarını, ev faturalarını ödemekte gecikmektedir. Görüşmeler sonucunda oyuncuların okul ve derslerini aksatabildiği görülmüştür. Bu nedenle başarı grafiklerinde düşüş olabilmekte ve aileleriyle sorun yaşayabilmektedirler. Yine gün boyu televizyon ve internet başında zaman geçirdikleri için de yakın çevrelerinde gerçekleşen hadiselere karşı duyarsız davranabilmektedirler.

Sonuç

İddaa sadece umut ve ihtiyaç beklentilerine seslenmemekte aynı zamanda kültür taşıyıcısı rolü üstlenmiştir. Oyuncuların kendi aralarındaki ilişkileri, oluşturdukları ortak dil bu oyunu oynayanlar arasında ortak bir kültür oluşmasına neden olmuştur. Eğer amaç sadece kısa yoldan para kazanmak olsaydı oyuncular daha az zamanlarını alacak şans oyunlarını tercih ederlerdi. İddaa bir sosyalleşme ve boş zaman değerlendirme amacıdır. Hem sayısal veriler hem de nitel araştırmadan edinilen sonuçlar İddaa'nın en çok zaman harcanan şans oyunu olduğunu göstermektedir. İddaa salonları zaman harcanan merkezler arasındadır. Ancak en yoğun zaman internet üzerinde harcanmaktadır. Bunun yanı sıra TV ve gazete gibi medya aygıtlarıyla meşgul olunmaktadır. İddaa genel kanaatin aksine kısa yoldan para kazanmak amacıyla değil anlam kazanmak amacıyla süren bir sosyalleşme alanıdır.

İddaa oyuncuları pasif bir izleyici olmaktan çıkarak oyunun aktif bileşenine dönüşmektedir. Oluşturdukları ritüel, dil ve alışkanlıklarla bir yaşam alanı oluşturmaktadırlar. Bu nedenlerle İddaa'ya basit bir kumar oyunu olarak bakmak ya da İddaa'yı bir alt sınıf eğlencesi olarak görmek yanlış bir anlama biçimidir. Oyuncuların İddaa ile kurdukları ilişkinin alternatifi ancak daha etkin sosyalleşme alanları olabilir.

Kaynakça

Aytaç, Ö. (2002). Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***,** 231-260.

Creswell, J. W. (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni.* Ankara : Siyasal Kitabevi.

DDK. (2009). *Denetleme Raporu.* Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu.

Dilmen, E., & Öğüt , S. (2010). *Sosyalleşmenin Yeni Yüzü: Sosyal Paylaşım Ağları.* http://sertacogut.com/: http://www.sertacogut.com/blog/wp-content/uploads/2010/05/Ogut-Dilmen-Sosyalle%C5%9Fmenin-Yeni-Y%C3%BCz%C3%BC-Sosyal-Payla%C5%9F%C4%B1m-A%C4%9Flar%C4%B1.pdf adresinden edinilmiştir.

Ertürk, İ. (2008). *İslam Hukuku Açısından Şans Oyunları ve Piyango* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Glesne, C. (2014). *Nitel Araştırmaya Giriş*. Ankara: Anı Yayınları.

Gür, F. (2013). *Endüstriyel Futbolun Oluşturduğu Sosyal Bir Grup: Müşteri Seyirciler*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Kılıç, B. (2010, Nisan 5). *Devlet eliyle kumar*. Aksiyon: http://www.aksiyon.com.tr/kapak/devlet-eliyle-kumar_526464 adresinden edinilmiştir.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber.* Ankara: Nobel Yayınları.

Neuman, L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (C.2). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Özbek, Ö. (2009). *Milli Piyango ve Şans Oyunlarına Katılım Davranışı: Orta ve Alt Gelir Grupları Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Sağır, A., & Çabuk, S. (2010). Şans Oyunlarının Toplumun Beklentileri Üzerindeki Etkisi. *SAÜ Fen-Edebiyat Dergisi*, (1), 143-166.

Staub, S. (1994). *Kamu Maliyesi Açısından Ulusal Piyangolar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Şeker, F. S. (2011). *Futbolda Bahis Şikesinin Toplumsal Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

Talimciler, A. (2008). Futbol Değiş İş: Endüstriyel Futbol. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (26), 89-114.

Yaşar, R. (2010). Şans Oyunları ve İddaa. *Elektronik Sosyal Bilmiler Dergisi* (34), 138-171.

MİMARLIK VE ŞEHİRCİLİK

Yüksek Bina Tasarımında Katı Strüktürlerden Sürdürülebilir Yapılara: İstanbul'da Üç Yapısal Yaklaşım Süreci

Tuba Sarı*

Öz: Endüstri Devrimi'nin sonucunda gelişen teknoloji ve nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan hızlı ve altyapısız kentleşme süreci doğal kaynakların hızla tükenmesine, fiziksel ve biyolojik çevrede büyük sorunlara yol açmıştır. Şehirleşme sonucunda kentsel arazilerin yetersizliği ve buna bağlı olarak arsa fiyatlarının aşırı yükselmesi dikey yapılaşmayı doğurmuştur. Tasarım, yapım, kullanım ve yıkım aşamalarında, az katlı yapılara oranla çok daha fazla enerji tüketen yüksek yapılar, günden güne artan sayıları ile kent siluetinde belirgin değişimlere neden olmuştur. Bu bağlamda, yüksek yapılardan en verimli derecede yararlanabilmek ve doğal çevreye verilecek zararı en aza indirmek için sürdürülebilirlik kavramı büyük önem taşımaktadır. Dünyada düşey yoğun yapılaşmanın artışı ile yüksek binalar daha da sorgulanır hale gelmiş ve yüksek yapıları daha insani hale nasıl getiririz sorusunun cevapları aranmıştır. Ekolojik verileri önemseyen yeşil bina uygulamaları düşey yoğun yapı tasarımlarına önemli bir parametre olarak girmiştir. Son yıllarda çeşitlenen ve artan kullanıcı gereksinimleri, gelişen yapım teknolojileri, kent merkezlerinde yoğunluğun artması ve arsa değerlerinin yükselmesi gibi nedenlerle Türkiye'de de yüksek yapıların sayısı hızla artmaya başlamıştır. İstanbul'da üretilen düşey yoğun konut tasarımlarının önemli bir girdisi olan yeşil bina tasarımı ve türevleri pazarlama stratejisi olarak kullanılan imgeler ve söylemler arasındadır. İstanbul'daki düşey yoğun konut yapılarının birçoğunda "sürdürülebilirlik sertifikaları" ile proje tanıtımlarının yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla, çeşitli kurumların verdiği Leed, Bream, Greenstar gibi sertifikaların varlığı tartışılması gereken bir başka husus olarak belirmektedir. Bildiri, İstanbul'daki yüksek yapı gelişimini Metrocity, Sapphire ve Varyap Meridian projeleri üzerinden sürdürülebilirlik kriterleri bağlamında değerlendirmiştir. Bu bağlamda; yüksek bina tasarımında katı strüktürlerden sürdürülebilir yapılara dönüşümün çabaları ve sonuçları çeşitli imgeler ve söylemler üzerinden tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarihsel, Süreklilik, Değişim, Süreç, Eski, Yeni, Mimari.

Yüksek Binalar ve Sürdürülebilirlik Kavramı

Günümüzde tüm dünyada prestij göstergesi olmasının yanı sıra teknik ve teknolojik gelişmelerin simgesi olan yüksek yapılarının sayıları giderek artmaktadır. Yüksek yapılar artık simgesel özelliklerinin yanında kentin değişmez parçaları haline dönüşmüşlerdir. Geçmişten bugüne, yüksek yapılar fiziksel baskınlığını sergilemeye devam ederken dini ya da devlete ait gücün sembolizmi yerini ekonomik gücün dışavurumcu ifadesine bırakmıştır. Son

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B016

* İstanbul Teknik Üniversitesi. E-posta: tugsar@gmail.com

yıllarda artan arazi değerlerinin yarattığı baskılar, kentsel erişilebilirlik, artan kentsel nüfus, iş dünyasının küreselleşmesi ve iş merkezlerinin yer seçimleri yüksek binaları kaçınılmaz hale getirmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle hızlı büyüyen kentlerde yüksek yapılar planlama stratejilerinin yeterince uygulanamadığı bölgelerde, kent belleğinde silinmesi zor izler bırakmaya başlamıştır. Dünyada kullanılan enerjinin % 40'ının yapı sektörü tarafından kullanılması ve yüksek yapıların hem yükseklik, genişlik ve yoğunluk hem de kent içindeki konumu, tasarımı ve teknolojik yeniliklerden faydalanması açısından diğer yapı türlerinden fark edilir bir biçimde ayrılmaktadır. Yükseklikleri itibariyle taşıyıcı sistemleri, sirkülasyon çözümleri, servis sistemleri, aydınlatma, ısıtma, havalandırma ve soğutma sistemleri az katlı yapılara oranla çok daha fazla enerji kullanımını gerektirmektedir (Demir, 2011, s. ?). Tasarım, yapım, kullanım ve yıkım aşamalarında, az katlı yapılara oranla çok daha fazla enerji tüketen yüksek yapılar, günden güne artan sayıları ile kent siluetinde belirgin değişimlere neden olmuştur. Yüksek binalar sürdürülebilir kent ve mimari perspektifinde yeniden sorgulanır hale gelmiş ve bu yapıları daha insani hale nasıl getiririz sorusunun cevapları aranmaktadır. Bu bağlamda, yüksek yapılardan en verimli derecede yararlanabilmek ve doğal çevreye verilecek zararı en aza indirmek için sürdürülebilirlik kavramı büyük önem taşımaktadır.

> "Sürdürülebilir mimarlık" içinde bulunduğu dönemi, gelecek nesilleri de dikkate alarak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına öncelik veren, çevreye duyarlı, enerjiyi, suyu, malzemeyi ve bulunduğu alanı etkin şekilde kullanan, aynı zamanda insanların sağlığının, güvenliğinin, psikolojik ve fiziksel konforunun ve üretkenliğinin devamını sağlayan yapılar ortaya koyma faaliyetlerinin bütünü olarak tanımlanabilir (Sev, 2009, s. ?).

Gelecekte öngörülen ekolojik felaketleri önleme, çevreye duyarlı bir yapılı çevre ortaya koymak adına sürdürülebilir mimarlık ilkeleri benimsenmelidir. Bu üç ilke, enerji, su ve malzeme kullanımı ile ilgili sorunlara çözüm yöntemleri geliştiren kaynak yönetimi, yapı öncesi, yapı ve yapı sonrası evrelerinde karşılaşılan çevresel sorunlara çözüm bulabilen yapılarda yaşam döngüsü tasarımı, insan sağlığı ve konforu sorunlarına çözüm yöntemleri geliştiren biyolojik yapı tasarım ilkeleridir (Şekil 1).

Şekil 1. Sürdürülebilir mimarlık kavramsal çerçevesi (Sev,2009).

Yüksek yapılarda sürdürülebilir tasarım, doğal kaynakların kullanımını azaltıp yenilenebilir ve yerel kaynakları ekonomik olarak kullanan, ekolojik dengeleri bozmayan, yapıların çevre üzerindeki zararlı etkilerini en aza indiren, insan konforu ve sağlığı için gerekli koşulları sağlayan tasarımları kapsamaktadır. Bu bağlamda yüksek yapılarda sürdürülebilir tasarım ekolojik, ekonomik ve sosyokültürel olarak üç başlık altında incelenebilir. Ekolojik sürdürülebilir tasarım kapsamında arazi, su, enerji ve malzemenin etkin kullanımı tasarım sürecinde göz önünde bulundurulmalıdır. Ekonomik sürdürülebilir tasarım kapsamında kaynakları verimli kullanarak ve maliyet analizleri yapılarak ekonomik sınırlar belirlenmelidir. Sosyal-kültürel sürdürülebilir tasarım kapsamında ise iç mekân yaşam kalitesi artırılmalı ve tasarımda yenilikçi uygulamalara yer verilmelidir (Yavaşbatmaz, 2012, s. ?). Yüksek binalarda arsa alanı kullanımının en iyi şekilde yapılması, her bir katta maksimum iç mekân, arazi için maksimum brüt inşaat alanı araştırılması yapılmaktadır. Binanın işletiminde enerji tüketimini azaltmak için maliyetin düşürülmesinin gerekliliği en açık gösterge olarak ortaya çıkar. Bir diğer rasyonel yüksek binaların kullanıcıları üzerindeki etkisinden türemektedir. İklimsel olarak duyarlı olan yüksek bina kullanıcısına yerin dış iklimini deneyimleme imkânı sağlar ve farkındalık kazandırarak onların esenlik duygularını geliştirebilir. İklimsel olarak duyarlı bir tasarım binanın kullanıcısına dış çevreyi deneyimleme fırsatı sağlamalıdır. Kısacası, iklimsel olarak duyarlı bina üzerinde yerleştiği coğrafik bağlama en uyumlu şekilde tasarlanan binadır. Ancak, biyoiklimsel faktörler tek tasarım etkeni değildir, manzara, araziyi kısıtlayan etkenler gibi birçok etken mevcuttur.

Yüksek Binalarda Ekolojik Sürdürülebilir Tasarım

Yüksek yapılarda ekolojik sürdürülebilir tasarım çevreye duyarlı, enerji tüketimini en aza indiren, doğal kaynakların kullanımını azaltıp yenilenebilir ve yerel kaynaklar kullanan, sağlıklı iç mekânlar yaratan, güneş enerjisi, doğal havalandırma ve doğal aydınlatmayı kullanan, yeniden kullanılabilir ve geri dönüştürülebilir, sık sık bakım ve onarım gerektirmeyen yapı malzemeleri içeren tasarımları kapsar (Gültekin & Dikmen, 2006, s. ?). Günümüz küresel ekonomisine bakıldığında; kıt enerji kaynaklarının farkındalığına artan bilinç, artık açık bir zorunluluk haline gelen sürdürülebilir bir gelecek tasarlamayı prensip edinen mimarlar dikkat çekmektedir. Malezyalı ünlü mimar Ken Yeang mimari form ile iklim arasındaki devamlılığı sağlayacak bir tasarım girdisi yaratmayı ilke edinmiş ve bu doğrultuda birçok yüksek yapı projesine imza atmıştır. Mimaride az enerji tüketimi için üç yolun gerekliliğine değinilmiştir. Malzeme ve bileşen seçimi, tedarikçi ekonomiler (kaynaktan atık su kanalına kadar bir yaşam döngüsü yaklaşımını içeren) ve temel tasarım bunlar arasındadır (Hamzah & Yeang, 1994). Geleneksel olmayan bir bina tipi olarak yüksek bina yeni servis sistemleriyle, iklimsel verileri gözeterek tasarlama esasına dayanan kendi tasarım kurgusu ve ilkelerine ihtiyaç duymaktadır.

Yüksek Binalarda Ekonomik Sürdürülebilir Tasarım

Ekonomik sürdürülebilir tasarım, düşük maliyet ve yüksek verimle sağlıklı büyüme ve kalkınma çerçevesinde yapılan tasarımları içermektedir. Bu kapsamda, kaynakların verimli kullanımı ve düşük kullanım bedeli ekonomik sürdürülebilir tasarımın ana ilkeleri içerisinde gösterilmektedir. Kaynakların verimli kullanımı için geri dönüşümlü yapı malzemelerinin kullanılması, uzun dönem kullanılabilir yapı malzemelerinin seçimi sıralanan kriterler arasındadır (Yavaşbatmaz, 2012). Sürdürülebilir bir yapı ortaya koyarken tasarım aşamasında yapım, kullanım, bakım onarım, işletme ve yıkım süreçlerini kapsayan maliyet analizleri yapılmalıdır. Yüksek yapının ekonomik olması tasarımından yıkımına kadar her aşamada kullanılan yapı malzemelerine, enerjiye, işçilik ve işletme giderlerine bağlıdır.

Yüksek Binalarda Sosyal-Kültürel Sürdürülebilir Tasarım

Sosyal-kültürel sürdürülebilirlik kapsamında, insan sağlığının korunması ve konfor koşullarını iyileştirmeye yönelik yöntemlerin uygulanması, iç mekân yaşam kalitesi, yenilik ve tasarım sürecini ilgilendiren ölçütlerden söz edilmektedir. İç mekân yaşam kalitesi için iç mekânlarda uygun konfor koşullarının oluşturulması, iç mekân hava kalitesinin sağlanması, zehirli madde içeren yapı malzemelerinden kaçınılması ve kirliliğin önlenmesi gibi yöntemlerden bahsedilmektedir. Öte yandan, dış mekânla görsel ilişki kurulması, tasarımda iklim verilerinin dikkate alınması, yapım ve işletim sırasında az enerji kullanan ve iç mekânları verimli kullanabilen yapıların tasarlanması sosyal kültürel sürdürülebilirliğin yenilik ve tasarım sürecine ait yöntemleri temsil etmektedir (Yavaşbatmaz, 2012). İnsanlar hayatlarının büyük bir kısmını iç mekânlarda geçirmektedir. Sosyal-kültürel sürdürülebilirlik kapsamında yüksek yapı bulunduğu çevre ile birlikte ele alınmalı, tasarımda yenilikçi çözümler uygulanmalıdır.

Yüksek Binaların Kentsel Uyum Sürecine İlişkin Tespitler

Kentsel kulenin doğal çevre üzerindeki etkisi düşünüldüğünde düşük arazi kullanımı ve olası yüksek yoğunluklar gibi avantajlar sağlamasının karşısında yüksek enerji kullanımı ana dezavantajlar arasında sayılmaktadır. Yoğunluk ve enerji kullanımı kavramları yüksek binaları az ya da orta katlı alternatifleri ile karşılaştırarak değerlendirilmelidir. Daha yakından incelenirse, kuleler elbette diğer pozitif ve negatif çevresel katkılara da sahiptir; fakat bunların sayıları ve aralarındaki ilişki yeterince kapsamlı ve karışık bir konudur (Firley & Gimbal, 2011). Yüksek bina projesinin kentsel uyum süreci üzerine kafa yorarken arazi ve enerji kullanımı, erişim, ulaşım, inşaat zorlukları ve teknoloji gibi konulara değinilmeli ve projenin teknik ve çevresel doğanın ana sorularına cevap verebilmesi düşünülmelidir. Bu meselelerin birçoğu içten binanın kendisiyle, dışardan etrafındaki çevre ve kentsel bağlam ile ilgilidir. Örneğin, enerji kullanımı cephe teknolojisi, enerji üretiminde bölgesel metotlar, uluslararası kiralama piyasa beklentileri, bölgesel inşaat ve bakım pratiği, çevredeki binalar tarafından gölgelenmesi gibi birçok değişken faktörlerden etkilenebilmektedir.

Yoğunluk Konuları

Yoğunluk konusu kentsel uyum düzeyiyle, daha spesifik olarak kulenin etrafındakiler üzerindeki etkisiyle çok yakından ilgilidir. Burada incelenen genel mesele bir kule aynı arazi üzerinde bulunan az katlı bir yapının sağlayabildiği uyuma karşılık olarak mevcut kentsel bağlama nasıl uyum sağlayabilir sorusuna yanıt verebilmektir. Bu varsayım elbette mevcut bir şehrin içinde çoktan var olan bir arazi parçası için veya kentsel planlamada yeni gelişen yerleri kapsamaktadır. Bütün durumlarda, kulenin kentsel doku içindeki uyumu binanın zemininde temel ihtiyaçları bulabilmek için yerleşenlere sağladığı kolaylıklara bağlıdır (Firley & Gimbal, 2011). Ancak kuleyi yoğun bir kentsel doku içinde konumlandırmak bu sorunun çözümü olamayabilir. Binanın eskiden beri yoğun olan bir kentsel doku içinde konumlandırılması kentsel mahallenin çoktan doygunluğa ulaşmış olduğu ve kulenin karşılaştığı hızlı insan akışı ile başa çıkmakta yetersiz kalabileceğine dikkat çekilmektedir. Buna karşılık, kule gelişen bir bölgede kentsel bağlamdan kopuk ve izole edilmiş bir alanda konumlandırılabilir. Bu durum şehrin tam kalbinde kuleyi çevreleyen fazlasıyla büyük bir plazanın onu izole etmesi ve daha az kabul edilebilir yapmasıyla da mümkün olabilir. Kısacası, yoğunluk konusu kentsel dokuya olan uyum açısından projenin hedeflenen başarıyı yakalayabilmesi için uzun vadede merkezi bir önem taşımaktadır.

Erişim Konuları

Binaya giren ve çıkan çeşitli insan ve eşya akışı düşünüldüğünde bir kulenin içine erişim sorununu uygun bir şekilde çözmek asla basit bir iş olarak görülmemelidir. Binanın ziyaretçiler ve kullanıcılar için ayrılmış birincil girişi temsil eden lokasyonlar ile binanın işletimini ilgilendiren tüm lojistik için ayrılan arka giriş lokasyonlarının birbirine yakınlığı da bir problem oluşturabilir. Dikey yüksekliklerin farklılaşması da sirkülasyon akışı için ek zorluklara neden olabilir. Çevre yollara kolay yaya erişimin olmasını garanti etmek bir diğer temel bağlantı konusudur. Kuleye etkili erişimi garanti eden en iyi yol ise, kulenin kendisinin ya da yakın çevresinin maksimum kitleyi kaldırabilecek yeterli ölçüde mekânı sağlaması şeklinde yorumlanmaktadır (Firley & Gimbal, 2011). Giriş bölümünün birbiriyle rekabet eden gayrimenkuller arasında kulenin duruşunu belirleyen en önemli parçalardan biri olması gibi, erişim de imge üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilir. İyi erişim aynı zamanda tüm kulenin iyi işlemesini sağlayarak günlük operasyonların etkili yapılmasını garantiler.

Ulaşım Konuları

Yüksek binalar hem kendi kullanıcıları arasında hem de daha geniş kentsel bağlamda onay alabilmek için bir kulenin kamusal ulaşım ve yol ağlarıyla olan bağlantısı kusursuz olmalıdır. Yüksek yapı strüktürlerinin demir yolu ya da metro istasyonları üzerinde inşa edilmesi kulelerin daha az araba-yoğun şehirler ile kamusal ulaşım arasındaki ilişkiyi açıkça göstermektedir. New York City gibi yerleşimlerde büyük kule proje geliştirmesinin bir parçası olarak metro istasyonlarının geliştirilmesi ve modernize edilmesi geliştiriciler için bir rutin haline gelmektedir.

Enerji Konuları

Kulelerin metrekare başına alçak binalara kıyasla daha fazla enerji tükettiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu asansör ve pompa motorlarındaki kullanım ve artan büyüklüğe bağlı olmakta ve çevre binalardan korunmanın eksikliğinden kaynaklı doğal unsurlara maruz kalması da buna eklenmektedir. Yeni geliştirilen stratejiler kulelerin gün ışığı ve rüzgarın kuleye erişimini kolaylaştıran bazı spesifik özellikleri iyileştirerek aşırı enerji tüketimini azaltmaya çabalamaktadır. Asansörler şimdi tükettikleri elektrik gücünün birazını yenileyebilmektedir. Ancak, kuleler alçak binalara kıyasla insanları ve suyu çok yükseklere çıkarabilmek için gerekli zorlu ihtiyaçlara bağımlı olarak daha fazla enerjiye gereksinim duyar.

Yüksek Binalarda Sürdürülebilir Tasarım İlkelerinin Kullanımı

Yüksek yapının tasarımında arazi, kütle formu, yükseklik, iklim ve manzara faktörüne göre yönelim, kat alanlarının kullanımı, mekân organizasyonu, cephe sistemleri, düşey sirkülasyon sistemleri, servis sistemleri, taşıyıcı sistemleri ve temel sistemleri gibi birçok kritere önem verilmesi ve en doğru çözümün üretilmesi yüksek yapıların sürdürülebilirliği için gereklidir. Araştırmanın bu bölümünde, yüksek binalarda sürdürülebilir tasarım ilkelerinin uygulanması (yapı elemanları, tasarım metodu, arazi kullanımı, vs.) ve sürece ilişkin izlenimler detaylı olarak irdelenmektedir.

Biyoiklimsel Tasarım

Tasarım ve geliştirme bina tasarımına mevcut ekolojik etkilerin yanı sıra diğer biyoiklimsel yönleri de katmaktadır: yağmur ve rüzgarın en verimli kullanımı, bina ekipman ve malzeme kullanımı için yaşam döngüsü yaklaşımı, ve yüksek binaların kullanıcıları için iç yaşam örneklerinin gelişimi bunlardan bazılarıdır. Bitkilerin binalara entagrasyonu, yüksek bina formunda geçişken mekânların yerleşimi, bina formunda güneşin etkisi ve dış duvar tasarımı gibi yaklaşımlar Ken Yeang'ın projelerinde ön plana çıkmaktadır. Malezyalı mimar Ken Yeang'ın en önemli amaçlarından biri mimari form ile iklim arasındaki devamlılığı sağlayacak bir tasarım girdisi yaratmaktır. Londra'da uzun yıllar yaşayan ve eğitim gören Ken Yeang Kuala Lumpur'da birçok proje yapmıştır. Yeang 'ın biyoiklimsel gökdelen tasarımı gökyüzü avluları (skycourt), balkonlar, rüzgar kanadı duvarlar, güneşlikli çatı gibi yapı elemanlarını çokça kullanmaktadır. Yeang'ın temel tezi çok açıktır; eğer bir toplumun ekolojik prensipler çerçevesinde yaşaması isteniyorsa, yaşam tarzı ve binalar buna bağlı olarak evrim geçirmeli ve dönüşmelidir. Yeang'ın çalışmaları sadece binaların kendisini değil, cadde, yapı adası ve ulaşım dâhil tüm kentsel düzenlemeleri ilgilendirmektedir. Ulaşım hem büyük bir enerji tüketicisi hem de hava kirliliğinin ana kaynaklarından biridir. Yeang ulaşımı projelerinde önemli bir girdi olarak sürece katmaktadır. Doğayla entegrasyon ana konudur. Tüm düzenleme geleneksel geometriden sakınır ve iklim, güneş yörüngesi, rüzgâr yönü dinamiklerine cevap vermektedir. Yüksek bina projelerinde çevresel rüzgârdan hem ücretsiz bir enerji kay-

nağı olarak hem de tasarım imkânları sağlayan bir girdi olarak yararlanılmaktadır (Hamzah & Yeang, 1994). Ayrıca açıklık ilkesini benimseyen yaşam tarzı örtülü geçitler, veranda yollar, geçişken mekânlar toplumun hizmetine sunulmaktadır. Aynı tutum iç mekân konseptine de yansımıştır, iç mekân ile dış mekân etkileşimi, enerji tasarruflu binalar için ışık ve hava sirkülasyonu ve açık sistemler sağlanmaktadır. Son yıllarda, yüksek binalar üzerine yapılan tasarım ve geliştirme çalışmaları biyoiklimsel gökdelen adı verilen yeni bir bina tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Mimarlık tarihi bina formu ile iklim arasındaki bağlantıya eskiden beri değinmektedir. Yüksek binalar güneş ve rüzgâra yüksek ölçüde maruz kalan binalardır. Bu doğrultuda, yüksek kuleler için en uygun iklimin soğuk olana göre ılıman iklim olduğu tartışılmaktadır. Kule geniş bir güneş kolektörünün etkisi kadar doğal ısıtmadan yararlanır. Sıcak iklimlerde bir kulenin enerji tasarruflu olduğunu söylemek zordur; kule kalıcı bir güneş kolektörü gibi davranır ve bundan dolayı yıl boyunca büyük miktarlarda soğutmaya klima kullanımına ihtiyaç duymaktadır (Firley & Gimbal, 2011). Yüksek binaları ilgilendiren iklim konuları sadece güneşle sınırlı değildir, rüzgâr da önemli bir faktör olarak belirmektedir. Ilıman iklimlerde inşa edilen kulelerin birçoğu hâkim rüzgârların avantajlarından yararlanmak üzerine bir tasarım geliştirmektedir. Ana konsept rüzgar enerjisinden doğal havalandırma ve soğutma olarak faydalanmayı sağlamaktadır.

Sürdürülebilir Arazi Kullanımı ve Yer Seçimi

Arazi kullanım konusu yüksek yapı inşaatının yararına olan bir meseledir. Aslında yüksek yapı inşaatının nasıl ortaya çıktığını açıklayan ana sebep de arazi kullanımı ilkesine dayanmaktadır. Bölgesel ulaşım ve şehir altyapısında yapılan yatırımlar ile birlikte, binalarda insanları toplamak için giderek artan yükseklik, bundan dolayı ulaşımda harcanan para, zaman ve gelecek ihtiyaçların azaltılmasını gündeme getirmektedir. Kısıtlı arazi kullanımı kentsel yayılmayı, pahalı ulaşımı ve araba kullanımını azaltan ve uzun vadeli şehir altyapısının etkili kullanımını sağlayan olumlu bir çevresel özelliktir (Firley & Gimbal, 2011). Bunun yanında, arsadan maksimum düzeyde yararlanmak yatırımcılar için her zaman ön planda olmuştur. Fakat yönetmelikler kamu yararını gözeterek belirli sınırlar içerisinde inşaat alanı iznini verirler. İzin verilen inşaat alanından en fazla faydalanmanın yolu, katlarda maksimum kullanım alanını oluşturmaktır. Bu yüzden dış duvar kalınlıklarının, düşey taşıyıcı boyutlarının, döşeme kalınlıklarının, servis çekirdeği boyutlarının ve kat yükseklilerinin minimumda tutulması yatırımcıya büyük kar oranı olarak geri dönmektedir.

Fonksiyon

Binanın kullanım amacı, kat planlarının tasarımını belirleyen en önemli faktördür. Yüksek bir bina, konut, ofis, yönetim, eğlence, hastane ve yurt yapısı olarak tasarlanabileceği gibi, bunlardan birkaçını bünyesinde barındırarak karma fonksiyonlu bir bina da olabilmektedir.

Her fonksiyon, yeterli kat yüksekliği, mekân açıklığı ve mekân derinliği gibi gereksinimleri bünyesinde barındırmaktadır. Taşıyıcı sistem, düşey dolaşım sistemi ve tüm servis sistemleri binanın kullanım amacı doğrultusunda şekillenmektedir (Çakır, 2011). Fonksiyonel olarak karma kullanımlı yüksek bir bina aynı çatı altında farklı büyüklükte fonksiyonları barındırırken yaygın enerjinin geri kazanılmasıyla enerji tüketimini en aza indirgeme potansiyeli taşır. Binanın bölümleri çoğunlukla gün boyunca çalışır; ofis alanları, kongre merkezleri ve ticari mekânlara karşın konut ya da otel odaları olarak kullanılan diğer bölümler ise normal iş saatlerinde dışında yoğun kullanılan yerler olarak belirmektedir. Bu durum araba park alanları, asansörler, bekleme salonları ve benzeri ortak tesislerin etkili kullanımına yol açmakta ve ısı geri kazanım stratejilerini sağlamaktadır. Ofis binaları yıl içinde soğutmaya ihtiyaç duyma eğilimi gösterirken, konut binaları da yıl boyunca sıcak su ve ısıtma için ihtiyaç eğilimi göstermektedir. Isıtma ve soğutma için eş zamanlı gereksinme durumu enerji kullanımının geri kazanım araçlarının en iyi şekilde kullanılması anlamına gelmektedir.

Strüktür

Yükseklik az katlı binalar ile yüksek binalar arasındaki ana farklılıktan biridir fakat daha önemlisi, yüksekliğin yapısal tasarım üzerindeki sonuçlarıdır. Yüksek kuleler yanal rüzgâr yükleri dikkate alınarak tasarlanmalı, sonuç olarak rüzgâr kirişi kulelerin yapısal tasarımında merkezi bir konu olarak ele alınmalıdır. Bir kulenin narinlik yani ince uzunluk oranının artması, kulenin genişliği veya uzunluğunun artmasına karşı yüksekliğin buna yakın değerde olması anlamına gelmektedir. Süper uzun yüksek bina tasarımları narinlik oranını daha yükseklere çıkarmaya devam etmekte, böylece büyüklüğü ve gövdesine rağmen kule bir ışık görünümüne ulaşmaktadır. Kulelerin strüktürel tasarımı için bir diğer yaklaşım ise cephenin tüm şeffaflık ve gün ışığı erişimini sağlamasının yanında yük taşıyıcı role sahip olmasıdır. Bu konuda cephe kafes sistemleri ilginç ve çokça rastlanan popüler bir çözüm olarak belirmektedir (Firley & Gimbal, 2011). Sadece teknik değerlendirmelerin ötesinde, kulenin strüktürel tasarımı ile şehirle olan bağlantısı arasında doğrudan bir estetik ilişki mevcuttur. Teknik ihtiyaçlar kulenin temelinde oldukça ciddi ve ağır strüktürleri tutarken, şehirle estetik bağlantı ihtiyacı şeffaflık ve kolonsuz mekânları arzulamaktadır. Buradaki zorluk ise kulenin zemin katında, temelinde strüktürel zorunluluktan kaynaklı engellerin olmadığı bu tarz mekânların yaratılmasıdır.

Çekirdek Planlaması ve Düşey Dolaşım

Yüksek binalarda katlar arası dolaşım genel olarak asansörler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra binanın düşey dolaşım sistemini, ana merdivenler ve kaçış merdivenleri oluşturmaktadır. Binanın çekirdek olarak tanımlanan bölgesini, düşey dolaşım sistemini oluşturan elemanların yanında elektrik-mekânik tesisatı için ayrılan düşey boşluklar, bekleme lobileri, asansör holü, çay ofisi, servis odası gibi hacimler oluşturmaktadır. Yüksek bir yapıda katların etkin bir kullanıma sahip olabilmesi için çekirdek planlamasının önemi bü-

yüktür. Aynı zamanda çekirdeğin yapının taşıyıcı sistemi üzerindeki etkisi büyüktür. Doğru bir çekirdek planlaması ile düşey sirkülasyon sisteminin düzgün çalışması, binanın da etkin çalışması için şarttır (Çakır, 2011).

Çekirdeğin Konumu

Servis çekirdeğinin pozisyonu yüksek bina tasarımında merkezi önem taşımaktadır. Servis çekirdeği sadece strüktürel sonuçlara sahip değil, aynı zamanda binanın ısı performansını ve görünüşlerini de etkilemektedir. Dış duvarların hangi kısımlar çevresel duvarlar ve açıklıkların hangi kısımlar olacağını da belirlemektedir. Çekirdek yerleşimleri üç tipe göre sınıflandırılabilir: merkezi çekirdek, çift çekirdek ve tek yönlü çekirdek olarak sayılabilir (Hamzah & Yeang, 1994). Sıcak iklimlerde çekirdeğin doğu ve batı cephelerine yerleştirilmesi, soğutma giderlerinde büyük tasarruf sağlamaktadır. Soğuk iklim bölgelerinde ise çekirdeğin kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerine yerleştirilmesi, binayı soğuk kış rüzgârlarından koruyarak ısıtma giderlerinde büyük tasarruflar sağlamaktadır.

Asansörler ve Merdivenler

20. yüzyılın başlarında asansörün keşfiyle bina yüksekliğindeki artış tetiklenmiştir. Yüksek bina inşaatı ile birlikte asansörler yeni bir boyut kazanmış ve binaların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Asansörlerin giderek artan karmaşıklığı artan kule yüksekliklerinin sebebi ve sonucu olmuştur. Süper uzun binaların tasarımında düşey ulaşım asansör bölmelerinin sayısını azaltmak üzerine çeşitli tasarım yaklaşımları ve çekirdek mekân ve maliyetlerin en uygun hale getirilmesi çabaları ile ana mesele haline gelmiştir (Firley & Gimbal, 2011). Asansörler yüksek binalarla ilgili enerji tüketiminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sayıları kulenin yüksekliğine, kabinlerin sayısına, bina kullanımına, kuledeki nüfus yoğunluğuna, trafik şekline ve kullanılan teknolojiye bağımlı olarak oldukça çeşitlidir. Yüksek yapılarda meydana gelen yangın gibi acil bir durumda birçok otomasyon sistemi, asansörleri devre dışı bırakmaktadır. Böyle bir durumda acil kaçış merdivenlerinin konumu büyük bir önem kazanmaktadır (Çakır, 2011). Bu tür merdivenlerin tasarımı, yapı yönetmeliklerine bağlı kalarak, binanın kullanım amacına, kullanıcı sayısına, plan formu ve kaçış noktalarına ulaşım olanaklarına bağlı olarak şekillenmektedir.

Bitkilendirme ve Peyzaj Uygulamaları

Binalar tüm biyosferde üretilen ve çıkarılan inorganik kütlelerin tek bir konumda yığılı ve bir araya getirilen masif yoğunlukları olarak sayılabilir. Bu noktada yerleşen inorganik kütledeki artış ve onunla eşit derecede artan yer ile uyumlu bitkilendirme ve yeşilin gerekliliğini açığa çıkarmaktadır. Bu gereklilik sadece bölge için muhtemel ısı adası etkisini azaltmak için değil aynı zamanda oksijen üretici bitkilendirme özelliklerinin kullanımı ile bina sistemlerinin konsantrasyonu tarafından yayılan karbon monoksit ve karbon dioksitin fazla emilimini ve lokal çevrenin hava temizliğini sağlamak içindir (Hamzah & Yeang, 1994). Bitkilendirme

ve peyzaj unsuru sadece ekolojik ve estetik yararlar için değil binaların serinliği için de kullanılmalıdır. Bitkiler karbondioksiti emer ve oksijeni üretir, böylece binalara ve çevresine fayda sağlar.

Bitkilendirme ve bina arasındaki ilişki öncelikli inorganik olan yapılı sistemler (betonarme inşaatı, çelik ve taşçılık vd.) ve organik malzemeler (bitkiler, kumlar, vd.) arasındaki ilişkinin mutlak tasarımını açıklamaktadır. Teorik olarak binaları bitkilendirme ile ilişkilendirmenin üç yolu vardır: birincisi yan yana koyma metodudur. Bu yolda bitki ekimi için kutuların kullanımından söz edilmektedir. İkinci yol birbirine karıştırma olup geniş alanlar ve yeşillik miktarının ile inorganik alanlar ve yüzeylerin kombinasyonu ile açıklanmaktadır. Sonuncu ve en ideal ilişkilendirme yolu olarak gösterilen entegrasyon ise inorganik ve organik malzemenin kusursuz olarak birbirine geçişi ile mümkündür (Hamzah & Yeang, 2011). Gelecekteki projelerde bitkilendirme ve yeşilin bina sistemi ile entagrasyon düzeyini arttırmak için geri dönüşümlü ve organik inşaat malzemelerinin daha çok kullanımına odaklanabilir.

Gök Avlular ve Ara Mekânlar

Binaların dış cephelerinde değişken derinlikte hava sahalarının yaratımı, geçişken mekânlar, ara mekânlar ya da artık mekânların kullanımı ile sağlanmalıdır. Bu geçişken mekânlar katmanlı bir bina cephesi yaratmada kısmen başarı getirir. Çoğu kullanıcı dış çevre ile daha doğrudan bir ilişki kurabilmek ve iç mekâna taze hava girişine izin veren açılabilen pencerelere sahip olmayı arzular. Ancak açılabilen pencere isteği yüksek binaların daha yüksek kısımlarında konumlanan teras, balkon gibi ara mekânlardan dışarı çıkılarak sağlanabilmektedir (Hamzah & Yeang, 1994). Bunun yanında, gökyüzü avluları kullanıcılarına gökyüzündeki bahçeler olarak bitkilendirme yapabileceği kişisel peyzaj alanları sunmaktadır. Böylece kullanıcılar kendi kişisel çevresini yaratacak bir fırsata sahip olmaktadır. Sıcak iklimli bölgelerde, çoğunlukla geleneksel mimariden alışkın olduğumuz geçişken mekânlar (veranda yollar, teraslar gibi) zemin seviyesindeki yerel yaşamın en önemli parçaları olarak ortaya çıkmaktadır. Yüksek binalarda gök avluların birleşimi gökyüzündeki mekânlarda var olan zemin seviyesi koşullarının yeniden yaratılması için imkân sağlamaktadır.

Doğal Havalandırma, Rüzgâr Etkisi ve Rüzgâr Enerjisi

Hiçbir mekanik donanım kullanmadan, rüzgârın yarattığı basınç değişikliği sonucunda, yapının kapı ve pencere gibi açıklıklarından giren havanın, kapalı mekânlara temiz hava sağlamasıyla doğal havalandırma gerçekleşemez.(Bu cümleye bir bakar mısın?) Doğal havalandırmanın insanların sağlıkları ve konforları üzerinde çok olumlu etkisi vardır. Bu yöntem daha çok ılıman iklim koşullarına sahip ülkelerde uygulanmaktadır. Sıcak, soğuk ve çöl iklimine sahip ülkelerde, doğal havalandırma mekanik sistemler ile birlikte uygulandığında etkili olmaktadır (Çakır, 2011). Yüksek yapılarda doğal havalandırmanın ne şekilde sağlanacağı, tasarım aşamasında ele alınmalı ve yapının bir bütün olarak havalandırılması amaçlanmalıdır.

Yüksek binaları ilgilendiren iklim konuları sadece güneşle sınırlı değildir, rüzgar da önemli bir faktör olarak belirmektedir. Ilıman iklimlerde inşa edilen kulelerin birçoğu hakim rüzgarların avantajlarından yararlanmak üzerine bir tasarım geliştirmektedir. Ana konsept rüzgar enerjisinden doğal havalandırma ve soğutma olarak faydalanmayı sağlamaktadır (Firley & Gimbal, 2011). Sıcak bölgelerde zemin katın tercihen doğal havalandırmalı dışarıya açılabilen bir yapıda tasarlanması gerekmektedir. Genel olarak tasarımlarda atriumlar, gök avlular, açılıp kapanması kontrol edilebilen pencereler, havalandırma bacaları, hava giriş-çıkış kanalları ve fanlar kullanılarak yapıların doğal olarak havalandırılması sağlanır. Hava geçirgen bir yapı kabuğu oluşturulurken en dikkat edilmesi gereken husus, temiz hava girişinin kontrol edilebilmesidir.

Cephe Sistemleri

Cephe sistemleri, bir yapının mimari biçimlenişinde estetik katkıda bulunmasının yanında iç mekânı, dış çevre koşullarının olumsuz etkilerinden koruyarak sağlıklı ve konforlu kullanım alanları oluşturmada büyük bir rolü vardır (Çakır, 2011). Yüksek binalar güneş ve rüzgara yüksek ölçüde maruz kalan binalardır. Kule geniş bir güneş kolektörünün etkisi kadar doğal ısıtmadan yararlanır. Ilıman sıcak aylar süresince, nispeten sade geçirgen ya da çalıştırılabilir bir cephe kullanılabilir. En akıllı cephe, bağımsız güneş enerjinin uygun kullanımını ve gün boyunca ihtiyaç duyulan asgari ısıtmayı garanti etmekle birlikte güneş ışınımı ve sıcaklık kayıplarına getirilen açıklık ile sağlanmaktadır (Firley & Gimbal, 2011). Enerji etkin cephe tasarımıyla, iç ve dış ortam arasındaki ısı, ışık ve ses geçişinin kontrolü sağlanarak dış ortamın olumsuz özellikler bir filtre gibi süzülmektedir. Doğru cam seçimi, çift kabuk cephe sistemleri, strüktürel silikon cepheler ve enerji üreten cephe sistemleri ile enerjiyi etkin kullanan cepheler yaratılmaktadır.

Yüksek Binalar ve Sürdürülebilirlik Sertifikaları

Yüksek binalarda sürdürülebilirlik çerçevesinde standartlar getiren çeşitli sistemlerin ve girişimlerin olduğu bilinmektedir. Dünyada en bilinen sistemlerden biri Amerika'da geliştirilen LEED (Enerji ve Çevresel Tasarımda Liderlik) ve biri de İngiltere'de kurulan BREEAM (Bina Araştırma Birimi Çevresel Değerlendirme Metodu)'dir. İsviçre'nin MINERGIE ve Avustralya'nın Green Star'ı da bu sistemlerden bazılarıdır. Bütün bu sistemler ve standartlar kentsel dokudaki uyumdan enerji tüketimine, iç mekân kalitesinden sistemlerin sürdürülebilirliğine, karbondioksit salınımından yerel kaynakların kullanımına kadar sayılabilen birçok kriterle uyum içinde binaların sınıflandırmasını yapmaya eğilimlidir. Bunlardan pek çoğu, akreditasyon sistemleri olup sürdürülebilir yapıya atfedilen belirli minimum şartları dolayısıyla bazı temel prensipleri sağlaması gerekmektedir (Firley & Gimbal, 2011).

Herhangi bir ürünün hizmetin ya da faaliyetin sürdürülebilirlik ilkeleri ile ne kadar örtüştüğünü ölçmeye yarayan birçok uluslararası standart olduğu bilinmektedir. Her ne kadar bu

standartlar ekoloji, toplumsal yapı ve ekonomiyi kapsayan bir sürdürülebilirlik anlayışını kabul etseler de buna yönelik analizler içermemektedir. Örneğin; yapı sektörünü hedef alan LEED beş ana kategori (lokasyon seçimi, enerji verimliliği, su verimliliği, yapı malzemeleri, iç mekân ve yaşam kalitesi) çerçevesinde kullanıcılara yeşil bina sertifikası vermektedir. LEED göstergelerinin çoğu son kullanıcı etkisi (end-user impact) üzerine kuruludur. Bu göstergeler (krediler) yapı projelerinin çevre ve sağlık üzerinde yarattıkları baskıyı ölçen değişkenlerdir. LEED'in aynı zamanda binalar için uzun yaşam sürelerini teşvik eden bir yapısı da var; çünkü uzun yaşam süreleri inşaat için gerekli olan kaynakların daha az tüketilmesi anlamına gelmektedir (Aykan, 2014). Dolayısıyla, yapı malzemelerinin üretimi, temini ve inşası için harcanan kaynak miktarının binanın tüm yaşamı boyunca tükettiği toplam kaynaklar içinde ki payı da azalmaktadır. Bu nedenle, mevcut LEED göstergelerinin çoğu, binaların dayanıklılığını arttırmaya ve inşaat sonrası harcanan kaynakları azaltmaya yöneliktir. Ayrıca geri dönüşümün yerine yeniden kullanım anlayışının benimsenmesiyle mevcut yapıların mümkün olduğunca korunarak kaynak kullanımının asgari düzeye indirgendiği ve ömrünü dolduran yapılar için yeni kullanım imkânlarının yaratıldığı bir kentsel politika benimsenmektedir.

Günümüzde ekonomik, çevresel ve sosyal meselelere çözüm bulabilmek amacıyla ortaya çıkmış olan sürdürülebilir mimarlık kavramına olan ilgi ve bilginin artmasında, uluslararası sürdürülebilir bina değerlendirme sistemlerinin çalışmaları göz ardı edilemeyecek boyutlardadır. Uluslararası çeşitli kuruluşlar tarafından hazırlanan sürdürülebilir bina değerlendirme sistemlerinin değerlendirme ve puanlama yöntemleri ile yapıların ve yapı malzemelerinin sürdürülebilirlik performansları belirlenebilmektedir. Bu sertifika sistemleri tarafından derecelendirilen veya derecelendirilmemiş ama sürdürülebilirlik kaygısıyla tasarlanmış yapıları incelediğimizde, yapı biçimlenmesinde alınan tasarım kararlarından çok, yapı içerisinde enerji, su, malzeme etkinliği stratejilerine, kullanılan malzemelerin geri dönüşümlü veya yenilenebilir olduğuna, akıllı bina otomasyon sistemlerine ve sürdürülebilir cephe teknolojilerine rastlamaktayız. Tasarım kararlarından çok yapım ve yapı sistemlerinin değerlendirildiği bu sertifikalar, tasarımcıya yapı tasarımıyla ilgili gerekli bilgiyi vermemesinden dolayı eksik kalmaktadır (Zinzade, 2010). Bu nedenle sürdürülebilir yapı tasarımında, sürdürülebilir bina değerlendirme sistemleri stratejileri ile birlikte, sürdürülebilir mimarlık ilkeleri ve stratejilerinin en doğru şekilde yorumlanması ve de uygulanması gerekmektedir.

LEED ve benzeri yeşil bina sertifikasyon sistemleri resmi kurumların denetiminden uzak alanlarda yüksek performans hedefleyen kentsel yatırımcılar için projelerini piyasada görünür kılacak ödül mekanizmaları sunmaktadır. Öte yandan, Türkiye'de de giderek yaygınlaşan yeşil bina sertifikasyon sistemleri, kentsel projelere yönelik mikro düzeyde bir denetim mekanizmasının oluşumu için olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir.

İstanbul'da Düşey Yoğun Bina Tasarımları ve Kentsel Sürdürülebilirlik

20.yüzyılda politik alanı biçimlendiren kalkınmacı söylem 21. yüzyılın başında ufak bir değişimle yerini sürdürülebilir kalkınmaya bırakırken ekonomik büyüme, yatırım, istihdam ve karlılık gibi kavramlar gelecek nesillerin ihtiyaçları doğrultusunda sorgulanmaya başlamıştır. Kentsel alanda sürdürülebilirlik, ekonomik büyümenin yaşamın diğer alanları üzerinde yarattığı baskıların en aza indirgendiği ve karar alma süreçlerinde ekonomik göstergelerin yanı sıra ekolojik ve toplumsal göstergelerin de kullanıldığı bir süreci ifade etmektedir. İstanbul ölçeğindeki bir metropol için ise sürdürülebilirlik kentin sınırlarını aşan ulusal bir mesele haline gelmiştir. Son dönemde büyük bir kentsel dönüşümün etkisinde olan İstanbul, Ankara'daki merkezi otoritenin ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda devasa bir inşaat ve tüketim sahası olarak yeniden kurgulanırken, bu büyüme politikasına karşın yükselen sosyo-ekolojik temelli eleştirilerin boyutu da haklı bir kaygı haline gelmektedir. İstanbul'daki inşaat projelerinin önemli bir kısmı, kendilerini sürdürülebilirlik söylemleri ile ilişkilendirmek için tasarımlarında enerji verimliliği ve doğal yapı malzemelerinin kullanımına önem verildiğini savunmaktadır. Bazılarında LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) veya benzer uluslararası yeşil bina sertifikasyonları mevcuttur. Ancak, Temmuz 2013 itibariyle Amerikan Yeşil Bina Kurumu UGBC tarafından yayınlanan verilere göre, dünya çapında LEED sertifika programına kayıtlı olan 38.658 projeden yalnızca 94'ü İstanbul'da yer almaktadır. İstanbul ölçeğindeki bir kent için bu sayının oldukça düşük bir alana denk geldiğini söylemek kaçınılmazdır (Aykan, 2014). Son yıllarda, toplumun bazı kesimleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından sahiplenen sürdürülebilirlik kavramının İstanbul'un kentsel dokusunu değiştiren projeler için tanıtım sayfalarını süsleyen bir pazarlama aracı olmanın ötesine geçemediği savunulmaktadır. Bu hususta kente dair politikanın dili, sürdürülebilirlik etrafında yeniden şekillenmeye başlamıştır. USSIF'in yaptığı araştırma da gösteriyor ki, genişleyen sınırları ve giderek muğlaklaşan tanımıyla sürdürülebilirlik, Laclau'nun (2006) tanımladığı biçimiyle "bir boş-gösteren" e, her şeyi kapsayıp aslında hiçbir şey anlatmayan bir kavrama dönüşme tehlikesini de içinde barındırmaktadır (Aykan, 2014). Sürdürülebilirlik, ekonomik, çevresel ve sosyal alandaki sorunları bütüncül bir şekilde yeniden sorgulamanın zemini yaratırken, zaman içerisinde bu zemin ile gerçeklik arasındaki bağları kuran göstergeler silikleşmektedir. Bununla birlikte, sürdürülebilirlik kavramı iyi olanı inşa etmeye dair bir beklentinin ötesinde tam olarak ne anlama geldiği üzerine uzlaşılamayan aşırı kapsayıcı ve ona ters oranda da yüzeysel bir hal almaktadır.

Korunaklı, güvenlikli sitelerin İstanbul'da ortaya çıktığı ilk zamanlara bakıldığında, şehrin kalabalığından uzak, "doğa içinde bir yaşam" vaadinin önemli bir yer tuttuğunu ve bunun, pazarlama stratejilerinin temel söylemlerinden biri olduğu görülmektedir. Günümüzde halen varlığını sürdüren bu pazarlama yöntemleri bağlamında, yerleşim alanlarının içine ya da yakınına konumlandırılan ormanlar, yeşil alanlar, gerçek göl ve denizler bu yaşam alanlarının değerini ve statüsünü arttıran bir ölçüt olarak sunulmaktadır. Şehrin karmaşasından

uzakta ve doğanın içinde konumlanmış bir yaşam vaat eden bu yerleşimlerin aslında birçok açıdan şehrin altyapısına bağımlı olduğu ve bu altyapıyı kendi ihtiyaçları doğrultusunda nasıl şekillendirdiğini de düşünmek gerekmektedir. Bu kapalı yerleşmelerle kentin bağlantı yolları, köprü yolları, metro hattının nasıl şekillendiği ve bu yerleşmelerin kentin dönüşüm coğrafyasında nasıl bir baskı unsuru teşkil ettiği sorgulanmalıdır. 3. Köprü Projesi'ne getirilen itirazların önemli bir kısmı, köprü bağlantı yolları üzerinde imara açılması kaçınılmaz görülen kuzey ormanlarında inşa edilecek olan konutların kentin karmaşasından ve altyapısından koparılmış, bağımsız olarak kurgulanan kapalı siteler ve lüks konut alanları olarak tahayyül edilmesi gerçeğidir. Son zamanlarda konut+avm komplekslerinde görülen bir diğer eğilim, doğanın simüle edilerek ehlileştirilme çabasıdır. Boğazı simüle eden yerleşimlerden (Bosphorus City) yapay göletler ve havuzlarla çevrili sitelere kadar (Aqua City, Lagün Evleri), Venedik'i canlandıran yapay su kanallarının yerleştirildiği konutlardan (Viaport Venezia) teras bahçeli konutlara kadar uzanan geniş bir yelpazeden söz edilebilir (Candan & Akbulut, 2014). D.A. Ghertner (2011) kent sunum biçiminin yeni bir şekli olarak gördüğü "yeşil estetik" anlayışının bir yapının çevreye olan gerçek etkisini ölçmektense, estetik bir normatiflik ve egemen kalıpların içinde bir şehrin nasıl görünmesi gerektiği ile ilgili bir değerlendirmeden ibaret olduğunu ifade etmektedir. "Doğa dostu", ya da "ekolojik" projeler ve kentler artık marka değeri taşıyan kavramları temsil etmektedir. Bu bağlamda, İstanbul'da da "çevre dostu" olarak nitelendirilen konut projeleri satışa çıkmakta, teras bahçeli, çevreci söylemlerle, kendi elektriğini ürettiği iddia edilen konut projeleri birbirleriyle rekabet etmektedir. Bu projelerin ortak noktası ise ekolojik yaşamı özel alana hapsederek etrafındaki kentsel coğrafyadan bağımsız olarak tanımlamasıdır.

Sonay Aykan (2014) kentsel politikaları sürdürülebilirlik ilkesini gözeterek yeniden tanımlamanın gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu amaçla atılabilecek temel adımları yerel ölçekte sürdürülebilirliği tanımlamak, sürdürülebilirlik göstergelerini oluşturmak, sürdürülebilirlik raporlaması yapmak ve uzun vadeli katılımcı politikalar olarak sıralamaktadır. Yerel ölçekte sürdürülebilirliği tanımlamak için genel geçer bir ekonomi-ekoloji-sosyal yapı üçlemesinin ötesine geçerek belediyeler bazında sürdürülebilirliğin ne anlama geldiği ve kent yaşamında hangi parametrelerin sürdürülebilirlik üzerinde ne gibi etkileri olabileceğini sorgulamak gerekmektedir. Bu süreçte BM, AB, GRI gibi kuruluşların tanımlarının örnek alınmasının yararlı olabileceği söylenmektedir. İkinci adım olan sürdürülebilirlik göstergelerinin oluşturulması safhasında kentsel sürdürülebilirlik, yani kentsel faaliyetlerin uzun vadede kentin doğal zenginliklerinde ve sosyoekonomik yapısında hasara yol açmadan idamesinin sürekli ve çok değişkenli bir risk analizi ile mümkün olmaktadır. Bunun için ekonomi-toplumsal yapı-ekoloji anlayışı çerçevesinde kentin performansını izlemek amacıyla geliştirilmiş göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Göstergeler aracılığıyla analiz edilen verilerin sürdürülebilirlik ekseninde bir araya getirilmesi ve kentin performansına dair bütüncül bir raporun periyodik olarak kentin kullanıcıları ile paylaşılması katılımcı bir sürdürülebilirlik politikasının oluşumunda önem taşımaktadır. Sürdürülebilirlik bazında uzun vadeli katılımcı politikalar yaratabilmek

ise ekonomi, ekoloji ve sosyal yapı arasındaki dengenin kurulumuna bağlıdır. Sürdürülebilir bir İstanbul, bu anlayış çerçevesinde yukarıda sıralanan pratiklerin etkin bir şekilde uygulandığı bir İstanbul demektir. Bu pratiklerin yokluğunda ise sürdürülebilirlik kavramı reklam panolarını süsleyen yeni bir kentsel slogan olmanın ötesine geçememektedir.

Metrocity (1997-2003)

Metrocity (1997-2003) projesi Doğan Tekeli ve Sami Sisa mimarlık şirketinin özellikle inşa edildiği dönem için yeni yüzyılın çağdaş yaşam standartlarını yansıtması bakımından çok konuşulan bir proje olmuştur. Büyükdere Caddesi üzerinde yer alan proje konumu sayesinde TEM ve E-5 Karayollarına Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet Köprüleriyle kolayca bağlanabilmektedir. Ayrıca Taksim- 4. Levent metrosuna doğrudan bağlantılıdır. Metrocity kulelerinin en önemli avantajı kentsel sisteme doğrudan, metro hattı aracılığıyla entegre olabilmesidir. Metrocity projesi İstanbul'un birincil iş merkezi olarak anılan Büyükdere Maslak hattı üzerinde yoğun bir kentsel doku içinde yer almaktadır. Kentsel sürdürülebilirlik açısından doğrudan bir metro ağına bağlantı verilmesi projeye erişim açısından avantaj sağlarken zemin katta dış dünyayla olan ilişkinin ve çevresel entegrasyonun yeterince sağlanamadığı görülmüştür. Günlük yaşantıda tam anlamıyla kamusal alan kimliğine kavuşmayan alan yine de bölgedeki duraklama, nefes alma, etkinlik alanı gibi bir özelliğe sahiptir. Bu alanın ticari üniteler, küçük oyun alanları vb. fonksiyonlarla tam desteklenmemesi ve sadece yapıya ulaşım alanı olarak kullanılması kamusal alan kimliğine dönüşmesine izin vermeyen eksiklikler olarak görülebilir.

Şekil 2. Metrocity kulelerinin kent dokusu içindeki konumunu gösteren siluet fotoğrafı.

Metrocity Projesi, Büyükdere Caddesi'nde konumlanan ilk karma kullanımlı merkez yapısıdır. Büyükdere Caddesi'nin 1980'li yıllardan sonra tüm yerel yönetimlerin uluslararası iş merkezi olarak kentsel planlamalarından ötürü bölgede bulunan arazilerin değeri oldukça artmıştır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak ekonomi arsa sahipleri tarafından daha göz önünde tutulmuş ve aynı yapı içerisinde farklı fonksiyonların daha karlı bir yatırım olacağı görülmüştür. Ayrıca bölgenin iş merkezi kimliğinin göz önünde tutularak artan konut ihtiyacı *lüks* konutların bu karma yapı içerisinde bulundurulması bu yatırımı daha güçlü kılaca-

ğı öngörülmüştür. Bu düşünceye paralel olarak alışveriş gereksinimini karşılayacak mekânların da bölgede yer almasına neden olmuştur. Böylece bölgede hâkim olan tek fonksiyon (iş merkezi) hakimiyeti ikinci plana atılarak bölgenin gündüzleri yaşayan, geceleri ise terk edilen ölü alanlara dönüşen iş bölgesinin, 24 saat canlı kalabilmesini sağlayacağı savunulmuştur.

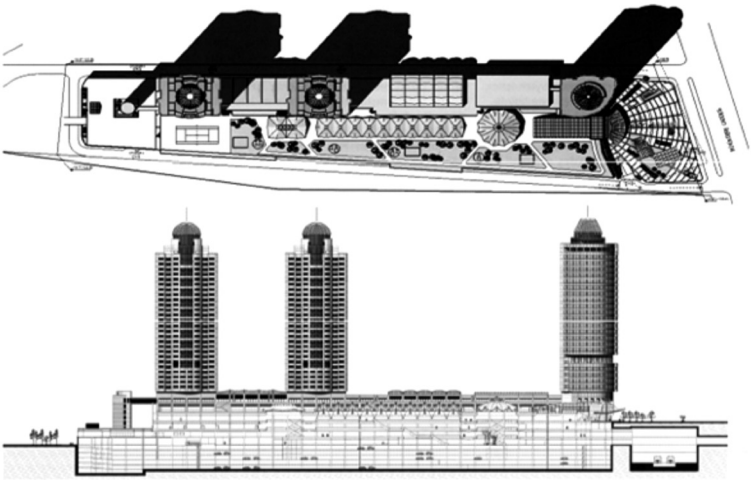

Şekil 3. Metrocity projesi vaziyet planı ve kesit.

Binanın dış cepheleri mimari tasarımına uygun olarak kısmen giydirme cam cephe, sağır kısımları ise alüminyum kompozit panel kaplama yapılmıştır. Giydirme cam cephelerde ısıcam kullanılmıştır. Kullanılan ısıcam renkli olup reflekte özelliğindedir. Bu reflekte camların genel özelliği maksimum güneş ışığının içeri girmesine izin veren fakat minimum güneş ısısını içeri bırakan bir yapıya sahip olmalarıdır. Büro binasında kullanılan cam cephe sisteminde diğer yüksek binaların aksine camlara açılma imkânı sunulmuş, birkaç kısımda ise giydirme cephe yerine doğramalı sistem kullanılmıştır. Residance olarak kullanılan 2 kulede ise cam giydirme cephe sistemi yerine pvc doğramalar kullanılmıştır. Sağır duvarlarda ise cephe malzemesi olarak yine alüminyum kompozit panel kullanılmıştır.

İstanbul Sapphire (2006-2011)

Tabanlıoğlu mimarlığın projelendirdiği Kiler grup, Biskon'un insa ettiği Türkiye'nin en yüksek yapısı olan Sapphire 261 metre yüksekliği ile bulunduğu kentsel doku içinde etrafına tanınabilirlik getiren bir projedir. Proje, İstanbul'un iş yaşamının ana arterlerinde yer alması, metroya direkt bağlantısı, TEM ve E5 karayoluna yakınlığı, Boğaziçi ve FSM Köprüsü'ne yakınlığı ve Büyükdere Caddesi üzerinde olması ile Beşiktaş, Etiler, Şişli ve Sarıyer'in ortasında yer alması sayesinde daha da önem kazanıyor. Yoğun bir kentsel doku içinde yer alan bina Büyükdere Caddesi'ne direkt bağlantısının olmaması, yan yola komşu olması ve metro hattına sağlanan doğrudan bağlantı ile taşıt trafiğinden korunabilmiştir. Ancak bölgedeki diğer yüksek yapılar gibi yakın çevresiyle olan mekânsal kurgu eksikliği İstanbul Sapphire'de de görülmektedir.

Metrocity projesine göre zemin katta dış dünyayla ilişkinin yapıya karakter kazandıran saçak tasarımı ile sağlandığını söylemek mümkündür. Dışarıdan bakıldığında binanın formu, yukarıya doğru hafifçe incelmektedir. Dördüncü kattan itibaren aşağıya doğru genişleyen ve yumuşak bir kıvrımla saçağa dönüşen cam örtü sayesinde doğal ışıktan maksimum seviyede yararlanılmıştır. Bu saydam ve geçirgen saçak sayesinde gün ışığı bodrum katlara kadar ulaşabilmektedir. Kafe, bar, restoran ve mağazaların yer aldığı saçağın bu alt kısmında çok katmanlı, hareketli ve büyük bir mekân algısı yaratılmıştır.

Şekil 4. İstanbul Sapphire kulesinin kentsel doku içindeki durumunu gösteren hava fotoğrafı.

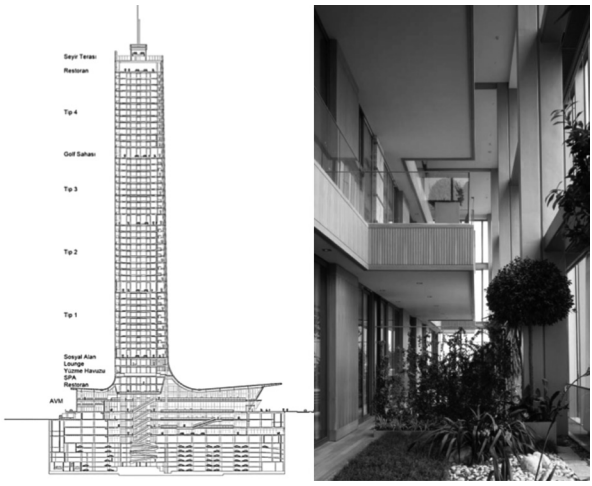

Şekil 5. İstanbul Sapphire kulesi kesit çizimi ve 3 katta bir düzenlenen gök avlular.

İstanbul'un ve is dünyasının merkezi 4. Levent'te yer alan karma kullanımlı proje Türkiye'nin ilk ve tek ekolojik özelliğe sahip yüksek binası olarak literatüre geçmiştir. İstanbul Sapphire lansmanı sırasında yapının yüksekliği ve konumunun yanı sıra sahip olduğu bio-iklimsel tasarım kriterine de vurgu yapılmıştır. Tasarım kriterlerin başında enerji verimliliğinin tutulduğu belirtilerek gün ışığının aktif kullanıldığı belirtilmiş, bina içinde ve dışında enerji tasarrufu sağlayacak ayrıntılar uygulanmıştır. Bina cephesi birbirinden bağımsız iki kabuktan oluşmaktadır. İç mekânlar, dışta oluşturulan kabuk yardımıyla olumsuz meteorolojik koşullardan ve sesten korunmaktadır. Bu saydam kabuk, iç ve dış atmosfer arasında tampon bölge oluşturarak konforlu mekânsal düzeneklere olanak sağlamaktadır. İç ve dış kabuk arasında kalan bölgede hareketli, kontrol edilebilen menfezler ve teknik donanımlar ile doğal havalandırma sayesinde nefes alan Sapphire binası, iklimlendirme için daha az enerji tüketecek şekilde tasarlanmıştır (Güleryüz & Dostoğlu, 2012). Yapının özelliği olarak yüksekliği ve bio-iklimsel altyapısı ön planda tutulmaktadır. Bir yapının yüksek olması bu yapının iyi tasarlandığını ya da diğer yapılardan üstün olduğu anlamına gelmediğinin altı çizilmesi gerekmektedir. Tasarım sürecin yapının doğal ve yapma çevre ile kurduğu ilişkiler doğrultusunda yapı diğer yapılardan ayrılabilir ve bulunduğu bölgeye ait olur. Ayrıca günümüzde yapılan yüksek yapıların gelişen teknoloji sayesinde kullandığı malzeme ve ürettim teknikleriyle bu söylemi rahatlıkla gerçekleştirdiği görülmektir. Dünyada yapılan yeni kuşak yüksek yapılarda yapının kendi enerjisini üretebilmesi ve çevreye minimum zararla varlığını sürdürebilmesi sağlanmaktadır. Ülkemizdeki bu yeni gelişime ayak uydurmaya çalışan ilk yapı olma özelliği ile önemli bir adım atılmış olsa da dünyadaki örneklerinin gerisinde olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

Varyap Meridian (2009-2010)

Amerikalı bir büro olan RMJM tarafından İstanbul'da tasarlanan Varyap Meridian projesi, 1500 konut, 5 yıldızlı otel, iş merkezi, ticari ve sosyal alanlardan oluşan karma kullanımlı bir komplekstir. 4 bloktan oluşan projede, blokların cepheleri, güneşin zararlı etkilerini ve sıcaklığını en düşük düzeye indirmek için cephe elemanları ile donatılmıştır. Cephe, cam ve seramik panellerden oluşan hibrit sistemdir. Hafif renkli olan bu camlar yazın iç ortamı aşırı ısınmaktan koruyup soğutma ihtiyacını azaltırken, kışın da içeri yüksek seviyede güneş ışığı girmesine izin vererek ısıtma yükünü hafifletmektedir. Belli bir kata kadar açılabilir olacak camlar, bina sakinlerine ihtiyaç duydukları anda doğal havalandırmadan faydalanabilme olanağı sağlamaktadır (Güleryüz & Dostoğlu, 2012).

Şekil 6. Varyap Meridian projesinin kentsel doku içindeki yerleşimini gösteren fotoğraf.

LEED (The Leadership in Energy and Environmental Design) ölçütlerine uygun olarak tasarlanan projeye yeşil bina özelliği ile birlikte yenilenebilir enerji kaynakları entegre edilmiştir. Fosil yakıt kullanımını ve karbondioksit salınımını azaltmak için, projede elektrik üretmek amacıyla, güneş panelleri ve rüzgâr türbinleri kullanılmıştır. Çevreci malzeme seçimi ve atık yönetimi stratejileriyle % 40'a varan enerji, su ve ısı tasarrufu, sağlanan projede ayrıca; binaları güneş ve rüzgâra göre konumlayarak ısı kayıplarını minimize etmek, doğru malzeme seçimleriyle yalıtımı artırmak, doğal aydınlatmadan maksimum yararlanmak, peyzajda az su tüketen bitkilere yer vermek gibi önlemler bulunmaktadır. Türkiye'nin ilk ve tek yüksek standartlı yeşil konut projesi söylemiyle tasarlanan proje yüksek bina sertikasyon sistemleri ve aldığı ödüller ile kamuoyunda çokça yer almıştır.

Yüksek binaları sürdürülebilir kılmak üzere benimsenen ortak yaklaşım, yöntem ve stratejiler, cephe sistemlerinin enerji etkin şekilde kurgulanması, peyzaj öğelerinin binaya entegrasyonu, yeşilin en üst katlarda dahi kullanılması, yenilenebilir enerji sistemlerinin kullanılması, güneş kontrolü ve doğal havalandırma sistemlerinin kullanılması, karma kullanımı teşvik eden bina programları tasarlanması şeklinde özetlenebilir. Belirtilen ortak yaklaşım ve stratejilerden de anlaşıldığı gibi, yüksek yapılarda sürdürülebilirlik konusu daha çok bina ölçeğinde ele alınmaktadır. Oysa ki binalar kenti oluşturmakta ve yalnızca binanın sürdürülebilir olması, kentinde sürdürülebilir olması için yeterli olmamaktadır. Yüksek binaların en önemli sorunlarından biri de bu binaların cadde düzeyindeki ilişkilerinin kopukluğudur. Yüksek binaların, sürdürülebilir olma yolundaki sorunlarını gidermek adına yenilenebilir enerji kaynak kullanımı, karma kullanımı desteklemenin yanında, yüksek katlı binaların caddeyle ilişkisini artırmak için özellikle alt katlara yerleştirilen restoranlar, alışveriş merkezleri gibi sosyal ve ticari alanlar oldukça etkin bir çözüm oluşturmaktadır (Güleryüz & Dostoğlu, 2012). Yüksek binaların daha sürdürülebilir olmasının en önemli koşullarından biri de, kendi sürdürülebilirliklerinin kentin sürdürülebilir gelişiminin içinde hangi anlama geldiğinin ve kenti ne şekilde etkilediğinin farkında olarak tasarlanmalarıdır.

Sonuç

Son yıllarda çeşitlenen ve artan kullanıcı gereksinimleri, gelişen yapım teknolojileri, kent merkezlerinde yoğunluğun artması ve arsa değerlerinin yükselmesi gibi nedenlerle Türkiye'de de yüksek yapıların sayısı hızla artmaya başlamıştır. Tasarım, yapım, kullanım ve yıkım aşamalarında, az katlı yapılara oranla daha fazla enerji tüketen yüksek yapılar, günden güne artan sayıları ile kent siluetinde belirgin değişimlere neden olmuştur. Bu bağlamda, yüksek yapılardan en verimli derecede yararlanabilmek ve doğal çevreye verilecek zararı en aza indirmek için sürdürülebilirlik kavramı büyük önem taşımaktadır. Ekolojik verileri önemseyen yeşil bina uygulamaları düşey yoğun konut tasarımlarına önemli bir parametre olarak girmiştir. Yüksek binaların teknolojik yaklaşımlarla elde ettiği enerji korunumu gibi konular, sürdürülebilirliğin yalnızca bir boyutu olan ekolojik sürdürülebilirlik ile ilgilidir. Oysa sürdürülebilirlik, hem bina ölçeğinde hem de kentsel ölçekte, sosyal, fiziksel ve ekonomik boyutlarıyla ele alınması gereken çok boyutlu bir kavramdır. Bu bağlamda, yüksek binaların, kentte yarattığı problemler iyice anlaşılmalı ve bu problemleri çözmek için sürdürülebilirliğin bütün boyutlarına yanıt verebilecek yeni stratejiler ve yaklaşımlar benimsenmelidir. Toplumun birçok kesimi için sürdürülebilirlik, yeşil teknoloji, yenilenebilir enerji veya akıllı bina gibi terimleri bir araya getiren bir algı yönetimine dönüşmektedir. İstanbul ölçeğindeki metropoller için kentin dokusunu değiştiren her bir projenin kentin de dışına taşan uzun vadeli etkileri olması kaçınılmazdır. Böyle bir süreç, şirketlerin tabi olduğu finansal raporlama faaliyetlerine benzer bir şekilde kentsel sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasını, kent yönetimlerinin kentin sahiplerine periyodik olarak bu raporlar aracılığıyla bilgi vermesini ve kent sakinlerinin karar alma süreçlerine dâhil edilmesini gerektirmektedir.

Kaynakça

Aykan, S. (2014). İstanbul'da Kentsel Sürdürülebilirlik. A. B. Candan, C. Özbay (Ed.). *Yeni İstanbul Çalışmaları İçinde*. İstanbul: Metis, 110-125

Candan, A. B. & Akbulut, B. (2014). Bir-İki Ağacın Ötesinde: İstanbul'a Politik Ekoloji Çerçevesinden Bakmak, A. B. Candan, C. Özbay (Ed.), *Yeni İstanbul Çalışmaları İçinde.* İstanbul: Metis, 140-148

Çakır, G. (2011). *Sürdürülebilir Mimarlık Bağlamında Yüksek Yapıların İrdelenmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Demir, N. (2011). *Yüksek Yapılar ve Sürdürülebilir Enerji*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Firley, E. & Gimbal, J. (2011). *The Urban Towers Handbook*, Chichester : John Wiley & Sons.

Ghertner, D. A. (2011). Rule by aesthetics: World-class city making in Delhi. In Roy, A. & A. Ong (Eds) Worlding Cities: Asian Experiments and the Art of Being Global. Oxford, Blackwell.

Gültekin, A. B. & Dikmen, Ç. B. (2006, Eylül). Mimari tasarım sürecinde ekolojik tasarım ölçütlerinin irdelenmesi. *VI. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresinde sunulan bildiri*. Biyologlar Derneği, Diyarbakır.

Güleryüz & Dostoğlu. (2012). Yüksek Binalar ve Sürdürülebilir Mimarlık: Çelişkiler, Beklentiler, *Yapı Dergisi*, sayı:368, s:74-76

Hamzah & Yeang, K. (1994). *Bioclimatic Skyscrapers*, London: Elipsis.

Sev, A. (2009). *Sürdürülebilir Mimarlık*, İstanbul: YEM Yayın.

Laclau, E. (2006). Ideology and Post-Marxism. *Journal of Political Ideologies*, 11(2), 103-114.

Yavaşbatmaz, S. (2012). *Yüksek Yapıların Sürdürülebilir Tasarım Ölçütleri Kapsamında Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Zinzade, D. (2010). *Yüksek Yapı Tasarımında Sürdürülebilirlik Boyutunun İrdelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Deneyselin Zemininde Bir Mimarlığı Okuma Denemesi: Vitruvius Üzerinden Serpentine Galeri Pavyonları Okumaları

Benan Dönmez*

Öz: Mimarlık tarihsel süreci boyunca, konumlandığı zeminini ve mevcut sınırlarını sorgulamaya giriştiği tavrı üzerinden, kendi var oluş alanını devamlı surette dönüştürerek meşrulaştırmaktadır. Oluş zemininin neredeyse stabil hale geldiği noktada, mevcut olandan farklılaşan yeni açılımların aranması ile, tanımlanmış alanlardan bağımsızlaşmaya eğilimli bir mimarlık tavrı öncelenmektedir. Deneysel bir mimarlık kavramının görünür kılındığı bu yaklaşım, alışılmışın, yinelenenin ve dolayısıyla sağlamlaşanın ötesinde bir mimarlık yapma biçimi olarak düşünülebilmektedir. Mimarlığın teorik ve pratik alanlarına bütünüyle sinmeye niyetlenen deneme arayışı, zihinde yer edinen kalıplaşmış ve geçerli kabul edilenin yıkımı aracılığıyla mümkün olabilmekte, mimarlığı daha kontrolsüz ve her türlü olasılığa açık potansiyel bir aralığa dönüştürmektedir. Mimari üretimin düşünce üreten bir eyleme biçimi olmasının savunulmasıyla birlikte, salt fiziksel inşa ediminin de ötesinde, yeni bir deney, düşünce ya da denemenin inşası da mimarlığın oluş zeminini tanılayabilmektedir. Çalışma da benzer şekilde artık kendisini bizatihi bir deney noktasına taşıyabilmeye gereksinmektedir. Böylelikle çalışma, deneysel mimarlık üzerine bir okuma denemesi gerçekleştirirken, mimarlığın en eski ve geçerliliğini hala koruyan kuramı olan Vitruvius'un ilkeleri (utilitas, firmitas, venustas) üzerinden bir tartışma başlatmaktadır. Mevcut savları sarsmaya kalkışan bu girişim ile, mimarlıkta en tartışmasız ve sağlam görünen zeminin dahi sorgulanabileceği vurgulanmaktadır. Mimarlıkta deneysel olan tavrın aracılığıyla Vitruvius'un ilkeleri üzerinden mimarlığın oluş zeminine dair birtakım hipotezlerin kurulmasının ardından, bir dizi mimarlık pratiği olan Serpentine Galeri Pavyonları okuma deneyinin bir uzantısı olarak ele alınmaktadır. Mimarlığın deneysellik ile birlikte irdelendiği zemininin Vitruvius ilkeleri olarak tanımlandığı, beraberinde bu stabil zeminin çözülmeye uğratıldığı ve nihayetinde hipotezlerin mimari denemeler olan pavyonlarla çakıştırıldığı deney ile çalışma, mimarlığın zemininin sorgulanarak yeniden anlamlandırılması yoluyla mimari bir oluş biçimidir.

Anahtar kelimeler: Deneysel Mimarlık, Vitruvius İlkeleri, Serpentine Galeri Pavyonları

Mimarlıkta Deneysellik: Deneysel Mimarlık Kavramı

Mimarlık, mevcudiyetini devam ettirdiği süreç içerisinde tarih boyunca bir çok değişim göstermiş, yeni arayışlara girmiş, farklı biçimlenmeler ve denemeler ile var oluşunu sürdürmüştür. Mimarlığın zemininin neredeyse stabil hale geldiği her bir nokta ile birlikte, mimari eylemin artık yeni açılımlar arayan birer *deneme* olma girişimi, beraberinde mimarlık ve de-

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B017

* Gazi Üniversitesi, Mimarlık Ana Bilim Dalı.
E-posta: benandonmez@hotmail.com

Sunduğu fikirler ve çalışmaya katkılarından dolayı Doç. Dr. Pınar Dinç Kalaycı'ya ayrıca teşekkür ederim.

neysellik kavramlarının birlikteliğinden ortaya çıkan "deneysel mimarlık" kavramını gündeme getirmektedir. Mimarlığın tanımlanmış alanlarından olabildiğince sıyrılma ve yer yer bağlarını koparma eğilimdeki bir yaklaşım ile, mimarlıkta deneme yapma halini önceleyerek kendini görünür kılan bu yeni ara zemin, mimarlık ne deneyin ara kesitinde konumlanan, ancak ne tam olarak ikisine ait ne de bütünüyle ikisinden bağımsız yeni bir ara bölge ve oluş halidir.

Deneysel mimarlık kavramına ilk defa, döneminin avangard mimarlık grubu Archigram'ın üyesi Peter Cook'un 1970 yılında yazdığı "Experimental Architecture" adlı kitapta yer verilmiştir. Mimarlıktaki ve hatta mimarlık dergilerindeki sıradanlığa karşı olan yaklaşımları dolayısıyla, Archigram'ın radikal çalışmaları ve projeleri deneysel olarak tanımlanmaktadır. Cook (1970), deneysel bir çalışmanın sıklıkla kendi cesaretini ve ilhamını, tüm rakip pozisyonları baltalamak ve patlatmak arzusu içerisinde bulduğuna işaret etmekte, mevcut mimarlığın fark edilmesi gereken dehşete düşürücü şekildeki yaygın ana görüşlerine karşı savaşmanın mimarlığın başlıca rolü olduğunu vurgulamaktadır. Böylece, inşa edilmiş binalar olmaksızın ve pratik uygulamadan bağımsız, sadece mimarlıktaki sıradan oluş süreçlerini deforme ederek alternatif bir kavrayış ortaya çıkarmaya girişen yeni bir deneme dahi, mimarlığın geçerli zeminini ve kanıksanmış mimarlık yapma yöntemlerini sorgulanır kılması dolayısıyla kabul edilebilir bir mimari eylem olmaktadır. Mimarlığın deneysel olanın aracılığıyla yeniden tanımlanan zemini, kendini salt kılgı, fiziksel oluş ve pratik uygulama ile değil, aynı zamanda yeni bir deneme, düşünce ya da söylemin inşası yoluyla da meşrulaştırabilmektedir.

Arka planlarında yer alan radikal söylemleri ile Archigram çalışmaları ve Peter Cook'un mimarlıktaki yeni bir yaklaşım üzerine ortaya koyduğu tanımlamalarına ek olarak, 1988 yılında Deneysel Mimarlık Araştırma Enstitüsü'nü (RIEA) kurmuş olan Lebbeus Woods tarafından mimarlıkta deneyselliğin söylemleri geliştirilmiş, kavramın sorunsallaştırılması aracılığıyla da deneysel mimarlığın konumlandığı alan tanımlanmaya çalışılmıştır. Öyle ki, "deney, bir fikir ya da hipotezin gerçekte işleyip işlemediğinin test edilmesidir. Deney, hipotezin yaratımı değildir, bu kuramın alanındadır. Deney, sonuçların gerçekliğe uygulanması da değildir, bu da pratiğin alanındadır. Deney, kuram ile pratik arasında bir ara alandır" (Woods, 2010). Deneysel mimarlığın yer edindiği bu ara zemin, kılgının, fiziksel eylemenin, pratikte denenmiş ve kabul edilmişin alanından sıyrılmaktadır. Mimarlığa ilişkin alternatif bir düşünce, deney ya da söylemle birlikte görünür kılınan ara bölge ancak, mimarlığın kesinlikler içeren ve dolayısıyla da neredeyse stabil hale gelen zemininin sınırlarının kırılması, muğlaklaşması ve bilinen anlamların evrilerek başka anlamlara dönüştürülmesi ile varlık kazanabilmektedir. Salt fiziksel inşa ediminin ötesine geçip potansiyel tüm mimarlık yapma biçimlerini denemek, mimarlık olarak kabul edilebilirliğin alışılmış, yinelenen ve dolayısıyla sağlamlaşan anlayışının aksine, kuralsız, dinamik ve sınırları ihlal etmeye girişen bir mimarlığı öncelemektedir. Dolayısıyla, mimarlıkta daha önce denenmemişin denemeye girişildiği bağımsız bir zemine erişebilmek için deneysel mimarlık açıkça, mevcut olandan farklılaşan yeni açılımların aranması, kanıksanan düzene karşı direnme, savların sarsılması, katılaşmış düşüncelerin yıkımı ve mevcut zeminin dönüşümü üzerine temellenmektedir.

Stabil Zemine Karşı Alternatif Bir Deneme: Vitruvius'u Yeniden Okumak

Mimari üretimin düşünce ve söylem üreten bir eyleme biçimi olmasının savunulduğu noktada, çalışma da bir şekilde kalıplaşmış ve geçerli kabul edilenin yıkımını ve beraberinde de deneysel bir pozisyon içerisinde alternatif bir anlamlandırma ile yeniden inşasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla, mimarlığın kendini anlamlandırma ve zemin arayışının ilk olarak üzerinde temellendiği Vitruvius'un 3 ilkesi olan "utilitas, firmitas, venustas" seçilmiştir. Vitruvius tarafından "De Architectura" (Mimarlık Üzerine On Kitap) adlı kitapta, mimarlık üzerine kesin tanımlamalar ortaya koyarak ideal olanın da tariflendiği bu ilkeler; güzellik, sağlamlık ve işe yararlık kavramlarıyla mimarlık olarak kabul edilebilirliğin gerekliliklerini de bir şekilde görünür kılmaktadır. Gerçekleştirilen tanımlamalar ile mimarlığın bölümlerinin hepsinin, dayanıklılık, kullanışlılık ve estetiğe gereken önemin verilerek yapılması gerektiği belirtmektedir. Mimarlık üzerine kesin tanımlamalar ortaya koyan bu ilkelerin başka bir tür okuma aracılığıyla, mevcut aktarımlarının ötesinde anlamsal dönüşüme uğratılması hedeflenmektedir. Deneysel mimarlık üzerine bir okuma denemesi gerçekleştirilirken, belki de öngörülmeyen bir yaklaşımla, mimarlığın en eski ve geçerliliğini hala koruyan kuramı üzerinden süreci ilerletmek, Vitruvius'un ilkeleri üzerinden mevcut savları sarsmaya karşı da bir girişimdir. Süreci, en değişmez görünen yaklaşımlar üzerinden temellendirmek; deneysel mimarlığı ve dinamiklerini tutarlı bir zemine sabitleyerek garantileme tavrından ziyade, zemini en tartışmasız ve sağlam olanın kullanılarak, fakat bu durumun da bir ehlileşmeye gerekçe olmadığı ve bu geçerli zeminin dahi sorgulanabileceğini göstermektedir. Kastedilen aslında şudur ki, "Deneysel Wittgensteincı bir şekilde sonunda üzerine tırmandığı merdiveni tekmeler. Deneysel olmayan her şey sağlamlaşır, deneysel hep kırılgan kalır" (Şentürk, 2012). Çünkü, deneysel mimarlık kendini var etmek adına, tüm sınanmış ve zaten bilinen fikirler, yöntemler ve şablonların sürekli olarak dönüşümünü öncelemektedir.

Mimarlıkta güzellik ve estetiğe dair olanla ilişkili "venustas" ilkesine göre, Vitruvius'un (MÖ 25/2005) yaptığı tanımlamaya referansla, "Güzellik, yapıtın görünümünün hoş ve zevkli olmasına, ögelerinin de doğru bakışım ilkelerine göre orantılı olmasına dayanır... Uygunluk, bir yapıtın, yetkinlikle, geçerli ilkelere göre yapıldığında beliren biçem mükemmelliğidir. Geleneklerden, kullanımdan ve doğadan kaynaklanır. ..., kullanımı uzun bir zamandan beri yerleşen bir düzenin özellikleri gözetilmediğinden görünüm bozulacaktır" (Vitruvius, MÖ 25/2005). Açıklama, geçerli bir mimarlık olarak değerlendirilebilmeyi ilk olarak, geçerlilik gösteren ilkelere göre elde edilme ve niceliksel kurallara göre değerlendirilebilir olmaya ve ardından da rasyonel ve ölçülebilir bir uygunluğu yakalayabilmek adına bilinen düzenlemelerin tekrar edilmesine dayandırmaktadır. Mimarlıkta estetik ve güzelliğin ancak geleneklerin tekrarı, yani daha önceden kullanılan, nasıl ve ne şekilde yapılacağı zaten belli ve çerçevesi tanımlı yaklaşımların yinelenmesi ile elde edileceği; mevcut düzenin bozulması durumunda

ise mimarlıkta venustas ilkesinden uzaklaşılacağı belirtilmiştir. Öyle ki bu tarz bir yaklaşım da, yerleşik düzenin dışına çıkmayı ve yeni başka düzenler oluşturmayı öngörmemektedir.

Deneysel bir mimarlığın ortaya koyduğu bakış ise, alışılmış düzenin ilkelerini tekrarlama yaklaşımının aksine, aykırı ve düzen dışı bir tavırla başka yeni ara zeminler var etmeyi önermektedir. Çünkü "deneysel kurulu düzene karşıdır ama düzen dışı başka radikalliklerle de uyuşum içinde olma durumu yoktur" (Şentürk, 2012). Kendinden öncekilerin tekrarları yoluyla ve belirlenmiş oranlar ile ölçüler dahilinde mimarlığın formüle edilmiş halinin ötesinde, deneysellik işin içine girdiğinde deneysel mimarlığa ait yeni dinamikler ve kavramlar belirebilmekte, mimarlık yapmaya dair başka bakış açılarının varlığı ortaya koyulabilmekte, başka düzenlerin varlığı mümkün kılınabilmektedir. Kurallı, kesin, düzenli ve hatta idealize edilmiş bir mimarlıktan kaçınma hali, aynı zamanda düzeni oluşturan faktörler üzerinde denemeler gerçekleştirip kırılmalar sağlayarak ilkeleri sorgulanır hale getirme girişimidir.

Deneysel mimarlık kendi estetik çıkarımını düzen dışı olma tavrı ve dolayısıyla düzensizlik ile birlikte gelen heyecan, gizem, öngörülemezlik ve dikkat çekicilik kavramları üzerinden yapmaktadır. Deneysellikle birlikte, düzeni, düzenin zorunluluğunu ya da "düzenleyici çizgileri" (Le Corbusier, 1986) aşma gayreti içerisindeki bir mimarlıkta aslolan, düzensiz ve ölçülemeyen bir mimarlık yaratmaktan ziyade; muallaklık, gizem, sürpriz, tahmin edilemezlik gibi kavramlar aracılığıyla o hissi yaratmaktır. Geçerli olan ilkelerin yinelenmesi ile kuralların meydana getirdiği niceliksel bir güzelliğin garantilendiği şablon bir mimarlık yerine, denenmemişin denenmeye girişildiğindeki çarpıcılık ve ilgi uyandırma ile başka bir estetik anlamlanmaya taşınmaktadır. Dolayısıyla deneysel bir yaklaşım ya da düşüncenin sağladığı açılımla, mimarlık nesnelerinin biçimlerinin niceliksel düzenlenmesi, önceliğini aklın yeniliklere açık halde düzenlenmesine vermekte; böyle bir düzenleme de formüle edilmiş ve ölçülebilir bir güzelliği, denenmemiş olanın yarattığı etkileyici ve çarpıcı bir estetik okumaya taşımaktadır.

Mimarlıkta sağlamlık ve kalıcılık ile ilişkili "firmitas" ilkesi, Vitruvius'un (MÖ 25/2005) yaptığı tanımlamaya göre, "temellerin sağlam zemine indirilerek malzemenin akıllıca ve cömertçe seçilmesi ile sağlanacaktır". Açıklama, geçerli bir mimarlık olarak değerlendirilebilmeyi, öncelikle fiziksel olarak inşa edilebilme ve ardından da stabil şekilde muhafaza olabilme temeline dayandırmaktadır. Mimarlık kendini anlamlandırma halini, kalıcılık ve sağlamlık üzerinden fiziksel uygulanabilirlik çerçevesinin tekil boyutuna indirgemekte, mimarlık yapma halini inşa kavramıyla sınırlandırmaktadır. Oluş zemininin sınırlarının kalıcı ve somut bir ürünün ötesine geçemediği hali ile mimarlık, kendini meşrulaştırma girişimi salt fiziksel varlığın görünür kılınmasıyla eşleştirmekte, mimarlıkla ilgili diğer eyleme biçimlerini çok da mimarlığın alanına almama yanılgısını ortaya çıkarabilmektedir.

Mimarlıkta sınırları bulandırma ve belirsizleştirmeye odaklanan deneysel bir yaklaşım ile

birlikte ise, kalıcılık, sağlamlık ve inşa edilebilirlik gibi kavramlar bilinen anlamlarının ve hatta doğrudan fiziksel inşanın ötesine taşınarak yeniden okunabilmektedir. Pratik uygulamadan ziyade yeni bir söylemin, düşüncenin ve kavrama halinin inşası dahi başka tür bir mimari eylemdir. Probleme salt fiziksel ve kesin çözümler sunma kaygısının ötesinde, alternatif bir söylemi denemek ve ayağa kaldırmak dahi, mimarlık yapmanın tek boyutlu zeminini çözülmeye uğratmakta, başka inşa ve eyleme yöntemlerini de mimarlığın alanına doğrudan dahil etmekte, mimarlığı sadece fiziksel olarak inşa edilebilenler üzerinden konuşulabilecek bir eylemin ötesine taşımaktadır. Zihinsellik üzerine eğilerek mimarlığı yeniden üretme anlayışıyla, deneysel mimarlık kendi oluş zeminini somut bir ürün olarak 'yapma'nın yerine, mevcut algıda gerçekleştirilen bir 'yıkma' üzerinden yeni bir düşünme biçiminin inşası ile tanılamaktadır.

Mimarlığın var oluş süreci içerisindeki, yine mimarlığa ilişkin çeşitli çizimler, diyagramlar, yazılar ve hatta söylemler ile düşünceler gibi bazı bilinen yöntemlerden farklılaşma gayreti içerisindeki girişimler ve çabaların çoğunlukla kağıt üzerinde kalmalarına ve fiziksel olarak inşa edilmemelerine rağmen, şablon mimarlıklardan daha gerçek, daha görünür ya da daha sağlam ve kalıcı olduklarından bahsedilebilir. Mimarlığı yeni bir düşüncenin temeline dayandırmak, dolayısıyla mimarlık yapma eylemini de inşadan kuramsal boyuta taşımak, Vitruvius'un tanıladığı sağlam temellere indirilerek elde edilebilecek firmitas ilkesine karşı alternatif bir yorumlama olarak düşünülebilir. Bu da mimarlığın doğrudan kalıcı ve inşa edileni aradığı ve kendini de bu yolla meşrulaştırdığı bir eyleme biçimine ek olarak, fikrin, söylemin ve kavramın inşası yoluyla mimarlık yapmayı da, en az fiziksel inşa kadar önemsenen bir konuma taşıyabilmektedir. "Mimarlık, inşa etme yükümlülüğünden kurtulduğunda, her şey hakkında -ilişkileri, oranları, bağlantıları, efektleri, her şeyin şemasını temsil eden bir disiplin- düşünen bir yol halinde olabilir" (Koolhaas, 2004). Ve denebilir ki, deneysel mimarlık kendi oluş zeminini, fiziksel bir ürünün inşasının yerine, kalıplaşmış algının çöküşü üzerinden yeni bir düşünce sisteminin inşası ile şekillendirmekte ve hatta devamlı olarak yeni olasılıkların aranması ve asla sadece tekil bir zemine bağlanmama ya da sabitlenmeme durumu dolayısıyla da sağlamlık hali anlamını aksine kararsızlığa doğru evriltmektedir.

Mimarlıkta işlevsellik ve kullanışlılığa dair olana ilişkin "utilitas" ilkesinde Vitruvius'un (MÖ 25/2005) yaptığı tanımlamaya göre "işlevsellik, bölümlerin düzenlenmesi kusursuz olduğunda, kullanımda hiçbir engel çıkmadığında ve her yapının türüne uygun doğru cepheler açıldığında sağlanır". Açıklama, öncelikle bitmiş ve sonuçlandırılmış bir fiziksel bir ürüne erişmeyi ve ardından da pragmatik bir yaklaşımla, sunduğu fonksiyonel ve kullanışlı çözümlemelerden yararlanmayı gerektirmektedir. Eylemin ancak işe yarıyorsa doğrulanacağını ve geçerli kabul edilebileceğini savunan bu yaklaşım, mimari eylemin sunduğu fonksiyonel ve pragmatik somut çözümlere odaklanmaktadır. Doğrudan görünür bir yarar sağlamayı

önceleyen bir tavır ise, merkezine bir an önce bir sonuca ya da sonuç ürüne ulaşma refleksi taşıyabilmekte ve neticesinde de farklı deneysel yaklaşımları görmezden gelen, zihinsel ve söylemsel süreci atlayan ve dolayısıyla öncesinde zaten denenmiş, kabullenilmiş ve kanıksanmış çözüm modellerini tekrarlayan bir mimarlık tavrı kaçınılmaz kılınmaktadır.

Mimarlıkta deneysel bir yaklaşımın varlığında ise, yeni ve alternatif bir deneme üretmek üzerine bir mimarlık eylemi tanımlandığından, sürece yoğunlaşmayı önceleyen ve dolayısıyla da sonuçtan çok süreç odaklı bir tavır söz konusudur. Mimarlıkta zaten hazır, geçerli ve elde olan bir sonucu ortaya koymak varken, deneysel mimarlıkta asıl önemli olan yeni bir yorumun mümkünlüğünü tartışabilmektir. "Mimarlık birileri için yapılır. Deneysellik deneyin kendisi için yapılır" (Şentürk, 2012). Mimarlığın belirli bir tüketici adına ve onun talep ve çıkarlarına hizmet eden ve ayrıca sadece mekansal olarak yararlanılmak adına fiziksel çözümler üreterek tanımlanmış belirli ihtiyaçlara cevap veren bir eylem olmasının ötesinde, deneysel mimarlık belki de fiziksel bir sonuç ve dolayısıyla doğrudan mekansal bir kullanışlılık halinden bahsedilemeyecek, denenmemiş alternatif bir süreci denemeyi önemsemektedir. Pratik amaçlar elde etme ya da fayda dürtüsüyle hareket etme halinden bağımsızlığıyla mimarlıkta kendini gösterebilen deneysellik, dolayısıyla somut bir pragmatik işleyişi de doğrudan hedeflememektedir. Praksise konu eylem, yeni potansiyellere açılan bir aralığı da, tartışmaların giriftleştiği bir kaosu da doğurabilir. Her iki durum da yeni bakış açıları ve yorumlamalar geliştirebilmek, beraberinde de yeni tartışmaları gündeme getirmek ve kendinden sonrakilere ilham vermek noktasında dolaylı bir pragmatizm sunmaktadır. Pragmatik söylemlerin farklılaşarak başka anlamlara doğru evrildiği deneysel mimarlık; alternatifi gündeme getiren, yeniden düşünmeyi sağlayan ve kazanımını da bu perspektifte arayan bir eyleme biçimidir.

Serpentine Galeri Pavyonları

Serpentine Galerisi, ismini yakınındaki Serpentine Gölü'nden alan, klasik mimari ögelere sahip ve Londra Hyde Park içerisinde yer alan bir sanat galerisidir. 2000 yılından bu yana her sene bir mimarın finanse edilerek görevlendirilmesiyle, sadece belirli bir tarih aralığında etkinlik gösterecek geçici bir yaz pavyonu tasarlanmakta, Serpentine Galerisi önündeki çim alan üzerinde var olan pavyon ve kapsamlı etkinlik programı dolayısıyla dikkat çekicilik sağlanmaktadır (Jodidio, 2011).

Resim 1. 2000-2015 yılları arası Serpentine Galeri Pavyonları'nın kronolojik dizimi [1-15]

2000 Serpentine Pavyonu Zaha Hadid (2011) tarafından, bir çadır ya da otağın kabullenilmiş fikrini yeniden keşfetme üzerine kurgulanmıştır. Pavyonun, yere doğru uzanan açısal düz yüzeylerin katlanan formu ile iç mekanda da bir çeşitlilik oluşturan üçgenleme çelik çatı strüktürü olduğu belirtilmiştir. Strüktürel bir deneme kurgusu ile geçici yaz pavyonu örneklerine öncülük etmiştir. 2001 Serpentine Pavyonu'nu Daniel Libeskind (2001), duvarlar, zemin ve çatıyla birlikte zemine karşı hareket ederek sürekli bir spiral meydana getiren iç içe geçmiş bölümler olarak tanılamıştır. '18 Turns' olarak adlandırılan pavyon, parlak ışık yansımaları oluşturan katlanmış bir alüminyum panel strüktür üzerinden origami figürü konseptiyle kurgulanmıştır. 2002 Serpentine Pavyonu'nu ise Toyo Ito (2011), tekil bir küpün döndürülmesiyle türetilen bir algoritma üzerinden tüm yapısal elemanların işlevlendirildiği ve dolayısıyla dikey bir grid sisteme bağlı olmadan elde edilen kolonsuz bir mekan olarak tariflemiştir. Sonsuz tekrarlanan bir hareket hissi veren, son derece karmaşık saydam ya da yarı saydam bir dokudur.

2003 yılı Serpentine Pavyonu'nu Oscar Niemeyer (2011), 8 metrelik metal konsoluyla birlikte kolonlar üzerinde yükselerek mimari hafifliğe erişen ve bütünüyle peyzaja açılan ana mekanı ile net bir yapı olarak tanılamıştır. Pavyon, bir dağdan ya da uzanan bir kadın bedeninden

esinlenilerek biçimlendirilmiş, bir eskiz sadeliğini korurcasına yalın bırakılmıştır. 2004 Serpentine Pavyonu, MVRDV (2011) tarafından, önceki bütün pavyonlar gibi Galeri binasının önündeki çimlerin üzerine yerleştirilmenin aksine, Galeri binası absorbe edilerek Galeri'nin bir uzantısı olan rekreasyonel bir tepe olarak ele alınmıştır. Fiziksel olarak inşa edilemeyen pavyonun konsepti, pavyon ve Galeri arasında daha güçlü bir ilişki kurma niyetinde olduğundan ayırıcı bir strüktür olarak düşünülmemiş, mevcut galeri binası kavranmıştır. 2005 Serpentine Pavyonu'nu ise Alvaro Siza ve Eduardo Souta de Moura (2005), sadece karmaşık matematik ve oranlarla tanımlanmayan, aynı zamanda etrafındaki galeri ve ağaçların ilişkisinin gerekliliğiyle, dikdörtgen oluşturmaktan kaçınarak dört yüzeyi de eğilerek kavislendirilen bir yapı olarak tanımlamıştır. Pavyonun zeminde ayakları üzerinde duran bir hayvan gibi olduğunu, en başında bu durumun akıllarında olmadıklarını, ancak sonunda devamlı ve doğal formlarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Karmaşık olan, basit ve doğal gösterilmeye çalışılmıştır.

2006 Serpentine Pavyonu'nu Rem Koolhaas ve Cecil Balmond (2006), mimarlık üzerine tartışma çıkaran strüktürel tipolojiler ve malzemelere ek olarak, pavyonun tanımını da sorgulayan bir deneme olarak belirtmişlerdir. 'Cosmic Egg' olarak adlandırılan pavyon, hava durumuna göre yükselen ya da alçalan oval bir şişme kanopi olup, hafif bir malzeme tercihi ile iklim koşullarına göre esneklik sağlayabilen bir yapıdır. Serpentine Pavyonu Olafur Eliasson ve Kjetil Thorsen (2011) tarafından, çimlerden çatıya yükselerek spiral hareketi tamamlayan bir rampa aracılığıyla tek bir mekan içindeki dikey sirkülasyon fikrini araştıran bir deneme olarak tanılamıştır. Pavyon içindeki ziyaretçilerin dikey hareketi, bitişik Serpentine Galeri'deki sergi mekanlarının yatay sirkülasyonunu tamamlar nitelikte olup, amaç geleneksel, tek katlı pavyon yapısını üçüncü bir boyut olarak yüksekliğin eklenerek yeniden düşünülmesidir. 2008 Serpentine Pavyonu'nu ise Frank Gehry (2011), parktan mevcut galeriye kadar işleyip kentsel bir sokak gibi davranan, asılı cam kanopileri ile ahşaptan kalas bir yapı olarak tasarlamıştır. Pavyonun içinde, iç mekanı rüzgardan ve yağmurdan korumak ve güneşli günlerde gölge sağlamak amacıyla tasarlanmış bir amfi tiyatro gibi olup, Da Vinci'nin ayrıntılı ahşap katapultlarının-mancınıklarının da etkisinin yadsınmadığı belirtilmiştir.

2009 Serpentine Pavyonu'nu SANAA'dan Sejima ve Nishizawa (2011), duman gibi, ağaçların arasında serbestçe süzülerek yüzen bir alüminyum buluttan bir çatı olarak ele almıştır. Yansıtıcı malzemesi dolayısıyla görünüşü çevresi içerisinde erimesine olanak vermek adına hava durumuna göre değişen, parkın karşısında kesintisiz bir görünüm sağlayan ve her taraftan erişimi teşvik eden duvarsız bir etkinlik alanı gibi çalıştığını belirtmişlerdir. 2010 Serpentine Pavyonu Jean Nouvel (2010) tarafından, Kensington bahçelerinde ağaçların arasında yakalanan, merak edilen ve gidip bakmak zorunda hissedilen cezbedici kırmızı bir şey olarak tariflenmiş, tüm meselenin yarattığı sansasyonda olduğu vurgulanmıştır. Yeşilin dinginliğine tam bir tezat oluşturacak şekilde kırmızı yoğunluğuna sahip 'Red Sun' olarak adlandırılan pavyon, Londra'nın geleneksel telefon kulübeleri, posta kutuları ve otobüsleri gibi çeşitli kentsel ve mimari imgelere de renk teması üzerinden bir gönderme yapmakta-

dır. 2011 Serpentine Pavyonu'nu ise Peter Zumthor (2011), çevresine tamamen kapalı ve gökyüzüne açık halde, etrafındaki geniş peyzajın içinde samimi, korunaklı ve dış dünyadan soyutlanmış bir bahçe olarak tariflemiştir. 'Hortus Conclusus' üzerine temalanan pavyon, duyusal deneyim noktasında küçük bir bahçe ölçeğine sıkıştırılmış kapsamlı bir peyzaj olarak tanımlanmıştır.

2012 Serpentine Pavyonu'nu Herzog & de Meuron (2012), önceki pavyonların saklı tarihini keşfetmek için ziyaretçileri çimlerin alına alan, arkeolojik kazı alanlarında rastladıklarımızı andıran ve parkın yüzeyinin altına bakmak adına ilham veren bir çatı olarak tariflemiştir. Geçmiş her pavyonu simgeleyen 11 kolon ile mevcut yapıyı temsil eden 12. kolon, zeminden 1.5 metre yüksekteki yüzen çatıyı destelemektedir. Bir havuz olan çatı, su yüzeyinden Londra'nın sürekli değişen gök dokusunu yansıtmaktadır. 2013 Serpentine Pavyonu'nu Sou Fujimoto (2013), her bir ünitesi ince çelik çubuklardan oluşan hassas üç boyutlu bir strüktür, inşa edilmiş geometrik bir bulut, şeffaf bir arazi olarak tanımlamıştır. Doğal ve yapay şeyler arasındaki sınırlar üzerine odaklanarak, ne sadece mimari, ne de sadece doğal olan, doğal ve yapay olanın birleştiği mimari bir peyzaj üretmiştir. 'The Cloud' olarak adlandırılan pavyon, belirli bakış noktalarından boşlukta asılı duran ziyaretçileri ile birlikte, Serpentine Galeri'nin klasik yapısı ile kaynaşmış bir görünüm sergilemektedir. 2014 Serpentine Pavyonu'nu ise Smiljan Radic (2014), arkaik bir form sergileyen kalıntılar ya da zamanla aşınmış harabeler gibi görünen folilerin, çağdaş mimari bir dil kullanılarak tasarlanmış bir yorumu olarak belirtmiştir. Bir şeyleri oluşturmaktan çok kesmeyi ve tahrip etmeyi sevdiğini, kendisinin bir form yaratıcısı olmadığı belirtmiş, böylelikle her zaman peyzajın bir parçasıymış gibi görünen geniş yontma yapı taşları üzerinde asılı bir çember şeklinde kırılgan, dolayısıyla da zamansal ve fiziksel sınırların da yapay olarak eritildiği yarı şeffaf bir kabuk olarak pavyonu uygulamıştır.

Serpentine Galeri Pavyonları Üzerine Deneysel Bir Okuma

Resim 2. Serpentine Pavyonu 2000, Zaha Hadid [16]; Serpentine Pavyonu 2001, Daniel Libeskind [17]; Serpentine Pavyonu 2002, Toyo Ito ve Cecil Balmond [18]

Zaha Hadid tasarımı 2000 Serpentine Pavyonu, çadırın basitlik algısında kırılma yaratarak karmaşık bir strüktür denemekte, 'alışılagelen çadır algısındaki düzen dışı tavır üzerinden bir çekicilik elde etmekte'dir. Her ne kadar fiziksel bir yapı inşa edilse de, aslolan bilinen yöntemlerden bağımsızlaşarak 'yeni bir söylemin ve kurgunun inşası'nı denemeye giriş-

mektir. Daniel Libeskind tasarımı 2001 Serpentine Pavyonu, niceliksel ve kurallı bir düzenin aksine, yüzeylerini meydana getiren strüktürel kırılmalar ile kuralsız ve rastlantısal hissi uyandıran, 'güzellik' sorgulamasını mevcut düzenini gizlemek üzerinden yapan bir deneme sunmaktadır. Rastgele katlanmış bir kağıdın açıldığında elde edilen biçiminin, alüminyum bir plak üzerinde denenmesi ile var edilen yüzeylerdeki artık her açıklığın bir giriş, her yüzeyin bir taşıyıcı gibi işlediği, dolayısıyla 'kanıksanmış yapısal elemanların ve tanımlamaların anlamlarının yeniden inşa edilmesi'ne giriştiği tavrıyla deneyseldir. Parçadan bütüne ulaşan bir yapısal düzenlemenin alternatifi olarak, bütünden parçaların elde edildiği başka bir düzenlemeyi denemektedir. Toyo Ito ve Cecil Balmond tasarımı 2002 Serpentine Pavyonu, kendinden önceki strüktürlerin bir benzeri olmak yerine, kendi altyapısında yer alsa dahi, belirli bir grid düzene bütünüyle bağımlı kalmayan, alışılmışın dışında yapısal bir deneme sunmaktadır. Kolon ve kiriş gibi taşıyıcı elemanlar, döşeme ve duvar gibi yüzeyler ile kapı ve pencere gibi yapısal açıklıkların mevcut karşılıklarını sorgulamakta, sadece fiziksel bir yapı inşa etmenin ötesinde bütün yapısal elemanların birbiri içerisindeki sınırlarının eritilerek bütünleştiği 'tekil bir kurgu inşa etmekte'dir.

Resim 3. Serpentine Pavyonu 2003, Oscar Niemeyer [19]; Serpentine Pavyonu 2004, MVRDV [20]; Serpentine Pavyonu 2005, Alvaro Siza, Eduardo Souto de Moura ve Cecil Balmond [21]

Oscar Niemeyer tasarımı 2003 Serpentine Pavyonu, son derece yalın ve hafif bir yapı elde etmeyi amaçlarken, beraberinde beton ve çelik gibi ağır malzemeleri tercih etme yaklaşımı ile, malzemenin alışılagelmiş algısını değişime uğratmayı denemektedir. Mevcut peyzaj içerisinde sadece fiziksel bir yapı elde etmektense, eskiz kadar basit ve yalın 'soyut bir temsil inşa etmekte'dir. MVRDV tasarımı 2004 Serpentine Pavyonu, alışılmışın tamamen dışında olarak, galeri binası ile bağımsız bir ilişki kurmaktansa, bütünüyle bağlantı kurmak fikrini benimsemekte, Galeri binası önünde yer alarak değil, aksine, Galeri binasının tam üzerinde ve onu bütünüyle sararak kuralsızlığı gündeme getiren bir deneme olmaktadır. Pavyon fiziksel olarak inşa edilemeyerek çizimler aracılığıyla bir deneyimleme süreci sunmakta, ancak geliştirdiği 'söylem ve yaklaşımı dolayısıyla ayakta durabilirlik kazanmakta'dır. Mimarlıkta çeşitli eyleme biçimlerini tetikleyebilme olasılığı dolayısıyla bile, 'başka bir biçimde pragmatik bir veri ortaya koymakta'dır. Alvaro Siza, Eduardo Souto de Moura ve Cecil Balmond tasarımı 2005 Serpentine Pavyonu, basit bir gridal sistem temel alınarak, fakat sistemin bütününün tek bir seferde deforme edilerek kullanılmasıyla bir strüktür elde edil-

mekte, yine reel bir düzen içerisinde ama açıkça hissedilemeyen, düzenin sınırlarının yer yer dışına taşıldığı ve belki de irrasyonel bir düzen olarak nitelendirilebilecek tutumuyla, 'yarattığı değişim ve heyecan kaynaklı bir çekicilikten yararlanmakta'dır. Pavyon, bulunduğu alan içerisinde, sadece fiziksel bir yapı olarak var olmanın ötesinde, yerin bağlamını oluşturan çevresel girdiler aracılığıyla 'mimari pratiğin doğa ile yeniden kurabileceği alternatif bir ilişki biçimini inşa etme'yi denemektedir.

Resim 4. Serpentine Pavyonu 2006, Rem Koolhaas ve Cecil Balmond [22]; Serpentine Pavyonu 2007, Olafur Eliasson ve Kjetil Thorsen [23]; Serpentine Pavyonu 2008, Frank Gehry [24]

Rem Koolhaas ve Cecil Balmond tasarımı 2006 Serpentine Pavyonu, alışılmış mevcut bir düzenden yola çıkmak yerine, daha önceden denenmemiş pnömatik bir strüktür üzerinden alternatif bir strüktürel düzenlemeyi tercih etmekte, böylelikle malzeme ve yöntem noktasında da daha öncekilerden farklılaşan bir tavır sergilemektedir. Her ne kadar pratikte alan üzerine inşa edilse de, aksine 'koşullara göre değişebilir ve devingen strüktürü aracılığıyla stabil olarak sağlam kalabilme' düşüncesini irdelemektedir. Olafur Eliasson ve Kjetil Thorsen tasarımı 2007 Serpentine Pavyonu, alanın keşfinin hep yataydaki sirkülasyon doğrultusunda gerçekleştirilmiş olmasının artık neredeyse ilkesel bir tavır gibi düşünüldüğü anda, tam tersi bir tavırla dikeyde sistemi ilerletmekte, üstelik bunu beklenilmedik şekilde tek katlı bir yapı özelinde denemekte ve hatta dikey sirkülasyonu içerideki bir çekirdek gibi düşünmeyip, bir rampa olarak yapının çeperlerine taşımaktadır. Sağlam ve kalıcı bir mimari yapı ortaya koyarak fiziksel olarak var olmak yerine, aksine 'gerçek dışı bir nesne gibi duran bir inşa gerçekleştirme'yle başka tür bir mimariyi denemektedir. Frank Gehry tasarımı 2008 Serpentine Pavyonu, temelde basit bir kanopi ya da bir üst örtü tasarımını, son derece karmaşık ve girift bir şekilde çözmeye çalışan yapısı ile alışılagelen düzenin bir başka versiyonunu tekrarlamayarak, kuralsızlık ve düzensizlik çerçevesi altında da alternatif bir düzenlemenin olasılığını mümkün kılmaktadır. Sadece bir üst örtü olarak hizmet edecek bir yapı inşa etmektense, aksine neredeyse gereğinden fazla karmaşıklaştırılmış 'yapısal bir deneme'ye girişmektedir.

Resim 5. Serpentine Pavyonu 2009, SANAA [25]; Serpentine Pavyonu 2010, Jean Nouvel [26]; Serpentine Pavyonu 2011, Peter Zumthor [27]

SANAA tasarımı 2009 Serpentine Pavyonu, alışılmış biçimlenmelerin tekrarıyla, bilinen kuralların yinelendiği bir yapı olarak var olmaktansa, başka bir alanda tekrarlanmayı anlamlı kılamayacak derecede yerleştiği dokuyla ilişkilenerek, şablona dönüşemeyecek bir deneme sunmaktadır. Alan içerisinde olabildiğince kendini ön plana çıkarmama tavrıyla, üst örtü olarak çok ince bir alüminyum plaka, bu plakayı taşıyan çok ince dikey taşıyıcılar ve kapalı mekana dönüşen alanlarda da profilsiz cam yüzeyler kullanmakta, geleneksel bir yaklaşımla cephe olarak tariflenebilecek düzenlemeyi sorgulanır kılmaktadır. Örtü ve taşıyıcı kolonlar gibi tüm yapısal elemanların boyutları ve kalınlıklarının olabildiğince minimum seviyeye çekilerek sınırlarının zorlanması ve neredeyse kaybolmasına imkan tanınarak yok edilmesiyle, 'bilinen ya da alışılagelen sağlamlık algısı ile oynanmakta'dır. Jean Nouvel tasarımı 2010 Serpentine Pavyonu, yeşilin içerisinde olabildiğince vurucu bir etki yaratmak adına tezatı olan kırmızıyı tercih etmekte, böylelikle elde ettiği renk kontrastı ile bir yandan aykırılık meydana getirirken, diğer yandan da bu iki rengin birbirinin tamamlayıcısı olma durumunu kendi yeni düzenini oluşturmak adına kullanmakta, 'çarpıcı etkisi ile bir çekicilik elde etmekte'dir. Pavyon, sadece inşa edilmiş fiziksel bir yapı olmanın ötesinde, asıl karakterini bu 'kurgunun inşası' üzerinden almaktadır. Peter Zumthor tasarımı 2011 Serpentine Pavyonu, alışık olunan şekliyle Serpentine'in uçsuz bucaksız görünen peyzajı içerisinde bir pavyon yapısı elde etmenin alternatifine, alışık olunmayan şekliyle pavyon yapısı içerisinde küçük bir peyzaj oluşturma yaklaşımı getirmektedir. İddialı bir yapı inşa etmektense pavyon, ölçek olarak küçük fakat sıkıştırılmış yoğun bir doğa parçası ile 'fiziksel yapıya alternatif olarak var olmakta'dır. Dışarıya ait tüm temaslardan olabildiğince izole ettiği ve bu yolla kullanıcıya günlük yaşantısında nelerden uzaklaştığına dair farkındalık kazandırdığı haliyle pavyon, 'pragmatik getirisini bu yolla sağlamakta'dır.

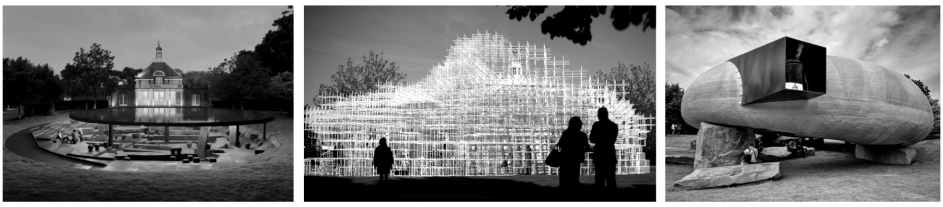

Resim 6. Serpentine Pavyonu 2012, Herzog & de Meuron ve Ai Weiwei [28]; Serpentine Pavyonu 2013, Sou Fujimoto [29]; Serpentine Pavyonu 2014, Smiljan Radic [30]

Herzog & de Meuron ve Ai Weiwei tasarımı 2012 Serpentine Pavyonu, kendinden öncekilerin yaklaşımlarının aksine, bir yapı olarak yükselmektense, yerin altına inerek kaybolmak üzerinden kendini temellendirmekte, 'alışılmışın dışında olanı denemesi ile yarattığı etki sayesinde çekicilik uyandıran bir deneme olmakta'dır. Kendinden önceki pavyonların yıkımı ve onların kalıntıları üzerinden şekillenen pavyon sadece bir yapı oluşturmak üzerinden gelişmemekte, varlığını 'bir kurgu inşası' üzerine temellendirmektedir. Sou Fujimoto tasarımı 2013 Serpentine Pavyonu, belirli bir düzeni yine kendi içerisinde temellendiren, ancak bunu bilinen yollarla gerçekleştirmeyerek rastlantısallığı ve kaosu ön plana alan bir yorumlamadır. Çoklu gridal profillerin yarattığı kaotik sistem sağlam ve ciddi bir strüktür olarak inşa edilse de, dağılan, çözülmeye uğrayan ve doğaya karışan hafif bir yapı görünümündedir. Salt bir yapı inşa etmenin alternatifinde, 'yapay olanla doğal olanın ilişkisi yeniden inşa edilmekte'dir. Smiljan Radic tasarımı 2014 Serpentine Pavyonu, rastgele yerleştirilmiş kaba yonu şeklindeki masif kaya parçaları ile kabaca kesilip yırtılarak yapısal açıklıkların oluşturulduğu bir kılıftan meydana getirilmektedir. Her ne kadar yeni bir yapı inşa edilse bile vurgulanan nokta, pavyonu olabildiğince zaten hep o alana ait ve orada var olan biçimiyle hissettirmektir. İnşa etmek, düzenlemek yerine olduğu gibi kabaca kullanmak ve yaratmak yerine tahrip etmek üzerinden başka bir anlamlandırmayı deneyerek, 'pratikte uygulama ve inşa etmenin alternatifi olarak mimarlıkta yapma zeminini sorgulamakta'dır.

Sonuç

Mimarlık ve deneysel bir yaklaşımla şekillenen ara zemini, alışılagelmiş olanı yıkmak, sıradan olanın ötesine niyetlenmek, yeni ve denenmemiş bir yaklaşımın varlığını irdelemek ve ezber bozmak üzerine temellenmekte; dolayısıyla açıkça tekrarlanmaya, kalıcılığa ve hatta kendinden sonraki mimarlıklar, yaklaşımlar, düşünceler, söylemler ve dahası için potansiyel yeni şablonların birer prototiplerini üretmeye de karşı duruş sergilemektedir. Benzer bir yöntemle bu çalışma da, bir şekilde deneysel mimarlığın deneyselliğine ortak olmaya ve mevcutta stabil olarak gördüğü zemine direnerek bir kesit sunmaya niyetlenmektedir. Böylelikle, bir alt başlıkta Vitruvius'un ilkeleri olarak görünür kılınan mimarlığa ait neredeyse kesinleşmiş savların dahi sorgulanır pozisyona taşınabilmesi, mimarlığa ilişkin ortaya çıkabilecek diğer dinamikleri canlandırmak ve başka potansiyel okumalar ve anlamlandırmaların mümkünlüğünü desteklemek noktasında da tetikleyici olabilecektir.

Alternatif bir okuma denemesi girişimi içerisinde artık; stabil olarak tanımlanan zeminin belirleyicilerinden *venustas* ilkesinde güzellik ve hoşluk halini sağlamak adına ölçülebilir, formüle edilebilir ve niceliksel bir düzeninin kullanılması, yerini deneysel bir yaklaşımın irrasyonelliği üzerinden var olan çarpıcılık ve dikkat çekicilik etkilerinden yararlanmaya bırakmaktadır. İdeal ve geçerli olan eleştirel duruma getirilmekte, alışkanlıklar ve koşullanmışlıklarla ortaya konulan şablonlaşmış bir mimarlık yerine yeniden düşünme ön plana

alınarak zihinselleşme ile bütünüyle kendinden öncekilerden bağımsız farklı bir yorum olası kılınmaktadır. *Firmitas* ilkesinde fiziksel olarak inşa edilme ve kalıcılık durumları, aksine katılaşmış bir sistemin deformasyonu üzerinden bir yıkma haline ve beraberinde de yeni bir yöntemin ve tavrın inşasına evrilmektedir. İnşanın alternatifi olarak yapma zemininin tanılanmış sınırlarında bir belirsizlik durumu gündeme getirilmekte, mimarlıkta eyleme halinin algısal kavranışı salt fiziksel uygulamanın ötesine geçmektedir. Bir diğer sabit olan *utilitas* ilkesinde ise, mimarlıkta fiziksel, fonksiyonel, kullanışlı, pragmatik bir sonuç ürünle neticelenmek ve doğrudan tüketici çıkarlarına cevap vermeyi merkezine alarak şekillenmek, zeminini sadece yeni bir deneme sürecini öncelemeye ve yeni bakış açılarını ve yorumlamaları geliştirebilmek noktasında başka girişimlerin de birer tetikleyicisi olarak başka tür bir pragmatizm elde etmeye dönüştürmektedir. Ve neticede de denebilir ki, çalışmanın Vitruvius'un ilkelerini yeniden okuma üzerinden kurgulanan strüktürü, aslında ilkeler aracılığıyla bir doğrulanma ya da meşrulaşma niyetinin aksine, deneysel bir bakış açısıyla başka bir anlamlandırmaya doğru esnetebilme girişimidir.

2000-2014 yılları arasında gerçekleştirilen Serpentine Galeri Pavyonları, görevlerini tamamlamasının ardından hiç var olmamışçasına ortadan kalkacak ve ancak etkin oldukları geçici dönemde ortaya koydukları deneyim aracılığıyla kalıcılık sağlayabilecek olmalarının bilinciyle, kendilerini sağlamlaştırmaya sundukları alternatif yaklaşım üzerinden her biri başka bir mimarlık şekliyle niyetlenen mimari denemelerdir. Düzenin ilkelerini tekrarlama yaklaşımı, kendinden öncekilerin oluşturduğu kontrollü ve güvenli düzende kırılmalar sağlama tavrına evrilmektedir. Ve dolayısıyla pavyonlar *venustas* ilkesinin ilişkilendiği estetik çıkarımlarını niceliksel standart bir uyumdan ziyade, mevcut düzendeki şaşmaların getirisi olan çekicilik ve öngörülemezlik üzerinden yapmaktadır. Fiziksel varlıklarının geçiciliği ve stabil durumlarını koruyamamaları dolayısıyla, pratik uygulamanın ötesinde alternatifin inşasını öncelemektedir. Böylelikle de *firmitas* ilkesi aracılığıyla, somut bir pratik olarak uygulanabilme ve kalıcılık gösterebilme durumları, inşa edilen yeni bir kavrayış ya da söylemin ayakta durabilirlik haline dönüşmektedir. Mekanın salt fonksiyonel ihtiyaçlarını karşılama durumunun ötesinde pavyonlar, bir sonuç ürün olarak mekanın aksine, deneysellik sürecinin sonlanamaz dinamikleri ile uğraşma eğilimi göstermektedirler. Ve neticesinde *utilitas* ilkesine dair işe yararlılık hali, sundukları alternatif denemeler ile yeni tartışmaları gündeme getiren ya da kendinden sonraki pratiklere ilham veren yaklaşımları üzerinden bir pragmatizm sunmakta, sadece mekansal gerekliliklerı karşılama ile eşleşebilen işe yarama kavrayışını dönüşüme uğratmaktadır.

Serpentine Galeri Pavyonları'nın, Vitruvius'un ilkeleri üzerinden gerçekleştirilen okuma ile aynı zeminde çakıştırılması, çalışmanın kendisinin de bizatihi bir deney pozisyonuna taşınmaya niyetlendiğinin kanıtı gibidir. Bu yaklaşımıyla, mimarlıkta deneysellikle ilintilenebilen başka temaslanmaların da mümkünlüğünü olası kılmayı öngören çalışma, dolayısıyla da sonraki çalışmaların geleceğine dair bir altlık gibi işleyebilecek, açık sonlu bir evrilme potansiyelini de barındırmaktadır.

Kaynakça

Baan, Iwan. (2006). Serpentine Pavyonu 2006 [Fotoğraf 7]. http://iwan.com/photo_3_serpentine_gallery_pavilion_Rem_Koolhaas.php?plaat=Serpentine-Gallery-4093.jpg adresinden elde edilmiştir.

Baan, Iwan. (2006). Serpentine Pavyonu 2006 [Fotoğraf 22]. https://tr.pinterest.com/pin/521291725587656587/ adresinden elde edilmiştir.

Baan, Iwan. (2009). Serpentine Pavyonu 2009 [Fotoğraf 10]. http://www.archdaily.com/28672/the-2009-serpentine-gallery-pavilion-sanaa adresinden elde edilmiştir.

Baan, Iwan. (2012). Serpentine Pavyonu 2012 [Fotoğraf 13]. http://inhabitat.com/the-sparkling-serpentine-gallery-pavilion-by-herzog-de-meuron-and-ai-weiwei-opens-tomorrow/ adresinden elde edilmiştir.

Baan, Iwan. (2012). Serpentine Pavyonu 2012 [Fotoğraf 28]. http://www.serpentinegalleries.org/exhibitions-events/serpentine-gallery-pavilion-2012-herzog-de-meuron-and-ai-weiwei adresinden elde edilmiştir.

Baan, Iwan. (2013). Serpentine Pavyonu 2013 [Fotoğraf 14]. http://www.dezeen.com/2013/06/04/serpentine-gallery-pavilion-2013-by-sou-fujimoto/ adresinden elde edilmiştir.

Baan, Iwan. (2013). Serpentine Pavyonu 2013 [Fotoğraf 29]. https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2013/jun/04/sou-fujimoto-serpentine-pavilion-architecture adresinden elde edilmiştir.

Binet, Hélène. (2000). Serpentine Pavyonu 2000 [Fotoğraf 1]. http://www.serpentinegalleries.org/exhibitions-events/serpentine-gallery-pavilion-2000-zaha-hadid-0 adresinden elde edilmiştir.

Binet, Hélène. (2000). Serpentine Pavyonu 2000 [Fotoğraf 16]. http://www.dezeen.com/2015/08/20/movie-serpentine-gallery-pavilion-2000-zaha-hadid-julia-peyton-jones/ adresinden elde edilmiştir.

Bryant, Richard. (2003). Serpentine Pavyonu 2003 [Fotoğraf 19]. http://www.serpentinegalleries.org/press/serpentine-gallery-pavilion-2003-designed-oscar-niemeyer adresinden elde edilmiştir.

Cawley, F. (2001). Serpentine Pavyonu 2001 [Fotoğraf 17]. http://www.castlebar.ie/FCawley/Eighteen_Turns_at_Fota_House_2218.shtml adresinden elde edilmiştir.

Cook, P. (1970). *Experimental Architecture.* New York: Universe Books.

Deleu, Sylvain. (2002). Serpentine Pavyonu 2002 [Fotoğraf 18]. http://www.archdaily.com/344319/serpentine-gallery-pavilion-2002-toyo-ito-cecil-balmond-arup adresinden elde edilmiştir.

Deleu, Sylvain. (2005). Serpentine Pavyonu 2005 [Fotoğraf 21]. http://www.serpentinegalleries.org/exhibitions-events/serpentine-gallery-pavilion-2005-alvaro-siza-and-eduardo-souto-de-moura-cecil-balmond-0 adresinden elde edilmiştir.

Eliasson, O. & Thorsen, K. (2011). Olafur Eliasson & Kjetil Thorsen. In P. Jodidio (Ed.), *Serpentine Gallery Pavilions.* Köln: Taschen.

Fujimoto, S. (2013). The Cloud Pavilion. *Serpentinegalleries.* http://www.serpentinegalleries.org/exhibitions-events/serpentine-gallery-pavilion-2013-sou-fujimoto adresinden, 26.02.2016 tarihinde edinilmiştir.

Gehry, F. (2011). Frank O. Gehry. In P. Jodidio (Ed.), *Serpentine Gallery Pavilions.* Köln: Taschen.

Guttridge, Nick. (2002). Serpentine Pavyonu 2002 [Fotoğraf 3]. http://nickguttridge.co.uk/serpentine-installation-2002-toyo-ito serpentine adresinden elde edilmiştir.

Guttridge, Nick. (2009). Serpentine Pavyonu 2009 [Fotoğraf 25]. http://www.serpentinegalleries.org/exhibitions-events/serpentine-gallery-pavilion-2009-kazuyo-sejima-ryue-nishizawa-sanaa-0 adresinden elde edilmiştir.

Hadid, Z. (2011). 2000 Zaha Hadid. In P. Jodidio (Ed.), *Serpentine Gallery Pavilions.* Köln: Taschen.

Hayes, Luke. (2007). Serpentine Pavyonu 2007 [Fotoğraf 8]. http://snohetta.com/project/46-serpentine-gallery-pavilion adresinden elde edilmiştir.

Herzog, J. & De Meuron, P. (2012). Echoing The Earth. *Plan Magazine,* (6), 22-23.

Hufton, Nick & Crow, Allan. (2011). Serpentine Pavyonu 2011 [Fotoğraf 27]. http://www.dezeen.com/2016/02/12/video-interiview-peter-zumthor-serpentine-gallery-pavilion-2011-solitude-calm-movie/ adresinden elde edilmiştir.

Hufton, Nick & Crow, Allan. (2014). Serpentine Pavyonu 2014 [Fotoğraf 15]. http://www.designboom.com/architecture/2014-serpentine-pavilion-smiljan-radic-hufton-crow-07-15-2014/ adresinden elde edilmiştir.

Ito, T. (2011). 2002 Toyo Ito. In P. Jodidio (Ed.), *Serpentine Gallery Pavilions.* Köln: Taschen.

Jodidio, P. (2011). *Serpentine Gallery Pavilions.* Köln: Taschen.

Koolhaas, R. (2004). *Content.* Cologne: Taschen.

Koolhaas, R. (2006). Serpentine Special: Introducing The Serpentine Pavilion. *Art Review,* (01), 51.

Lanoo, Julien. (2011). Serpentine Pavyonu 2011 [Fotoğraf 12]. http://www.dezeen.com/2011/07/10/serpentine-gallery-pavilion-2011-by-peter-zumthor-photographed-by-julien-lanoo/ adresinden elde edilmiştir.

Le Corbusier. (1986). *Towards a New Architecture.* New York: Dover Publications.

Libeskind, D. (2001). All The Angles. *Theguardian*. http://www.theguardian.com/culture/2001/jun/18/artsfeatures.arts adresinden, 26.02.2016 tarihinde edinilmiştir.

Maclean, John. (2003). Serpentine Pavyonu 2003 [Fotoğraf 4]. http://jstheater.blogspot.com.tr/2012/12/oscar-niemeyer-poet-of-geometry.html adresinden elde edilmiştir.

Maguire, John Alex. (2001). Serpentine Pavyonu 2001 [Fotoğraf 2]. https://tr.pinterest.com/pin/263601384410010621/ adresinden elde edilmiştir.

MVRDV. (2004). Serpentine Pavyonu 2004 [Fotoğraf 5]. http://www.architectmagazine.com/project-gallery/2004-serpentine-gallery-pavilion adresinden elde edilmiştir.

MVRDV. (2004). Serpentine Pavyonu 2004 [Fotoğraf 20]. http://exipres.blogspot.com.tr/p/serpentine-gallery.html adresinden elde edilmiştir.

MVRDV. (2011). MVRDV. In P. Jodidio (Ed.), *Serpentine Gallery Pavilions.* Köln: Taschen.

Niemeyer, O. (2011). 2003 Oscar Niemeyer. In P. Jodidio (Ed.), *Serpentine Gallery Pavilions.* Köln: Taschen.

Nouvel, J. (2010). Serpentine Sees Red. *Archpaper.* http://archpaper.com/news/articles.asp?id=4363#.VtCU0o9OKUm adresinden, 26.02.2016 tarihinde erişilmiştir.

Offenbach, John. (2008). Serpentine Pavyonu 2008 [Fotoğraf 9]. http://www.serpentinegalleries.org/press/serpentine-gallery-pavilion-2008-designed-frank-gehry adresinden elde edilmiştir.

Radic, S. (2014). Serpentine Gallery Pavilion 2014. *Serpentinegalleries.* http://www.serpentinegalleries.org/exhibitions-events/serpentine-galleries-pavilion-2014-smiljan-radic adresinden, 26.02.2016 tarihinde erişilmiştir.

Rex, George. (2014). Serpentine Pavyonu 2014 [Fotoğraf 30]. http://www.checkonsite.com/serpentine-gallery-pavilion-2014/ adresinden elde edilmiştir.

Rolland, Jessica. (2007). Serpentine Pavyonu 2007 [Fotoğraf 23]. http://archinect.com/news/gallery/54357/0/serpentine-pavilion-becomes-collaborative-event adresinden elde edilmiştir.

Ruault, Philippe. (2010). Serpentine Pavyonu 2010 [Fotoğraf 11]. http://www.serpentinegalleries.org/exhibitions-events/serpentine-gallery-pavilion-2010-jean-nouvel adresinden elde edilmiştir.

Ruault, Philippe. (2010). Serpentine Pavyonu 2010 [Fotoğraf 26]. http://www.dezeen.com/2010/03/23/jean-nouvel-to-design-serpentine-gallery-pavilion/ adresinden elde edilmiştir.

Sejima, K. ve Nishizawa, R. (2011). The Serpentine Gallery Pavilion. In P. Petschek ve S. Gass (Eds.), *Constructing Shadows: Pergolas, Pavilions, Tents, Cables and Plants.* Basel: *Birkhäuser, 192*.

Siza, A. ve de Moura, E. S. (2005). 2005 Serpentine Gallery. *Alvarosizavieira.* http://alvarosizavieira.com/2005-serpentine-gallery adresinden, 26.02.2016 tarihinde erişilmiştir.

Şentürk, L. (2012). Epilog: Deneysellik Üzerine Bir Manifesto?. *POMİ - Potansiyel Mimarlık İşliği - 2002-2012 Bir Tasarım Stüdyosunun On Yılı.* Codex Mimarlık Kitaplığı Atölye Dizisi 1. Eskişehir: ESOGÜ Mimarlık Bölümü Yayını.

Vitruvius, P. (2005). *Mimarlık Üzerine On Kitap* (S. Güven, Çev.). Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Welch, Adrian. (2008). Serpentine Pavyonu 2008 [Fotoğraf 24]. http://www.e-architect.co.uk/london/serpentine-gallery-pavilion-2008-images adresinden elde edilmiştir.

Winspear, James. (2005). Serpentine Pavyonu 2005 [Fotoğraf 6]. http://www.architectmagazine.com/project-gallery/2005-serpentine-gallery-pavilion adresinden elde edilmiştir.

Woods, L. (2010). Corrada Curti söyleşisi: Architecture as the Solid State of Thoughts: A Dialogue with Lebbeus Woods. (H. Ertaş, Çev.). Deneysel Mimarlık - Nerede Başlar Nerede Biter?. *XXI Mimarlık Mekan Tasarım Dergisi,* (105), 32-45.

Zumthor, P. (2011). A Garden Within A Garden. *Serpentinegalleries.* http://www.serpentinegalleries.org/exhibitions-events/serpentine-gallery-pavilion-2011-peter-zumthor adresinden, 26.02.2016 tarihinde edinilmiştir.

Çağdaş Türk-İslam Mimarisinde İslam Öncesi Geleneklerin İzleri: Akçakoca Merkez Camii

Esra Tokat*

Öz: Bu çalışmada, başlangıcından günümüze dek evrilerek devam eden Türk mimarlığının ulusal kimliği ve bu kimliğe etki eden ana faktörler arasında önemli yer tutmuş olan "Türklerin İslam öncesi geleneklerinin Türk-İslam mimarisine tesirleri", Akçakoca Merkez Camii üzerinden yorumlanarak anlatılmaya çalışılacaktır. İslam öncesi Türklerin göçer- yarı göçer yaşam tarzı, taşınmaz kültür varlıklarının inşasını mümkün kılmamıştır. Dolayısıyla gerçek anlamda siyasi birlik kurulan ve tam olarak yerleşik hayata geçilen Karahanlılar dönemine değin çadır kültürünün hâkim olduğu bir hayat sürdürülmüştür. İslâm'a geçişle birlikte inanç sisteminin değişmesine rağmen geleneklere bağlılıkla açıklanabilecek bir anlayışla, dinin öngörmediği türbe ve kümbet yapıları mimari repertuvara dâhil edilmiş ve asırlar boyunca söz konusu yapı tipinin inşasına, plan şemaları çeşitlendirilmek ve geliştirilmek suretiyle devam edilmiştir. Türk mimarlık tarihi boyunca her dönem ve coğrafyada büyük itina ile inşa edilmiş olan mezar anıtlarının menşeiyle ilgili ortaya atılan pek çok görüşten en kabul göreni, yapı tipinin kökeninin Orta Asya çadırlarına dayandığıdır. Asırlar sonra XXI. yüzyıl Türkiye'sinde bir ibadet yapısında yeniden canlandırılan bu geleneksel tutumun, mimarimizdeki ulusal etkilerin günümüze yansımaları bazında incelenme ve anlatılma gayesi taşınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Mimari, Sanat, Türk İslam Mimarisi, Türk Sanatı.

Giriş

Farklı coğrafyalarda, değişik siyasal birlikteliklere, sosyal yapılanmalara, inanışlara ve kültür etkilerine açık biçimde asırlar boyunca varlığını sürdüren Türk sanatı ve mimarisinin milli kimliğinin oluşumu ve günümüze ulaşana dek sürdürdüğü gelişiminde hangi geleneksel ögeleri bünyesinde barındırdığı, çokça tartışılmış bir konudur.

Bilindiği gibi Türkler, İslâm öncesi dönemlerinde göçer - yarı göçer yaşam biçimi sürmüş, İslâmiyet'e geçişin ardından kurulmuş ilk Türk-İslâm devleti Karahanlılar zamanından itibaren ise yerleşik hayatı tam olarak benimsemişlerdir. Bir milletin kültürünün temelini oluşturan sistemler zincirinin önemli halkalarından olan inanış biçimi ve yaşam şeklinin değişimi; sanat ve mimari anlayışının ve bunlara bağlı olarak ortaya konan maddi kültür ürünlerinin farklılaşmasını beraberinde getirmektedir. Ancak yine de kuşaktan kuşağa süregelen alışkanlıkların kolay terk edilmediği, toplum tarafından benimsenmiş ve artık gelenekselleş-

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B018
* Ataşehir Adıgüzel Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü.
E-posta: esratokat@gmail.com

miş yaklaşımlardan vaz geçilmediği bir gerçektir. Kültürün sürekliliği ilkesiyle doğru orantılı olan bu durum, Türk mimarisinde belki de en çok mezar anıtlarında kendisini belli etmektedir. Ölümden sonraki yaşam ve ata kültünün ön planda olduğu inanışın hâkim olduğu İslam öncesi dönemden gelen alışkanlıklar, İslâm'a geçişle birlikte terk edilmemiş ve dahası; İslâm dininde mezar yerinin belirgin biçimde öne çıkarılması dahi hoş karşılanmamasına rağmen, anıtsallığa varan türbe ve kümbetlerin inşası günümüze değin devam ettirilmiştir.

Çadırdan Türbeye

Fikri kaynaklarını İslam öncesi dönemden alan Türk mezar anıtlarının yapısal temellerinin de aynı devre dayandığı bilinmektedir. Özellikle Anadolu Türk mimarisinde çeşitlenerek gelişen ve birer sanat eseri haline gelen türbe ve kümbetlerin plan menşeinin otağlardan geldiği yaygın bir görüştür. Otto Dorn:

"ölen birinin cesedinin bir çadır içine yerleştirilmesi ve arkadaşlarının atlarıyla ağıt yakarak çadırı tavaf etmeleri" (Aslanapa, 1955, s.15),

gibi Orta Asya ölü gömme geleneklerine atıf yapmış, birer ziyaretgâh niteliği taşıyan Türk mezar yapılarının öncüsü olarak çadırları işaret etmiştir. Bu düşünceyi destekleyen yapısal özelliklerin başında; türbe ve kümbetlerin, "yurt" olarak adlandırılan çadırların üstünü anımsatan külah örtüsü, renkli keçelerle süslenmiş çadırları hatırlatan tuğla süslemeleri ve yine çadırların dışına dolanan bezlerin püsküllü kenarlarını çağrıştıran saçaklar gelmektedir (Diyarbekirli, 1964, s.27). J. Strzygowski de kubbeyle örtülü yuvarlak kümbetlerin Orta ve Önasya Türk çadırlarını temel aldığını belirterek, çadırlarda pencere süsü olarak kullanılan saçaklı perdelerin kümbetlerdeki frizlere denk geldiğini söylemekte ve bu tip detayları kumaşın taşa yansıması olarak belirtmektedir (Strzygowski, 1975, s.11-69). Ayrıca, göçebe Türk toplumlarının mezar yerinin üzerine çadır kurmaları veya ev yapmaları ve evin duvarlarını ölüye ait çizimlerle süslemeleri gibi uygulamaların, özellikle Göktürkler devrinde sıklıkla tatbik edildiği bilinmektedir (Ögel, 1984, s.131). Hunların ölen kişileri mumyalamaları ve Göktürklerin de mezar yerlerinin üzerine bina inşa etmeleri gibi adetlerin varlığının bilinmesi, Anadolu Türk mimarisinde sıklıkla karşımıza çıkan, alt katlarında kripta bulunan iki katlı mezar anıtlarının Orta Asya Türk geleneğini sürdürdüğü fikrini pekiştirir niteliktedir (Önkal, 1996, s.6).

Mezar anıtlarının prototipi olduğu yönünde pek çok düşünce bulunan Orta Asya Türk çadırlarının iskeleti, birbirlerine çatılarak dizilen ağaç sırıkların kesişim yerlerinden iplerle bağlanması suretiyle meydana getirilen panolardan oluşmaktadır. Araları boşluklu çapraz kafesler biçimindeki panoların yuvarlak bir alanı saracak şekilde bir araya gelmesiyle oluşan silindirik çevre duvarı ve çevre duvarının üst örtüsü, çadırın ana bölümleridir (Şekil 1).

Şekil 1. Dehistan'da bir yurt -1962 (N. Diyarbekirli)

Genellikle doğu tarafına içi boş çerçeve biçimindeki bir pano, kapı görevi görmesi için yerleştirilmektedir (Şekil 2). İç kısmın ortasında, ısınmak ve bazen de yemek pişirmek amacıyla ocak yeri bulunmaktadır. İçeride yanan ateşin dumanının dışarıya verilmesi için üst örtüde ocak yeriyle aynı aksta bir havalandırma açıklığı bırakılmakta ve yağışlı günlerde bu açıklığı örtmek maksadıyla "tünlük" adı verilen keçe örtü hazır tutulmaktadır. Kapı üzerinde de tünlük gibi gerektiğinde kapıyı örtmek veya açmak için iple sarılıp rulo haline getirilmiş toplan anabilir bir başka keçe örtü bulunmaktadır (Bozkurt, 1993, s.160).

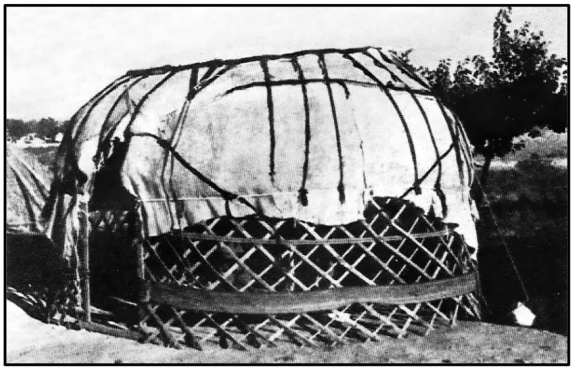

Şekil 2. Anadolu'dan bir yurt örneği – 1962 (N. Diyarbekirli)

Kısaca izah edilmeye çalışılan çadırların bu düzeni; kurulum, toplanma ve taşınma bakımından kolaylık sağlamış ve yapıyı, Türkler gibi göçebe yaşam süren bir toplum için oldukça işlevsel hale getirmiştir.

> "Tarihsel kaynaklarda Türklerin ana yurdu olarak ifade edilen Orta Asya'daki göçebe yerleşimlerin yılın değişik zamanlarında ve özellikle de yazlık ve kışlık zaman dilimlerinde farklı coğrafi bölgelerde kümelenmesi mekânın dinamik yapısının artmasına ve mekânda esneklik ve akışkanlığın sağlanmasına katkıda bulunmuştur." (Kavas, 2012, s.508)

Mimarinin tarihsel sürekliliği içerisinde, erken Türk- İslâm mimarisinde Orta Asya çadır geleneğinin mimariye yansımasını Karahanlılar döneminde karşımıza çıkan mezar anıtlarında görmekteyiz. Karahanlılar dönemi türbe ve kümbetlerinde genel plan, taşıyıcı sistem görevini üstlenen dört duvarın oluşturduğu kare mekânın, içten tromplarla geçişleri sağlanmış bir kubbeyle, dıştan ise külahla örtüldüğü sade bir görünümdedir. Karahanlı ve Gazneli dönemlerinde yaygın olan kare planlı mezar yapılarına Büyük Selçuklu Devleti dönemiyle birlikte çokgen ve silindirik gövdeli şemalar dâhil olmuştur. Anadolu Selçuklu döneminde ise yapı türüne ait planlar çeşitlenmiş; Anadolu öncesi örneklere kıyasla süsleme detayları bakımından daha yalın olmakla birlikte, farklı ve yeni plan tipleri hayata geçirilmiştir.

Anadolu öncesi ve sonrası devirlerde farklı bölgelerin sunduğu hammadde kaynaklarından ötürü yapı malzemesinin uğradığı değişkenliğe rağmen, uzun dönemi kapsayan mimari gelişim içerisinde ortaya konmuş plan tipleri, belli bir çizgiyi takip etmiştir. Mezar anıtlarının Türk eliyle Anadolu'ya taşınması ve yeni kültür ortamında dahi bu denli benimsenmiş olmasının nedenini mimari geleneğin yansıması olarak değerlendirmek, şüphesiz ki yanlış olmayacaktır. Zira keçe ve kumaşla örtülen ahşap iskeletli çadırların, biçimsel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, taş ve/veya tuğla malzeme ile inşa edilmiş mezar anıtlarında yeniden hayat bulduğu, günümüzde de varlığı bilinen maddi kültür kanıtları üzerinden tespit edilebilmektedir. Anadolu Türk mimarisinde hemen her coğrafyada inşa edilen mezar anıtlarında en yaygın şemanın, çokgen veya silindirik gövde üzerine oturan ve yuvarlak ya da prizmatik bir külahla örtülen türbe ve kümbetler olarak yoğunluk gösterdiği bilinmektedir. (Arık, 1969, s.94).

Şekline göre on, on iki ve sekiz kenarlı olarak tipolojik bir ayrıma tabi tutulan çokgen mezar anıtları içerisinde sekizgen gövdeli plan, yalnızca çokgen şemalar arasında değil aynı zamanda Anadolu'da inşa edilmiş tüm mezar anıtları içerisinde de sayıca üstün durumdadır. Anadolu'daki en erken örneklerini XII. yüzyıla tarihlenen Kırk Kızlar Türbesi, Amasya Hilafet Gazi Kümbeti ve Divriği Sitte Melik Kümbeti ile gördüğümüz sekizgen mezar anıtları içerisinde; XIII. yüzyıl yapısı olan Kayseri Huand Hatun Kümbeti, XIV. yüzyılda inşa edilmiş Niğde Hüdavend Hatun Türbesi ve XV. yüzyılda Osmanlı devrinin önemli mezar anıtlarından biri olan Bursa Yeşil Türbe, yapı tipine dair verilebilecek pek çok örnekten yalnızca birkaçıdır. Plan kurgularına kısaca değinmek gerekirse, Niksar'da bulunan 1120 tarihli Kırk Kızlar Türbesi, alt katın mumyalık, üst katın ise ziyaretgâh mekânı olarak düzenlendiği diğer bir ifadeyle kriptalı mezar anıtlarının Anadolu Türk mimarlığı için erken bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Sekizgen gövdeli Kırk Kızlar Türbesi, içten kubbeli – dıştan piramidal külahlı olmak üzere çift kabuk sistemiyle örtülmüştür (Şekil 3).

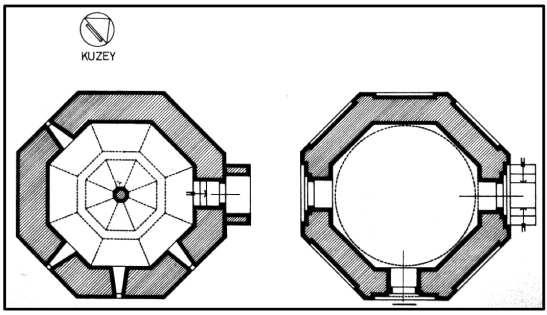

Şekil 3. Kayseri Huand Hatun Kümbeti Planı (M. Zeki Sönmez)

Erken Türkmen Beylikleri'nden biri olan Danişmentlilere ait 1145 tarihli Amasya Hilafet Gazi Kümbeti de kare alan üzerinde beşik tonozla örtülü mumyalık katı ve sekizgen gövdeli ziyaret mekânı ile iki katlı mezar anıtlarının bir başka örneğidir. Sekizgen planlı gövdesine uyumlu olarak yapının üzeri sekizgen piramidal bir külahla örtülü hâldedir (Şekil 4).

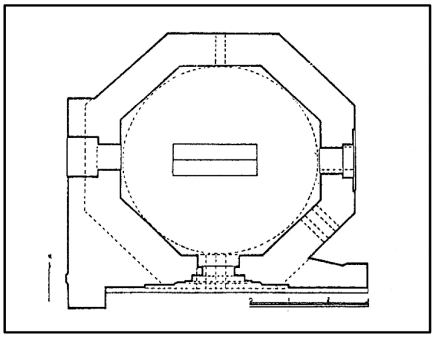

Şekil 4. Amasya Hilafet Gazi Kümbeti planı (H. Önkal)

Sekizgen planlı bir diğer yapı olan Mengücekoğulları'na ait 1195 tarihli Divriği Sitte Melik Kümbeti'nde de içten kubbe – dıştan sekizgen piramidal üst örtü sistemi gövde şeması ve üst örtü arasındaki ahengi korur niteliktedir (Şekil 5).

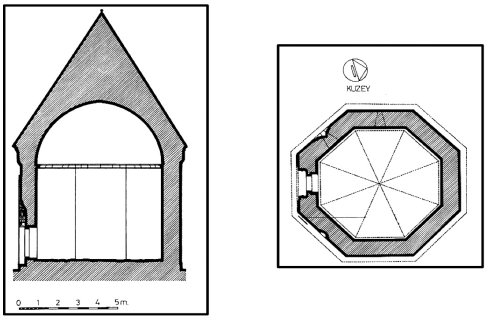

Şekil 5. Divriği Sitte Melik kümbeti Kesit ve Planı (M. Zeki Sönmez)

Anadolu Selçuklu döneminin sekizgen planlı mezar anıtlarından biri olan 1238 tarihli Kayseri Huand Hatun Kümbeti ise cami ve medrese yapılarının birleştiği noktadaki farklı konumu dolayısıyla medresenin ana eyvanının yanındaki hücreden girişlerin sağlanmaktadır. (Karamağaralı, 1976, s.199). Kare kaide üzerinde sekizgen gövdeye sahip yapı, içten kubbeyle - dıştan piramidal külahla örtülüdür (Şekil 6).

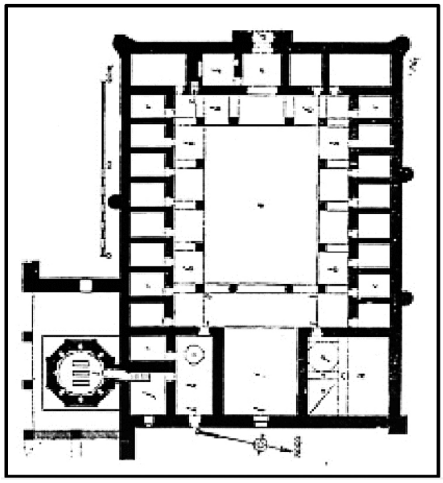

Şekil 6. Kayseri Huand Hatun Medresesi ve Kümbeti (H. Karamağaralı)

1312 yılında inşası tamamlanmış olan Niğde Hüdavent Hatun Türbesi, sekizgen kaide üzerinde yükselen sekizgen gövdesiyle Anadolu'daki Türk mezar anıtlarının XIV. yüzyıl örneklerinden biridir. Gövde üzerine oturan on altıgen kasnağının üzerinde içten pandantifli bir kubbeli olan yapı, dıştan sekizgen piramidal külah örtüsüne sahiptir (Şekil 7).

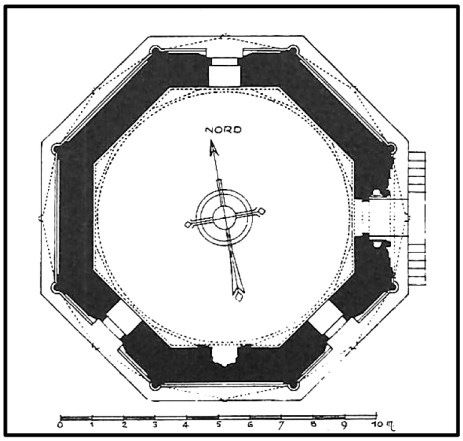

Şekil 7. Niğde Hüdavend Hatun Türbesi Planı (A. Gabriel)

Doğudan batıya uzanan Anadolu toprakları üzerinde kurulan Türk beylik ve devletleri kronolojisinde inşa edilmiş türbe ve kümbetler arasında yer alan Yeşil Türbe, atlı göçebe kültürünün çadırlarından günümüz Türkiyesi'ne uzanan zaman diliminde önemli bir ara yapı durumundadır. Mimar Hacı İvaz'ın eseri olan Yeşil Türbe, 1424 tarihlidir. İçten ve dıştan sekizgen plana sahip yapı, iki katlıdır. Kripta katı olarak da adlandırılan mumyalık katı tonozla, giriş seviyesindeki ziyaret mekânı ise Türk üçgenleriyle geçişleri sağlanan ve yüksek bir sekizgen kasnağa oturan bir kubbeyle örtülüdür. İçeriyi ışıklandırmak maksadıyla kasnağın her bir yüzüne pencere açıklığı bulunmaktadır. Türk mimarisinin iki katlı mezar anıtı geleneğini yapısal bağlamda ifade eden Yeşil Türbe, süsleme özellikleriyle de başlangıçtan günümüze süren ulusal kimliği yansıtmak hususunda nitelikli bir örnektir (Şekil 8).

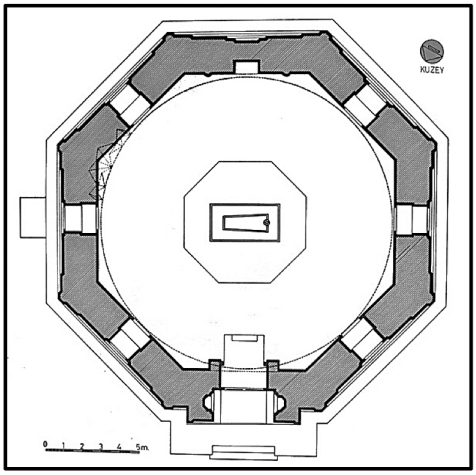

Şekil 8. Bursa Yeşil Türbe Planı (M. Zeki Sönmez)

Geleneğin İzleri: Akçakoca Merkez Camii

Menşeini Orta Asya çadırlarından alan türbe ve kümbetlerin, Türk mimarlığının başlangıcından beri iklimsel ve dönemsel etkenlere açık biçimde gelişerek günümüze ulaşan kimliğinin yansımaları; asırlar sonra bir ibadet yapısında karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın kapsamında yer alan Akçakoca Merkez Camii, plan ve süsleme detayları bakımından otağları temel almakta ve dolayısıyla yapı, Türk mimarlık tarihi açısından aynı zamanda mezar anıtlarının karakteristiğini de tekrar eden bir nitelik kazanmaktadır.

Y. Mimar Ergün Subaşı tarafından tasarlanan Akçakoca Merkez Camii'nin inşasına 1989 yılında başlanmış ve yapı, 2004 yılında hizmete açılmıştır. İki minareli ve iki katlı düzenlenmiş yapının vaziyet planında şadırvan ve sonradan eklenmiş olan Kur'an kursu bulunmaktadır (Şekil 9).

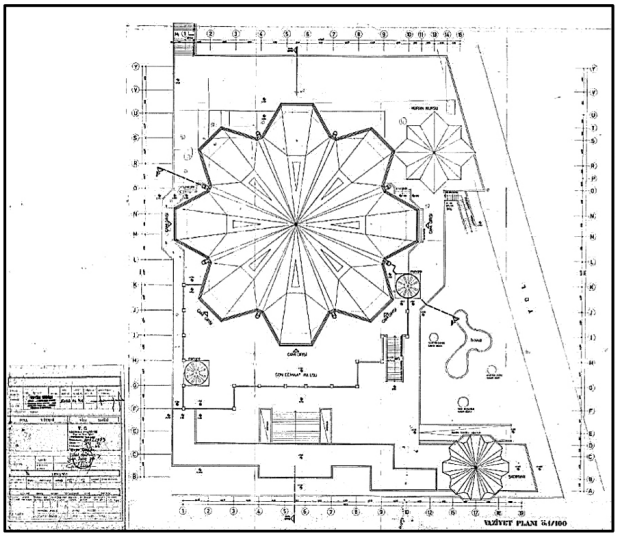

Şekil 9. Akçakoca Merkez Camii Vaziyet Planı (Akçakoca Belediyesi İmar İşleri Arşivi'nden)

Akçakoca Merkez Camii, 24 tanesi kubbe ayaklarının, 82 tanesi kirişlerin, 54 tanesi iki minarenin altında olmak üzere, 60 cm çapında toplam 160 adet beton kolon tarafından taşınmaktadır. Caminin planı, sekizgen gövde üzerine oturan sekizgen bir örtü sistemini gözler önüne sermektedir.

Yapının esasen "kendi kendini taşıyan" kubbe düzeneği, sekizgen gövdeyi vurgular biçimde kubbe göbeğinden zemine doğru açılarak inen sekiz dilimli betonarme kabuk sistemine dayanmaktadır (Şekil 10- Şekil 11).

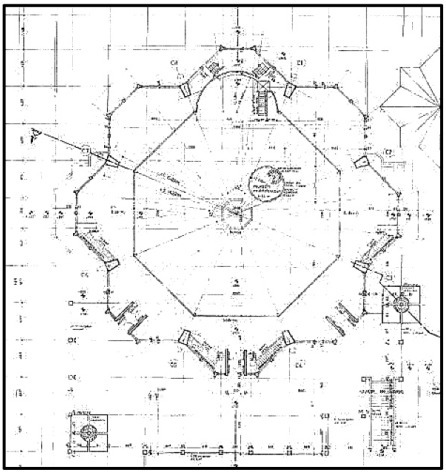

Şekil 10. Akçakoca Merkez Camii Planı (Akçakoca Belediyesi İmar İşleri Arşivi'nden)

Ergün Subaşı ile yapılan görüşmede mimarın belirttiği gibi:

> "yan cephelerde gözlenen desteklerin hiçbir taşıyıcı özelliği olmamakla birlikte, söz konusu elemanlar yapının camlarını sabitlemek amacıyla yerleştirilmiştir" (Şekil 12).

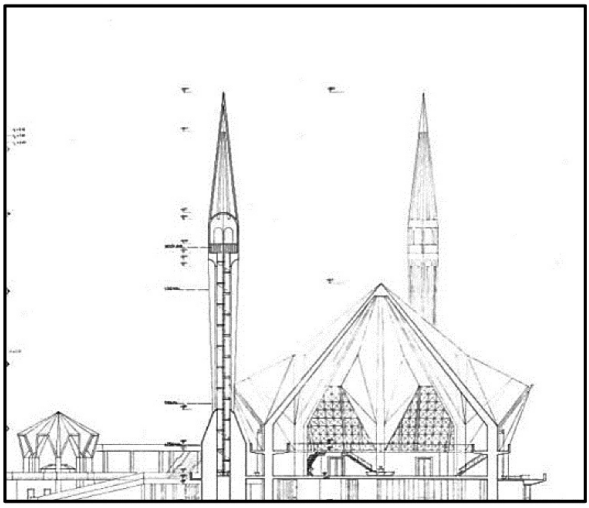

Şekil 11. Akçakoca Merkez Camii AA Kesiti (Akçakoca Belediyesi İmar İşleri Arşivi'nden)

Görünümü ile yeni ve modern ama aynı zamanda Türk geleneğini de yansıtan bir yapı meydana getirmeyi amaçladığını belirten Subaşı, bu kararı alırken Akçakoca bölgesindeki Türkmen nüfusunu da göz önünde bulundurduğunu ve caminin tasarımına karar verme aşamasında bölgenin etnik yoğunluğunun kendisini etkilediğini belirtmiştir.

Şekil 12. Akçakoca Merkez Camii (Ö. Özgülbaş - Akçakoca Belediyesi İmar İşleri Arşivi'nden)

1296 metrekarelik ibadethane ölçüsüne sahip Akçakoca Merkez Camii'nin oturduğu 4900 metrekarelik alan boyunca mevcut olan yapılardan zemin seviyesindeki işyerleri, dükkânlar, 120 kişilik konferans salonu ve şadırvan, mimarın özgün tasarımına aittir. İki katlı şadırvanın üst kat kotunda bulunan Kur'an kursu amaçlı ek yapı ise sonradan yerel bir ustaya caminin cephe görünümüne uygun biçimde yaptırılmıştır. Bu esnada belirtmek gerekir ki; caminin zemin katında yer alan dükkân sıraları, bir ibadet yapısında ticari işletmelerin varlığından ötürü çevre halkı tarafından tepki çekmişse de esasen bu düzenin, Osmanlı dönemi mimarisinde sıkça uygulanmış bir yöntem olduğu bilinmektedir. Kimi zaman eğimli topografyalarda kot farkını gidermek amacıyla zemin kat seviyesini eşitlemek için inşa edilen dükkânlar, bazen de inşa arazisinde eğim farkı olmasa bile giriş seviyesini çepeçevre dolanacak şekilde sıralandırılmışlardır. Camiye gelir sağlanması ve bulunduğu bölgeyi hem ticari hem de nüfus bakımından canlandırılması amacıyla inşa edilen dükkânların Akçakoca Merkez Camii'nde de karşımıza çıkması, Orta Asya'dan günümüze uzanan zaman diliminde bir ara devir olan Osmanlı döneminin fevkani camilerini hatırlatmakta ve Türk geleneğinin izlerini bir kere daha gözler önüne sermektedir (Şekil 13).

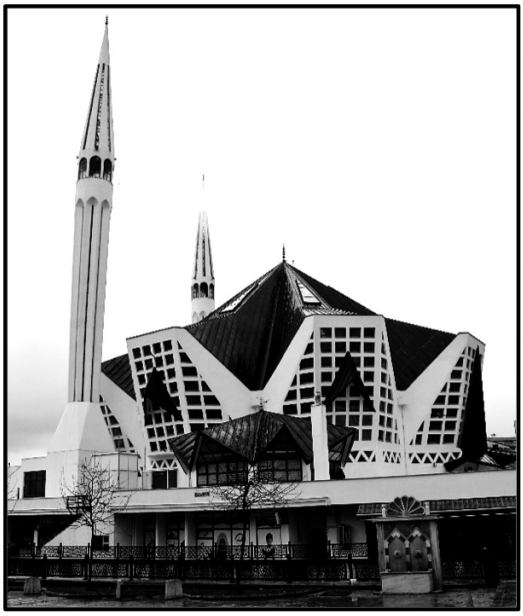

Şekil 13. Akçakoca Merkez Camii- Genel Görünüm

Dükkân ve işyerlerinin varlığından ötürü yapının cadde seviyesinden yüksek düzeni, cenaze arabasının gasilhaneye ulaşmasını sağlamak maksadıyla girişte bir rampa yapılmasını gerekli kılmıştır. Caminin çarşıya bakan cephesi yönünden girişi sağlanan rampa, zeminden bir kat yukarıda konumlandırılmış musalla taşlarının bulunduğu alana ulaşmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14. Gasilhaneye ulaşan rampa

Akçakoca Merkez Camii'nin doğu ve batı yönlerinde bulunan 58 metre uzunluğundaki iki minaresi, yukarı kısımda pahlanmak suretiyle sekizgene dönüştürülen kübik kaidenin üzerinde dar ancak derin nişlerle yivlenmiş bir gövdeye sahiptir. Gövde üzerindeki sekiz nişin iç kısmına yerleştirilen turkuaz rengi camlar, iç taraftan ışıklandırma bantları olarak düzenlenmiştir. Her iki minarede de turkuaz rengi camlarla kapatılmış olan ve yuvarlak kemerlerle çevrilen tek şerefenin üstü, alem kısmına kadar sivrilerek devam etmekte ve üst örtü şerefeden aleme kadar daralarak uzayan sekiz adet turkuaz rengi camla son bulmaktadır. Kaidesi, yivli gövdesi, şerefesi ve sivri külahı yaşatan üst örtüsüyle fikren klasik anlayışa hizmet eden minareler; tasarım, teknik ve malzeme bakımından tamamen çağdaş bir yorumun ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 15).

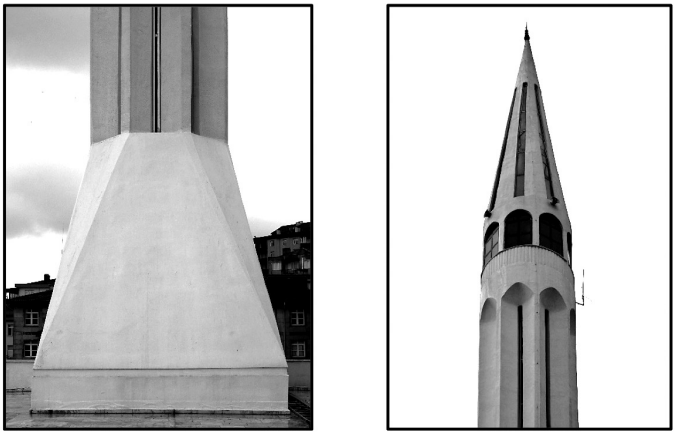

Şekil 15. Minarelerden detaylar

Malzeme kullanımı ve teknik özellikleri yönünden modern bir uygulamaya sahip olan caminin yalnızca minarelerinde değil diğer tüm elemanlarında gözlenen ortak yön; plan şeması, geçiş elemanları ve üst örtüsünde biçimsel açıdan geleneksel yöntemlerin baskın oluşudur.

Türk otağlarından esinlenilerek inşa edilmiş olan Akçakoca Merkez Camii, plan tasarımı kadar süsleme detaylarıyla da Anadolu öncesi Türk mimari karakterini yansıtır niteliktedir. Yapının genel süslemesindeki desen ve renk seçimleri gibi, nesnelerin biçimsel özellikleri de Orta Asya'dan Selçuklu'ya aktarılarak Türk sanatında yer edinmiş olan sekizgene dayalı geometrik formları muhafaza etmektedir. Emre Türe tarafından tasarlanan ışıklandırmalar, camide vurgulanan Selçuklu etkili sekizgen şekli destekler biçime sahiptir. Kubbe göbeğinden aşağı doğru sarkan ana ışıklandırma avizesi gibi, sekiz kenarda yer alan üst kat ışıklandırmaları ve iç mekânda duvar yüzlerine sabitlenen aplikler de aynı sekizgen biçimi yansıtmakta ve caminin diğer tüm yapısal ve tezyini elemanlarıyla bütünleşen bir görünüm sergilemektedir (Şekil 16).

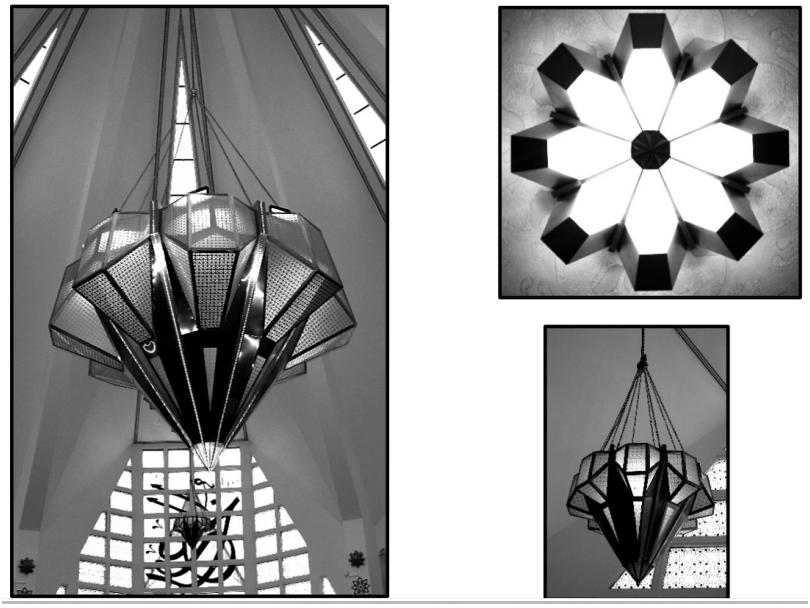

Şekil 16. Cami içinden tavan ve duvar aydınlatmaları

Girişlerde yer alan ayakkabılıklar da sekizgen biçimleriyle sıra dışı bir görüntü arz etmekte ancak bununla birlikte cami genelinde vurgulanmak istenen sekizgen düzene uyum sağlamaktadırlar (Şekil 17). Camilerde genel olarak kullanılan tek doğrultu üzerinde sıralanmış basamaklı raf düzeninin yerine, daha az işlevsel olan tek merkezden sekiz farklı yöne açıklık veren ahşap raf sisteminin tercih edilmesinin nedeninin, işlevden ziyade estetik bütünlük kaygısı güdülmesinin bir sonucu olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

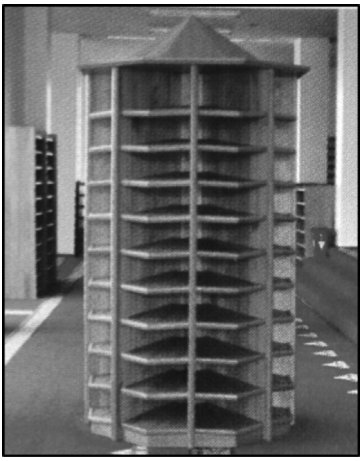

Şekil 17. Giriş Kısmındaki Sekizgen Ayakkabılıklar

Akçakoca Merkez Camii'nin kapı kanatları, müezzin mahfili, minberi ve vaaz kürsüsü gibi mimari elemanları, Türk ahşap işçiliğinin geleneksel kündekâri tekniğini devam ettirir niteliktedir. Ahşap basamaklarla çıkılan 2 katlı düzenlenmiş 4 metrekarelik sekizgen biçimli müezzin mahfilinin her iki katının da korkuluklarında gözlenen sekizgen geçmeler (Şekil 18), caminin üst katını çevreleyen ahşap korkuluklarda (Şekil 19), birkaç basamakla çıkılarak ulaşılan sekiz köşeli vaaz kürsüsünün kenarlıklarında (Şekil 20) ve minberin basamak korkuluklarında aynen tekrar edilmektedir.

Şekil 18. Müezzin Mahfili

Şekil 20. Vaaz Kürsüsü

Şekil 19. Müezzin Mahfili ve Üst Kat Korkulukları

Camiye girişi sağlayan dokuz adet kapı, yine kündekâri ahşap işçiliklidir. Kapı üzerindeki ahşap kündekâri işçiliği, her kapının göbeğine yerleştirilmiş birbirleriyle eş üç ve bazı kapılarda ise dört adet geometrik geçme motifli panolarından oluşmaktadır. Üçgen, dörtgen ve altıgenlerin birbirleriyle kesişmesiyle merkezde oluşan sekiz köşeli yıldız motifi, Selçuklu dönemi bezeme karakterini yansıtır niteliktedir (Şekil 21).

Şekil 21. Caminin Kündekâri işçilikli Ahşap Kapıları ve Detay

Işıklandırma bakımından oldukça başarılı olduğu gözlenen Akçakoca Merkez Camii'nin pencere vitrayları, erken devir Türk sanatının tezyini motiflerini içermektedir. Vitraylarda, sekizgen geometrik geçmelere, stilize hataîlere ve çintemani motifini meydana getiren iki desenden biri olan pelengiye ağırlıklı olarak yer verilmiştir (Şekil 22).

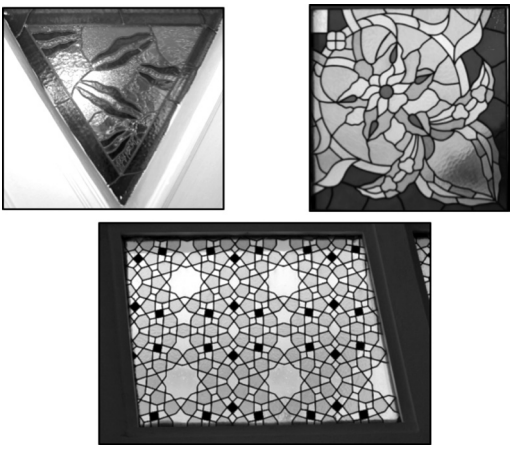

Şekil 22. Vitraylardaki Geleneksel Motifler

Ayrıca, Erken Osmanlı dönemi camilerinde özellikle Bursa ve Edirne yapılarında gerek cephe düzeninde gerekse iç mekânda yer verilen celî hatlar, sekiz kenarlı cephe düzeninde bulunan cam sıralarına işlenmiş vitraylarda, geleneksel geometrik süslemelerle alternatifli olarak yerleştirilmişlerdir.

İbadet yerini gösteren güney yönündeki mermer mihrap, dikdörtgen bir çerçeve içerisindeki yuvarlak bir nişten ibarettir. Oldukça sade düzenlenmiş mihrapta gözlenen tek süsleme, çerçevenin etrafını dolanan ayet kuşağı, niş üzerinde yer alan kitabe, orta kısma yerleştirilmiş sekizgen avize ve nişin iki yanındaki şamdanlardır (Şekil 23).

Şekil 23. Akçakoca Merkez Camii Mihrabı

İbadet mekânı içerisinde ise duvar ve tavanlar kısmen de olsa boyalı nakışlarla süslenmiştir. Yer yer duvar yüzlerinde ve az da olsa tavan bezemesinde gözlenen kalem işlerindeki motif ve kompozisyonlarda, Türk tezyinatının geleneksel süslemelerinin izlerinin takibi mümkündür. Hatai, rumî ve çintemani gibi bilinen en erken Türk motiflerinin modern bir yapıda uygulanışı, kökene bağlılığı amaçlayan böylesi bir yapıdaki bütünselliği korumakta; süslemelerin sayıca ve kapladıkları alan bakımından mütevazı ölçüleri koruması ise abartıdan uzak ve göze batmayacak bir gelenesekselciliği yaşatmaktadır (Şekil 24).

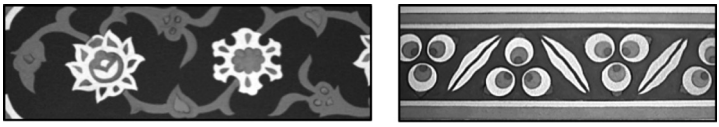

Şekil 24. Akçakoca Merkez Camii İç Mekândaki Kelam İşi Süsleme Motiflerinden

Sonuç

Dünya ulusları içerisinde Türk sanatı ve mimarisinden söz edebilmek, tarihsel süreçte somutlaşmış bir Türk üslubunun ortaya konmuş olmasıyla mümkündür. Türklerin en erken maddi kültür ürünleri, ihtiyaca yönelik fiziki ortamları sağlamaya yarayacak mekân düzenleri şeklinde gelişirken; konfor ve yaşamsal ihtiyaçlar, göçebe hayat şartlarının izin verdiği ölçüde sağlanmaya çalışılmıştır. Dönemsel yerleşmelere veya sürekli göçe dayalı yaşam biçiminin zorunlu kıldığı bir ortamda; doğadan bulunacak malzemelerle oluşturulabilen, kolay toplanabilir, taşınabilir ve yeniden kurulabilir özelliklere sahip en uygun barınaklar, çadırlarda hayat bulmuştur.

Doğuşunu ve en erken örneklerini Orta Asya bozkırlarında bulduğumuz Türk sanatı ve mimarisinin ilk dönemleri için, yerleşik hayata ve İslamiyet'e geçişin ardından önceki alışkanlıkların tamamen terk edildiği ve bir anda yeni düzene adapte olunduğunu söylemek, gerçek dışı olacaktır. Savaşlar, barışlar, fetihler vb. gibi siyasi olayların net tarihsel rakamlarla ifade edilmesinden ayrı olarak; bir kültürün toplumda yer etmesi, toplumdan silinme süreci, yeni kültür ortamı içerisinde alt kültür olarak varlığını sürdürmesi veya hepten unutularak yok olması gibi durumlar, uzun zaman dilimleri içerisinde gerçekleşen ve kesin tarihi rakamlarla ifade edilemeyecek süreçleri gerektirmektedir.

Bu noktada değinilmek istenen, Türklerin göçer - yarı göçer hayatı terk ederek yerleşik yaşamın şartlarına uyum sağladıkları dönemlerine ait imar çalışmalarının belirleyicilerinin, yaratılan yeni kültür ortamıyla alakalı olduğudur. Değişen toplum yapısı, hayat biçimi, dini inanış ve devlet düzeninin mecbur kıldığı yeni binaların başlıcaları olarak; ibadethaneler, eğitimin gerçekleşeceği medreseler, ticari hayatı canlı tutan ve güven altına alan kervansaraylar, yönetim binaları ve konutlar sayılabilmektedir. Yeni kültür ortamının ve inanış biçiminin mecbur kıldığı bu yapıların yanı sıra dinin öngörmediği türbe ve kümbetlerin inşasına devam edilmesi ise şartlar değişse bile kültürün kalıcılığı ilkesine yani geleneğe bağlılıkla açıklanabilmektedir. Nitekim Türklerin tarih boyunca kurdukları devlet ve beyliklerin kültürel yaklaşımı mercek altına alındığında, siyasi varlıklarını değişik dönemlerde farklı isimler altında devam ettirmelerine rağmen, yeniliklere açık ama aynı zamanda geleneksel tutumlarını korudukları gözlenmektedir. Bu durum ise en yalın ifadeyle, milli bir kimliğin varlığı ve sürekliliğiyle açıklanabilmektedir.

Oluşumundan günümüze ulaşana kadarki zaman diliminde Türk sanatının belirleyicileri olarak; Türklerin İslam öncesi gelenekleri, İslâm dinini benimsemeleriyle birlikte farklılaşan inanış ve yaşam biçimleri, uzun bir sürece yayılan göç hareketleri boyunca göç yolları üzerinde tanıştıkları farklı kültürler, Anadolu'ya gelindiğinde karşılaşılan önceki uygarlıkların kültür mirası, coğrafi konumun belirlediği komşu medeniyetlerin etkileri ve sonunda Osmanlı egemenliğiyle birlikte özellikle Batı Anadolu'da yüzyıllar boyunca hâkim olmuş Bizans'ın bölgedeki yüzlerce yıllık kadim varlığının izleri sayılabilmektedir. Tüm bu etkenler,

genel anlamda Türk mimarisini besleyen ve gelişimine tesir eden faktörler olmuşsa da söz konusu yapı tipi mezar anıtları olduğunda, çıkış noktası bizlere yeniden Anadolu dışı coğrafyayı ve İslâm öncesi dönemleri işaret etmektedir.

Çadırdan türbeye ve türbeden günümüz camisine aktarılmış olan geleneksel unsurları sıralarken göz önünde bulundurmamız gereken önemli hususlardan biri, Türk mimarisinin gelişimindeki her üslubun kendinden önceki dönemin özelliklerinin üzerine yeni ve uygun olanı katarak bir sentez oluşturduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğidir. Göçebe kültüründen itibaren kronolojik biçimde birbirini izleyen Göktürk, Uygur, Karahanlı, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı mimarileri; farklı dönemlerde değişik üslupları ortaya koymuşlarsa da esasen hepsi de milli kültürün ortak bir yorumunu hayata geçirmişlerdir. (Tuncer, 1984, s.67).

Mimari geleneğin günümüze yansımasını ifade etmek için yukarıda temel bazı özellikleriyle ele almış olduğumuz Akçakoca Merkez Camii'nin genel plan ve süsleme detayları göz önüne alındığında, plan tipi her ne kadar Orta Asya çadırlarından esinlenilmiş olarak tasarlanmış olsa da; cami kurgusunda ve mekân içerisindeki bazı detaylarda Selçuklu ve Osmanlı izlerinin rahatlıkla takip edilebildiği ve caminin milli Türk mimarisinin çağdaş bir yorumu olarak düşünülmesi gerektiği aşikârdır. Buna rağmen, alışıldık cami mimarisinden ayrılan kimliğiyle Akçakoca Merkez Camii, yapım aşamasında bazı tartışmalara konu olmuştur. Caminin yapımından önce sunulan maketin, çevre halkı tarafından protesto edilerek kırıldığı bilinmektedir. Geçtiğimiz haftalarda yapının ziyaret edilmesi esnasında yerel halkla yapılan konuşmalar sırasında, bölge sakinlerinin camiyle ilgili eleştirilerinin halen devam ettiği fark edilmiştir. Şüphesiz ki bu durum, yapının esasen milli Türk mimari ögelerini bünyesinde barındırmasına rağmen, toplumun aşina olduğu geleneksel ibadethane fikrini ifade etmemesinden kaynaklanmaktadır.

Bu noktada, modern teknikler ve malzemelerle üretilmiş çağdaş cami mimarisine katılan geleneksel yaklaşımların niteliği ve gerekliliği, günümüzde çokça tartışılan sorunsallardan biri olarak, değinilmesi gereken bir başka husustur. Doğan Kurban'ın çağdaş cami tasarımını kültürel boyutlar konusunda ele alırken belirttiği gibi:

"Günümüzde en güç mimari tasarım sorunlarından birinin cami tasarımı olduğu söylenebilir. En karmaşık işlevsel ve teknik sorunları çözümleyerek genel beğeni düzeyinde yadsınamayacak yapıları gerçekleştiren mimarların basit bir mescit tasarımında doyurucu bir çözüme ulaşmakta büyük bir sıkıntı çektiklerini görmek olasıdır. İşlevi bu denli sade ve tek yönlü olan bir yapının mimari tasarımında karşılaşılan güçlük, açıkça simgesel niteliğinin kültürel içeriğinden ve bunun yorumunun güçlüğünden kaynaklanmaktadır". (Kuban, 2015, s.167).

Bu sözlerden de anlaşılabileceği gibi, özellikle XVI. yüzyıla damgasını vurmuş klasik cami formunun toplum tarafından kabul edilirliğinin yüksek oluşu, tasarımcıları etkilemektedir. Bu

durum, günümüz mimarisinde sanatçının özgünlüğünü sekteye uğratmakta ve çağdaş cami mimarisi kapsamında ortaya konacak olan ürünleri birer taklitten ibaret kılmaktadır. Eskiye öykünme, milli tavrı koruma ve kültürel geleneği yaşatma olgularının geçmiş yapı örneklerini aynen tekrar etme düşüncesiyle bağdaştırılması, söz konusu taklitçiliği körüklemektedir.

Kaynakça

Arık, M. O. (1969). Erken Devir Anadolu - Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri, *Anadolu (Anatolia)*, XI, 57 - 100, Ankara.

Aslanapa, O. (1955). *Türk Sanatı*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Bozkurt, N, (1993). Çadır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 8, s. 158 - 162).

Diyarbekirli, N. (1964). Halk Sanatımızın Değeri, *Akademi – Mimarlık ve Sanat*, 1, 26 - 29.

GABRIEL, A. (1940). *Voyages Archaeloqique Dans la Thrque Orientale*, Paris

Kavas, K. R. (2012). Türk Konut Mimarisinde Tarihsel Süreklilikler, *Belleten*, 276, (C. LXXVI, s. 503-526), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karamağaralı, H. (1976), Kayseri'deki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülahazalar, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.XXI: 199 - 245

Kuban, D. (2015). Çağdaş Mimari Tasarımının Kültürel Boyutları ve Madrid Yarışması, *Doğan Kuban Yazıları Antolojisi – Sanat, Mimarlık, Toplum Kültürü Üzerine Makaleler*, C.1., 166-175, İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Ögel, B. (1984). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Önkal, Hakkı. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Sönmez, M. Z. (1995). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Strzygowski, J., Glück, H., & Köprülü F. (1975). *Eski Türk Sanatı ve Avrupaya Etkisi* (çev. C. Köprülü), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tuncer, O. C. (1984), Mimaride Türk Milli Üslubu İlkeleri, *Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri*, 67 - 69, İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Kentsel Dönüşüm Hukukunun Çok Boyutluluğu İlkesi Bağlamında Süleymaniye Yenileme Projesi

Elif Aslı Akyüz*

Öz: Bu çalışmada; Osmanlı tarih, kültür ve mimarisi bakımından bir "hafıza mekânı" (Strutz, 2012, s. 126) olan Süleymaniye'nin yenilenmesi, bu yenilemenin doğurucu zemini, dayanağı olan 5366 sayılı Yenileme Yasası ve projenin diğer yenileme projelerinden farklı ve ortak yönleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmayı hukukî bir bakış açısıyla ele almaya çalışmakla birlikte, kentsel dönüşümün çok boyutlu niteliğinden ve multidisipliner bir anlayışa ihtiyacı olduğundan hareketle konuya çeşitli noktalardan yaklaşılmıştır. 1985 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kabul edilen ve 2006 yılında bakanlar kurulu kararı ile yenileme alanı ilan edilen Süleymaniye'de yapılması planlanan projelerin, bölgenin fiziksel ve sosyal dokusuna mevcut ve muhtemel yansımaları, tarihî mekânların yenilenmesinde merkezi idare ve yerel yönetimlerin konum ve işlevi, İstanbul'un hukuken de oldukça tartışmalı diğer kentsel yenileme projeleri olan Sulukule ve Tarlabaşı projeleriyle kıyaslanarak ele alınmıştır. Çalışmanın diğer kısmında ise yenileme projeleri, idarî işlem niteliği dolayısıyla, idarî işlemlerin unsurları ekseninde ele alınmaya çalışılmıştır. Çünkü idare tarafından hazırlanan bir kentsel yenileme projesinin amaç ve yöntemi arasında ilişki kurulamaması, proje üretiminden onaylanmasına, uygulanmasından denetlenmesine kadar karşılaşılabilecek problemler, yenileme sürecindeki idari işlemlerin sebep, usul, yetki yönünden sakatlığına sebep olacağından, projenin hukuki zeminde karşılaşacağı engelleri de arttıracaktır.

Anahtar kelimeler: Süleymaniye, Kentsel Yenileme, Yenileme Alanı, 5366 Sayılı Kanun, Sulukule, Tarlabaşı, İdari İşlemin Unsurları.

Giriş

XVI. yüzyılda inşa edilen Süleymaniye Külliyesi, çevresinde gelişmeye başlayan bir semtin kimliğinin belirleyicisi olmuş ve bu semt, zamanla külliye içerisinde eğitim veren Süleymaniye medreseleri mensuplarının konut alanı haline gelmiştir. Bununla birlikte yine külliye dahilindeki şifahane, çevresindeki şeyhülislamlık, Harbiye Nezareti, Kapalıçarşı'nın ve hanlar bölgesinin ticari işlevi ve saraya yakınlığı düşünüldüğünde bölgenin saf bir konut alanı olmadığını söylemek mümkündür (Dinçer, 2009, Çevrimiçi). IXX. yüzyıldan itibaren gelişen sosyal ve siyasal olaylarla bölgenin nüfusu gittikçe azalırken, cumhuriyet dönemine gelindiğinde yeni yapılara duyulan ilgi ve gereksinimin artmasıyla tarihî dokunun korunması

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B019
* İstanbul Üniversitesi,
E-Posta: elifasli.akyuz@gmail.com

geri planda kalmış ve buna bölgenin kırsaldan kente göçün ilk duraklarından biri oluşu eklenince Süleymaniye'nin bir kentsel çöküntü alanına dönüşme süreci başlamıştır. 1985 yılında, Zeyrek Mahallesi ile birlikte Osmanlı'nın mimarî gelişimini belgeleyen bir bölge olarak nitelendirilerek UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne dahil edilmesi[1], gözleri tekrar bu bölgeye çevirse de (Aras, 2009, s. 165) bölgenin zamanla ciddi fonksiyon değişiklikleri geçirmiş olması, yapıların kullanımının yarattığı tahribatla oluşan mekânsal bozulmaların kamuoyu gündemine getirilmesi ve diğer yandan, korunmadığı gerekçesiyle UNESCO tarafından sık sık liste dışına çıkarılma uyarısının yapılması[2], Süleymaniye'nin idare tarafından acil müdahale edilmesi gereken bir alan olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır (Şen, 2011, s. 39). 2006 yılına gelindiğinde, 5366 sayılı Yasa[3] kapsamında bakanlar kurulu[4] tarafından Süleymaniye, Hacı Kadın, Kalenderhane, Molla Hüsrev, Hoca Gıyasettin, Sarıdemir, Yavuz Sinan ve Demirtaş mahallelerini kapsayan bölgenin "Süleymaniye Yenileme Alanı" olarak ilan edilmesi ile bölge için oldukça tartışmalı bir süreç başlamıştır.

Sulukule ve Tarlabaşı kadar kamuoyu gündemini meşgul etmese de İstanbul'un en büyük yenileme alanı[5] olan (Balcan, 2014, Çevrimiçi) Süleymaniye'de projeler henüz hayata geçirilmediğinden bir yargılama süreci söz konusu değildir. Bu bağlamda projelerin muhtemel yasal süreci için söylenilenler varsayımdan öteye geçmeyebilir. Öte yandan, yapılması planlanan müdahalelerin hukukun önleyici, yönlendirici ve belirleyici niteliği gereği henüz başlamadan değerlendirilmesi diğer projelerdeki, telafi edilmesi için artık çok geç kalınmış hukuka aykırılıkların[6] Süleymaniye'de yaşanmaması adına önlem niteliği de taşıyabilir. Ayrıca, yenileme alanlarının halihazırdaki durumu ve bu alanlara ilişkin yenileme projeleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların isabetli tespiti, ileri sürülecek hukuka uygunluk ve aykırılık iddialarının gerekçelendirilmesi bakımından önemlidir.

Türkiye'de Kentsel Yenilemenin Hukukî Seyri ve Yasal Dayanağı

Çoğu kez fakat doğru olmayan bir şekilde "kentsel dönüşüm" yerine kullanılan "yenileme", kentsel dönüşümü karşılaması bakımından eksik bir kavramdır ve onun tek bir boyutunu ifade eder. Kentsel yenileme; her ne kadar köhnemiş, sağlıksız gelişmiş kent dokusunun belli bir strateji ile fiziksel, sosyal ve ekonomi olarak değiştirilmesi, canlandırılması ve bazen de yeniden üretilmesi olarak tanımlansa da (Şentürk, 2011, s.396) İstanbul gibi şehirler ba-

1 http://whc.unesco.org/archive/advisory_body_evaluation/356.pdf

2 "Süleymaniye Projesi UNESCO'yu kızdırdı." (*Milliyet*, 25.09.2007).

3 Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 05.07.2005/25866, *Resmi Gazete*.

4 24.05.2006 tarih ve 2006/10501 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, *Resmi Gazete*.

5 Yenileme alanı olarak belirlenen bölge, 938 bin 718 metrekarelik bir alanı kapsamakta ve bu alanda 728 tescilli, 1239 tescilsiz yapı bulunmaktadır.

6 Proje iptal kararının hukuka aykırılığı tespit etmekten öte bir sonuç doğurmadığı bir örnek için bkz.; "Çöpe Atılan Sulukule" (*Radikal*, 14.06.2012).

kımından söz konusu kavram, tarihî çevrenin korunması ve yaşatılarak kullanılması amacına yönelik uygulanan yöntemin adıdır.

Şehircilik faaliyetlerinin ve özelde kentsel dönüşüm kavramının hukukî boyutuyla ele alınması ve bu konuya ilişkin yasal düzenlemeler yapılması görece yeni bir durumdur. Bununla birlikte, hukuk artık, tarihî ve kültürel birikimi kimliğinin tanımlayıcı bir unsuru olan İstanbul gibi şehirlerin korunarak yaşatılmasını sağlamayı amaç edinmiş ve bunun için yönlendirici, belirleyici hatta yasaklayıcı ve yaptırım uygulayıcı bir rol üstlenmiştir (Gülan, 2011, s. 297). Öyle ki; şehre yapılan müdahalelere yönelik tartışma ve eleştirilere, yasal düzenlemenin eksik yapılmasından kaynaklanma boyutu da eklenmiştir (Gülan, 2009, s. 1963). Bu eleştiriler de mevzuat hükümlerinin genellikle fiziksel veya ekonomik uygulama araçlarını ortaya koymak veya yasal olarak uygulamaların önünü açmakla sınırlı kaldığı, farklı dönüşüm sorunları karşısında geliştirilen çözümlerin fiziki mekânın dönüştürülmesine indirgendiği, bütüncül bir planlama anlayışı olmadığı, yenilemenin sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarının ihmal edildiği yönünde olmaktadır (Genç, 2008, s. 123).

Kamu mülkiyetinde veya özel kişi mülkiyetinde[7] olduğuna bakılmaksızın, tarih ve kültür varlıklarının korunması, özel idarî kolluk faaliyeti kapsamında, öncelikle anayasa tarafından idareye görev olarak yüklenmiştir (Gülan, 2009 s. 1957). Bu kapsamda yapılan ve Yenileme Yasası olarak da bilinen 5366 sayılı Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun[8]; Tarlabaşı, Sulukule, Süleymaniye gibi bazı tarihî alanlara yapılan ve yapılacak olan müdahalenin zeminini oluşturan yasadır. Çalışmamız, kentsel dönüşümün yöntemlerinden yalnızca biri olan kentsel yenileme ve özel olarak bu yöntemin uygulama alanlarından biri ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla, mevzuata dair değerlendirmeler, çalışmamızın konusunu doğrudan ilgilendirmesi sebebiyle 5366 sayılı "Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" ekseninde yapılacaktır. Bununla birlikte, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu da konuya ilişkin düzenlemeler içermektedir. Nitekim farklı kanunlardaki düzenlemelerin ileride değineceğimiz üzere zaman zaman çatıştığı da görülmektedir.

Projelerin Bölge ile Fiziksel Uyumu

Kentsel yenileme projelerine getirilen en büyük eleştiri, her ne kadar dönüşümün sosyolojik boyutunun göz ardı edildiği ve salt mekânsal değişiklikten öteye gidilmediği yönünde olsa da (Yıldız, 2013, s. 435) kanaatimizce, Süleymaniye gibi öncelikle mimarisi dolayısıyla korunma hakkına sahip olan bir bölge, ilk olarak koruma ve yeniden inşa şeklinde gerçekle-

7 2863 sayılı Kanunun, tarih ve kültür varlıklarını "kamu malı" saymasının malın aynından değil, tarihî ve kültürel değerinden kaynaklandığı ve bu sebeple özel mülkiyette de olsa mal sahibinin dilediği gibi tasarruf edemeyeceği, kanunun bu nitelendirmesinin idarenin müdahale hakkının temelini oluşturduğu kabul edilmektedir (Gülan, 2009, s. 1958).

8

şecek mekânsal müdahale noktasında ele alınmalıdır. Yenileme projesinde sırasıyla, ayakta olan kültür varlıklarının restorasyonu, yıkılmış ya da kaybedilmiş olan kültür varlıklarından bilgisi ve belgesine ulaşılanların aslına uygun olarak yeniden yapılması ve hakkında bilgi sahibi olunmayan boş parsellerde ve üzerinde niteliksiz yapı bulunan parsellerde yeni yapılar yapılması planlanmaktadır (Dinçer, 2009, Çevrimiçi). Mimar Nezih Eldem'e göre;

> "… Çok özel haller dışında, bir tarihî çevrenin yeni yapılacak binalar için, eski binaların üslup özelliklerinden yola çıkılarak mimari öğelerin biçim, boyut, kompozisyon karakteristiklerini saptamak ve bunu plan ve yönetmeliklere geçirmek yanlış olan ve en azından ciddi şekilde tartışılması gereken bir yöntemdir. Örneğin; sıra evlerden oluşan bir sokakta yer alan, aslında birbirinden son derece farklı olduğu halde bizim eski eser deyip geçtiğimiz gerçek kültür varlıklarının aralarındaki boşluklar o kadar büyüktür ki, bu boşlukları uniform bir sahte tarihî dolgu ile doldurmak temelden yanlış olacaktır; çünkü yaratılan artık başka bir sokaktır…" (Eldem, 1992, s. 101)

Dolayısıyla Süleymaniye'deki geleneksel mimariden ilham alınarak oluşturulan yeni yapıların, semte yabancılaşan, yapay bir fiziksel çevre oluşturması ihtimali göz ardı edilmemelidir (Akın, t.y., Çevrimiçi). Buradaki özgün mimari dokuyu yeniden canlandırmaya çalışırken, yapıların her birinin kendi malzeme özelliklerinin dikkate alınması, yapıların tamamında aynı mimari üslup ve malzeme kullanımının olmaması gerekir. Aksi takdirde bölgenin mimari dokusunu korumak ve yeniden canlandırmak yerine, mimari üslup ve malzemesiyle karakteristik nitelik taşımayarak birbirine benzeyen ahşap maket konutlar oluşturulmuş olacaktır. Bu durum ise kentsel yenilemenin en önemli maksatlarından biri olan kentin kültürel sürdürülebilirliğini sağlamak yerine kurgusal bir kent ve konut mimarisinin yaratılmasına ve bölgenin adeta kimliksizleşmesine sebep olabilecek bir risktir (Balcan, 2012, s. 188). Bununla birlikte Süleymaniye'de üretilen projelerin, Sulukule ve Tarlabaşı'na kıyasla tarihî yapılara daha duyarlı olduğunu söylemek mümkündür (Balcan, 2012, s. 184).

Süleymaniye'de öncelikle bölgedeki eserleri koruyan ve zarar verici müdahaleyi önleyen bir anlayışla hareket edilmeli ise de bu anlayışın benimsenmesi yerine yalnızca görünür kılınması birçok yenileme uygulamasında olduğu gibi Süleymaniye'de de karşılaşılan büyük problemlerden biridir.[9] Bu problemler kimi zaman da tarihî ve kültürel bölgelere getirilen yeni radikal fonksiyon değişiklikleri ile gün yüzüne çıkmaktadır. Nitekim bu bölgelere yüklenen yoğun turistik işlev, alanı tarihî ile yaşatmak yerine, tarihîyle olan bağını koparma riskini doğurabilmekte ve bu alanları adeta bir turizm gettosuna dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Kahraman, 2006, s. 97). Bu sebeple, kentsel yenileme, kültürün kendisinin meta haline getirilmesinin, turizm ile artı değere çevrilmeye çalışılmasının bir aracı haline getirilmemeli (Özer, 2013, s. 30), kentin *seyredilen değil yaşanılan kent*[10] niteliği korunmaya çalışılmalıdır.

9 "Belediye onardı: Önden şahane, arkadan virane" *(Radikal*, 14.10.2009).

10 Bu ifade, 20.02.2016 tarihînde Turgut Cansever'in 7. vefat yıldönümü münasebetiyle düzenlenen "Bir Şehir Kurmak ve Yeni Bir Gündem İnşa Etmek" konulu sempozyumda mimar Mehmet Öğün tarafından Cansever'in mimarlık anlayışının bir yansıması olarak gündeme getirilmiştir.

Yenilemenin Sosyolojik Boyutu

Süleymaniye Bölgesi'nde herhangi bir sosyolojik veri analizinin yapılmamış olması projenin önemli eksiklerinden biridir. Bölgedeki doku yeniden oluşturulurken, hangi kriterler ve kavramlar belirlenmelidir? Bu alandaki sosyal haritayı yeniden çizmeye mi yoksa mevcudu korumaya mı öncelik verilmelidir (Kahraman, 2006, s. 97)? Tescilli yapılar restore edilecek, boş parsellere tarihî çevreye uygun yeni yapılar inşa edilecektir ama bu aşamadan sonra Süleymaniye'nin sakinlerinin kimler olacağı açıklığa kavuşturulmamıştır (Balcan, 2012, s. 183). Öte yandan, kentsel yenilemeye ilişkin yasal düzenlemelerin gerek mülkiyet hakkı sahiplerini gerekse kiracıları korumak konusundaki yetersizliği, alanın sakinleri için zorunlu bir göç anlamına gelmekte ve böylece bölgenin yeni bir sosyal yapıya sahip olacağı düşünülmektedir (Balcan, 2012, s. 184).

Sulukule ve Tarlabaşı uygulamalarının gerekçeleri arasında kent merkezindeki yoksul mahallelerin soylulaştırılması, suçtan arındırılması gösterilmekte, buralardaki yaşam kalitesinin düşüklüğünün de bu uygulamalara meşru bir zemin hazırladığı ileri sürülmektedir (Balcan, 2014, Çevrimiçi). Oysa bir bölgedeki suç oranının yüksek oluşu kentsel yenileme bakımından bir amaç teşkil etmemelidir. Aksi takdirde, adalet duygusunu zorlayıcı bir biçimde, sosyal bir grup peşinen suçlu görülmüş ve zarar verici telakki edilmiş olacaktır. Ayrıca, Sulukule ve Tarlabaşı'nın uyuşturucu ticareti başta olmak üzere çeşitli suçların yoğun olarak işlendiği gerekçesiyle dönüştürülmesi durumunda, bu suçların çok daha organize ve kapsamlı işlendiği lüks semt ve konutların da kentsel dönüşüm kapsamına alınması gerekecektir.[11] Bununla birlikte belirtilmelidir ki; her ne kadar soylulaştırma amacı bu projede de kendini hissettirse de, bu bağlamda Sulukule'ye getirilen eleştirileri Süleymaniye'ye getirmek yerinde olmayabilir. Çünkü Süleymaniye'de, bu bölgelerde olduğu gibi, karakteristik ve korunmaya hakkı olan yerleşik bir kültür[12] yoktur. Aksine, buradaki kültürel değişmeler, evrimleşmeden çok kopukluklar, kırıklıklar şeklinde gerçekleşmiştir (Gülan, 2009, s. 1956). Bugün Süleymaniye'de mevcut yerleşik nüfus, çoğunlukla Anadolu'nun çeşitli yerlerinden göç eden vatandaşlardan ve yaşadıkları ülkelerden ayrılmak zorunda bırakılan sığınmacılardan oluşmaktadır. Ancak bu durum, bölgedeki mülk sahibi, kiracı ve hatta işgalcilerin[13] hukuk tarafından korunmaları gerekliliğini kaldıran bir sebep değildir. Öte yandan, projenin sosyal hedeflerinin artık mevcut olmayan bir gerçeklikle ile açıklanıyor olması[14], esasen

11 Bu ifade, 04.03.2015 tarihînde İstanbul Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kentsel Dönüşüm Hukuku yüksek lisans dersinde Prof. Dr. Melikşah YASİN tarafından dile getirilmiştir.

12 "Sulukule'nin kendinden çok sakinlerinden söz etmek kaçınılmazdır." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklobedisi* c.7, s. 70. Aktaran: Baştürk, 2013, s. 287

13 İşgal durumunda dahi hukuken korunması gereken bir hakkın (AİHS 8. Madde: Özel Yaşamın Gizliliği) varlığına vurgu yapan çarpıcı bir AİHM kararı için bkz; *Yordanova and Others v. Bulgaria*. http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110449#{"itemid":["001-110449"]}

14 Proje mimarları ile yapılan bir röportaj, mimarların bölgede hayata geçirilecek olan projenin sosyal hedefleri hakkındaki fikirlerini yansıtır niteliktedir; *"…Kaptan- ı deryaların, saltanat üyelerinin oturduğu o havayı yaratmak zorundayız."* "Yeni Süleymaniye muhafazakârların Etiler'i mi Olacak?" (*Sabah*, 18.04.2010).

bölgenin halihazırdaki sosyal yapısının göz ardı edilmesi anlamı taşımakta ve bu da kentsel dönüşümün çok boyutluluğu ilkesi ile bağdaşmamaktadır.

5366 sayılı yasanın 3. maddesi, "*Yenileme alanı içinde yapı parsellerindeki uygulamalarda kendi parseli ve yapısı aynen korunarak yenilenecek yapılar, projenin bütünlüğünü bozmamak şartıyla belediyece kabul edilen projeye bağlı kalmak ve il özel idaresi ve belediyenin belirleyeceği amaçta kullanılmak kaydıyla parsel sahibince yapılabilir.*" demek suretiyle mülk sahiplerinin yenileme uygulamasını bizzat yapabileceğini belirlemiştir. Bununla birlikte bölgede yapılması planlanan yenileme çalışmalarının maliyeti düşünüldüğünde ve 5366 sayılı yasa kapsamında yenilenen Sulukule, Tarlabaşı ve Süleymaniye'nin yenileme öncesi nüfusuna bakıldığında, bu hükmün uygulanma ihtimali oldukça düşüktür. Söz konusu maliyeti bölgede yaşayanların karşılayabilecek güçte olmadığı son derece açıktır ve bu durum, sosyo-ekonomik bir dönüşümün de habercisi niteliğindedir.

İdari İşlemin Unsurları Çerçevesinde Kentsel Yenileme Projeleri

Sebep Unsuru

Özel hukuk işlemlerinin aksine, idari işlemlerin bir sebebe dayandırılması gerektiği kabul edilmiştir. Bir idari işlemin sebebi, idareyi o işlemi yapmaya sevk eden hukuki ve maddi olaylardır ve idari işlemin gerekçelendirilebilmesi, sebep unsurunun varlığına bağlıdır (Akyılmaz, Sezginer, Kaya, 2009, s. 403). Yenileme uygulamaları esnasında gerçekleştirilen idari işlemlerin sebep unsuru bakımından hukuka uygunluğu değerlendirilirken ilk olarak bu uygulamaların hazırlık aşaması incelenmelidir.

Yenileme Uygulamalarında Hazırlık Aşaması

Hukuki işlemlerde hazırlık aşaması, tek başına hukuki sonuç doğurmayan ve asıl işlemin tesisi için gerçekleştirilen araştırma, inceleme, öneri alma gibi birtakım işlem ve eylemlerden meydana gelen bir süreçtir (Yayla, 1975, s. 40). Her ne kadar tek başına hukuki sonuç doğurmamasının bir sonucu olarak tek başına iptal davasına konu olmasalar da hazırlık işlemleri, şehircilik meseleleri gibi çok boyutlu konularda tesis edilen idari işlemlerin gerek hukukiliği gerekse yerindeliği bakımından oldukça önem arz etmektedir. Kentsel yenileme projelerinin yerindeliğine ilişkin tartışmaların ve bu projelere bakış açısının en net görülebildiği noktalardan biri de hazırlık işlemleridir. Bir şehrin hangi amaçla, nasıl bir yöntemle dönüştürüleceği ve dönüşümle birlikte hangi işlevinin ağırlık basacağının belirlenmesi gibi dönüşümün temel noktalarına, ilk olarak hazırlık aşaması ayna tutmaktadır. Bu nedenle, hazırlık çalışmalarının yapılmamasının, yenileme uygulamalarının sebep yönünden sakatlığını gündeme getireceğini söylemek mümkündür (Yıldırım, 2013, s. 232).

Mevcut düzeni değiştirici idari işlemlerin yoğun olarak tesis edildiği kentsel dönüşüm süreçlerinde hazırlık işlemlerinin bilimsel bir gereklilik niteliği taşıması yanında (Yayla, 1975, s. 40) kimi zaman yasal düzenlemelerde de söz konusu aşamaya ilişkin hükümler yer almaktadır.[15]

İstanbul için yapılan şehircilik faaliyetlerinin temelinde esas almak üzere *a)* şehrin ticari ve ekonomik fonksiyonunu ön planda tutmak, *b)* kültür ve tabiat değerlerine öncelik tanımak, *c)* sivil savunma şartlarını göz önünde bulundurmak gibi çeşitli görüşler savunulmuştur (Yayla, 1975, s. 46 vd.). Çalışmamızın önceki bölümlerinde de belirttiğimiz üzere kanaatimiz; Süleymaniye gibi tarihî kent merkezlerinin yenilenmesinde bu kentlerin tarihî ve kültürel niteliklerinin korunmasının, yenilemenin ilk amacı ve yöntemi olması gerektiği yönündedir.[16] Bu itibarla, öncelikle bölgedeki kültür varlıklarının nitelikleri ve ihtiyacı belirlenerek, yenileme projelerinin hedeflerinin bölgeye uygun olup olmadığı noktasında bir inceleme yapılması gerekirken, aksine bölgeyi proje hedefine uygun hale getirmeye çalışan bir dönüşüm uygulaması, koruyucu bir planlama anlayışında sebep unsuru sakatlığını gündeme getirecektir.

Sebep unsuru bakımından, Tarlabaşı ve diğer yenileme alanı projelerinden farklı olarak Süleymaniye Yenileme Alanı avan ve uygulama projelerinin hukuki bakımdan şöyle bir özelliğe sahip olduğunu da belirtmek gerekir; Süleymaniye Yenileme Alanı'nda, İBB Etüt ve Projeler Daire Başkanlığı'na bağlı Tarihî Çevre Koruma Müdürlüğü tarafından yürütülen projeler, tümüyle Tarihî Yarımada Koruma Amaçlı Nazım Planı ve Uygulama Planı kararlarına uyularak hazırlanmaktadır (Dinçer, 2009, Çevrimiçi). Öte yandan, üst ölçekli planlara uygun olarak hazırlanması, projenin yasal zeminde bir engelle karşılaşma ihtimalini azalttığı için menfi niteliklerinin de göz ardı edilmesine meşru bir zemin hazırlayabilecektir.[17]

Şekil Unsuru

5366 sayılı kanun, *"Yenileme alanları olarak belirlenen bölgelerde il özel idaresi ve belediye tarafından hazırlanan veya hazırlatılan yenileme projeleri ve uygulamaları ilgili il özel idareleri ve belediyeler eliyle yapılır veya kamu kurum ve kuruluşları veya gerçek ve özel hukuk tüzel*

15 **5366 sayılı Yasa m. 8-** Yetkili idare öncelikle yenileme uygulaması yapacağı bölgeyi tespit ederek halihazır harita üzerinde koordinatlı olarak yenileme alanı sınırlarını belirler. Belirlenen yenileme alanında tüm çalışmaları yapmak üzere uygulama birimi görevlendirilir.
Yenileme alanının tespitinde, tarihî ve kültürel özellikler ile afet riskleri dikkate alınır.
m. 9- Mevcut durumun tespiti için, alanın halihazır yapısı ve haritaları, kadastral bilgileri, taşınmazların mülkiyet durumu, mevcut kullanım fonksiyonları, bölgenin nüfus yapısı, uluslararası anlaşmalardan doğan kazanılmış haklar ve buna benzer konulardaki gerekli bilgi ve belgeler derlenir.

16 *"Tarihî yarımada bütün devirlerde kültür fonksiyonlarına hizmet etmiştir. Sizlere hüsnü muhafazası muvakkaten tevdi edilmiş olan tarihî alandır. Şüphesiz 'muvakkaten tevdi' şeklindeki ifadeye, bağımsızlığı zedeleyici bir anlamdan çok, uygarlık tarihînin akışı içinde, 'bugünkü kuşaklara verilmiş emanet' anlamının verilmesi daha uygun düşer."* T. CANSEVER. Aktaran: (Yayla, 1971, s. 47).

17 *"Yolsuzlukların teşhisi en zor olanı, mevzuata uygun davranmakla ve fakat hukukun amacına ve ruhuna aykırı sonuç elde etmekle yapılanıdır. Bunu teşhis ve tespit fevkalade zordur."* (Gülan, 2011, s. 303).

kişilerine yaptırılarak uygulanır." hükmüyle, yenileme projelerinin bizzat idare tarafından hazırlanabileceği gibi özel hukuk kişileri tarafından da hazırlanabileceğini belirtmiştir. Bu noktada Süleymaniye'nin yenilenmesinin bir diğer farkını gündeme getirmek gerekir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bir teşekkülü olan KİPTAŞ, Süleymaniye'de hem proje üretme hem de yenileme alanı sınırları içerisindeki gayrimenkulleri satın alarak mal sahibi olma yoluyla projeye dahil olmaktadır. Üstelik bu satın almaların da ne yazık ki pek sorunsuz geçtiği söylenememektedir. Mülklerini KİPTAŞ'a satanlar daha sonra açtıkları davalarda, KİPTAŞ yetkililerinin pazarlık yapmaya zabıta ekipleriyle geldiklerini, ev ve arsalarının değerinin altında satışa zorlandığını, satışa yanaşmadıkları takdirde elektrik ve sularının kesilmekle tehdit edildiklerini söylemektedirler.[18]

Kentsel dönüşüm uygulamaları bakımından önem arz eden ve şeffaf idare ilkesi ile de ilişkili olan katılım ilkesinin idare tarafından yalnızca "usulen" uygulanmaması gerekir (Yasin, 2013, s. 16). Yasal düzenlemelerin katılım ilkesini düzenlemek yanında katılımın usulüne yönelik yöntemler ve azami şekilde etkin kılınmasını sağlayacak sistemlere yer vermesi gerekmektedir (Gülan, 2009, s. 1959). Bu ilke, yalnızca idareye değil, projenin tüm taraflarına yükümlülükler getirmektedir. Katılım süreci sadece idare tarafından değil, projeden etkilenenlerce de suistimal edilmemelidir. Bununla birlikte, zaman zaman bu ilkeyi manipüle eden yaklaşımlarla idarenin işleyişi aksatılabilmektedir. Nitekim Süleymaniye'deki satın alma sürecine ilişkin, kendisine yöneltilen iddialara karşı KİPTAŞ yetkilileri, bölgede adeta spekülasyon yaratmakla görevli bir grubun varlığından bahsederek, bazı mülk sahiplerinin maksimum gelir elde tutumunun da bunlara eklendiğini belirtip, haklarında iddia edilenlerin çoğunu reddetmektedir.[19]

Korunması gereken tarih ve kültür varlıklarının özel mülkiyette olması, daha önce de belirttiğimiz gibi, yenileme alanlarında karşılaşılabilen ve çeşitli problemlerin de çıkış noktası olabilen bir durumdur. 5366 sayılı yasada bu durumun ortaya çıkaracağı problemleri azaltmak maksadıyla yenileme alanlarında kamulaştırma usulünün uygulanabileceğine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.[20] Derhal müdahalenin kaçınılmaz olduğu uygulamalarda kamulaştırma, amaca hizmet eden bir yöntem olabilir. Bununla birlikte; taşınmaz özel mülkiyetteyken, idarenin taşınmaz maliki olmak yerine özendirici ve destekleyici bir rolde olmasıyla da koruma amacının gerçekleşmesi mümkünken, doğrudan kamulaştırma yoluna gidilen bir yenileme uygulamasının (Gülan, 2009, s. 1957), şekil yönünden hukuka aykırılığını kabul etmek gerekir. [21]

18 "Osmanlılaştırılan Süleymaniye" (*Bianet*, 08.04.2009)

19 "Süleymaniye'de kentsel yenileme, katılımcılığa muhtaç" (*Zaman,* 01.11.2013)

20 **5366 sayılı kanun m. 4 -** Yenileme alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır. Anlaşma sağlanamayan hallerde gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmazlar ilgili il özel idaresi ve belediye tarafından kamulaştırılabilir.

21 **Danıştay 6. Daire, 2011/7160 E. , 2014/2910 K.** *"…bir alanın yenileme alanı ilan edilmesinin ve taşınmazın yenileme alanı içerisinde kalmasının tek başına kamulaştırma işlemi tesis edilmesine gerekçe olamayacağı…"*

Yetki Unsuru

Kanuni düzenlemeler, kentsel dönüşüm uygulamaları bakımından gerek yerel yönetimlere gerekse merkezi idareye bir takım yetkiler tanımış ve yetki verilmek üzere birtakım yeni organlar oluşturulmasını öngörmüştür. Bununla birlikte, tarihî ve kültürel varlıkların bulunduğu alanların korunmasına ilişkin birden fazla yasal düzenleme bulunması, yetkili idarenin belirlenmesinde bazı karışıklıkları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda sorulabilecek sorulardan biri de şudur; 5366 sayılı kanunda kurulması öngörülen ancak görev ve yetkileri konusunda açık bir düzenleme bulunmayan koruma kurulları (uygulamadaki adıyla yenileme kurulları) ve 2863 sayılı yasada düzenlenen koruma bölge kurulları arasında bir görev ve/veya yetki çatışması var mıdır? (Gülan, 2009, s. 1961) Yenileme projelerinin denetiminin ve uygulanmasının hızlanmasını sağlamak amacıyla kurulan yenileme kurullarına kanunda yalnızca projeyi onaylama yetkisi verilmesi, bu kurulların 2863 sayılı kanunla görevlendirilmiş koruma kurullarının yetkileri yanında daha dar bir yetki alanının olduğunu düşündürmektedir. Bu durum aynı zamanda, bu iki kurul arasındaki sınırları tespit edilmemiş ilişkinin acil müdahale gerektiren yenileme süreçlerinin aksamasına sebep olacağı ve bunun da yenileme kurullarının kuruluş amacına ters düşeceğini akla getirmektedir (Gülan, 2009, s. 1962).

Konu Unsuru

İdari işlemler, genel amaç olarak kamu yararını konu edinirler. Tanımı ve net bir tarifi yapılamasa da kamu yararı, idari işlemlerin bir unsurudur. Yani, idari işlemin dayanağı olan yasal düzenleme öngörmese dahi, bir idari işlem kamu yararı düşüncesi ile yapılmak zorundadır (Akyılmaz, Sezginer, Kaya, 2009, s. 409). Bu itibarla, eski eserlerin; tarihî, arkeolojik veya sanat değeri olup eski devirlerden günümüze intikal ederek toplumların geçmişleri ile olan bağlarını sürdüren ve onların estetik değerlerini temsil eden nitelikleri dolayısıyla korunmalarında kamu yararı olduğu, öyle ki; bu veçhile, müstakil bir alan olarak Eski Eserler Hukuku'nun doğduğu kabul edilmiştir (Mumcu, 1971, s. 55).

5366 sayılı kanunun amacı, *"Yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabiî afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihî ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması"* olarak belirlenmiştir. Anılan hükme bakıldığında hem kültür varlıklarını korumak hem de bunları çeşitli kullanımlara açmak şeklindeki amaçlardan hangisine öncelik tanınacağı noktasındaki karışıklığın, uygulamada yeni sorunları da beraberinde getirdiği

"Kamulaştırma işlemine dayanak olarak alınan yenileme projesinde konut, ticaret, turizm ve ofis gibi kullanımlar öngörüldüğünden, uyuşmazlığa konu taşınmaz için projede gösterilen kullanım kararının tespit edilerek taşınmazın kamulaştırılması zorunluluğunun olup olmadığının açıklığa kavuşturulması, bu çerçevede kamulaştırılması işlemi hakkında bir karar verilmesi gerekirken, bu konuda mahkemece herhangi bir irdeleme yapılmamıştır."

görülmektedir (Gülan, 2009, s. 1958). Süleymaniye Projesi'nde de kanundaki bu muğlaklığın izlerine rastlamak mümkündür. Projenin öncelikli hedefinin, geleneksel-tarihî dokuyu yeniden ihya etmek mi, prestijli konut ve insanların bulunduğu ve 24 saat yaşayan bir merkez oluşturmak mı yoksa yoğun turizm faaliyetleri ile bir tür müze-kent kurmak mı olduğu belirginleştirilmemiştir (Şen, 2011, s. 39). Her ne kadar projenin hedefinin tüm bu sayılanların tamamı olduğu belirtilse de[22] alanın mevcut koşullarının hedeflenenlerin tamamını aynı anda karşılayamayacak olması durumunda hangisine öncelik tanınacağı belirsizdir.

Kentsel Rantın Adil Dağıtılması

Dönüşüm uygulamaları sonucu, şehirlerin yenilenerek cazibe merkezi haline getirilmesi ile ekonomik değerlerinde meydana gelen artış "rant" olarak nitelendirilmektedir (Yasin, 2013, s.14). Her ne kadar rant kavramına menfi anlamlar yüklense de, gerek idareye gerekse özel kişilere ait mülkün çeşitli sebeplerle değerlenmesi mümkün ve makûldur. Bu bakımdan bir projeyi peşinen rant projesi olarak nitelendirmek teknik hukuk bakımından hatalı bir yaklaşım olacaktır. Rantın oluşması doğaldır, hukuki bakımdan tartışılması gereken; rantın ne şekilde dağıtılacağıdır. Önemli olan, kaçınılmaz olan değer artışının belli bir kesime yöneltilmesinin önlenmesidir.[23] Aynı şekilde tarihî ve kültürel taşınmaz varlıkların korunmasının temel hedef olarak belirlendiği bir yenileme projesinin, birtakım ekonomik getirilerinin olabileceğini kabul etmek gerekir. Fakat bir bölge için yapılan dönüşüm projeleri ilk olarak burada rant artışını sağlamak amacıyla mı yapılmaktadır yoksa bölge, gerçekten riskli yapı stoku olan, dönüşüme ya da korunmaya muhtaç bir bölge midir, sorusu sorulmalıdır. İstanbul gibi oldukça büyük ve tarihî açıdan köklü ancak eskiyen ve köhnemiş durumda olan pek çok tarihî merkezin bulunduğu kentlerde, idare tek başına yenileme projelerinin altından kalkamayabilir. Nitekim 5366 sayılı kanun, uygulamanın özel hukuk kişileri eliyle de yapılabileceğini düzenlemiştir. Ancak yasal düzenlemeler, özel teşebbüsün, yenileme projelerini uygulama sonrası ortaya çıkacak kentsel rant sebebiyle tarihî alanlara zarar verebilecek hatalı uygulamalarını önleyici nitelikte olmalıdır (Balcan, 2012, s. 190). Çünkü tarihî koruma kavramının ekonomik kalkınma gerekçesiyle kullanımının gittikçe yaygınlık kazandığı (Lapenas, 2002, Çevrimiçi) ve kültürün adeta endüstriyelleştirilerek, kültür ögelerinin kent yoksulluğuyla mücadelede bir araç olarak kullanıldığı görülmekte (Dinçer, 2010, Çevrimiçi) bu da, söz konusu anlayışın yöntemselleştirildiği bir yenileme projesinde maksat unsuru sakatlığını gündeme getirebilmektedir.

22 *"Projenin Amacı; İstanbul'un, 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi ile birlikte İstanbul'u ve Fatih İlçesi'ni, tarihî ve kültürel değerlere sahip çıkan, hizmet sektörlerinin, ticari, turistik ve kültürel aktivitelerin bir arada var olduğu bir kent olarak yeniden tanımlamak ve İstanbul'un ve Fatih'in ulusal ve uluslararası ve en önemlisi de yerel seviyede pozitif ve çekici bir kent etkisi yaratmasını sağlamak, her türlü afetlere ve risklere dayanıklı mimari dokunun korunması ve yaşatılmasını sağlayacak, güvenilir, sürdürülebilir ve yaşanabilir kentsel yerleşme dokusu oluşturmaktır."* http://www.fatih.bel.tr/icerik/1158/suleymaniye-bolgesi-yenileme-projesi/

23 Rantın adil dağıtımı konusunda yapılması planlanan bazı yasal düzenlemeler için bkz; "Rant vergisi resmen açıklandı" *(Hürriyet,* 14.01.2015).

Sonuç

Süleymaniye Yenileme Alanı Projesi, 1985 yılında Dünya Miras Listesi'ne dahil edilen ve 2006 yılında da 5366 sayılı kanun kapsamında bakanlar kurulu kararıyla yenileme alanı ilan edilen Süleymaniye'nin mimari dokusunun korunması ve yaşatılmasını, güvenilir, sürdürülebilir ve yaşanabilir kentsel yerleşme dokusuna sahip olmasını amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda; sırasıyla, ayakta olan kültür varlıklarının restorasyonu, yıkılmış ya da kaybedilmiş olan kültür varlıklarından bilgisi ve belgesine ulaşılanların aslına uygun olarak yeniden yapılması ve hakkında bilgi sahibi olunmayan boş parsellerde ve üzerinde niteliksiz yapı bulunan parsellerde yeni yapılar yapılması hedeflenmiştir. Proje gerek amacı ve yöntemleri, gerekse bölgenin mevcut fiziki ve sosyal yapısına uygunluğu ekseninde oldukça tartışılmış ve tartışılmaya devam etmektedir. Çalışmamızda genelde yenileme projeleri özelde de Süleymaniye Bölgesi eksenindeki söz konusu tartışmalara değinilerek temel problematikler belirlenmeye ve bu itibarla, aşağıdaki sorular tespit edilerek yanıtlanmaya çalışılmıştır.

- Tarihî ve kültürel varlıkların korunmasında idarenin konum ve işlevi nedir?
- Dönüşüm faaliyetlerinin temelinde bir şehrin hangi niteliği ön planda tutulmalıdır?
- Yenileme alanı uygulaması tarihî ve kültürel varlıkların korunmasına elverişli bir yöntem midir?
- Korunma sebeplerinden biri mimari yapısı olan bir bölgede yeni yapılar yapılması korunma amacına uygun bir yöntem midir?
- Süleymaniye'deki doku yeniden oluşturulurken, hangi kriterler ve kavramlar belirlenmelidir? Bu alandaki sosyal haritayı yeniden çizmeye mi yoksa mevcudu korumaya mı öncelik verilmelidir? Bu bağlamda, Sulukule Bölgesi ile arasındaki fark, bu soruya verilecek yanıtları değiştirir mi?
- Yenileme uygulamaları sırasında yapılan işlemler, hukukîlik ve yerindelik denetimi ekseninde nasıl değerlendirilebilir?

Şehircilik faaliyetleri ve hukuk, iki ayrı kadim alanlar olsa da birbirleriyle olan etkileşimlerine ilişkin çalışmalar ve yasal düzenlemelerin yapılması yeni bir durumdur. Bu çalışmamızda, bu iki disiplinin birbirleriyle olan ilişkileri, şehrin kimliğinin belirleyicisi olan tarihî ve kültür varlıklarının korunması ekseninde ele alınmaya çalışılmış, bu çerçevede İstanbul'daki bir uygulama örneği olan Süleymaniye Yenileme Projesi incelenmiştir. Çünkü çalışmanın ekseriyetinde belirttiğimiz üzere kanaatimiz, yenileme uygulamaları bakımından hukukun öncelikli işlevinin tarihî ve kültürel varlıkların korunması olması gerektiği yönündedir. Bu bağlamda, yasal düzenlemelerin bu işlevi yerine getirme noktasındaki yeterliliği değerlendirilmiştir. Öte yandan kentsel dönüşümün çok boyutluluk niteliğine vurgu yapılmış, tarihî

çöküntü alanlarına müdahalenin ilk olsa da tek işlevinin koruyuculukla sınırlanamayacağı, müdahalenin bölgenin sosyal dokusundan, fiziki alt-yapısından, kentin iç entegrasyonunun sağlanması gerekliliğinden bağımsız düşünülemeyeceği ifade edilmiştir.

Son olarak; 5366 sayılı yasada öngörülen işlemler ve yapılan yenileme uygulamaları, idari işlemin unsurları çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece, hukukun ruhuna ve adalet duygusuna aykırı olmakla birlikte mevzuata uygun olabilecek ve bu sebeple hukuk âleminde yer edinebilecek uygulamaların yargısal denetiminin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Altındere, Ümit. (2009, 14 Ekim). Belediye Onardı: Önden şahane, arkadan virane. *Radikal.* http://www.radikal.com.tr/turkiye/belediye-onardi-onden-sahane-arkadan-virane-959147/ adresinden 22.02.2016 tarihînde erişilmiştir.

Akın, Nur. (t.y.) "*T.C. Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Ertuğrul Günay'a Açık Mektup*" http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0229876001367944671.pdf adresinden 06.05.2015 tarihînde edinilmiştir.

Akyılmaz & Sezginer & Kaya. (2009). İdare Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aras, Lerzan. (2009). Süleymaniye: Yeni Bir Yaşam İçin Olası Çözümler Fenomenolojik Bir Yaklaşım. *Megaron Dergisi, 4*(3). 163-174.

Balcan, Ceren. (2012). *Kentsel Yenileme ve İki Şehir Hikayesi: Tarlabaşı – Süleymaniye.* MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Balcan, Ceren. (2014). *5366 sayılı Yenileme Yasası ve Bir Dönüşüm Hikayesi: Süleymaniye.* https://www.academia.edu/14765107/5366_Say%C4%B1l%C4%B1_Yenileme_Yasas%C4%B1_ve_Bir_D%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm_Hikayesi_S%C3%BCleymaniye adresinden 28.01.2016 tarihînde edinilmiştir.

Balcı, Ahmet & Genç, Derviş. (2013, 1 Kasım). Süleymaniye'de kentsel yenileme, katılımcılığa muhtaç. *Zaman*, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_suleymaniyede-kentsel-yenileme-katilimciliga- muhtac_2160363.html adresinden 05.05.2015 tarihînde edinilmiştir.

Baştürk, Fethiye Nur. (2013). Uygulama Örnekleri: Sulukule Kentsel Yenileme Projesi. *Kentsel Dönüşüm Hukuku*. Yasin & Şahin (Ed.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi S.S. Onar İdare Hukuku ve İlimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları. 285-311.

Baştürk, Murat. (2011). Yenilemeye Karşı Sıhhileştirme: Fener-Balat-Ayvansaray'da Kentsel Müdahalelere Yaklaşımlar. *Sosyoloji Dergisi, 22.* 395-422

Çavdar, Ayşe. (2009, 8 Nisan). Osmanlılaştırılan Süleymaniye. *Bianet,* http://bianet.org/bianet/siyaset/113695osmanlilastirilan-suleymaniye adresinden 05.05.2015 tarihînde erişilmiştir.

Çubukçu Sulanç, Başak. (2014, 1 Nisan). Korunamayan Osmanlı Mirası: Süleymaniye, *Al Jazeera***,** http://dergi.aljazeera.com.tr/2014/04/01/korunamayan-osmanli-mirasi-suleymaniye/ adresinden 05.05.2015 tarihînde edinilmiştir.

Demirci, Şenol. (2007, 25 Eylül). Süleymaniye Projesi UNESCO'yu kızdırdı. *Milliyet.* http://www.milliyet.com.tr/2007/09/25/yasam/ayas.html adresinden 06.05.2015 tarihînde edinilmiştir.

Dinçer, İclal. (2009) *Kentsel Koruma / Yenileme Sorunlarını Örnekler Üzerinden Tartışmak: Süleymaniye ve Tarlabaşı*. http://www.planlama.org/index.php/planlamaorg-yazlar6/planlamaorg-yazlar/66- planlamaorg-yazlar/doc-dr-clal-dincer/325-kentsel-koruma-ve-yenileme-sorunlarn-oernekler- uezerinden-tartmak-sueleymaniye-ve-tarlaba-4 adresinden 05.05.2015 tarihînde edinilmiştir.

Dinçer, İclal. (2010). Türkiye'de 1980 Sonrası Yapısal Dönüşümün Mekânsal İzlerine Bir Örnek: Yenileme Alanları. *Mimarlık, 352.* http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=366&RecID=2323 adresinden 05.05.2015 tarihînde edinilmiştir.

Eldem, Nezih. (1992). Tarih Bilinci ve Çağdaş Kişilik. *Arredamento Dekorasyon*, *Mayıs.*100-101.

Genç, Fatma Neval. (2008). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü. *Yönetim ve Ekonomi, 15(1)*. 115-130.

Gülan, Aydın. (2009). Tarihî Dokuyu Yenilemek Adına Cerrahi Bir Müdahale Aracı: Yenileme Alanları. *Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan*. İstanbul: Vedat Kitapçılık. 1955-1964.

Gülan, Aydın. (2011). Şehircilik Sorunlarının Ağırlaşmasında Hukukun Rolü Hakkında Düşünceler. *Sosyoloji Dergisi*, *22*. 295-303.

İnce, Elif (2012, 14 Haziran). Çöpe Atılan 'Sulukule'. *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/turkiye/cope-atilan-sulukule-1091069/ adresinden 27.02.2016 tarihînde edinilmiştir.

Kahraman, Tayfun. (2006). İstanbul Kentinde Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Planlama Süreçleri. *Planlama*, *2*.

93-101.

Lapenas, Denise. (2002). *Historic Preservation: Gentrification or Economic Development*. http://www.skidmore.edu/~bturner/ED%20Student%20Web%20Files/dlapenas5.html adresinden 07.02.2016 tarihînde edinilmiştir.

Mumcu, Ahmet. (1971). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye. *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, 28(.1-4.*) 41-76.

Özer, Başak. (2013). *Kentsel Dönüşümde Sosyal Dışla(n)ma ve Kentsel Soylulaştırma*.https://www.academia.edu/5138363/Kentsel_D%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCmde_Sosyal_ D%C4%B1%C5%9Fla_n_ma_ve_Kentsel_Soylula%-C5%9Ft%C4%B1rma adresinden 31.01.2016 tarihînde edinilmiştir.

Rant vergisi resmen açıklandı. (2015, 14 Ocak.) *Hürriyet,* http://www.hurriyet.com.tr/rant-vergisi-resmenaciklandi-27966254 adresinden 22.02.2016 tarihînde edinilmiştir.

Strutz, Julia. (2012). Yeni İstanbul için eski İstanbul tahayyülleri: Süleymaniye Kentsel Dönüşüm Projesi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, *Temmuz*. 126-145.

Şen, Bülent. (2011). İstanbul Tarihî Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm: Mekânsal Müdahaleye 'İçerden Bakış' ya da Mekânsalı Toplumsalla Birlikte Düşünmek. *Toplum ve Demokrasi, 11(Ocak – Haziran).* 33-52.

Yasin, Melikşah. (2013). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına İlişkin Temel İlkeler. *Kentsel Dönüşüm Hukuku*. Yasin & Şahin (Ed.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi S.S. Onar İdare Hukuku ve İlimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları. 9-18.

Yayla, Yıldızhan. (1975). *Şehir Planlamasının Başlıca Hukuki Meseleleri ve İstanbul Örneği*. İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını.

Yıldırım, Ezgi. (2013). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına İlişkin İdari Uyuşmazlıkların Yargısal Denetimi (Esas). *Kentsel Dönüşüm Hukuku*. Yasin & Şahin (Ed.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi S.S. Onar İdare Hukuku ve İlimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları. 229-248.

Yıldız, Mehmet Zeydin. (2013). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm: İyileştirme mi Soylulaştırma mı? *Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar.* Bulut, Eren, Karakaya, & Aydın (Ed.). Pegem Akademi. 434-457.

Yükselir, Sevilay. (2010, 18 Nisan). Yeni Süleymaniye muhafazakârların Etiler'i mi Olacak?. *Sabah,* http://www.sabah.com.tr/yasam/2010/04/18/yeni_suleymaniye_muhafazakrlarin_etileri_mi_olacak adresinden 22.02.2016 tarihînde edinilmiştir.

http://www.fatih.bel.tr/icerik/1158/suleymaniye-bolgesi-yenileme-projesi/

http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110449#{"itemid":["001-110449"]}

http://whc.unesco.org/archive/advisory_body_evaluation/356.pdf

www.mevzuat.gov.tr

www.danistay.gov.tr

www.resmigazete.gov.tr

Suç Başkentinden "Mucize Şehre": Medellin'de Yapılan Kentsel Dönüşüm Projelerinin Genel Özellikleri ve PRIMED Projesinin Kentsel Dönüşüm Hukukuna Hakim Olan İlkeler Açısından Değerlendirilmesi

Aykut Purde*

Öz: Kolombiya'nın en büyük ikinci şehri olan Medellin, 20.yüzyılın sonunda dünyanın suç başkenti olarak bilinmekteydi. Günümüzde ise dünyanın en güvenli ve inovatif şehirleri arasında sayılmaktadır. Medellin'in bu kadar kısa sürede bu kadar keskin bir değişim yaşamasının sebebi nedir? Bu çalışmada, son 20 yılda çok büyük değişimler geçiren Medellin şehrindeki değişim, şehirde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri kapsamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bunu yaparken öncelikle şehrin yakın geçmişteki tarihine ilişkin kısa bilgiler verilecek, 90'lara gelindiğinde şehri uyuşturucu çetelerinin kontrol ettiği, bu çetelere güvenlik güçlerinin dahi müdahale edemediği ve şehrin dünyanın en tehlikeli şehri haline geldiği süreç ele alınmaya çalışılacaktır. Daha sonra, ele alınan bu sorunlara çözüm olarak düşünülen kentsel dönüşüm projelerinin genel özelliklerinden söz edilecektir. Bu yapılırken öncelikle projelere ilişkin teknik detaylara yer verilecek, Medellin'de uygulanan projeleri diğer projelerden ayıran unsurlar tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın son bölümünde, Medellin'deki projelerden PRIMED projesi ayrıntılı olarak ele alınacak ve proje, kentsel dönüşüme hakim olan ilkeler çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutularak, projenin hangi yönlerden başarılı, hangi yönlerden başarısız sayılabileceğine ilişkin bir değerlendirmeye yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Kentsel Dönüşüm, İdare Hukuku, Medellin, Kolombiya, PRIMED Projesi

Endüstri Şehrinden Suç Başkentine: Kentsel Dönüşüme Götüren Süreç

Medellin, Kolombiya'nın en büyük ikinci şehridir (Betancur, 2007, s.1). 17.yy'da İspanyollar tarafından dağlık bir arazide kurulan şehir, Bogota ve Cartagena'dan sonra bölgede kurulan 3. şehirdir (Acevedo ve Carreira, 2010, s.53). Şehirde yaşayan nüfus bakımından da ikinci sırada olan Medellin, 20.yüzyılda kahve ve altın endüstrisinin lokomotifliğini yaptığı bir sanayileşme hamlesi içerisine girmiştir (Betancur, 2007, s.1). Kahve ve altından başka tekstil

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B020

* Araş. Gör., İstanbuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı.

endüstrisi de Medellin ekonomisinde önemli bir yeri haiz olmuştur (Sanchez, 2006, s.1). Bölgede kömür yataklarının da keşfedilmesi ve bir hidroelektrik santralinin kurulması endüstrinin daha da gelişmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak Medellin, fakir Kolombiya halkı için cazibe merkezî haline gelmiş ve şehir büyük bir göç dalgasının etkisi altına girmiştir (Drummond vd., 2012, s.146-147).

20.yüzyılın başlarındaki sanayi ve ticaret atılımı Medellin'i ülkedeki en modern şehir yapmakla birlikte, bu olumlu görünüm birçok sorunun göz ardı edilmesine sebebiyet vermiştir. Örneğin şehir 1950'li yıllarda Kolombiya'nın en yüksek fuhuş, alkolizm ve zorla alıkonma oranlarına sahiptir (Drummond vd., 2012, s.147.).

Latin Amerika şehirleri 20.yüzyılda dünyanın en hızlı şehirleşen yerleri olmuşlardır (Arcila, 2008, s.7). Bunun sonucu olarak Latin Amerika şehirlerinde çok büyük sosyal ve ekonomik kutuplaşmalar meydana gelmiştir. Dahası hızlı kentleşme, Latin Amerika şehirlerinde, yaşam standartlarının düşük olduğu tehlikeli gecekondu bölgelerinin adeta mantar gibi her yerde bitmesine sebebiyet vermiştir (Arcila, 2008, s.7).

Kolombiya'da şehirleşme, 1930'larda gecekondulaşmaya sebebiyet vermeye başlamış, gecekondulaşma 1948 ile 1958 arasında süren ve La Violencia olarak adlandırılan iç çatışmalar dolayısıyla hızla artmıştır (Sato, 2013, s.8). Hali hazırda problemleri olan ve nüfusu da çok hızlı bir şekilde artan Medellin'de, Jorge Gaitan isimli toplumun büyük kesiminden saygı duyan bir siyasetçinin 1948 yılında suikast sonucu öldürülmesi, on yıllarca sürecek bir şiddet dalgasının tetiklenmesine sebebiyet vermiştir. Suikast sonucu sağ ve sol fraksiyonlar arası ayrışmalar olduğu gibi yüksek gelirliler ve dar gelirliler arasında da gerilim baş göstermiştir. 1958'de şiddeti azaltmak için yapılan bir anlaşmada kendilerine yer verilmeyen düşük gelirli silahlı gruplarla, bu grupların kendi malvarlıklarını tehdit ettiğini düşünen yüksek gelir kesiminden insanlar arasında başlayan çatışmalar, bir iç savaşın çıkmasına sebebiyet vermiştir (Drummond vd., 2012, s.148). İç savaşın en şiddetli yaşandığı yerlerin ülkenin kırsal alanları olması, bu şiddete maruz kalan vatandaşların kent kesimlerine göç etmelerine sebebiyet vermiştir. Savaştan kaçarak Medellin'e gelenler, şehrin yerleşim olmayan tepelik alanlarına yerleşmişlerdir. 20 senelik bir sürede şehrin nüfusu 300.000'lerden 1.2 milyona kadar çıkmıştır ve Medellin şehrinin idaresi, yapılanması ve planlaması böyle dramatik bir artışa hazırlıksız yakalanmıştır (Drummond vd., 2012, s.148). İç savaşa girilen dönemde modernleşmesi ve endüstrisi sayesinde ayakta duran şehir, iç savaşın ekonomiyi etkilemesi yüzünden ekonomik avantajını da kaybetmiş, kapanan işletmeler ve göçlerle gelen insanlar yüzünden işsizlik oranlarında büyük artış yaşanmıştır. Ekonomideki bu gerileme, uyuşturucu kartellerinin yükselişine sebebiyet vermiştir (Sato, 2013, s.8).

60'lara gelindiğinde Medellin, kendisini diğer şehirlerden ayıran sanayileşmedeki gelişmişliğini kaybetmiştir. Bu durum bir takım alternatif iş alanlarının açılmasına sebebiyet vermiştir ve Medellin'in meşhur uyuşturucu kartelleri bu vesileyle güçlenmiştir (Sato, 2013, s.8).

Güçlü yerel ekonomisi sayesinde ilk göç dalgalarını topluma entegre ederek iş imkanları sağlamayı başaran şehir, göçlerin artmasıyla büyüyen göçmen topluluklara iş imkanı sunamamaya başlamıştır (Betancur, 2007, s.2). Küresel ekonomideki değişimler sanayinin ekonomideki rolünü azalttıkça(Acevedo ve Carreira, 2010, s.55.), Medellin cazibe merkezî olma rolünü kaybetmiştir ve işverenler karşılaştıkları krizden kurtulmanın yolunu işçi maaşlarını azaltmakta aramışlardır (Betancur, 2007, s.2). Gittikçe kötüleşen sanayi ve çalışma şartları dolayısıyla yönetime duyulan güven azalmaya başlamış, oluşan güvensizlik ortamından istifade eden suç kartelleri şehre hakim olmuş, polis-asker ve suç çeteleri arasındaki çatışmalar ile faili meçhul cinayetler dolayısıyla şehir, "dünyanın cinayet başkenti" olarak anılmaya başlanmıştır (Betancur, 2007, s.2). Şehrin yapısını tümüyle etkileyen uyuşturucu kaçakçılığı da bu dönemde ortaya çıkmıştır (Acevedo ve Carreira, 2010, s.53). Toplumsal çatışma ortamı, polise ve askere alternatif güç olan "gerilla" gruplarının oluşmasına sebebiyet vermiş, ekonomik koşullar bu grupların gençler arasında taraftar toplamasını ve güçlenmesini sağlamıştır (Acevedo ve Carreira, 2010, s.55). Özellikle şehrin kuzeydoğu bölgeleri tamamen karteller tarafından yönetilmeye başlanmış, çevre ve güvenlik sorunları bölgeyi şehrin en tehlikeli bölgesi haline getirmiştir (Acevedo ve Carreira, 2010, s.55).

1950'den sonra Medellin'deki şehirleşme büyük oranda yasadışı gerçekleşmiştir. Üst ve orta tabaka insanların yaşadıkları bölgeler planlı ve normlara uygun inşa edilmiş olsa da, nüfusun çoğunluğunu oluşturan fakir kesim gecekondular inşa ederek ("self-housing") barınma ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır (Betancur, 2007, s.2). Kendi barınma ihtiyaçlarını kendileri gideren halkın büyük kısmı, "barrio" denen ve yaşam standartlarının çok düşük ve sağlıksız olduğu, şehrin banliyölerinde yaşamaya başlamıştır (Betancur, 2007, s.3). Göçlerle sürekli büyüyen şehirde kamu yararı çoğu zaman özel yarara feda edilmiş, kamusal alanların büyük kısmı özel kişilere ait yapılarla dolmuştur (Acevedo ve Carreira, 2010, s.54). 90'lara gelindiğinde hukuka aykırı olarak yapılan, altyapının yetersiz olduğu, nüfus yoğunluğunun çok fazla olduğu ve kamusal alanların çok az olduğu gecekondu bölgeleri, şehir nüfusunun %30'una ev sahipliği yapmaktadır (Arcila, 2008, s.8). Özellikle göçmenler, Medellin'in barriolarında yoğun olarak yerleşmişlerdir (Betancur, 2007, s.3). Yoğun göçün getirdiği en önemli sorun gecekondulaşma olmuştur. Hızlı nüfus artışı dolayısıyla nüfusun tamamının barınma ihtiyacı karşılanamaz hale gelmiş, bu durum karşısında şehre yeni gelen göçmenler, gecekondular yaparak ve gecekondu mahalleleri oluşturarak buralarda yaşamaya başlamışlardır (Restrepo ve Orsini, 2013, s.134). 1960'lara gelindiğinde, şehrin %60'ı plan dışı yapılardan oluşmaktadır (Brand, 1995, s.59). Burada fakirlikle gecekondulaşma arasında iki yönlü bir etkileşim olduğu söylenebilir. Gecekondulaşma bir yandan ekonomik şartları dolayısıyla daha kaliteli bir barınma imkanından faydalanamayan fakir kesimin barınma ihtiyacını karşılamak için ucuz, kalitesiz ve yasadışı evler üretmesinin bir sonucuyken, diğer yandan gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerinden yararlanamamasına sebebiyet vererek fakirliğin daha da artmasının bir sebebi olarak görülebilir (Alejandro ve Francesco, 2013, s.133).

Şehrin sosyal yapısı ve engebeli arazisi de bir takım sorunlara yol açmıştır (Acevedo ve Carreira, 2010, s.55). Bir dağın eteklerinde bulunan Aburra Vadisi'nde kurulmuş olan Medellin'de, kamusal binaların çoğu düz alanlarda olmakla birlikte, dağlık bölgelerde de yerleşim sıktır (Arcila, 2008, s.7). Şehrin topografik şartları sel riskini arttırmakla birlikte, temel hizmetlerin ve ulaşımın sağlanması hususunda da aksaklıklara sebebiyet vermektedir (Arcila, 2008, s.7).

Şehrin "elit" tabakasını oluşturan sanayicileri ile göç ederek gelenler arasındaki gelir farkı şehrin gelişimi üzerinde etkili olmuş, gelişmelere önayak olan varlıklı kesimin yaşadığı bölgeler ile göç vasıtasıyla gelenlerin yaşadığı bölgeler arasında sosyal ve ekonomik eşitsizlikler meydana gelmiştir (Acevedo ve Carreira, 2010, s.54). Bir vadi ve civarındaki tepelerden oluşan Medellin'in bu özelliği de, sosyal uçurumun büyümesine sebebiyet vermiştir. Zira elit kesimin hali hazırda vadiye yerleşmiş olması ve burada yeni gelenler için yer kalmamış olması dolayısıyla göçmenler, tepelik, engebeli alanlara yerleşmek zorunda kalmışlardır ve bu fiziksel ayrım, sosyal ayrışmayı da beraberinde getirmiştir (Acevedo ve Carreira, 2010, s.54).

İşte buraya kadar sayılan bir takım hadiseler ve şehrin doğal yapısı, Medellin'i daha önce de söz edildiği gibi suçun dünyadaki başkenti ve belki de dünyanın en yaşanılmaz şehri haline getirmiştir. Öyle ki polisler, çeteler tarafından kontrol edilen alanlara girmeye çekinir hale gelmiş (Drummond vd., 2012, s.146), biraz sonra bahsedeceğimiz dönüşümler öncesi süreçte, özellikle Comuna 13 gibi bölgelere bakıldığında, merkezî ve yerel idarelerin buraları adeta suç çetelerinin özerk yönetimine bıraktığı belirtilmiştir (Drummond vd., 2012, s.146). Özellikle 1950'li yıllardan sonra meydana gelen olaylar göz önünde bulundurulduğunda, zaten çok çetin olan coğrafi şartlara bir de ekonomik ve sosyal şartların eklenmesiyle Medellin, Kolombiya'nın nüfus olarak en büyük ve fakat aynı zamanda aşılması mümkün gözükmeyen sorunları olan bir şehri haline gelmiştir. Buna rağmen şehir, "Medellin Mucizesi" olarak adlandırılmasını ve dünyanın en inovatif şehri seçilmesini sağlayacak kadar büyük bir değişim gösterebilmiştir. Bunun en önemli sebebinin de şehirde uygulanan başarılı dönüşüm projeleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Medellin ve Kentsel Dönüşüm: Medellin Mucizesi

Medellin'de kentsel gelişimi sağlamak amacıyla yapılan ilk planlar, 1900'lü yılların başlarına rastlamaktadır. 1913 yılında, şehri modern bir altyapıya kavuşturmak ve endüstriyel gelişimi sağlamak üzere Plan Futuro adında bir plan yapılmıştır (Lowenthal ve Meija, 2010, s.14). Yoğun nüfus artışı ve şehirleşmeye karşı bunun gibi önlemler 90'lardan önce de alınmaya çalışılmış olsa da (Drummond vd., 2012, s.146), yapılan planların, banliyölerdeki şiddete çözüm bulunamaması ve gecekondulaşma sorununun göz ardı edilmesi dolayısıyla, şehrin sorunlarını çözmede yetersiz kaldıkları söylenebilir.

Olumlu gelişmeler, 1993'te Pablo Escobar isimli mafya liderinin öldürülmesi ile başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde suç oranları hala çok yüksek olsa da, Escobar öncesi döneme göre daha düşük hale gelmiştir. Bu kısmi iyileşmeden yararlanan Medellin idaresi, merkezî idarenin de yardımıyla, asker ve polisin ortak yürüttüğü iki operasyon sayesinde senelerdir girilemeyen Comuna 13 gibi bölgelere girmeyi başarmış ve asayişi sağlamıştır. Operasyon sonrası cinayet oranlarında büyük bir düşüş yaşanmıştır ve suç oranları yarı yarıya azalmıştır. Bu iyileşmeler sayesinde bölge halkı ve idareler, artık fiziksel olarak ulaşabildikleri bu mekanları dönüştürmek için bir takım önlemler düşünecek hale gelmişlerdir (Drummond vd., 2012, s.149). O kadar ki şehirdeki projelerin hayata geçirilmesinde hedef "Medellin, the most educated" şeklinde sloganlaştırılmış, suç oranlarının en yüksek olduğu bu şehrin en eğitimli ve en modern şehir olması amaçlanmıştır (Arcila, 2008, s.57).

Bununla birlikte şehirdeki suç oranları istenen seviyeye inmemiş ve suç, Medellin'deki en önemli sorun olmaya devam etmiştir. Normalleşmenin ve sosyal dayanışmanın önündeki en önemli engel olarak görülen yasa dışı oluşumların kontrol ettiği alanların varlığına, idarenin o bölgelere müdahalesi ile son verilmesi amaçlanmıştır (Arcila, 2008, s.57). İşte yapılacak bu müdahale, daha önce yapılanların aksine, şiddete karşı kolluk güçleriyle müdahale edip geçici olarak suç unsurlarını temizlemek şeklinde olmamıştır. Zira bölgedeki silahlı örgütlerle çatışmaya girmek durumu her seferinde daha kötü hale getirmiştir (Betancur, 2007, s.15). Bunu doğru tespit eden Medellin idaresi, bu şekilde bir silahlı çatışmaya girmek yerine, kentsel dönüşüm aracılığı ile altyapının geliştirilmesi, kamusal alanların arttırılması, güvenli bir yaşam alanı oluşturulması sağlanarak suç oranlarının düşmesi sağlanmıştır. Yani Medellin'de kentsel dönüşüm projelerinin esas amacı suçla mücadele olmuştur denebilir.

Başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, Medellin şehrindeki kentsel dönüşüm projelerinin esas tetikleyicisi olan suçla mücadeleden burada kısaca söz etmekte fayda vardır. Medellin örneği, suç oranlarının azaltılmasının bir şehrin kaderini nasıl değiştirebileceğini gösteren en iyi örnektir. 90'ların başına gelindiğinde dünyanın suç başkenti olarak adlandırılan bu şehir, önce başarılı operasyonlar, daha sonra da başarılı kentsel dönüşüm projeleri ile dünyanın en yaşanılası şehirlerinden biri haline gelmiş, dünyanın en inovatif şehri ödülünü kazanmıştır. Burada suç ve kentsel dönüşüm arasındaki ilişki tüm açıklığıyla görülebilmektedir. Medellin şehrinin bu denli büyük bir değişim yaşaması, bölgedeki şiddetin azaltılması ile mümkün olmuştur. Her ne kadar bir takım başarılı kolluk tedbirleri ile suç oranları bir nebze azaltılmışsa da, Medellin'in mucize şehir olarak adlandırılacak atılımlar yapmasını sağlayacak kadar güvenli bir şehir olması, kentsel dönüşüm projeleri sayesinde olmuştur. Medellin örneğinden yola çıkarak suçla mücadelede kentsel dönüşümün kullanılması hususunda bir takım yargılara varmak mümkündür.

Suçla mücadele aracı olarak kentsel dönüşümün kullanılıp kullanılmayacağı tartışmalı bir husustur. Kentsel dönüşüm uygulamalarının suçla mücadeleden başka bir takım amaçları vardır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının amaçları arasında şehirdeki konut sorunun çözümü, eskiyen yapıların yenilenmesi, şehrin kültürel mirasının daha sonraki nesillere aktarılması amacıyla kültürel dokunun korunması gibi farklı amaçları olduğundan söz edilebilir (Yasin, 2005, 109-110).

Eğer suçla mücadele, kentsel dönüşümün amaçlarından biri olarak kabul edilmezse, kentsel dönüşümün suçla mücadele bir araç olarak kullanılması "usul saptırması" olarak adlandırılabilir. Bu açıdan bakıldığında, salt bir bölgedeki suç unsurlarını bertaraf etmek amacıyla yapılacak bir kentsel dönüşüm projesinin, hukuka aykırı olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan, kentsel dönüşümle bir bölgede fiziksel, sosyal, ekonomik şartlarda bir takım iyileştirmeler olmasının, suç oranlarının düşmesine sebebiyet vermesi olağandır. Yani kentsel dönüşüm projesi ile bir bölgedeki suç unsurlarının bertaraf edilmesi amaçlanmamış olsa dahi, bu dönüşümün olumlu bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Gerçekten de, Medellin örneğinde görüldüğü üzere, şehirdeki olumsuz koşullar suç oranlarının yükselmesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle suç unsurlarının yoğun olduğu bölgelere ulaşımı kolaylaştıran projeler, kolluk güçlerinin bölgeye ulaşmasını sağladığı için, doğrudan suç oranlarına etki etmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri ise insan yaşamını olumsuz etkileyecek bir takım unsurların bertaraf edilmesini sağlamaktadır. Bu olumsuzluklardan kurtulan şehirde suç oranlarında düşüş yaşanması olağandır. Kaldı ki günümüzde kentsel dönüşümün kullanıldığı alanlardan birinin de suçlularla mücadele olduğu ifade edilmektedir (Yasin, 2005, s.135).

Yapılan projelerle geliştirilen ulaşım ağının, şehirdeki suç oranlarının düşmesinde çok etkili olduğunun en önemli örneklerinden biri Santa Domingo bölgesi olarak gösterilmektedir. Medellin'in Santa Domingo bölgesinde şiddet öylesine yükselmiştir ki, polisin uzun süre bölgeye girmesi mümkün olmamıştır. Ayrıca Santa Domingo gibi tepelik olan bölgelerden şehir merkezine gelmek de imkansızlaşmıştır, zira tepeden aşağıya bir çok düşman çete vardır ve bölgeleri onlar kontrol etmektedir (Fukuyama ve Colby, 2011, s.1). Tüm bunlar, ulaşım altyapısının geliştirilmesi ve özellikle teleferik sistemi sayesinde değişmiş, tepelere ulaşımın kolaylaşmasıyla o bölgelere müdahaleler de mümkün hale gelmiştir (Fukuyama ve Colby, 2011, s.1).

Suçla mücadeleden başka Medellin şehri, tasarım, yeni kamusal alanlar ve sosyal kalkınma yoluyla kentsel yenilenmeyi sağlayan en başarılı örneklerden biridir (Zamudio ve Barar, 2013, s.42). Entegre altyapının ve ulaşım ağlarının oluşturulması, Medellin'de en önemli ve öncelikli unsur olarak görülmüş, bu sayede gelir seviyesine ve etnik kökenine bakılmadan, ulaşılabilir ve sahiplenilebilecek bir şehir oluşturulmaya çalışılmıştır (Davidson, 2014, s.2). İnsanlarda aidiyet duygusu uyandırabilmek için şehrin en güzel binaları, projenin yapıldığı bölgelere inşa edilmiştir (Fukuyama ve Colby, 2011, s.2). Ulaşım ağının geliştirilmesi, geçmişten beri ekonomik olarak çöküntü haline gelmiş alanlara ticari hareketliliğin gelmesi-

ni sağlamıştır (Davidson, 2014, s.2). Bu sayede hem ekonomik hem de sosyal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi mümkün olmuştur. Projeler sayesinde meydana gelen sosyal hareketlilik, uyuşturucu ticaretine ve şiddete karşı direnen bir toplumsal yapıyı da beraberinde getirmiştir (Fukuyama ve Colby, 2011, s.2).

Ulaşımın iyileştirilmesinin yanında şehrin fiziki yapısına uygun ve onun etkilerini giderecek diğer önlemlerin alındığı da gözlemlenmektedir. Örneğin toprak kaymalarını önlemek için duvarlar örülmüş, tepelik alanlar arasında köprüler yapılarak güvenli geçiş sağlanmıştır (Restrepo ve Orsini, 2013, s.154).

Kamusal alanların fazla olması, bir şehir için olumlu özelliklerden birisidir; ancak Medellin gibi şehirlerde çok fazla kamusal alana halk sıcak bakmamıştır. Zira kamusal alanlar, suç işlenme riskinin daha fazla olduğu alanları teşkil etmektedir; ancak bu algı metro ve teleferik hatlarının hizmete girmesiyle kırılmış, bu durum halk arasında "sokağın geri kazanılması" (Arcila, 2008, s.56) olarak nitelendirilmiştir. Yani daha önceleri polisin dahi girmeye korktuğu alanlar, artık şehir halkının sahiplendiği, benimsediği yerler haline gelmiştir. O kadar ki Medellin, en az Washington kadar güvenli bir şehir olmuştur (Fukuyama ve Colby, 2011, s.1). Kanaatimizce bunu sağlayan, Medellin'de hayata geçirilen projelerde ve yapılacak yatırımlarda altyapı geliştirilmesine ve ulaşım ağlarının oluşturulmasına öncelik verilmesidir. Ulaşım imkanlarının kısıtlı olması dolayısıyla idarelerin denetiminden uzakta kalan alanların, bu otorite boşluğundan istifade ederek suç merkezleri haline gelmesi kolaylaşmaktadır. Bu alanlar zamanla öylesine marjinalleşmişlerdir ki, az önce söz edildiği gibi polisin dahi giremeyeceği alanlar haline gelmişlerdir. Ulaşım ağının gelişmesi, kolluk kuvvetlerinin bölgeye girmesini kolaylaştırdığından, suçla mücadele kolaylaşmış ve marjinal gruplar dışındaki insanlar da bu bölgelere rağbet göstermeye başlamışlardır. Önceleri suçun merkezi olan şehir, projelerden sonra sağlık, ticaret ve turizm merkezî haline gelmiştir (Kimmelman, 2012).

Medellin'deki projeler, özellikle 2000'li yıllardan sonra, daha çok şehrin ekonomik olarak dünya şehirleriyle rekabet edebilecek bir şehir olmasını sağlamaya yönelik olmuşlardır. Bu uğurda da en çok fiziksel alana müdahalelerle bir takım iyileştirmelerin yapılması sözkonusu olmuştur (Acevedo ve Carreira, 2010, s.53); ancak bu müdahaleler, en başlarda sadece eski binaların yıkılması ve kamusal alanların genişletilmesi şeklinde olurken, daha sonraları şehrin doğal alanlarına da bir takım müdahaleler başlamış ve kamusal alanlar, şehrin doğal alanlarına doğru genişlemiştir (Acevedo ve Carreira, 2010, s.56).

Medellin'i diğer şehirlerden ayıran en önemli özelliklerinden biri, şehir halkının inovatif düşünme yetisini haiz olmasıdır. Bu sayede şehir halkı bütün yeniliklere açık olmuş ve onları benimsemiştir (Kimmelman, 2012). Halkın ve şehir idaresinin yenilikçi yaklaşımı, kentsel dönüşüm projelerine de doğrudan yansımıştır. O kadar ki, Medellin'de yürütülen kentsel dönüşüm projeleri, "büyük deneyler" (grand experiments) olarak adlandırılmaktadırlar (Fukuyama ve Colby, 2011, s.1). Yani burada halkın dönüşümü kendisinin istediği, yapılanların da en ileri şeyler olmasını arzuladıkları ifade edilmektedir. Medellin halkının yaklaşımı ve

buranın bir mucize olarak gösterilmesi göz önüne alındığında, bölge halkının katılımının sağlanması ve bu hususta halkın yaklaşımının ne denli önemli olduğu anlaşılabilir.

Medellin'deki dönüşümde bu şekilde kreatif bir bakış açısı oluşmasında, eğitim büyük rol oynamıştır. Dönüşüm sürecinde şehirdeki okullar, teknolojinin, medyanın ve görsel sanatların önemine vurgu yapmışlardır (Zamudio ve Barar, 2013, s.44).

Medellin'in başarısının en önemli sebeplerinden biri de, projelerin yürütülmesinde kamu sektörü ile özel sektörün işbirliğini sağlamasıdır (Aguinaga, 2015, s.104). Özellikle PRIMED projesiyle üretilen çözümler kendine özgü, önceki uygulamaları örnek alıp ders çıkaran, kamu özel işbirliğini sağlayan çözümler olmuştur (Betancur, 2007, s.4). O kadar ki, bir sonraki bölümde daha ayrıntılı ele alınacak bu proje, sonraki projeler açısından örnek alınan bir proje haline gelmiştir (Arcila, 2008, s.57).

Medellin'de gerçekleştirilen projeler, en başından beri sürdürebilirliği gözetmişlerdir (Acevedo ve Carreira, 2010, s.51). Bu kapsamda, projelerden sonraki süreçte devamlılığın sağlanabilmesi için de bir takım adımlar atılmıştır. EPM adlı belediye teşebbüsü, Medellin halkının ısınma, su ve elektrik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu teşebbüsün elde ettiği gelirler ise doğrudan şehrin güzelleştirilmesine ve yeni kamusal alanların inşa edilmesine aktarılmaktadır (Kimmelman, 2012). Ayrıca Medellin belediyesi, gelirinin %30'unu yoksul bölgelerde yeni okullar, parklar ve rekreasyon alanları yapılmasına ayırmaktadır (Drummond vd., 2012, s.150). Böylece şehir eski çöküntü halini almasını engelleyecek önlemler için gerekli kaynağı bulabilmekte ve sürekli yenilenebilmektedir. Ayrıca projelerin finansmanında ve sürdürebilirliğin sağlanmasında, EPM'den ve belediyenin verdiği katkı payından sağlanan gelirlerden başka, yüksek bir kent vergisi alınması da önemli rol oynamıştır (Fukuyama ve Colby, 2011, s.3).

Dönüşüm projeleri sonrasında şehirde çok olumlu bir hava hakim olmaya başlamıştır. Suç oranlarının çok yüksek olduğu dünyanın suç başkentinin korku içinde yaşayan halkı, artık geleceğe umutla bakmaya başlamıştır. Halk, süregelen gelişmenin 20 yıl kadar daha devam edeceğini ümit etmektedir (Davidson, 2014, s.3).

Medellin, bu projeler sayesinde büyük atılımlar gerçekleştirmiş olsa da, bu bir başlangıç olarak değerlendirilmelidir. Zira projelerle çözüm aranan sorunlar büyük oranda azalmış olsa da, bir kısmı hala devam etmektedir. Bunların kesin olarak çözülebilmesi için, geçici projeler bazında yapılan iyileştirmelerden ziyade kurumsallaşmış ve sistematikleştirilmiş bir planlamaya ihtiyaç vardır (Restrepo ve Orsini, 2013, s.154).

Tüm bu sözü edilen başarıların elde edilmesi ve Medellin'in bir mucizeye dönüştürülebilmesi için, 90'ların ortasından itibaren, birbirini izleyen birden çok projeye imza atılmıştır. Verilen bu genel bilgiler, projelerin hedeflerini ve ana karakterlerini ortaya koymuştur. Bundan sonraki bölümde, PRIMED projesi biraz daha ayrıntılı olarak irdelenecek ve proje, kentsel dönüşüm hukukuna hakim olan ilkeler kapsamında değerlendirilmesi suretiyle yapılacaktır.

PRIMED Projesi Ve Projenin Kentsel Dönüşüm Hukukuna Hakim Olan İlkeler Çerçevesinde Değerlendirilmesi

PRIMED Kentsel Dönüşüm Projesi

PRIMED projesi esas olarak ulaşımın ve sosyal hareketliliğin iyileştirilmesi, sürekli erozyona uğrayan yerlerin kuvvetlendirilmesi ve Medellin'in spesifik bölgelerindeki bazı diğer sorunların çözümü için finansman bulunması amacıyla yapılmıştır (Colombia: Social Programme Medellin, 2003, s.1). Proje, 1993 yılında Kolombiya ve Almanya hükümetlerinin ortak çalışmasıyla pilot program olarak başlatılmıştır (Betancur, 2007, s.3). Projenin finansmanı, Alman Kalkınma Bankası (KfW) ile birçok ulusal ve yerel finansörün katkısıyla gerçekleşmiştir. Projeden yaklaşık 51.000 kişi (yasadışı alanlarda yaşayan insanların 1/5'i) istifade etmiştir (Betancur, 2007, s.4). 92-2002 yılları arasında yapılan PRIMED, gecekondu bölgelerine geniş çaplı altyapı yatırımları yapılmasını öngörmüştür (Sato, 2013, s.11). Tüm şehri kapsayan bir proje olsa da, asıl müdahaleler Comuna Nororiental bölgesinde olmuştur (Arcila, 2008, s.57).

Projeyi yürütmek için kurulan ve projeye de ismini veren PRIMED isimli kuruluş, "kendi ayakları üzerinde durabilen" bir organizasyon olmuştur (Betancur, 2007, s.6). Özerk bir yapıya sahip olan ve ayrı bütçesi olan kuruluş, bu sayede planlamadan işbirliğinin sağlanmasına, projenin idaresinden hayata geçirilmesine kadar bütün aşamalarda etkin adımlar atabilmiştir (Arcila, 2008, s.57).

PRIMED projesinde öncelikle planlama aşamasına büyük önem verildiği söylenebilir. Yapılan saha araştırmalarıyla sorunlar isabetli bir şekilde tespit edilmiştir. Yapılan tespitlere göre yerleşim alanlarının yaşamaya elverişsiz olması ve giderek artan marjinalleşme, güvensizliğin ve şiddet olaylarının artmasına, altyapının olmaması ve kamu hizmetlerinin yapılamamasına, kamusal alanların tahrib edilmesine, toprak kayması ve sel olaylarının yaşanmasına, nüfus yoğunluğunun aşırı artmasına ve yapıların kalitesinin düşmesine sebebiyet vermiştir (Betancur, 2007, s.4)..

Ayrıca PRIMED'a verilen yetkiler sayesinde ulusal ve uluslararası merciler tarafından muhatab alınması sağlanmıştır (Betancur, 2007, s.7). Proje kapsamında en sorunsuz işleyen süreçlerin, doğrudan yerel idarelere ve PRIMED'a bırakılan hususlar olması, PRIMED'a verilen yetkilerin projenin başarısında etkili olduğuna işaret etmektedir. Örneğin altyapı çalışmaları, kamu hizmetlerinin geliştirilmesi gibi ihtiyaçlar sorunsuzca giderilmiştir (Betancur, 2007, s.9).

Daha önceki bölümlerde Medellin'in sorunları etraflıca ortaya konmuştur. Başta şehri hakimiyeti altında tutan çeteler ve yüksek suç oranları olmak üzere yetersiz kamu hizmetleri, kamusal alanların azlığı, toprak kayması riski altında bulunan ve yıkılmaya yüz tutmuş binaların bulunması ve sosyal ayrışma en temel sorunlar olarak sayılabilir. PRIMED projesi tüm bu sorunlara çözüm olacak önlemler öngörmektedir. Bu minvalde alınan önlemler kamu hizmetlerinin geliştirilmesi, ortak kamusal alanların inşa edilmesi, yüksek risk altındaki alan-

ların ıslahı, çetelerin işgali altındaki kamusal alanların geri kazanılması, gelir getirici faaliyetlerin programlanması ve sosyal entegrasyonun sağlanmasıdır (Arcila, 2008, s.56).

Proje kapsamında fiziksel mekanda yapılan iyileştirmelerden, 4000'den fazla aile doğrudan etkilenmiştir (Colombia: Social Programme Medellin, 2003, s.4). Yani bu ailelerin evleri yenilenerek daha sağlam ve güvenilir hale getirilmiştir. Bu ailelerin evlerinde yapılan geliştirmeler daha sağlıklı ve güvenli bir çevre oluşmasına da katkı sağladığından, doğrudan etkilenen bu aileler dışında kalanlar da daha iyi bir çevrede yaşama imkanı bulmuşlardır. Dolayısıyla proje, bölgedeki herkesin istifade ettiği sonuçlar doğurmuştur.

PRIMED, şehrin sorunlarını daha önceki çözümlerden daha farklı ele alan bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Marjinal bölgelerin entegrasyonunun sağlanması ve Medellin'de barışçıl bir ortamın oluşturulması, projenin öncelikli hedefidir (Arcila, 2008, s.56). Bu bağlamda projenin temel hedeflerinden birinin de suçla mücadele olduğu söylenebilir. Özellikle 20.yy'ın sonlarından yaşanan gelişmeler düşünüldüğünde, şehirde suçla mücadeleye öncelik verilmesinin makul olduğu söylenebilir. Zira bu sorunun büyüklüğü dışında, sorunun çözülmesinin diğer sorunların çözümünde anahtar rol oynayacak olması, suçla mücadeleyi ilgilenilmesi gereken birincil sorun yapmaktadır. Kentsel dönüşümün suçla mücadelede bir araç olarak kullanılıp kullanılamayacağı ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husus olsa da, PRIMED projesiyle bunun yapıldığı ve başarıya ulaştığı görülmektedir. Kaldı ki böyle bir proje yapmak yerine, şiddet ve suça karşı, bölgedeki silahlı unsurlarla çatışmaya girmek suretiyle bir mücadele verilmiş olsaydı, bunun daha önce de olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlanacağı düşünülmektedir (Betancur, 2007, s.15). Bunun yerine PRIMED projesi şiddet ve suçla mücadelede farklı bir yöntem izleyerek başarılı olmuştur denebilir. Oradaki silahlı unsurlarla çatışmaya girmek yerine bölgede devletin varlığını ve gücünü hissettirmek (altyapının güçlendirilmesi yoluyla ulaşımın kolaylaştırılması gibi), gençlere yönelik programlar yapmak, bölgenin fiziki şartlarını iyileştirmek gibi önlemler alarak şiddetle mücadelede başarılı sonuçlar vermiştir (Betancur, 2007, s.15). Yapılan geliştirmeler sayesinde sosyal kontrolün artması, bölgedeki uyuşturucu trafiğinin engellenmesini sağlamış, bu da suç oranlarında büyük düşüşler yaşamasını sağlamıştır (Colombia: Social Programme Medellin, 2003, s.4).

Proje ayrıca, marjinal bölgelerdeki sosyal ve ekonomik koşulları büyük oranda geliştirmiş, alınan önlemler doğal afetler dolayısıyla evlerin hasar görme riskini büyük oranda azaltmıştır (Colombia: Social Programme Medellin, 2003, s.4). Proje kapsamında desteklenen marjinal bölgelerdeki ekonomik hayatta, gözle görülür bir iyileşme yaşanmıştır. Bu bölgelerde yaşayan nüfus 2 katına çıkmıştır. Desteklenmeyen marjinal bölgelerle kıyaslandığında, proje kapsamındaki desteğin çok olumlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir (Colombia: Social Programme Medellin, 2003, s.3-4).

Projenin sonunda şu 3 hedef gerçekleştirilmedikçe projenin başarısız sayılacağı yetkililer tarafından kabul edilmiştir: altyapı hizmetlerinin başarılı sonuç vermesi ve 3 yıllık kullanımdan

sonra hala işler halde olması; eğimli yerler güçlendirilip ağaçlandırıldıktan sonra 3 yıl sonunda yeni ev inşa edilmemiş olması; ve spesifik bölgelerde alınan ekonomik önlemlerin 5 sene sonunda sonuç vermeye başlaması (Colombia: Social Programme Medellin, 2003, s.2).

Bu bağlamda, projenin başarı ile sonuçlandığı söylenebilir. Proje kapsamında ulaşılması planlanan hedeflerin büyük kısmına ulaşılmıştır. Okul ve sağlık alanları hedeflendiği gibi kullanılmaktadır; herhangi bir tamir görmemesine rağmen toplu ulaşım araçları hala işler haldedir; erozyona karşı oluşturulan "yeşil şerit" varlığını korumaktadır; ancak yağmurlu mevsimlerde toprak kaymasına ilişkin sorunlar devam etmektedir. Belediye, riskli alanlarda yeni evlerin inşa edilmemesi hususunda sıkı önlemler almıştır (Colombia: Social Programme Medellin, 2003, s.3).

Her şeye rağmen PRIMED'ın başarısız sayılabileceği alanların olduğunu da söylemek mümkündür. Örneğin rantın adil dağıldığından söz etmek mümkün olmamaktadır. "Ajanslar" ile idareler arasındaki politik çekişmeler, kişilere yapılacak ev (kira) yardımlarının aksamasına sebebiyet vermiştir. Yerel yönetimler, gerekli olan kamulaştırmaların yapılmasına karşı çıkmışlardır (Betancur, 2007, s.9). Zamanla PRIMED kapsamında yapılan planların, tepeden inme planlara dönüştüğü ve halkın katılımını göz ardı ettiği vurgulanmıştır. 2000'lere gelindiğinde proje, yolsuzluk ve bürokrasi baskısı nedeniyle tam olarak sonuçlarını doğurmadan sonlandırılmak zorunda kalmıştır (Arcila, 2008, s.62).

Projenin başarısızlıklarının birden çok nedeni olabilir. Daha önce bahsedilen silahlı grupların adeta haraç istemesi ve dolayısıyla direnmesi, çevresel ve fiziksel sorunların ne yönde çözülmesi gerektiğine dair bir takım anlaşmazlıklar, teknik ve teknolojik imkansızlıklar, yerel dernekler gibi kuruluşların katılımının sağlanmasında yaşanan zorluklar, tecrübesizlik ve başka siyasi öncelikler dolayısıyla projenin zaman zaman çok yavaş ilerlemesi gibi sebepler sayılabilir (Betancur, 2007, s.9-10).

PRIMED iyi bir başlangıç olsa bile şehirdeki tüm sorunları çözememiştir (Betancur, 2007, s.15); ancak eksikliklerine ve ulaşamadığı bir takım hedefleri olmasına rağmen PRIMED projesi, daha sonra yapılacak projeler açısından öncülük etmiş ve başarılı bir örnek olarak yol gösterici olmuştur (Arcila, 2008, s.57). Bu proje kaldırıldıktan sonra başlanan PUI Nororiental projesi bunun en güzel örneğidir. PUI 2004-2007 yılları arasında planlanmış ve projenin, social urbanism akımının pilot projesi olduğu ifade edilmiştir (Arcila, 2008, s.73). PUI projesi, PRIMED ile başlanan birçok hedefin daha da ileri götürülmesi olarak nitelendirilebilir. Zira buradaki hedeflere bakıldığında da benzer hedefler görülebilir: kamusal alanların arttırılması ve var olanların geliştirilmesi, yolların ve genel olarak ulaşımın geliştirilmesi, parklar gibi sosyal donatı alanlarının inşası, mahallelerin birbirine entegre edilmesi konutların ve yerleşim alanlarının iyileştirilmesi ve doğal çevrenin korunması gibi (Arcila, 2008, s.77-78).

Uygulanan yöntemler açısından da PRIMED ile PUI arasında bir benzerlik kurmak mümkündür. PUI projesinde de katılımcılık ilkesine büyük önem verilmiş, toplum odaklı planlama ile birlikte adeta PRIMED ile başlanan iş burada tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda proje kapsamında kamusal alanların iyileştirilmesi, yayaların rahat hareket etmesini sağlayacak altyapının kurulması ve devamlılığının sağlanması, sosyal donatı alanlarının inşası ve geliştirilmesi, konut edindirme programları yapılması ve doğal çevrenin tahribinin önlenmesi amaçlanmıştır (Arcila, 2008, s.65). PRIMED'ın başarılı örneğini alıp onu daha da geliştiren PUI de, aynı PRIMED projesi gibi kendinden sonra gelen projeler için model teşkil etmiştir (Arcila, 2008, s.85).

Görüldüğü üzere, bir takım başarısızlıklar sonucu tamamlanamadan sona erdirilen PRIMED projesi, Medellin şehri için büyük bir umut kaynağı olmuş, bu projeden sonra yapılanlar hep PRIMED projesini örnek almıştır. Bu bile başlı başına projenin ne kadar başarılı olduğunu göstermeye yetse de, projenin gerçekten başarılı bir proje olup olmadığı, örnek alınmasından çok, kentsel dönüşüm hukukuna hakim olan ilkelere uygunluğu kapsamında değerlendirilmelidir. Çalışmamızın son bölümünde buna ilişkin değerlendirmelere yer verilecektir.

PRIMED Projesinin Kentsel Dönüşüm Hukukuna Hakim Olan İlkeler Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Kentsel dönüşüm projelerinin "başarısı" değerlendirilirken, objektif bir takım ilkeler çerçevesinde değerlendirme yapmak önemlidir. Kentsel dönüşümün hukuk dışı bir alanda doğması dolayısıyla salt yasal düzenlemeler üzerinden anlaşılması zordur. Ayrıca uygulamanın ve yargısal denetimin hukuka uygun olarak yapılması gereklidir. İşte bu ilkelerin varlığı hem kentsel dönüşümün anlam ve kapsamının belirlenmesini, hem de uygulama ve yargısal denetimin hukuka uygun şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacaktır (Yasin, 20013, s.9). Bu bağlamda bu ilkelerin, kentsel dönüşüm uygulamaları açısından bir "turnusol kağıdı" görevi gördüğü söylenebilir. Bu bölümde yapılacak olan değerlendirme, PRIMED projesinde karşılığını bulan kentsel dönüşüm ilkeleri çerçevesinde yapılacaktır. Bu minvalde Medellin şehrinin özellikle önem verdiği katılım ilkesinin üzerinde durulacak, ayrıca sosyal yapının korunması, dönüşümün çok yönlülüğü ve sürdürebilirliği ilkelerine de değinilecektir.

Katılım İlkesi

Katılım ilkesi, kentsel dönüşüm uygulamalarının başarıya ulaşması açısından en önemli ilkelerden biridir. Medellin'de yapılan kentsel dönüşüm projelerinde, PRIMED'ın teşkil ettiği olumlu örnek sayesinde, katılım ilkesine büyük önem verildiği gözlemlenebilir.

Genel olarak kamu yönetimi ve idari faaliyetler açısından oldukça önemli olan katılım ilkesi, kentsel dönüşüm hukuku açısından da ele alınması gereken bir ilkedir. Kentsel dönüşüm projeleri, kişilerin temek hak ve özgürlükleri ile kişisel tercihlerine doğrudan müdahale an-

lamına gelebileceği için, bunun gibi bir faaliyet, bu faaliyetten etkileneceklere danışmadan yapılmamalıdır (Yasin, 2013, s.17). Ayrıca, kentsel dönüşüm projeleri gibi çok boyutlu bir faaliyetin çeşitli sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların desteği olmadan gerçekleştirilebilmesi mümkün gözükmemektedir. Zira kentsel dönüşüm projeleri tek bir kurum ya da kuruluşun tek başına gerçekleştirebileceği projeler değildir, dolayısıyla bu projeler bünyelerinde, merkezî idareden ve yerel yönetimlerden farklı kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütleri ve bizzat halkın kendisini barındırmaktadırlar (Özden, 2008, s.202).

PRIMED kentsel dönüşüm projesinin belki de en çok göze çarpan özelliği, tam da bu ilkenin gerçekleştirilmesi hususunda gösterilen hassasiyettir denebilir. Projede katılım ilkesine ayrı bir önem atfedilmiştir. Bunun, toplumda işbirliğini sağlayacak sosyal oluşumların ortaya çıkmasını sağlayacağı düşünülmüştür (Arcila, 2008, s.56). Öncelikle, PRIMED projesine ilişkin hususta değindiğimiz projenin planlama aşamasına büyük önem vermesi, sorunların doğru tespitinden başka, halkın projeye katılımı da sağlanmıştır (Betancur, 2007, s.4). Halkın tüm kesimlerinin benimseyeceği, aidiyet hissi uyandıracak bir proje planlanmış, hükumet ve diğer kamu ve özel kuruluşlarının da desteği ile, tüm halkın projenin bir parçası olması sağlanmaya çalışılmıştır (Betancur, 2007, s.7). PRIMED yetkilileri tarafından eğer halkın katılımı sağlanmazsa, projenin başarısız olacağı kabul edilmiştir (Betancur, 2007, s.7-9). Gerçekten de gerek yapılacak harcamalar hususunda vatandaşa söz hakkı verilmesi, gerekse kişilerin projenin yürütülüşüne katılmasının sağlanması suretiyle proje, halkın katılımı ve onayı ile gerçekleştirilmiştir (Kimmelman, 2012). Bu sayede bütün sosyal katmanlar, projenin destekçisi olmuştur.

Katılımın sağlanmasında en kritik nokta, proje yürütücülerinin projenin aracı olarak zorlamayı değil, pazarlık ve uzlaşıyı kabul etmeleri olmuştur (Sato, 2013, s.17). Dahası projenin hayata geçirilmesi aşamasında bölge sakinlerinin tümü günde birkaç saat çalışarak projeye katkıda bulunmuşlardır (Sato, 2013, s.21). Bunu, halkın katılımının sağlanması için çok yerinde bir yol olarak görüyoruz. Zira projenin katılım ilkesi açısından çok başarılı bulunması, izlenen yöntemlerin doğruluğuna işaret etmektedir

Genelde Medellin'deki projelerin çok yönlülük ilkesine uygun olduğu savunulmakla birlikte aksi kanaatte olanlar da vardır. Bir görüşe göre Medellin'deki çok yönlülük sadece görünüştedir. Zira şehrin sadece fiziksel yapısının geliştirilmesine uğraşılmış, kültürel ve sosyal boyutlar etraflıca düşünülmemiştir. Şehrin fiziksel yapısındaki iyileşmenin diğer alanlarda bazı pozitif etkileri olması sadece bir sonuçtur (Acevedo ve Carreira, 2010, s.52); ancak gerek daha önce sözünü ettiğimiz hedeflerin büyük kısmının gerçekleştirilmesi, gerekse kendisinden sonra gelen projelerin özellikle katılım ilkesi ve titiz planlama evresi açısından PRIMED projesini örnek aldığının ifade edilmektedir. Dolayısıyla PRIMED projesi, katılım ilkesine büyük oranda riayet edilerek gerçekleştirilmiş bir projedir denebilir.

Sosyal Dokunun ve Yaşam Biçimlerinin Korunması İlkesi

Kentsel dönüşüm projelerine hakim olan ilkelerden birisi de sosyal dokunun ve yaşam biçimlerinin korunması ilkesidir. Şehirlerin sosyal yapıları, çeşitli faktörlere göre ve zamanla oluşmaktadır. Bireylerin yaşam tarzlarını değiştirmek için kentsel dönüşüm projelerinin yapılması kabul edilemez; ancak en başta böyle bir hedef olmasa da, dönüşümün sosyal yapıyı kendiliğinden etkilemesi söz konusu olabilir. Dolayısıyla, bir kentsel dönüşüm projesinin başarılı sayılabilmesi için sosyal yapının mümkün olduğu kadar korunması ve sosyal yapıyı değiştirme amaçlı girişimler yapılmaması gerekir (Yasin, 2013, s.13-14).

Medellin gibi sosyal anlamda çöküntü haline gelmiş alanların, bu şehirde olduğu gibi kültürel ve sosyal bir takım iyileştirmeler yapmak suretiyle dönüştürülmesi her zaman olumlu sonuçlar vermeyebilir. Bazı durumlarda soylulaştırma ile karşı karşıya kalınmaktadır. Medellin açısından çoğu zaman olumlu örneklerden söz edilmekte ise de, bu ve benzeri şehirlerde soylulaştırma riski her zaman bulunmaktadır. Ayrıca kültürel etkinliklerin belli bir etnik gruba özgülenmesi ihtimali de şehirlerde ırka bağlı bir takım ayrımcılıkların oluşmasına sebebiyet verebilir. Bunun sonucu olarak "entelektüel gettolar" oluşabilmektedir. Oluşan bu gettolardaki konut fiyatlarındaki suni artışlar da şehir ekonomisini olumsuz etkileyebilmektedir (Zamudio ve Barar, 2013, s.44).

Proje, daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere, planlama sürecine ve halkın katılımına büyük önem vermiştir. Böylece halkın istek ve beklentileri doğru tespit edilebilmiş, proje de bu istek ve beklentileri büyük oranda karşılamıştır. Dolayısıyla PRIMED projesi, sosyal dokunun ve yaşam biçimlerinin korunması açısından, titiz planlama süreci sayesinde, kısmen de olsa başarılı olmuştur denebilir.

Sosyal yapının korunduğuna ilişkin olumlu kanaatler de bulunmakla birlikte proje, Medellin'de soylulaştırma olgusuna sebebiyet verdiği için kimileri tarafından eleştirilmiştir. Eleştirilere göre planın temel amaçlarından birisinin gelir eşitsizliğini gidermektir; ancak bu görüşe göre hedeflere ulaştığı söylenemez. Ekonomik olarak ve yaşam tarzı olarak toplumun marjinalleşmiş kesimlerinin yerlerinden edildiği hadiselere rastlamak mümkündür. Dönüşüm süreci sonunda belli bölgelerdeki kiralar, bu kesimlerin oralarda barınmasını imkansız kılacak seviyelere yükselmiştir (Acevedo ve Carreira, 2010, s.5). Dolayısıyla bir yandan halkın katılımını sağlaması ve beklentilerine cevap vermesi, diğer yandan ise soylulaştırmaya yol açtığına ilişkin bir takım eleştiriler olması, PRIMED projesinin sosyal dokunun ve yaşam biçimlerinin korunması ilkesi bakımından kısmi bir başarı elde ettiği ortaya koymaktadır.

Dönüşümün Çok Boyutluluğu İlkesi

Ele alınması gereken ilkelerden bir diğeri de dönüşümün çok boyutluluğu ilkesidir. Kentsel dönüşüm projeleri şehirlerin salt fiziksel yapıdaki sorunları ilke ilgilenmez. "Dönüşüm hangi amaçla yapılırsa yapılsın, sonuçları ve etkileri dikkate alındığında şehir ve toplum hayatı-

nın birden çok unsuru üzerinde etkili olduğudur. Bu nedenle de bir dönüşüm projesi tek boyutlu olarak ele alınamaz" (Yasin, 2013, s.16). "Kentsel dönüşüm, sadece fiziksel mekanın dönüşümünü değil, aynı zamanda, sosyal gelişim, ekonomik kalkınma, ekolojik ve doğal dengenin korunması ve sürdürebilirliğinin sağlanması ile birlikte kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı takdirde başarıya ulaşabilir" (Akkar, 2006 s.35).

PRIMED projesi, dönüşümün çok boyutluluğu açısından da başarılı bir proje olarak değerlendirilebilir. Projenin hedeflerinden biri, bölgedeki sorunların bütüncül bir yaklaşımla çözülmesi olmuştur (Betancur, 2007, s.7). Projeye konu olan bölgede sadece ulaşımın iyileştirilmesine değil, yapıların kuvvetlendirilmesine, sosyal donatı alanlarının oluşturulmasına, hizmetlere erişimin kolaylaştırılmasına önem verildiği görülmektedir. Böylece proje, şehirdeki tek bir soruna değil, birden çok soruna çözüm olmaya çalışmıştır.

Projenin çok boyutluluğu sağlamasında yine planlama aşamasının büyük önemi olduğu görülmektedir. Planlama aşamasında, farklı sektörlerin (kamu-özel) işbirliği ile farklı unsurlar ele alınmıştır. Bu unsurlar yaşam alanlarının geliştirilmesi, binaların iyileştirilmesi, afet riskinin azaltılması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve toplumun refahının arttırılması olmuştur (Arcila, 2008, s.56).

Dönüşümün Sürdürebilirliği İlkesi

Bahsedeceğimiz son ilke dönüşümün sürdürebilirliği ilkesidir. Kentsel dönüşüm projelerinin başarısı, sadece projede ortaya konan hedeflerin proje sonunda gerçekleştirilmiş olması ile ölçülemez. Projenin başarısı, hem proje sonundaki hedeflere bakılarak, hem de geleceğe yaşanılabilir şehirler olarak bırakılıp bırakılmadıklarına bakılarak tespit edilebilir (Yasin, 2013, s.20). "Projelerin tamamlanmasını müteakip, gelişiminin takip edilmesi, aksaklıkların zamanında tespit edilerek müdahale edilmesi, zaman için yetersiz kalan unsurların tamamlanması veya yeni bazı tedbirlerin devreye sokulması gerekebilir" (Yasin, 2013, s.20). İlk bölümde bahsedelin, Medellin belediyesinin bir teşebbüsü olan EPM'nin ve belediyenin gelirlerinin bir kısmının kentsel gelişime ayrılmış olması ve yine sosyal donatı alanları, okul binaları gibi kamu hizmetleri için gerekli yapıların yapılabilmesi için özel bir vergi alınması, sürdürebilirliğin sağlanmasının amaçlandığını göstermektedir ve bu yolda alınmış önemli bir karar olduğu söylenebilir.

Medellin öyle bir dönüşüm geçirmiştir ki, dönüşüm sonrası bölge sakinleri projeyi benimsemişler ve gurur duymaya başlamışlardır. Ortaya çıkan bu aidiyet duygusu şehrin fiziksel yapısının korunmasında önemli olmuştur. Kişilerin gurur duymasını sağlayan bir diğer etken de prestijli ve ihtişamlı binaların bölgede inşa edilmesi olmuştur (teleferik, metro ve 3'lü kütüphane kompleksi gibi) (Kimmelman, 2012). Bu durum, hem PRIMED projesi ile yapılan altyapının, kamusal alanların ve diğer yapıların halk tarafından korunmasını sağlamış, hem de PRIMED'dan sonra gelen projelerin yapılmasında halkın desteğinin alınması

kolaylaştırmıştır. Böylece Medellin'deki dönüşüm PRIMED'la kısıtlı kalmamış ve Medellin'in dönüşümünde bir devamlılık sağlanmıştır.

Yöneticiler, sürdürebilir bir dönüşümün ve kalkınmanın sağlanabilmesi için doğal ve sosyal çevrenin öneminin farkına varmışlardır. Sosyal uyumun sağlanmasına ve çatışmaların sona erdirilmesinde çevre koşullarının çok önemli olduğunu düşünmüşlerdir (Acevedo ve Carreira, 2010, s.55). Projeler kapsamında, Medellin Nehri'nin ıslahı ve canlandırılması hem sürdürebilirliğin sağlanması, hem de halkın şehri sahiplenmesi açısından çok önemli olmuştur (Acevedo ve Carreira, 2010, s.56).

PRIMED'ın sürdürebilir dönüşüm açısından başarısı da, doğrudan planlama aşamasıyla alakalıdır. Nitekim sürekliliğin sağlanabilmesinde hazırlık safhasının doğru yapılmasına ve bu süreçte sosyal ihtiyaçlarının dikkate alınmasına bağlıdır (Yasin, 2013, s.20). PRIMED'ın titiz planlama süreci, sürdürebilir bir dönüşüm olgusu açısından da önemli rol oynamıştır.

Sonuç

Kolombiya'nın en büyük şehirlerinden biri olan Medellin, 20.yy'a girerken çok büyük ve köklü sorunlar yaşamaktadır. Yaşanan iç savaş nedeniyle kırsal kesimin şehirlere akın etmesi, nüfus artışına cevap verecek konutların yapılamaması, zamanla gecekonduların şehrin büyük kısmını oluşturması, şehrin engebeli yapısı yüzünden sık sık yaşanan seller ve toprak kaymaları, yine şehrin fiziksel koşulları dolayısıyla ulaşım başta olmak üzere kamu hizmetlerinin tüm bölgelere götürülememesi ve şehri kentsel dönüşüme götüren esas sorun olan suç oranlarının yüksekliği gibi sorunlar, 1900'lerin ortalarından itibaren her geçen yıl daha büyüyerek süre gelen sorunlar olmuştur. 1990'larda şehre hakim olan mafya lideri Pablo Escobar'ın öldürülmesiyle yeni bir dönem başlamış, şehir halkı ve idaresi değişim için ümitlenmiştir.

Dünyanın en yüksek suç oranlarına sahip şehri olan Medellin, zamanla dünyanın en inovatif şehri olacaktır. Bunu sağlayan, şehirde uygulanan başarılı kentsel dönüşüm projeleridir. Bu projelerden en çok öne çıkanı PRIMED projesidir. Proje, özellikle katılım ilkesine büyük önem vererek, hem halkın benimseyeceği hem de şehrin köklü sorunlarının çözüleceği çözümler öngörmüş ve başarılı olmuştur. Bu başarının sebepleri olarak yerel halkın ve yerel yönetim ile hükumetin projeyi sahiplenmeleri, titiz yürütülen planlama aşaması ve daha sonrasında yapılan sıkı denetimler, projenin koordinasyonundaki başarı, PRIMED'a tanınan ayrıcalıklar, farklı kesimlerden insanlar arasında ayrım yapılmadan herkesin projeye dahil edilmesi ve herkesin ihtiyaçlarına göre bir planlama yapılması ile sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımlarının sağlanmış olması gösterilmektedir (Betancur, 2007, s.9). Proje sonunda yapılan bir anket, bölge halkının projenin sonuçlarından oldukça memnun olduğunu göstermektedir (Betancur, 2007, s.14). Yapılan görüşmelerde insanların çok daha güvende

hissettikleri ve sel, toprak kayması ve şiddet olaylarının yaşanmayacağına dair bir güven duyduklarını belirttikleri aktarılmıştır (Sato, 2013, s.23).

Projenin başarılarına karşın, başarısız olduğunu dile getirenler de olmuştur. Genel bir değerlendirme ile denebilir ki, proje ile altyapı iyileştirilerek hedef bölgelere ulaşım kolaylaştırılmıştır, yeni kamusal alanlar üretilmiş, mevcut kamusal binalar iyileştirilmiştir; evlerin büyük çoğunluğu ruhsatlı hale getirilmiş ve daha sağlıklı hale getirilmişlerdir. Başarılı olunan bu hedeflerle birlikte proje, istihdam üretme, eğitim ve sağlık alanlarında hedeflenen etkiyi gösterememiştir (Betancur, 2007, s.14).

PRIMED projesi, kentsel dönüşüme hakim olan ilkeler açısından değerlendirildiğinde de büyük oranda bu ilkelere uygun bir proje olduğu söylenebilir. Bu ilkelere riayeti sağlayan en önemli unsur kanaatimizce projenin planlama aşamasının büyük bir titizlikle yürütülmüş olmasıdır.

Proje, katılım ilkesi, sosyal dokunun ve yaşam biçimlerinin korunması ilkesi, dönüşümün çok boyutluluğu ilkesi ve dönüşümün sürdürebilirliği ilkesi açısından değerlendirilebilir. Özellikle katılım ilkesi açısından çok büyük bir başarı sağlandığı söylenebilir.

Sosyal dokunun ve yaşam biçimlerinin korunması ilkesine de riayet edilmeye çalışılsa da, bu hususta katılım ilkesi kadar başarılı olunamadığı, yer yer soylulaştırma denen uygulamalara rastlanıldığı dile getirilmektedir.

Dönüşümün çok boyutluluğu ilkesi, Medellin gibi birden çok sorunla uğraşan şehirlerde riayet edilmesi en önemli olan ilkelerden biridir. Proje sonunda şehrin tüm sorunları tam çözülememiş olsa da, hepsinde büyük bir iyileşme gösterilmesi, dönüşümün çok boyutluluğu ilkesine uygun bir şekilde yapıldığına işaret etmektedir.

PRIMED projesinin sürdürebilir bir dönüşüm olmak açısından da başarılı bir proje olduğu savunulabilir. Zira bir yandan şehrin mevcut durumu düzeltilmeye çalışılmış, bir yandan da ileride ortaya çıkabilecek sorunlara da çözüm bulunabilmesi için çeşitli kaynak aktarımları yapılarak devamlılık sağlanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Acevedo, Beatriz; Carreira, Ana Maria (2010), Hybrid Cities, *in Urban Plots, Organizing Cities*, Ashgate Publishing.

Aguinaga, Eduardo (2015) A systemic approach to innovation: breaking the rules of conventional regional development: the cases of Mexico, Colombia, India and Brazil, *International Cases on Innivation, knowledge and technology transfer*", August 2015 https://www.researchgate.net/publication/280925306_A_systemic_approach_to_innovation_breaking_the_rules_of_conventional_regional_development_the_cases_of_Mexico_Colombia_India_and_Brazil .(Erişim:29.02.2016)

Arcila, Camilo Andres Caldero (2008), *Learning from Slum Upgrading and Participation*, Stockholm.

Betancur, John J. (2007) ,Approaches to the regularization of informal settlements: the case of PRIMED in Medellin, Colombia. *Global Urban Development Magazine*, 3.1 http://siteresources.worldbank.org/INTURBANDEVELOPMENT/Resources/336387-1269364699096/6892630-1269364758309/betancur.pdf (Erişim:29.02.2016)

Brand, Peter (1995) Ecologism and urban space: Nature, urbanisation and city planning in Medellin, Colombia., *Planning*

Practice and Research, S.10/1. http://rsa.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02697459550036829#.VtQndVSLQdU (Erişim:29.02.2016)

*Colombia: Social Programme Medellin (2003)***,** https://www.kfw-entwicklungsbank.de/migration/Entwicklungsbank-Startseite/Development-Finance/Evaluation/Results-and-Publications/PDF-Dokumente-A-D/Colombia_Medellin_2003.pdf (Erişim:29.02.2016)

Davidson, Steve (2014), Lessons for Detroit from Medellin, Colombia: Optimism and Innovation in the World's Former Murder Capital, *Erb Institute Report***.** http://erb.umich.edu/Research/InstituteReports/13-14/Detroit-Medellin-Steve-Davidson.pdf (Erişim:29.02.2016)

Drummond, Holli; Dizgun, John; Keeling, David J. (2012), Medellín: A City Reborn?, *Focus on Geography*, S.55/4, 2012 http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/foge.12005/epdf (Erişim:29.02.2016)

Fukuyama, Francis; Colby, Seth (2011), "*Half A Miracle*", *Foreign Policy***,** Mayıs/Haziran 2011. http://cddrl.fsi.stanford.edu/sites/default/files/1761_001.pdf (Erişim:29.02.2016)

Kimmelman, Michael (2012), A City Rises Along With It's Hopes, *New York Times, 18 Mayıs 2012***.** http://www.nytimes.com/2012/05/20/arts/design/fighting-crime-with-architecture-in-medellin-colombia.html?_r=0 (Erişim:29.02.2016)

Lowenthal, Abraham; Mejía, Pablo (2010), Medellín: Front Line of Colombia's Challenges, *America's Quarterly*, Winter 2010 http://americasquarterly.org/node/1310 (Erişim:29.02.2016)

Akkar, Müge, (2006), *Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye, Planlama*, S. 36, 2006/2

Özden, Pınar Pelin (2008), *Kentsel Yenileme*, İmge Yayınevi, Ankar 2008

Restrepo, Alejandro; Orsini, Francesco (2013), Informality and Social Urbanism in Medellin, *Medellin: Environment, Urbanism and Society* http://www.cades.be/ckfinder/userfiles/files/EcheverriOrsiniInformalityandSocialUrbanismMedellin.pdf (Erişim:29.02.2016)

Sanchez, Andres (2006), La reinvención de Medellín, *Lecturas de Economía*, S.78 http://www.redalyc.org/pdf/1552/155226987006.pdf (Erişim:29.02.2016)

Sato, Mine (2013), A Fresh Look at Capacity Development from Insiders' Perspectives: A Case Study of an Urban Redevelopment Project in Medellín, Colombia, *JICA Research Institute Working Paper***,** 2013. http://jica-ri.jica.go.jp/publication/assets/JICA-RI_WP_No.60_2013_2.pdf (Erişim:29.02.2016)

Yasin, Melikşah (2013), Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına İlişkin Temel İlkeler, *Kentsel Dönüşüm Hukuku*, İstanbul Üniversitesi S.S.Onar İdare Hukuku ve İlimleri Araştırma ve Uygulama Merkezî Yayınları, No:2013/1, İstanbul

Yasin, Melikşah (2005), Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuki Boyutu, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 60.

Zamudio, Raul Marino; Barar, Flavia (2013), Looking for the Creatıve City: Urban Development Through Education and Cultural Strategies in Medellin, Colombia, *The Idea of Creative City, The Urban Policy Debate, Cracow 17-18 Ekim 2013.* http://eujournal.org/files/journals/1/books/Cracow2013.pdf (Erişim:29.02.2016)